

प्रस्तावना

विवेकाने व्यानीं सुघटित समाजां द्विकविलें,
महासिद्धान्ताचें हृदय रसिकत्वे उकलिलें,
लसद्भक्तिज्ञानें तरतरविला धार्मिक तरु,
तया ज्ञानेशांतें विमल मतिनें वन्दन करूं.

ज्ञानदेव महाराजांचें महाराष्ट्रसंतमंडळांत अनेक बाजूंनी अत्यन्त महत्त्व आहे. तत्त्वज्ञानी, प्रेमळ ईश्वरभक्त, सामाजिक नेते, अलौकिक योगी, द्रष्टा, धर्मसंरक्षक, आणि प्रासादिक प्रवचक, अशा अनेक नात्यांनी त्यांची निर्मळ कीर्ति आज साडेसहा शतके अखंडपणे दिव्य घोषाने महाराष्ट्रात दुमदुमत राहिली आहे. आणि त्यांतल्या त्यात 'ज्ञानदेवी' ग्रन्थाचे कर्ते आणि पंढरपुरच्या वैष्णवसंप्रदायाचे प्रवर्तक, या नात्यांनीं मननशील ज्ञानिजनाच्या, तसेंच भोळ्या भाविक धार्मिकांच्याही, जिह्वाज्याशीं ते एकजीव होऊन राहिले आहेत.

ज्ञानदेवाचे वडील विठ्ठलपंत हे गोदातीरावरील पैठणजवळील आप्तेगावच्या गोविंदपंत कुळकर्णीचे निरंजीव, अल्प वयातच वेदाध्ययन व

१ 'ज्ञानेश्वर' असें जरी या सन्तशिरोमणींचें नांव सर्वतोमुखीं आहे, तरी ते आपल्या ग्रन्थांत सर्वत्र आपला टोलेख 'ज्ञानदेव' याच नांवाने करतात, म्हणून आम्ही हेच नांव प्रस्तावनेत सर्वत्र योजिलें आहे. २ या ग्रन्थाचें मूळ नांव भगवद्गीतेवरील 'भावार्थदीपिका' टीका हें आहे, ३ सामान्यतः हा ग्रंथ 'ज्ञानेश्वरी' म्हणून लोकप्रसिद्ध आहे. ३ यालाच व्यवहारांत 'वारकरी पंथ' म्हणतात.

शास्त्राध्ययन करून विद्वलपंत मोठे ज्ञानसंपन्न व वैराग्यशील ईश्वरभक्त झाले. संसारांत त्यांचें मन रमेना. तीर्थक्षेत्रांच्या यात्रा कराव्या, भक्त-मंडळीच्या सहवासाची जोड जोडावी, आणि ईश्वरसेवेत आयुष्य सार्धकी लावावें, अशी त्यांच्या मनाला सारखी ओढ लागली होती. यामुळे कुमारावस्थेतच ते जे तीर्थाटनाकरितां घरांतून बाहेर पडले, ते निर-निराळ्या क्षेत्रांचें दर्शन घेत घेत पुण्याजवळ आले आळंदीस सिधोपंत कुळकर्णी नावाचे एक मुखवस्तु व भाविक सज्जन होते. सिद्धेश्वराच्या देवळांत उतरलेल्या या तरुण पायस्थ ब्राह्मणाची ती ज्ञानसंपन्न मुद्रा, निर्मळ भावयुक्त श्रुति, आणि कर्मनिष्ठ आचरण, ही पाहून सिधोपंतांनी आपली उप्वर कन्या त्यास देण्याचें मनांत बोजले, व त्याप्रमाणें त्यांनी विद्वलपंताजवळ बोलोणेही लावले. विद्वलपंतांनी त्यांना एकदम निहाळी जगाय दिला नाही, पण त्यांना स्वकरच त्या मुलीचे पाणिग्रहण करण्या बद्दल स्वप्नदृष्टान्त झाला, आणि ह्याच ईश्वरी निदेश समजून विद्वलपंतांनी सिधोपंतांच्या मुलीशी लग्न करून घराससार धाटला.

विद्वलपंतांनी दारपरिग्रह केल्या खरा, पण त्यांचें चित्त कांहीं संसाराकडे लागेना आपण निष्कारण या गुत्यांत स्वताला गुरावून घेतलें, असें त्यांचें मन त्यास खाल लागलें. त्यांची स्त्री इविमणी ही मोठी पतिपरायण होती, पण पतीचें चित्त मुठीत ठेवणें हें तिच्या पारा मुठीत धरण्याइतकेंच अवघड झाले विद्वलपंत अगदी उदासीनपणें ईश्वरभजनांत दंग असत, व त्यांना तीर्थयात्राचा घ्यास सारखा लागलेला असे. लग्न झाल्यापामून विद्वलपंत आळंदीस बरेच दिवस राहिले. एकदां सासुरवाडच्या सर्व मंडळींसह ते पडरपुरच्या यात्रेस गेले, आणि तो काळ मान त्यांना मोठ्या सुखानंदाचा झाला. यानंतर ते सर्व मंडळींसह आपेगावास आई-बापाकडे गेले. पण सूनमुख पाहण्याचें सौख्य फार दिवस भोगण्याचें विद्वलपंतांच्या मातापितरांच्या नशीबी नव्हतें ती स्वकरच केलासवासी

झाली, आणि विद्रुलपंत आता स्वतंत्र गृहपति झाले. परंतु दिवसेदिवस त्यांचे वैराग्य वाढीस लागले, आणि आता हा संसाराचा गाडा कसा चालणार, या चिन्तेने सक्किमणीबाई मुरणीस लागली. अखेर सिधोपंतांनी आपेगावास येऊन या जोडप्यास आळंदीस नेले. पण या धारेपाल्याने विद्रुलपंतांच्या श्रुतींत काढीमात्रही पालट झाला नाही. उलट, पोटी सन्तान नसल्यामुळे त्यांच्या विरक्त श्रुतीला जोरच चढला. शेवटी एक दिवस ते नदीवर स्नानाला म्हणून जे बाहेर पडले, ते परत आलेच नाहीत !

धरांतून बाहेर पडल्यावर विद्रुलपंतांनी तडक काशीक्षेत्राची वाट धरली, आणि काशीस पोचल्यावर त्यांनी आपल्या संसाराची खरी हुकीकत न सांगता, रामानंद स्वामी यांचा उपदेश घेऊन संन्यासदीक्षेचा स्वीकार केला !

इकडे सक्किमणीबाई आळंदीस दुःखसागरांत निमग्न झाल्या. पतीच्या आकस्मिक नादीस होण्याने त्यांना लोकांत तोंड काढावयासही लाज वाटू लागली. पति कोठे असतील, आपली पुढे अवस्था काय होणार, आता या जिण्यांत काय अर्थ आहे, इत्यादि विचारांनी त्यांचे अन्तःकरण भगदीं विदीर्ण होऊन गेले. अखेर, वेळ जाण्याकारितां पतिचिन्तन करीत, एकभुक्त राहून, पिंपळला प्रदक्षिणा घालण्याचे व रात्रिदिवस ईश्वरभजन करण्याचे प्रत सक्किमणीबाईंनी चालविले.

अशा रीतीने सक्किमणीबाईंची कष्टत काळक्रमणा चालली असता, एकदां असा योग जुळून आला, कीं रामानंदस्वामी रामेश्वरच्या यात्रेकरितां निघाले असता, वाटेत त्यांचा आळंदीस मुकाम झाला. ते मास्तीच्या देवळांत उतरले, आणि संध्याकाळी देवदर्शनास आलेल्या सक्किमणीबाईंनी त्यांचे चरणवंदन केले. तेव्हां स्वामींनी नेहमीच्या सरावाप्रमाणे त्या सौभाग्यवतीस 'पुत्रवती मत्र' म्हणून आशीर्वाद दिला. हा सहजासहजी मिळालेल्या आशीर्वादाने सक्किमणीबाईंस हसूं आले आणि तो निष्कळ होणार म्हणून वाईटही वाटले. बाईची ही अवस्था पाहतांच

स्वामींनी खोदखोदून चौकशी केली, आणि बाईच्या नाहीशा झालेल्या पतीच्या खाणापुणा फटल्यावर आपला नूतन शिष्य 'चैतन्याश्रम' हाच बाईचा पति असावा, अशी त्यांस खात्री वाटू लागली. पण हा शिष्य त्या वेळी त्याचे थरोबर नव्हता, म्हणून स्वामी लमोलग काशीस परत आले, आणि त्यांनी चैतन्याश्रमाचा जाच घेतला. सर्व काही आतां उघडरीस आले आहे, हे पाहून चैतन्याश्रमाने आपला अपराध कबूल केला, सन्तानहीन झाला तिच्या अनुमतीवाचून टाहून देणारा गृहस्थ जर संन्यास घेईल आणि त्याला ती दीक्षा कोणी देईल, तर ते दोघेही दोघी ठरतात, हे जाणून या दोषक्षालनार्थ स्वामींनी, 'चैतन्याश्रमाने आळंदीस परत जाऊन गृहस्थाश्रमाचा स्वीकार करावा,' अशी आज्ञा केली, आणि खजील झालेल्या चैतन्याश्रमाने ती निमृष्टपणे पाळली. आप्रमाणे विद्रुपंत संन्याशाचे पुन्हा गृहस्थ बनले.

विद्रुपकिमर्णोचो वियोगाची साडेसाती संपून, ती आतां एकत्र नाई, लागली खरी, पण त्यांच्यावर आतां समाजक्षोभाचे वादळ वाजू लागले. संन्यासी पुन्हा घरभारी झाला, ही गोष्ट केवळ अद्भुत होती; शिवाय, त्यामुळे गृहस्थाश्रम व संन्यासाश्रम या दोघांसही उणेपणा येऊन समाजांत पंजवजपुरी माजण्याचा फार संभव असल्यामुळे, आळंदीकर ब्राह्मणांनी विद्रुपमतांना बाळीत टाकले. अर्थात् त्यांना याबद्दल वाईट वाटलेच, परंतु आपलाच दाम खोटा असल्यामुळे त्यांस काहीच बोलता येईना.

सहिष्णुत स्थितीत विद्रुपमंत आपला सर्व प्रत्यवाचन, आत्मचिन्तन, व ईश्वरभजन, यांत घालवीत असून आणि त्याने त्यांची समाधानवृत्ति टिकाव घेऊन राहिली. रुक्मिणीबाईही, पतिसेवेत आपल्याला सर्व काही लाभले, असे समजून आनंदांत असत. परंतु गृहाचाराचा स्वीकार केल्यावर लवकरच सन्तति होऊ लागली, आणि चिन्तेच्या धांदीला

नेवाच धागा सांपडला. विद्रुलपन्तीस एकंदर चार अपत्यांचा लग्न झाला, तीन मुलगे व एक मुलगी. ज्येष्ठ चिरंजीव निवृत्ति, जन्मशक ११९५; दुमरे हानदेव, जन्मशक ११९७, तिसरे सोपान, जन्मशक ११९९; आणि अखेरचे अपत्य मुलगी मुक्ताबाई, जन्मशक १२०१.

विद्रुलपन्तीस मुलें झाल्यावर मात्र या मुलांचे पुढे कसे होणार याविषयी त्यांस चिन्तेचा ह्योग लागला. हीं सर्वच मुलें मोठीं तैलबुद्धीची होती, आणि विद्रुलपंत स्वतः चांगले व्युत्पन्न असल्यामुलें मुलांच्या विद्याभ्यासांत कोणताही व्यत्यय आला नाही. पण जेव्हां निवृत्तिनाथ सात वर्षांचे झाले व त्याचे उपनयन न झाल्यास त्यांस ब्राह्मणत्वच येणार नाही, असा प्रसंग येऊन ठेपला, तेव्हां मात्र विद्रुलपंत अगदीं गयाबया आले व 'आम्हांस पंक्तिपावन करून घ्या' म्हणून त्यांनीं आळंदीकर ब्राह्मणांची पायधरणी केली, परंतु त्यांस कोणीच आश्वासन देईना.

असो, मुलें मोठीं होत चाललीं, तीं हानसंपन्न होऊन अधिकारीही बनलीं, पण मौजीबंधनादि संस्कार न पडल्यामुलें तीं ब्राह्मणत्वास मुक्त आहेत, हें पाहून विद्रुलपंताचा जीव दुःसाने अगदीं गुदमरून जात होता. आळंदीकर वळतना, तेव्हां ते आपल्या मुलांबाळांस घेऊन आपेगांवास गेले, तेथील ब्राह्मणांनीं त्यांना स्पष्ट सांगितलें की तुमच्या दोघास देह-दंडावाचून दुसरे प्रायश्चित्त नाही. अखेर विद्रुलपंत अगदींच फंटाळले व ते आपल्या मुलांस वाच्यावर सोडून भार्येसह प्रयागास गेले व तेथेच दोघांनीं जळसमाध घेतली !

असा प्रकार निवृत्तिदेवादि भावंडें आतां केवळ उषडी व पोरकी पडली. परंतु त्यांनीं धीर न सोडतां नुसतें कोरात्र मागून आपेगांव व पैठण येथें दिवस काढले व ब्राह्मणांनीं आपल्यास पंक्तिपावन करून घ्यावें, म्हणून प्रयत्न चालविला. या मुलांची श्रुति, चर्या, विलक्षण बुद्धिमत्ता, व शील-वंतपणा, हीं पाहून पैठणकरांचे मन हवले. वास्तविक या मुलांच्या

शुद्धीकरणाचा प्रश्न फार नाजूक व मानगडीचा होता. संन्याशी होऊन पुन्हा कोठांठी साऊन घरसंसार घाटणाऱ्या इसमाला, कोणते प्रायश्चित्त देऊन समाजपावन करावा याला शास्त्राधारच पैठणकरांस सांपडेना; त्यांनीं एकंदर सर्व प्रकरणाचा सामदामाने विचार करून फार खुबीने निर्णय लाविला. एकदा संन्यास घेतलेल्या व्यक्तीने पुन्हा गृहस्थाश्रमी होण्याची प्रथा समाजांत पडू नये आणि निवृत्तिदेवादि अलौकिक बुद्धिमान्, सच्छील, व आदरणीय, व्यक्ति समाजातून पुढू नयेत, या दोन्ही गोष्टी त्यांस साधावयाच्या होत्या, व त्या त्यांनीं साधल्या. त्यांनीं असा निर्णय दिला, की,

अनन्य भक्ती हरिपादपद्मीं
निष्ठा धरा केवळ सौख्यसद्गीं ।
तीव्रानुतापें मजनासि सारा
टाकोनि मायामय हा पसारा ॥
चित्तीं चिदानंद धरोनि राहा
चेतन्य तें एक अखंड पाहा ।
या पद्धतीनेंच तराल लोकीं
यावेगळा मार्ग तुम्हां नसो कीं ॥
जितेंद्रियत्वेचि वसा अखंड
न वाढवा संसृतिकामबंड ।
वैराग्ययोगेंचि धरोनि पिंड
वर्ता, तुम्हां निष्कृति हे उदंड ॥—।नरंजन माधव.

असा प्रकार पैठणकर ब्राह्मणसमाजाच्या संमतीनेच ही चारी भाषेणें ब्राह्मणसमाजांत राहून ब्राह्मचर्याचें पालन करती झाली.

अगो. शा. श. १२०९ मध्ये शुद्धीकरणप्रकरण निघालीं सांगल्यावर, ही चारी : फांटे नेवाऱ्यास येऊन कोही बरे राहिले. हे गांव नगर जिल्ह्यांत प्रारेण्या कोठी दोन वार्जूम बगलेजें आहे, व गावच्या दोन भागांस

संडोबाचें नेवामें व म्हाळसामोदनीराजाचें नेवासें अशीं नांवां आहेत. पैकीं दक्षिणतीरावरील म्हाळसेच्या देवालयार्तात ज्ञानदेवांनीं आपली श्रीमद्भगवद्गीतेवरील भावार्थटीपिका म्हणजेच प्रस्तुनची ज्ञानदेवी ठकै ज्ञानेश्वरी शा. दा. १२१२ मध्ये रचून पुरी केली. ज्ञानदेव महाराज सांगतातः—

ऐसें युगीं वरि कळीं, आणि महाराष्ट्रमंडळीं ।

श्रीगोदावरीच्या कृळीं वक्षिणिर्लीं, १८०१

त्रिभुवनैकपावित्र अनादि पंचकोशक्षेत्र ।

जेय जगाचें जीवनसूत्र श्रीमहालया असे, १८०३

तेथ इंदुवेशधिलासु, जो सकलकलानिवासु ।

न्यायातें पोपी क्षितीशु श्रीरामचंद्र, १८०४

तें माहेशान्वयसंगूतें श्रीनिवृत्तिनायसुतें ।

केलें ज्ञानदेवें गीते देशीकार लेणें. १८०५. अध्याय १८

ज्ञानदेवांची रचना दा. दा. १२१२ त समाप्त झाली, म्हणजे हें ग्रंथ-रत्न जन्मास आलें, त्या वेळीं त्याचा जनक केवळ पंधरासोळा वर्षांचा होता. ज्ञानदेवांच्या अलौकिक बुद्धिगामर्थांची कल्पना होण्याला ही एवढीच साक्ष पुरेशी आहे.

ज्ञानदेवांची रचना सामान्य लोकांना परमार्थाची ओळख करून देऊन त्यांच्या भक्तिमार्गाला लावण्याकरितां झाली, हें स्वयंसिद्धच आहे. परंतु धोत्यांना हें परमार्थाचें विवेचन स्वतःच शुद्ध वादें मये, म्हणून ते रसाळ काव्यमय करण्याचाही त्यांनीं चंग बांधला होता. काव्यांत शृंगाररसाला बहुशः प्राधान्य असतें, परंतु शृंगारावरही शांतरस ताण करील असें सौख्यळ काव्य रचण्याची आकांक्षा ज्ञानदेवांनीं मनांत धरली होती. संस्कृताला ते बहुमान देतच असत, पण प्राकृत मराठीही गौर्वाणवाणीच्या

पाहिल्या, पण अपपाठामुळे मूळच्या शुद्ध प्रथाची फार घाण झाली आहे, असे त्यांच्या घ्यानीं आले तेव्हा एकनाथांनीं अनेक प्रती जुळवून ज्ञान देवीची एक शुद्ध प्रत तयार केली एकनाथस्वामी सांगतात —

श्रीशके पधराश साहोत्तरीं, तारणनामसंवत्सरीं ।

एका जनार्दनं अत्यादरीं गीताज्ञानेश्वरी प्रतिशुद्ध केली ॥

अथ पूर्वांच अतिशुद्ध, परि पाठातरीं शुद्ध अवद्ध ।

तो शोधूनिया एवविध प्रतिशुद्ध सिद्ध ज्ञानेश्वरी ॥

यावरून एकनाथांच्या पूर्वांच ज्ञानदेवी प्रथाचा प्रसार पुष्कळ झाला होता व त्यांत लेखकांच्या चुकीने किंवा निष्काळजीपणाने अनेक अपपाठ घुमून अर्थाचा खेळखडोवा उडाला होता, हे उघड आहे एकनाथांनीं ज्ञानदेवीचा जीर्णोद्धार केला, याचा अर्थ ज्ञानदेवी प्रथ कोठे कोणाकोपऱ्यात अघारांत गुडूप झाला होता, तो पुन्हां एकनाथांनीं लोकांच्या नजरेस आणता असा नव्हे, तर लोकांत प्रचलित असलेल्या प्रतींतील अपपाठ त्यांच्या लक्षांत आल्यावरून त्यांनीं त्या प्रथाची एक शुद्ध प्रत तयार केली, व तिचा वारकरी पथांत प्रसार केला, इतरांच आहे

एकनाथांनीं ज्ञानदेवांच्या समाधीचा शोध लाविला, व आळंदीच्या यात्रेची प्रथा सुरू केली, ती अद्याप चालू आहे

मुहड-जगिरा, }
भाद्रपद, शके १८५० }

चा. अ. भिडे

मोरोपंतकृत

श्रीमद्भगवद्गीतास्तुति

श्रीमद्भगवद्गीते ! वर्णावे आदरे तुला नमुनी ।
 सर्वोपनिषत्सारे माते ! तुज पाहती तुला न मुनी ॥ १ ॥
 तुज सोडुनि तरि तरते, अन्याचे जीव जरि उपासक ते, ।
 त्यजुनि अमृत, लंघाया मृतितें, सेवुनि जरि तुपा, सकते ॥ २ ॥
 भगवद्गीते ! ज्ञात्या अधिका तुजहुनि सुधानदी नाहीं; ।
 त्वद्भक्ता तापांहीं भय, जेंवि दिजे सुधा न दीनांहीं ॥ ३ ॥
 तुज भजत्या, संसारीं वसतां, गतिलाभ होय जो, गीते ! ।
 त्यासि न पात्र भ्रमति, भ्रमति व्यर्थचि तपोनि, जोगी ते ॥ ४ ॥
 सेवुनि सुधाहि, तापति कामक्रोधातें सतत रोगी ते; ।
 संसारीं, प्राशुनि तुज, हा रामतनुज नत तरी, गीते ! ॥ ५ ॥
 जय मोहमहिषमर्दिनि ! जय भगवति गेयगुरुगुणे गीते ! ।
 जरि झाली नसतीस प्रकटा तूं, यतिहि बहु भवा भीते ॥ ६ ॥
 तव सचिव द्वैपायनशंकरमधुसूदनादि योगी ते, ।
 ज्ञानेश प्रतिनिधि, हें वर्णन तुझिया, मनास यो, गीते ! ॥ ७ ॥
 युवराज तुझा वामन, वाम न मानू, तुवांचि मानावें; ।
 गुरु लघु कविर्नी प्रभुतें नित्य यथामति विशेक घानावें ॥ ८ ॥
 भगवति ! शुचिकीर्ति तुझी सुमति ज्ञानेश्वरी प्रिया आली ।
 झाली विश्वख्याता, हे कार्यां बहु जनाचिया आली ॥ ९ ॥
 नेती तिकडे जासी, भगवति ! बहुमत इथें तुला उक्त ।
 ज्ञानेश्वरीस जन जे अनुसरले, त्यांसि करिसि तूं मुक्त ॥ १० ॥

श्रीमद्भगवद्गीते ! नियमै, जो करितसे तुझा पाठ, ।
 तारिसि तया, तयाच्या घेउनि कामादि शत्रुंची पाठ, ॥ ११ ॥
 त्यातें सुक्ति बरि, तुझे, गीते ! अध्याय, पाठ अठरा ज्या, ।
 लोकपति त्वजुनि जशीं तीं दमयंती, कसुनि इठ, राजा, ॥ १२ ॥
 एकचि अध्याय पुरे, किंबहुना श्लोक एक, हा नियम, ।
 गीते ! त्वदाजितजनीं तिलाहि करिउ न बहुमानहानि पम, ॥ १३ ॥
 पद्म, अध हरुनि जलधिचें, असुर मथुनि, शंसुचें उदार पण, ।
 हतमवभीते गीते ! अत्यंताद्भुत तुजें उदारपण, ॥ १४ ॥
 साधनसंपत्तिपरा झाल्या तुज नम्रकंधरा आर्या ।
 भावें समर्पिला या तव चरणीं नमुनि पंधरा आर्या, ॥ १५ ॥

श्रीज्ञानेश्वरीची सप्ताहपद्धति

श्रावण वद्य १ ते वद्य ८.

दिवस	अध्याय	संकाय	दुपारी
१	५	गीताश्लोक	आव्या
२	६, ७	"	"
३	८, ९, १०	"	"
४	११, १२	"	"
५	१३, १४	"	"
६	१५, १६, १७	"	"
७	१८	"	"
८	...	गीता सर्व वाचणे	"

श्रीज्ञानेश्वरीची अध्यायानुक्रमणिका

अध्याय	विद्याचें नांव	श्लोकसंख्या	ओवीसंख्या	पृष्ठ
१	अर्जुनविषाद	४७	२७४	१-२९
२	संख्ययोग	७२	३७५	३०-७०
३	कर्मयोग	४३	२७६	७१-९९
४	ब्रह्मार्पणयोग	४२	२२४	१००-१२४
५	संन्यासयोग	२९	१८०	१२५-१४४
६	अभ्यासयोग	४७	४९७	१४५-१९५
७	ज्ञानविज्ञानयोग	३०	२१०	१९६-२१७
८	अक्षरब्रह्मयोग	२८	१७१	२१८-२४४
९	राजविद्यारामपुत्रयोग	३४	५३५	२४५-२९५
१०	विभूतिविस्तारयोग	४२	३३५	२९६-३२५
११	विश्वरूपदर्शनयोग	५५	७०८	३२६-३९३
१२	भक्तियोग	-२९-	२४७	३९४-४१६
१३	क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोग	३४	११७०	४१७-५१९
१४	गुणत्रयविभागयोग	२७	४१५	५२०-५५७
१५	पुरुषोत्तमयोग	२०	५९९	५५८-६०८
१६	देवामुरसंपद्विभागयोग	२४	४७३	६०९-६५१
१७	धृष्टात्रयविभागयोग	२८	४३३	६५२-६९१
१८	मोक्षसंन्यासयोग	७८	१८१०	६९२-८५२

“ यत्र योगेश्वरः कृष्णो यत्र पार्थो धनुर्धरः ।
तत्र श्रीविजयो युधिर्धुवा नीतिर्मतिर्मम ॥ ”

। भरोनि सद्भावची अंजुळी ।
मियां धोंवियाकुलें भोकळी ।
अपिलों अंग्रियुगुलों ।
विश्वरूपाच्या ॥

हृदयस्थ
श्रीकृष्ण परमात्म्याचे
चरणयुगुलीं
समर्पण.

नमामि सद्गुरुं शान्तं सच्चिदानंदविग्रहम् ।
पूर्णब्रह्मपरानंदमोक्षमालां दिव्यहृदयम् ॥ १ ॥

ओ हानराज भगवान् श्रवणीं सुज्ञान दे, वदे याचा
अवतार गमे अकरावा कां सुज्ञा न देवदेवाचा ?
श्रीमद्भगवद्गीताव्याख्या केली जगासि ताराया,
सारा या सद्मंथा सेविति संसारताप साराया.

ॐ

नमः परमात्मने ।

मंगलम् ।

पार्थाय प्रतिबोधितां भगवता नारायणेन स्वयं
व्यासेन ग्रथितां पुराणमुनिना मध्येमहाभारतम् ।
अद्वैतामृतवर्षिणीं भगवतीमष्टादशाध्यायिनी-
मव त्वामनुसंदधामि भगवद्गीते भवद्वेषिणीम् ॥ १ ॥
जी प्रेमे भगवन्त कृष्ण पयित्ती हानार्थं प्रार्थाप्रती, १
जी व्यासीं ग्रथिली पुराणमुनिनीं मां व महाभारतीं,
जी अद्वैतसुधा उदार वितरी अष्टादशाध्यायिनी,
माते । त्या तुजला स्मरेन भगवद्गीते ! भवध्वंसिनी ॥ १ ॥
वसुदेवसुतं देवं कंसचाणूरमर्दनम् ।
देवकीपरमानंदं कृष्णं वदे जगद्गुरुम् ॥ २ ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीज्ञानेश्वरी

अध्याय पहिला

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ श्रीगोपालकृष्णाय नमः ॥

ॐ नमो जी आद्या । चेदप्रतिपाद्या ।

जय जय स्वसंवेद्या । आत्मरूपा ॥ १ ॥

देया तूंचि गणेशु । सकलार्थमतिप्रकाशु ।

म्हणे निवृत्तिदासु । अवधारिजो जी ॥ २ ॥

हें शब्दब्रह्म अशेष । तेचि मूर्ति सुधेष ।

तेथ वर्णवपु निर्दोष । मिरवत असे ॥ ३ ॥

स्मृति तेचि अवयव । रेखा आंगीकभाय ।

तेथ लावण्याची ठेव । अर्थशोभा ॥ ४ ॥

अष्टादश पुराणें । तींचि मणिमूषणें ।

पदपद्धती खंखणें । प्रमेयरत्नांचीं ॥ ५ ॥

पद्यबंध नागर । तेचि रंगौथिलें अंबर ।

जेथ साहित्य वाणें सपूर । उजाळाचें ॥ ६ ॥

देखा काव्य नाटका । जें निर्धारितां सकौतुका ।

त्याचि रुणझुणती धुद्रधंढिका । अर्थध्वनि ॥ ७ ॥

१ ऐकावें. २ शब्दात्मक विश्व, वाङ्मय. ३ टव. ४ कोंदणे. ५ रंगीत, कापड. ७ माल, जिन्नस, रंग, वर्ण.

नाना प्रमेयांची परी । निपुणपणे पाहतां कुसरी ।
 दिसती उचित पदे माझारीं । रत्ने मलीं ॥ ८ ॥
 तेथ व्यासादिकांच्या मती । तेचि मेखळा मिरवती ।
 चोखाळपणें झळकती । पल्लवसडका ॥ ९ ॥
 देखा पद्मदर्शने म्हणिपती । तेचि भुजांची आकृति ।
 म्हणऊनि विसंवादे धरिती । आयुधें हातीं ॥ १० ॥
 तरी तर्कु तोचि परशु । नीतिभेद अंकुशु ।
 वेदांतु तो महारसु । मोदकु मिरवे ॥ ११ ॥
 एके हातीं दंतु । जो स्वभावतां खंडितु ।
 तो बोद्धमतसंकेतु । वार्तिकांचा ॥ १२ ॥
 मग सहजें सत्कारवाडु । तो पद्मकर वरडु ।
 धर्मप्रतिष्ठा तो सिद्धु । अमयहस्तु ॥ १३ ॥
 देखा विवेकवंतु सुविमलु । तोचि शुद्धादंतु सरलु ।
 जेथ परमानंदु केवलु । महासुखाचा ॥ १४ ॥
 तरी संवाडु तोचि दशनु । जो समताशुभ्रवर्णु ।
 देयो उन्मेपंसूक्ष्मेक्षणु । विघ्नराजु ॥ १५ ॥
 भज अवर्गमलिया दोनी । भीमांसा श्रवणस्थानी ।
 बोधमदामृत मुनी । अली सेविती ॥ १६ ॥
 प्रमेयप्रवालसुप्रभ । द्वैताद्वैत तेचि निकुंभ ।
 सरिसेर्पणें एकवटत इम- । मस्तकावरी ॥ १७ ॥
 उपरि दशोपनिषदे । जियें उदारें ज्ञानमकरद ।
 तियें कुसुमें सुगुटी सुगंधे । शोभती मलीं ॥ १८ ॥

अकार चरणयुगुल । उकार उदर विशाल ।
 मकार महामंडल । मस्तकाकार ॥ १९ ॥
 हे तीन्ही एकवटले । तेथ शब्दव्रता कवळले ।
 तें मियां श्रीगुरुकृपा नमिलें । आदिबीज ॥ २० ॥
 आतां अभिनवयाग्विलासिनी । जे चातुर्यकलाकामिनी ।
 ते शारदा विष्वमोहिनी । नमिली मियां ॥ २१ ॥
 मज हृदयीं सद्गुरु । जेणें तारिलों हा संसारपूरु ।
 म्हणऊनि विशेषें अत्यादरु । विवेकावरी ॥ २२ ॥
 जैसं डोळ्यां अंजन भेटे । ते वेळीं दृष्टीसी फांटा फुटे ।
 मग वास पाहिजे तेथ प्रगटे । महानिधि ॥ २३ ॥
 कां चिंतामणि आलिया हातीं । सदा विजयवृत्ति मनोरथी ।
 तैसा मी पूर्णकाम श्रीनिवृत्ति । ज्ञानदेवो म्हणे ॥ २४ ॥
 म्हणोनि जाणतेन गुरु भजिजे । तेणें कृतकार्य होइजे ।
 जैसं मूळसिंचनें सहजें । शाखापल्लव संतोषती ॥ २५ ॥
 कां तीर्थ जियें त्रिभुवनीं । तियें घडती समुद्रावगाहनीं ।
 ना तरी अमृतरसास्वादनीं । रस सकळ ॥ २६ ॥
 तैसा पुढतपुढती तोचि । मियां अभिचंदिला श्रीगुरुचि ।
 जो अभिलषित मनोरुचि । पुरविता ॥ २७ ॥
 आतां अवधारा कथा गहन । जे कळाकौतुकां जन्मस्थान ।
 कीं अभिनय उद्यान । विवेकतरुचें ॥ २८ ॥
 ना तरी सर्व सुखाची आदि । जे प्रमेयमहानिधि ।
 नांना नवरससुधाधि । परिपूर्ण हे ॥ २९ ॥
 कीं परमधाम प्रकट । सर्व विद्यांचें मूळपीठ ।
 शास्त्रजातां वसौटें । अशेषांचें ॥ ३० ॥

ना तरी सकळ धर्माचे माहेर । सज्जनाचे जिह्वार ।
 लावण्यरत्नभाडार । शारदेच ॥ ३१ ॥
 नाना कथारूपें भारती । प्रकटली असे त्रिजगतीं ।
 आविष्करोनि महामती । व्यासाचिये ॥ ३२ ॥
 म्हणोनि हा काव्या रावो । अथगुरुवतीचा ठावो ।
 एथूनि रसां झाला आवो । रसाढपणाचा ॥ ३३ ॥
 तेवींचि आइका आणीक एकाएथूनि शब्दश्री सच्छास्त्रिक
 आणि महाबोधीं कोंवळीक । दुणावली ॥ ३४ ॥
 एथ चातुर्य शाहणें झाले । प्रेम रुचीस आलें ।
 आणि सौभाग्य पोखले । सुखाचे एथ ॥ ३५ ॥
 माधुर्या मधुरता । शृंगारा सुरेखता ।
 रूढपण उचितां । दिसलें मले ॥ ३६ ॥
 एथ कळाविदपण कळां । पुण्यासि प्रतापु आंगळा ।
 म्हणऊनि जनमेजयाचे अवलीळा । दोष हरले ॥ ३७ ॥
 आणि पाहता नविक । रंगीं सुरगतेची आगळिक ।
 गुणा सुगुणपणाचे विकें । बहुवस एथ ॥ ३८ ॥
 भानुचेनि तेजे धवळलें । जैसें त्रेलोक्य दिसे उजळिलें ।
 तैसे व्यासमती कवळिलें । मिरवे विश्व ॥ ३९ ॥
 का सुक्षेत्रीं बीज घातले । तें आपुलियापरी विस्तारले ।
 तैसे भारतीं सुरवाडल । अर्थजात ॥ ४० ॥
 ना तरी नमरांतरीं वसिजे । तरी नांगराचि होइजे ।
 तैसे व्यासोक्तितेजे । धवळत सकळ ॥ ४१ ॥

१ गुरुवती=गौरव ग्रीटी २ आमार, रूप ३ कोमलता ४ भगव-
 त्वेन ५ विशेष, अधिक ६ क्षणभर ७ तेच ८ सुखावले ९ अर्थमात्र,
 सर्व अर्थ १० सम्यक् बहुश्रुत.

कीं प्रथमं वयसा काळीं । लावण्याची नव्हाळी ।
 प्रकटे जैसी आगळी । अंगना अंगीं ॥ ४१ ॥
 ना तरी उद्यानीं माधवी घडे । तेथ वनशोभेची खाणी उघडे ।
 आदिला पासोनि अपांडें । जिया परी ॥ ४२ ॥
 नाना घनीभूत सुवर्ण । जैसैं न्याहाळितां साधारण ।
 मग अळंकारीं वरवेपण । निंदाडु दावी ॥ ४३ ॥
 तैसैं व्यासोक्ती अळंकारिलें । आवडतें वरवेपण पातलें ।
 तें जाणोनि काय आश्रयिलें । इतिहासीं ॥ ४४ ॥
 नाना पुरतिये प्रतिष्ठे लागीं । सानीव धरुनि आंगीं ।
 पुराणें आख्यान रूपें जगीं । भारता आलीं ॥ ४५ ॥
 म्हणजनि महाभारतीं नाहीं । तें नोहेचि लोकीं तिहीं ।
 येणें कारणें म्हणिपे पाहीं । व्यासोच्छिष्ट जगत्रय ॥ ४६ ॥
 ऐसी जगीं सुरस्त कथा । जे जन्मभूमी परमार्था ।
 मुनि सांगे वृपनाथा । जनमेजया ॥ ४७ ॥
 जे अद्वितीय उत्तम । पवित्रैक निरुपम ।
 परम मंगलधाम । अवधारिजो ॥ ४८ ॥
 आतां भारतकमळपरागु । गीताख्यु प्रसंगु ।
 जो संवादला श्रीरंगु । अर्जुनेसीं ॥ ४९ ॥
 ना तरी शब्दब्रह्मादिष । मथियला व्यासबुद्धी ।
 नियडिलें निरवधि । नवनीत हें ॥ ५० ॥
 मग ज्ञानाग्निसंपर्कें । कदासिलें विवेकें ।
 पद आलें परिपाकें । आमोदासी ॥ ५१ ॥

जें अपेक्षिजे विरक्ती । सदा अनुभविजे संती ।
 सोहंभावे पारंगती । रमिजे जेथ ॥ ५३ ॥
 जें आकर्णिजे भक्ती । जें आदिवंद्य त्रिजगती ।
 ते भीष्मपत्नी संगती । सांघिजेल ॥ ५४ ॥
 जे भगवद्गीता म्हणिजे । जे ब्रह्मेशांनीं प्रशंसिजे ।
 जे सनकादिकीं सेविजे । आदरंसी ॥ ५५ ॥
 जैसें शारदीयेचे चंद्रकळे- । मार्जी अमृतकण कोंवळे ।
 ते वंचिती मनं मवाळें । चकोरतलगें ॥ ५६ ॥
 तियांपरी श्रोतां । अनुभवावी हे कथा ।
 अति हळुवारपण चिन्ता । आणुनिर्या ॥ ५७ ॥
 हे शब्देवीण संवादिजे । इंद्रियां नेणतां भोगिजे ।
 योलाआदि शोबिजे । प्रमेयासी ॥ ५८ ॥
 जैसें भ्रमर परागु नेती । परी कमळदळें नेणती ।
 तैसी परी आहे सेविती । ग्रंथीं दये ॥ ५९ ॥
 कां आपुला ठावो न सांडितां । आर्लिगिजे चंद्र प्रकटत ।
 हा अनुरागु भोगितां । कुमुदिनी जाणे ॥ ६० ॥
 ऐसेनि गंभीरपण । स्थिरावलेनि अंतःकरणे ।
 आथिला तोचि जाणे । मानूं हये ॥ ६१ ॥
 अहो अर्जुनाचिये पांती । जे परिसणया योग्य होती ।
 तिहीं कृपा करुनि संती । अवधान द्यावें ॥ ६२ ॥
 हे सलगी म्यां म्हणितलें । चरणांलागोनि विनविले ।
 प्रभू सखोल हृदय आपुलें । म्हणौनियां ॥ ६३ ॥
 जैसा स्वभावो मायवापांचा । अपत्य बोले जरी बोकडी वाचा ।
 तरी अधिकचि तयाचा । संतोष आशी ॥ ६४ ॥

तैसा तुम्हीं मी अंगिकारिला । सज्जनीं आपुला म्हणितला
तरी उणे सहजे उपसाहला । प्रार्थू काई ॥ ६५ ॥
परी अपराधु तो आणीक आहे । जे मी गीतार्थु कवळूं पाहें ।
ते अवधारा विनवूं लाहें । म्हणौनियां ॥ ६६ ॥
हें अनावर न विचारितां । दायांचि धिवसा उपनला चित्ता ।
येन्हुवीं काइ मानुतेजीं खद्योता । शोभा आधी ॥ ६७ ॥
कीं टिटिम् चान्चूवरी । माप सुये सागरीं ।
मी नेणतु त्यापरी । प्रवर्ते येथ ॥ ६८ ॥
आयका आकाश गिंवेसावें ।
तरी आणीक त्याहूनि थोर होआवें ।
म्हणजनि अर्पाडु हें आघवें । निर्धारितां ॥ ६९ ॥
तया गीतार्थाची थोरी । स्वयें शंभू विवरी ।
जेथ मवानी प्रभु करी । चमत्कारोनी ॥ ७० ॥
तेथ हस म्हणे नेणिजे । देवी जैसें कां स्वरूप तुझें ।
तैसें हें नित्य नूतन देखिजे । गीतातत्त्व ॥ ७१ ॥
हा वेदार्थसागर । जया निद्रिताचा घोर ।
तो स्वयें सर्वेश्वर । प्रत्यक्ष अनुवादला ॥ ७२ ॥
ऐसें जें अगाध । जेथ वेडावती वेद ।
तेथ अल्प मी मतिमंद । काय होयें ॥ ७३ ॥
हें अपार कैसेनि कवळावें । महातेज कवणें धवळावें ।
गगन मुठीं सुंवावें । मशकें केरीं ॥ ७४ ॥
परी एथ असे एकु आधार । तेणेंचि बोलें मी सधर ।
जें सानुकूल श्रीगुरु । ज्ञानदेवो म्हणे ॥ ७५ ॥

येन्हवीं तरी मी मूर्ख । जरी जाहला अविचेकु ।
 तरी संतकृपादीपकु । सोज्वळु असे ॥ ७६ ॥
 लोहाचे कनक होये । हे सामर्थ्य परिसींच आहे ।
 कीं मृतही जीवित लाहे । अमृतसिद्धी ॥ ७७ ॥
 जरी प्रकटे सिद्धसरस्वती । तरी मुकय । आथी भारती ।
 एथ वस्तुसामर्थ्यशक्ती । नवल काथी ॥ ७८ ॥
 जयांत कामधेनु माये । त्यासी अप्राप्य कांहीं आहे ।
 म्हणऊनि मी प्रवर्ता लाहे । मंथीं इये ॥ ७९ ॥
 तरी न्यून ते पुरते । अधिक तें सरते ।
 फळनि घेयावें हे तुमते । विनवितु असें ॥ ८० ॥
 आतां देइजो अवधान । तुम्हीं बोलविल्या मी बोलें ।
 जैसे चेष्टे सूत्राधीन । दारुयंत्र ॥ ८१ ॥
 तैसा मी अनुगृहीतु । साधूंचा निरोपितु ।
 ते आपुलिया परी अलंकरितु । भलतेसा ॥ ८२ ॥
 संव धीगुप्त म्हणती राहीं । हें तुज घोलावें न लगे कांहीं ।
 आतां मंथा चित्त देई । झडकरी गा ॥ ८३ ॥
 या बोला निवृत्तिदासु । पावूनि परम उल्हासु ।
 म्हणे परियेसा मना अवकाशु । वेऊनियां ॥ ८४ ॥

धृतराष्ट्र उवाच -

धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे समवेता युयुत्सवः ।

मामका पाण्डवाश्चैव किमकुर्वत सजय ॥ १ ॥

तरी पुत्रस्रोहे मोहितु । धृतराष्ट्र असे पुसतु ।

म्हणे संजया सांगे मातु । कुरुक्षेत्रांची ॥ ८५ ॥

१ मान्य, ग्राह्य २ वडसूत्री लाकडी बाहुली ३ स्वाधीन केलेला.
 ४ घाटेल तसा

जें धर्मालय म्हणिजे । तेथ पांडव आणि माझे ।
 गेले असती त्याजें । जुंझाचेनि ॥ ८६ ॥
 तरी तेंहीं येतुला अवसरों । काय किजत असे येरयेरी ।
 तें झडकरी कयन करों । मजप्रती ॥ ८७ ॥

संजय उवाचः—

दृष्ट्वा तु पांडवानीकं व्यूढं दुर्योधनस्तदा ।
 आचार्यमुपसंगम्य राजा वचनमब्रवीत् ॥ १ ॥
 पश्यैतां पांडुपुत्राणामाचार्य महतीं चमूम् ।
 व्यूढां हृपदपुत्रेण तव शिष्येण धीमता ॥ ३ ॥
 तिये वेळीं तो संजय बोलें । म्हणे पांडवसैन्य उचललें ।
 जेसं महाप्रळयीं पसरलें । कृतांतमुख ॥ ८८ ॥
 तेसं तें घनदाट । उठावलें एकदाट ।
 जेसं उसळलें कालकूट । धरी कवण ॥ ८९ ॥
 ना तरी घडवानलु सांडुकला । प्रलयघातें पोखेंला ।
 सागर शोषूनि उधरला । अंवरासी ॥ ९० ॥
 तेसं दळ दुर्धर । नाना व्यूहीं परिकर ।
 अवगमलें भयासुर । तिये काळीं ॥ ९१ ॥
 तें देखोनि यां दुर्योधन । अवेहिलें कचणें मानें ।
 जेसं न गणिजे पंचानन । गजघटांतें ॥ ९२ ॥
 मग द्रोणापासीं आला । त्यातें म्हणे हा देखिला ।
 कैसा दळमारु उचलला । पांडवांचा ॥ ९३ ॥
 गिरिदुर्ग जेसे चालते । तेसे विविध व्यूह भंवते ।
 राचिले आथी बुद्धिमंतें । हुपदकुमरें ॥ ९४ ॥

जो कां तुम्हीं शिक्षापिला । विद्येसी वसौटा केला ।
तेणें हा सैन्यसिंधु पांखरिला । देखदेख ॥ ९५ ॥

अत्र शूरा महेष्वासा भीमार्जुनसमा युधि ।
युयुधानो विराटश्च द्रुपदश्च महारथः ॥ ४ ॥
आणीकही असाधारण । जे शास्त्राखीं प्रवीण ।
क्षात्रधर्मी निपुण । वीर आहाती ॥ ९६ ॥
बळें प्रौढी पौरुषें । जे भीमार्जुनासारिखे ।
ते सांगेन कौतुकें । प्रसंगेंचि ॥ ९७ ॥
एथ युयुधानु सुमदु । आला असे विरादु ।
महारथी श्रेष्ठु । द्रुपदु वीरु ॥ ९८ ॥

धृष्टकेतुश्चेकितानः काशिराजश्च वीर्यवान् ।
पुरुजित्कुंतिभोजश्च शैब्यश्च नरपुंगवः ॥ ५ ॥
युधामन्युश्च विक्रांत उत्तमोजाश्च वीर्यवान् ।
सौमद्रो द्रौपदेयाश्च सर्वे पृथ महारथाः ॥ ६ ॥

चेकितान धृष्टकेतु । काशिराज वीर विक्रांतु ।
उत्तमोजा नृपनाथु । शैब्य देख ॥ ९९ ॥
हा कुंतिभोज पाहें । एथ युधामन्यु आला आहे ।
आणि पुरुजितादी राय हे । सकळ देख ॥ १०० ॥
हा सुभद्राहृदयनंदनु । जो अपरु नवा अर्जुनु ।
तो अभिमन्यु म्हणे दुर्योधनु । देखें द्रोणा ॥ १ ॥
आणीकही द्रौपदीकुमरु । हे सकळही महारथी वीरु ।
मिती नेणिजे अपारु । मीनले असती ॥ २ ॥

अस्माकं तु विशिष्टा ये ताजिबोध द्विजोत्तम ।

नायका मम सैन्यस्य संहार्ये तान्ब्रवीमि ते ॥ ७ ॥

भवान्मीष्मश्च कर्णश्च कृपश्च समितिजयः ।

अश्वत्थामा विकर्णश्च सौमदत्तिस्तथैव च ॥ ८ ॥

आतां आमुच्या दळीं नायक । जे रुढवीर सैनिक ।

ते प्रसंगें आइक । सांगिजती ॥ ३ ॥

उद्देशें एक दोनी । जाइजती बोलोनी ।

तुम्ही आदिकरुनी । मुख्य जे जे ॥ ४ ॥

हा भीष्म गंगानंदनु । जो प्रतापतेजस्वी भानु ।

रिपुगज-पंचाननु । कर्ण वीरु ॥ ५ ॥

या एकेकाचेनि मनोव्यापारें । हें विश्व होय संहरे ।

हा कृपाचार्यु न पुरे । एकलाचि ॥ ६ ॥

एथ विकर्ण वीरु आहे । हा अश्वत्थामा पैल पाहें ।

याचा आढदह सदा चाहे । कृतांतु मनीं ॥ ७ ॥

समितिजयो सौमदत्ति । ऐसे आणीकरी बहुत आदाती ।

जयांचिया बळाची मिति । धाता नेणे ॥ ८ ॥

अन्ये च बहवः शूरा मदर्थे शक्तजीविताः ।

नानाशस्त्रप्रहरणाः सर्वे युद्धविशारदाः ॥ ९ ॥

जे शस्त्रविद्यापारंगत । मंत्रायतार मूर्त ।

हो कां जें अस्त्रजात । एथूनि रुढ ॥ ९ ॥

हे अप्रतिमलुं जर्गी । पुरता प्रतापु अंगी ।

परी सर्व प्राणें मज्जचिलागीं । आहाइले ॥ ११० ॥

१ मुरलेले, अनुभाविक, रुढलेले, षटलेले. २ प्रतिमित्र (जोडीचा मर्त्य).
ज्यांना नाही धसे.

ततः शस्त्राश्च भेर्यश्च पणवानकगोमुखा ।

सहभैवाभ्यहन्यंत स शब्दस्तुमुळोऽभवत् ॥ १३ ॥

उदंड सैध याजतं । भयानकें खाखातें ।

महाप्रलयो जेथे । धांकडांसी ॥ ११ ॥

तेथे भेडांची कवण मातु । काचेया केर फिटतु ।

जेणें दचकला कृतांतु । आंग नेघे ॥ १२ ॥

भेरी निशाण मांदळ । शख काहळ मोंगळ ।

आणि भयासुर रणकोल्हाळ । सुभटांचे ॥ १३ ॥

आवेश भुजा ब्राह्माटिती । विसंगेले हांका देती ।

जेथे महामद भैद्रजाती । आवरती ना ॥ १४ ॥

एका उमेपांचे प्राण गेले । चांगांचे दांत घिसले ।

बिखडांचे दांडुले । टिचतांती ॥ १५ ॥

पेसा अद्भुत तुरखवाळु । आदकौनि ब्रह्मा व्याकुळु ।

देव म्हणती प्रलयकाल । बोदवला आजी ॥ १६ ॥

तत श्वेतैर्हयैर्षुके महाति स्यदने स्थितौ ।

माधवः पांडवश्चैव दिव्यौ शस्त्री मधुसूत ॥ १४ ॥

पांचजन्य हृषीकेशो देवदत्त धनजयः ।

षोडशं दृष्ट्वा महाशले भीमकर्मा वृकोदर ॥ १५ ॥

अनताविजय राजा कुंतीपुत्रो युधिष्ठिरः ।

नकुलः सहदेवश्च सुषोममाणिपुण्यकौ ॥ १६ ॥

पेसी स्वर्गी मातु । देखोनि तो आकांतु ।

तव पांडवदळाआंतु । घर्तले कायी ॥ १७ ॥

१ धांदाना २ शुद्धाविष्ट झालेले ३ हत्ती. ४ प्रतिज्ञा करून लढणारे
चत्वार्य वीर ५ परपर कापतात. ६ रणवाद्यांना कडाका

हो कां निजसार विजयाचें । कीं तें भांडार महातेजाचें ।
जेथ गरुडाचिये जांवळिचे । कांतले चान्ही ॥ ३८ ॥
कीं पाखांचा मेरु जैसा । रहंवरुं मिरवतसे तैसा ।
तेजें कांदाटालिया दिशा । जयाचेनि ॥ ३९ ॥
जेथ अश्ववाहकु आपण । बैकुंठीचा राणा जाण ।
तया रथाचे गुण । काय दर्पू ॥ ४० ॥
ध्वजेवरी यानरु । तो मूर्तिमंत शंकरु ।
सारथी शार्ङ्गधरु । अर्जुनसी ॥ ४१ ॥
देखा नयल तया प्रभूचें । अद्भुत प्रेम भक्ताचें ।
जे सारथ्य पार्याचें । करितु असे ॥ ४२ ॥
पांडकु पाठीसीं पातला । आपण पुढां राहिला ।
तेणें पांचजन्यु आस्फुरिला । अंबलीळाचि ॥ ४३ ॥
परी तो महाघोषु थोरु । गर्जतु असे गहिरु ।
जैसा उदला दिनकरु । लोपी नक्षत्रांतें ॥ ४४ ॥
तैसे तुरवंशाळु भंवते । कौरवदळीं गाजत होते ।
ते हारपोनि नेणों फेडते । गेले तेथ ॥ ४५ ॥
तैसाचि देखें येरें । निनादें अतिर्गहिरें ।
देवदत्त धनुर्धरें । आस्फुरिला ॥ ४६ ॥
ते दोनी शब्द अचाट । मीनले एकचट ।
तेथ बदाकटाद शतकूट । हां पाहत असे ॥ ४७ ॥
तंव भीमसेनु विसणैला । जैसा महाकाळु खवळला ।
तेणें पाँडू आस्फुरिला । महाशंतु ॥ ४८ ॥

तो महाप्रलयजलधर । जैसा घटघटिला गहिर ।
 तंव अनंतविजयो युद्धिष्टिर । आस्फुरिता जाला ॥ ४९ ॥
 नकुळें सुघोषु । सहदेवें मणिपुष्पकुं ।
 जेणे नादे अतकु । गजवजला ठाके ॥ १५० ॥
 काश्यश्च परमेष्वासः शिखटी च महारथः ।
 धृष्टद्युम्नो विराटश्च सान्यक्विश्वापराजितः ॥ १७ ॥
 द्रुपदो द्रौपदेयाश्च सर्वशः पृथिवीपते ।
 सोमद्रश्च महाबाहुः शस्त्रान् दध्मुः पृथक् पृथक् ॥ १८ ॥
 स घोषो धार्तराष्ट्राणा हृदयानि स्पदारयत् ।
 नमश्च पृथिवीं श्वेव तुमुलो व्यनुनादयन् ॥ १९ ॥
 तेथ भूपती होते अनेक । द्रुपद द्रौपदेयादिक ।
 हा काशीपति देख । महाबाहु ॥ ५१ ॥
 तेथ अर्जुनाचा सुत । सान्यकि अपराजित ।
 धृष्टद्युम्नु वृपनाथु । शिखंडी दन ॥ ५२ ॥
 विराटादि वृषवर । जे सैनिकमुख्य वीर ।
 तिहीं नानाशंख निरंतर । आस्फुरिले ॥ ५३ ॥
 तेणें महाघोषनिघाति । द्रोपकूर्म अचचितें ।
 गजवजोनि भूमारते । सांड पाहती ॥ ५४ ॥
 तेथ तीन्ही लोक डळमळित । मेरुमंदर आंदोलित ।
 समुद्रजळ उसळत । कैलासवेरी ॥ ५५ ॥
 पृथ्वीतळ उलथो पहात । आकाश असे आंसुडत ।
 तेथ सदां होत । नक्षत्रांचा ॥ ५६ ॥
 सृष्टि गेली रे गेली । देवां मोकळवांदी जाहली ।
 पेशी एक टाळी पिटिली । सत्यलोकीं ॥ ५७ ॥

दिहोचि दिन थोकला । जैसा प्रळयकाळ मांडला ।
 तैसा हाहाकार उठिला । तिहीं लोकीं ॥ ५८ ॥
 तंव आदिपुरुष विस्मित । म्हणे क्षणें होय अंत ।
 मग लोपिला अद्भुत । संभ्रमु तो ॥ ५९ ॥
 म्हणोनि विश्व संवरलें । एन्हवीं युगान्त होतें घोडवलें ।
 जें महाशंख आस्फुरिले । कृष्णादिकीं ॥ ६० ॥
 तो घोष तरी उपसंहरला । परी पदिसाद होता राहिला ।
 तेणें दळभार विध्वंसिला । कौरवांचा ॥ ६१ ॥
 जैसा गजघटाआंतु । सिंह लीला विदारितु ।
 तैसा हृदयातें भेदितु । कौरवांचिया ॥ ६२ ॥
 तो गाजत जंव आइकती । तंव उभेचि हियें घालिती ।
 एकमेकांतें म्हणती । सावध रे सावध ॥ ६३ ॥

अथ व्यवस्थितान्दष्टा धार्तराष्ट्रात्कपिष्वजः ।

प्रवृत्ते शंघसंघाते धनुष्यम्प पांडवः ॥ २०

तेथ बळें प्रौढी पुरते । महारथी वीर होते ।
 तिहीं पुनरपि दळातें । आवारिलें ॥ ६४ ॥
 मग सरिसेपणें उठावले । दुणवटोनि उचलले ।
 तया दंडीं क्षोभलें । लोकत्रय ॥ ६५ ॥
 तेथ घाणवरी धनुर्धर । वर्षताती निरंतर ।
 जैसे प्रळयांत जलधर । अनिवार कां ॥ ६६ ॥
 ते देखलिया अर्जुन । संतोष घेऊनि मन ।
 मग संभ्रमें दिंडी सेने । घालितसे ॥ ६७ ॥

१ दिवसासच. २ थांबला, सुटला. ३ हृदयें, वक्षस्थळें. ४ जुटीनें, तयारीने.

तेथ मनीं गजवज जाहली । आणि आपैसी कृपा आली ।
 तेणें अपमाने निघाली । वीरवृत्ति ॥ ८५ ॥
 जिया उत्तम कुर्ळींचिया होती । आणि गुणलावण्य आयी ।
 तिया आणिकीतें न साहती । सुतेजपणें ॥ ८६ ॥
 नविघे आवडीचेनि भरें । कामुक निज यनिता विसरे ।
 मग पाहेंवीण अनुसरे । भ्रमला जैसा ॥ ८७ ॥
 कीं तपोवळें ऋद्धी । पातलिया भ्रंशे बुद्धि ।
 मग तथा विरक्तासिद्धि । आठवेना ॥ ८८ ॥
 तैसें अर्जुना तेथ जाहले । असतें पुढपत्त्व गेलें ।
 जें अंतःकरण दिधलें । कारुण्यासी ॥ ८९ ॥
 देखा मंत्रज्ञ वरळु जाये । मग तेथ कां जैसा संचारु होये ।
 तैसा तो धनुर्धर महामोहें । आकाळिला ॥ ९० ॥
 म्हणजानि असता धीरु गेला । हृदया द्राघो आला ।
 जैसा चंद्रकळा शिवंतला । सोमकांतु ॥ ९१ ॥
 तथापरी पार्थु । अतिसेहें मोहितु ।
 मग सखेद असे बोलतु । श्रीअच्युतेसीं ॥ ९२ ॥
 कृपया परयाविष्टो विषादज्जिदमब्रवीत् ।
 अ. उ. दृष्टुमं स्वजनं कृष्ण पुपुत्सु समुपस्थितम् ॥ २८ ॥
 सीदंति मम गात्राणि सुखं च परिशुष्यति ।
 वेपथुश्च शरीरे मं रोमहर्षश्च जायते ॥ २९ ॥
 गांढीव्रं स्रसते हस्तात्त्वक्चैव परिदहते ।
 न च शक्नोम्यवस्थातुं भ्रमतीव च मे मनः ॥ ३० ॥
 तो म्हणे अवधारीं देवा । म्यां पाहिला मेळावा ।
 तंव गोत्रवर्गु आघवा । देखिला पथ ॥ ९३ ॥

हे संग्रामीं उदित । जहाले असती कीर समस्त ।
 पण आपणपेयां उचित । केवीं होय ॥ ९४ ॥
 येणें नांवेचि नेणां कायी । मज आपणपें सर्वथा नाहीं ।
 मनोबुद्धी ठायीं । स्थिर नोहे ॥ ९५ ॥
 देखें देह कांपत । तोंड असे कोरडें होत ।
 विकळता उपजत । गात्रांसीही ॥ ९६ ॥
 सर्वांगा कांटाळा आला । अतिसंतापु उपनला ।
 तेथें बेंबळ हातु गेला । गांढीवाचा ॥ ९७ ॥
 तें न धरतचि निष्टलें । परि नेणेंचि हातोनि पडिलें ।
 ऐसें हृदय असे व्यापिलें । मोहें येणें ॥ ९८ ॥
 जें यज्जापासोनि कठिण । दुर्धर श्रुतिदारुण ।
 तयाहून असाधारण । हें स्नेह नवल ॥ ९९ ॥
 जेणें संग्रामीं हस जितिला । निवातकवचांचा ठावो फेडिला
 तो अर्जुन मोहें कवाळिला । क्षणामार्जी ॥ १०० ॥
 जैसा भ्रमर भेदी कोडें । मलतैसें कास कोरडें ।
 परि कळिकेमार्जी सांपडे । कांवळिये ॥ १ ॥
 तेथ उत्तीर्ण होईल प्राणें । परि तें कमळदळ चिरुं नेजे ।
 तैसें कठिण कोवळेंपणें । स्नेह देखा ॥ २ ॥
 हे आदिपुरुषाची माया । ब्रह्मोयाही नयेचि आया ।
 म्हणवूनि भुलविला ऐकें राया । संजयो म्हणे ॥ ३ ॥
 अवधारीं मग तो अर्जुनु । देखोनि सकळ स्वजनु ।
 विसरला अभिमानु । संग्रामींचा ॥ ४ ॥

कैसी नेणों सदयता । उपनलीं तेथें चित्ता ।
 मग म्हणे कृष्णा आतां । नसिजे एथ ॥ ५ ॥
 माझें अतिशयें मन व्याकुळ । होतसे वाचा वरळ ।
 जे वधावे हे सकळ । येणें नांवें ॥ ६ ॥

निमित्तानि च पश्यामि विपरीतानि केशव ।

न च श्रेयोऽनुपश्यामि हत्वा स्वजनमाहवे ॥ ३१ ॥

या फोरचां जरी वधावें । तरी युधिष्ठिरादिकां कां न वधावें ।
 हे येरयेर आघवे । गोत्रज आमुचे ॥ ७ ॥

म्हणोनि जळो हें झुज । प्रत्यया नये मज ।

एणें काय काज । महापापें ॥ ८ ॥

देवा बहुती परी पाहतां । एथ वोखटे होईल झुंजतां ।

घर कांहीं चुकचितां । लाभ आथी ॥ ९ ॥

न कांक्षि विजय कृष्ण न च राज्यं सुखानि च ।

किं नो राज्येन गोविंद किं भोगैर्जीवितेन वा ॥ ३२ ॥

येपामर्थं कांक्षित नो राज्य भोगाः सुखानि च ।

त इमेऽवस्थिता युद्धे प्राणांस्त्यक्त्वा धनानि च ॥ ३३ ॥

आचार्या पितरः पुत्रास्तथैव च पितामहा ।

मातुला श्वशुरा पीत्राः श्यालाः सवधिनस्तथा ॥ ३४ ॥

तया विजयवृत्ती कांहीं । मज सर्वथा काज नाहीं ।

एथ राज्य तरी कार्या । हे पाहुनियां ॥ ११० ॥

या सकळांतें वधावें । मग जे भोग भोगाचे ।

ते जळोत आघवे । पार्थु म्हणे ॥ ११ ॥

तेणे सुखविण होईल । त'मलतैस साहिजेल ।

घरी जीवितही वेचिजेल । याचिलार्गी ॥ ११ ॥

परी यांसी धातु कीजे । मग आपण राज्यसुख भोगिजे ।
 हें स्वप्नीही मन माझें । करूं न शके ॥ १३ ॥
 तरी आम्हीं कां जन्मावें । कवणालागीं जियावें ।
 जरी वडिलां यां चिंतावें । विरुद्ध मनें ॥ १४ ॥
 पुत्रातें इच्छी कुळ । तयाचें कायि हेंचि फळ ।
 जे निर्दळिजे केवळ । गोत्र आपुलें ॥ १५ ॥
 हें मनींचि केविं धारिजे । आपण वज्राचे या होइजे ।
 घरी घडे तरी कीजे । भलें इयां ॥ १६ ॥
 आम्हीं जें जें जोडावें । तें समस्तीं इहीं भोगावें ।
 हें जीवितही उपकारावें । कार्जी यांच्या ॥ १७ ॥
 आम्हीं दिगंतींचे मूपाळ । विमांडूनि सकळ ।
 मग संतोषविजे कुळ । आपुलें जें ॥ १८ ॥
 तेचि हे समस्त । परी कैसें कर्म विपरीत ।
 जे जाहले असती उघट । झुंजावया ॥ १९ ॥
 अंतोरियां कुमरें । सांडोनियां भांडारें ।
 शस्त्रार्थी जिह्वारें । आरोपुनी ॥ २० ॥
 ऐसियांतं कैसेनि मारूं । कवणावरी शस्त्र धरूं ।
 निज हृदया करूं । धातु केयीं ॥ २१ ॥
 हे नेणसी तूं कवण । परी पै भीष्म द्रोण ।
 जयांचे उपकार असाधारण । आम्हां बहुत ॥ २२ ॥
 एथ शालक सासरे मातुळ । आणि बंधु कीं हे सकळ ।
 पुत्र नातू केवळ । इष्टही असती ॥ २३ ॥
 अवघारीं अति जयाळिकेचे । हे सकळही सोयरे आमुचे ।
 म्हणोनि दोष आथी वाचे । बोलतांचि ॥ २४ ॥

पतान्न हंतुमिच्छामि प्रतोऽपि मधुसूदन !

अपि त्रैलोक्यराज्यस्य हेतोः किं तु महीकृते ॥ ३५ ॥

हे घरी भलतें करितु । आतांचि येयें मारितु ।

परि आपण मनें घातु । न चिंतावा ॥ ३५ ॥

त्रैलोक्यांचे अनकाळित । जरी राज्य होईल प्राप्त ।

तरी हे अनुचित । नाचरें मी ॥ ३६ ॥

जरी आजि पथ ऐसें कीजे । तरी कवणाच्या मनीं उरिजे ।

सांगें मुख केयीं पाहिजे । तुझे कृष्णा ॥ ३७ ॥

निहत्प धातंराष्ट्राक्षः का प्रीतिः स्याज्जनार्दन ।

पापमेवाश्रयेदस्मान्दृष्ट्वितानाततायिनः ॥ ३८ ॥

जरी यधु कसूनि गोत्रजांचा । तरी येसौटा होऊनि दोंपांचा ।

मज जोडिलासि तूं हातींचा । दूरी होसी ॥ ३८ ॥

कुळहरणीं पातके । तियें आंगीं जडती अशेखें ।

तये वेळीं तूं कवणें कें । देखावासी ॥ ३९ ॥

जैसा उघांनामार्जी अनळु । संचरला देखोनि प्रचळु ।

मग क्षणभरी कोकिलु । स्थिर नोहे ॥ ३९ ॥

का सकर्दम सरोवरु । अवलोकूनि चकोरु ।

न सेवितु अळेरु । कसूनि निचे ॥ ४० ॥

तयापरी तूं देवा । मज झांकजं न येसी माया ।

जरी पुण्याचा बोलावा । नाशिजेल ॥ ४० ॥

तस्मात्तार्हा वयं हंतुं धातंराष्ट्रान्स्वबांधवान् ।

स्वजनं हि कथं हत्वा सुखिनः स्वाम माधव ॥ ४१ ॥

म्हणोनि मी हें न करीं । इये संगामीं शस्त्र न धरीं ।
 हें किडाळ बहुती परी । दिसतसे ॥ ३३ ॥
 तुजशीं अंतराय होईल । मग सांगें आमचें काय उरेल ।
 तेणें दुःखें हिंयें फुटेल । तुजवीण कृष्णा ॥ ३४ ॥
 म्हणऊनि कौरव हे वाधिजती । मग आम्ही भोग भोगिजती ।
 हे असो मात अघडती । अर्जुन म्हणे ॥ ३५ ॥

यद्यप्येते न पश्यन्ति लोभोपहतचेतसः ।

कुलक्षयकृतं दोषं मित्रद्रोहे च पातकम् ॥ ३८ ॥

कथं न ह्येयमस्माभिः पापादस्मान्निवर्तितम् ।

कुलक्षयकृतं दोषं प्रपश्यद्भिर्जनार्दन ॥ ३९ ॥

हे अभिमानमवें भुलले । जरी पां संग्रामा आले ।

तन्ही आम्ही हित आपुलें । जाणावें लागे ॥ ३६ ॥

हें ऐसें कैसें करावें । जे आपले आपण मारावे ।

जाणत जाणतांचि सेवावें । काळकूट ॥ ३७ ॥

हां जी मागीं चालतां । पुढां सिंह जाहला अवचिता ।

तो तंव चुकचितां । लाभु आधी ॥ ३८ ॥

असता प्रकाशु सांडावा । मग अंधकूप आश्रावा ।

तरी तेथ कवणु देवा । लाभु सांगें ॥ ३९ ॥

कां समोर आग्ने देखोनी । जरी न वचिजे घोसंडोनी ।

तरी क्षणीं एका कचळनि । जाळूं सके ॥ ४० ॥

तैसे दोष हे मूर्त । अंगीं चौजों असती पाहात ।

हें जाणतांही कैवीं एथ । प्रवर्तावें ॥ ४१ ॥

ऐसें पार्थ तिये अवसरीं । म्हणे देवा अधधारीं ।

या कल्मषाची थोरी । सांगेन तुज ॥ ४२ ॥

बुलक्षये प्रणश्यति कुलधर्मा. सनातना ।

धर्मे नष्टे बुल कृत्तनमधर्मोभिमवश्युत ॥ ४० ॥

जैसैं काष्ठ मथिजे । तेथ दन्हि एक उपजे ।

तेणें काष्ठजात जाळिजे । प्रज्वळलेनि ॥ ४१ ॥

तैसा गोत्रींचि परस्परे । जरी वधु घडे मत्सरें ।

तरी तेणें महादोषे घोरें । कुळचि नाशे ॥ ४४ ॥

म्हणवूनि एणे पापे । वंशजधर्मु लोपे ।

मग अधर्मुचि आरोपे । कुळामाजी ॥ ४५ ॥

अधर्माभिमवान्कृष्ण प्रदुष्यति कुलधिपः ।

स्त्रीषु वृष्टासु वाष्ण्येय जायते वर्णसंकर. ॥ ४१ ॥

तेथ सारासार न विचारावें । कवणें काय आचरावें ।

आणि विधिनिषेध आघवे । पाकपती ॥ ४६ ॥

असता दीपु दवाडिजे । मग अंधकारी राहाटिजे ।

तरी उजूचि आडळिजे । जयापरी ॥ ४७ ॥

तैसा कुळीं कुळक्षयो होयो । तये वेळीं तो आद्यधर्मु जाये ।

मग आन काही आहे । पापावांचुनी ॥ ४८ ॥

जै यमनियम ठाकती । तेथ इंद्रिय सैरा राहांवती ।

म्हणऊनि व्यभिचार घडती । कुळस्त्रियासी ॥ ४९ ॥

उत्तम अधर्मी संचरती । ऐसे वर्णावर्ण मिसळती ।

तेथ समूळ उपडती । जातिधर्म ॥ ५० ॥

जैसीं चोहंटांचिये बळी । पाविजे खेरा काडळीं ।

तैसीं महापापे कुळीं । प्रवेशती ॥ ५१ ॥

सकरो नरकायैव कुलमाना कुलस्य च ।

पतति पितरो ह्येषा तुनापिदोदकक्रिया. ॥ ४१ ॥

मग कुळा तया अशेखा । आणि कुळघातकां ।
 येरयेरां नरका । जाणें आथि ॥ ५१ ॥
 देखें घंशवृद्धि समस्त । यापरी होय पतित ।
 मग घोवांडती स्वर्गस्थ । पूर्णपुरुष ॥ ५२ ॥
 जेथ नित्यादि क्रिया ठाके । आणि नैमित्तिक क्रिया पारुखे ।
 तेथ कवणा तिळोदकें । कवण अर्पी ॥ ५३ ॥
 तरी पितर काय करिती । कैसोने स्वर्गा घसती ।
 म्हणोनि तेही येती । कुळापासीं ॥ ५४ ॥
 जैसा नखायीं व्याळु लागे । तो शिखांत व्यापी घेई ।
 तैसीं आब्रह्म कुळ अवघें । आप्णेंविजे ॥ ५५ ॥
 दोपैरेते : कुलमानां वर्णसंकरकारकैः ।
 उत्तरीयंते जातिधर्माः कुलधर्माश्च शाश्वताः ॥ ४३ ॥
 उत्सन्न कुलधर्माणां मनुष्याणां जनार्दन ।
 नरके नियतं वासो भवतीत्यनुशुश्रुम ॥ ४४ ॥
 अहो बत महत्पापं कर्तुं व्यवसिता वयम् ।
 यद्राज्यसुखलोभेन हंतुं स्वजनमुद्यताः ॥ ४५ ॥
 देवा अवधारीं आणीक एक । एथ घडे महापातक ।
 जे संगदोषें हा लौकिक । भ्रंश पावे ॥ ५७ ॥
 जैसा घरीं आपुलां । बानिवसें अग्नि लागला ।
 तो आणिकांही प्रज्वळिला । जाळूनि घाली ॥ ५८ ॥
 तैसिया तया कुळसंगती । जे जे लोक वर्तती ।
 तेही बाधा पावती । निमित्तें येणें ॥ ५९ ॥
 तैसैं नाना दोषें संकुळ । अर्जुन म्हणे तें कुळ ।
 मग महाघोर केवळ । निरय भोगी ॥ ६० ॥

पाढालिया तिये ठायीं । मग कल्पांतीही उंकलु नाहीं ।
 येसणे पतन कुळक्षयी । अर्जुन म्हणे ॥ ६१ ॥
 देवा हे विविध कार्नी ऐकजे । परी अद्भुनिवरी त्रासु नुपजे ।
 हृदय घज्राचे हे काय कीजे । अवधारीं पां ॥ ६२ ॥
 अपेक्षजे राज्यसुख । जयालागीं ते तंव क्षणिक ।
 ऐसे जाणतांही दोख । अवेहेरुं ना ॥ ६३ ॥
 जे हे घडिल सकळ आपुले । यधावया दिठी सुंदले ।
 सांग पां काइ थेकुलें । घडले आम्हां ॥ ६४ ॥

यदि मामप्रतीकारमशय शस्त्रपाणय ।

धार्तराट्प्रा रणे हन्तुस्तन्मे क्षेमतर भवेत् ॥ ४६ ॥

आसां यावरी जें जियायें । तयापासुनि हे घरवं ।
 जे शस्त्र सांझनि साहाये । बाण यांचे ॥ ६५ ॥
 श्यावरी होच जितुकें । ते मरणही चरी निके
 परी येणे कलमपे । चाट नाहीं ॥ ६६ ॥

सजयउपाच—

एवमुक्त्वाऽर्जुनः सख्ये रथोपस्थ उपाविशत्

विस्मय्य सशर चाप शोकसंविग्रमानसः ॥ ४७ ॥

ऐसें तिये अवसरी । अर्जुन बोलिला समरीं ।
 संजयो म्हणे अवधारीं । घृतराष्ट्राते ॥ ६७ ॥
 मग अत्यंत उद्देगला । न घरत गर्हिवरु आला ।
 तेथ उढी घातली खालां । रथीनियां ॥ ६८ ॥
 जेसा राजकुमर पदच्युत । सर्वथा होय उपहत ।
 कां रवि राहुमस्तु । प्रभाहीनु ॥ ६९ ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीशान्तेश्वरी

अध्याय दुसरा

सजय उवाच —

त तथा कृपयाविष्टमश्रुपूर्णाकुलेक्षणम् ।

विपोदं तमिदं वाक्यमुवाच मधुसूदनः ॥ १ ॥

मग संजयो म्हणे रायातें । आइकें तो पार्थु तैथें ।

शोकाकुल रुवनातें । करीत असे ॥ १ ॥

ते कुळ देखोनि समस्त । स्नेह उपनलें अश्रुत ।

तेणें द्रवलें असे चित्त । कवणेपरी ॥ २ ॥

जैसें लवण जळें झळबलें । ना तरी अभ्र चातें हाले ।

तैसें सधीर परी विरमलें । हृदय तयाचे ॥ ३ ॥

म्हणीनी कृपा आकळिला । दिसतसे अति कोमाइला ।

जेसा कर्दमीं रुपला । राजहंस ॥ ४ ॥

तयापरी तो पांडुकुमर । महामोहें अति जर्जर ।

देखोनी श्रीशार्ङ्गधर । काय बोले ॥ ५ ॥

धीमगवानुवाच—

कुतस्त्वा कश्मलमिदं विषमे समुपस्थितम् ।

अनार्यजुष्टमस्वर्ग्यमकीर्तिकरमर्जुन ॥ २ ॥

म्हणे अर्जुना आधीं पाहीं । हें उचित काय ह्ये ठायीं ।
 तूं कवण हें कार्या । करित आहासी ॥ ६ ॥
 तुज सांगें काय झालें । कवण उणें आलें ।
 करितां काय ठेलें । खेद कायिसा ॥ ७ ॥
 तूं अनुचिता चित्त नेदिसी । धीरु कंहीं न संदिसी ।
 तुझिया नामें अपयशीं । दिशा लंघिजे ॥ ८ ॥
 तूं शूरवृत्तीचा ठावो । क्षत्रियांमाजी रावो ।
 तुझिया लाठेपणाचा आंघो । तिहीं लोकीं ॥ ९ ॥
 तुवां संग्रामीं हरु जिंकिला । नियातकवचांचा ठावो फेडिला
 पवाडा तुवां केला । गंधर्वांसी ॥ १० ॥
 पाहतां तुझेनि पाडें । दिसे त्रैलोक्यही थोकडें ।
 पैसें पुरुषत्वं चोखडें । पार्था तुझें ॥ ११ ॥
 तो तूं कीं आजि पथें । सांझूनियां धीरवृत्तीतें ।
 अधोमुख रुदनातें । करीतु आहासी ॥ १२ ॥
 विचारीं तूं अर्जुनु । कीं कारुण्यें किजसी दीनु ।
 सांगपां अंधकार भानु । घासिला आथी ॥ १३ ॥
 ना तरी पवनु मेघासि विहे । कीं अमृतासि मरण आहे ।
 पाहे पां इंधनाचि गिळोनि जाये । पावकातें ॥ १४ ॥
 कीं लवणेंचि जळ विरे । संसर्गें काळकूट मरे ।
 सांग पां महाफणीं दर्दुरें । गिळिजे कायी ॥ १५ ॥
 सिंहासि झोंबे कोल्हा । पेसा अपांडु आथि कें जाहला ।
 परी तो त्यां साच केला । आजि पथ ॥ १६ ॥
 म्हणोनि अझुनी अर्जुना । झणें चित्त देसी या हीना ।
 चेगीं धीर करूनियां मना । सावधु होई ॥ १७ ॥

सांडीं हें मूर्खपण । उठीं घे धनुष्यवाण ।
 संग्रामीं हें कवण । कारुण्य तुजें ॥ १८ ॥
 हां गा तूं जाणता । तरी न विचारिसी कां आतां ।
 सांगि जुंझावेळे सदयता । उचित कायी ॥ १९ ॥
 हें अंसतिये कीर्तीसी नाशु । आणि पारत्रिकांसि अपभ्रंशु ।
 म्हणे जगन्निवासु । अर्जुनातें ॥ २० ॥

क्लेशं मास्मगम पार्थ नैतत्स्वप्नुपपद्यते ।
 क्षुद्रं हृदयदीर्घल्यं त्यक्त्वोत्तिष्ठ परंतप ॥ ३ ॥

म्हणोनि शोकु न करीं । तूं पुरता धीर धरीं ।
 हे शोच्यता अद्देरीं । पांडुकुमरा ॥ २१ ॥
 तुज नव्हे हें उचित । येणे नासेल जोढलें बहुत ।
 तूं अद्भुति हित । विचारीं पां ॥ २२ ॥
 येणे संग्रामाचेनि अवसरें । एथ कृपाळपण नुपकरे ।
 हे आतांचि काय सोयरे । जाहले तुज ॥ २३ ॥
 तूं आधींचि काय नेणसी । कीं हे गोत्रज नोळखसी ।
 वायांचि काय करिसी । अतिशो आतां ॥ २४ ॥
 आजिचे हें झुंज । काय जन्मा नवल तुज ।
 हें परस्परें तुम्हां व्याज । सदाचि आधी ॥ २५ ॥
 तरी आतां काय जाहलें । कायी स्नेह उपनलें ।
 हें नेणिजे परी कुंढे केलें । अर्जुना तुवां ॥ २६ ॥
 मोह धरिलिया ऐसें होईल । जे असती प्रतिष्ठा जाईल ।
 आणि परलोकही अंतरेल । ऐहिकेंसी ॥ २७ ॥

१ आयत्या, पदरांत पडलेल्या. २ परलोभगतीला, परमार्थाला. ३ नासई, गैर.

हृदयाचें दिलेपण । एथ निकंयासि नव्हे कारण ।
हें संग्रामी पतन जाण । क्षत्रियासी ॥ २८ ॥
ऐसेनि तो कृपावंतु । नानापरी असे शिकवितु ।
हें ऐकोनि पांडुसुत । काय बोले ॥ २९ ॥

अर्जुन उवाच—

कथं भीष्ममहं संख्ये द्रोणं च मधुसूदन ।
इयुभिः प्रतियोत्स्यामि पूजाहोवारिघ्नदन ॥ ४ ॥
देवा हें येतुलेवरी । बोलाचें नलगे अवधारीं ।
आधीं तूंचे विचारीं । संग्रामु हा ॥ ३० ॥
हें झुंज नव्हे प्रमादु । एथ प्रवर्तलिया दिसतसे बाधु ।
हा उघड लिंगभेदु । योढयला आम्हां ॥ ३१ ॥
देखें मातापितरें अर्चिजती । सर्वस्वं तोप पायविजती ।
तियें पाठीं केवीं यधिजती । आपुलिया हार्तीं ॥ ३२ ॥
देवा संतवुंव नमस्कारिजे । कां घडे तरी पूजिजे ।
हें घांचूनि केवीं निंदिजे । स्वयें घाचा ॥ ३३ ॥
तैसे गोत्रगुरु आमुचे । हे पूजनीय आम्हां नियमाचे ।
मज बहुत भीष्मद्रोणांचें । वर्ततसे ॥ ३४ ॥
जयांलागीं मनं वीरुं । आम्ही स्वमींही न शकां धरुं ।
तयां प्रत्यक्ष केवीं करुं । घातु देवा ॥ ३५ ॥
वरी जळो हें जियालें । एथ आघवेयांसि काय जाहलें ।
जे यांच्या घर्षीं अभ्यासिलें । मिरविजे आम्हीं ॥ ३६ ॥
मी पार्थु द्रोणाचा केला । येणें धनुर्वेदु मज दिधला ।
तेणें उपकारें काय आमारिला । वर्षीं तयातें ॥ ३७ ॥

जेथींचिया कृपा लाहिजे वरु । तेथेंचि मनें व्यभिचारु ।
 तरी काय मी भस्मासुरु । अर्जुन म्हणे ॥ ३८ ॥
 हरूनहत्वा हि महानुभावान्प्रेयो भोक्तुं भैक्ष्यमपीहलोके ।
 हत्वार्थकामांस्तु हरुनिहैव हुंजीय भोगान् रुधिरप्रदिग्धान् ॥ ५ ॥
 देवा समुद्र गंभीर आइकिजे । वरी तोही आहाच देखिजे ।
 परी क्षोभु मनीं नेणिजे । द्रोणाचिये ॥ ३९ ॥
 हें अपार जे गगन । वरी त्याही होईल मान ।
 परी अगाध भलें गहन । हृदय याचें ॥ ४० ॥
 वरी अमृतही विटे । कीं काळवशें वज्रही फुटे ।
 परी मनोधर्मु न लोटे । विकरविलाही ॥ ४१ ॥
 स्नेहालागीं माये । म्हणिजे तें कीरु होये ।
 परी कृपा ते मूर्ते आहे । द्रोणीं इये ॥ ४२ ॥
 हा कारुण्याची आदि । सकल गुणांचा निधि ।
 विद्यासिंधु निरवधि । अर्जुन म्हणे ॥ ४३ ॥
 हा येणें मानें महंतु । वरी आम्हांलागीं कृपावंतु ।
 आतां सांग पां येथ घातु । चिंतूं येईल ॥ ४४ ॥
 ऐसे हें रणीं वधावे । मग आपण राज्यसुख भोगावें ।
 ते मना न ये आघवें । जीवितेंसीं ॥ ४५ ॥
 हें येणें मानें दुर्मर । जे यांहीहुनी भोग सधर ।
 ते असतु येथवर । भिक्षा मागतां भली ॥ ४६ ॥
 ना तरी देशत्यागें जाइजे । फां गिरिकंदर सोविजे ।
 परी शस्त्र आतां न धरिजे । इयांवीरी ॥ ४७ ॥

१ मायगी, २ त्याच्या वृत्तीन निघार उत्पन्न करण्याचा प्रयत्न झाला
 अग्न्यादि, ३ भग्न.

देवा नेचनिशर्ती शरीं । चौवरोनी यांच्या जिह्वारीं ।
 भोग गिंवसावे रुधिरीं । बुढाले जे ॥ ४८ ॥
 ते काढूनि काय किजती । विलित केवीं सेविजती ।
 मज न ये हे उर्पपत्ति । याचिल्लागीं ॥ ४९ ॥
 ऐसें अर्जुन तिये अवसरीं । म्हणे श्रीकृष्णा अवधारीं ।
 परी तें मना नयेचि मुरारी । आइकोनियां ॥ ५० ॥
 हें जाणोनि पार्थु विहाला । मग पुनरापि बोलीं लागला ।
 म्हणे देवो कां चित्त या बोला । देतीचि ना ॥ ५१ ॥
 न चैतद्विद्वाः कतरन्नो गरीयो यद्वा जयेम यदि वा नो जयेयुः ॥
 यानेव हत्वा न जिर्जाविषामस्तेऽवस्थिताः प्रमुखे धार्तराष्ट्राः ६
 येन्हयीं माझ्या चित्तीं जें होतें । तें मी विचारुनि बोलिलों पथें
 परी निकें काय यापरौतें । तें तुम्ही जाणा ॥ ५२ ॥
 पं धीरं जयांसीं ऐकिजे । आणि या बोलींचि प्राणु सांढिजे ।
 ते पथ संग्रामव्याजें । उमे आहाती ॥ ५३ ॥
 आतां ऐसेयांतें बधावें । कीं अद्देखुनियां निघावें ।
 या बोहींमाजी काइ वरवें । तें नेणों आम्ही ॥ ५४ ॥
 कार्पण्यदोषोपहतस्वभावः पृच्छामि त्वां धर्मसंमूढचेताः ।
 यच्छ्रेयःस्यान्नश्वितं ब्रूहि तन्मे शिष्यस्तेहं शाधि मां त्वां प्रपन्नं ७
 आम्हां काय उचित । तें पाहतां न स्फुरे पथ ।
 जे मोहें येणें चित्त । व्याकुळ माझें ॥ ५५ ॥
 तिमिरायरुद्ध जैसें । दृष्टीचें तेज अंशे ।
 मग पांसींच असतां न दिसे । वस्तुजात ॥ ५६ ॥

१ नवीन पाजविलेल्या. २ प्रहार करून. ३ कवदाळवे, उपभोगावे.
 ४ पूर्वापरसंगति. ५ मुरारीला. ६ जवळच.

आतां तो उदार कैसा वरपेल । तेणें अर्जुनाचळु निवेल ।
 मग नवी विरुद्धी फुटेल । उन्मेपाची ॥ ७९ ॥
 ते कथा आइका । मनाचिये आराणुका ।
 ज्ञानदेवो म्हणे देखा । निवृत्तिदासु ॥ ८० ॥

सजय उवाच—

एवमुक्त्वा हृषीकेश गुडाकेशः परंतप ।
 न योत्स्य इति गोविंदमुक्त्वा तूष्णीं बभूव ह ॥ ९ ॥

ऐसे सजयो असे सांगतु । म्हणे राया तो पार्थु ।
 पुनरपि शोकाकुळितु । काय बोले ॥ ८१ ॥
 आइकें सखेदु बोले श्रीकृष्णाते । आतां नाळवावें तुम्हीं मातें ।
 मीं सर्वथा न झुंजे एथें । भरंवसेनी ॥ ८२ ॥
 ऐसे येकिं हेळो बोलिला । मग मौन धरुनि ठेला ।
 तेथें श्रीकृष्ण विस्मो पावला । देखोनि तयातें ॥ ८३ ॥

तमुवाच हृषीकेशः प्रहसन्निव भारत ।

सैनयोरुभयोर्मध्ये विषीदंतमिदं वचः ॥ १० ॥

मग आपुलां चित्तीं म्हणे । एथ हें कायी आदरिलें येणें ।
 अर्जुन सर्वथा काही नेणे । काय कीजे ॥ ८४ ॥
 हा उमजे आतां कवणेपरी । कैसेनि धीरु स्वीकरी ।
 जैसा ग्रहांत पंचाक्षरी । अनुमानी कां ॥ ८५ ॥
 ना तरी असाध्य देखोनि व्याधि । वैद्य सूची निरवाधि ।
 अमृतासम दिव्य औषधि । निदानांची ॥ ८६ ॥
 तेसे विवरीतु असे श्रीअनंतु । तया दोहीं सैन्यांआंतु ।
 जयापरी पार्थु । भ्रांति सांडी ॥ ८७ ॥

१ पालवी, कोंव

२ ज्ञानाची

३ स्वस्थतेनें.

४ एक वेळ, एकदम.

५ मुताला ६ योनतो, शोधून काढतो.

तें कारण मनीं धरिलें । मग सरोप बोलों आदरिलें ।
जैसें मातेच्या कोर्पा थोकुलें । खेह आथी ॥ ८८ ॥
कीं औपघाचिया कडुवटपर्णी । जैसी अमृताची पुरवणी ।
ते आहांच न दिसे परां गुणी । प्रकट होय ॥ ८९ ॥
तैसीं बरिवरि पाहतां उदासं । आंत तरी अतिसुरसं ।
तियें वाक्यें हृषीकेशें । बोलों आदरिलीं ॥ ९० ॥

श्रीभगवानुवाच—

अशोच्यानन्वशोचस्त्वं प्रह्लावादांश्च भाषसे ।

गतासूनगतासुंश्च मानुशोचन्ति पंडिताः ॥ ११ ॥

मग अर्जुनातें म्हणितलें । आम्हीं आजि हें नवल देखिलें ।
जें तुयां एथ आदरिलें । माझारींचि ॥ ९१ ॥

तूं जाणता तरी म्हणविसी । परी नेणिवेतें न संढिसी ।
आणि शिकवूं म्हणां तरी बोलसी । बहुसाल नीति ॥ ९२ ॥
जात्यंधा लागे पिसें । मग तें सैरा धांवें जैसें ।

तुज्जें शाहाणपण तैसं । दिसतसे ॥ ९३ ॥
तूं आपणपें तरी नेणसी । परी या कौरवातें शोचूं पहासी ।
हा बहु विस्मय आम्हांसी । पुंडितपुढती ॥ ९४ ॥

तरी सांग पां अर्जुना । तुजपासुनि स्थिति या त्रिभुवना ।
हे अनादि विश्वरचना । तें लटकें कायी ॥ ९५ ॥

एथ समर्थु एक आथी । तयापासुनि भूतें होती ।
तरी हें वायांचि काय बोलती । जगामार्जी ॥ ९६ ॥
हो कां सांप्रत ऐसं जाहलें । जे हें जन्में तुवां सृजिलें ।
आणि नाशु पावे नाशिलें । विचारिं पां ॥ ९७ ॥

१ शांकर्ये. २ अन्तःस्थ सांठवण, पूरण. ३ बरवर, उघड. ४ आपले स्वप्न, आत्मत्व. ५ बारवार, पुन्हां पुन्हां.

तूं भ्रमलेपणें अहंकृती । यांसि घातु न धरिसी चिर्ती ।
तरी सांगें कायि हे होती । चिरंतन ॥ ९८ ॥

कीं तूं एक वधिता । आणि सकळ लोक हा मरता ।
ऐसी भ्रांति जणें चित्ता । येयां देसी ॥ ९९ ॥

अनादिसिद्ध हें आघवें । होतजात स्वभावें ।

तरी तुवां कां शोचावें । सांगें मज ॥ १०० ॥

परी मूर्खपणें नेणसी । न चिंतावें तें चिंतिसी ।

आणि तूंचि नीति सांगसी । आम्हांप्रति ॥ १ ॥

देखें विवेकी जे होती । ते दोर्हतिंही न शोचिती ।

जे होयजाय हे भ्रांती । म्हणऊनियां ॥ २ ॥

न त्वेवाहं जातु नासं न त्वं नेमे जनाधिपाः ।

न चैव न भविष्यामः सर्वे वयमतः परम् ॥ ११ ॥

अजुंना सांगेन आश्चर्य । पथ आम्ही तुम्ही देख ।

आणि हे भूपति अशेख । आदिकरुनी ॥ ३ ॥

नित्यता ऐसेचि असोनी । ना तरी निश्चित क्षया जाउनी ।

हे भ्रांति वेगळी करुनी । दोन्ही नाही ॥ ४ ॥

हें उपजे आणि नाशे । तें सायावदों दिसे ।

येन्हुयां तत्त्वता वस्तु जे असे । ते अविनाशचि ॥ ५ ॥

जैसें पवनें तोय हालविलें । आणि तरंगाकार जाहलें ।

तरी कवण कें जन्मलें । म्हणों ये तेथ ॥ ६ ॥

तेचि वायूचें स्फुरण ठेलें । आणि उदक सहज सपाट जाहलें ।

तरी आतां काय निमालें । विचारि पां ॥ ७ ॥

देहिनोऽस्मिन्यथा देहे कौमारं यौवनं जरा ।

तथा देहान्तरप्राप्तिर्धौरस्तत्र न युज्यते ॥ १३ ॥

आइकें शरीर तरी एक । परी वयसामेद अनेक ।
 हें प्रत्यक्षचि देख । प्रमाण तूं ॥ ८ ॥
 एथ कौमारत्व दिसे । मग तारुण्यी तें भ्रंशे ।
 परी देहाचि हा न नाशे । एकेकासयें ॥ ९ ॥
 तेसीं चैतन्याच्या ठायीं । इयें शरीरांतरे होती जाती पाहीं ।
 ऐसें जाणे त्या नाही । व्यामोहदुःख ॥ ११० ॥

मात्रास्पर्शास्तु कौंतेय शीतोष्णसुखदुःखदाः ।

आगमापायिनोऽनित्यास्तस्तितीक्ष्णस्व भारत ॥ १४ ॥

एथ नेणावया हेंचि कारण । जें इंद्रियां आधीनपण ।
 तिहीं आकळिजे अंतःकरण । म्हणऊनि भ्रमे ॥ ११ ॥
 इंद्रियें विषय सेविती । तेथ हर्ष शोक उपजती ।
 ते अंतर आपुंविती । संगें येणें ॥ १२ ॥
 जयां विषयांच्या ठायीं । ऐकनिष्ठता कहीं नाही ।
 तेथ दुःख आणि कांहीं । सुखही दिसे ॥ १३ ॥
 देखें शब्दाची व्याप्ति । निंदा आणि स्तुति ।
 तेथ द्वेषाद्वेष उपजती । श्रवणद्वारें ॥ १४ ॥
 मृदु आणि कठिण । हे स्पर्शाचि दोनी गुण ।
 जे घूचेनि संगें कारण । संतोषखेदां ॥ १५ ॥
 म्यासुर आणि सुरेख । हें रूपाचें स्वरूप देख ।
 जें उपजवी सुखदुःख । नेत्रद्वारें ॥ १६ ॥
 सुगंधु आणि दुर्गंधु । हा परिमळाचा भेद ।
 जो घ्राणसंगें विषादु — तोयु देता ॥ १७ ॥

१ निरानिहाळी शरीरें. २ की, कारण. ३ अंतःकरण. ४ बुडवितात.

५ एकाच स्थितीत अविष्ट राहण्याचा स्वभाव; शाश्वती.

तैसाचि द्विविध रसु । उपजवी प्रीतित्रासु ।
 म्हणुनि हा अपभ्रंशु । विषयसंगु ॥ १८ ॥
 देखें इंद्रियां आधीन होइजे । तें शितोष्णातें पाविजे ।
 आणि सुखदुःखीं आकळिजे । आपणपे ॥ १९ ॥
 या विषयाचांचूनि कांहीं । आणीक सर्वथा रम्य नाही ।
 ऐसर स्वभावोचि पाहीं । इंद्रियांचा ॥ १२० ॥
 हे विषय तरी कैसे । रोहिणीचे जळ जैस ।
 कां स्वर्गाचा आमासे । भद्रंजाति ॥ ११ ॥
 देखें अनित्य तियापरी । म्हणऊनि तूं अद्देरी ।
 हा सर्वथा संगु न घरीं । धनुर्धरा ॥ १२ ॥

य हि न व्यथयन्त्येते पुरुषं पुरुषर्षभ ।

समदुःखसुखं धीरं तोऽमृतत्वाय कल्पते ॥ १५ ॥

हे विषय जयातें नाकाळिती । त्या सुरदुःखे दोनी न पवती ।
 आणि गर्भदासुसंगती । नाही त्या ॥ २३ ॥
 तो नित्यरूप पार्था । बोळखाचा सर्वथा ।
 जो या इंद्रियार्था । नागवेचि ॥ २४ ॥

नासतो विद्यते भावो नाभावो विद्यते सतः ।

उभयोरपि दृष्टोऽनस्त्वनयोस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ १६ ॥

आतां अर्जुना कांहीं एक । सांगेन मी आइक ।
 जें विचारपर लोक । बोळसिती ॥ २५ ॥
 या उपाधिमाजीं गुत । चैतन्य असे सर्वगत ।
 तें तत्त्वज्ञ संत । स्वीकारिती ॥ २६ ॥

१ भ्रष्टांग २ मृगजड, सूर्य रोहिणी नक्षत्रीं असतां उन्हाळ्याचा
 कट्टेपेट होऊन जें जळ भासतें तें. ३ हत्ती. ४ अविनाश, शाश्वत. ५
 विवेकी. ६ सर्वान्तर्यामी.

सालिलीं पय जैसं । एक होऊनि मीनलें असे ।
 परी निवडूनि राजहंसं । वेगळें कीजे ॥ १७ ॥
 कीं अग्निमुखें किडाळ । तोडोनियां चोखाळ ।
 निवडिती केवळ । बुद्धिमंत ॥ १८ ॥
 ना तरी जाणिवेच्या आयणी । करितां दधिकदसणी ।
 मग नवनीत निर्वाणी । दिसे जैसं ॥ १९ ॥
 कीं भूस बीज एकवट । उपाणितां राहे घनवट ।
 तेथ उडे तें फलकट । जाणों आलें ॥ १२० ॥
 तैसं विचारितां निरसलें । तें प्रपंचु सहजें सांडयलें ।
 मग तत्त्वतां तत्त्व उरलें । ज्ञानियांसी ॥ १२१ ॥
 म्हणोनी अनित्याच्या ठायीं । तयां आस्तिक्यबुद्धि नाहीं ।
 निष्कर्षुं दोहीही । देखिला असे ॥ १२२ ॥

अविनाशि तु शब्दिद्धि घेन सर्वमिदं ततम् ।

विनाशमव्ययस्यास्य न काश्चित्कर्तुमर्हति ॥ १७ ॥

देखें सारासार विचारितां । भ्रोति ते पाहीं असारता ।
 तरी सार तें स्वभावता । नित्य जाणें ॥ १२३ ॥
 हा लोकत्रयाकार । तो जयाचा विस्तार ।
 तेथ नामवर्णआकार । चिन्ह नाहीं ॥ १२४ ॥
 जो सर्वदा सर्वगत । जन्मक्षयातीत ।
 तया कोलियांहि धातु । कदा नोहे ॥ १२५ ॥

१ अग्नीच्या द्वारे, विस्तवांत तावून, २ हीणकट. ३ बळानें. ४ दक्षार्चे
 घुसळण. ५ शेवटीं. ६ वारयतां, पाखडतां. ७ असत्य ठरलें. ८ ज्ञान्यांना.
 ९ निर्णय, निश्चय. १० जन्ममरणाच्या टण्याबाहेरचा. ११ करण्याचा
 प्रयत्न केला असतांही.

अंतवंत इमे देहा नित्यस्योक्ताः शरीरिणः ।

अनाशिनोऽप्रमेयस्य तस्माद्युध्यस्व भारत ॥ १८ ॥

आणि शरीरजात आघवें । हें नाशवंत स्वभावें ।

म्हणोनि तुवां झुंजावें । पांडुकुमरा ॥ १९ ॥

य एनं वेत्ति हंतारं यश्चेनं मन्यते इतम् ।

उभौ तौ न विजानीतौ नायं हंति न हन्यते ॥ १९ ॥

तूं धरुनि देहाभिमानातें । दिठीं स्तुनि शरीरातें ।

मी मारिता हे मरते । म्हणत आहासी ॥ २० ॥

तरी अर्जुना तूं हें नेणसी । जरी तत्त्वतां विचारिसी ।

तरी यथिता तूं नव्हेसी । हे घड्य नव्हती ॥ २१ ॥

न जायते म्रियेत वा कदाचित्नाय भूत्वा भविता वा न भूयः ।

अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो न हन्यते हन्यमाने शरीरे २०

वेदाविनाशिनं नित्यं य एनमजमव्ययम् ।

एवं स पुरुषः पार्थ कं मातयति हंति कम् ॥ २१ ॥

जैसें स्वप्नामार्जी देखिजे । तें स्वप्नांचि साच आपजे ।

माग चेऊनिवां पाहिजे । तेंव कांहीं नाहीं ॥ २२ ॥

तैसी हे जाण माया । तूं भ्रमत आहासी वायां ।

राखें हाणितलिया छाया । जैसी आंगीं न रुपे ॥ २३ ॥

कां पूर्ण कुंम उलंढला । तेथ विवाकारु दिसे अंशला ।

परी भानु नाहीं नासला । तयासवें ॥ २४ ॥

ना तरी मठीं आकाश जैसें । मठाकृती अवतरलें असे ।

तो भंगलिया आपसें । स्वरूपचि ॥ २५ ॥

तैसें शरीराच्या लोपीं । सर्वया नाशु नाहीं स्वरूपीं ।

म्हणऊनि तूं हें नारीपीं । भ्रांति घापा ॥ ४३ ॥

वासांसि जीर्णानि यथा विहाय नवानि गृह्णाति नरोऽपराणि ।

तथा शरीराणि विहाय जीर्णान्यन्यानि संपाति नवानि देही १२

जैसीं जीर्णें वस्त्रें सांडिजे । मग नूतनें आणिकें वेढिजे ।

तैसें देहांतरातें स्वीकारिजे । चैतन्यनाथें ॥ ४४ ॥

नैनं छिंदन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः ।

न चैनं क्लेदयन्त्यापो न शोषयति मारुतः ॥ २३ ॥

अष्टेयोऽयमादाहोऽयमक्लेयोऽशोष्य एव च ।

नित्यः सर्वगतः स्थाणुरचलोऽयं सनातनः ॥ २४ ॥

हा अनादि नित्यसिद्ध । निरुपाधि विशुद्ध ।

म्हणऊनि शस्त्रादिकीं छेदु । न घडे चया ॥ ४५ ॥

हा मळयोदकें नाह्वये । आग्निदाहो न संभवे ।

एथ महाशोयु न प्रभवे । मारुताचा ॥ ४६ ॥

अर्जुना हा नित्यु । अचलु हा शाश्वतु ।

सर्वत्र सद्बोदितु । परिपूर्णु हा ॥ ४७ ॥

अव्यक्तोऽयमचित्योऽयमविकार्योऽयमुच्यते ।

तस्मादेवं विदित्वैनं नानुशोचितुमर्हसि ॥ २५ ॥

हा तर्काचिये दिठी । गोचर नोहे किरीटी ।

ध्यान याचिये भेटी । उत्कंठा वाहे ॥ ४८ ॥

हा सदा दुर्लभु मना । आपुं नोहे साधना ।

निःसीमु हा अर्जुना । पुरुषोत्तमु ॥ ४९ ॥

हा गुणत्रयराहितु । ध्यकीसी अतीतु ।
 अनादि अविहृतु । सर्वरूप ॥ १५० ॥
 अर्जुना ऐसा हा जाणावा । सकळात्मकु देखावा ।
 मग सहजें शोकु आघवा । हरेल तुझा ॥ ५१ ॥

अथ चैनं नित्यजात नित्य वा मत्पते मृतम् ।

तथापि त्व महाबाहो नैन शोचितुमर्हसि ॥ २६ ॥
 अथवा ऐसा नेणसी । तूं अंतवतचि मानिसी ।
 तन्ही शोचू न पवसी । पांडुकुमरा ॥ ५० ॥
 जो आदि स्थिति अतु । हा निरंतरं असे नित्यु ।
 जैसा प्रवाहो अनुस्यूतु । गंगाजळाचा ॥ ५३ ॥
 तें आदि नाही खडल । समुद्रीं तरी असे मिनलें ।
 आणि जातचि मध्यें उरलें । दिसे जेसे ॥ ५४ ॥
 इयें तीन्ही तयापरी । सरसींच सदा अवधारीं ।
 भूतासि कवणीं अवसरीं । ठाकती नां ॥ ५५ ॥
 म्हणोनि ह आघवें । एथ तुज नलगे शोचावें ।
 जे स्थितीचि हे स्वभावें । अनादि ऐसी ॥ ५६ ॥
 ना तरी ह अर्जुना । नयेचि तुझिया मना ।
 जे देखोनि लोकु अधोना । जन्मक्षया ॥ ५७ ॥
 तरी येथ कांहीं । तुज शोकासि कारण नाहीं ।
 हे जन्ममृत्यु पाहीं । अपरिहर ॥ ५८ ॥

जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुव जन्म मृतस्य च ।

तस्मादपरिहार्येऽर्थे न त्व शोचितुमर्हसि ॥ २७ ॥

१ मरहीन, मरुत २ असंचलित, अतु ३ एकसारखा व एकत्र
 अतगारी ४ घातन नाहीत, स्नेहत नाहीत

उपजे तें नाशे । नाशले पुनरापि दिसे ।
 हें घटिकायंत्र जेसें । परिभ्रमे गा ॥ ५९ ॥
 ना तरी उदो अस्तु आपैसे । अखंडित होत जात जैसे ।
 हें जन्ममरण तैसें । अनिवार जर्गी ॥ ६० ॥
 महाप्रलय अवसरें । हें त्रैलोक्यही संहरे ।
 म्हणोनि हा न परिहरे । आविअंतु ॥ ६१ ॥
 तूं जरी हें ऐसें मानिशी । तरी खेडु कां करिशी ।
 काय जाणतचि नेणशी । धनुर्धरा ॥ ६२ ॥
 एथ आणिकही एक पार्या । तुज बहुतीं परी पहातां ।
 दुख करावया सर्वथा । विषो नाही ॥ ६३ ॥

अव्यक्तादीनि भूतानि व्यक्तमध्यानि भारत ।

अव्यक्तनिधनान्येव तत्र का परिदेवना ॥ ६८ ॥

जियें समस्तें इयें भूतें । जन्माआदि अमूर्तें ।
 मग पातलीं व्यक्तीतें । जन्मलेया ॥ ६४ ॥
 तियें क्षयासि जेय जातो । तेथ निभ्रांत आनं नव्हती ।
 देखें पूर्यस्थितीचि येती । आपुलिये ॥ ६५ ॥
 परि मध्यें जें प्रतिभासे । तें निद्रिता स्वप्न जैसें ।
 तैसा आकाश हा मायावशें । सत्स्वरूपी ॥ ६६ ॥
 ना तरी पवनें स्पर्शिलें नीर । घटियासे तरंगाकार ।
 कां परापेक्षा अळंकार । व्यक्ति कनकी ॥ ६७ ॥
 तैसें सकळ हें मूर्त । जाण पां मायाकारित ।
 जैसें आकाशीं विवत । अभ्रपटळ ॥ ६८ ॥

१ रहाटगाडे. २ निराळी, निद्र. ३ प्रतिभासे, भासमान होतो.
 ४ मायेने आकारास आणलेले.

तैसैं आदीचि जें नाहीं । तयालागीं तूं रुदसी कायी ।
 तूं अर्वाट ते पाहीं । चैतन्य एक ॥ ६९ ॥
 जयाचि आर्तीचि भोगित । विषयीं त्याजिले संत ।
 जयालागीं विरक्त । वनवासिये ॥ १७० ॥
 दृष्टी स्मृनि जयातें । ब्रह्मचर्यादि ब्रतें ।
 मुनीश्वर तपातें । आचरताती ॥ ७१ ॥
 आश्चर्यवत्पश्यति पृथ्वीदेनमाश्चर्यवद्ब्रूयाति तथैव चान्यः ।
 आश्चर्यवच्चेनमन्यः शृणोति श्रुत्वाप्येन वेद न धेव पृथिव २९
 एक अंतरीं निश्चळ । जें निहाळितां केवळ ।
 विसरले सकळ । संसारजात ॥ ७२ ॥
 एकां गुणानुवादु करितां । उपरति होऊनि चित्ता ।
 निरवधि सल्लीनता । निरंतर ॥ ७३ ॥
 एक ऐकतांचि निवाले । ते देहमार्गी सांडिले ।
 एक अनुभवे पातले । तद्रूपता ॥ ७४ ॥
 जैसे सरिताओघ समस्त । समुद्रामाजीं मिळत ।
 परीं माघीते न समात । परतले नाहीं ॥ ७५ ॥
 तैसिया योगीश्वरांचिया मती । मिळणींसवें एकवटती ।
 परीं जे विचारुनि पुनरावृत्ति । मजतीचिना ॥ ७६ ॥
 देही नित्यमवध्योऽयं देहे सर्वस्य भारत ।
 तस्मात्तत्त्वानि मृतानि न त्वं शोचितुमर्हसि ॥ ३० ॥
 जें सर्वत्र सर्वही देहीं । जया करितांही घातु नाहीं ।
 ते विश्वात्मक तूं पाहीं । चैतन्य एक ॥ ७७ ॥

१ समावत नाहीत आणि म्हणून मार्गे परततात, असें घटत नाही.
 २ परिभ्रमण, येरझारा.

पूर्वजांचें जोडलें । आपणचि होय धांडिलें ।
जरी आजि शस्त्र सांडिलें । रणीं ह्ये ॥ ९७ ॥
असती कीर्ति जाईल । जगचि अभिशापु देईल ।
आणि गिंवसित पावतील । महादोष ॥ ९८ ॥
जैसी भातारेंहीन चनिता । उपहती पावे सर्वथा ।
तेशी दशा जीविता । स्वधर्मवीण ॥ ९९ ॥
ना तरी रणीं शव सांडिजे । तें चौमेरीं गिधीं विदारिजे ।
तिसं स्वधर्महीना अभिभेविजे । महादोषीं ॥ १०० ॥

अकीर्ति चापि भूतानि कथयिष्यन्ति तेऽव्ययम् ।
संभावितस्य चाकीर्तिमरणादतिरिच्यते ॥ ३४ ॥
म्हणोनि स्वधर्मुं हा सांडसील । तरी पापा घरपडा होसील ।
आणि अपेश तें न वचेल । कल्पांतवरी ॥ १ ॥
जाणतेनि तंवचि जियावें । जंय अपकीर्ति आंगा न पेंवे ।
आणि सांग पां केवों निगावें । एथोनियां ॥ २ ॥
तूं निर्मलसुख सदयता । येथूनि निघसील कीर माघौता ।
परी ते गती समस्तां । न मनेल ययां ॥ ३ ॥
हे चहुंकडूनि वेढितील । बाणवरी घेतील ।
तेथ पार्थां न सुटिजेल । कृपालुपणें ॥ ४ ॥
ऐसेनिहि प्राणसंकटें । जरी विपायें पां निघणें घटि ।
तरी ते जियालें वोखटें । मरणाडूनी ॥ ५ ॥

मयाद्रणादुपरतं मंस्यन्ते त्वां महारथाः ।

येपां च त्वं बहुमतो भूत्वा यास्यासि लाघवम् ॥ ३५ ॥

१ गमावले. २ पतिहीन. ३ अपमान. ४ चारी बाजूंनी. ५ पराभूत करावे. ६ जाईल, दळे. ७ अंगाला विकटत नाही. ८ घडेल.

तयापरी पार्था । स्वधर्म राहाटतां ।
 सकळ कामपूर्णता । सहजें होय ॥ ८८ ॥
 म्हणोनि तूं पाहीं । क्षत्रियां आणीक कांहीं ।
 संग्रामावांचूनि नाहीं । उचित जाणें ॥ ८९ ॥
 निष्कपटा होआवें । उशिणां घाई जुंझावें ।
 हें असो काय सांगावें । प्रत्यक्षावरी ॥ ९० ॥

यदृच्छया चोपपन्नं स्वर्गद्वारमपावृतम् ।

सुखिनः क्षत्रियाः पार्थ लभन्ते सुद्धर्मादृशम् ॥ ३२ ॥

अर्जुना झुंज देखें आतांचें । हें हो कां जें देव तुमचें ।
 कीं निधान सकळ धर्माचें । प्रगटलें असे ॥ ९१ ॥
 हा संग्रामु काय म्हणिजे । कीं स्वर्गुचि येणें रूपें ।
 मूर्त कां प्रतापें । उदो केला ॥ ९२ ॥
 ना तरी गुणाचेनि पांतिकरें । आर्तीचेनि पाढिभरें ।
 हे कीर्तीचि स्वयंवरें । आली तुज ॥ ९३ ॥
 क्षत्रियें बहुत पुण्य कीजे । तें झुंज ऐसें लाहिजे ।
 जैसें मार्ग जातां आढळिजे । चिंतामणि ॥ ९४ ॥
 ना तरी जांभया पसरें मुख । तेथ अवैचटें पडे पीयूख ।
 तैसा संग्रामु हा देख । पातला असे ॥ ९५ ॥

अथ चेत्त्रमिमं धर्म्यं संग्रामं न करिष्यासि ।

ततः स्वधर्मं कीर्तिं च हित्वा पापमवाप्स्यसि ॥ ३३ ॥

आतां हा ऐसा अवहेरिजे । गग नाथिलें शोचूं विसिजे ।
 तरी आपण आंहाणा होईजे । आपणपेयां ॥ ९६ ॥

१ उसळ्या आवेशानें. २ स्वीकारणें, आदरानें. ३ आतिशयानें.
 ४ ठेंवाळावें, अदृश्यावें. ५ एकाएकी. ६ असत्य. ७ नाशकर्ता.

पूर्वजांचें जोडलें । आपणचि होय धांडिलें ।
जरी आजि शस्त्र सांडिलें । रणीं इये ॥ ९७ ॥
असती कीर्ति जाईल । जगचि अभिशापु देईल ।
आणि गिंवसित पावतील । महादोष ॥ ९८ ॥
जैसी भातांरेहीन यनिता । उपेहती पावे सर्वथा ।
तैशी दशा जीविता । स्वधर्मवीण ॥ ९९ ॥
ना तरी रणीं शय सांडिजे । तें चौमेरीं गिधीं विदारिजे ।
तैसें स्वधर्महीना अभिभौविजे । महादोषीं ॥ १०० ॥

अकीर्तिं चापि भूतानि कथयिष्यन्ति तेऽप्यपाम् ।

संभावितस्य चाकीर्तिर्मरणादतिरिच्यते ॥ १४ ॥

म्हणोनि स्वधर्मु हा सांडसील । तरी पापा घरपदा होसील ।
आणि अपेक्षें तें न रचेल । कल्पांतचरी ॥ १ ॥
जाणतेनि तंवचि जियावें । जंव अपकीर्ति आंगा न पवे ।
आणि सांग पां केवीं निगावें । पयोनिर्वा ॥ २ ॥
तूं निर्मत्सरु सदयता । येथूनि निघसील फार माघौता ।
परी ते गती समस्ता । न मनेल यया ॥ ३ ॥
हे चाणक्यनि वेढितील । बाणवरी घेतील ।
तेथ पार्था न सुटिजेळ । कृपाबुपणें ॥ ४ ॥
पेसेनिहि प्राणसंकटें । जरी विपायें पां निघणें घटे ।
तरी तें जियालें योखटें । मरणाह्नी ॥ ५ ॥

भयादणादुपरतं मंस्यंते त्वां महारथाः ।

येषां च त्वं बहुमतो भूत्वा यास्यासे लाघवम् ॥ १५ ॥

१ गमायें, २ पतिहीन, ३ अपमान, ४ कारी बाजूंनी, ५ पराभूत
करावें, ६ जाईल, टबेल, ७ अंगातच विहृत माही, ८ घडेल.

तूं आणिकही एक न विचारिशी। एथ संभ्रमें झुंजों आलासी
 आणि सकणवपणें निघालासी। मागुता जरी ॥ ६ ॥
 तरी तुझें तें अर्जुना। या धैरियां दुर्जनां।
 कां प्रत्यया येईल मना। सांगें मज ॥ ७ ॥

अवाच्यवादांश्च बहुन्वादिष्यन्ति तवाहिताः।

निंदतस्तव सामर्थ्यं ततो दुःखतरं तु किम् ॥ ३६ ॥

हे म्हणती गेला रे गेला। अर्जुन आम्हां विहाला।

हा सांगें बोलु उरला। निका कायी ॥ ८ ॥

लोक सायासें करुनि बहुते। कां वेंचिती आपुलीं जीवितें
 परी वाढविती कीर्तितें। धनुर्धरा ॥ ९ ॥

ते तुज अनायासें। अनकळित जोडिली असे।

हैं अद्वितीय जैसें। गगन आहे ॥ १० ॥

तैसी कीर्ती निःसीम। तुझ्या ठायीं निरुपम।

सुझे गुण उत्तम। तिहीं लोकीं ॥ ११ ॥

दिगंतोंचे भूपति। भाट होऊनि वाखाणिती।

जे ऐकिलिया दधकिती। कृतांतादिक ॥ १२ ॥

ऐसी महिमा घनवट। गंगा तैसी चोखट।

जया देखीं जगीं सुमट। जाणते जाले ॥ १३ ॥

तें पौरुष तुझें अद्भुत। आइकोनियां हे समस्त।

जाहले आथि विरक्त। जीवितेंसी ॥ १४ ॥

जैसा सिंहाचिया हांका। सुगांतु होय मंदमुखा।

तैसा कौरवां अशेखां। घाकु तुझा ॥ १५ ॥

जैसे पर्वत वज्रातें। ना तरी सर्प गरुडातें।

तैसे अर्जुना हे तूतें। मानिती सदा ॥ १६ ॥

तैं अगाधपण जाईल । मग हीणांयो अंगा येईल ।
जरी मागुता निघसील । न झुंजतचि ॥ १७ ॥
आणि हे पळतां पळों नेदिती । धरुनि अवकळा करिती ।
न गणित कुटी बोलती । आश्चर्यां तुज ॥ १८ ॥
मग ते वेळीं हियें फुटावें । आतां लांठेपणें कां न झुंजावें ।
हे जितले तरी भोगावें । महीतळ ॥ १९ ॥

इतो वा प्राप्स्यसि स्वर्गं जित्वा वा भोक्ष्यसे महीम् ।

तस्मादुत्तिष्ठ कर्तव्यं युद्धाय कुतनिश्चयः ॥ ३७ ॥

ना तरी रणीं पय । झुंजतां वेंचलें जीवित ।
तरी स्वर्गसुख अनकळित । पावसील ॥ २० ॥
म्हणोनि ये गोठी । विचारु न करीं किरीटी ।
आतां धनुष्य घेऊनि उठीं । जुंझ देगीं ॥ २१ ॥
दखें स्वधर्म हा आचरतां । दोष नाशे असता ।
सुज भ्रांति हे कवण चित्ता । पातकाची ॥ २२ ॥
सांगें पुर्वेचि काय बुडिजे । कां मार्गी जातां आढळिजे ।
परी विपायें चालों नेणिजे । तरी तेंही घडे ॥ २३ ॥
अमृतें तरीचि मरिजे । जरी विखेंसीं सेविजे ।
तैसा स्वधर्मी दोष पाविजे । हेतुकपणें ॥ २४ ॥
म्हणोनियां पार्था । हेतू सांझुनि सर्वथा ।
सुज क्षात्रवृत्ति झुंजतां । पाप नाहीं ॥ २५ ॥

सुखदुःखे समे कृत्वा लाभालाभौ जयाजयौ ।

ततो युद्धाय युज्यस्व नैवं पापमवाप्स्यसि ॥ ३८ ॥

१ हीनपणा. २ अपमान, फाजिती. ३ हृदय. ४ शौर्याने. ५ य
श्रेष्ठ्यांत असेल नसेल तें सर्व पाप. ६ नावेमुळेच.

सुखी संतोषा न याव । दुःखी विपादा न भजावें ।
 आणि लाभालाभ न घरावे । मनामार्जी ॥ २३ ॥
 एथ विजयपण होईल । कीं सर्वथा देह जाईल ।
 हे आधींचि कांहीं पुढील । चिंतावें ना ॥ २७ ॥
 आपणयां उचिता । स्वधर्म राहाटता ।
 जें पावे ते निवोता । साहोनि जावें ॥ २८ ॥
 ऐसेया मने होआवें । तरी दोषु न घडे स्वर्माव ।
 म्हणोनि आतां झुजावें । निभ्रांत तुवां ॥ २९ ॥

एषा तेऽभिहिता सारये बुद्धियोगि त्विमां शृणु ।

बुद्ध्या युक्तो यथा पार्थ कर्मबंधं प्रहास्यासि ॥ ३९ ॥

हे सांख्यस्थिति मुंकुलित । सांगितली तुज येथ ।
 आतां बुद्धियोगु निश्चित । अवधारीं पां ॥ २३० ॥
 जया बुद्धि युक्ता । जाहलिया पार्था ।
 कर्मबंधु सर्वथा । बाधूं न पवे ॥ ३१ ॥

नेहाभिक्रमनाशोऽस्ति प्रत्यवायो न विद्यते ।

स्वल्पमप्यस्य धर्मस्य वायते महतो भयात् ॥ ४० ॥

जैसें वज्रकवच लेइजे । भग शस्त्रांचा वर्षावो साहिजे ।
 परी जैतेंसी उरिजे । अचुबित ॥ ३२ ॥
 तैसें ऐहिक तरी न नशे । आणि मोक्षु तो उरला असे ।
 जेथ पूर्वानुक्रमु दिसे । चोखाळत ॥ ३३ ॥
 कर्माधारे तरी राहाटिजे । परी कर्मफल न निरीक्षिजे ।
 जैसा मंत्रजु न बाधिजे । भूतबाधा ॥ ३४ ॥

१ मुक्ताख्यान २ सक्षेपाने, थोडक्यात. ३ अमग चिलखत-
 ४ अक्षत, धाय न लागता

तियापरी जे सुबुद्धि । आपुलालिया निरवधि ।
हा असतांचि उपाधि । आकळूं न सके ॥ ३५ ॥
जेथ न संचरे पुण्यपाप । जें सूक्ष्म अति निष्कंप ।
गुणत्रयादि लेप । न लगती जेथ ॥ ३६ ॥
अर्जुना ते पुण्यवशें । जरी अल्पचि हृदयीं बुद्धि प्रकाशे ।
तरी अशेषही नाशे । संसारमय ॥ ३७ ॥

व्यवसायात्मिका बुद्धिरेकेह कुरुनंदन ।

बहुशाखा ह्यनन्ताश्च बुद्धयोऽव्यवसायिनाम् ॥ ४१ ॥

जैसी दीपकळिका धाकुटी । परी बहु तेजातें प्रगटी ।
तैसी सद्बुद्धि हे थेंकुटी । म्हणों नये ॥ ३८ ॥
पार्या बहुतीं परीं । हे अपेक्षिजे विचारशूरीं ।
जे दुर्लभ घराचरीं । सद्वासना ॥ ३९ ॥
आणिकांसारिखा बहुयसु । जैसा न जोडे परिसु ।
कां अमृताचा लेशु । देवगुणें ॥ ४० ॥
तैसी दुर्लभ जे सद्बुद्धि । जिये परमात्माचि अवधि ।
जैसा गंगेसी उदधि । निरंतर ॥ ४१ ॥
तैसें ईश्वरावांचूनि कांहीं । जिये आणीक लौणी नाहीं ।
ते एकचि बुद्धि पाहीं । अर्जुना जगीं ॥ ४२ ॥
येर ते दुर्मती । जे बहुधा असे विकरती ।
तेथ निरंतर रमती । अविवेकिये ॥ ४३ ॥
म्हणोनि तयां पार्या । स्वर्गसंसारनरकावस्था ।
आत्मसुख सर्वथा । दृष्ट नाहीं ॥ ४४ ॥

१ शवाधित. २ लहान. ३ इच्छाची. ४ अंतिम ध्येय, अद्वैत
साध्य. ५ तोड, पिकाची कापणी. ६ विवृत झालेली.

यामिमा पुष्पितां वाच प्रवदंन्याविपाश्रितः ।
वेदवादरताः पार्थ नान्यदस्तीति वादिनः ॥ ४२ ॥

कामात्मानं स्वर्गपरा जन्मकर्मफलप्रदाम् ।
त्रियाविशेषबहुलां भोगैश्वर्यगतिं प्रति ॥ ४३ ॥

भोगैश्वर्यप्रसक्तानां तयाऽपहृतचेतसाम् ।
व्यवसायात्मिका बुद्धिः समाधी न विधीयते ॥ ४४ ॥

वेदाधारे बोलती । केवल कर्म प्रतिष्ठिती ।
परी कर्मफलों आसक्ती । धरुनियां ॥ ४५ ॥
गृहणीती संसारीं जन्मिजे । यज्ञादिक कर्म कीजे ।
मग स्वर्गसुख भोगिजे । मनोहर ॥ ४६ ॥

एथ हें वांचूनि कांहीं । आणिक सर्वथा सुखचि नाहीं ।
ऐसें अर्जुना बोलती पारीं । दुर्बुद्धि ते ॥ ४७ ॥
देख कामनाभिमूत । होऊनि कर्म आचरत ।
ते केवळ भोगीं चित्त । देऊनियां ॥ ४८ ॥

त्रियाविशेषे गृहते । न लोपिती विधीते ।
निपुण होऊनि धर्माते । अनुष्ठिती ॥ ४९ ॥
परी एकचि कुढ करिती । जे स्वर्गकामु मनीं धरिती ।
यज्ञपुरुषा बुक्ती । भोक्ता जो ॥ ५० ॥

जैसा कर्पूराचा राशि कीजे । मग अग्नि लाऊनि दाजे ।
फी मिष्टान्न संचरयिजे । काटकूट ॥ ५१ ॥
देवें अमृतधुंम जोढला । तो पायें हाणोनि उलंडिला ।
तैसा नासिती धर्मु निपजला । हेतुकपणे ॥ ५२ ॥

सायामें पुण्य अर्जिजे । मग संसार का अपेक्षिजे ।
परी नेणती ते काय कीजे । अर्थांत देवें ॥ ५३ ॥

१ देशरे माग्नितान २ वात्यावे. ३ न लामलेले.

जैसी रांधवणी रसंसोय निकी । कसूनियां मोलें विकी ।
तैसा भोगासाठीं अविचेकी । घाढिती धर्मु ॥ ५४ ॥
म्हणोनि हे पार्था । दुर्बुद्धि देख सर्वथा ।
तयां वेदयांदरतां । मनीं यसे ॥ ५५ ॥

त्रैगुण्यविषयावेदा निस्त्रैगुण्यो भवार्जुन ।

निर्द्वंद्वो नित्यसत्त्वस्थो निर्योगक्षेम आत्मवान् ॥ ४५ ॥

तिहीं गुणीं आवृत । हे वेद जाण निभ्रांत ।
म्हणोनि उपनिषदादि समस्त । सात्त्विक ते ॥ ५६ ॥
थेर रजतमात्मक । जेथ निरोपिजे कर्मादिक ।
जें केवळ स्वर्गसूचक । धनुर्धरा ॥ ५७ ॥
म्हणोनि हूं जाण । हें सुखदुःखांसीच कारण ।
एथ झणें अंतःकरण । रिगों देसी ॥ ५८ ॥
तूं गुणत्रयातें अत्हेरीं । मी माझें हूं न करीं ।
एक आत्मसुख अंतरीं । विसंव झणी ॥ ५९ ॥

यावानर्धउदणने सर्वतः संप्लुतोदके ।

तावान्सर्वेषु वेदेषु ब्राह्मणस्य विजानतः ॥ ४६ ॥

जरी वेदें बहुत वोलिलें । विविध भेद सूचिले ।
तन्ही आपण हित आपुलें । तेंचि घेवें ॥ ६० ॥
जैसा प्रगटलिया गभस्ती । अशेषही मार्ग दिसती ।
तरी तेतुलेहि काय चालिजती । सांगें मज ॥ ६१ ॥
कां उदकमय सकळ । जन्ही जाहलें असे महीतळ ।
तरी आपण घेणें केवळ । आर्तांचेजोगें ॥ ६२ ॥

१ अन्नपाक, रसई. २ वेदांच्या शब्दाला विकटून राहणाऱ्यांच्या.

३ आच्छादित, व्याप्त. ४ प्यावे. ५ आवरयकतेपुरतेंच.

तैसे ज्ञानी जे होती । ते वेदार्थातें चिवरिती ।

मग अपेक्षित तें स्वीकारिती । शाश्वत जें ॥ ६३ ॥

कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन ।

मा कर्मफलहेतुर्भूमता ते मां गोष्ठवकर्मणि ॥ ४७ ॥

म्हणोनि आदिके पार्था । याचि पुरी पहातां ।

तुज उचित होय आतां । स्वकर्म हे ॥ ६४ ॥

आम्हीं समस्तही विचारिलें । तंव ऐसंचि हें मना आलें ।

जे न सांडिजे तुवां आमुलें । विहित कर्म ॥ ६५ ॥

परी कर्मफट्टीं आसन करावी । आणि कुकर्मा संगतिन दहावी
हे सात्कियाचि आचरावी । हेतूविण ॥ ६६ ॥

योगस्यः कुरु कर्माणि संगं त्यक्त्वा धनंजय ।

सिद्धयसिद्ध्योः समो मूखा समर्थ योग उच्यते ॥ ४८ ॥

तूं योगयुक्त होउनी । फट्टाचा संगु टाकुनी ।

मग अर्जुना चित्त देउनी । करीं कर्म ॥ ६७ ॥

परी आदरिलें कर्म देवें । जरी समाप्तीतें पावे ।

तरी विशेषें तेथ तोपावें । हेंही नको ॥ ६८ ॥

कों निमित्तें कोणे एऊं । तें सिद्धी न घचत ठांके ।

तरी तेथिचेनि अपरितोरो । क्षोभावें ना ॥ ६९ ॥

आचरतां सिद्धी गेलें । तरी काजाचि कीर आलें ।

परी ठेलियाही सगुण जहालें । ऐसंचि मानीं ॥ ७० ॥

देखें जेतुलालें कर्म निपजे । तेतुलें आदिपुरुषां अपिजे ।

तरी परिपूर्ण सहजें । जहालें जाणे ॥ ७१ ॥

देखें संतासंत कर्मा । हें जें सरिसेपण मनोधर्मी ।

तेचि योगास्थिति उत्तमी । प्रशंसिजे ॥ ७२ ॥

- १ न जातां मध्येच मुदतें, २ चांगलें झालें, ३ सिद्धीस गेलेलें कार्य
४ सिद्धीस मुदलेलें कार्य, यशस्वी कामगिरी व फसलेली कामगिरी.

अर्जुना संमत्त चित्ताचें । तेंचि सार जाण योगाचें ।

जेथ मन आणि बुद्धीचें । ऐक्य आर्थी ॥ ७३ ॥

दूरेण हावरं कर्म बुद्धिपयोगाद्धनंजय ।

बुद्धी शरणमन्विच्छ कृपणाः फलहेतवः ॥ ४९ ॥

बुद्धियुक्तो जहातीह उभे सुकृतदुष्कृते ।

तस्माद्योगाय युज्यस्व योगः कर्मसु कौशलम् ॥ ५० ॥

तो बुद्धियोग विवरितां । वहुंतें पांढें पार्था ।

दिसे हा अरुता । कर्ममागु ॥ ७४ ॥

परी तेंचि कर्म आचरिजे । तरीच हा योग पाविजे ।

जें कर्मशेष सहजें । योगस्थिति ॥ ७५ ॥

म्हणोनि बुद्धियोगु सधरु । तेथ अर्जुना होई स्थिरु ।

मनं करीं अग्नेरु । फलहेतूचा ॥ ७६ ॥

जे बुद्धियोगा योजिले । तेचि पारंगत जाहले ।

इहीं उभयवंधीं सांडिले । पापपुण्यां ॥ ७७ ॥

कर्मजं बुद्धियुक्ता हि फलं त्यक्त्वा मनीषिणः ।

जन्मबंधाविनिर्मुक्ताः पदं गच्छन्त्यनामयम् ॥ ५१ ॥

ते कर्मां तरी घर्तती । परी कमफळा नातळती ।

आणि यातायाती लोपती । अर्जुना तयां ॥ ७८ ॥

मग निरामयंभरित । पावती पद अच्युत ।

ते बुद्धियोगयुक्त । धनुर्घरा ॥ ७९ ॥

यदा ते मोहकलिलं बुद्धिर्व्यतितरिष्यति ।

तदा गन्तासि निर्वेदं श्रोतव्यस्य श्रुतस्य च ॥ ५२ ॥

१ अचंचळता, ठामपणा. २ विवरण करूं गेल्यास अनेक प्रकारें करतलं येण्यासारखें आहे. ३ अलीकडचा. ४ निश्चित व शान्त झालेले.

तूं ऐसा ते होसी । जे मोहातें यया सांडिसी ।
 आणि वैराग्य मानसी । सचरेल ॥ ८० ॥
 मग निष्कलक गहन । उपजेल आत्मज्ञान ।
 तेण निचाड होईल मन । अपेसं तुझे ॥ ८१ ॥
 तेथ आणि कहां जाणवें । कां मागिलाते स्मरावें ।
 हे अर्जुना आघवें । पारुपेल ॥ ८२ ॥

श्रुतिविप्रतिपन्ना ते यदा स्थास्यति निश्चला ।

समाधावचला बुध्दिस्तदा योगमवाप्स्यसि ॥ ५३ ॥

इंद्रियांचिया सगती । जिये पंसरु द्योतसे मती ।

स्थिर होईल मागुति । आत्मस्वरूपी ॥ ८३ ॥

समाधिसुखी केवळ । जें बुद्धि होईल निश्चळ ।

तें पावसी तू सकळ । योगस्थिति ॥ ८४ ॥

अर्जुन उवाच—

स्थितप्रज्ञस्य का भाषा समाधिस्थस्य केशव ।

स्थितधीः किं प्रभाषेत किंसासीत ब्रजेत किम् ॥ ५४ ॥

तेथ अर्जुन म्हणे देवा । हाचि अभिप्राचो आघवा ।

मी पुसेन आता सांगावा । कृपानिधी ॥ ८५ ॥

मग अच्युत म्हणे सुधें । जे किरीटी तुज निकें ।

ते पूस पां उन्मेळें । मनाचेनि ॥ ८६ ॥

या बोला पार्थ । म्हणितले सांग पा श्रीकृष्णांत ।

काय म्हणिपे स्थितप्रज्ञाते । योळरो केवीं ॥ ८७ ॥

आणि स्थिरबुद्धि जो म्हणिजे । तो कैसिया चिन्हीं जाणिजे

जो समाधिसुख भुंजे । अखंडित ॥ ८८ ॥

१ नि स्पृह, निरिच्छ २ चक्रवर्त्त, चचलता ३ मनाच्या उसळीप्रमाणें.
 ४ उपभोगतो

तो कवणें स्थिती असे । कैसेनि रूपीं विलंसे ।
देवा सांगावें हें ऐसें । लक्ष्मीपती ॥ ८९ ॥
तंव परब्रह्म अवतरणु । जो पद्मगुणाधिकरणु ।
तो काय तेथ नारायणु । बोलतु असे ॥ ९० ॥

श्रीभगवानुवाच—

प्रजहाति यदा कामान्सर्वान्पार्थ मनोगतान् ।

आत्मन्येवात्मना तुष्टः स्थितप्रज्ञस्तदोच्यते ॥ ५५ ॥

म्हणे अर्जुना परियेसीं । जो हा अभिलाषु प्रौढ मानसीं ।
तो अंतराय स्वसुखेंसीं । करीत असे ॥ ९१ ॥

जो सर्वदा नित्यतृप्तु । अंतःकरणमरितु ।

परी विषयामार्जी पतितु । जेणें संगें कीजे ॥ ९२ ॥

तो कामु सर्वथा जाये । जयाचें आत्मतोषीं मन राहे ।

तोचि स्थितप्रज्ञ होये । गुरुय जाणे ॥ ९३ ॥

दुःखेष्वनुद्विग्नमनाः सुखेषु विगतस्पृहः ।

वीतरागभयक्रोधः स्थितधीर्मुनिरुच्यते ॥ ५६ ॥

नाना दुःखीं प्राप्ती । जयासी उद्वेगु नाहीं चिर्त्ती ।

आणि सुखाचिया आर्ती । अँडपैजेना ॥ ९४ ॥

अर्जुना तयाच्या ठायीं । कामक्रोधु सहजें नाहीं ।

आणि भयातें नेणे कहीं । परिपूर्णु तो ॥ ९५ ॥

ऐसा निरवाधि । तो जाण पां स्थिरबुद्धि ।

जो निरस्त्राने उवाधि । भेदरहित ॥ ९६ ॥

१ विहार करतो, व्यवहारतो. २ परब्रह्माचा अवतार. ३ अङ्गिका,
विप्र. ४ अङ्गिका जात नाही, गुणफळा जात नाही.

यः सर्वत्रानभिस्नेहस्तत्तत्प्राप्य शुभाशुभम् ।

नाभिनदति न द्वेष्टि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ ५७ ॥

जो सर्वत्र सदा सारिसा । परिपूर्ण चंद्र कां जैसा ।

अधमोत्तम प्रकाशा । मार्जो न म्हणे ॥ ५७ ॥

ऐसी अनवच्छिन्न समता । भूतमात्रों सदयता ।

आणि पालदु नाही चिन्ता । कयणे घेळे ॥ ५८ ॥

गोमट कांहीं पावे । तरी संतोषे तेण नाभिमवे ।

जो ओखटेनि नागवे । विषादासी ॥ ५९ ॥

ऐसा हरिखशोकरहितु । जो आत्मबोधभरितु ।

तो जाण पा प्रज्ञायुक्तु । धनुर्धरा ॥ ६०० ॥

यदा सहरते चाप कूर्मोऽगानीव सर्वशः ।

इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ ५८ ॥

देख कूर्माचिया परी । उवांइला अवेवं पसरि ।

ना तरी इच्छावश आवरी । आपुले आपण ॥ १ ॥

तैसी इन्द्रिये आपेती होती । जयाचें म्हणितलं करिती ।

तयाची प्रज्ञा जाण स्थिती । पातली असे ॥ २ ॥

विषया विनिवर्तन्ते निराहारस्य देहिनि ।

रसवर्जं रसोऽप्यस्य पर दृष्ट्वा निवर्तते ॥ ५९ ॥

अजुंना आणिकही एक । सागेन ऐके कयतिक ।

जे विषयाते साधक । त्याजिती नियम ॥ ३ ॥

श्रोत्रादि इन्द्रिये आवरिती । परि रसने नियमु न करिती ।

ते सहस्रधा कयळिजती । विषयी इहीं ॥ ४ ॥

जैसी वरिवरी पालवी खुडिजे । आणि मुळी उदक घालिजे ।

तरी कैसेनि नाशु निपजे । तया वृक्षा ॥ ५ ॥

तो उदकाचेनि वळें अधिकें । जैसा आडवेनि आंगें फांके ।
 तैसा मानसीं विषो पोखे । रसनाद्वारें ॥ ६ ॥
 येरां इंद्रियां विषय तुटे । तैसा नियमूं न ये रस हटें ।
 जें जीवन हें न घटे । येणेंविण ॥ ७ ॥
 मग अर्जुना स्वभावें । ऐसियाही नियमातें पावे ।
 जें परब्रह्म अनुभवं । होऊनि जाइजे ॥ ८ ॥
 तें शरीरमाय नासती । इंद्रियें विषय विसरती ।
 जें सोहंभावप्रतीति । प्रगट होय ॥ ९ ॥

यततो ह्यपि कौंतेय पुरुषस्य विपश्चितः ।

इंद्रियाणि प्रमाथोनि हरंति प्रसभं मनः ॥ ६० ॥

येन्हवीं तरी अर्जुना । हें आयां न ये साधनां ।
 जे राहटताती जतनां । निरंतर ॥ ३१० ॥
 जयातें अभ्यासाची घरटी । यमनियमांची ताटी ।
 जे मनातें सदा मुठी । धरुनि आहाती ॥ ११ ॥
 तेही किजती कासाविशी । या इंद्रियांची प्रौढी ऐसी ।
 जैसी मंत्रज्ञातें विर्वसी । भुलवी कां ॥ १२ ॥
 देखें विषय हे तैसे । पावती क्रान्तिसिद्धीचेनि मियें ।
 मग आकळिते स्पर्श । इंद्रियांचेनी ॥ १३ ॥
 तिये संधीं मन जाये । मग अभ्यासीं थोंटावलें ठयि ।
 ऐसें बळकटपण आहे । इंद्रियांचें ॥ १४ ॥

१ नुमता उभाच वाडत नाही, तर त्यास आडव्या पाया सर्व बाजूंनी फुटून, त्याचा विस्तार भरारतो. २ घडत नाही. ३ साबनाने आहारी येत नाही. ४ जोपासनेचा यत्न करतात. ५ गस्त, फिरता पाहता. ६ इडली, इडळ. ७ वेळेस, प्रसंगी. ८ धक्कून राहतें.

तानि सर्वाणि संपद्य युक्त आसीत् मत्परः ।

वशे हि यस्येन्द्रियाणि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ ६१ ॥

म्हणोनि आइके पार्या । यांत निर्दळी जो सर्वथा ।

सर्व विपर्या आस्या । साङ्गनियां ॥ १५ ॥

तोचि तूं जाण । योगनिष्ठेसि कारण ।

जयाचें विषयसुखे अत करण । झकवेना ॥ १६ ॥

तो आत्मबोधयुक्त । होऊनि असे सतत ।

तो मातें हृदयाआतु । विसंवेना ॥ १७ ॥

येन्हवीं घाह्य विषय तरी नाहीं । परी मानसीं होईल जरी-
काहीं । तरी साद्यंतुचि पाहीं । ससारु असे ॥ १८ ॥

जैसा का विपाचा लेशु । घेतलिया होय बहुयसु ।

मग निभ्रात करी नाशु । जीवितासि ॥ १९ ॥

तैसी विषयाची शका । मनीं घसती देखा ।

घातु करी अशेखा । चिवेकजाता ॥ २० ॥

अप्ययतां विषयान्पुनः समस्तेषूपजायते ।

समात्सजायते कामः कामात्क्रोधोऽभिजायते ॥ ६२ ॥

क्रोधाद्भवति समोहः समोहात्स्मृतिविभ्रमः ।

स्मृतिभ्रंशाद्बुद्धिनाशो बुद्धिनाशात्प्रणश्यति ॥ ६३ ॥

जरी हृदयीं विषय स्मरती । तरी निसंगाही आर्पजे संगती ।

सग प्रगटे मूर्ति । अभिलापाची ॥ २१ ॥

जेथ कामु उपजला । तेथ क्रोधु आधींचि आला ।

क्रोधीं असे ठेविला । समोह जाणें ॥ २२ ॥

समोहा जालिया व्यक्ति । तरी नाशु पावे स्मृति ।

वढवात ज्योति । ओहत जैसी ॥ २३ ॥

कां अस्तमानीं निशी । जैसी सूर्यतेजातें भासी ।
 तैसी दशा स्मृतिभ्रंशीं । प्राणियासी ॥ २४ ॥
 मग अज्ञानांध केवळ । तेणें आपुविजे सकळ ।
 तेथ बुद्धि होय व्याकुळ । हृदयामार्जी ॥ २५ ॥
 जैसी जात्यंधा पळणी पावे । मग ते काकुळती सैरा धावे ।
 तेसे बुद्धीसि होती भंवे । घनुर्धरा ॥ २६ ॥
 ऐसा स्मृतिभ्रंशु घडे । मग सर्वथा बुद्धि अवघडे ।
 तेथ समूळ हें उपडे । ज्ञानजात ॥ २७ ॥
 चितन्याच्या भ्रंशीं । शरीरा दशा जैशी ।
 तैसें पुरुषा बुद्धिनाशीं । होय देखें ॥ २८ ॥
 म्हणोनि आदकें अर्जुना । जैसा विस्फुलिंग लागे इंधना ।
 मग तो प्रौढ जालिया त्रिभुवना । पुरीं शके ॥ २९ ॥
 तैसें विषयांचें ध्यान । जरी विषायें वाहे मन ।
 तरी येसणें हें पतन । गिंयसीत पावे ॥ ३० ॥
 रागद्वेषविपुक्तेस्तु विषयानिद्रियेश्वरन् ।
 आत्मवश्येर्विषेयात्मा प्रसादमाधिगच्छति ॥ ६४ ॥
 म्हणोनि विषय हे आघवे । सर्वथा मनौनि सांढावे ।
 मग रागद्वेष स्वभावें । नाशतील ॥ ३१ ॥
 पार्था आणिकही एक । जरी नाशले रागद्वेष ।
 तरी इन्द्रियां विषयीं बाधक । रमतां नाहीं ॥ ३२ ॥
 जैसा सूर्य आकाशगत । राश्मिकरें जगातें स्पर्शतु ।
 तरी संगदोषें काय लिपतु । तेथिचेनि ॥ ३३ ॥

१ भोंवळ. २ ठिगशी. ३ कधी काळी चुकून, एकादे वेळी. ४ एवढे.

५ मनांतून.

तेसा इंद्रियार्थी उदासीन । आत्मरसचि निभिन्न ।
 जो कामक्रोधविहीन । होऊनि असे ॥ ३४ ॥
 तरी विषयातही काहीं । आपणपेवाचुनि नाहीं ।
 मग विषय कवण कायी । वाघितील कवणा ॥ ३५ ॥
 जरी उदकीं उदकें बुडिजे । का अग्नि आगी पोळिजे ।
 तरी विषयसंग आपुविजे । परिपूर्ण तो ॥ ३६ ॥
 ऐसा आपणचि केवलु । होऊनि असे निखलु ।
 तयाची प्रज्ञा अचलु । निभ्रात मानीं ॥ ३७ ॥

प्रसादे सर्वदु खाना हानिरस्यापजायते ।

प्रसन्नचेतसो ह्याशु बुद्धि पर्यवतिष्ठते ॥ ६५ ॥

देखें अखडित प्रसन्नता । आयी जेथ चित्ता ।
 तेथ रिगणें नाहीं समस्ता । ससारदु खं ॥ ३८ ॥
 जेसा अमृताचा निक्षेर । प्रसवे जयाचा जठर ।
 तया धुधेतुपेचा अढदंर । कहींचि नाहीं ॥ ३९ ॥
 तेसं हृदय प्रसन्न होये । तरी दुरा कैचे कें आहे ।
 तेथें आपेसी बुद्धि राहे । परमात्मरूपी ॥ ३४० ॥
 जेसा निर्वातीचा दीपु । सर्वथा नेणें कंपु ।
 तेसा स्थिरबुद्धि स्वस्वरूपु । योगयुक्तु ॥ ४१ ॥

नास्ति बुद्धिरमुक्तस्य न चापुक्तस्य भावना ।

न चामावयत. शांतिरशातस्य कुत. सुखम् ॥ ६६ ॥

ये युक्तीची कढसणी । नाहीं जयाच्या अत करणी ।
 तो आकळिला जाण गुणी । विषयादिकीं ॥ ४२ ॥

१ परिपूर्ण. २ आत्मस्वरूपावाचून ३ अडथळा, विवचना ४ आपण
 होऊन, आपोआप ५ वरबाधणी, जोर, आधार.

तया स्थिरबुद्धि पार्था । कहीं नाहीं सर्वथा ।
 आणि स्थैर्याची आस्था । तेही नुपजे ॥ ४३ ॥
 निश्चळत्याची भावना । जरी नव्हेचि देखें मना ।
 तरी शांति केवीं अर्जुना । आंघु होय ॥ ४४ ॥
 जेथ शांतीचा जिव्हाळा नाहीं । तेथ सुख विसरोनि न रिघे-
 कहीं । जैसा पापियाच्या ठायीं । मोक्षु न वसे ॥ ४५ ॥
 देखें अग्निमार्जी घांपती । तियें बीजें जरी विरूढती ।
 तरी अशांता सुखमाप्ती । घडों शके ॥ ४६ ॥
 म्हणोनि अयुक्तपण मनाचें । तेंचि सर्वस्य दुःखाचें ।
 या कारणें इंद्रियांचें । दमन निकें ॥ ४७ ॥

इंद्रियाणां हि चरतां यन्मनोऽनुविधीयते ।

तदस्य हरति प्रज्ञां धातुर्नाविमिवांमसि ॥ ४७ ॥

इंद्रियें जें जें म्हणती । तें तेंचि जे पुरुष करिती ।
 ते तरलेचि न तरती । विषयसिंधु ॥ ४८ ॥
 जैसी नाव थडिये ठाकिता । जरी धरपटी होय दुर्वाता ।
 तरी घुकलाही मागीता । अपावो पावे ॥ ४९ ॥
 तैसीं प्रामेही पुरुषें । इंद्रियें लाळिलीं जरी कौतुकें ।
 तरी आकमिला जाण दुःखें । संसारिकें ॥ ५० ॥

तस्मात्तस्य महाबाहो निग्रहीतानि सर्वशः ।

इंद्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ ५० ॥

म्हणोनि आपुलीं आपणपया । जरी इंद्रियें येती आया ।
 तरी अधिक कांहीं धनंजया । सार्यक असे ॥ ५१ ॥

१ आपली. २ घातलो जातात. ३ मोकाटपण, अनियन्त्रण. ४ प्रतिकूल
 वा-याच्या सनाट्यांत सांपडली. ५. आपसूक मिळालेल्या विषयाने.

देखें कूर्म जियापरी । उचाइला अवयव पसरी ।
 ना तरी इच्छावशें आवरी । आपणपोंचि ॥ ५२ ॥
 तैसीं इंद्रियें आपैतीं होती । जयाचें म्हणितलें करिती ।
 तयाची प्रज्ञा जाण स्थिती । पावली असे ॥ ५३ ॥
 जातां आणिक एक गदन । पूर्णाचें चिन्ह ।
 अर्जुना तुज सांगेन । परिस पां ॥ ५४ ॥

या निशा सर्वभूतानां तस्यां जागर्ति संयमी ।

यस्यां जाग्रति भूतानि सा निशा पश्यतो मुनेः ॥ ६९ ॥

देखें भूतजात निदलें । तेथेंचि जया पाहलें ।
 आणि जीव जेय चेडले । तेथ निद्रितु जो ॥ ५५ ॥
 तोचि तो निरुपाधि । अर्जुना तो स्थिरबुद्धि ।
 तोचि जाणें निरुपाधि । मुनीश्वर ॥ ५६ ॥

आपूर्यमाणमचलप्रतिष्ठ समुद्रमापः शविशंति यद्वा ।
 तद्वा कामा यं प्राविशंति सर्वे स शान्तिमाप्नोति न कामकामी ७०
 पार्था आणीकही परी । तो जाणों येईल अवधारीं ।
 जैसी अक्षोभता सागरीं । अखंडित ॥ ५७ ॥
 जन्ही सरिताबोध समस्त । परिपूर्ण होऊनि मिळत ।
 तन्ही अधिक नोहे ईपतें । मर्यादा न संडी ॥ ५८ ॥
 ना तरी ग्रीष्मकाळीं सरिता । शोषूनि जाती समस्ता ।
 परी न्यून नव्हे पार्था । समुद्र जैसा ॥ ५९ ॥
 तैसा प्रार्थी ऋद्धिसिद्धी । तयासि क्षोभु नाहीं बुद्धी ।
 आणि न पवतां न बाधी । अधृति तयातें ॥ ६० ॥

सांगें सूर्याच्या घरी । प्रकाशु काय यांतीवरी ।
 कीं न लविजे तरी अंधारी । कांडेल तो ॥ ६१ ॥
 देखें क्रद्धिसिद्धि तयापरी । आली गेली से न करी ।
 तो विगुंतला असे अंतरी । महासुखी ॥ ६२ ॥
 जो आपुलेनि नांगरपणें । इंद्रभुवनातें पांवळें म्हणे ।
 तो केवीं रंजे पालिवणें । भिलांचेनि ॥ ६३ ॥
 जो अमृतासीं ठी ठेवी । तो जैसा कांजी न सेवी ।
 तैसा स्वसुखानुभवी । न भोगी क्रद्धि ॥ ६४ ॥
 पार्था नवल हें पाहीं । जेथ स्वर्गसुख लेखनीय नाहीं ।
 तेथ क्रद्धिसिद्धि काशी । प्राकृता होती ॥ ६५ ॥

विहाय कामान्यः सर्वान्पुमांश्चरति निस्पृहः ।

निर्ममो निरहंकारः स शान्तिमधिगच्छति ॥ ७१ ॥

ऐसा आत्मबोध तोखला । जो परमानंद पोखला ।
 तोचि स्थिरप्रभु भला । बोळख तूं ॥ ६६ ॥
 तो अहंकारातें वंडुनी । सकळ कामु सांडुनी ।
 स्वचरे विश्व होऊनि । विश्वामार्जी ॥ ६७ ॥

पथा ब्राह्मी स्थितिः पार्थ नैनां प्राप्य विमुह्यति ।

स्थित्वाऽस्यामंतकालेऽपि ब्रह्मनिर्वाणमृच्छति ॥ ७२ ॥

हे ब्रह्मस्थिति निःसीम । जे अनुभवितां निष्काम ।
 ते पावले परब्रह्म । अनायासें ॥ ६८ ॥

१ वातीने. २ उत्तम संस्कृतीने व रसिकनेने. ३ गवाळ, गावाळ.
 ४ पाले, पाना डाहळ्यांची झोपडी. ५ नावे ठेवतो, खोदया ठेवतो.
 ६ दिशेबात घेण्यासारखे, किमतीचे.

चिद्रूपी मिळतां । देहांतीची व्याकुळता ।
 आढ ठाकों न सके चित्ता । प्राज्ञा जया ॥ ६९ ॥
 तेचि हे स्थिति । स्वमुखें श्रीपति ।
 सांगत अर्जुनाप्रति । संजयो म्हणे ॥ ७० ॥
 ऐसें कृष्णवाक्य ऐकिलें । तेथ अर्जुनं मनो म्हणितलें ।
 आतां आमुचिया काजा कीर आलें । उपपत्ति हया ॥ ७१ ॥
 जें कर्मजात आघवें । पथ निराकारिलें देवें ।
 तरी पांरुपलें म्यां शुंजावें । म्हणूनियां ॥ ७२ ॥
 ऐसा श्रीअच्युताचिया बोला । चित्तीं धनुर्धर उवांयिला ।
 आतां प्रश्नु करील भला । आंशंकोनी ॥ ७३ ॥
 तो प्रसंगु असे नागैरु । जो सकळ धर्मासि आंगरु ।
 कीं विवेकामृतसागरु । प्रांतहीनु ॥ ७४ ॥
 जो आपण सर्वज्ञनाथु । निरूपिता होईल श्रीअनंतु ।
 ज्ञानदेवो सांगेल मातु । निर्वृत्तिदासु ॥ ७५ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतायां योगब्राह्मे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे सांख्ययोगो नाम
 द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

१ निराकरण केलें. २ निषिद्ध ठरलें. ३ संतोषला. ४ शंका घेऊन.
 ५ सुंदर, मोहक. ६ भला, उत्पत्तिस्थान.

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीशान्तेश्वरी

अध्याय तिसरा

अर्जुन उवाच—

ज्यायसी चैत्कर्मणस्ते मता बुद्धिर्जनार्दन ।

तत्किं कर्मणि घोरे मां नियोजयसि केशव ॥ १ ॥

भग आइका अर्जुन म्हणितलें । देवा तुम्हीं जें वाक्य बोलिलें
तें निकें म्यां परिसिलें । कमळापती ॥ १ ॥

तेय कर्म आणि कर्ता । उरेचिना पाहतां ।

ऐसें मत तुझें श्रीअनंता । निश्चित जरी ॥ २ ॥

तरी मातें केवीं श्रीहरी । म्हणसी पार्था संप्राप्तु करीं ।

इये लाजसी ना महाघोरीं । कर्मां सुतां ॥ ३ ॥

हां गा कर्म तूंचि अशेख । निराकरिसी निःशेख ।

तरी भजकरवीं हें हिंसक । कां कराविसी ॥ ४ ॥

तरी हेंचि विचारि श्रीहृषीकेश । तूं मानु न देसी कर्मलेशा
आणि येसणी हे हिंसा । करवीत आहासी ॥ ५ ॥

व्यामिश्रेणेव वाक्येन बुद्धिं मोहयसाव मे ।

तदेकं वद निश्चित्य येन श्रेयोऽहमाप्नुयाम् ॥ ६ ॥

देवा तुयांचि ऐसें बोलार्थें । तरी आम्हीं नेणतीं काय करावें ।

आतां संपलें म्हणों पां आघवें । विवेकाचें ॥ ६ ॥

हां गा उपदेशु जरी ऐसा । तरी अपभ्रंशु तो कैसा ।
 आतां पुरला आम्हां धिंवसा । आत्मबोधाचा ॥ ७ ॥
 वैद्य पथ्य वांस्तुनि जाये । मग जरी आपणाचि विष सुये ।
 तरी रोगिया कैसेनि जिये^१ । सांगें मज ॥ ८ ॥
 जैसें आंधळें सुदजे आंढांटा । कां माजवेण दीजे मर्कटा ।
 तैसा उपदेशु हा गोमटा । बोदवला आम्हां ॥ ९ ॥
 मी आधींचि कांहीं नेणें । तरी कवळिलों मोहें येणें ।
 श्रीकृष्णा विवेकु या कारणें । पुसिला तुज ॥ १० ॥
 तंव तुझी एकेक नवाई । पथ उपदेशामार्जी गोवाई ।
 तरी अनुसरलेया काई । ऐसें कीजे ॥ ११ ॥
 आम्हीं तनुमनुजीवें । तुझिया बोला चोटंगावें ।
 आणि तुवांचि ऐसे करावें । तरी सरलें म्हणें ॥ १२ ॥
 आतां ऐसियापरी बोधिसी । तरी निकें आम्हां करिसी ।
 पथ ज्ञानाची आस कायसी । अर्जुन म्हणे ॥ १३ ॥
 तरी ये जाणिवेचें कीर सरलें । परी आणीक एक असे जाहलें
 जें थितें हें डहुळलें । मानस माझें ॥ १४ ॥
 तेवींचि श्रीकृष्णा हें तुझें । चरित्र कांहीं नेणिजे ।
 जरी चित्त पाहसी माझें । येणें मियें ॥ १५ ॥
 तरी शकवीतु आहासी मातें । कीं तत्त्वचि काथिलें ध्वनितें
 हें अवगमितां निरुंतें । जाणवेना ॥ १६ ॥

१ हाव, उत्कंडा. २ विवरुन, सांगून, स्पष्ट करुन. ३ जीवन्त राहील.
 ४ धाडवाटेला ५ दारु वगैरे अमली पदार्थ. ६ लोटला, आला. ७ सगळ्याच
 कारभार आटोपला. ८ अस्पष्ट व्यंग्य शब्दांनी. ९ समजून घेण्याचा
 यत्न करुनही. १० स्वतः.

म्हणोनि आइकें देवा । हा मायार्थु आतां न बोलावा ।
 मज विवेकु सांगावा । मन्हाटा जी ॥ १७ ॥
 मी अत्यंत जड असं । परी पेसाही निकें परियेसं ।
 श्रीकृष्णा बोलावें तुवां तैसें । एकनिष्ठ ॥ १८ ॥
 देखें रोगातें जिणावें । औषध तरी देयावें ।
 परी तें अतिरुच्य व्हावें । मधुर जैसें ॥ १९ ॥
 तैसें सकळार्थभरित । तत्त्व सांगावें उचित ।
 परी बोधे माझे चित्त । जयापरी ॥ २० ॥
 देवा तुज ऐसा निजगुरु । आजि आर्तीधणी कां न करूं ।
 एथ मीढ कवणाची धरूं । तूं माय आमुची ॥ २१ ॥
 हां गा कामधेनूचें दुमतें । दैवें जाहलें जरी आपैंतें ।
 तरी कामनेची कां तेथें । यानी कीजे ॥ २२ ॥
 जरी चिंतामणी हाता चढे । तरी घांछेचें कवण सांकडें ।
 कां आपुलेनि सुरवाडें । इच्छावें ना ॥ २३ ॥
 वेसा अमृतसिंधूतें ठाकावें । मग ताहानाचि जरी फुटावें ।
 तरी सायासु कां करावे । मागील ते ॥ २४ ॥
 तैसा जन्मांतरीं बहुती । उपासितां श्रीलक्ष्मीपती ।
 तूं दैवें आजि हातीं । जाहलासी जरी ॥ २५ ॥
 तरी आपुलिया सावेशां । कां न मागावासि परेशा ।
 देवा सुकालु हा मानसा । पाहला असे ॥ २६ ॥
 देखें सकळांतींचें जियालें । आजि पुण्य यशासि आलें ।
 हे मनोरथ जहाले । विजयी माझे ॥ २७ ॥

१ आपलेसैं. २ आवडीनें. ३ आवेशानें, इच्छेच्या उसळीप्रमाणें.
 ४ सर्व इच्छांचें जीवन्तपण.

जी जी परममंगलधामा । सकलदेवदेवोत्तमा ।
 तूं स्वाधीन आजि आम्हां । म्हणऊनियां ॥ २८ ॥
 जेसैं मातेच्या ठायीं । अपत्या अनवसर नाही ।
 स्तन्यांलागुनि पाहीं । जियापरी ॥ २९ ॥
 तैसें देवा तूतें । पुसिजतसे आवढतें ।
 आपुलेनि आर्त । कृपानिधी ॥ ३० ॥
 तरी पारत्रिकीं हित । आणि आचारितां तरी उचित ।
 ते सांगे एक निश्चित । पार्थु म्हणे ॥ ३१ ॥

धीमावानुवाच—

लोकेऽस्मिन् द्विविधा निष्ठा पुरा प्रोक्ता मया नम ।
 ज्ञानयोगेन सात्त्विकानां कर्मयोगेन योगिनाम् ॥ ३ ॥
 या बोला श्रीअच्युत । म्हणतसे विस्मित ।
 अर्जुना हा ध्वनिह । अभिप्रायो ॥ ३२ ॥
 जे बुद्धियोगु सांगतां । सांख्यमतसंस्था ।
 प्रकटिली स्वभावता । प्रसंगे आम्हीं ॥ ३३ ॥
 तो उद्देशु तूं नेणसीचि । म्हणोनि क्षोमलासि चायांचि ।
 तरी आतां जाणें म्याचि । उक्त दोन्ही ॥ ३४ ॥
 अवघारीं वीरश्रेष्ठा । ये लोकीं या दोन्ही निष्ठा ।
 मजचिपासुनि प्रगटा । अनादिसिद्धा ॥ ३५ ॥
 एक ज्ञानयोगु म्हणिजे । जो सारखीं अनुष्ठिजे ।
 जेथ बोल्लेखीसवें पाविजे । तद्रूपता ॥ ३६ ॥
 एक कर्मयोगु जाण । जेथ साधकजन निपुण ।
 होऊनियां निर्वाण । पावती वेळे ॥ ३७ ॥

१ अमल, अयोग्य वेळ २ अगावच्या दुधाविषयी ३ सूचित,
 अभिप्रेत ४ मोक्ष.

हे मार्गु तरी दोनी । परी एकवटती निर्दानी ।
 जैसी सिद्धसाध्यभोजनी । तृती एक ॥ ३८ ॥
 कां पूर्वापर सरिता । भिन्न दिसती पाहतां ।
 मग सिधुभिळणीं ऐक्यता । पावती शोखी ॥ ३९ ॥
 तैसीं दोनीही मतें । सूचिती एका कारणातें ।
 परी उपांस्ति ते योग्यते- । अधीन असे ॥ ४० ॥
 देखें उल्लवनासारिसा । पक्षी फळासि झोंबे जैसा ।
 सांगें नैरुकेवीं तैसा । पावे वेगा ॥ ४१ ॥
 तो हल्ल हल्ल दाळेंडाळें । केतुलेनि एके घेळे ।
 मार्गाचेनि वळें । निश्चित ठाकी ॥ ४२ ॥
 तैसें देख पां विहंगममतें । अधिष्ठानि ज्ञानातें ।
 सांख्य संध मोक्षातें । आकळिति ॥ ४३ ॥
 येर योगिये कर्माधारें । विहितेंचि निजाधारें ।
 पूर्णता अवसरें । पावते होती ॥ ४४ ॥

न कर्मणामनारंभात्तैष्कर्म्यं पुरुषोऽभ्रुते ।

न च संवत्सनादेव सिद्धिं समधिगच्छति ॥ ४ ॥

यांचोनि कर्मरंभ उचित । न करितां सिद्धवत ।
 कर्महीना निश्चित । होईजेना ॥ ४५ ॥
 कीं प्राप्तकर्म सांठिजे । येतुलेनि नैष्कर्म्य होईजे ।
 हें अर्जुना यायां बोलिजे । मूर्खपणें ॥ ४६ ॥

१ भरोरीस. २ सिद्धभोजन म्हणजे ज्ञानयोग आणि साध्यभोजन म्हणजे कर्मयोग. ३ उपासना, अभ्यास. ४ झोंबे टाकल्याबरोबर. ५ मनुष्य. ६ पक्षिन्यायानें, पक्ष्यासारखें, विहंगम मार्गानें. ७ तत्काळ ८ हे दोन्ही मार्ग वागवून.

सांगें पैलतीरा जावें । ऐसें व्यसन फां जेथ पावे ।
 तेथ नावेतें त्यजावें । घडे केर्यो ॥ ४७ ॥
 ना तरी वृत्ति इच्छिजे । तरी कैसेनि पाकु न कीजे ।
 कीं सिद्धुही न सेविजे । केर्यो सांगें ॥ ४८ ॥
 जंव निरातता नाहीं । तंव व्यापारु असे पाहीं ।
 मग संतुष्टीच्या ठायीं । कुंठे सहजें ॥ ४९ ॥
 म्हणोनि आइकें पार्या । जया नैऋत्यपदीं आस्था ।
 तया उचित कर्म सर्वथा । त्याज्य नोहे ॥ ५० ॥
 आणि आपुलिये चाडे । आपादिलें हें मांडे ।
 कीं त्याजिलें कर्म सांडे । ऐसें आहे ॥ ५१ ॥
 हें बायांचि सैरा घोलिजे । उकलु तरी देखोनि पाहिजे ।
 परी त्यजितां कर्म न त्यजे । निभ्रांत मानीं ॥ ५२ ॥
 न हि कश्चित्क्षणमपि जातु तिष्ठत्यकर्मकृद् ।
 कार्यते ह्यवशः कर्म सर्वः प्रकृतिजैर्गुणैः ॥ ५ ॥
 जंव प्रकृतीचें अधिष्ठान । तंव सांडी मांडी हें अज्ञान ।
 जे चेष्टा ते गुणाधीन । आपैसी असे ॥ ५३ ॥
 देसं विहित कर्म जेतुलें । तें सळें जरी घोसंडिलें ।
 तरी स्वभाव काय निमाले । इंद्रियांचे ॥ ५४ ॥
 सांगें श्रवणीं ऐकावें ठेलें । कीं नेत्रींचें तेज गेलें ।
 हें नासारंघ बुझालें । परिमळु नेघे ॥ ५५ ॥
 ना तरी प्राणापानगति । कीं निर्विकल्प जाहली मति ।
 कीं धुधातृपादि आर्ति । सुंटलिया ॥ ५६ ॥
 हे स्वभावघोषु ठेले । चरण चालों विसरले ।
 हें असो काय निमाले । जन्ममृत्यू ॥ ५७ ॥

हैं न ठकेचि जरी कांहों । तरी खांडिलें तें कायी ।
 म्हणोनि कर्मत्यागु नाही । प्रकृतिमंतां ॥ ५८ ॥
 कर्म परार्थनपणें । निपजतसे प्रकृतिगुणें ।
 येरी धरीं मोकलीं अंतःकरणें । चाहिजे वायां ॥ ५९ ॥
 देखें रथीं आरुद्विजे । मग जरी निश्चळु वैसिजे ।
 तरी चळु होऊनि हिंदिजे । परतंत्रा ॥ ६० ॥
 कां उचलिलें वायुयशें । चळे शुष्क पत्र जैसैं ।
 निचेष्ट आकाशें । परिभ्रमे ॥ ६१ ॥
 तैसैं प्रकृतिआधारें । कर्मेन्द्रियधिकारें ।
 नैष्कर्म्यही दयापारें । निरंतर ॥ ६२ ॥
 म्हणऊनि संगु जंव प्रकृतीचा । तंवयरी त्यागु न धडे कर्माचा
 ऐसियाहि करूं म्हणती तयांचा । आमहोचि उरे ॥ ६३ ॥

कर्मेन्द्रियाणि संपन्थ य आस्ते मनसा स्मरन् ।
 इन्द्रियार्थान्विमूढात्मा निश्पाचारः स उच्यते ॥ ६ ॥

जे उचित कर्म सांडिती । मग नैष्कर्म्य होऊं पाहती ।
 परी कर्मेन्द्रियप्रवृत्ती । निरोधुनी ॥ ६४ ॥
 तयां कर्मत्यागु न धडे । जें कर्तव्य मनीं सांपडे ।
 यरी नदती ते फुडे । दुरिद्री जाण ॥ ६५ ॥
 ऐसे ते पार्था । विषयासक्त सर्वथा ।
 ओळखावे तत्त्वतां । भ्रान्ति नाही ॥ ६६ ॥
 आतां देई अवधान । प्रसंगें तुज सांगेन ।
 या नैराश्याचें चिन्ह । धनुर्धरा ॥ ६७ ॥

यस्त्विन्द्रियाणि मनसा नियम्यारमतेऽर्जुन ।
 कर्मेन्द्रियैः कर्मयोगमसक्तः स विशिष्यते ॥ ७ ॥

जो अंतरीं दृढ । परात्मरूपीं गूढ ।
 वाह्य भाग्य तरी रूढ । लौकिक जैसा ॥ ६८ ॥
 जो इंद्रियां आह्वा करी । विषयांचें भय न धरी ।
 प्राप्त कर्म नाव्हेरी । उचित जे जे ॥ ६९ ॥
 तो कर्मद्रियें कर्मां । राहटतां तरी नियंमी ।
 परी तेथिचेनि ऊर्मां । झांकोळिना ॥ ७० ॥
 तो कामनामात्रें न घेपे । मोहमळें न लिपे ।
 जैसे जळीं जळें न शिंपे । पद्मपत्र ॥ ७१ ॥
 तैसा संसर्गामाजी असे । सकळांसारखा दिसे ।
 जैसे तोयसंगे आभासे । भानुर्विभ ॥ ७२ ॥
 तैसा सामान्यत्वे पाहिजे । तरी साधारणुचि देखिजे ।
 येरवीं निर्धारितां नेणिजे । सोय जयाची ॥ ७३ ॥
 पेसा चिन्हीं चिन्हितु । देखसी तोचि मुक्तु ।
 आशापाशरहितु । वोळख पां ॥ ७४ ॥
 अर्जुना तोचि योगी । विशेषिजे जो जर्मां ।
 म्हणोनि ऐसा होय यालागीं । म्हणिपें तूतें ॥ ७५ ॥
 तूं मानसा नियमु करीं । निश्चलु होय अंतरीं ।
 भग कर्मद्रियें व्यापारीं । वर्ततु सुरे ॥ ७६ ॥

नियतं कुरु कर्म त्वं कर्म ज्यायो ह्यकर्मणः ।

शरीरयात्रापि च ते न प्रसिद्ध्येदकर्मणः ॥ ८ ॥

म्हणोनि नैष्कर्म्य होआवें । तरी एथ तें न संभवे ।

आणि निषिद्ध केवीं राहाटावे । विचारीं पां ॥ ७७ ॥

१ मिथळेल्य, गमरख झालेला. २ म्वाधीन ठेवी, नियन्त्रित परी
 ३ लाटा, लढी. ४ घेतला जातो. ५ सामान्य लोकांसारखा. ६ बरपांगी

म्हणोनि जें जें उचित । आणि अवसरें करूनि प्राप्त ।

तें कर्म हेतुरहित । आचरें तूं ॥ ७८ ॥

पार्था आणिकही एक । नेणसी तूं हें कवतिक ।

जें ऐसें कर्म मोचक । आपेसें असे ॥ ७९ ॥

देखें अनुक्रमाधारे । स्वधर्मु जो आचरे ।

तो मोक्ष तेणें व्यापारें । निश्चित पावे ॥ ८० ॥

यज्ञार्थात्कर्मणोऽन्यत्र लोकोऽयंकर्मबन्धनः ।

तद्धर्मं कर्म कौतव्यमुक्तसंगः समाचर ॥ ९ ॥

स्वधर्मु जो थापा । तोचि नित्ययहु जाण पां ।

म्हणोनि वर्ततां तेय पापा । संधारु नाहीं ॥ ८१ ॥

हा निजधर्मु जें सांढे । आणि कुकर्मां राति घडे ।

तेंचि धंयु पडे । संसारिक ॥ ८२ ॥

म्हणोनि स्वधर्मानुष्ठान । तें अखंड यज्ञयाजन ।

जो करी तया बंधन । कांहीच न घडे ॥ ८३ ॥

हा लोकु कर्म बांधिला । जो परतंत्रा भुलला ।

तो नित्ययज्ञातें चुकला । म्हणोनियां ॥ ८४ ॥

आतां येचिविशीं पार्था । तुज सांगेन एक मी कथा ।

जें सृष्ट्यादि संस्थां । ब्रह्मेनें केली ॥ ८५ ॥

सहस्रज्ञाः प्रजाः सृष्ट्वा पुरोवाच प्रजापतिः

अनेन प्रसाविष्यन्ब्रह्मेण वोऽस्त्वितृकामधुक् ॥ १० ॥

तें नित्ययागसाहितें । सृजिलीं भूतें समस्तें ।

परी नेणतीचि तियें यज्ञातें । सूक्ष्म म्हणउनी ॥ ८६ ॥

तेवेष्टीं प्रजां विनाविला ब्रह्मा । देवा काय आधर्यो पय आम्हां

सेव म्हणे तो कमळजन्मा । मूर्तांप्रति ॥ ८७ ॥

१ शिरछाय, २ रचना, ३ प्रजांनी, मनुष्यप्राण्यांनी.

तुम्हां वर्णविशेषवंशें । आम्हीं हा स्वधर्मचि विहिला असे
 यातें उपासा मग आपैसे । पुरती काम ॥ ८८ ॥
 तुम्हीं व्रतानियमु न करावे । शरीरातें न पीढावें ।
 दुरी केंही न वचावें । तीर्थासी गा ॥ ८९ ॥
 योगादिकें साधनें । सांकाक्ष आराधनें ।
 मंत्रयंत्रविधानें । झणीं करा ॥ ९० ॥
 देवतांतरा न भजावें । हें सर्वथा कांहीं न करावें ।
 तुम्हीं स्वधर्मयज्ञीं यजावें । अनायासें ॥ ९१ ॥
 अहेतुकें चित्तें । अनुग्रहां पां ययातें ।
 पतिव्रता पतीतें । जियापरी ॥ ९२ ॥
 तैसा स्वधर्मरूप मखु । हाचि सेव्यु तुम्हां एकु ।
 ऐसें सत्यलोकनायकु । धोलता जाहला ॥ ९३ ॥
 देखा स्वधर्मातें भजाल । तरी कामधेनु हा होईल ।
 मग प्रजा हो न सांडील । तुमतें कदा ॥ ९४ ॥
 देवान्न भावयताऽनेन ते देवा भावयंतु वः ।
 परस्परं भावयंतः श्रेयः परमवाप्स्यथ ॥ ११ ॥
 जे येणेंकरुनि समस्तां । परितोपु होईल देवतां ।
 मग ते तुम्हां ईप्सितां । अर्थातें देती ॥ ९५ ॥
 या स्वधर्मपूजा पूजितां । देवतागणां समस्तां ।
 योगक्षेमु निश्चितां । करिती तुमचा ॥ ९६ ॥
 तुम्ही देवांतें भजाल । देव तुम्हां तुष्टील ।
 ऐसी परस्परें घडेल । प्रीति जेय ॥ ९७ ॥
 तेथ तुम्ही जें करूं म्हणाल । तें आपैसें सिद्धी जाईल ।
 यांचितही पुरेल । मानसींचें ॥ ९८ ॥

वाचासिद्धि पावाल । आक्षापक होआल ।
 म्हणियें तुमतें भागतील । महाक्रान्ति ॥ ९९ ॥
 जैसैं ऋतुपतीचें द्वार । यन्त्री निरंतर ।
 घोलगे फळमार- । लावण्येसों ॥ १०० ॥

इतान् भोगान्धि वो देवा दास्यंते यज्ञभाविताः ।
 तैर्वृत्तानप्रदायैभ्यो यो हंके स्तेन एव सः ॥ १२ ॥

तैसैं सर्व सुखेंसादित । देवचि मूर्तिमंत ।
 येईल देखा काढत । तुम्हांपाठी ॥ १ ॥
 ऐसे समस्त भोगमरित । होआल तुम्ही अनार्त ।
 जरी स्वधर्मनिरत । घर्ताल घापा ॥ २ ॥
 कां जालिया सकल संपदा । जो अनुसरेल इंद्रियमदा ।
 लुब्ध होऊनिया स्यादा । विषयांचिया ॥ ३ ॥
 तिहीं यज्ञभावितीं सुसैं । जे हे संपत्ति दिघली पुरी ।
 तया स्वधर्मां सर्वेश्वरीं । न भजेल जो ॥ ४ ॥
 अग्निमुखीं हवन । न करील देवतापूजन ।
 प्रातवेष्टे भोजन । ब्राह्मणाचें ॥ ५ ॥
 विमुख होईल गुरुमक्ती । आदर न करील अतिथी ।
 संतोष नेदील ज्ञाती । आपुलिये ॥ ६ ॥
 ऐसा स्वधर्मक्रियारहित । आंघिलेपणें प्रमत्त ।
 केवल भोगासक्त । होईल जो ॥ ७ ॥
 तया मग अपावो थोर आहे । जेजें तें हातीं सकळ जाये
 देखा प्रातही न लाहे । भोग भोगूं ॥ ८ ॥

जैस गतायुपी शरीरी । चेतन्य चासु न करी ।
 का निर्देवाच्या घरी । न राहे लक्ष्मी ॥ ९ ॥
 तेसा स्वधर्मु जरी लोपला । तरी सर्व सुखाचा थारा मोडला
 जेसा दीपासव हरपला । प्रकाशु जाय ॥ १० ॥
 तेसी निजवृत्ति जेय साडे । तेथ स्वतंत्रते वरती न घडे ।
 आइका प्रजा हो फुट । विरचि म्हणे ॥ ११ ॥
 म्हणऊनि स्वधर्मु जो साडील । त्यात कालु दडील ।
 घोस म्हणुनि हरील । सर्वस्व त्याच ॥ १२ ॥
 मग सकळ दोषु भवते । गिंवसोनि घेती त्यातें ।
 रात्रिसमयीं श्मशानात । भूत जेसीं ॥ १३ ॥
 तेसीं त्रिभुवनींचीं दुख । आणि नानाविधे पातक ।
 दैन्यजात तितुक । तेथचि घसे ॥ १४ ॥
 ऐस होय त्या उन्मत्ता । मन न सुटे वापा रुदता ।
 कल्पातीही सर्वथा । प्राणिगण हो ॥ १५ ॥
 म्हणऊनि निजवृत्ति हे न साढावी । इन्द्रिय धरळो नेदावी ।
 ऐस प्रजात शिफवी । घटुराननु ॥ १६ ॥
 जैस जळचरा जळ साडे । मग तत्क्षणीं मरण माडे ।
 हा स्वधर्मु तेण पाटे । विसवा जये ॥ १७ ॥
 म्हणोनि तुम्हीं समस्तीं । आपुलालिया कर्मी उचितीं ।
 निरत व्हावें पुढतपुढती । म्हणिपत असे ॥ १८ ॥
 यज्ञशिष्टाशिन सती सुच्यत सर्वकिल्बिषे ।
 भुजते ते ग्रय पाषा ये पचत्पात्मकारणात् ॥ १९ ॥
 भेसा विहित क्रियाविधि । निर्हेतुका बुद्धी ।
 जो असतिये समृद्धी । विनियोगु करी ॥ १९ ॥

गुरु गोत्र अग्नि पूजी । अवसरों भजे द्विजी ।
 निमित्तादिकों यजी । पितरोद्देशं ॥ ११० ॥
 या यज्ञक्रिया उचिता । यज्ञेशीं हवन करितां ।
 हुतशेष स्वभावतः । उरे जें जें ॥ ११ ॥
 तें सुखें आपुलां घरीं । कुटुंबेंसीं भोजन करी ।
 कीं भोग्यचि तें निवारी । कल्मषातें ॥ १२ ॥
 तें यज्ञावाशिष्ट भोगी । म्हणोनि सांढिजे तो अर्घीं ।
 जयापरी महारोगी । अमृतसिद्धि ॥ १३ ॥
 कीं तत्त्वनिष्ठु जैसा । नागवे भ्रांतिलेशा ।
 तो शेष भोगी तैसा । नाकळे दोषा ॥ १४ ॥
 म्हणोनि स्वधर्म जें अर्जे । तें स्वधर्मचि विनियोगिजे ।
 मग उरे तें भोगिजे । संतोषेंसीं ॥ १५ ॥
 हेंवांचूनि पार्था । राहाटों नये अन्यथा ।
 ऐसी आद्य हे कथा । श्रीमुरारि सांगे ॥ १६ ॥
 जे देहाचि आपणवें मानिती । आणि विषयातें भोग्य म्हणती
 यापरतें न स्मरती । आणिक कांहीं ॥ १७ ॥
 हें यज्ञोपकरण सकळ । नेणंत सांते' घरळ ।
 अहंबुद्धि केवळ । भोग्य पाहती ॥ १८ ॥
 इंद्रियरुचीसारखे । करविती पाक निके ।
 ते पापिये पातकें । सेविती जाण ॥ १९ ॥
 हें संपत्तिजात आध्वे । हवनद्रव्य मानायें ।
 मग स्वधर्मयज्ञं अर्पायें । आदिपुरुषी ॥ २० ॥
 हें सांढोनियां मूर्ख । आपणवेंयालागीं देख ।
 निफजविती पाक । नानाविध ॥ २१ ॥

जिहीं यलु सिद्धी जाये । परेशा तोषु होये ।
 ते हे सामान्य अन्न नोहे । म्हणोनियां ॥ ३२ ॥
 हें न म्हणावें साधारण । अन्न ब्रह्मरूप जाण ।
 हे जीवनहेतुकारण । विश्वा यया ॥ ३३ ॥

अन्नाद्भवति भूतानि पर्जन्यादन्नसंभवः ।
 यज्ञाद्भवति पर्जन्यो यज्ञः धर्मसमुद्भवः ॥ १४ ॥
 धर्मः ब्रह्मोद्भवो विद्धि ब्रह्माक्षरसमुद्भवम् ।
 तस्मात्सर्वगतं ब्रह्म नित्यं यज्ञे प्रतिष्ठितम् ॥ १४ ॥

अन्नास्तव भूतं । प्ररोहं पार्वती समस्तं ।
 भग पर्जन्यु या अन्नाते । सर्वत्र प्रसवे ॥ ३४ ॥
 तथा पर्जन्या यज्ञीं जन्म । यज्ञाते प्रगटी कर्म ।
 कर्मासि आदि ब्रह्म । वेदरूप ॥ ३५ ॥
 तथा वेदांते परात्पर । प्रसवतसे अक्षर ।
 म्हणऊनि हें चराचर । ब्रह्मवद् ॥ ३६ ॥
 परी कर्माचिये भूति । यज्ञीं अधिवासु ध्रुति ।
 ऐकं सुभद्रापति । अखंड गा ॥ ३७ ॥

एवं प्रवर्तितं चक्रं नानुवर्त्तयतीह यः ।

अथायुरिन्द्रियारामो मोक्षं पार्थ स जीवति ॥ १६ ॥

पेशी हे आदि परंपरा । संक्षेपे तुज धनुर्धरा ।
 सांगितली या अध्वरा । लागूनियां ॥ ३८ ॥
 म्हणानि समूळ हा उचित । स्वधर्मरूप जेंतु ।
 नानुप्री जो मनु । लोकीं हये ॥ ३९ ॥

तो पातकांची राशी । जाण भार भूमीसी ।
जो कुकर्म इंद्रियांसी । उपेगा गेल्या ॥ १४० ॥
तें जन्मकर्म सकळ । अर्जुना अतिनिष्फळ ।
जैसें कां अभ्रपटळ । अकालींचें ॥ ४१ ॥
कां गळ्यां स्तन अजेचे । तैसें जियालें देखें तयाचें ।
जया अनुष्ठान स्वधर्माचें । घडेचिना ॥ ४२ ॥
म्हणोनि ऐकें पांडवा । हा स्वधर्म कवणें न सांडावा ।
सर्वसात्रें मजावा । हाचि एकु ॥ ४३ ॥
ह्यां शरीर जरी जांढलें । तरी कर्तव्य थोडें आलें ।
मग उचित कां आपुलें । थोसंडावें ॥ ४४ ॥
परिस पां सद्यसाची । मूर्ति लाहोनि देहाची ।
खंती करिती कर्माची । ते गांवडे गा ॥ ४५ ॥

यस्यवात्सरतिरेवस्यादात्मतृप्तश्च मानवः ।

आत्मन्येव च संतुष्टस्तस्य कार्यं न विद्यते ॥ १७ ॥

देखें असतेनि देहधर्म । एथ तोचि एकु न लिपे कर्म ।

जो अखंडित रमे । आपणपांचि ॥ ४६ ॥

जे तो आत्मबोधें तोपला । तरी कृतकार्यु देखें जाहला ।

म्हणोनि सहजें सांडवला । कर्मसंगा ॥ ४७ ॥

नैव तस्य कृते नार्थो नाकृते नेह कश्चन ।

न चास्य सर्वभूतेषु कश्चिद्वर्ण्यपाश्रयः ॥ १८ ॥

तृप्ति जालिया जैसी । साधनें सरती आपेसी ।

देखें आत्मतुष्टी तैसी । कर्म नाही ॥ ४८ ॥

जंववरी अर्जुना । तो चोधु भेटेना मना ।
तंवचि यया साधना । भजावें लागे ॥ ४९ ॥

तस्मादसक्तः सततं कार्ये कर्म समाचर ।

असक्तो ह्याचरन् कर्म परमाप्नोति पूरुषः ॥ १९ ॥

म्हणऊनि तूं निर्यंतु । सकळ कामराहितु ।

होजानियां उचितु । स्वधर्म रहाटे ॥ १५० ॥

जे स्वधर्म निष्कामता । अनुसरले पार्था ।

ते कैवल्य परम तत्त्वतां । पावले जर्गी ॥ ५१ ॥

कर्मणैव हि संसिद्धिमास्थिता जनकादयः ।

लोफसंग्रहमेवापि संपश्यन् कर्तुमर्हसि ॥ २० ॥

देख पां जनकादिक । कर्मजात अशेख ।

न सांढितांचि मोक्षसुख । पावते जाहले ॥ ५२ ॥

याकारणें पार्था । होआवी कर्मा आस्था ।

हे आणिकार्हा एका अर्था । उपकरले ॥ ५३ ॥

जे आचरतां आपणपयां । देखी लागेल लोका यया ।

तरी घुकेल अपाया । प्रसंगेंचि ॥ ५४ ॥

देखें प्राप्तार्थ जाहले । जे निष्कामता पावले ।

तर्याही कर्तव्य असे उरलें । लोकांलार्गी ॥ ५५ ॥

मार्गी अंधासरिस्ता । पुढें देखणाही चाले जैसा ।

अज्ञाना प्रकटावा धर्मु तैसा । जाणतेनि ॥ ५६ ॥

ही गा ऐसं जरी न फांजे । तरी अज्ञाना काय उमजे ।

तिहीं कर्मणेपरी जाणिजे । मार्गातें या ॥ ५७ ॥

तेथें सात्क्रियाचि लावावी । तेचि एकी प्रशंसार्थी ।

नेष्कमीही दावावी । आचरोनि ॥ ७४ ॥

तया लोकसंमहालार्गी । वर्ततां कर्मसंगी ।

तो कर्मबंधु आंगी । वाजेलेना ॥ ७५ ॥

जैसी बहुरूपियांचीं रावोराणी । स्त्रीपुरुषमाचो नाहीं मनीं
परी लोकसंपादणी । तैसीच करिती ॥ ७६ ॥

प्रकृतेः क्रियमाणानि गुणैः कर्माणि सर्वशः ।

अहंकारविमूढात्मा कर्ताऽहमिति मन्यते ॥ १७ ॥

देखें पुढिलाचें घोडें । जरी आपुला मायां घेइजे ।

तरी सांगें कां न दाटिजे । धनुर्धरा ॥ ७७ ॥

तैसीं शुभाशुभें कर्म । जियें निफजती प्रकृतिधर्म ।

तियें मूर्ख मतिभ्रम । मी कर्ता म्हणे ॥ ७८ ॥

पेस्ता अहंकारादि रूढ । एकवैशी मूढ ।

तया हा परमार्थ मूढ । प्रगटावा ना ॥ ७९ ॥

हें असो प्रस्तुत । सांगिजेल तुज हित ।

तें अजुना देऊनि चित्त । अवधारि पां ॥ १८० ॥

तत्त्वविनु महाबाहो गुणकर्मविभागयोः ।

गुणा गुणेषु वर्तते इति मत्वा न सज्जते ॥ २८ ॥

जे तत्त्वज्ञानियांचां ठायीं । तो प्रकृतिमाचो नाहीं ।

जेय कर्मजात पाहीं । निफजत असे ॥ ८१ ॥

ते वेहाभिमानु सांडुनी । गुणकर्म थोलांडुनी ।

साक्षीभूत होउनी । वर्तती देही ॥ ८२ ॥

१ थडकणार नाहीं २ दुयच्याचें. ३ एकांगी, एककरी. ४ माया
म्हणजे मीच ही भावना. ५ त्रिगुणाचे परिणाम. ६ तटस्थ घृतीने राहून.

उत्सीदेषुरिमे छोवा न कुर्या कर्म चेदहम् ।

संरस्य च कर्ता स्यात्पुण्यमिमाः प्रजाः ॥ २४ ॥

आन्ही पूर्णकाम होउनी । जरी आत्मस्थिती राहुनी ।

तरी प्रजा हे कैसेनि । निस्तरेल ॥ ६६ ॥

इहो आमुची वांस पाहायी । मम वर्तती परी जाणायी ।

ते लोकस्थिति आघयी । नासिली होईल ॥ ६७ ॥

म्हणोनि समधुं जो पये । ओणि लायी सर्वहते ।

तेण साविशेष कर्माते । त्यजावे ना ॥ ६८ ॥

मक्ता कर्मण्यविदांसो यथा कुर्वति भारत ।

कुर्याद्विदांस्तथाऽसक्ताश्चिकीर्षुर्लोकसमग्रम् ॥ २५ ॥

देवे फळाचिया आशा । आचरे कामुकु जैसा ।

कर्मा भरु होआवा तैसा । निराशाही ॥ ६९ ॥

जे पुढतपुढती पार्या । हे सकळ लोकसंस्था ।

रक्षणीय सर्वथा । म्हणऊनियां ॥ १७० ॥

मार्गाधारें वर्ताये । विश्व हे मोहरे लाचारें ।

अलौलिका नोहायें । लोकांप्रति ॥ ७१ ॥

न बुद्धिमेद जनपदज्ञाना फमेसंगिनाम् ।

जोषयेत्सर्वकर्माणि विद्वान्युक्तः समाचरन् ॥ २६ ॥

जे सायासं स्तन्य सेवी । ते पक्षासं केवी जेवी ।

म्हणोनि बाळका जैसी नेदारी । धनुर्धरा ॥ ७२ ॥

तेसी कर्मा जया अयोध्याता । तयाप्रति नैष्कर्म्यता ।

न प्रगटावी खेटता । आदिकरुनी ॥ ७३ ॥

१ पाठ, पडति, यर्जनम २ मर्तनेवे पीठ पूर्णतत्त्व आणतो.

मोहारी रण (काणी). ३ नीट मार्गाला.

तेथें सात्क्रियाचि लावावी । तेचि एकी प्रशंसावी ।

नैष्कर्मिही दावावी । आचरीनि ॥ ७४ ॥

तया लोकसंग्रहालार्गी । वर्ततां कर्मसंगी ।

तो कर्मबंधु आंगी । वाजेलना ॥ ७५ ॥

जैसी बहुखुषियांचीं राबोराणी । स्त्रीपुरुषभावो नाहीं मनीं
परी लोकसंपादणी । तैसीच करिती ॥ ७६ ॥

प्रकृतेः क्रियमाणानि गुणैः कर्माणि सर्वशः ।

अहंकाराविमूढात्मा कर्ताऽहमिति मन्यते ॥ १७ ॥

देवें पुढिलाचें घोजें । जरी आपुला मायां घेइजे ।

तरी सांगें कां न दाटिजे । धनुर्धरा ॥ ७७ ॥

तैसीं शुभाशुभें कर्म । जियें निफजती प्रकृतिधर्म ।

तियें मूर्ख मातिभ्रम । मी कर्ता म्हणे ॥ ७८ ॥

पेसा अहंकारावि रूढ । एकदेशी मूढ ।

तया हा परमार्थ मूढ । प्रगटावा ना ॥ ७९ ॥

हें असो प्रस्तुत । सांगिजेल तुज दित ।

तें अर्जुना देऊनि चित्त । अवधारीं पां ॥ १८० ॥

तत्त्ववित्तु महाबाहो गुणकर्मविमागयोः ।

गुणा गुणेषु वर्तत इति मत्वा न सज्जते ॥ २८ ॥

जे तत्त्वज्ञानियांचां ठार्यां । तो प्रकृतिभावो नाहीं ।

जेथ कर्मजात पाहीं । निफजत असे ॥ ८१ ॥

ते वेदाभिमानु सांडुनी । गुणकर्म बोलांडुनी ।

साक्षीभूत होउनी । वर्तती देहीं ॥ ८१ ॥

१ यडकणार नाही २ दुसऱ्याचें. ३ एकानी, एककडी. ४ माया
म्हणजे मीच ही भावना. ५ श्रिलुणाचे परिणाम. ६ सदस्य वृत्तीनें राहून.

मृण्णि शरीरी जरी होती । तरी कर्मवधा नातळती ।

जैसा का भूतचेष्टा गभस्ती । घेपवेना ॥ ८३ ॥

प्रकृतेर्गुणसमृद्धा सज्जते गुणकर्मसु ।

तानकृत्स्नाविदो मंदान् कृत्स्नविश्वं विचालयेत् ॥ २९ ॥

एथ कर्मां तोचि लिंवे । जो गुणसंग्रमे घेपे ।

प्रकृतीचेनि आटोपें । वर्ततु असे ॥ ८४ ॥

इंद्रिये गुणाधारे । राहाटती निजव्यापारे ।

ते परकर्म बलात्कारे । आपादी जो ॥ ८५ ॥

मायि सर्वाणि कर्माणि सन्यस्याध्यात्मचेतसा ।

निराशीर्निर्ममो भूत्वा सुष्यस्व बिगतज्वरः ॥ ३० ॥

तरी उचिते कर्म आघर्या । तुवा आचरोनि मज अर्पावीं

परी चित्तवृत्ति न्यासावी । आत्मरूपीं ॥ ८६ ॥

आणि हे कर्म मी कर्ता । आचरेन या अर्था ।

पेसा अभिमानु झणे चित्ता । रिघों देसी ॥ ८७ ॥

तुवा शरीरपरा नोहावे । कामनाजात साढावें ।

मग अवसरौचित भोगावे । भोग सकळ ॥ ८८ ॥

आता कोदंड घेऊनि हातीं । आरूढ पां हयें रथीं ।

देई आलिंगन वीरवृत्ती । समाधाने ॥ ८९ ॥

जर्गीं कीर्तीं रुढवीं । मगधर्माचा मानु वाढवीं ।

इया भारापासोनि खोढवीं । मेदिनी हे ॥ ९० ॥

आतां पार्था निःशकु होई । या संग्रामा चित्त देई ।

एथ हें वाचूनि काही । बोलो नये ॥ ९१ ॥

ये मे मतामिदं नित्यमनुतिष्ठन्ति मानवाः ।

श्रद्धावन्तोऽनसूयन्तो मुच्यन्ते तेऽपि कर्मभिः ॥ ३१ ॥

हैं अनुपरोध मत माझें । जिहीं परमादरें स्वीकारिजे ।

श्रद्धापूर्वक अनुष्ठिजे । धनुर्धरा ॥ ११ ॥

तेही सकळ कर्मां चर्ततु । जाण पां कर्मरहितु ।

म्हणोनि हैं निश्चितु । करणीय गा ॥ १३ ॥

ये त्वेतदभ्यसूयन्तो नानुतिष्ठन्ति मे मतम् ।

सर्वज्ञानविमूढांस्तान्विद्धि नष्टानचेतसः ॥ ३२ ॥

ना तरी प्रकृतिमंतु होउनी । इंद्रियां लळा देउनी ।

जे हें माझें मत अद्भुतनी । ओसंडिती ॥ १४ ॥

जे सामान्यतवें लेखिती । अवज्ञा करूनि देखती ।

कां हा अर्थवादु म्हणती । वाचाळपणें ॥ १५ ॥

ते मोहमादिरा भुलले । विषयविसं धोरले ।

अज्ञानपंकी बुडाले । निभ्रांत मानीं ॥ १६ ॥

देखें शवाच्या हातीं दिघलें । जैसं कां रत्न चायां गेलें ।

ना तरी जात्यंधा पाहलें । प्रमाण नोहे ॥ १७ ॥

कां चंद्राचा उदयो जैसा । उपयोगा नवचे चायसा ।

मूर्खा विवेकु हा तैसा । रुचेल ना ॥ १८ ॥

म्हणोनि तें न मानिती । आणि निर्झाही करूं लागती ।

सांगें पतंगु काय साहती । प्रकाशातें ॥ १९ ॥

पतंगा दीपीं आलिंगन । तेथ त्यासी अचुक मरण ।

तेवीं विषयाचरण । आत्मघाता ॥ २०० ॥

तैसे जे पार्था । विमुख या परमार्था ।
तयांसी संभाषण सर्वथा । करावेंना ॥ १ ॥

सदृशं चेष्टते स्वस्याः प्रकृतेर्ज्ञानवानपि ।

प्रकृतिं यांति भूतानि निग्रहः किं करिष्यति ॥ ३३ ॥

म्हणोनि इंद्रियें इयें एकें । जाणतेनिही पुरुखें ।

लाळावीं ना कौतुकें । आदिकरुनी ॥ १ ॥

हां गा सपेंसीं खेळां येइल । कीं व्याघ्रसंसर्ग सिद्धि जाइल

सांगें हाळाहळ जिरेल । सेविलिया काइ ॥ ३ ॥

देखें खेळतां आस लाविला । मग तो न सांवरे जैसा उंधवला

तैसा इंद्रियां लळा दिधला । भला नोहे ॥ ४ ॥

पन्हवीं तरी अर्जुना । या शरीरा पराधीना ।

कां नाना भोगरचना । मेळवावी ॥ ५ ॥

आपण सायासंकलानि घटुतें । सकळही समृद्धिजातें ।

उदोअस्तु या देहातें । प्रतिपाळावें कां ॥ ६ ॥

सर्वस्वं शिणोनि पथें । अर्जवावीं संपत्तिजातें ।

तेणें स्वधर्मु सांडूनि देहातें । पोखावें काई ॥ ७ ॥

मग हें तंव पांचमेळाया । शेखीं अनुसरेल पंचत्वा ।

ते वेळीं केला कें गिंयसावा । शीणु आपुला ॥ ८ ॥

म्हणूनि केवळ देहभरण । ते जाणें उघडी नागवण ।

यालागीं पथ अंतःकरण । देयावें ना ॥ ९ ॥

इंद्रियस्येन्द्रियस्पर्धे रागद्वेषौ व्यवस्थितौ ।

तयोर्न वशमागच्छेत्तौ तस्य परिपंथिनी ॥ ३४ ॥

१ उघडला, भडकला. २ विषयभोगाची लुब्धादुब्ध. ३ सूर्योदयापासून सूर्यास्तापर्यंत.

येरु आचार जो परावा । तो देखतां कीर बरवा ।
 परी आचरतेनि आचरावा । आपुलानि ॥ २१० ॥
 सांगिं शूद्रघरीं आधवीं । पक्कावें आहाति बरवीं ।
 तीं द्विजें केवीं सेवारीं । दुर्वलु जरी जाहला ॥ २११ ॥
 हें अनुचित कैसेनि कीजे । अग्राह केवीं इच्छिजे ।
 अथवा इच्छिलेंही पाविजे । विचारों पां ॥ २१२ ॥
 तरी लोकांचीं धवळारें । देखोनियां मनोहरें ।
 असतीं आपुलीं तणारें । मोढावीं केवीं ॥ २१३ ॥
 हें असो यनिता आपुली । कुरूप जरी जाहली ।
 तन्ही भोगितां तेचि भली । जियापरी ॥ २१४ ॥
 तैवीं आवढे तैसा सांकडु । आचरतां जरी दुवाडु ।
 तन्ही स्वधर्मुचि दुरवाडु । परत्रींवा ॥ २१५ ॥
 हां गा साकर आणि दूध । हें गौहय कीर मसिद्ध ।
 परी कुमिदोपीं विरुद्ध । घेये केवीं ॥ २१६ ॥
 ऐसेनिही जरी सेविजेल । तरी ते आलुंकीचि उरल ।
 जे तें परिणामी पध्य नव्हेल । धनुर्धरा ॥ २१७ ॥
 म्हणोनि आणिकांसी जें विहित । आणि आपणपेयां
 अनुचित । तें नाचरावें जरी हित । विचारिजे ॥ २१८ ॥
 या स्वधर्मातें अनुष्ठितां । वेचु होईल जीविता ।
 तोहि निका वर उभयतां । दिसत असे ॥ २१९ ॥
 ऐसे समस्तसुरशिरोमणी । बोलिले जेथ श्रीशार्ङ्गपाणी ।
 तेथ अजुन म्हणे विनवणी । असे देवा ॥ २२० ॥

१ दुसऱ्याचा. २ चुनेगची घरे. ३ यमताच्या शोपल्या, कुड्डाहं घरे.
 ४ हट, आग्रह. ५ इह व परम अशा दोन्ही ठिकाणी.

तंव हृदयकमळआरामु । जो योगियांचा निष्काम कामु ।
 तो म्हणतसे पुरुषोत्तमु । सांगेन आइक ॥ ३९ ॥
 तरी हे कामु कोधु पाहीं । जयांतें कृपेची सांठवण नाही ।
 हे कृतांताच्या ठायीं । मानिजती ॥ २४० ॥
 हे ज्ञाननिधीचे भुजंग । विषयदरीचे वाघ ।
 भजनमार्गाचे मांग । मारक जे ॥ ४१ ॥
 हे देहदुर्गीचे धोंड । इंद्रियमार्मीचे कांड ।
 यांचे व्यामोहादिक दबड । जगावरी ॥ ४२ ॥
 हे रजोगुण मानसीचे । समूळ आसुरियेचे ।
 धालेपण ययांचें । अविद्या केलें ॥ ४३ ॥
 हे रजाचे कीर जाहले । परी तमासी पंढियंते भले ।
 तेणे निजपद यां दिधलें । प्रमादमोहो ॥ ४४ ॥
 हे मृत्यूचां नगरीं । मानिजती निकियापरी ।
 जे जीविताचे वैरी । म्हणऊनियां ॥ ४५ ॥
 जयांसि भुकेलियां आमिपा । हें विश्व न पुरेचि घांसा ।
 कुळवाढी यांचिया आशा । चाळीत असे ॥ ४६ ॥
 कौतुकें कवाळितां मुठी । जिये चवदा भुवनें थेंकुटीं ।
 तिये भ्रांतिही धाकुटी । चालहीडुल्ही ॥ ४७ ॥
 जे लोकत्रयाचे भातुकें । खेळतांचि खाय कवातिकें ।
 तिच्या दासीपणाचेनि बिक्कें । तृष्णा जिये ॥ ४८ ॥
 हें असो मोह मानिजे । यांतें अहंकारें घेपे दीजे ।
 जेणें जग आपुलेनि भोजें । नाचवीत असे ॥ ४९ ॥

१ आयडते. २ आपलें वतन. ३ जमीनजुमला. ४ खाय, खाऊ. ५
 बळानें, जोरावर. ६ आवडीप्रमाणे, मनास वाटेत तसें.

जैसी चंदनाची मुळी । गिवसोनि घेपे व्याळीं ।
 ना तरी उलवाची खोळी । गर्भस्थायी ॥ ६० ॥
 कां प्रभावीण भानु । धूमेवीण हुताशनु ।
 जैसा दर्पणु मळहानु । कहींच नसे ॥ ६१ ॥
 तैसे इहींवीण एकलें । आम्हीं ज्ञान नाही देखिलें ।
 जेसैं कोंडेनि पां गुंतले । बीज निपजे ॥ ६२ ॥

आवृत्त ज्ञानमेतेन ज्ञानिनो नित्यवेरिणा ।

कामरूपेण कौतिय दुष्पूरेणाऽनलेन च ॥ ३९ ॥

तैसे ज्ञान तरी शुद्ध । परी इहीं असे प्ररुद्ध ।

म्हणोनि ते अगाध । होऊनि ठेलें ॥ ६३ ॥

आधीं यांते जिणाचे । मग ते ज्ञान पाचावें ।

तव पराभवो न संभवे । रागद्वेषां ॥ ६४ ॥

यांते साधाययालागीं । जे वळ घाणिजे आगीं ।

ते इधन जेस आगी । सादावो होय ॥ ६५ ॥

इदियाणि मनो बुद्धिरस्यापिष्ठानमुच्यते ।

एतेर्विमोहयत्येष ज्ञानमावृत्य देहिनम् ॥ ४० ॥

तैसे उपाय कीजती जे जे । ते यांसीचि होती विरजे ।

म्हणोनि इटियांते जिणिजे । इहींचि जर्गी ॥ ६६ ॥

ऐसियांहीं सांकडां बोला । एक उपायो आहे भला ।

तो करितां जरी आंगवला । तरी सांगेन तुज ॥ ६७ ॥

तस्मात्त्वमिदृषाण्पाद्री नियम्य भरतर्षभ ।

पाप्मानं प्रजहि होतं ज्ञानविज्ञाननाशनम् ॥ ४१ ॥

यांचा पातिला कुईठा इंदियें । पणूनि प्रवृत्ति कर्माते दिये

आधीं निर्दळनि घालीं तियें । सवयेव ॥ ६८ ॥

१ वंथे दणारे, जो। २ भाषणारे, २ मानला, आवडला. ३ परतें,
 वसनिस्थान.

इन्द्रियाणि पराण्याहुरिन्द्रियेभ्यः परं मनः ।

मनस्तस्तु परा बुद्धिर्यो बुद्धेः परतस्तु सः ॥ ४२ ॥

मग मनाची धांव पारुपेल । आणि बुद्धीची सोढवण होईल ।

इतुकेनि थारा मोढेल । या पापियांचा ॥ ६९ ॥

पवं बुद्धेः परं बुद्ध्वा संस्तभ्यात्मानमात्मना

जहि शत्रुं महाबाहो कामरूपं दुरासदम् ॥ ४३ ॥

हे अंतरीह्मनि जरी फिटले । तरी निभ्रांत जाण निवटले ।

जैसें रस्मीवीण उरलें । मृगजळ नाही ॥ २७० ॥

तैसे रागद्वेष जरी निमाले । तरी घर्घांचें स्वराज्य आलें ।

मग तो भोगी सुख आपुलें । आपणचि ॥ ७१ ॥

ते गुरुशिष्याची गोठी । पर्दपिंडाची गांठी ।

तेथ स्थिर राहोनि मुठी । कवणे काटी ॥ ७२ ॥

पैसें सकळ सिद्धांचा शवो । देवी लक्ष्मीयेचा नाहो ।

राया ऐकें देवदेवो । बोलता जाहला ॥ ७३ ॥

आतां पुनरपि तो अनंत । आद्य एको मातु ।

सांगेल तेथ पांडुसुतु । प्रस्तु करील ॥ ७४ ॥

तया बोलाचा हन पांडु । कीं रसवृत्तीचा निवाडु ।

येणें श्रोतयां होईल सुरवाडु । श्रवणसुखाचा ॥ ७५ ॥

ज्ञानदेवो म्हणे निवृत्तीचा । चांग उठावा धरूनि उन्मेयांचा

मग संवाडु श्रीहरिपार्याचा । भोगाचा वापा ॥ २७६ ॥

इति धीमद्रगवद्गीतायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे

कर्मयोगो नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीश्रीकृष्णार्जुनसंवादे

अध्याय चौथा

आजि श्रवणेंद्रियें पिकलें । जे येणें गीतानिधान देखिलें ।
आतां स्वप्नाचि हें तुकलें । साचासरिसें ॥ १ ॥
आर्धाचि विवेकाची गोठीवरि प्रतिपादी श्रीकृष्ण जगजेठी
आणि भक्तराजु किरीटी । परिसत असे ॥ २ ॥
जैसा पंचमालापु सुगंधु । कीं परिमळु आणि सुस्वादु ।
तैसा भला जाहला विनोदु । कयेचा इये ॥ ३ ॥
कैसी आगळिक देवाची । जे गंगा जोडली अमृताची ।
हो कां जपतपें श्रोतयांचीं । फळा आलीं ॥ ४ ॥
आतां इंद्रियजात आघवें । तिहीं श्रवणाचें घर रिघावें ।
भग संवादसुख भोगावें । गीताख्य हें ॥ ५ ॥
हा अतिसो अतिप्रसंग । सांझुनि कथाचि ते सांगें ।
जे कृष्णार्जुन दोघे । बोलत होते ॥ ६ ॥
ते वेळीं संजयो रायातें म्हणे । अर्जुनु अधिष्ठिला दैवगुणें ।
जे अतिप्रीति श्रीनारायणें । बोलतु असे ॥ ७ ॥ जें न
सांगेचि पितया वसुदेवासी । जें न सांगेचि माते देवकीसी ।
जें न सांगेचि वंधु बळिभद्रासी । तें गुह्य अर्जुनेंशीं बोलत

१ सुणी आली, सुकाळ झाला. २ मोलाल आले. ३ सन्यासारखें.

॥ ८ ॥ देवी लक्ष्मी येवढी जेवळिक । परी तेही न देखे या
 प्रेमाचें सुख । आजि कृष्णस्नेहाचें विकें । यातेंचि आर्थी
 ॥ ९ ॥ सनकादिकांचिया आशा । वाढीनल्या होतिया फीरें
 बहुयसा । परी त्याही येणें मानें यशा । येतीचिना ॥ १० ॥
 या जगदीश्वराचें प्रेम । पय दिसतसे निरुपम ।
 कैसें पार्थें येणें सर्वोत्तम । पुण्य केलें ॥ ११ ॥
 हो कां जयाचिया प्रीती । अमूर्त हा आला व्यक्ती ।
 मज एकवंची यांची स्थिती । आवडतु असे ॥ १२ ॥
 एवढी हा योगियां नाडले । वेदार्थासी नाकले ।
 जेय ध्यानाचेही डोळे । पावती ना ॥ १३ ॥
 तो हा निजस्वरूप । अनादि निष्कंप ।
 परी कवणें मानें सकृप । जाहला आहे ॥ १४ ॥
 हा त्रैलोक्यपटाची घडी । आकाराची पेलघडी ।
 कैसा याचिये आवडी । आवरला असे ॥ १५ ॥

श्रीमद्भगवानुवाच—

इमं विवस्वते योगं प्रोक्तवानहमव्ययम् ।

विवस्वान्मनवे प्राह मनुरिक्ष्वाकवेऽब्रवीत् ॥ १ ॥

भग देव म्हणे पांडुसुता । हाचि योगु आम्हीं विवस्वता ।
 कथिला परी ते घाता । बहुतों दिवसांची ॥ १६ ॥

भग तेणें विवस्वतें राविले । हे योगस्थिति आवडी ।
 निरूपिली बरवी । मनूष्यती ॥ १७ ॥

मनूनें आपण अनुष्ठिली । मय इक्ष्वाकूंसि उपदेशिली ।
 ऐसी परंपरा विस्तारिली । आद्य हे गा ॥ १८ ॥

एवं परंपराप्रातामिर्म राजर्षयो विदुः ।

स कालेनेह महता योमो नष्टः परंतप ॥ १ ॥

मग आणिकही या योगाते । राजर्षि जाहले जाणते ।

परि तेथोनि आतां सांगते । नेणिजे कोणही ॥ १९ ॥

जे प्राणिना कार्मी भरु । देहाचिवरी आदरु ।

म्हणोनि पडिला विसरु । आत्मबोधाचा ॥ २० ॥

अविट नायिली आस्थाबुद्धि । विषयसुखाचि परमावधि ।

जीवु तैसा उपाधि । आयडे लोकां ॥ २१ ॥

परवीं तरी रावणेयांचा गांवीं । पांटाउचें काय करावीं ।

सांगे जात्यंधार रवि । काय आयी ॥ २२ ॥

कां बहिरयांच्या आस्थानीं । कवण गीताते मानी ।

का कोलेह्या चवनीं । आवडी उपजे ॥ २३ ॥

पै चंद्रोदया भाराते । जयांचे ढोळे फुटती असते ।

ते काडले केवीं चंद्राते । चोळखती ॥ २४ ॥

तैसी चैराग्याचीं शिंय न देखती । जे चिवेकाची भाषा नेणती

ते सुख केवीं पावती । मज ईश्वराते ॥ २५ ॥

कैसा नेणां भोहो वाढीनला । तेणे बहुतेक कालु व्यर्थ गेला ।

म्हणोनि योगु हा लोपला । लोकीं ब्रचे ॥ २६ ॥

स एवाय मया तेऽय योगः प्रोक्तः पुरातनः ।

भक्तोऽसि मे सखा चेति रहस्य ह्येतदुत्तमम् ॥ ३ ॥

तोचि हा आजि आतां । तुजप्रती कुंतीसुता ।

सांगितला आम्हीं तत्त्वतां । भ्रांति न करीं ॥ २७ ॥

हें जीवीचें निज गुज । परी केवीं राखों तुज ।

१ गरणे=क्षपणिक, जैताचेनामने राहणारे साधु. २ सुणगे, वळे
२ गावाची सीमा.

जे पंडियेसी तूं मज । म्हणऊनियां ॥ २८ ॥
 तूं प्रेमाचा पुतळा । भक्तीचा जिह्वाळा ।
 मैत्रियेची चित्कळा । धनुर्धरा ॥ २९ ॥
 तूं अनुसंगाचा ठायो । आतां तुज काय वेंचूं जावों ।
 जन्ही संघामारुढ आहों । जाहलों आम्हीं ॥ ३० ॥
 तरी नायेक हें सहायें । गांजादज्यही न घरायें ।
 परी तुझें अहानत्य हरायें । लागे आधीं ॥ ३१ ॥

अर्जुन उवाच—

अपरं भवतो जन्म परं जन्म विवस्वतः ।
 कथमेताद्विजानीयां स्वमादी प्रोक्तवानिति ॥ ४ ॥
 तंव अर्जुन म्हणे श्रीहरी । माय आपुलेयाचा खेह करी ।
 येथ विस्मयो काय अवघारी । कृपानिधि ॥ ३२ ॥
 तूं संसारघांतांची साउली । अनाय जीवांची माउली ।
 आमुतें कीर प्रसयली । तुझीच कृपा ॥ ३३ ॥
 देवा पांगुळ एकादें विजे । तरी जन्मोनि जोजांरु साहिजे ।
 हें बोलों काय तुझें । तुजचि पुढां ॥ ३४ ॥
 आतां पुसेन जें मी कांहीं । तेथ निकें चित्त देई ।
 तेवींचि देवें कोपायें ना कांहीं । बोला एका ॥ ३५ ॥
 तरी मागील जे वार्ता । तुवां सांगितली होती अनंता ।
 ते नायेक मज चित्ता । येचि ना ॥ ३६ ॥
 जे तो विवस्वतु म्हणजे कायीपेसें हें चढिलांही ठाउयें नाहीं ।
 तरी तुवांचि केवीं पाहीं । उपदेशिला ॥ ३७ ॥

१ आवडता आदेश. २ मलबळा. ३ प्रसवाचे, जन्मास आणावे.

४ जंजाळ, खस्त. ५ क्षणमात्र.

तो तरी आइकिजे बहुतां काळ्यांचा ।
 आणि तूं तंव श्रीकृष्ण संपिंचा ।
 म्हणोनि गा इये मातुच्या । विसंवाढु ॥ ३८ ॥
 तेवींचि देवा चरित्र तुझे । आपण कांहींचि नोणिजे ।
 हें लटिकें केवीं म्हणिजे । पकिहेळां ॥ ३९ ॥
 परी हेचि मातु आघवी । मीं परियेसैं पेशी सांगावी ।
 जे तुवांचि तेया रवी । उपदेशु केला ॥ ४० ॥

श्रीगणेशाय नमः—

घट्टनि मे ध्यतीतानि जन्मानि तव चानुन ।

तान्पहं वेद सवाणि न स्व वेत्थ परतप ॥ ५ ॥

तंव श्रीकृष्ण म्हणे पांडुसुता । तो वियस्वतु जे होता ।

तै आम्हां नसो पेशी चित्ता । प्रतीति तुज ॥ ४१ ॥

तरी तूं गा हे नेणसी । पै जन्मं आम्हां तुम्हांसी ।

बहुते शेलीं परी न स्मरसी । आपुली तूं ॥ ४२ ॥

मी जेणे जेणे अवसरें । जें जें होऊनि अवतरें ।

तें समस्तही स्मरे । धनुर्धरा ॥ ४३ ॥

अजोऽपि सन्नय्यात्मा भूतानामीश्वरोऽपि सन् ।

प्रकृतिं स्वामधिष्ठाय संभवान्प्राक्कल्पयत् ॥ ६ ॥

म्हणोनि हे आघवें । मागील मज आठरे ।

मी अजुही परी संभवें । प्रकृतियोगे ॥ ४४ ॥

माझें अव्ययत्व तरी न नसे । परी होणेंजाणें एक दिसे ।

तें प्रतिबंधे मायाबद्धें । स्वस्वरूपीं ॥ ४५ ॥

माझी स्वतंत्रता तरी न मोढे । परी कर्माधीनु पेसा आवडें

तेंही भ्रांतिबुद्धि तरी घटे । एन्हवीं नाही ॥ ४६ ॥
 जें एकाचि दिसे दुसरें । तें दर्पणाचेनि आघारें ।
 एन्हवीं काय वस्तुविचारें । दुजें आहे ॥ ४७ ॥
 तैसा अमृताचि मी किरीटी । परी प्रकृति जें अधिष्टीं ।
 तें साकारपणें नटीं । कार्यालार्गी ॥ ४८ ॥

यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत ।

अभ्युत्थानमधर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहम् ॥ ७ ॥

ज धर्मजोत आधवें । शुभाशुभी म्यां रक्षावें ।

येसा ओझु हा स्वमावें । आघु असे ॥ ४९ ॥

म्हणोनि अगत्य परतें ठेवीं । मी अव्यक्तपणही नाठवीं ।

जे घेळीं धर्मातें अमिमवी । अधर्मु हा ॥ ५० ॥

परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम् ।

धर्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगेयुगे ॥ ८ ॥

ते घेळीं आपुल्याचेनि कैवारें । मी साकार होऊनि अवतरे

मग अज्ञानाचें आंधारें । मिळूनि घालीं ॥ ५१ ॥

अधर्माची अवधि तोडीं । दोषांची लिहिली फेटीं ।

सज्जनांकरवीं गुढी । उभयीं मी ॥ ५२ ॥

दैत्यांचीं कुलें नाशीं । साधूंचा मानु गिंचैशीं ।

धर्मांसी नीतीशीं । शंस मरीं ॥ ५३ ॥

मी अविवेकाची काजळी । फेडूनि विवेकदीप उजळीं ।

तें योगियां पादे दिवाळी । निरंतर ॥ ५४ ॥

१ मी नटतो, २ सर्व धर्मविचार, ३ लिपी, मार्गे अ० ३ ओ० २५४
 पदा, ४ पुन्हा मिळवून देतो, ५ नीतीजवळ धर्माला आणून त्याच्यावर
 मंज्राक्षता टाकतो; धर्माची नीतीशीं गांठ घालतो.

सत्सुखे विश्व कोंदे । धर्माचि जर्गी नादे ।
 भक्ता निघती दोंदे । सात्त्विकाची ॥ ५५ ॥
 त पापाचा अचळु फिटे । पुण्याची पहाट फुटे ।
 ज मूर्ति माझी प्रगटे । पाडुकुमरा ॥ ५६ ॥
 ऐसेया काजालागीं । अवतर भी युगींयुगीं ।
 परी हेंचि चोळखे जो जर्गी । तो विवेकिया ॥ ५७ ॥
 जन्मकर्म च मे दिव्यमेव यो वेत्ति तत्त्वत ।
 त्यक्त्वा देह पुनर्जन्म नैति मामेति सोऽर्जुन ॥ ५८ ॥
 माझे अजतें जन्मणे । अकियताचि कर्म करणें ।
 हें आविकार जो जाणे । तो परममुक्त ॥ ५९ ॥
 तो चालिला सगें न चले । देहींचा देहा नाकळे ।
 मग पचर्चीं तव मिळे । माझ्याचि रूपीं ॥ ६० ॥
 वीतरागभयक्रोधा मन्मया मासुपाश्रिता ।
 बहवा ज्ञानतपसा पूता मद्भावमागता ॥ ६१ ॥
 एहवीं परापर न शोचिती । जे कामनाशून्य होती ।
 घाटा कें वेळीं न वचंती । क्रोधाचिया ॥ ६२ ॥
 सदा मियाचि आथिले । माझिया सेवा जियाले ।
 कीं आत्मबोधें तोषले । वीतराग जे ॥ ६३ ॥
 जे तपोतेजाचिया राशी । कीं एकौयतन ज्ञानासी ।
 जे पवित्रता तीर्थासी । तीर्थरूप ॥ ६४ ॥
 ते मद्भावा सहज आले । मी तेचि ते होऊनि ठेले ।
 जे मज तयां उरले । पंदर नाहीं ॥ ६५ ॥
 सागें पितळेची गधिकाळिक । जै फिटली होय निःशेख ।

१ पर्वत २ जातात ३ भरले ४ जगले ५ एस्थान ६ आडपडदा,
 भेद ७ कळक.

तैं सुवर्ण काई आणिक । जोहूं जाइजे ६४ ॥
तैसे यमनियमां कइसले । जे तपोज्ञाने चोखाळले ।
मी तेचि ते जाहले । एय संशयो कायसा ॥ ६५ ॥

ये यथा मां प्रपद्यंते तांस्तथैव भजाम्यहम् ।

मम वर्त्मानुवर्तते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥ ११ ॥

एज्हवीं तरी पाहीं । जे जैसे माइया ठायीं ।

भजती तयां मीही । तैसाचि भजें ॥ ६६ ॥

देखें मनुष्यजात सकळ । हें स्वभावतां भजनशीळ ।

जाहलें असे फेवळ । माइयाचि ठायीं ॥ ६७ ॥

परी ज्ञानेंवीण नाशिले । जे बुद्धिभेदासि आले ।

तेजांचि त्या कल्पिलें । अनेकत्व ॥ ६८ ॥

म्हणऊनि अभेदीं भेदु देखती । यया अनाम्या नामें ठेचिती

देयी देवो म्हणती । अचर्चातें ॥ ६९ ॥

जें सर्वत्र सदा सम । तेथ विभाग अधमोत्तम ।

मातिवशें संभ्रम । विचर्चिती ॥ ७० ॥

काक्षंतः कर्मणां मिद्धि यजंत इह देवताः ।

क्षिप्रं हि मानुषे लोके सिद्धिर्भवति कर्मजा ॥ १२ ॥

मग नानाहेतुप्रकारें । यथोचित उपचारें ।

मानिलीं देवतांतरे । उपासिती ॥ ७१ ॥

तेथ जें जें अपेक्षित । तें तैसेचि पावती समस्त ।

परी तें कर्मफळ निश्चित । योळख तूं ॥ ७२ ॥

वांचूनि देतें घेतें आणिक । निभ्रांत नाहीं सम्यक ।

एथ कर्मचि फळसूचक । मनुष्यलोकीं ॥ ७३ ॥

१ मिळूं, २ तावून काढलें, ३ मानवी प्राण्यांचा वर्ग, ४ नाम-
दीनाला, ५ गोवळ, घोटाळे, ६ निवेचितात, ७ नानाप्रकारच्या देवदेवता.

जैसैं क्षेत्रीं जें पेरिजे । तेंवांचूनि आन न निपजे ।
 कां पाहिजे तेंचि देखिजे । दर्पणाधारें ॥ ७४ ॥
 ना तरी कडेयातळवटीं । जैसा आपुलाचि बोलु किरीटी
 पडिसांदु होऊनि उठी । निमित्तयोगें ॥ ७५ ॥
 तैसा समस्ता या भजना । मी साक्षिमृतु पै अर्जुना ।
 एथ प्रतिफळे भावना । आपुलाली ॥ ७६ ॥
 चातुर्वर्ण्यं मया सृष्टं गुणकर्मविभागशः ।
 तस्य कर्तारमपि मां विद्ध्यकर्तारमव्ययम् ॥ १३ ॥
 आतां याचिपरी जाण । हे चान्ही वर्ण ।
 सृजिले म्यां गुण- । कर्मविभागें ॥ ७७ ॥
 जे प्रकृतीचेनि आधारें । गुणाचेनि व्यभिचारें ।
 कर्म तदनुसारें । विवांचिलीं ॥ ७८ ॥
 एथ एकाचि हे धनुष्यपाणी । परी जाहले गा चहुं वर्णां ।
 ऐसी गुणकर्मकंडसणी । केली सहजें ॥ ७९ ॥
 म्हणोनि आदिकें पार्था । हे वर्णभेदसंस्था ।
 मी कर्ता नव्हें सर्वथा । याचिलार्गीं ॥ ८० ॥
 न मां कर्माणि लिंपाति न मे कर्मफले स्पृहा ।
 इति मां योऽभिजानाति कर्मभिर्न स बध्यते ॥ १४ ॥
 हें मजाचिस्तव जाहलें । परी म्यां नाहीं केलें ।
 ऐसैं जेणें जाणितलें । तो सुटला गा ॥ ८१ ॥
 एवं ज्ञात्वा कृतं कर्म पूर्वरापि सुमुक्षुभिः ।
 कुरु कर्मैव तस्मात्त्वं पूर्वं पूर्वतरं कृतम् ॥ १५ ॥
 मागील सुमुक्षु जे होते । तिहीं ऐसिया जाणोनि मातें ।
 कर्म केलीं समस्तें । धनुर्धरा ॥ ८२ ॥

परि तं बीजं जैसीं दग्धलीं । नुगवतीचि पेरिलीं ।
तैसीं कर्मचि परि तयां जाहलीं । मोक्षहेतु ॥ ८३ ॥
पय आणि कही एक अजुना । हे कर्माकर्मचिवचना ।
आपुलिये चाडे सज्जाना । योगु नोहे ॥ ८४ ॥

किं कर्म किमकर्मति कवयोऽप्यत्र मोहिताः ।

तत्ते कर्म प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वा मोक्षयसेऽशुभात् ॥ १६ ॥

कर्म म्हणिवे तें कवण । अथवा अकर्म काय लक्षण ।

ऐसं विचारितां विचक्षण । गुंफोनि ठेले ॥ ८५ ॥

जैसं कां कुबें नाणें । सग्याचेनि सारलेपणें ।

ढोळ्याचेंहि देखणें । संशयीं घाळी ॥ ८६ ॥

तैसं नैककर्म्यतेचेनि भ्रमं । गिदोसिजत आहाती कर्म ।

जे इजी छुष्टि मनोपर्म । कळं सकती ॥ ८७ ॥

बांचूनि मूर्खांची गोठी कायसी । पय मोहले गा क्रांतदशीं

म्हणोनि आतां तेंचि परियेसीं । सांगेत तुज ॥ ८८ ॥

कर्मणो ह्यपि बोद्धव्यं बोद्धव्यं च विकर्मणः ।

अकर्मणश्च बोद्धव्यं बहूना कर्मणो गतिः ॥ १७ ॥

तरी कर्म म्हणिजे स्वभावें । जेणें विश्वाकारु संमये ।

तं सम्यक् आर्षीं जाणावें । लागे पय ॥ ८९ ॥

भग वर्णाश्रमासि उचित । जें विशेष कर्म विहित ।

तेंही बोळखावें निश्चित । उपयोगेंसीं ॥ ९० ॥

पार्थी जें निषिद्ध म्हणिवे । तेंही बुझावें स्वरूपें ।

येतुलेनि कांहीं न गुफे । आवेसेचि ॥ ९१ ॥

१ गुणदूत, मांगल्य, २ खोटें, ३ व्यापिलीं जात, ४ दिव्य दृष्टीचे
पय, ५ नीट, बांगले, यथाथे, .

एन्हवीं जग हें कर्माधीन । ऐसी याची व्याप्ती गहन ।
परी तें असो आइकें चिन्ह । प्रातांचें गा ॥ ९१ ॥

कर्मण्यकर्म यः पश्येदकर्मणि च कर्म यः ।

त बुद्धिमान् मनुष्येषु स युक्तः कृत्स्नकर्मकृत् ॥ १८ ॥
जो सकळकर्मां चर्ततां । देखे आपुली नैष्कर्म्यता ।
कर्मसंगं निराशता । फळाचिया ॥ ९३ ॥

आणि कर्तव्यतेलागीं । जया दुसरें नाहीं जर्गी ।
ऐसिया नैष्कर्म्यता तरी घांगी । बोधला असे ॥ ९४ ॥
तरी क्रियाकलापु आघवा । आचरतु दिसे घरवा ।

जो तोचि तो ये चिन्हीं जाणावा । ज्ञानिया गा ॥ ९५ ॥
जैसा जो जळापाशीं उभा ठाके । तो जरी आपणपें जळा-
मार्जि देखे । तरी तो निभ्रांत वोळखे । म्हणे मी वेगळा आहे ॥ ९६ ॥
अथवा नाचे हून जो रिगे । तो थडियेचे रुख जातां देखे घेणें
तेचि सांचोकारें जो पाहों लागे । तंव रुख म्हणे अचळ ॥ ९७ ॥
तैसें सर्व कर्मां असणें । तें फुटें मानूनि घांयाणें ।
मग आपणपां जो जाणे । नैष्कर्म्यु ऐसा ॥ ९८ ॥

आणि उदोअस्ताचेनि प्रमाणें । जैसें न चलतां सूर्याचें
चालणें । तैसें नैष्कर्म्यत्व जाणे । कर्मांचि असतां ॥ ९९ ॥
तो मनुष्यासारखा तरी आवडे । परी मनुष्यत्व त्या न
घटे । जसें जळाधारें न बुटे । मानुषिय ॥ १०० ॥
तेणें न पाहतां विश्व देखिलें । न करितां सर्वे केलें ।
न भोगितां भोगिलें । भोग्यजात ॥ १ ॥

एकोचिं ठायीं वसला । परि सर्वत्र तोचि गेला ।
हें असो विश्व जाहला । अंगींचि तो ॥ २ ॥

यस्य सर्वे समारंभाः कामसंकल्पवर्जिताः ।

ज्ञानाग्निदग्धकर्माणं तमाहुः पण्डितं बुधाः ॥ १९ ॥

जया पुरुषाचां ठायीं । कर्माचा तरी खेद नाही ।

परी फळापेक्षा कहीं । संचरेना ॥ १ ॥

आणि हें कर्म मी करीन । अथवा आदरिलें सिद्धी नेईन ।

येणें संकल्पेही जयाचें मन । विटाळेना ॥ ४ ॥

ज्ञानाग्नीचेनि सुखें । जेणें जाळिलीं कर्म अशेखें ।

तो परब्रम्हाचि मनुष्यवेखें । बोळख तूं ॥ ५ ॥

त्यक्त्वा कर्मफलासंगं नित्यतृप्तो निराश्रयः ।

कर्मण्याभिपवृत्तोऽपि नैव किंचित्करोति सः ॥ २० ॥

जो शरीरीं उदासु । फळभोगीं निरासु ।

नित्यता उत्हासु । होऊनि असे ॥ ६ ॥

जो संतोषाच्या गर्भारां । आत्मबोधाच्या योगरां ।

पुरे न म्हणोचि धनुर्धरा । आरोगितां ॥ ७ ॥

निराशीर्यतचित्तात्मा त्यक्तसर्वपरिग्रहः ।

शरीरं केवलं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषम् ॥ २१ ॥

यदृच्छालाभसंतुष्टो दंदातीतो विमत्सरः ।

समभिसिद्धावसिद्धौ च कृत्वापि न निबद्धयते ॥ २२ ॥

केसी अधिकाधिक आवडी । घेत महासुखाची गोडी ।

सांडोनिर्यां आशा कुरोंडी । अहंभावेसीं ॥ ८ ॥

म्हणोनि अवसरें जें जें पावे । तेणेंचि तो सुखावे ।

आपुलें आणि परावें । दोन्ही नाही ॥ ९ ॥

तो विठो जें पाहे । तें आपणाचि होऊनि जाये ।

आइके तें आहे । तोचि जाहला ॥ ११० ॥

१ माजपरीत, २ वाडपाटा, जेवणाला, ३ वाडती, ४ ओवाळून टाकतो.

चरणीं हन चाले । मुखें जें जें बोले ।

ऐसें चेष्टाजात तितुलें । आपणाचि जो ॥ ११ ॥

हें असो विश्व पाहीं । जयासि आपणपेंवांचूनि नाहीं ।

आतां कयण तें कर्म कायी । बाधी तयातें ॥ १२ ॥

हा भत्सर जेय उपजे । तेतुले नुरेचि जया दुजें ।

तो निर्भत्सर काइ म्हणिजे । बोलवरी ॥ १३ ॥

म्हणोनि सर्वा परी मुक्तु । तो सकर्मुचि कर्मरहितु ।

सगुण परि गुणातीतु । एथ भ्रांति नाहीं ॥ १४ ॥

गतसंगस्य मुक्तस्य ह्यानावस्थितचेतसः ।

यज्ञायाचरतः कर्म समग्रं प्रविशीयते ॥ २३ ॥

तो देहसंगें तरी असे । परि चैतन्यासारखा दिसे ।

पाहतां परब्रह्माचेनि कसें । चोखाळु मला ॥ १५ ॥

ऐसाही परी कौतुकें । जरी कर्म करी यज्ञादिकें ।

तरी तियें लया जाती निःशेखें । तयाचाचि ठायीं ॥ १६ ॥

अकार्त्तिकीं अभ्रें जैशीं । ऊर्मावीण आकाशीं ।

हरपती आपैशीं । उदयलीं सांतीं ॥ १७ ॥

तेसीं विधिविधानें चिहितें । जरी आचरे तो समस्तें ।

तरी तियें ऐक्यमायें ऐक्यातें । पावतीचि गा ॥ १८ ॥

ब्रह्मार्पणं ब्रह्मदिविर्ब्रह्माग्री ब्रह्मणाहुतम् ।

ब्रह्मैव तेन गंतव्यं ब्रह्मकर्मसमाधिना ॥ २४ ॥

हें हवन मी होता । कां इये यहीं हा मोक्ता ।

ऐसिया बुद्धीसि नाहीं भिन्नता । म्हणऊनियां ॥ १९ ॥

जें यष्टा यज्ञ यजावे । तें हविर्मन्त्रादि आघवें ।

तो वेखतसे अविनाशभावे । आत्मबुद्धी ॥ २० ॥

ग्रहणऊनि ब्रह्म तेंचि कर्म । ऐसें घोषा आलें जया सम ।
तया कर्तव्य तें नैष्कर्म्य । घनुर्घरा ॥ ११ ॥

आतां अविवेककुमारत्वा मुकले । जयां विरक्तीचें पाणिग्रहण
जाहलें । मग उपासन जिहीं आणिलें । योगाग्नीचें ॥ १२ ॥

देवमेवापरे यज्ञं योगिनः पर्षुपासते ।

ब्रह्माग्नावपरे यज्ञं यज्ञेनैवोपगृह्णाति ॥ १५ ॥

जे यजनशील अर्हतिशीं । जिहीं अविद्या द्दविली मनेंसीं ।
गुरुवाक्यहुताशीं । हवन केलें ॥ १३ ॥

तिहीं योगाग्नीकीं यजिजे । तो दैवयज्ञु ग्रहणिजे ।
जणें आत्मसुख कामिजे । पांडुकुमरा ॥ १४ ॥

आतां अवधारीं सांगेन आणिक । जे ब्रह्माग्नि साग्निक ।
तयांतें यज्ञेंचि यज्ञु देख । उपासिजे ॥ १५ ॥

श्रोत्रादीनींद्रियाण्यन्ये संयमाग्निषु जुह्वति ।

शब्दादीन्विषयानन्य इंद्रियाग्निषु जुह्वति ॥ १६ ॥

एक संयमाग्निहोत्री । ते युक्तित्रयाच्या मंत्रां ।
यजन करिती पवित्रीं । इंद्रियद्रव्यां ॥ १६ ॥

एकां वैराग्य रवि विवळे । तंव संयंति विहोर केलें ।
तेथ अर्पावृत जाहलें । इंद्रियानळ ॥ १७ ॥

तिहीं विरक्तीची ज्वाळा घेतली । तंव विकारांचीं इंधनें
पळिपलीं । तेथ आशाधूमं सांडिलीं । पांचही कुंडें ॥ १८ ॥

मग वाक्यविधीचिया निरवढी । विषयआहुती उदंडीं ।
हवन केलें कुंडीं । इंद्रियाग्नीचां ॥ १९ ॥

१ प्रकट होतो. २ मनाचें दमन. ३ स्थान. ४ उघडे, मोकळे. ५ निवयानें.

सर्वाणीन्द्रियकर्माणि प्राणकर्माणि चापरे ।

आत्मसंयमयोगाग्री जुहोति ज्ञानदीपिते ॥ १७ ॥

एकीं ययापरी पार्या । दोषु क्षाळिले सर्वथा ।

आणिकीं हृदयारणीं मंथा । विवेकु केला ॥ १३० ॥

तो उपशमिं निहटिला । धैर्यमारें दाटिला ।

गुरुवाक्यें काढिला । बळकटपणें ॥ ११ ॥

ऐसें समरसें मथन केलें । तेथ झडकरी काजा आलें ।

जे उज्जीवन जहालें । ज्ञानाग्रीचें ॥ ३१ ॥

पहिला ऋद्धिसिद्धीचा संभ्रमु । तो निवर्तोंनि गेला धूसु ।

मग प्रगटला सृक्षमु । विस्फुलिंगु ॥ ३२ ॥

तया मनाचे मोकळे । तेचि पेटवण घातलें ।

जे यमदुर्मी हळुवारलें । आर्तें होतें ॥ ३४ ॥

तेणें सौंदर्यपणें उवाळा समृद्धा । माग वासनांतराचिया

सन्निधा । स्नेहेंसीं नानाविधा । जाळिलिया ॥ ३५ ॥

तथ सोहंमंत्र दीक्षिती । इन्द्रियकर्माचिया आहुती ।

तिये ज्ञानानळीं प्रदीप्ती । दिघालिया ॥ ३६ ॥

पाठीं प्राणक्रियेचिये स्वप्नेनिशीं । पूर्णाहुति पडली हुताशीं

तेथ अवभृथ समरसीं । सहजें जहालें ॥ ३७ ॥

मग आत्मशार्धीचें सुख । जें संयमामोचे हुतशेख ।

तोचि पुरोटांशु देख । घेतला तिहीं ॥ ३८ ॥

१ हासला, जहाडला. २ फिरविला, घुसळला. ३ वाळलेला कडवा, काप्या, इत्यादि जळला ४ हळुके, ५ भडक्याने ६ मनतासपी दुसऱ्यावर. ७ जीवनाच्या कर्माच्या ८ यहांतील घृताहुति घालण्याच्या दर्भपात्रासह. ९ यहासनातीचें ज्ञान. १० यहांतील अत्रादिष्ट हविर्भाग.

एक ऐश्वर्या इहीं यजनों । मुक्त जाले गा त्रिभुवनों ।
या यज्ञक्रिया तरी आनानी । परि प्राप्य तें एक ॥ ३९ ॥
द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञा योगयज्ञास्तथाऽपरे ।

स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च यतयः सशितवताः ॥ ४० ॥

एक द्रव्ययज्ञु म्हणिपती । एक तपसामप्रिया निपजवित्ती
एक योगयागुही आह्वाती । जे सांगितले ॥ ४० ॥
एकीं शब्दों शब्दु यजिजे । तो वाग्यज्ञु म्हणिजे ।
ज्ञानें होय गनिजे । तो ज्ञानयज्ञु ॥ ४१ ॥
हैं अर्जुना सकळ कुयाहें । जें अनुष्ठितां अतिसांकहें ।
परी जितेंद्रियासोचि घडे । योग्यतावशें ॥ ४२ ॥
ते प्रवीण तेव भले । आणि योगसमृद्धि आंथिले ।
म्हणोनि आवणपां तिहीं केलें । आत्महयन ॥ ४३ ॥

अशने जुहति प्राणं प्राणेऽपानं तथाऽपरे ।

प्राणापानगती रुद्धा प्राणाशमपतयणाः ॥ ४४ ॥

भग अपानाग्नीचेनिं मुखीं । प्राणद्रव्यें देखीं ।
हवन केलें ऐकीं । अभ्यासयोगें ॥ ४४ ॥
एक अपानु प्राणीं अर्पिती । एक दोहीतिंही निरंधिती ।
ते प्राणायामी म्हणिपती । पांडुकुमरा ॥ ४५ ॥

अपरे नियताहाराः प्राणान्प्राणेषु जुहति ।

सर्वेऽप्येते यज्ञविदो यज्ञक्षपितकल्मषाः ॥ ४६ ॥

एक वज्रयोगक्रमें । सर्वांदारसंयमें ।
प्राणीं प्राणु संभ्रमें । हवन करिती ॥ ४६ ॥

ऐसे मोक्षकाम सकळ । समस्त हे यजनशीळ ।
 जिहीं यज्ञद्वारा मगोमळ । क्षाळण केले ॥ ४७ ॥
 जया अविद्याजात जाळितां । जें उरले निजस्वभावता ।
 जेथ अग्नि आणि होता । उरेचिना ॥ ४८ ॥
 जेथ यजितयाचा कामु पुरे । यज्ञींचें विधान सरे ।
 मागुतें जेथूनि वोसरे । क्रियाजात ॥ ४९ ॥
 विचार जेथ न रिगे । हेतु जेथ न निगे ।
 जें द्वेतदोषसंगे । सिंपेचिना ॥ ५० ॥

यज्ञाशिष्टामृतमुजो याति ब्रह्मसनातनम् ।

नायं लोकोऽस्त्ययज्ञस्य कुतोऽय्य- कुरुसत्तम ॥ ३१ ॥

ऐसे अनादिसिद्ध चोखट । जें ज्ञान यज्ञावशिष्ट ।
 ते सेविती ब्रह्मनिष्ठ । ब्रह्माहंमत्र ॥ ५१ ॥
 ऐसे शेषामृतें धाले । कीं अमर्त्यभावा आले ।
 म्हणोनि ब्रह्म ते जहाले । अनायास ॥ ५२ ॥
 येरा विरक्ति माळ न घालिचि । जया संयमाग्नीची सेवा न
 घडेचि । जे योगयागु न करितीचि । जन्मले सांते ॥ ५३ ॥
 जया ऐहिक धड नाही । तयाचें परत्र पुससी काई ।
 म्हणोनि असो हे गोठी पाहीं । पाडुकुमरा ॥ ५४ ॥

एव बहुविधा यज्ञा वितता ब्रह्मणो मुखे ।

कर्मजान्विद्धि तान्सर्वानिव ज्ञान्वा विमोक्ष्यसे ॥ ३२ ॥

ऐसे बहुतीं परीं अनेग । जे सांगितले तुज कां याग ।
 ते विस्तारुनि घेदेंचि चाग । म्हणितले आहाती ॥ ५५ ॥

परि तेणें विस्तारें काय करावें । हेंचि कर्म सिद्ध जाणावें ।
येतुलेनि कर्मबंधु स्वभावें । पावेल ना ॥ ५६ ॥

श्रेयान्द्रव्यमयायज्ञानज्ञानयज्ञः परंतप ।

सर्वे कर्माणि लंघ्यार्यं ज्ञाने परिसमाप्यते ॥ ३३ ॥

अर्जुना वेद जयांचें मूळ । जे क्रियाविशेषें स्थूळ ।

जयां नेव्हाळियेचें फळ । स्वर्गसुख ॥ ५७ ॥

ते द्रव्यादियागु कीर होती । परी ज्ञानयज्ञाची सरां न
पवती । जैसी तारातेजसंपत्ति । दिनकरापाशीं ॥ ५८ ॥

देहें परमात्मसुखनिधान । साधावया योगीजन ।

जे न विसंबिती अंजन । उन्मेपनेत्रीं ॥ ५९ ॥

जें धांवतया कर्माची लाणी । नैष्कर्म्यबोधाची खाणी ।

जें भुकेलिया धर्मा । साधनांची ॥ ६० ॥

जेय प्रवृत्त पांगुळ जाहली । तर्काची दिडी गेली ।

जेणें इंद्रियें विसरली । विषयसंगु ॥ ६१ ॥

मनाचें मनपण गेलें । जेयें बोलाचें बोलकेपण टेलें ।

जयामाजीं सांपडलें । ज्ञेय दिसे ॥ ६२ ॥

जेय वैराग्याचा पांगु फिटें । विवेकाचाही सोसु तुटे ।

जेय न पाहतां सहज भेटे । आपणपें ॥ ६३ ॥

तद्विद्धि प्राणिपतेन परिपन्नेन सेवया ।

उपदेक्ष्यंति ते ज्ञानं ज्ञानिब्रह्मत्वदर्शिनः ॥ ६४ ॥

तें ज्ञान पें वरवें । जरी मनीं आयी आणाचें ।

तरी संतां यां भजावें । सर्वस्वेशीं ॥ ६४ ॥

जे ज्ञानाचा कुचठा । तेथ सेवा हा दारवंठा ।
 तो स्वाधीन करीं सुमटा । बौद्धगोनी ॥ ६५ ॥
 तरी तनुमनुजीवें । चरणासी लागावें ।
 आणि अगर्वता करावें । दास्य सकळ ॥ ६६ ॥
 मग अपेक्षित जें आपुलें । तेही सांगतील पुसिलें ।
 जेणें अंताकरण बोधलें । संकल्पा न ये ॥ ६७ ॥

यज्ञात्वा न पुनर्मोहमेव यास्पति पांडव ।

येन भूतान्वशेपेण दक्षयस्यात्मन्मथो नायि ॥ ३५ ॥

जयाचेनि वाक्यउजिदहें । जाहलें चित्त निधेडें ।
 ब्रह्माचेनि पाडे । निशंकु होय ॥ ६८ ॥
 ते वेळीं आपणवेयांसदिते । इयें अशेषही मूर्ते ।
 माझ्या स्वरूपां अखंडिते । देखसी तूं ॥ ६९ ॥
 पेसं ज्ञानप्रकाशं पाहेलें । तें मोहांधकार जाईल ।
 जें श्रीगुरुकृपा होईल । पार्या गा ॥ १७० ॥

अपि चेदासि पापेभ्यः सर्वेभ्यः पापकृत्तमः ।

सर्वं ज्ञानप्लवेनेन वृजिन संतरिष्यसि ॥ ३६ ॥

जरी कल्मषाचा आगर । तूं भ्रांतीचा सागर ।
 व्यामोहाचा डोंगर । होउनी अससी ॥ ७१ ॥
 तन्ही ज्ञानशक्तिचेनि पाहें । हें आघर्वेचि गा योकडें ।
 पेसं सामर्थ्य असे चोसडें । ज्ञानीं इये ॥ ७२ ॥
 देरों विश्वसंभ्रमापेसा । जो अमूर्ताचा कबैवसा ।
 तो जयाचिया प्रकाशा । पुरेचिना ॥ ७३ ॥

१ शीथेष्ट. २ उग्रप्लवेने वृजिन. ३ निर्भय. ४ पहाट होईल. उजाडेळ.
 , , दारवेष्ट, दावरी.

तया कायसे हे मनोमल्ल । हें बोलतांचि अति किडांल्ल ।
नाहीं येणें पाहें दिंसाळ्ल । दुजें जमीं ॥ ७४ ॥

यथेपांति समिद्धोऽग्निर्भस्मसात्कुरुतेऽर्जुन ।

ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि भस्मसात्कुरुते तथा ॥ ३७ ॥

सांगें भुवनत्रयाची कांजळी । जे गगनाभाजि उधवली ।

तिये प्रज्यांचे बाहुदळी । काय अभ्र पुरे ॥ ७५ ॥

कीं पवनाचेनि कोपें । पाणिथेंचि जो पोंटिपे ।

तो प्रज्यानल्ल काई दडपे । तुणें काष्ठें ॥ ७६ ॥

न हि ज्ञानेन महशं पवित्रमिह विद्यते ।

तत्सर्वं योगसंसिद्धः कालेनात्मनि विंदति ॥ ३८ ॥

म्हणोनि असो हूं न घडे । तें विचारितांचि असंगडें ।

पुढती ज्ञानाचेनि पाहें । पवित्र न दिसे ॥ ७७ ॥

एय ज्ञान हें उत्तम होये । आणिकही एकर तैसैं कें आहे ।

जैसैं चैतन्य कां नोहे । दुसरें गा ॥ ७८ ॥

या महातेजाचेनि कसं । जरी चोखाळु प्रतिविंब दिसे ।

कां गिंयसिलें गिंयसे । आकाश हें ॥ ७९ ॥

ना तरी पृथ्वीचेनि पाहें । कांटाळें जरी जोडे ।

तरी उपमा ज्ञानीं घडे । पांडुकुमारा ॥ ८० ॥

म्हणूनि बहुती परीं पाहतां । पुढतीपुढती निघारितां ।

हे ज्ञानाची पवित्रता । ज्ञानींचि आधि ॥ ८१ ॥

१ वार्द्ध, वेडेय्याचें. २ मोठें, व्यापक. ३ धूर ४ उलटली.
५ जाळतो. ६ अश्वत्थ. ७ शिराय. ८ कसाला, चोखण्याला. ९ वजन.
१० सांगडे. ११ पुढती पुढती.

जैसी अमृताची चवी निवडिजे । तरी अमृताचिसारिखी
 म्हणिजे । तैसें ज्ञान हें उपमिजे । ज्ञानेंसींचि ॥ ८१ ॥
 आतां यावरी जें बोलणें । तें चायांचि वेळुं फेडणे ।
 तंव ते साचचि हे पार्थु म्हणे । जे बोलत असां ॥ ८३ ॥
 परि तेंचि ज्ञान केर्या जाणावे । ऐसें अर्जुन जंव पुसावे ।
 तंव तें मनोगत वेवें । जाणितलें ॥ ८४ ॥
 मग म्हणतसे किरीटी । आतां चित्त देर्या इये गोठी ।
 सांगेन ज्ञानाचिये मेठी । उपायो तुज ॥ ८५ ॥

श्रद्धाबालुभते ज्ञानं तत्परः संयतन्द्रियः ।

ज्ञानं लब्ध्वा परां शान्तिमाचिरेणाधिगच्छति ॥ ३९ ॥

तरी आत्मसुखाच्या गोडिया । विटे जो कां सकळ विषयां
 जयाचां ठार्यां इंद्रियां । मानु नाही ॥ ८६ ॥
 जो मनासी घाट न सांगे । जो प्रकृतीचें केले नेघे ।
 जो श्रद्धेचेनि संभोगे । सुखिया जाहला ॥ ८७ ॥
 त्यातोंचि गिंवसित । तें ज्ञान पावे निश्चित ।
 जयामाजो अचुंवित । शांति असे ॥ ८८ ॥
 तें ज्ञान ह्मर्या प्रतिष्ठे । आणि शांतीचा अंकुर फुटे ।
 मग विस्तार घडु प्रकटे । आत्मगोधाचा ॥ ८९ ॥
 मग जेउती वांस पाहिजे । तेउती शांतीचि देखिजे ।
 तेथ आपपरु नेणिजे । निर्धारितां ॥ १९० ॥
 ऐसा हा उत्तरोत्तर । ज्ञानबीजाचा विस्तार ।
 सांगतां असे अपारु । परि असो आतां ॥ ९१ ॥

अज्ञश्चाश्रद्धानश्च संशयात्मा विनश्यति ।

नार्यं लोकोऽस्ति न परो न सुखं संशयात्मनः ॥ ४० ॥

ऐकें जया प्राणियांच्या ठायीं । इया ज्ञानाची आवडी नाही
तयाचें जियालें म्हणों काई । जरी मरण चांग ॥ ९२ ॥

शून्य जैसें गृह । कां चैतन्येंदीण देह ।

तेसें जीवित तें संमोह । ज्ञानहीन ॥ ९३ ॥

अथवा ज्ञान कीर आपु नोहे । परि ते चाढ एकी जरी वाहे
तरी तेथ जिऱ्हाळा कांहीं आहे । प्राप्तीचा पै ॥ ९४ ॥

चांचूनि ज्ञानाची गोठी कायसी । परि ते आस्थाही न धरी
मानसी । तरी तो संशयरूप हुताशी । पडिला जाण ॥ ९५ ॥

जे अमृतही परि नावडे । ऐसें सावियाचि आंरोचकु जे
पडे । तें मरण आलें असे फुडें । जाणों ये कीं ॥ ९६ ॥

सैसा विषयसुखें रंजे । जो ज्ञानेंसीचि माजे ।

तो संशयें अंगिकारिजे । एथ भ्रान्ति नाही ॥ ९७ ॥

मग संशयी जरी पडिला । तरी निभ्रान्त जाणें नासला ।

तो ऐहिकपरत्वा मुकला । सुखासि गा ॥ ९८ ॥

जया काळज्वर आंगीं वाणे । तो शीतोष्णें जैशीं जेणे ।

आगी आणि चांदिणें । सरिसचि मानी ॥ ९९ ॥

तेसें साच आणि लटिकें । विरुद्ध आणि निकें ।

संशयी तो नोळखे । हिताहित ॥ १०० ॥

हा रात्रिविवसु पाहीं । जैसा जातयंधा टाउवा नाही ।

तेसें संशयी अस्मतां कांहीं । मना न ये ॥ १ ॥

योगसंन्यस्तकर्माणं ज्ञानसंस्थितसंशयम् ।

आत्मवर्तं न कर्माणि निबर्हति धनजय ॥ ४१ ॥

म्हणऊनि संशयाहूनि थोर । आणिक नाही पाप घोर ।
हा विनाशाची वांगुर । प्राणियासी ॥ १ ॥

येणें कारणें तुवां त्यजावा । आधीं हाचि एकु जिणावा ।
जो ज्ञानाचिया अमावा- । मार्जी असे ॥ २ ॥

जै अज्ञानाचे गढद पडे । तें हा बहुवस मनीं वाढे ।
म्हणोनि सर्वथा मार्गु मोढे । विश्वासाचा ॥ ३ ॥

दृढीं हाचि न समाये । बुद्धीतें शिवसूनि ठाये ।
तेथे संशयात्मक होये । लोकत्रय ॥ ४ ॥

तस्मादज्ञानसंभूत दुस्स्थं ज्ञानातिमात्मनः ।

छित्तिर्न सशयं योगमातिष्ठोत्तिष्ठ भारत ॥ ४२ ॥

पेसा जरी थोरावे । तरी उपायें एके आंगवे ।

जरी हातीं होय धरवें । ज्ञानखड्ग ॥ ५ ॥

तरी तेणें ज्ञानशस्त्रं तिखटे । निखळु हा निचटे ।

मग निःशेखता फिटें । मानसीचा ॥ ६ ॥

या कारणें पार्या । उठीं वेगीं वरीता ।

नाशु करोनि दृढयस्या । संशयासी ॥ ७ ॥

पेकें सर्वज्ञाचा बापु । जो श्रीकृष्णु ज्ञानदीपु ।

तो म्हणतसे सकृपु । ऐसें राया ॥ ८ ॥

संघ या पूर्वापर बोलाचा । विचारूनि कुमर पांडूचा ।

केसा प्रभु अवसरीचा । करिता होईल ॥ २१० ॥

१ जाळ. २ आहारीं येतो, आवरतो. ३ अगदी, सर्वस्वी. ४ नष्ट होतो
५ प्रेष्ठ

ते कयेची संगति । मावाची संपत्ति ।
रसाची उन्नति । म्हणिपेल पुढां ॥ ११ ॥
जयाचिया वरवेपर्णी । कीजे आठां रसांची बोवाळणी ।
जो सज्जनाचिये आयणी । विसांवा जर्गो ॥ १२ ॥
तो शांतुचि अंभिनवेल । तं परियसा मन्हाठे बोल ।
जे समुद्राहानि सखोल । अर्थमरित ॥ १३ ॥
जैसें पित्र तरी बचकेचिपवटें । परि प्रकाशासी त्रिलोक्य
थोकटें । शब्दाची व्याप्ति तेणें पाटें । अनुमवाची ॥ १४ ॥
ना तरी कामितयाचिया इच्छा । फळे कल्पवृक्षु जैसा ।
बोलु व्यापकु होय तैसा । तरी अवधान घावें ॥ १५ ॥
हें असो काय म्हणावें । सर्वजु जाणती स्वभावं ।
तरी निकें चित्त घावें । हे विनंति माझी ॥ १६ ॥
जेय साहित्य आणि शांति । हे रेखा विसे घोलती ।
जैसी लावण्यगुणकुळघती । आणि पतिव्रता ॥ १७ ॥
आर्घींचि साखर आवडे । तेचि जरी ओखदां जोडे ।
तरी सेवाची ना कां कोटें । नार्वांनावा ॥ १८ ॥
सहजें मलयानिलु मंडु सुगंधु । तया अमृताचा होय स्वादु ।
आणि तेथेंचि जोडे नादु । जरी वैवगत्या ॥ १९ ॥
तरी स्पर्श सवांग निववी । स्वादें जिव्हेतें नाचवी ।
तेवींचि कानांकरवी । म्हणवी वाँपु माझा ॥ २० ॥
तैसें कयेचें इये ऐकणें । एक ध्रुवणासि होय पारणें ।
आणि संसारदुःख मुळघणें । विकृतीविणें ॥ २१ ॥

१ मुडीला. २ अपूर्वगानें प्रकट होईल. ३ वांवार, पुन्हा पुन्हा. ४ श्रेष्ठ.
५ धालवणें, निर्मूळ करणें.

जरी मंत्रेचि वैरी भरे । तरी यायां कां बांधावीं कटारें ।
 रोग जाय दुधसाखरें । तरी निव कां पियावा ॥ २१ ॥
 तैसा मनाचा मारु न करितां । आणि इंद्रियां दुःख न देतां
 एथ मोक्षु असे आयता । श्रवणाचिमाजी ॥ २२ ॥
 म्हणोनि आंथिलिया आरायुंका । गीतार्थु हा निका ।
 ज्ञानदेवो म्हणे आदका । निवृत्तिदासु ॥ २२४ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतायां श्रीकृष्णार्जुनसंवादे ज्ञानयोगो नाम
 चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीज्ञानेश्वरी

अध्याय पांचवा

अर्जुन उवाच—

संन्यास कर्मणां कृष्ण पुनर्योगं च शंससि ।

पद्मे पतपोरकं तन्मे ब्रूहि सुनिश्चितम् ॥ १ ॥

भग पाधुं श्रीकृष्णातें म्हणे । हां हो हूं कैसें तुमचें बोलणें

एक होय तरी अंतःकरणें । विचारूं ये ॥ १ ॥

मागां सकळ कर्मांचा संन्यास । तुम्हींचि निरोपिला होता ।

बहुवसु । तरी कर्मयोगीं केवीं अतिरसु । पोसीतसां पुढती ॥ २ ॥

ऐसं द्यर्थ हूं बोलतां । आम्हां नेणतयांच्या चित्ता ।

आंशुलिये चाढे श्रीअनंता । उमजु नोहे ॥ ३ ॥

ऐकें एकसारातें बोधिजे । तरी एकनिष्ठाचि बोलिजे ।

हूं आणिकीं काय सांगिजे । तुम्हांप्रति ॥ ४ ॥

तरी याचिलागीं समतें । मद्यां रांज्यासि विनविलें होतें ।

जे हा परमाधुं ध्यनितें । न बोलारा ॥ ५ ॥

परी मागील असो देवा । आतां प्रस्तुतीं उकलु देखावा ।

सांगें व्हांवोमाजीं बरवा । मार्गु कवण ॥ ६ ॥

१ आत्म्या भावदीपनाणें, वाढिजे तसा. २ सद्गुरूला. ३ संक्षेपाने किंवा छंदिमयाने.

जो परिणामींचा निर्वाळा । अचुबितु ये फळा ।
 आणि अनुष्ठितां प्रांजळा । सांवियाचि ॥ ७ ॥
 जैसें निद्रेचें सुख न मोटे । आणि मार्गु तरी बहुसाळ
 सांडे । तैसें सोहोकांसना सांगडें । सोहपें होय ॥ ८ ॥
 येणें अर्जुनाचेनि बोलें । देवो मनीं रिस्तले ।
 मग होईल ऐकें म्हणितलें । संतोषोनियां ॥ ९ ॥
 देखा कामधेनुऐसी माये । सदैवा जया होये ।
 तो चंद्रुही परी लाहे । खेळावया ॥ १० ॥
 पाहें पां श्रीशंभूची प्रसन्नता । तया उपमन्यूचिया आर्ता ।
 काय क्षीराब्धि दूधमाता । देइजेबिना ॥ ११ ॥
 तैसा औदार्याचा कुरुडा । श्रीकृष्ण आंगु जाहलिया सुमटा
 कां सर्व सुखांचा वसौटा । तोचि नोहावा ॥ १२ ॥
 पथ चमत्कार कायसा । गोसाची श्रीलक्ष्मीकांतापेसा ।
 आतां आपुलिया सवेसा । मागावा कीं ॥ १३ ॥
 म्हणोनि अर्जुन म्हणितलें । तें हांसोनि येरे दिधले ।
 तेचि सांगेन बोलिलें । काय कृष्णे ॥ १४ ॥

श्रीमद्भगवानुवाच—

संन्यासः कर्मयोगश्च निःश्रेयसकरावुभौ ।

तयोस्तु कर्मसंन्यासात्कर्मयोगो विशिष्यते ॥ २ ॥

तो म्हणे गा कुंतीसुता । हे संन्यासयोगु विचारितां ।

मोक्षकर तत्त्वता । दोनीही होती ॥ १५ ॥

तरी जाणांनेणां सकळां । हा कर्मयोगु कीर प्रांजळा ।

१ स्पष्ट. २ सोपा ३ सुखासनाच्या सोलाचें, पालखीच्या बरोदरीचें.

४ आप्त, प्रसन्न. ५ वसतिस्थान. ६ स्वेच्छेने. ७ खरोखर.

जैसी नाय स्त्रियां बाह्यां । तोयतरणीं ॥ १६ ॥
 तैसैं सारासार पाहिजे । तरी सोहपा हाचि देखिजे ।
 येणें संन्यासफळ लाहिजे । अनायासें ॥ १७ ॥
 आतां याचिलामीं सगिन । तुज संन्यासियाचें चिन्ह ।
 मग सहजें हें अभिष्ट । जाणसी तूं ॥ १८ ॥

श्लेषः स नित्यसंन्यासी यो न द्वेष्टि न कांक्षति ।

निर्द्वंद्वो हि महाराहो सुखं बंधान्प्रमुच्यते ॥ १ ॥

तरी गेलियाचीं से न करी । न पयतां चाह न घरी ।
 जो सुनिश्चय अंतरीं । मेव जैसा ॥ १९ ॥
 आणि मी माझें ऐसी आठवण । विसारलें जयाचें अंतःकरण
 पार्यां तो संन्यासी जाण । निरंतर ॥ २० ॥
 जो मनें पसा जाहला । संगीं तोचि सांडिला ।
 म्हणोनि सुखें सुख पावला । अखंडित ॥ २१ ॥
 आतां गुहादिक आघवें । तें काहीं नलगे त्यजावें ।
 जे घेतें जाहलें स्वभावे । निःसंगु म्हणऊनि ॥ २२ ॥
 देखें अग्नि विक्षोभि जाये । मग जे राखोंदी केवळु होये ।
 तें ते कापुसें गिवचूं ये । जियापरी ॥ २३ ॥
 तैसा असतेनि उपार्थी । नाकळिजे तो कर्मबंधी ।
 जयाचिये बुद्धी । संकल्पु माहीं ॥ २४ ॥
 म्हणोनि कल्पना जें सांडे । तेंचि मा संन्यासु घटे ।
 इयें कारणें दोनी सांगडे । संन्यासयोग ॥ २५ ॥

सोदययोगो पूष्यशुक्लः प्रवर्द्धते न पंचिताः ।

एकमप्यास्थितः सप्तमप्योदिन्द्विंशतेकलम् ॥ ४ ॥

एन्हवीं तरी पार्या। जे मूर्ख होती सर्वथा ।

ते सांख्ययोगसंस्था । जाणती केवीं ॥ २६ ॥

सहजे ते अज्ञान । म्हणोनि म्हणती ते भिन्न ।

एन्हवीं दीपाप्रति काई आनान । प्रकाशु आहाती ॥ २७ ॥

पं सम्यक् एणं अनुभवें । जिहीं देखिलें तत्त्व आघवें ।

ते दोहीतेंही ऐक्यमावे । मानिती गा ॥ २८ ॥

यत्सांख्यैः प्राप्यते स्थानं तयोमैरपि गम्यते ।

एकं सांख्यं च योगं च यः पश्यति स पश्यति ॥ ५ ॥

आणि सांख्यीं जें पाविजे । तेंचि योगीं गमिजे ।

म्हणोनि ऐक्य दोहीतें सहजे । श्यापरी ॥ २९ ॥

देखें आकाशा आणि अवकाशा । भेद नाही जैसा ।

तैसें ऐक्य योगसंन्यासा । बोळखे जो ॥ ३० ॥

तयासींचि जर्गी पाहिलें । आपणपें तेणेचि देखिलें ।

जया सांख्ययोग जाणवले । भेदेचिण ॥ ३१ ॥

संन्यासस्तु महाबाहो दुःखमाप्तुमयोगतः ।

योगयुक्तो मुनिर्ब्रह्म न चिरिणाऽधिगच्छति ॥ ६ ॥

जो युक्तिपथें पार्या । चढे मोक्षपर्वता ।

तो महासुखाचा निमंथा । चाहिला पावे ॥ ३२ ॥

येरा योगास्थिति जया सांढे । तो चांयाचि गा हव्यासीं पडे ।

परि प्राप्ति कहीं न घडे । संन्यासाची ॥ ३३ ॥

योगयुक्तो विशुद्धात्मा विजितात्मा जितेंद्रियः ।

सर्वभूतात्मभूतात्मा कुर्वन्नापि न लिप्यते ॥ ७ ॥

जेणें धांतीपासून हिरेतलें । गुरुवाक्यें मन घुसलें ।
 मग आत्मस्वरूपीं घातलें । हरीनियां ॥ ३४ ॥
 जेसं समुद्रीं लवण न पडे । तंव येगळें अल्प आघडे ।
 मग होय सिंधूचिण्वटें । मिले तेव्हां ॥ ३५ ॥
 तैसं संकल्पोनि काढिलें । जयाचें मनचि चैतन्य जाहलें ।
 तेणें एकदेशियें परी व्यापिलें । लोकत्रय ॥ ३६ ॥
 धातां कर्ता कर्म करावें । हें सुंदलें तया स्वमायें ।
 आणि करी जन्ही आघवें । तन्ही अकर्ता तो ॥ ३७ ॥
 जे पार्या तया देहीं । मी ऐसा आठऊ नाहीं ।
 तरी कर्तव्य कैचें काई । उरें सर्गिं ॥ ३८ ॥

नैव किंचित्करोमीति युक्तो मन्येत तत्त्वविदुः ।
 पश्यन्पुण्ड्रवत्पृश्नाक्षिमज्जन्नगच्छन्स्वपन्श्वसन् ॥ ८ ॥
 प्रलपन्विद्युजन्गृह्णन्नुन्मिषन्निमिषसपि ।
 इन्द्रियाणोन्द्रियार्थेषु ब्रह्मन्त इति धारयन् ॥ ९ ॥

पेसं तनुत्यागेंवीण । अमूर्तांचे गुण ।
 विसती संपूर्ण । योगयुक्ता ॥ ३९ ॥
 एतर्ह्यां आणिकांचिचे परी । तोही एक शरीरी ।
 अशोपाही व्यापारी । यतंतु दिसे ॥ ४० ॥
 तोही नेत्री पाहे । भवणीं ऐकतु आहे ।
 परि तेथींवा सर्वया नोहे । नयल देखें ॥ ४१ ॥
 स्पर्शासि तरी जाणे । परिमळु सेवी घाणें ।
 अवसरोचित घोलणें । तयाहे आंधी ॥ ४२ ॥

१ दिसकातून घेतलें. २ दिशें. ३ संकल्पानून, वासननिधून.
 ४ मनादित स्वप्नाच्छायावा राहणाऱ्याने. ५ आहे.

आहारातें स्वीकारी । त्यजावें तें परिहरी ।
 निद्रेचिया अवसरी । निदिजे सुखें ॥ ४३ ॥
 आपुलेनि इच्छावशें । तोही गा चालतु दिसे ।
 पै सकळ कर्म ऐसें । राहोटे फिर ॥ ४४ ॥
 हें सांगों काई एकैक । देखें श्वासोच्छ्वासादिक ।
 आणि निमिषोन्निमिष । आदिकरुनि ॥ ४५ ॥
 पार्था तयाचे ठायीं । हें आद्यवैचि आथी पाहीं ।
 परी तो कर्ता नव्हे कांहीं । प्रतीतिवळें ॥ ४६ ॥
 जें भ्रांतिसेजे भुतला । तें स्वप्नसुखें भुतला ।
 मग तो ज्ञानादयीं चेइला । म्हणोनियां ॥ ४७ ॥

ब्रह्मण्यापाय कर्माणि संगं त्यक्त्वा करोति यः ।

लिप्यते न स पापेन पद्मपत्रमिवांमता ॥ १० ॥

आतां अधिष्ठानसंगती । अशेषाही इंद्रियवृत्ति ।
 आपुलालिया अर्था । वर्तत आहाती ॥ ४८ ॥
 क्षीपाचनि प्रकाशें । गृहींचे व्यापार जैसे ।
 देहीं कर्मजात तैसं । योगयुक्ता ॥ ४९ ॥
 तो कर्म करी सकळें । परी कर्मबंधा नाकळे ।
 जैसे न सिपे जळीं जळें । पद्मपत्र ॥ ५० ॥

पापेन मनसा बुद्ध्या केवलेति हि पेरपि ।

योगिनः कर्म कुर्वति संगं त्यक्त्वाऽत्मशुद्धये ॥ ११ ॥

देखें बुद्धीची माय नेणिजे । मनाचा अंकुर नुईजे ।
 ऐसा व्यापार तो बोलिजे । शारीरु गा ॥ ५१ ॥

हेंचि मराठें परियेसीं । तरी बाळकाची चेष्टा जैशी ।
 योगिये कर्म करिती तैशीं । केवळा तनु ॥ ५१ ॥
 मग पांचमौतिक संचलें । जेव्हां शरीर असे निवेलें ।
 तेथें मनचि राहाटे एकलें । स्वर्गीं जेवीं ॥ ५२ ॥
 नवल ऐकें धनुर्धरा । कैसा चासनेचा संसारा ।
 देहा होऊं नैदी उजंगरा । परी सुखदुःखें भोगी ॥ ५३ ॥
 इंद्रियांचां गावीं नेणिजे । ऐसा व्यापार जो निपजे ।
 तो केवळु गा म्हणिजे । मानसाचा ॥ ५४ ॥
 योगिये तोही करिती । परी कर्म ते न बांधिजती ।
 जे सांडिली आहे संगती । अहंभावाची ॥ ५५ ॥
 आतां जाहालिया भ्रमहत । जेस पिशाचाचें चित्त ।
 मग इंद्रियांचें चेष्टित । विकळ दिसे ॥ ५६ ॥
 स्वरूप तरी देखे । आळविलें आदके ।
 शब्दु बोले मुखें । परी ज्ञान नाही ॥ ५७ ॥
 हें असो काजेंविण । जें जें काही करण ।
 तें केवळ कर्म जाण । इंद्रियांचें ॥ ५८ ॥
 मग सर्वत्र जें जाणतें । तें बुद्धीचें कर्म निरुतें ।
 योळख अर्जुनातें । म्हणे हरि ॥ ५९ ॥
 ते बुद्धि धुरे करुनी । कर्म करिती चित्त वेउनी ।
 परी ते नैष्कर्म्यापासुनी । मुक्त दिसती ॥ ६० ॥
 जे बुद्धीचिये ठावूनि वेही । तयां अहंकाराचीं संचिं नाहीं
 म्हणोनि कर्म करितां पाहीं । चोखाळले ॥ ६१ ॥

अगा करितेनयीण कर्म । तेंचि तें नैष्कर्म्य ।
 हें जाणती सुवर्म । गुरुगम्य जें ॥ ६३ ॥
 आतां शांतरसाचें भरितें । सांढीत आहे पात्रातें ।
 जें बोलणें बोलापरौतें । बोलवळें ॥ ६४ ॥
 पथ श्रद्धियांच्या पांगु । जया फिटला आहे खांगु ।
 तयासींचि आथि लागु । परिसावया ॥ ६५ ॥
 हा असो अतिप्रसंगु । न संढीं पां कथोलागु ।
 होईल श्लोकसंगतिभंगु । म्हणऊनियां ॥ ६६ ॥
 जें मना आकळितां कुंवाडें । घाघुसितां बुद्धी नोंतुडे ।
 तें दैवाचेनि सुरवाडें । सांगवळें तुज ॥ ६७ ॥
 जें शब्दातीत स्वभावे । तें बोलींचि जरी फावे ।
 तरी आणिकें काय करावें । कथा सांगें ॥ ६८ ॥
 हा आर्तिविशेषु श्रोतयांचा । जाणोनि दास निवृत्तीचा ।
 म्हणे संवादु दोघांचा । परिसोनि परिसा ॥ ६९ ॥
 मग श्रीकृष्ण म्हणे पाथांतें । आतां प्राप्तीचें चिन्ह पुरतें ।
 सांगेन तुज निस्तें । चित्त देई ॥ ७० ॥

पुनः कर्मफलं त्यक्त्वा शान्तिमाप्नोति नैष्ठिकीम् ।

अपुनः कामकारेण फले सक्तो निबद्धयते ॥ १२ ॥

तरी आत्मयोगें आयिला । जो कर्मफळाशीं घिटला ।
 तो घर रिघोनि वरिला । शांती जरी ॥ ७१ ॥
 येव कर्मबंधें किरीटी । अभिलाषाचिया गांठी ।
 कळीसला खुंटी । फळभोगाच्या ॥ ७२ ॥

१ पाह्याळ. २ कयासून. ३ फोंडे. ४ शोधिता. ५ सापडत नार्ही.
 ६ अनुकूलने. ७ सिद्धाचें, योगी पुण्याचें. ८ सिद्धिला, बळकट बांधला.

सर्वकर्माणि मनसा संन्यस्यास्ते सुखं वशी ।

नवद्वारं पुरं देही नैव कुर्वन्न कारयन् ॥ १३ ॥

जैसा फळाचिये हावे । तैसं कर्म करी आघवें ।

मग न कीजेचि येणें भावें । उपेक्षी जो ॥ ७१ ॥

तो जयाकडे वांसु पाहे । तेव्हा सुखाची सृष्टि होये ।

तो म्हणे तेथ राहे । महाशोध ॥ ७४ ॥

नवद्वारं देही । तो असताचि परि नाही ।

करितुचि न करी काहीं । फलत्यागी ॥ ७५ ॥

न कर्तृत्वं न कर्माणि लोकस्य सृजति प्रभुः ।

न कर्मफलसंपादं स्वभावस्तु प्रवर्तते ॥ १४ ॥

जैसा कां सर्वेश्वर । पाहिजे तंव निर्व्यापाक ।

परि तांचि रची विस्तार । त्रिभुवनाचा ॥ ७६ ॥

आणि कर्ता ऐसं म्हणिये । तरी कयणें कर्मी न दिसे ।

जे हातुपायी न लिपे । उदासवृत्तीचा ॥ ७७ ॥

योगनिद्रा तरी न मोडे । अकर्तव्या सत्तु न पडे ।

परि महामूर्ताचं वल्लवाहं । उमारी मलें ॥ ७८ ॥

जगाच्या जीर्ण आहे । परी कयणाचा काहीं नोडे ।

जगचि हें होयजाये । तो हुंहीहि नेजे ॥ ७९ ॥

मादत्ते कस्यचिदपारं न चैव सृजते विभुः ।

अज्ञानेनावृतं ज्ञानं तेन मुह्यंति जंतवः ॥ १५ ॥

पापपुण्यें अशेषं । पासींचि असतु न देसे ।

आणि साक्षांक्षी होऊ न ठके । येरी गोठी कायसी ॥ ८० ॥

पैं मूर्तांचेनि मेळे । तो मूर्ताचि होऊनि सेळे ।
 परि अमूर्तपण न मेळे । दादुल्याचें ॥ ८१ ॥
 तो सृजी पाळी संहारी । ऐसें बोलती जें चराचरीं ।
 तें अज्ञान गा अवधारीं । पांडुकुमरा ॥ ८२ ॥

ज्ञानेन तु तदज्ञानं येषां नाशितमात्मनः ।

तेषामादिव्यवज्ञानं प्रकाशयति तत्परम् ॥ १६ ॥

तें अज्ञान जें समूळ तुटे । तें भ्रांतीचें मसैरें फिटे^१ ।
 मग अकर्तृत्व प्रगटे । मज ईश्वराचें ॥ ८३ ॥
 एथ ईश्वरु एक अकर्ता । ऐसें मानळें जरी चित्ता ।
 तरी तोचि मी हे स्वभावता । आदींचि आहे ॥ ८४ ॥
 ऐसेनि विवेकें उवो चित्तीं । तयासि भेदु कैचा त्रिजगतीं ।
 देखें आपुलिया प्रतीति । जगचि मुक्त ॥ ८५ ॥
 जैशी पूर्वदिशेच्या राउळीं । उदया येतांचि सूर्य दिवाळी ।
 की येरीही दिशां तियोचि काळीं । काळिमा नाही ॥ ८६ ॥

तदुद्धयस्तदात्मानस्तान्निष्ठास्तत्परायणाः ।

गच्छन्त्यपुनरावृत्तिं ज्ञाननिर्भूतकर्मपाः ॥ १७ ॥

धुद्धिनिश्चयें आत्मज्ञान । ब्रह्मरूप भावी आपणा आपण ।
 ब्रह्मनिष्ठा राखे पूर्ण । तत्परायण अहर्निशीं ॥ ८७ ॥
 ऐसे व्यापक ज्ञान भले । जयांचिया हृदया गिंवासित आलें ।
 तयांची समतादृष्टि बोलें । विशेषूं काई ॥ ८८ ॥
 एक आपणपांचि जैसें । ते देखती विश्व तैसें ।
 हे बोलणे कायसें । नवल एथ ॥ ८९ ॥

^१ संगतीने ^२ मशेरी, मस, काजळी. ^३ धुळन जातें ^४ मूळचेंच.
^५ उदय. ^६ घरी.

परि दैव जैसं कवतिकें । कहींचि दैन्य न देखे ।
 कां धिवेकु हा नोछखे । भ्रांतीतिं जेवों ॥ ९० ॥
 ना तरी अंधकाराची वानी । जैसा सूर्यो न देखे स्वर्गी ।
 अमृत नायके कार्नी । मृत्युकथा ॥ ९१ ॥
 हें असो संतापु कैसा । चंद्र न स्मरे जैसा ।
 भूतीं भेदु नेणती तैसा । झानिये ते ॥ ९२ ॥

विद्याविनयसंपन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि ।
 शुनि चैव श्वपाके च पंडिताः समदर्शिनः ॥ १९ ॥

मग हा मशकु हा गजु । कीं श्वपधु हा द्विजु ।
 पैल इतरु हा आत्मजु । हें उरलें कै ॥ ९३ ॥
 ना तरी हे धेनु हें श्वान । एक गुरु एक हनि ।
 हें असो कैचें स्यन्न । जागतया ॥ ९४ ॥
 पथ भेदु तरी कीं देखाया । जरी अहंभाव उरला होआया ।
 तो आधींचि नाहीं आयद्या । आतां विषमु काई ॥ ९५ ॥

इदं च तैर्जितः सर्गो येषां साम्ये स्थितं मनः ।
 निर्दोषं हि समं ब्रह्म तस्माद् ब्रह्मणि ते स्थिताः ॥ १९ ॥

म्हणोनि सर्वत्र सदा सम । तें आपणाचि अद्वय ब्रह्म ।
 हें संपूर्ण जाणें वर्म । समदृष्टीचें ॥ ९६ ॥
 जिहीं विषयसंगु न सांडितां । इंद्रियांतें न दंडितां ।
 परि भोगिली निःसंगता । कामनेधिण ॥ ९७ ॥
 जिहीं लोकांचेनि आधारें । लौकिकेंचि व्यापारें ।
 परि सांडिलें निंदसुरें । लौकिक हें ॥ ९८ ॥

जेसा जनामार्जी खेचरु । असतुधि जना नोहे गोचरु ॥
 तेसा शरीरीं परि ससारु । नोळखे तयातें ॥ ९९ ॥
 हं असो पयनाचेनि मेळें । जैसैं जळाचि जळ लोळे ।
 ते आणिकें म्हणती वेगळें । कळोळ हें ॥ १०० ॥
 तैसैं नामरूप तयाचे । एन्हवीं ब्रह्मचि तो सार्चें ।
 मन साम्या आले जयाचें । सर्वत्र गा ॥ १ ॥
 ऐसेनि समदृष्टि जो होये । तया पुरुषा लक्षणही आहे ।
 अर्जुना सक्षेपें सागेन पाहें । अच्युत म्हणे ॥ २ ॥

न प्रहृष्येत्प्रिय प्राप्य नोत्तिजेत्प्राप्य चाऽप्रियम् ।

स्थिरबुद्धिरसमूढो ब्रह्मविद्ब्रह्मणि स्थित ॥ २० ॥

तरी मृगजळाचेनि पूरें । जैसैं न लोटिजे कां गिरियें ।
 तेसा घुमाशुर्मीं न विकरे । पातलिया जो ॥ ३ ॥
 तोचि तो निरुता । समदृष्टि तत्त्वता ।
 हरि म्हणे पांडुसुता । तोचि ब्राह्म ॥ ४ ॥

बाह्यस्पर्शेष्वसत्तामा विदित्यात्मनि यत्तुल्यम् ।

स ब्रह्मयोगयुक्तात्मा सुखमक्षय्यमश्नुते ॥ २१ ॥

जो आपणप सांढनि कांहीं । इन्द्रियमावावरी येणेंचि नाहीं ।
 तो विषय न सेवी हे काई । विचित्र येय ॥ ५ ॥
 सहजे स्वसुखाचेनि अपारें । सुखाढलेनि अंतरें ।
 रचिला म्हणऊनि घाहिरें । पाऊल न घली ॥ ६ ॥
 साग कुमुदटाचेनि ताटें । जो जेविला चंद्रकिरणें चोरटें ।
 तो चकोर काई घाळुवटें । घुमिह असे ॥ ७ ॥

तैसें आत्मसुख उपाइलें । जयासि आपणपोंचि फावलें ।
तया विषयो सहज सांडवले । म्हणों काई ॥ ८ ॥

ये हि संस्पर्शजा मोगा दुःखयोनय पव ते ।

आर्यतर्कतः क्वेतिथ न तेह रमते बुधः ॥ ९२ ॥

पन्हवीं तरी कौतुकें । विचारुनि पाहें पां निक्कें ।

या विषयांचेनि सुखें । झोकाविजती कण ॥ ९ ॥

जिहीं आपणपें नाहीं देखिलें । तेचि इहीं इंद्रियार्थी रंजले ।

जैसें रंकु कां आळुकैलें । तृपातें सेवी ॥ ११० ॥

ना तरी भूगें तृपार्थादितें । संभ्रमें विसरोनि जळ्यातें ।

मग तोयबुद्धी पंरदीतें । ठाकूनि येती ॥ ११ ॥

तैसें आपणापें नाहीं विठे । जयातें स्वसुखाचे सदा खराटे ।

तयासींचि विषय हे गोमटे । आंघटती ॥ १२ ॥

पन्हवीं विषयां सुख आहे । हें बोलणेंचिसारिखें नोहे ।

तरी विस्तृत्फुरणें कां न पाहे । जगामार्जी ॥ १३ ॥

सांगें वात वर्ष आतपु धरे । ऐसे अभ्रच्छायाचि जरी सरे ।

तरी त्रिमाळिकें धवळारें । करावीं कां ॥ १४ ॥

म्हणोनि विषयसुख जें बोलिजे । तें नेणतां गा घायां जल्पिजे

जैसें म्हेंर कां म्हणिजे । विपकंदातें ॥ १५ ॥

ना तरी मौर्मा नाम मंगळु । रोहिणीतें म्हणती जळु ।

तेसा सुखप्रवाहु धरंळु । विषयिकु हा ॥ १६ ॥

१ कषविले जातात. २ मुकेंने आळलेले. ३ माळ जमिनीला. ४ वाण, ठंठणाट. ५ वाटतान. ६ पुरी पडते, चालते. ७ मधुर. ८ भूमीपासून उत्पन्न झालेला पापप्रद. ९ मृगजळला. १० व्यर्थ, अर्थहीन.

हे असो आघवी घोली । सांग पां सर्पफणीची साडली ।
 ते शीतल होईल केतुली । मूपकासी ॥ १७ ॥
 जैसा आमिपकवळु पांडया । भीनु न सेवी तंवाचि वरवा ।
 तैसा विषयसंगु आघवा । निभ्रांत जाणें ॥ १८ ॥
 हे विरक्तांचिये दिठी । जें न्याहाळिजे किरीटी ।
 तें पांडुरोगाचिये पुष्टी— । सारिखें दिसे ॥ १९ ॥
 म्हणोनि विषयभोगीं जें सुख । तें साद्यंतचि जाण दुःख ।
 परि काय कीजे मूर्ख । न सेवितां न सेरे ॥ १२० ॥
 ते अंतर नेणती वापुडे । म्हणोनि अगत्य सेवणें घडे ।
 सांगें पूयपंकींचे किडे । काय चिळसी घेती ॥ २१ ॥
 तयां दुःखियां दुःखाचि जिव्हार । ते विषयकर्दमींचे दर्दुर ।
 ते भोगजळींचे जलचर । सांडिती केवीं ॥ २२ ॥
 आणि दुःखयोनि जिया आहाती । तिया निरर्थका तरी
 नव्हती । जरी विषयांवरी विरक्ति । धरिती जीव ॥ २३ ॥
 ना तरी गर्मवासादि संकट । कां जन्ममरणींचे कष्ट ।
 हे विसावेंवीण वाट । घाहवी कवणें ॥ २४ ॥
 जरी विषयी विषयो सांडिजेल । तरी महादोषीं कें वसि-
 जेल । आणि संसार हा शब्द नव्हेल । लटिका जगीं २५
 म्हणोनि अविद्याजात नाथिलें । तें तिहींचि साच दाविलें ।
 जिहीं सुखबुद्धी घेतलें । विषयदुःख ॥ २६ ॥
 या कारणें गा सुमटा । हा विचारितां विषय चोखटा ।
 तूं शणें कहीं या वाटा । विसरोनि जाशी ॥ २७ ॥

पैं यातें विरक्त पुरुष । त्याजिती कां जैसें विप ।
निराशा तयां दुःख । दाविलें नांवडे ॥ २८ ॥

शक्नोतीहैव यः सोढुं पाण्डुरारविमोक्षणात् ।

कामकोभोजनं वेगं स युक्तः स सुखी नरः ॥ २९ ॥

ज्ञानियांचा हन ठायीं । याची मातुही कीर नाही ।
देहीं देहभाचो जिहीं । स्ववश केले ॥ २९ ॥

जयांतें बाह्याची भास । नेणिजेच निःशेख ।

अंतरीं सुख । एक आधी ॥ २३० ॥

परि तें वेगळेपणें भोगिजे । जैसें पक्षियें फळ चुंबिजे ।

तेसैं नव्हे तेथ विसरिजे । भोगितेपणही ॥ ३१ ॥

मोगीं अवस्था एक उठी । ते अहंकाराचा अंचळुं लोटी ।

मग सुखोंसि घे आंटी । गाढेपणें ॥ ३२ ॥

तिये आलिंगनमेढीं । होय आपेंआप कवैळी ।

तेथ जळ जैसें जळीं । वेगळें न दिसे ॥ ३३ ॥

कां आकाशीं वायु हारपे । तेथ दोन्ही हे भाप लोपे ।

तेसैं सुखाचि उरे स्वरूपें । सुरतीं तिये ॥ ३४ ॥

पेशीं द्वेताची भाप जाये । मग म्हणों जरी एकाचि होये ।

तरी तेथ साक्षी कवणु आहे । जाणतें जें ॥ ३५ ॥

म्हणोनि असो हें आघवें । एथ न बोलणें फाय बोलवें ।

तें गुणचि पावेल स्वभावें । आत्माराम ॥ ३६ ॥

यौऽतः सुखौऽतरारामस्तथांतर्ज्योतिरेव यः

स योगी ब्रह्मनिर्वाणं ब्रह्मभूतोऽधिगच्छति ॥ ३४ ॥

१ ओडवलेले. २ भासत नाही. ३ बळ, पडदा. ४ आलिंगन, मिठी.
५ एकवटलेली स्थिति. ६ संमेलनांत.

तेथ जैसीं रेश्योदकें सकळें । घेऊनि गंगा समुद्रीं मिळे ।
 मग एकेक वेगळें । निवडूं नये ॥ ५३ ॥
 तैसी वासनांतराची विवंचना । मग आपैसी पांरुखे अर्जुना
 जे वेष्टीं गगनीं लये मना । पयनें कीजे ॥ ५५ ॥
 जेथ हें संसारचित्र उमटे । तो मनोरूप पट्ट फाटे ।
 जैसैं सरोवर आटे । मग प्रतिमां नाहीं ॥ ५६ ॥
 तैसैं मन एथ मुदल जाये । मग अहंभावादिक कें आहे ।
 म्हणोनि शरीरेंचि ब्रह्म होये । अनुभवी तो ॥ ५७ ॥

भोक्तारं यज्ञतपसां सर्वलोकमहेश्वरम् ।

सुहृदं सर्वभूतानां ज्ञात्वा मां शान्तिमृच्छति ॥ २९ ॥

आम्हीं मागां हन सांगितलें । जे देहींचि ब्रह्मत्व पावले ।
 ते येणें मार्गें आले । म्हणऊनियां ॥ ५८ ॥
 आणि यमनियमांचे डोंगर । अभ्यासाचे सागर ।
 कसोनि हें पार । पातले ते ॥ ५९ ॥
 तिहीं आपणपें करुनि निर्लेप । प्रपंचाचें घेतलें माप ।
 मग साच शांतीचेंचि रूप । होऊनि ठेले ॥ ६० ॥
 ऐसा योगयुक्तीचा उद्देशु । जेथ बोलिला हृषीकेशु ।
 तेथ अर्जुनु सुंदेशु । म्हणोनि चर्मत्कारला ॥ ६१ ॥
 तें देखिलिया कृष्ण जाणितलें । मग हांसोनि पार्थातिं
 म्हणितलें । काई पां चित्त उयांदलें । हये बोलीं सुद्धें ॥ ६२ ॥

१ गांवदरीचे पाणी. २ आपोआप. ३ परतते. ४ प्रतिबिंब. ५ मार्गें
 श्लोक २५. ६ प्रस्ताव, सूचना. ७ मार्मिक, चाणाक्ष. ८ चमकला.
 ९ प्रसन्न झाले, समाधान पावले.

तंव अर्जुन म्हणे देवो । परचित्तलक्षणांचा रावो ।
 भला जाणितला जी भावो । मानसु माझा ॥ ६३ ॥
 म्यां जें कांहीं विद्वद्भि पुसावें । तें आधींचि जाणितलें देवें
 तरी वोलिलें तेंचि सांगावें । विवळ कस्तुरि ॥ ६४ ॥
 पन्हवीं तरी अवधारा । जो दाविला तुम्हीं अनुसारा ।
 तो पदहण्याह्नि पायउतारा । सोहपा जैसा ॥ ६५ ॥
 तैसा सांख्याह्नि प्रांजळ्या । आम्हांसारिखिया अबळ्या ।
 एथ आर्थी परि कांहीं काळ्या । तो साहों ये घर ॥ ६६ ॥
 म्हणोनि एक वेळ देवा । तोचि पढताळ्या घेयावा ।
 विस्तरेल तरी सांगाथा । साद्यंतुचि ॥ ६७ ॥
 तंव श्रीकृष्ण म्हणती हो कां । तुज हा मार्गुगमला निका ।
 तरी काय जाहलें आदकीजो कां । सुखें वोलों ॥ ६८ ॥
 अर्जुना तूं परिससी । परिसोनि अनुमिसी ।
 तरी आम्हांसीचि दानी कायसी । सांगावयाची ॥ ६९ ॥
 आधींच चित्त मायेचें । वरी मिष जाहलें पौंड्रियंतयाचें ।
 आतां तें अद्भुतपण स्नेहाचें । कवण जाणे ॥ ७० ॥
 ते म्हणों कारुण्यरसाची वृष्टि । कीं नयेया स्नेहाची सृष्टि
 हें असो नेणिजे हृष्टी । हरीची धानूं ॥ ७१ ॥
 जे अमृताची वीतली । कीं भ्रमचि पिऊन मातली ।
 म्हणोनि अर्जुनमोहें गुंतली । निघों नेणे ॥ ७२ ॥
 हें बहु जें जें जल्पिजेल । तेथें कयेसि फांकु होईल ।
 परि तें जेहरूपा न येळ । बोलवरी ॥ ७३ ॥

म्हणोनि विसुरा काय येणें । तो ईश्वरु कवळाचा कवणे ।
 जो आपुलें मान नेणे । आपणचि ॥ ७४ ॥
 तरी मागिला धवनीआंतु । मज गमला साविंयाची मोहितु ।
 जे बलात्कारें असे म्हणतु । परिस वाया ॥ ७५ ॥
 अर्जुना जेणें जेणें मेवें । तुझें कां चित्त बोधे ।
 तैसें तैसें धिनोवें । निरूपिजेल ॥ ७६ ॥
 तो फाईसया नांय योगु । तथाचा कवण उपेगु ।
 अथवा अधिकारप्रसंगु । कवणा येथ ॥ ७७ ॥
 ऐसैं जें जें फाहीं । उक्त असे इये ठाई ।
 तें आचंवाचि पार्हीं । सांगेन आतां ॥ ७८ ॥
 तूं चित्त वेजनि अवधारीं । ऐसैं म्हणोनि श्रीहॅरि ।
 बोलिजेल ते पुढारीं । कथा आहे ॥ ७९ ॥
 श्रीकृष्ण अर्जुनासी संगु । न सांडोनि सांगेल योगु ।
 तो व्यक्त करूं प्रसंगु । म्हणे निवृत्तिदासु ॥ १८० ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतायां श्रीकृष्णार्जुनसंवादे कर्मसंन्यासयोगो
 नाम पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीज्ञानेश्वरी

अध्याय सहावा

मग रायातें म्हणे संजयो । तोचि अभिभावो अवधारिजो ।
कृष्ण सांगती आतां जो । योगरूप ॥ १ ॥
सहजें ब्रह्मरसाचें पारणें । केलें अर्जुनालागीं नारायणें ।
कीं तेचि अवसरीं पाहुणे । पातलों आम्हीं ॥ २ ॥
कैसी दैवाची थोरी नेणिजे । जैसं तान्हेलिया तोय सेविजे
कीं तेंचि चवी कळनि पाहिजे । तंव अमृत आहे ॥ ३ ॥
तैसं आम्हांतुम्हां जाहलें । जे आंदमुठीं तत्त्व पावळें ।
तंव घुतराष्ट्रं म्हणितलें । हें न पुसों तूतें ॥ ४ ॥
तया संजया येणें धोलें । रायाचें हृदय चोजयलें ।
जे अवसरीं आहे घेतलें । कुमरांचिया ॥ ५ ॥
हें जाणोनि मनीं हांसिला । म्हणे म्हातारा मोहें नाशिला ।
एन्हीवां धोलु तरी भला जाहला । अवसरीं इये ॥ ६ ॥
परि तें तैसं कैसेनि होईल । जात्यंधा कैचें पाहेलें ।
तेवींचि येरु से धेईल । म्हणोनि विहे ॥ ७ ॥
परि आपण चित्तीं आपुला । निकियापरी संतोपला ।
जे तो संवाद पावला । कृष्णार्जुनाचा ॥ ८ ॥

१ मुठीच्या आद, मुठीत. २ पावळे, सांपडले. ३ समजले. ४ दास्यानें,
कल्पनेनें. ५ उजाडेल. ६ राग, रोव.

तेणे आनंदाचेनि घालेपणें । साभिप्राय अंतःकरणें ।
 आतां अदरसीं घोलणें । घडेल तया ॥ ९ ॥
 तो गीतेमाजी पर्णीचा । प्रसंगु असे आयणीचा ।
 जेसा क्षीरार्णवीं अमृताचा । निचाडु जाहला ॥ १० ॥
 तैसें गीतार्थाचें सार । जें विवेकसिंधूचें पार ।
 नानायोगविभवभांडार । उघडलें कां ॥ ११ ॥
 जें आदिप्रकृतीचें विसवणें । जें शब्दब्रह्मासि न घोलणे ।
 जेथूनि गीतावलीचें ठाणें । प्ररोहो पावे ॥ १२ ॥
 तो अध्याय सहावा । वरि साहित्याचिया वरवी ।
 सांगिजेल म्हणोनि परिखावा । चित्त देउनी ॥ १३ ॥
 माझा मराठाचि घोलु कौतुकें । परि अमृतातेंही पैजां जिंकें
 ऐसीं अक्षरें रसिकें । मेळवीन ॥ १४ ॥
 जिये कोंवळिकेचेनि पांटे । दिसती नादींचे रंग थोडे ।
 घेधें परिमळाचें धीकें मोढे । जयाचेनि ॥ १५ ॥
 एका रसाळपणाचिया लोमा । कीं श्रवणींचि होती जिभा ।
 वोलें इंद्रियां लागे कळंभां । एकमेकां ॥ १६ ॥ सहजें
 शब्दु तरी विपो श्रवणाचापरि रसना म्हणे रसु हा आमुचा
 घ्राणासि भावो जाय परिमळाचा । हा तोचि होईल ॥ १७ ॥
 नवल वोलतीये रेखेची बाहणी । देरतां डोळ्यांही पुरों लागे
 धणी । ते म्हणती उघडली राणी । रूपाची हे ॥ १८ ॥
 जेथ संपूर्ण पद उमारे । तेथ मनाचि धावे बाहिरें ।
 वोलु भुजांही आंघिक्करे । आर्लिगावया ॥ १९ ॥ ऐशीं

--१ तत्त्वनिर्णयाचा २ विधान्तिस्थान ३ माझा ४ ताणा. ५ वरवेपणानें.
 ६ कोमलतेचे ७ तुलनेनें. ८ मोहकतेनें ९ बळ १० कलह. ११ विषय.
 १२ आविर्भाव करतो.

इंद्रियें आपुलालिया भावीं। झोंवती परि तो सरिसेपणेंचि
 बुद्धाची। जैसा एकला जग चववी। सहस्रकरु ॥ २० ॥
 तैसें शब्दाचें व्यापकपण। देखिजे असाधारण।
 पाहांतयां भावज्ञां फावती गुण। चिंतामणीचे ॥ २१ ॥
 हें असो तया घोलांचीं ताटें मलीं। वरी कैवल्यरसें वोगरिलीं
 हीं प्रतिपत्ति मियां केली। निष्कामासी ॥ २२ ॥
 आतां आत्मप्रभा नीच नवी। तेचि करुनि ठाणदिवी।
 जो इंद्रियांतें चोखनि जेवी। तयासींचि फांवे ॥ २३ ॥
 येथ श्रवणाचेनि पांगें। धीण श्रोतयां द्वायें लागे।
 हे मनाचेति निजांगें। भोगिजे गा ॥ २४ ॥
 आहांच घोलाचीं यंगलीक फेदिजे। आणि व्रदाचियाचि
 आंगा घडिजे। मग सुखेंसीं सुरदादिजे। सुखाचिमाजी २५
 ऐसें हृद्यौरपण जरी येईल। तरीच हें उपेगा जाईल।
 पन्धवीं आघवी गोष्टी होईल। मुकयावहिरयाची ॥ २६ ॥
 परि तें असो आतां आघवें। न लागे श्रोतयांतें कटेंसावें।
 जे अधिकारिये पथ स्वभावें। निष्कामकामु ॥ २७ ॥
 जिहीं आत्मबोधाचिया आयडी। केली स्वर्गसंसाराची
 कुंरोडी। तेवांचुनि एषींची गोडी। नेणती आणिक ॥ २८ ॥
 जैसा वायसीं चंद्र मोळविजे। तेसा प्राकृतीं मंधुहा नेणिजे।
 आणि तो हिमांशुचि जेविं रोजें। चकोराचें ॥ २९ ॥

१ समतेने. २ दिवार करुन भावार्थ जाणणान्यांना. ३ सांपडती.
 ४ प्रयत्नही भोजनसमारंभ. ५ नित्य. ६ करूं न देतां. ७ लाभे. ८ आध्या-
 वांचून. ९ दिक्षाऊ. १० पंचवच, टाफल. ११ हळयेवग, नाजुकपण.
 १२ सारथ करावें. १३ ओसाळवी. १४ खाऊ, मग.

तैसा सज्ञानासी तरी हा ठावो । आणि अज्ञानासी आन
 गावो । म्हणोनि बोलावया विषय पहा हो । विशेष नाहीं ३०
 परि अनुवादलों मी प्रसंगे । ते सज्जनीं उपहासाचे लागे ।
 आतां सांगेन काय श्रीरंगे । निरोपिलें जें ॥ ३१ ॥
 तें बुद्धीही आकाळिता सांफडें । म्हणऊनि बोलीं विषयें
 सापडे । परि श्रीनिवासेकृपादीपजियेडें । देखेन मी ॥ ३२ ॥
 जें विठीही न पावेजे । तें विठीविण देखेजे ।
 जरी अतींद्रिय लाहजे । ज्ञानवळ ॥ ३३ ॥
 ना तरी जें धातुवादियाही न जोडे । तें लोहीचि पधरें
 सापडे । जरी दैवयोगे चढे । परिसु हाता ॥ ३४ ॥
 तैसी गुरुकृपा होये । तरी करिता काय आपु नोहे ।
 म्हणऊनि अपार मातें आटे । ज्ञानदेवो म्हणे ॥ ३५ ॥
 तेणें कारणें मी बोलेन । बोलीं अरुपाचें रूप दावीन ।
 अतींद्रिय परि भोगवीन । इंद्रियाकरवी ॥ ३६ ॥
 आइका यश श्री आदर्य । ज्ञान घेराग्य ऐश्वर्य ।
 हे साही गुणवर्य । वसती जेथ ॥ ३७ ॥
 म्हणोनि तो भगवंतु । जो निःसगाचा सागांतु ।
 तो म्हणे पार्था दत्तचित्तु । होई आतां ॥ ३८ ॥

श्रीभगवानुवाच—

अनाश्रित* कर्मफल कार्यं कर्म करोति यः ।

स सन्यासी च योगी च न निराश्रितं चाक्रिय ॥ १ ॥

~ योगी आणि सन्यासी जनीं । हे एकचि सिनाने झणें
 /मानीं । एन्हीं विचारिजती जव दोन्ही । तंव एकचि ते ॥ ३९ ॥

१ किमयागारुल २ सोने ३ खोवती

सांढिजे दुजया नामाचा आमासु । तरी योगु तोचि संन्यासु ।
 पाहतां ब्रह्मी नाहीं अवकाशु । दोहींमार्गी ॥ ४० ॥
 जैसें नामाचेनि अनारिसेपणें । एका पुरुषातें बोलावणें ।
 कां दोहीं मार्गी जाणें । एकाचि ठाया ॥ ४१ ॥
 ना तरी एकचि उदक सहजें । परि सिनाना घटीं भरिजे ।
 तेसें भिन्नत्व जाणिजे । योगसंन्यासांचें ॥ ४२ ॥
 आइकें सकळ संमतें जमीं । अर्जुना गा तोचि योगी ।
 जो कर्म करुनि रागी । नोहेचि फळीं ॥ ४३ ॥
 जैसी मही हे उद्भिजें । जनी अहंबुद्धीर्वाण सहजें ।
 आणि तेथींचीं तियें बीजें । अपेक्षीना ॥ ४४ ॥
 तेसा अन्ययाचेनि आधारें । जातीचेनि अनुकारें ।
 जें जेणें अवसरें । करणें पावे ॥ ४५ ॥
 तें तैसेचि उचित करी । परी साढोपु नोहे शरीरीं ।
 आणि बुद्धिही करोनि फळयेरीं । जायेचिना ॥ ४६ ॥
 ऐसा तोचि संन्यासी । पार्या गा परियेसी ।
 तोचि भरंवसेनिसी । योगीश्वरु ॥ ४७ ॥
 यांचूनि उचित कर्मप्रासंगिकातयातें म्हणे हें सांढावें बद्धक ।
 तरी दांकोटांकीं आणिक एक । मांडीचि तो ॥ ४८ ॥
 जैसा क्षाळूनियां लेपु एकु । सर्वेचि लाविजे आणिकु ।
 तेसेनि आमहाचा पाइकु । विंचवें यायां ॥ ४९ ॥
 गृहस्थाश्रमाचें बोझें । कपाळीं आधींचि आहे सहजें ।
 कीं तेंचि संन्यासें वाढविजे । सरिसें पुढती ॥ ५० ॥

म्हणुनि अग्निसेवा न सांडितां । कर्माची रेखा नोलांडितां ।
आहे योगसुख रवभावता । आपणपांचि ॥ ५१ ॥

यं संन्यासमिति प्राहुर्योगं तं विद्धि पांडव ।

न ह्यसंन्यस्तसक्त्यो योगी भवति कश्चन ॥ २ ॥

ऐकें संन्यासी तोचि योगी । ऐसी एकवाक्यतेची जर्गी ।
गुढी उमविली अनेर्गी । शास्त्रांतरीं ॥ ५२ ॥

जेथ संन्यासिला संकल्प तुटे । तेथचि योगाचें सार भेटे ।
ऐसें हें अनुभवाचेनि धटें । साचें जया ॥ ५३ ॥

आरुरुक्षोर्मुनेर्योग कर्म कारणमुच्यते ।

योगारूढस्य तस्यैव शमः कारणमुच्यते ॥ ३ ॥

आतां योगाचळाचा निर्मया । जरी ठांकाचा आथी पार्या ।
तरी सौपाना या कर्मपथा । घुकां झर्णीं ॥ ५४ ॥

थेणें यमनियमाचेनि तळवटें । रिगे आसनाचिये पाउलवाटे
येई प्राणायामाचेनि आडकंठे । वरोता गा ॥ ५५ ॥

मग प्रत्याहाराचा आंधाडा । जो बुद्धीचियाहि पायां
निसरडा । जेथ हटिये साडिती होडां । कडेलीं ॥ ५६ ॥

तरी अभ्यासाचेनि बळें । प्रत्याहारीं निराळें ।

नखी लागेल दाळेंदाळें । वैराग्याची ॥ ५७ ॥

१ अभेदाची. २ ध्वज, पताका ३ निश्चयानें, निर्णयानें. ४ माया
५ गाढावा ६ जिना ७ विकट कड्यावरून ८ विषयापासून इद्रियाचा
आवर. ९ अर्धा तुग्लेला कडा. १० प्रतिज्ञा. ११ कडप्याच्या मेरेवर.
१२ निरालस अधान्तरीं. १३ हळूहळू.

पेसा पवनाचोनि पाठारें । येतां धोरणेचोनि पैसारें ।
 क्रमी ध्यानाचें चवरे । सांपडे तंव ॥ ५८ ॥
 मग तया मार्गाची धांव । पुरेल प्रवृत्तीची हांव ।
 जेथ साध्या साधना खेवें । समरसें होय ॥ ५९ ॥
 जेथ पुढील पैस पावखे । मागील स्मरावें तें ठाके ।
 ऐसिये सैरिसीये भूमिके । समाधि राहे ॥ ६० ॥
 येणें उपायें योगरुदु । जो निरयधि झाला प्रौढ ।
 तयाचिया चिन्हांचा निवाडु । सांगेन आइकें ॥ ६१ ॥

यदा हि नेंद्रियार्थेषु न कर्मस्वनुषज्जते ।

सर्वसंकल्पसंन्यासी योगारूढस्तदोच्यते ॥ ४ ॥

तरी जयाचिया इंद्रियांचिया घरा । नाहीं विषयांचिया
 येरझारा । जो आत्मबोधाच्या घोवरीं । पणुडला असे ॥ ६२ ॥
 जयाचें सुखदुःखाचेनि आंगें । झगटलें मानस चवो नेघे ।
 विषय पार्सीही आलिया सेन रिघे । हें काय म्हणऊनि ॥ ६३ ॥
 इंद्रियें कर्माचां ठायीं । यांढीनलीं परि कहीं ।
 फळहेतूची खाड नाहीं । अंतःकर्णी ॥ ६४ ॥
 असतेनि देहें प्तुला । जो चेतुचि विसे निवेला ।
 तोचि योगारुदु मला । बोळखें तूं ॥ ६५ ॥
 तेथ अर्जुन म्हणे अनंता । हें मज विस्मो बहुत आइकतां ।
 सांगें तया पेसी योग्यता । कवणें दीजे ॥ ६६ ॥

१ पडाराच्या मार्गानें. २ धारणा, साधनयुक्त मनाची स्थिति. ३
 ऐसपेस प्रान्त. ४ टोंक. ५ मिठी. ६ ब्रह्मानंदाचे ऐक्यांत. ७ पुड्या प्रान्त.
 ८ पुडें जाण्याची वाट. ९ संपते. १० नितळ, सपाद. ११ सोलेंत.
 १२ लाविली.

उद्धरेदात्मनांऽऽत्मानं नात्मानमवसादयेत् ।

आत्मेव ह्यात्मनो बन्धुरात्मेव रिपुरात्मनः ॥ ५ ॥

तंव हांसोनि श्रीकृष्ण म्हणे । तुझे नवल ना हें बोलणें ।
कवणासि काय दिजेल कवणें । अद्वैतीं इये ॥ ६७ ॥
पैं व्यामोहाचिये शेजे । बळिया अविद्या निद्रितु होइजे ॥
ते वेळीं दुःस्वप्न हा भोगिजे । जन्ममृत्युंचा ॥ ६८ ॥
पाठीं अवसांत ये चवो । तें तें अवघेंचि होय वावो ।
ऐसा उपजे नित्य संझायो । तोहि आपणपरांचि ॥ ६९ ॥
म्हणऊनि आपणाचि आपणया । घातु कीजतु असे धनंजया ।
चित्त देऊनि नाथिलिया । देहाभिमाना ॥ ७० ॥

बन्धुरात्मात्मनस्तस्य येनात्मेवात्मना जितः ।

अनात्मनस्तु शत्रुत्वे वर्तेतात्मेव शत्रुवत् ॥ ६ ॥

हा विचारुनि अहंकार सांझिजे । मग असतीच वस्तु होइजे ।
तरी आपुली स्वास्ति सहजें । आपण केली ॥ ७१ ॥
एन्हवीं कोशकीटकाचियापरी । तो आपणयां आपण घेरी ।
जो आत्मबुद्धिशरीरी । चारुस्थळीं ॥ ७२ ॥
कैसे प्राप्तीचिये घेळे । निंदेचा आंधळेपणाचे डोहळे ।
कीं असते आपुले डोळे । आपण झांकी ॥ ७३ ॥
कां कवण एकु भ्रमलेपणें । भी तो नव्हें गा चोरलों म्हणे ।
ऐसा नाथिला छंदु अंतःकरणें । घेऊनि ठाके ॥ ७४ ॥
एरवीं होय तें तोचि आहे । परि काई कीजे बुद्धि तैसी
नोहे । देखा स्वर्भीचेनि घायें । कीं मरे साचें ॥ ७५ ॥

जैसी ते झुकाचेनि आंगभारें । नळिका भोविल्ली परी
मोहरे । तेणें उदावें परि न पुरे । मनशंका ॥ ७६ ॥
चायांचि मान पिळी । अदुयें हियें आवळी ।
दिटांतु नळी । धळानि ठाके ॥ ७७ ॥
म्हणे बांधला मी फुंढा । ऐसिया भावनेचिया पडे खोडां ।
कीं मोकळिया पायांचा चवडा । गांवी अधिकें ॥ ७८ ॥
ऐसा काजेंवीण आंतुडला । तो सांग पां काय आणिकें
बांधला । मग न सोडीच जन्ही नेला । तोड्ढनि अर्धा ॥ ७९ ॥
म्हणजनि आपणयां आपणाचि रिपु । जेणें वाढविला हा
संकल्पु । येर स्वयंबुद्धि म्हणें धांपु । जो नाथिलें नेधे ॥ ८० ॥

जितात्मनः प्रशान्तस्य परमात्मा समाहितः ।
वीतोष्णसुखदुःखेषु तथा मानापमानयोः ॥ ७ ॥
ज्ञानविज्ञानतृप्तात्मा कूटस्थो विजितेन्द्रियः ।
युक्त इत्युच्यते योगी समलोष्टाश्मकाचनः ॥ ८ ॥

तथा श्वांतःकरणजिता । सकलकामोपशान्ता ।
परमात्मा परीता । दूर नाहीं ॥ ८१ ॥
जैसा किडोळाचा दोपु जाये । तरी पंधरें तेंचि होये ।
तैसें जीवा ब्रह्मत्व आहे । संकल्पलोपीं ॥ ८२ ॥
हा घटाकार जैसा । निमालिया तथा अवकाशा ।
नलगे मिळों जाणें आकाशा । आंना ठाया ॥ ८३ ॥

१ उलट्या गिरकीने २ बाकण्या छोटोने, ३ चोचोत, ४ खरोखर,
५ आत्मज्ञानी, ६ धेट, ७ दिगच्छाचा, ८ चोख सोने, ९ पोवळीला,
१० दुसऱ्या.

तैसा देहाटंकारु नायिला । हा समूळ जयाचा नाशिला ।
 तोचि परमात्मा सचला । आधींचि आहे ॥ ८४ ॥
 आतां शीतोष्णाचिया वाहणी । तेथ सुखदुःखाची कडसणी ।
 इयें न समाती कांटीं बोलणीं । मानापमानार्ची ॥ ८५ ॥
 जे जिये वाटा सूर्यु जाये । तेउतें तेजाचें विश्व होये ।
 तैसें तया पावे तें आहे । तोचि म्हणउनी ॥ ८६ ॥
 देखें मेघांनी सुटती घारा । तिया न रूपती जैसिया सागरा ।
 तैसीं शुभाशुभें योगीश्वरा । नव्हती आनं ॥ ८७ ॥
 जो हा विज्ञानात्मकु भावो । तया विचारितां जाहला वावो
 मग लागला जंव पाहों । तय ज्ञान तें तोचि ॥ ८८ ॥
 आतां व्यापकु कीं एकदेशी । हे ऊहापोही जे ऐसी ।
 ते करावी ठेली आपैशी । दुजेनवीण ॥ ८९ ॥
 ऐसा शरीरीचि परि कौतुकें । परब्रह्माचेनि पाडें तुके ।
 जेणें जितलीं एकें । इंद्रियें गा ॥ ९० ॥
 तो जितेंद्रियु सहजें । तोचि योगयुक्तु म्हणिजे ।
 जेणें सानें थोर नेणिजे । कवणे काळीं ॥ ९१ ॥
 देखें सोनयाचें निखळ । मेढयेसणें दिसाळ ।
 आणि मातियेचे दिखळ । सरिसेंचि मानी ॥ ९२ ॥
 पाहता पृथ्वीचें मोल थोडें । ऐसें अनर्घ्य रत्न चोखडें ।
 देखे दगडाचेनि पाडें । निचाडु ऐसा ॥ ९३ ॥

सहन्मित्रार्पुदासीनमभ्यस्यद्देव्यवधुषु ।

साधुष्वपि च पापेषु समबुद्धिर्विशिष्यते ॥ ९ ॥

१ विचार २ चोख, ३ मेढ पर्यंताएवढें ४ मोठे टेंकाड, ५ निरिच्छ
 व भेदभावहीत

तेथ सुहृद आणि शत्रु । कां उदासु आणि मित्रु ।
 हा भावभेदु विचित्रु । कल्पू केंचा ॥ ९४ ॥
 तथा बंधु कोण काद्याचा । द्वेषियां कवणु तथाचा ।
 मीचि विश्व ऐसा जयाचा । बोधु जाहला ॥ ९५ ॥
 मग तथाचिये दिठी । अधमोत्तम असे किरीटी ।
 काय परिस्ताचिये कंसयटी । यांनिया कीजे ॥ ९६ ॥
 ते जीसी निर्याणं वर्णुचि करी । तैसी जयाचि बुद्धी चराचरी ।
 होय साम्याची उँजरी । निरंतर ॥ ९७ ॥
 जे ते विश्वाळंकाराचे विसुरे । जरी आहाती आनानें आकारें
 तरी घडलें एकचि भांगारें । परब्रह्म ॥ ९८ ॥
 ऐसं जाणणें जें वरवें । तें फावलें तथा आघवें ।
 म्हणोनि आहांचयाहाचे नक्षकवे । येणें आकारचिबें ॥ ९९ ॥
 घांपे पटामाजि दृष्टी । दिसे तंतूंची सैधसुष्टी ।
 परी तो एकवाचूनि गोठी । दुजी माहीं ॥ १०० ॥
 ऐसेनि प्रतीती हें गवसे । ऐसा अनुमय जयातें असे ।
 तोचि समबुद्धि हें अनारिसें । नव्हे जाणें ॥ १ ॥
 जयाचें नांव तीर्थरावो । दर्शनं प्रशस्तीसि ठावो ।
 जयाचेनि संगें ब्रह्मभावो । भ्रांतासही ॥ २ ॥
 जयाचेनि बोलें धर्मु जिये । दिठी महासिद्धीतें विये ।
 देखें स्वर्गसुखादि इथें । खेळु जयाचा ॥ ३ ॥
 विधायें जरी आठवला चित्ता । तरी दे आपुली योग्यता ।
 हें अस्तो तथातें प्रशंसितां । लाभु आर्थी ॥ ४ ॥

१ परिस्ताच्या घोंग्याच्या फसोटोवर. २ कस. ३ एकाच कसाचा.
 ४ व्यक्ता, स्पष्टपणा. ५ विस्तार, पसार. ६ सोन्याने. ७ वरवरच्या,
 देलाऊ. ८ घातल्याने. ९ सैध=एकत्र गुंफण. १० अकस्मात्, सहज.

म्हणऊनि भावार्थु तो ऐसा । अर्जुन मैत्रियेचा कुवासा ।
 कीं सुखें शृंगारालिया मानसा । दपणु तो ॥ १५ ॥
 यापरी वापु पुण्यपवित्र । जर्गी भक्तिबीजासि सुक्षेत्र ।
 तो श्रीकृष्णकृपे पात्र । याचिलार्गी ॥ १६ ॥
 हो का आत्मनिवेदनातळींची । जे पीठिका होय सख्याची
 पार्थु अधिष्ठात्री तेथींची । भातुका गा ॥ १७ ॥
 पासीचि गोसायी न वर्णिजे । मग पाइकांचा गुण घेइजे ।
 ऐसा अर्जुनु तो सहजें । पढिये हरी ॥ १८ ॥
 पाहा पा अनुरागें भजे । ज प्रियोत्तमं मानिजे ।
 ते पतीहानि काय न यानिजे । पतिव्रता ॥ १९ ॥
 तैसा अर्जुनचि विशेषे स्तवावा । ऐसें आवडलें मज जीवा
 जे तो त्रिभुवनींचिया दैदां । एकांततनु जाहला ॥ २० ॥
 जयाचिया आवडीचेनि पैंगे । अमूर्तही मूर्ति आर्वगे ।
 पूर्णाहि परी लागे । अवस्था जयाची ॥ २१ ॥
 तव श्रोते म्हणती वेव । केसी बोलाची हवाव ।
 काय नादातें हन वरव । जिणोनि आली ॥ २२ ॥
 हा हो नवल नोहे देशी । मन्हाटी बोलिजे तरी ऐशी ।
 वाणें उमटताहे आकाशी । साहित्यरगाचें ॥ २३ ॥
 कैसें उन्मेखचादिणे तारें । आणि भावार्थु पडे गार ।
 हेचि श्लोकार्थकुमुदिनी फार । साघियां होती ॥ २४ ॥

१ आश्रयाचें स्थान २ चाकराचा. ३ पुण्याईला ४ एकस्थान
 ५ पुण्यपुण्याच्या इच्छेनें ६ धारण करतो ७ हांव उत्कंठा ८ काय हें
 सुदैव. ९ कसव, हातोटी १० उत्तम, स्वच्छ ११ विकसित

चाळचि निचाडां करी । ऐसी मनोरथीं ये थोरी ।
तेणें विवळले अंतरीं । तेथ डोलु आला ॥ ३५ ॥
हें निवृत्तिदासें जाणितलें । मग अवधान घा म्हणितलें ।
नवल पांडवकुळीं पाहलें । कृष्णदिवसें ॥ ३६ ॥
देवकीया उदरीं बाहिला । यशोदा सायासें पाळिला ।
शेखीं उपेगा गेला । पांडवांसीं ॥ ३७ ॥
म्हणऊनि बहुदिवस बोळंगाय । कां अवसर पाहोनि
विनवावा । हाही सोसुं तया सदैव । पडेचिना ॥ ३८ ॥
हूं असो कथा सांगें येगीं । मग अर्जुन म्हणे सलगीं ।
देवा इयें संतचिन्हें आंगीं । न ठकती माझीं ॥ ३९ ॥
एवढीं या लक्षणांचिया निजसारा । मी अपाढें कीर अपुरा
परि तुमचेनि बोलें अवधारा । योरावें जरी ॥ ४० ॥
जी तुम्ही चित्त देयाल । तरी ब्रह्म मियां होइजेल ।
काह जालें अभ्यासिजेल । सांगाल जें ॥ ४१ ॥
हो हो नेणों कवणाची काहाणी । आइकोनि श्लाघिजत
असों अंतःकरणीं । ऐसी जाहलेपणाची शिरयाणी ।
कायसी देवा ॥ ४२ ॥
हूं आंगें म्यां होइजो कां । येतुलें गोसावी आपुळेपणें कीजो
कां । संव हांसोनि श्रीकृष्ण हो कां । करूं म्हणती ॥ ४३ ॥
देखा संतोपु एक न जोडे । संवाचि सुखाचें सैंध सांकडें ।
मग जोडलिया कवणेकडे । अपुरें असे ॥ ४४ ॥
सैसा सर्वेश्वर घळिया सेवकें । म्हणोनि ब्रह्मही होय तो
कौतुकें । परि कैसा मारें आतळा पिकें । देवाचेनि ॥ ४५ ॥

१ तळीन झाले, दंगले. २ उजाडले, उदयास आले. ३ सेखावा,
सेवा करावी. ४ तिष्ठत राहणें, बसत पडात असणें. ५ समर्थ.

जो जन्मसहस्रांचियासाठीं । इन्द्रादिकांही महागु भेटी ।
 तो आधीनु केतुला किरीटी । जे घोलुही न साहे ॥ ४६ ॥
 मग ऐका जें पांडवें । म्हणितलें म्यां ब्रह्म होआवें ।
 तें अशेषही देवें । अवधारिलें ॥ ४७ ॥
 तेथ ऐसेंचि एक विचारिलें । जे या ब्रह्मतत्त्वाचे डोहळे
 जाहले । परि उदरा वैराग्य आहे आलें । बुद्धीचिया ॥ ४८ ॥
 एन्हुवीं दिवस तरी अपुरे । परी वैराग्यवसंताचेनि भरें ।
 जे सोहंभाव महुरें । मोडोनि आला ॥ ४९ ॥
 म्हणोनि प्राप्तिफळीं फळतां । ययासि वेळु न लगेळ आतां ।
 होय विरक्तु ऐसा अनंता । भरंवसा जाहला ॥ ५० ॥
 म्हणे जें जें हा अधिष्ठील । ते आरंभींच यया फळेल ।
 म्हणोनि सांगितला न बघेल । अभ्यासु वायां ॥ ५१ ॥
 ऐसें विवरोनियां श्रीहरी । म्हणितलें तिये अवसेरीं ।
 अर्जुना हा अवधारीं । पंथराजु ॥ ५२ ॥
 तेथ प्रवृत्तितरुचां बुद्धीं । दिसती निवृत्तिफळाचिया कोडी
 जिये मार्गांचा कापडी । महेशु आझुनी ॥ ५३ ॥
 पैल योगिवृंदें बहिलीं । आढवीं आकाशीं निघालीं ।
 कीं तेथ अनुभवाच्या पाउलीं । धोरणु पडिला ॥ ५४ ॥
 तिहीं आत्मबोधाचेनि उजुकारें । घांव घेतली एकसरें ।
 कीं थेर सकळ मार्ग निंदसुरे । सांडूनियां ॥ ५५ ॥
 पाठीं महार्पि येणें आले । साधकांचे सिद्ध जाले ।
 आत्मविद थोरौवले । येणेंचि पंथें ॥ ५६ ॥

हा मार्गु जें देखिजे । तें ताहान भूक विसरिजे ।
 रात्रिदिवसु नेणिजे । वाटे द्ये ॥ ५७ ॥
 चालतां पाउल जेथ पडे । तेथ अपवर्गाची खाणी उघडे ।
 आंढांटालिया तरी जोडे । स्वर्गसुख ॥ ५८ ॥
 निमिजे पूर्विल्लिया मोहरा । कीं येइजे पश्चिमेचिया घरा ।
 निश्चळपणें धनुर्धरा । चालणें धर्माचें ॥ ५९ ॥
 येणें मार्गें जया ठाया जाइजे । तो गांवो आपणाचि होइजे ।
 हें सांगों काय सहजें । जाणसी तूं ॥ ६० ॥
 तेथ पायें म्हणितलें देवा । तरि तेंचि मग केव्हां ।
 कां आर्तिसमुद्रौनि न काढाया । घुडतु जी मी ॥ ६१ ॥
 तेंच कृष्ण म्हणती ऐसें । हें उत्सुखळ बोलणें कायसें ।
 आम्ही सांगतसां आपेसे । यरि पुशिलें तुयां ॥ ६२ ॥

शुभी देशे प्रतिष्ठाप्य स्थिरमासनमात्मनः ।

नात्युच्छ्रितं नातिनीचं चैलाजिनकुशोत्तरम् ॥ ११ ॥

तरी विशेषें आतां बोलिजेल । परितें अनुभयें उपेगा जाईल ।
 म्हणोनि तैसें एक लागेल । स्थान पाहावें ॥ ६३ ॥
 जेथ आराणुकेचेनि कोटें । बिसालिया उठों नावडे ।
 वैराग्यासी दुणीव चढे । देखिलिया जें ॥ ६४ ॥
 जो संतीं वसविला ठावो । संतोपासि सावोवो ।
 मना होय उरसावो । धैर्याचा ॥ ६५ ॥
 अभ्यासुचि आपणयातें करी । हृदयातें अनुभव घरी ।
 पेसी रम्यपणाची थोरी । अखंड जेथ ॥ ६६ ॥

१ मोक्षाची. २ दिशामूल होऊन आडवाटेस लगल्यास. ३ पूर्वेच्या
 वाटेला. ४ आपण होऊनच. ५ स्वस्थतेच्या. ६ दुष्प्रपण येतें. ७ विस्तार.

जया आंठ जातां पार्था । तपश्चर्या मनोरथा ।
 पाखाडियाही आरथा । समूळ होय ॥ ६७ ॥
 स्वभावे वाटे येतां । जरी वरपेढा जाहला अवचितां ।
 तरि सकामुही परि माघौता । निघे विसरे ॥ ६८ ॥
 ऐसेनि न राहतयातें राहवी । भ्रमतयातें नैसवी ।
 थापट्टनि चेंववी । विरक्तीते ॥ ६९ ॥
 हे राज्य वर साडिजे । मग निवांता पथेचि असिजे ।
 ऐसें शृंगारियांहि उपजे । देखत खेवो ॥ ७० ॥
 जें येणें मानें वरवट । आणि तेसंचि अति घोसट ।
 जेथ अधिष्ठान प्रगट । डोळां दिसे ॥ ७१ ॥
 आणिकही एक पहावे । जें साधकीं चसतें होआवे ।
 आणि जनाचेनि पार्यरचें । रुळेचिना ॥ ७२ ॥
 जेथ अमृताचेनि पाडे । मूळाहीसकट गोडे ।
 जोडती दाटें झाडें । सदा फळतीं ॥ ७३ ॥
 पाडला पाडला उदकें । वर्षाकाळेवीण अति चोखें ।
 निक्षरें कां विशेखें । सुलभें जेथ ॥ ७४ ॥
 हा आतपुरी अळुमालु । जाणिजे तरी शीतळु ।
 पवनु अति निश्चळु । मंद झुळके ॥ ७५ ॥
 घडुतकरुनि निशब्द । दाट न रिचे श्वापद ।
 शुक्र हन पदपद । तेउतें नारीं ॥ ७६ ॥
 पाणिलगे हसे । दोनीचारी सारसें ।

१ पुढे, समोर. २ सहज प्राप्त झाला. ३ देण्याची क्षणी ४ उत्तम,
 भेट ५ प्रदानद ६ पायचात्रीने ७ नाजूक ८ पाय्याच्या आमपास
 राहणारां

कवणें एके घेळे वैसे । तरी कोकिळही हो कां ॥ ७७ ॥
 निरंतर नाही । तरि आलींगेलीं कांहीं ।
 होतु कां मयूरेंही । आम्ही ना न म्हणों ॥ ७८ ॥
 परि आवश्यक पांढवा । ऐसा ठाव जोडावा ।
 तेथ निगूढ मठ होआवा । कां शिवालय ॥ ७९ ॥
 दोहीमार्जी आवडे तें । जें मानलें होय चित्तें ।
 बहुतकरुनि एकांतें । विसिजे गा ॥ ८० ॥
 म्हणोनि तैसें तें जाणावें । मन राहतें पाहावें ।
 राहिल तेथ रचावें । आसन ऐसें ॥ ८१ ॥
 वरी चोखट भृगसेवडी । मार्जी धूतयस्त्राची घडी ।
 तळवटीं अमोढी । कुशांकुर ॥ ८२ ॥
 सकोमळ सरिसे । सुवद्ध राहती आपैसे ।
 एकपादें तैसे । धोजा घालीं ॥ ८३ ॥
 परि सांधियाचि उंच होईल । तरि आंग हन डोलेल ।
 नीच तरी पावेल । भूमिदोपुः ॥ ८४ ॥
 म्हणोनि तैसें न करावें । समभावें धरावें ।
 हें बहु असो होआवें । आसन ऐसें ॥ ८५ ॥

तत्रैकाग्रं मनःकृत्वा पतचित्तं द्विपक्रियः ।

उपविश्यासने पुंज्यायोगमात्माविशुद्धये ॥ १२ ॥

मग तेथ आपण । एकाग्र अंतःकरण ।
 करुनि सद्गुरुस्मरण । अनुभविजे ॥ ८६ ॥

१ रमतें. २ हरिणाजिन, भृगचर्म. ३ साग्र, धातंड. ४ नीट, काळजीनें.
 ५ महजगल्या. ६ खडबडीतपणा, दमटपणा, इत्यादि भूगत दोष.

जेथ स्मरतेनि आदरें । सवाह्य सात्विकें भरे ।
 जंव काठिण्य विरे । अहमावाचें ॥ ८७ ॥
 विषयांचा विसरु पडे । इंद्रियांची कसमंस मोडे ।
 मनाची घडी घडे । हृदयामार्जी ॥ ८८ ॥
 ऐसं ऐक्य हे सहजें । फावे तंव राहिजे ।
 मग तणेचि बोधें बैसिजे । आसनावरी ॥ ८९ ॥
 आतां आंगातें आंग वरी । पवनांत पवनु धरी ।
 ऐसी अनुभवाची उंजरी । होचि लागे ॥ ९० ॥
 प्रवृत्ति माघोति मोहरे । समाधि ऐलाडी उतरें ।
 आघवें अभ्यासूं सरें । बैसतखेचो ॥ ९१ ॥
 बुद्धेची प्रौढी ऐशी । तेचि सांगिजेल आतां परियेसी ।
 तरी ऊरु या जघनासी । जडोनि घाली ॥ ९२ ॥
 चरणतळें देव्हेंदीं । आधारदुमाच्या बुडों ।
 सुंघाटितें गाढों । संचरीं पां ॥ ९३ ॥
 सव्य तो तळीं ठेविजे । तेणें सियणीमध्ये पीडिजे ।
 वरी बैसे तो सहजें । वाम चरण ॥ ९४ ॥
 गुदमेंद्राआंतौती । चारी अंगुळें निगुती ।
 तथ सार्ध सार्ध प्रार्ती । सांझनियां ॥ ९५ ॥
 मार्जी अंगुळ एक निगे । तेथ टांचेचेनि उत्तरभागें ।
 नेहटिजे वरि आंगें । पेललेनी ॥ ९६ ॥
 उचलिलें कां नेणिजे । तेसं पृष्ठांत उचलिजे ।
 गुंल्फद्वय धरिजे । तेणेचि मानें ॥ ९७ ॥

१ शरणाग, बुद्धदूक २ उर्ध्व ३ तोंड फिरवते, मुरवते. ४ साधते
 वेतें ५ एकावर एक आडवी ६ एकाल एफ भिडती. ७ दीड. ८ रेटावे.
 ९ पाटीच्या कप्याचें शेवटचे टेंक. १० दोन्ही गोफे.

मग दारीरसंचु पार्था । अक्षेपही सर्वथा ।
 पांणींचा माथा । स्वयंभु होय ॥ ९८ ॥
 अर्जुना हें जाण । मूळबंधाचें लक्षण ।
 यन्नासन गौण । नाम यासी ॥ ९९ ॥
 ऐसी आधारीं मुद्रा पडे । आणि आधींचां मार्गु मोडे ।
 तेथ अपानु आंतुलेकडे । बौहोटों लागे ॥ १०० ॥

समं कायशिरोग्रीवं धारयन्नचलं स्थिरः ।

संप्रेक्ष्य नासिकाग्रं त्वं दिशश्चानवलोकयन् ॥ १३ ॥

तंव करसंपुट आपेसैं । याम चरणीं वैसे ।
 तंव बाहुमूर्खीं वैसे । थोरींवे आली ॥ १ ॥
 मूर्खीं उभारलेनि वंडें । शिरकमळ होय गोंदें ।
 नेत्रद्वारींचीं कवाडें । लागूं पाहती ॥ २ ॥
 वरचिलें पातीं न दळती । तळींचीं तळीं पुंजाळती ।
 तेथ अर्धोन्मीलित स्थिति । उपजे तया ॥ ३ ॥
 दिठी राहोनि आंतुलेकडे । बाहेर पाउल घाली कोडें ।
 ते ठायीं ठावो पडे । नासाग्रपीठी ॥ ४ ॥
 ऐसैं आंतुच्या आंतुचि रचे । बाहेरी मागुतें न वचे ।
 म्हणोनि राहणें आधिये दिठीचें । तेथेंचि होय ॥ ५ ॥
 आतां दिशांची भेटी घ्यावी । कां रूपाची घास पहावी ।
 हे चाड सरे आघवी । आपैसया ॥ ६ ॥

१ शरीराचा सांगाडा. २ पायाच्या घोंठ्याच्या. ३ अधोभागाचा.
 ४ मार्गे सरूं लागतो. ५ फुगीरपणा, फुगवटी. ६ मध्यन्तरी. ७ संपले,
 झुडले. ८ विस्तृत होतात. ९ अर्धवट उघडले आदृत अशी. १० यत्कते.

मग कंठनाळ आटे । हनुवटी हटौती दाटे ।
 ते गाढी होऊनि नेहटे । वक्षस्यळीं ॥ ७ ॥
 मार्जी घंटिका लोपे । वरी बंधु जो आरोपे ।
 तो जाळंधर म्हणिपे । पांडुकुमरा ॥ ८ ॥
 नाभी वरी पोखे । उदर हें थोके ।
 अंतरां फांके । हृदयकोश ॥ ९ ॥
 स्वाधिष्ठानावरिचिले कांटी । नाभिस्थानातळवटी ।
 बंधु पढे किरीटी । घोढियाणा तो ॥ १० ॥
 ऐसी दारीरावाटेरलीकडे । अभ्यासाची पारर पडे ।

प्रज्ञांतात्मा विगतभीर्भद्रचारिन्नते स्थितः ।

मनः संयम्य मच्चित्तो युक्तअर्सात मत्परः ॥ १४ ॥

तंव आंतु प्रार्थ मोढे । मनोधर्माची ॥ ११ ॥
 कल्पना निमे । प्रवृत्ति शमे ।
 आंग मन विरमे । सावियाचि ॥ १२ ॥
 शुधा काय जाहाली । निद्रा केउती गेली ।
 हे आठयणही हारपली । न दिसे चेगां ॥ १३ ॥
 जो मूळबंधे कोंडला । अपानु माघीता मुरडला ।
 तो सर्वेचि वरी सांकडलों । धरी फुगू ॥ १४ ॥
 क्षोभलेपणें माजे । उवाईला ठायीं गाजे ।
 मणिपूरेंसीं झुंजे । राहोनियां ॥ १५ ॥
 मग थावलिये वाहदुळी । संघ घेऊनि घर ढहुळी ।
 पाळपर्णीची कुडीदुळी । पाहेर घाली ॥ १६ ॥

१ रेवते, ठांसून बसते. २ नरडीचें हाड. ३ फुगते. ४ सपाट होते.
 ५ आच्छादन. ६ आश्रयस्थान. ७ अडचणीत सापडला. ८ कोंडल्या ठिकाणा.

भीतरां वळी न धरे । कोठ्यामार्गी संचरे ।
 कफपित्ताचे थारे । उरों नेदी ॥ १७ ॥
 धातूचे समुद्र उलंडी । मेदाचे पर्यंत फोडी ।
 आंतील मज्जा काढी । अस्थिगत ॥ १८ ॥
 नाडीतें सोडवी । गात्रांतें विघडवी ।
 साधकातें भेडसावी । पारि विहावें ना ॥ १९ ॥
 व्याधीतें दावी । सर्वेचि हरवी ।
 आप पृथ्वी कालवी । एकवाट ॥ २० ॥
 तंव घेरीकडे धनुर्धरा । आसनाचा उवारा ।
 शक्ति करी उजगारा । कुंडलिनी ते ॥ २१ ॥
 नागिणीचें विलें । कुंकुम नाडलें ।
 घळण घेऊनि आलें । सेजे जेसें ॥ २२ ॥
 तैसी ते कुंडलिनी । मोटकी ओढें घळणी ।
 अधोमुख सर्पिणी । निदेली असे ॥ २३ ॥
 विद्युल्लतेची विडी । वन्हिज्वाळांची घडी ।
 पंधरेयांची चोखडी । घोंटीव जेशी ॥ २४ ॥
 तैसी सुबंध आटली । पुटीं होती दाटली ।
 ते घमासनें चिंमुटली । सावधु होय ॥ २५ ॥
 तेथ नक्षत्र जेसें उलंडलें । कीं सूर्याचें आसन मोडलें ।
 तेजाचें बीज विरूढलें । अंकुरेशीं ॥ २६ ॥
 तैसी घेदेयांतें सोडिती । कघतिकें आंग मोडिती ।
 कंदावरी शक्ती । उठिली व्रिसे ॥ २७ ॥

सहजे बहुतां दिवसांची भूक । वरि चेवविली तें होय मीख
 मग आवेशें पसरि मुख । ऊर्ध्व उजू ॥ २८ ॥
 तेथ हृदयकोशातळवटी । जो पवनु भरे किरीटी ।
 तया सगळ्याचि मिठी । देऊनि घाली ॥ २९ ॥
 सुखींच्या ज्वाळी । तळी वरी कवळी ।
 मांसाची वडवाळी । आरोगू लागे ॥ ३० ॥
 जे जे ठाय समांस । तेथ आहांच जोडे घाउंस ।
 पाठीं एकदोनी घांस । हियाही भरी ॥ ३१ ॥
 मग तळवे तळहात शोधी । उघडीचे खंड भेदी ।
 झाडा ये संधी । प्रत्यंगाचा ॥ ३२ ॥
 अधोभाग तरी न संडी । परि नखींचेही, सत्त्व काढी ।
 त्वचा घुवूनि जडी । पांजरेर्शी ॥ ३३ ॥
 अस्थींचे नळे निरपे । शिरांचे हीरें चोरपे ।
 तंव बाहेरी विरुढी करपे । रोमबीजांची ॥ ३४ ॥
 मग सप्तधातूंचा सागरी । ताहानेली घोट भरी ।
 आणि सवेचि उन्हाळा करी । खडखडीत ॥ ३५ ॥
 नासापुटोनि वारा । जो जातसे अंगुळें वारा ।
 तो गच्च धरुनि माधारा । आंतु घाली ॥ ३६ ॥
 तेथ अंध वरोत आकुचे । ऊर्ध्व तळोतें खांचे ।
 तया खंवामार्जी चक्राचे । पदर उरती ॥ ३७ ॥ एन्तर्वा
 तरी दोन्ही तेव्हांचि मिळती । परी कुंटालिनी नावेक दुश्चिन्त
 होती । ते तयांतें म्हणे परीती । तुम्हीचि कायसे एथें ॥ ३८ ॥

आइक पार्थिव धातु आपयी । आरोगितां कांहीं नुरवी ।
 आणि आपातें तंव ठेवी । पुसोनियां ॥ ३९ ॥
 ऐसीं दोनी मूतें खाये । ते वेळीं संपूर्ण धाये ।
 मग सौम्य होऊनि राहे । सुपुच्छेपार्शी ॥ ४० ॥
 तेथ तृतीचेनि संतोखें । गरळ जें घमी मुखें ।
 तेणें तिचेचेनि पीयूखें । प्राणु जिये ॥ ४१ ॥
 तो अग्निआंतूनि निघे । परि सवाह्य निववूंचि लागे ।
 ते वेळीं कसु बांधिती आंगें । सांडिला पुढती ॥ ४२ ॥
 मार्ग मोडती नाडीचे । नयविधपण यायूचें ।
 जाय म्हणऊनि शरीराचे । धर्मु नाहीं ॥ ४३ ॥
 इडा पिंगळा एकवटती । गांठी तिन्ही सुदती ।
 साही पदर फुटती । चक्रांचे हे ॥ ४४ ॥
 मग शशी आणि मानु । पेसा कल्पजे जो अनुमानु ।
 तो वातीवरी पवनु । गियासितां न दिसे ॥ ४५ ॥
 बुद्धीची फुळिकी विरे । परिमळु घ्राणीं उरे ।
 तोही शक्तीसचें संचरे । मध्यमेमार्जी ॥ ४६ ॥
 तंव थरिलेकडोनि ढाळें । चंद्रामृताचें तळें ।
 कानवडोनि भिळे । शक्तिमुखीं ॥ ४७ ॥
 तेणें नाळकें रस भरे । तो सर्वांगामार्जी संचरे ।
 जेथींचा तेथ मुरे । प्राणपवनु ॥ ४८ ॥
 तांतलिये मुसे । मेण निघोनि जाय जैसैं ।
 मग फोंदली राहे रसैं । पोतलेनि ॥ ४९ ॥

१ पूर्ती. २ बंद होतात. ३ इडा नाडी. ४ पिंगळ नाडी. ५ स्फुरण, विकास. ६ कलाशणी साऊन, कलंडन. ७ तापलेल्या मुनींदन.

तैसी पिंडाचेनि आकारें । ते कळाचि कां अवतरे ।
 वरी त्वचेचेनि पदरें । पांघुरली असे ॥ २५० ॥
 जैसी आभाळाची बुंथी । करुनि राहे गमस्ती ।
 मग फिटालिया दीप्ती । धरुन ये ॥ ५१ ॥
 तैसा आहांचवरी कोरडा । त्वचेचा असे पातोडा ।
 तो झडोनि जाय कांडा । जैसा होय ॥ ५२ ॥
 मग कादेंमीरीचें स्वयंभ । का रत्नबीजा निघाले कोंभ ।
 अवयवकातीची भाव । तैसी दिसे ॥ ५३ ॥
 ना तरी संध्यारार्गीचे रंग । फाडुनि घाळिलें ते आंग ।
 कीं अतर्ज्यातीचें लिंग । निर्वाळिलें ॥ ५४ ॥
 कुंकुमाचे मरीव । सिद्धरसाचें बोतीव ।
 मज पाहतां सावेव । शांतिचि ते ॥ ५५ ॥
 ते आनंदचित्रीचे लेप । ना तरी महासुखाचें रूप ।
 कीं सतोपतरुचें रोप । थारवेलें जैसें ॥ ५६ ॥
 तो कनकचंपकाचा कळा । कीं अमृताचा पुतळा ।
 नांना सासिनेला मळा । कांवाळिकेचा ॥ ५७ ॥
 हो कां जे शारादियेचेनि वोलें । चद्रविंव पालेले ।
 कां तेजचि भूत विसलें । आसनावरी ॥ ५८ ॥
 तैसैं शरीर होये । जे वेळीं फुटालिनी चद्र पिये ।
 मग देहाकृती विरे । कृतांतु गा ॥ ५९ ॥
 वार्धक्य तरी वहुडे । तारुण्याची गांठी दिघडे ।
 लोपली उघडे । वाळदशा ॥ ६० ॥

१ युग्मा २ युग्मा निघाला म्हणजे ३ धरच्यावर. ४ पापुदरा,
 पतंग पद. ५ स्पष्टिघर्ष ६ मूळरूप ७ रंग. ८ स्थिरावले ९ किंवा
 १० तणला ११ भट्टने, परागदा होतें

वयसा तरी येतुलेवरी । एन्हवीं बाळाचा बळार्थु करी ।
 धैर्याची थोरी । निरुपमु ॥ ६१ ॥
 कनकदुमाच्या पालवीं । रत्नकळिका नित्य नवी ।
 नखें तैसीं बरवीं । नवीं निघती ॥ ६२ ॥
 दांतही आन होती । परि अपाढें सानेजती ।
 जैसी दुबाहीं बैसे पांती । हिरयांची ॥ ६३ ॥
 माणिकुलियांचिया कणिया । सावित्र्याचि अनुमानिया ।
 तैसिया सर्वांगीं उधवती अणिया । रोमांचिया ॥ ६४ ॥
 करचरणतळें । जैसीं कां रातोत्पळें ।
 पाखाळींय होती डोळे । काय सांगों ॥ ६५ ॥
 निहारांचेनि कोंदाटें । मोतियें नावरती संपुटें ।
 मग शिवणी जैसी उतटे । शुक्तिपल्लवांची ॥ ६६ ॥
 तैसी पातियांचिये कवळिये न समाये । दिठी जाकंडोनि
 निघों पाहे । आधिलींशि परी होये । गगना कवळिती ॥ ६७ ॥
 आइकें वेद होय सोनियाचें । परि लाघव ये वायूचें ।
 जे आप आणि पृथ्वीचे । अंशु नाही ॥ ६८ ॥
 मग समुद्रापैलीकडील देखे । स्वर्गाचा आलोचुं आइके ।
 मनोगत वोळखे । मुंगियेचें ॥ ६९ ॥
 पवनाचार्यांरिकां वळघे । घाले तरी उदकां पाउल न लागे ।
 येणें येणें प्रसंगें । येती बहुता सिद्धि ॥ ७० ॥
 आइकें प्राणाचा हात धरुनी । गगनाची पाउठी करुनी ।
 मध्यमेचेनि दादराहुनी । ददया आली ॥ ७१ ॥

ते कुंडलिनी जगदंबा । जे चैतन्यचक्रवर्तीची शोभा ।
 जया विश्ववीजाचिया कोंमा । साउली केली ॥ ७१ ॥
 जे शून्यालिंगाची पिंडी । जे परमात्मयाशिवाची करंडी
 जे प्रणवाची उघटी । जन्मभूमी ॥ ७२ ॥
 हें असो ते कुंडलिनीवाळी । हृदयाआंतु आली ।
 अनुहताची बोली । चावळे ते ॥ ७३ ॥
 शक्तीचिया आंगा लागलें । बुद्धीचें चैतन्य होतें जाहलें ।
 तें तें आशकिलें । अळुमाळू ॥ ७४ ॥
 घोषाच्या कुंडी । नादचित्रांचीं रूपही ।
 प्रणवाचिया मोठी । रेखिली ऐसी ॥ ७५ ॥
 हेंचि फल्पायें तरी जाणिजे । परी कल्पितें कंचें आणिजे ।
 तरी नेणों काय गाजे । तिये ठायी ॥ ७६ ॥
 विसरोनि गेलों अर्जुना । जंव नाशु नाही पचना ।
 तंव याचा आर्था गगना । गृहणऊनि घुमे ॥ ७७ ॥
 तया अनादताचेनि मेघें । आकाश दुमदुमों लागे ।
 तंव व्रतस्थानीचें घगें । सहज फिटे ॥ ७८ ॥
 आश्चर्य कमळगर्भाकारें । जें महदाकाश दुसरें ।
 जंथ चैतन्य आघातुरें । करुनि असिजे ॥ ७९ ॥
 तया हृदयाचां परिवर्ती । कुंडलिनिया परमेश्वरी ।
 तेजाची शिंदारी । विनियोगिली ॥ ८० ॥
 बुद्धीचिनि शक्ती । हांतडांनं निकें ।
 दैत तेथ न दये । तिसें करलें ॥ ८१ ॥
 निजकांति तारविली । मग प्राणुधि केवळ जाहली ।
 ते येटीं किंसी गमली । गृहणार्थी पां ॥ ८२ ॥

हो कां जे पवनाची पुतळी । पांघुरली होती सोनसळी ।
 ते फेडूनियां वेगळी । ठेविली तिया ॥ ८४ ॥
 ना तरी वायूचेनि आंगें झगटली । दीपाची दिठी निव-
 टली । कां छलखलोनि हारपली । वीजु गगनीं ॥ ८५ ॥
 तैसी हृदयकमळवेन्हीं । दिसे जैसी सोनियाची सरी ।
 ना तरी प्रकाशजळाची झरी । वाहत आली ॥ ८६ ॥
 मग ते हृदयभूमी पोकळे । जिराली कां एके घेळे ।
 तैसं शक्तीचें रूप मावळे । शक्तीचिमाजीं ॥ ८७ ॥ तेव्हां
 तरी शक्तीचि म्हणिजे । एन्हीं तो प्राणु केवळ जाणिजे ।
 आतां नादविंदु नेणिजे । कळाज्योति ॥ ८८ ॥
 मनाचा हन मांड । कां पवनाचा आदार ।
 ध्यानाचा आदर । नाहीं परी ॥ ८९ ॥
 हे कल्पना घे' सांढी' । ते नाहीं इथे परवडी ।
 हे मदाभूतांची फुडी । आटणी देखा ॥ ९० ॥
 पिढें पिढाचा मासु । तो हा नाथसंकेर्ताचा दंशु ।
 परि वाजनि उद्देशु । महाविष्णु ॥ ९१ ॥
 तथा ध्वनिताचें केणें सोडुनी । यथार्याची धडी झाडुनी
 उर्पलविली म्यां जाणुनी । माहीक श्रोते ॥ ९२ ॥
 पुंजसर्व सदात्मानं योगी निपतमानतः ।
 शांतिं निर्वाणपरमां मत्संस्थामधिगच्छति ॥ ९५ ॥
 ऐकें शक्तीचें तेज जेव्हां लोपे । तेथ देहाचें रूप हारपे ।
 मग तो डोळ्यांमाजीं लपे । जगाचिया ॥ ९३ ॥

१ पिंढी पीतावडी. २ मार, जोर. ३ धरणें व सोडणे. ४ ध्वनि,
 सूचना. ५ उद्धृत. ६ उघडली, पसरली.

एन्हवीं आदिलाची ऐसैं । साययंव तरी दिसे ।
 परी वायूचें कां जैसैं । वेळिलें होय ॥ ९४ ॥
 ना तरी कर्दळीचा गामा । बुंथी सांडोनी उभा ।
 कां अवयवाचि नभा । उदयला तो ॥ ९५ ॥
 तैसैं होय शरीर । तें तें म्हणिजे खेचैर ।
 हें पद होतां चमत्कार । पिंडजनीं ॥ ९६ ॥
 देखें साधूकु निघोनि जाये । मागां पाउलांची वोळें राहे ।
 तेथ ठायीं ठायीं होये । आनिमादिक ॥ ९७ ॥
 परि तेणें काय काज आपणपयां । अवधारीं ऐसा धनंजया ।
 लोप आथी भूतत्रया । देहींचा देहीं ॥ ९८ ॥
 पृथ्वीतें आप विरवी । आपातें तेज जिरवी ।
 तेजातें पयनु हरवी । हृदयामार्जी ॥ ९९ ॥
 पाठीं आपण एकला उरे । परि शरीराचेनि अनुकारें ।
 मग तोही निगे अंतरें । गगना मिळे ॥ १०० ॥
 ते घेळीं कुंडलिनी हे भाप जाये । मग मारुती ऐसैं नाम होये ।
 परि शक्तिपण तें आहे । जंव न मिळे शिर्षी ॥ १ ॥
 मग जालंधर सांढी । कंकरांत फोडी ।
 गगनाचिये पाहाडी । पैठी होय ॥ २ ॥
 ते ॐकाराचिये पाठी । पाय देत उंठाउठी ।
 पेंश्यंतीचिये पाउठी । मागां घाली ॥ ३ ॥

१ पहिल्यासारखें. २ घडलेलें. ३ आकाशसंचारी. ४ योगी. ५ पद-
 चिन्दांची पंक्ति, रांग. ६ आठ सिद्धि. ७ आकृतीने. ८ आंतल्या भागाशीं.
 ९ कंठस्थानातील विद्युद्द चक्र, मुखपेचें काळीमुख. १० धाटते.
 ११ तत्क्षणी. १२ चार पाणीपैशीं तिमरीः-वेखरी शब्दनिष्पत्तिर्मध्यमा
 श्रुतिगोचरा । शोतिनार्या च पश्यन्ती सुहृमा धागु अन्नायिनी ॥

पुढें तन्मात्राअर्धवरी । आकाशाच्या अंतरीं ।
 मरती गमे सागरीं । सरिता जेवीं ॥ ४ ॥
 मग वल्लरंध्रीं स्थिरावोनी । सोहंभावाचिया बाह्या पसरुनी
 परमात्मलिंगा घांवोनी । आंगा घडे ॥ ५ ॥
 तंव महामृतांची जवनिकां फिटे । मग दोहोंसि होय झटें ।
 तेथ गगनासकट आटे । समरसीं तिये ॥ ६ ॥
 पै मेघाचेनि मुखीं निवडला । समुद्र कां वोघीं पडिला ।
 तो मागुता जैसा आला । आपणपयां ॥ ७ ॥
 तेवीं पिंढाचेनि मिणें । पर्दां पद प्रवेशे ।
 तें एकत्व होय तैसें । पांडुकुमरा ॥ ८ ॥
 आतां दुजें हन होतें । कीं एकचि हें आइतें ।
 ऐशिये विवंचनेपुरतें । उरेचिना ॥ ९ ॥
 गगनीं गगन लया जाये । ऐसें जें कांहीं आहे ।
 तें अनुभवें जो होये । तो होऊनि ठाके ॥ ११० ॥
 म्हणोनि तेथींची मातु । न चढेचि बोलाचा हातु ।
 जेणें संवादाचिया गांवाआंतु । पेठी कीजे ॥ ११ ॥
 अर्जुना एन्हुवीं तरी । इया अभिप्रायाचा जे गर्व धरी ।
 ते पाहें पां घेखरी । कुरी ठेली ॥ १२ ॥
 धलता मागलीकडे । तेथ मकाराचेंचि आंग नडे ।
 सड्या प्राणा सांकडें । गगना येतां ॥ १३ ॥
 पाठीं तेथचि तो मेसळला । तें शब्दाचा दिवो^१ मावळला ।
 मग तयाहि वरी आहु मविसेला । आकाशाचा ॥ १४ ॥

१ शब्दाच्या उत्पत्तीपूर्वीं त्याचें अव्यक्त सूक्ष्म रूप 'तन्मात्रा' याच्या-
 ह्मणी सूक्ष्मतर रूप तें तन्मात्रार्थ. २ आडपन्दा. ३ सच्चा प्राणनायूला
 मुदा गगनांत प्रवेश करणें संकटार्थ होठे. ४ दिवस. ५ क्षात्र.

हां हो जी अवधारिले । जें हे साधन तुम्ही निरूपिलें ।
 ते आवडतयाहि अभ्यासिलें । फावों शके ॥ ३७ ॥
 कीं योग्यतेवीण नाहीं । ऐसे हन आहे कांहीं ।
 तेथ श्रीकृष्ण म्हणती काई । धनुर्धरा ॥ ३८ ॥
 हें काज कीरनिर्वाण । परि आणिकही जें कांहीं साधारण ।
 तेंही अधिकाराचे वोढवेविण । काय सिद्धी जाय ॥ ३९ ॥
 पं योग्यता जे म्हाणिजे । ते प्राप्तीची अधीन जाणिजे ।
 कां जे योग्य होऊनि कीजे । तें आरंभिले फळे ॥ ४० ॥
 तरी तैसी पथ कांहीं । सावियाचि कैणी नाहीं ।
 आणि योग्यतेची काई । राणी असे ॥ ४१ ॥
 नावेक विरक्त । जाहला देहधर्मी नियत ।
 तारे तोचि नव्हे व्यवस्थित । अधिकारिया ॥ ४२ ॥
 येतुलालिये आयणीमार्जी येवढे । योग्यपण तूतेंही जोडे ।
 ऐसे प्रसंगं सांकडें । फेडिलें तयाचें ॥ ४३ ॥
 मग म्हणे पार्था । ते हे ऐसी व्यवस्था ।
 अनियतासि सर्वथा । योग्यता नाहीं ॥ ४४ ॥

नात्यश्रतस्तु योगोऽस्ति न चेकांतमनश्रतः ।

न चातिस्वप्नशीलस्य जाग्रतो नैव चार्जुन ॥ १६ ॥

जो रसनेद्रियाचा अंकिला । कां निद्रेसी जीवे विकला ।
 तो नाही पय म्हाणितला । अधिकारिया ॥ ४५ ॥
 अथवा आमहाचिये बांदोडी । क्षुधा तृषा कोंडी ।
 आहारातें तोडी । मारुनियां ॥ ४६ ॥

निद्रेचिया वांटा न वचे^१। ऐसा हृद्वैघेनि अवतरणें नाचे।
तें शरीरचि नव्हे तयाचें। मा योगु कवणाचा ॥ ४७ ॥
म्हणोनि अतिशयें विषयो सेवावा। तैसा विरोधु नोहावा।
कां सर्वथा निरोधावा। हेंही नको ॥ ४८ ॥

युक्ताद्वारविहारस्य युक्तचेष्टस्य कर्मसु ।

• युक्तस्वभावबोधस्य योगो भवति दुःखहा ॥ १७ ॥

आहार तरी सेविजे। परी युक्तीचेनि मापें मविजे^२।
क्रियाजात आचरिजे। तयाचि स्थिती ॥ ४९ ॥
मितलां घोलीं घोलिजे। मितलियां पाउलीं चालिजे।
निद्रेही मानु दीजे। अवसरें एकें ॥ ३५० ॥
आगणें जरी जाहलें। तरी द्वावें तें मितलें।
घेतुलेनि धातुसाम्य संचलें। असेल सहजें ॥ ५१ ॥
ऐसें युक्तीचेनि हातें। जें इंद्रियां घोपिजे भातें।
तें संतोषासी घाढतें। मनचि करी ॥ ५२ ॥

यदा विनियतं चित्तमात्मन्येवावतितते ।

निस्पृहः सर्वकामेभ्यो युक्त इत्युच्यते तदा ॥ १८ ॥

वाहेर युक्तीची मुर्दा पडे। तेंव आंत आंत सुख वाढे।
तेथें सहजेंचि योगु घडे। नाम्यासितां ॥ ५३ ॥
जैसें भाग्याचिये भेढसें। उद्यमाचेनि मिसें।
मग समृद्धिजात आपिसें। घर रिघे ॥ ५४ ॥

१ वाटेस जात नाही, २ सामर्थ्याचा अवतार म्हणून, ३ वेतशीरपणाच्या,
४ मापला जावा, ५ मोत्रवया, नेमस्त, ६ शरीरगत धातु-संधिरपितादिद्रव-
योग्य प्रमाणांत राहतात, ७ खाद्य, पुराक, ८ ठसा, शिजा, ९ उसळीने.

तैसा युक्तिमत्तु कोतुकें । अभ्यासाचिया मोहेरा ठाके ।
 आणि आत्मसिद्धीचि पिके । अनुभवु तयाचा ॥ ५५ ॥
 म्हणोनि युक्ति हे पांढवा । घडे जया सदेवा ।
 तो अपंगवाचिये राणिवा । अळंकरिजे ॥ ५६ ॥

यथा दीपो निवातस्थो नेगते सोपमा स्मृता ।

योगिनो यतचित्तस्य पुंजतो योगमात्मनः ॥ १९ ॥

युक्ति योगाचे आंग पावे । ऐसें प्रयाग जेथ होय घरवें ।
 तेथ क्षेत्रसंन्यासें स्थिरावे । मानस जयाचें ॥ ५७ ॥
 तयाते योगयुक्त तूं म्हण । हेही प्रसंग जाण ।
 ते दीपाचें उपलक्षण । निर्यातीचिया ॥ ५८ ॥
 आतां तुझें मनोगत जाणोनी । कांहींएक आम्ही म्हणोनि ।
 सें निकें चित्त देउनी । परिसावें गा ॥ ५९ ॥
 तूं प्रातीची चाढ वाहसी । परि अभ्यासी वधु न होसी ।
 तें सांग पा काय विटसी । दुयाढपणा ॥ ६० ॥
 तरी पार्था हे शणे । सायास घेही हो मने ।
 वायां वागूल इये दुर्जन । इंद्रियें करिती ॥ ६१ ॥
 पाहं पां आयुष्याते अटळ करी । जें सरते जीवित घारी ।
 तया आपघातें वैरी । काय जिव्हा न म्हणे ॥ ६२ ॥
 ऐसें हितासि जें जें निकें । ते सदाचि या इंद्रियां दुखे ।
 एन्द्री सोपे योगासारखे । काहीं आहे ॥ ६३ ॥

यत्रोपरमते चित्त निरुद्ध योगसेवया ।

यत्र चैवात्मनात्मानं पश्यन्नात्मानि तुष्यति ॥ २० ॥

१ समर २ मोक्षप्या ३ लक्ष्मीला ४ नेमस्तपणा ५ योगसाधन
 यांच मेळ झाल्य ५ दण्ना. ६ सपणें

सुखमात्यंतिकं यत्तद्वृद्धिमाह्वयमतीन्द्रियम् ।

वेत्ति यत्र न चैवार्यं स्थितश्चलति तत्त्वतः ॥ ११ ॥

म्हणोनि आसनाचिया गाढिका। जो आम्हीं अभ्यासु सांगि-
तला निका। तेणें होईल तरी हो कां। निरोध ययां ॥ ६४ ॥

एन्हवीं तरी येणें योगें। जें इंद्रियां विदाण लागे।

तें चित्त भेटों रिगे। आपणपेयां ॥ ६५ ॥

परतोनि पाठिमोरें ठाके। आणि आपणियांतें आपण देखे।

देखतखेचो चोळखे। म्हणे तत्त्व हें मीचि ॥ ६६ ॥

तिये बोळखीचिसरिसें। सुखाचिया साम्राज्यां वैसे।

मग आपणपां समरसें। विरोनि जाय ॥ ६७ ॥

जयापरतें आणिक नाहीं। जयातें इंद्रियें नेणती कांहीं।

तें आपणचि आपुलया ठायीं। होऊनि ठाके ॥ ६८ ॥

यं लब्ध्वा चापरं लाभं मन्यते नाधिकं ततः ।

यास्मिन्स्थितो न दुःखेन गुरुणापि विचाल्यते ॥ १२ ॥

मग मेरूपासूनि थोरें। देह दुःखाचेनि झोंगरें।

दाटिजे। पां पाढिमरें। चित्त न दटे ॥ ६९ ॥

कां शस्त्रें घरी तोडिलिया। देह अग्नीमार्जी पडलिया।

चित्त महासुखीं पडुडलिया। चेवोचि नये ॥ ७० ॥

ऐसें आपणपां रिगोनि ठाये। मग देहाची वांसु न पाहे।

आणिकचि सुख होऊनि जाये। म्हणूनि विसरे ॥ ७१ ॥

तं विद्यादुःखसंयोगविषोमं योगसंज्ञितम् ।

स निश्चयेन योक्तव्यो योगोऽनिर्विण्णचेतसा ॥ २३ ॥

तैसा युक्तिमंतु कौतुंकें । अभ्यासाचिया मोहंरा ठाके ।
 आणि आत्मसिद्धीचि पिके । अनुभवु तयाचा ॥ ५५ ॥
 म्हणोनि युक्ति हे पांडवा । घडे जया सदैवा ।
 तो अपवर्गाचिये राणिवा । अळंकरिजे ॥ ५६ ॥

यथा दीपो निवातस्थो नेगते सोपमा स्मृता ।

योगिनो यतचित्तस्य युंजतो योगमात्मनः ॥ १९ ॥

युक्ति योगाचे आंग पावे । ऐसें प्रयाग जेथ होय वरवें ।
 तेथ क्षेत्रसंन्यासें स्थिरावे । मानस जयाचें ॥ ५७ ॥
 तयातें योगयुक्त तूं म्हण । हेही प्रसंगे जाण ।
 तें दीपाचें उपलक्षण । निर्वार्तीचिया ॥ ५८ ॥
 आतां तुझें मनोगत जाणोनी । कांहींएक आम्ही म्हणोनि ।
 ते निकें चित्त देउनी । परिसावें गा ॥ ५९ ॥
 तूं प्राप्तीची चाढ वाहसी । परि अभ्यासीं दधु न होसी ।
 तें सांग पां काय विहसी । दुवादपणा ॥ ६० ॥
 तरी पार्था हे श्रणे । सायास घेशी हो मन ।
 वायां वागूल इयं दुर्जन । इंद्रियें करिती ॥ ६१ ॥
 पाह पां आयुष्यातें अढळ करी । जें सरतें जीवित चारी ।
 तया औषधातें वैरी । काय जिव्हा न म्हणे ॥ ६२ ॥
 ऐसें हितासि जें जें निकें । तें सदाचि या इंद्रियां दुखे ।
 एन्हीं सोपें योगासारिखें । कांहीं आहे ॥ ६३ ॥

यत्रोपरमते चित्त निरुद्धं योगसेवया ।

यत्र चैवात्मनात्मानं पश्यन्नात्मनि तुष्यति ॥ २० ॥

१ ममोर २ मोक्षाच्या, ३ लक्ष्मीला, ४ नेमस्तपणा ५ योगसाधन
 यांचा मेळ झाला, ५ सपमा, ६ सपणारे

आतां नियमुचि हा एकला । जीवें करावा आयुला ।
जैसा कृतनिश्चयाचिया घोला । बाहेरा नोहे ॥ ३८० ॥
जरी येतुलेनि चित्त स्थिरावे । तरी काजा आलें स्वभावे ।
नाहीं तरी घालावे । मोकलुनी ॥ ८१ ॥

मग मोकलिलें जेय जाईल । तेथूनि नियमूचि घेऊनि
येईल । ऐसेनि स्थैर्याचि होईल । साविर्याचि कीं ॥ ८२ ॥

प्रज्ञांतमनसं होने योगिनं सुखमुत्तमम् ।

उपैति शांतरजसं ब्रह्मभूतमकल्मषम् ॥ २७ ॥

पाठीं केतुलेनि एके येळे । तया स्थैर्याचेनि मेळें ।
आत्मस्वरूपाजयळें । येईल सहजें ॥ ८३ ॥
तयातें देखोनि आंगा घडेल । तेथ अद्वैतीं द्वैत घुडेल ।
आणि ऐक्यतेजें उघडेल । त्रिलोक्य हें ॥ ८४ ॥
आकाशीं दिसे दुसरें । तें अभ्र जें घिरे ।
तें गगनाचि कां भरे । विश्व जैसें ॥ ८५ ॥
तैसें चित्त लया जाये । आणि चैतन्याचि आघवे होये ।
ऐसी प्राप्ति सुखोपायं । आहे येणें ॥ ८६ ॥

युञ्जन्नेवं सदात्मानं योगी विगतकल्मषः ।

सुखेन ब्रह्मसंस्पर्शमत्यंतं सुखमश्नुते ॥ २८ ॥

या सोपिया योगस्थिती । उफलु देखिला गा चहुतीं ।
संकल्पाचिया संपत्ती । रुसोनियां ॥ ८७ ॥
तें सुखाचेनि सांगातें । आलें परब्रह्मा ओतौतें ।
तेथ लयण जैसें जळ्यातें । सांडूं मेणे ॥ ८८ ॥

तेसैं होय तिये मेळीं । मग अभ्यासाचिया राउंळीं ।
 महासुखाची दिवांळी । जगेसि दिसे ॥ ८९ ॥
 ऐसैं आपले पायवरी । चालिजे आपुले पाठीवरी ।
 हें पार्या नागवे तरी । आन ऐकें ॥ ९० ॥

सर्वभूतस्थमात्मान सर्वभूतानि चात्मनि ।

ईक्षते योगयुक्तात्मा सर्वत्र समदर्शनः ॥ ९१ ॥

यो मां पश्यति सर्वत्र सर्वं च मयि पश्यति ।

तस्याहं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्यति ॥ ९० ॥

तारि मी तंव सकळ देहीं । असे एथ विचार नाहीं ।

आणि तेसैंचि माझ्या ठायीं । सकळ असे ॥ ९१ ॥

हे ऐसैंचि संचलें । परस्परें मिसळलें ।

बुद्धी घेपे एतुलें । होआवें गा ॥ ९२ ॥

एन्ही तरी अर्जुना । जो एकवटलिया भावना ।

सर्वभूतीं अभिज्ञा । मातें भजे ॥ ९३ ॥

भूताचेनि अनेकपणें । अनेक नोहे अंतःकरणें ।

केवळ एकत्वाचि माझे जाणें । सर्वत्र जो ॥ ९४ ॥

मग तो एक हा मियां । घोलतां दिसतसे घायां ।

एन्ही न घोलिजे तारि धनंजया । तो मीचि आहे ॥ ९५ ॥

वीणा आणि प्रकाशा । एकवेंकीचा पाडु जैसा ।

तो माझ्या ठायीं तैसा । मी तयामार्जी ॥ ९६ ॥

जैसा उदकाचेनि आयुष्य रसु । कां गगनाचेनि मानें

अवकाशु । तैसा माझनि रूपें रूपसु । पुरुष तो गा ॥ ९७ ॥

१ वक्ष्यात २ रत्नेन ३ जुळेलें ४ मुदीला घेता येईल एवढे.
 ५ एकात्मनेचा, माझ्याचा. ६ स्वतः.

सर्वमृतस्थितं यो मां भजत्येकत्वमास्थितः ।

सर्वथा वर्तमानोऽपि स योगी मयि वर्तते ॥ ३१ ॥

जेणें ऐक्याचिये दिठी । सर्वत्र मातेंचि किरीटी ।

वेखिला जैसा पटी । तंतु एकु ॥ १८ ॥

कां स्वरूपें तरी बहुतें आहाती । परी तैसीं सोनीं धुवें
न होती । ऐसी ऐक्याचळाची स्थिती । केली जेणें ॥ १९ ॥

ना तरी वृक्षांचीं पानें जेतुलीं । तेतुलीं रोपें नाहीं लाविलीं ।

ऐसी अद्वैतदिवसें पाहाली । रात्री जया ॥ ४०० ॥

तो पंचात्मकीं सांपडे । तरी मग पां कैसेनि अडे ।

जो प्रतीतीचेनि पाडें । भजसीं तुके ॥ १ ॥

माझें व्यापकपण आघवें । गवसलें त्याचेनि अनुमयें ।

तरी न म्हणतां स्वभावें । व्यापकु जाहला ॥ २ ॥

आतां शरीरीं तरी आहे । परी शरीराचा तो नोदें ।

ऐसें बोलवरी होये । तें करूं काई ॥ ३ ॥

आत्मोपगमेन सर्वत्र समं पश्यति योऽर्जुन ।

सुखं वा यदि वा दुःखं स योगी परमो मतः ॥ ३२ ॥

म्हणोनि असो तें विशेखें । आपणपेंयासारिखें ।

तो चराचर देखे । अखंडित ॥ ४ ॥

सुखदुःखादि वमैं । कां शुभाशुभें कर्मैं ।

दोनी ऐसीं मनोधर्मैं । नेणेचि जो ॥ ५ ॥

हे समविषम भाव । आणिकही विचित्र जें सर्व ।

तें मानी जैसे अवयव । आपुले होती ॥ ६ ॥

हैं एकैक काय सांगावें । जया त्रैलोक्यचि आघवें ।
मी ऐसैं स्वभावें । बोधा आलें ॥ ७ ॥
तयाही देह एकु कीर आयी । लौकिकीं सुखदुःखी तयातें
म्हणती । परी आम्हांतें ऐसी प्रतीती । परब्रह्मचि हा ॥ ८ ॥
म्हणोनि आपणपां विश्व देखिजे । आणि आपण विश्व
होइजे । ऐसैं साम्यचि एक उपासिजे । पांडवा गा ॥ ९ ॥
हैं तूतें बहुतीं प्रसंगीं । आम्ही म्हणों याचिलार्गीं ।
जे साम्यापरौती जर्गीं । प्राप्ति नाहीं ॥ १० ॥

अर्जुन उवाच—

योऽयंयोगस्त्वया प्रोक्तः साम्येन मधुसूदन ।
पतस्याह न पश्यामि शंचलत्वात्स्थितिस्थिराम् ॥ ३३ ॥
शंचलं हि मनः कृष्ण प्रमाथे बलवद् दृढम् ।
तस्याहं निग्रहं मन्ये वायोऽस्मिन् सुदुष्करम् ॥ ३४ ॥
तंव अर्जुन म्हणे देवा । तुम्ही सांगा कीर आमुचिया
कण्ठा । परि न पुरीं जी स्वभावा । मनाचिया ॥ ३१ ॥
हैं मन कैसें केवढे । ऐसैं पाहों म्हणो तरी न सांपडे ।
एन्ही राहोटावया योढे । त्रैलोक्य यया ॥ ३२ ॥
म्हणोनि ऐसैं कैसें घडेल । जें मर्कट समाधी येईल ।
कां राहा म्हणतलिया राहेल । महाबाहु ॥ ३३ ॥
जें बुद्धीतें सळी । निश्चयातें टाळी ।
धैर्यसी हातफाठी । मिळऊनि जाय ॥ ३४ ॥
जें विवेकातें भुलवी । संतोषाची चाटें लावी ।
चेसिजे तरी हिंदवी । दाही दिशा ॥ ३५ ॥

१ करणेने २ व्यवहार करण्यास. ३ हातावर हात मारून, हातोहात.
४ नादी रावते

जें निरोधलें घे उर्बावो । जया संयमुचि होय सायावो ।
 तें मन आपुला स्वभावो । सांडील काई ॥ १६ ॥
 म्हणोनि मन एक निश्चळ राहेल । मग आम्हांसि साम्यः
 येईल । हें विशेषेंही न घडेल । याचिलार्गी ॥ १७ ॥

श्रीभगवानुवाच—

असंशयं महाबाहो मनो दुर्निग्रहं चलम् ।

अभ्यासेन तु कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते ॥ १५ ॥

तंव कृष्ण म्हणती साचचि । बोलत आहासि तें तैसेंचि ।
 यया मनाचा कीर चपळचि । स्वभावो गा ॥ १८ ॥
 परि वैराग्याचेनि आधारें । जरि लाविलें अभ्यासाचिये
 मोहेंरें । तरि केतुलेनि एकें अवसरें । स्थिरावेल ॥ १९ ॥
 कां जें यया मनाचें एक निकें । जें देखिले गोडीचिया
 टाया सोके । म्हणोनि अनुभवसुखाचि कवतिकें ।
 दावीत जाइजे ॥ २० ॥

असंयतात्मना योगो दुष्प्राप इति मे मतिः ।

वश्यात्मना तु यतता शक्योऽवाप्तुमुपायतः ॥ १६ ॥

एन्हुवीं विरक्ति जयांसि नाहीं । जे अभ्यासीं न रिघती
 कहीं । त्यां ना कळे हें आम्हीही । न मनुं कायी ॥ २१ ॥
 परि यमानियमांचिया वाटा न घचिजे । कहीं वैराग्याची
 से न करिजे । केवळ विषयजळीं ठाकिजे । चुडी देउनी १२
 यया जालिया मानसा कहीं । शुक्तीची कांवी लागली नाहीं ।
 तरी निश्चळ होईल काई । कैसेनि सांगें ॥ २३ ॥

१ उसळी, उडी. २ सोबती, मदतगार. ३ मार्गाने. ४ सवस्ते.
 ५ निग्रहाच्या चिवाटीन मन सांपडलें नाहीं.

म्हणोनि मनाचा निग्रहो होये । ऐसा उपाय जो आहे ।
 तो आरभीं मग नोहे । कैसा पाहो ॥ १४ ॥
 तरी योगसाधन जितुकें । ते अवधेचि काय लटिकें ।
 परि आपणपर्यां अभ्यासूं न ठाके । हेंचि म्हण ॥ १५ ॥
 आंगीं योगाचे होय वळ । तरि मन केतुलें चपळ ।
 काय महदादि हे सकळ । आपु नोहे ॥ १६ ॥
 तेथ अर्जुन म्हणे निकें । देवो बोलती तें न चुके ।
 साचचि योगबळेंसीं न तुके । मनोवळ ॥ १७ ॥ तरि
 तोचि योगु कैसा केविं जाणां । आम्ही येतुले दिवस याची
 मातुही नेणो । म्हणोनि मनातें जी म्हणों । अनावर ॥ १८ ॥
 हा आतां आघवेया जन्मा । तुझेनि प्रसादें पुरुषोत्तमा ।
 योगपरिचयो आम्हां । जाहला आजी ॥ १९ ॥

अर्जुन उवाच—

अयतिः श्रद्धयोपेतो योगाबलितमानसः ।
 अप्राप्य योगसत्तिद्धिं कां गतिं कृष्ण गच्छति ॥ ३७ ॥
 काच्चिन्नोभयविभ्रष्टश्छिन्नाभ्रमिव नश्यति ।
 अप्रतिष्ठो महाबाहो विमूढो ब्रह्मणः पथि ॥ ३८ ॥
 एतन्मे संशयं कृष्ण छेत्तुमर्हस्यशेषतः ।
 त्वदन्यः संशयस्यास्य छेत्ता न ह्युपपद्यते ॥ ३९ ॥

परि आणिक एक गोसाविया । मज संशयो असे साविया
 तो तूवांचूनि फेडावया । समर्थु नाही ॥ ४३० ॥
 म्हणोनि सांगे श्रीगोविंदा । कवण एकु मोक्षपदा ।
 शोवत होता श्रद्धा । उपायेंविण ॥ ३१ ॥

इंद्रियग्रामोनि निगाला । आस्येचिया वाटा लागला ।
 आत्मसिद्धीचिया पुढिला । नगरा यावया ॥ ३२ ॥
 तंव आत्मसिद्धि न ठकेचि । आणि मागुतें न येववेचि ।
 ऐसा अस्तु गेला माझारींचि । आयुष्यमानु ॥ ३३ ॥
 जैसैं अकाळीं आभाळ । अलुमालु सपातळ ।
 विपायें आलें केवळ । वैसे ना चपें ॥ ३४ ॥
 तैसीं दोन्ही दुरावलीं । जे प्राप्ती तंव अलग ठेली ।
 आणि अप्राप्तिही सांडवली । श्रद्धा तया ॥ ३५ ॥
 ऐसा दांलां अंतरला फां जी । जो श्रद्धेच्याचि समार्जी ।
 बुडाला तया हो जी । कवण गति ॥ ३६ ॥

श्रीभगवानुवाच—

पार्थ नैवेह नामुत्र विनाशस्तस्य वियते ।

न हि कल्याणकृत्काश्चिदुर्मतिं तात गच्छति ॥ ४० ॥

तंव कृष्ण म्हणती पार्था । जया मोक्षसुखीं आस्था ।
 तया मोक्षाचांचूनि अन्यथा । गति आहे गा ॥ ३७ ॥
 परि एतुलें हेंचि एक घटे । जें माझारीं विसावावें पटे ।
 तेंही परि ऐसेनि सुरवाटें । जो देवां नार्ही ॥ ३८ ॥
 एन्हीवीं अभ्यासाचां उचलतां । पाउलीं जरी चालता ।
 तरि दिवसांआधीं ठाकिता । सोहंसिद्धीतें ॥ ३९ ॥
 परि तेतुला वेग नव्हेचि । म्हणऊनि विसावा तरी निकाचि ।
 पाठीं मोक्षु तंव तैसाचि । ठेविला असे ॥ ४० ॥

१ अकस्मात्, २ दिवसे, ३ दोहोत्र, ४ यांवावे, अडवून रहावे.

५ आयुष्याचा दिवस मावळण्यापूर्वी.

प्राप्य पुण्यकृतं ह्योकाहुपित्वा शाश्वतीः समाः ।

शुचीनां श्रीमतां मेहे योगभ्रष्टोऽभिजायते ॥ ४१ ॥

ऐके कयतिक हे कैसें । जे शतमंखा लोक सायासें ।

ते तो पावे अनायासे । कैवल्यकामु ॥ ४१ ॥

मग तेथीचे जे अमोघ । अलौकिक भोग ।

भोगितांही सांग । कांटाळे मन ॥ ४१ ॥

हा अंतरायो अवाचितां । कां चोटवला श्रीमगवता ।

ऐसा दिविभोग भोगितां । अनुतापी नित्य ॥ ४१ ॥

पाठीं जन्मे संसारीं । परी सकळ धर्मांचिया माहेरीं ।

लांबो उगवे आगरीं । विभदश्रियेचां ॥ ४४ ॥

जयातें नीतिपथे चालिजे । सत्यधूत बोलिजे ।

देखावें ते देखिजे । शास्त्रदृष्टी ॥ ४५ ॥

बेद तो जागेश्वरु । जया व्यवसाय निजाचारु ।

सारासाराविचारु । मंत्री जया ॥ ४६ ॥

जयाच्या कुळीं चिंता । जाली ईश्वराची पतिव्रता ।

जयाते गृहदेवता । आदि ऋद्धि ॥ ४७ ॥

ऐसी निजपुण्याची जोडी । वाढिसली सर्वसुखाची कुळी-

वाडी । तिथे जन्मे तो सुरवाडीं । योगच्युतु ॥ ४८ ॥

अथवा योगिनामेव कुले भवति भीमताम् ।

पतद्भि दुर्लभतर लोके जन्म यदीदृशम् ॥ ४९ ॥

तत्र त बुद्धिसंयोगं लभते पार्वदेहिकम् ।

यतते च ततो भूयः ससिद्धौ कुरुनदन ॥ ४९ ॥

अथवा ज्ञानाग्निहोत्री । जे परब्रह्मश्रोत्री ।
 महासुखक्षेत्री । आदिवंत ॥ ४९ ॥
 जे सिद्धांताचिया सिद्धासनी । राज्य करिती त्रिभुवनी ।
 जे कूजती कोकिल बनी । संतोपाच्या ॥ ५० ॥
 जे विवेकद्रुमाचे मुळी । बैसले आहाति नित्यफळी ।
 त्यां योगियांचिया कुळी । जन्म पावे ॥ ५१ ॥
 मोर्तकी देहाकृति उमटे । आणि निजज्ञानाची पाहांट फुटे ।
 सूर्यापुढें प्रगटे । प्रकाशु जैसा ॥ ५२ ॥
 तैसी देशेची घाट न पाहतां । घयसेचिया गांवा न येतां ।
 घाळपणींच सर्वज्ञता । घरी त्यातें ॥ ५३ ॥
 तिये सिद्धप्रज्ञेचेनि लाभें । मनचि सारस्वतें दुभे ।
 मग सकळ शास्त्रें स्वयंभें । निघती मुखें ॥ ५४ ॥
 ऐसें जें जन्म । जयालागीं देव सकाम ।
 स्वर्गीं ठेले जपहोम । करिती सदा ॥ ५५ ॥
 अमरीं भाट होइजे । मग मृत्युलोकातें वानिजे ।
 ऐसें जन्म पार्था गा जें । तें तो पावे ॥ ५६ ॥

पूर्वाग्यासेन तेनैव न्हियते ह्यवशोऽपि सः ।

जिज्ञासुरपि योगस्य शब्दब्रह्मातिवर्तते ॥ ४४ ॥

आणि मागील जे सद्बुद्धि । जेथ जीवित्वा जाहाली
 होती अवधि । मग तेचि पुढती निरवधि । नवी लाहे ॥ ५७ ॥
 तेथ सदैवा आणि पायाळा । चरि दिव्यांजन होय डोळां ।
 मगं देखे जैसीं अवलीळा । पाताळधनें ॥ ५८ ॥

१ ज्ञानरूपी अग्निहोत्र ज्यांनी घेतले आहे असे. २ मूळचे रहिवाशी.
 ३ लहान. ४ प्रौढपंथाची. ५ बाह्य प्रसवते, ग्रंथ निर्माण करतो.

तैसे दुर्मेद जे अभिप्राय । कां गुरुगम्य हन ठाय ।
 तेथ सौरसेवीण जाय । बुद्धि तयाची ॥ ५९ ॥
 वळियें शत्रियें येती मना । मन एकवटे पवना ।
 पवन सहजें गगना । मिळोचि लागे ॥ ६० ॥
 ऐसें नेणों काय अपैसें । तयातेचि कीजे अभ्यासें ।
 समाधि घर पुसे । मानसाचें ॥ ६१ ॥
 जाणिजे योगपीठांचा भैरव । काय हा आरंभरमेचा गौरव ।
 कीं वैराग्यसिद्धीचा अनुभव । रूपां आलां ॥ ६२ ॥
 हा सत्तार उमाणितें माप । का अष्टागसामग्रीचें द्वीप ।
 जैसे परिमळेंचि धरिजे रूप । चंदनाचें ॥ ६३ ॥
 तेसा सतोषाचा काय घडिला । कीं सिद्धिमादारीं हनि
 फाडिला । दिसे तेणें मानें रुढला । साधकदशे ॥ ६४ ॥

प्रयत्नायतमानस्तु योगी सशुद्धाकिल्बिषः ।

अनेकजन्मसासिद्धस्ततो याति परा गतिम् ॥ ४५ ॥

जे वर्षशताचिया कोडी । जन्मसहस्रांचिया आडी ।
 लघिता पातला थडी । आत्मसिद्धीची ॥ ६५ ॥
 म्हणोनि साधनजात आघवे । अनुसरे तया स्वभावे ।
 मग आयतिये बैसे राणिवे । विवेकाचिये ॥ ६६ ॥
 पाठीं विचारितया वेगा । तो विवेकुही ठाके मार्गा ।
 मग अविचारणीय ते आगा । घडोनि जाय ॥ ६७ ॥

१ केवळ गुरुमदेशानेच ज्यांचें ज्ञान होतें अशीं स्वर्ण २ राठपटीवाचून
 ३ काशीक्षेत्राचें रक्षण करणारा जसा काळभैरव, तसा योगपीठाचें रक्षण
 करणारा ४ साकारला, श्रुतिमन्त झाला. ५ मापणारे. ६ पातजल योगा
 च्या आटी भगांचें ७ तशा प्रकारें. ८ मुरडेल

तेथ मनाचें मेहुंडें विरे । पयनाचें पवनपण सरे ।
 आपणपां आपण मुरे । आकाशही ॥ ६८ ॥
 प्रणवाचा माथा बुढे । येतुलेनि अनिर्वाच्य सुख जोढे ।
 म्हणोनि आधींचि घोल वहुढे । तयालार्गी ॥ ६९ ॥
 ऐसी ब्रह्मांची स्थिती । जे सकळां गर्तींसी गती ।
 तया अमूर्ताची मूर्ति । होऊनि ठाके ॥ ७० ॥
 तेणें बहुतीं जन्मीं मागिलीं । विक्षेपांचीं पाणिवळें झाडिलीं
 म्हणोनि उपजतखेंयो बुडाली । लग्नघटिका ॥ ७१ ॥
 आणि तद्रूपतेसीं लग्न । लागोनि ठेलें अभिन्न ।
 जैसं लोपलें अभ्रें गगन । होऊनि ठाके ॥ ७२ ॥
 तैसं विश्व जेथें होये । मागौतें जेथ लया जाये ।
 तें विद्यमानेंचि देहें । जाहला तो गा ॥ ७३ ॥

तपस्विभ्योऽधिको योगी ज्ञानिभ्योऽपि सतोऽधिकः ।

कर्मिभ्यश्चाधिको योगी तस्माद्योगी भवार्जुन ॥ ७४ ॥

जया लामाचिया आशा । करूनि धैर्यवाहूंचा भरंवसा ।
 घालीत पदकर्माचा धारसा । कर्मनिष्ठ ॥ ७४ ॥
 कां जिये एक दस्तूलार्गी । वाणोनि ज्ञानाची वचांगी ।
 जुंझत प्रपंचेंशीं समरंगीं । ज्ञानिये गा ॥ ७५ ॥
 अथवा निलार्गे निसरडा । तपोदुर्गाचा आढकडा ।
 झोंबती तापिये चाडा । जयाचिया ॥ ७६ ॥
 जें भजातियां भज्य । याज्ञिकांचें याज्य ।
 एवं जें पूज्य । सकळां सदा ॥ ७७ ॥

१ मार्गे मुरडतो, माथारें वळतो. २ मायेच्या प्रभावानें होणारे विक्षेप
 म्हणजे मोक्षप्रतिबंधक कल्पनातरंग हेच घट्टेतील पाण्यांतले मळ.

तेंचि तो आपण । स्वये जाहला निर्वार्ण ।
 जें साधकांचें कारण । सिद्ध तस्व ॥ ७८ ॥
 म्हणोनि कर्मनिष्ठां वंदु । तो ज्ञानियांसि वेद्यु ।
 तापसांचा आद्यु । तपोनाथु ॥ ७९ ॥
 पै जीवपरमात्मसंगमा । जयाचें येणे जाहलें मनोधर्मा ।
 तो शरीरीचि परी माहिमा । ऐशी पावे ॥ ८० ॥
 म्हणोनि याकारणें । तूतें मी सदा म्हणे ।
 योगी होई अंतःकरणे । पांडुकुमरा ॥ ८१ ॥

योगिनामपि सर्वेषः मद्भक्तेनांतरात्मना ।

श्रद्धावान्भजते यो मां स मे युक्ततमो मतः ॥ ८७ ॥

अगा योगी जो म्हणिजे । तो देवाचा देव जाणिजे ।
 आणि सुखसर्वस्व माझे । चैतन्य तो ॥ ८२ ॥
 तेथ भजता भजन भजावें । हें भक्तिसाधन जें आघवें ।
 तो मीचि जाहलों अनुभवें । अखंडित ॥ ८३ ॥
 मग तया आम्हां प्रीतीचें । स्वस्वरूप बोलीं निर्वचें ।
 ऐसे नव्हे गा साचे । सुभद्रापती ॥ ८४ ॥
 तया एकवटालिया प्रेमा । जरी पाडे पाहिजे उपमा ।
 तरी मी देह तो आत्मा । हेचि होय ॥ ८५ ॥
 ऐसं भक्तचकोरचंद्र । त्रिभुवनैकनरेंद्र ।
 बोलिलें गुणसमुद्रें । संजयो म्हणे ॥ ८६ ॥
 तेथ आदिलापासूनि पार्या । ऐकिजे ऐसीचि आस्था ।
 दृणावली हें यदुनाथा । मायो सरलें ॥ ८७ ॥

कों सांवियाचि मनीं संतोपला । जे बोला आरिसा जोडला
तेणें हरिखें आतां उपलवला । निरूपील ॥ ८८ ॥
तो प्रसंगु आहे पुढीं । जेय दांत दिसेल उघडा ।
तो पालविजेल मुढा । प्रमेयदाजाचा ॥ ८९ ॥
जें सात्त्विकाचेनि वैढपें । गेलें आध्यात्मिक खरपें ।
सहजें निहारले वाफे । चतुरचित्ताचे ॥ ८९० ॥
वरी अवधानाचा वाफसा । लाघला सोनयाऐसा ।
म्हणोनि पेंरावया धिंवसा । श्रीनिवृत्तीसी ॥ ९१ ॥
ज्ञानदेव म्हणे मी धाडें । सद्गुरूनीं केलें कोडें ।
मायां हात ठेविला तें फुडें । धीजचि वांइलें ॥ ९१ ॥
म्हणजनि येणें मुखें जें जें निगे । तें संतांच्या हृदयीं साचचि
लागे । हें असो सांगो श्रीरंगें । बोलिलें जें ॥ ९१ ॥
परितें मनाच्या कार्नी पेकावें । बोल बुद्ध्याच्या डोळ्यां देखावे
हे सांढोवांढीं ध्यावे । चित्ताचिया ॥ ९४ ॥
अवधानाचेनि हातें । नेयाचे हृदयाआंतीते ।
हे रिझवितील आयणीति । सज्जनाचिये ॥ ९५ ॥
हे स्वाहितातें नियचिती । परिणामातें जीवविती ।
सुखाची वाहती । लाखोली जीवां ॥ ९६ ॥
आतां अर्जुनसी श्रीमुकुंद । नांगर बोलिलेला विनोद ।
तें वांचियेचेनि प्रबंधें । सांगेन मी ॥ ८९७ ॥

इति श्रीमद्रामवल्लीताया योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे अभ्यासयोगो
नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीज्ञानेश्वरी

अध्याय सातवा

श्रीभगवानुवाच—

मय्यासक्तमना. पार्थ योग मुजन्मदाश्रय ।
असंशय समग्र मा यथा ज्ञास्यासि तच्छृणु ॥ १ ॥
ज्ञान तेऽहं सविज्ञानमिदं वक्ष्याम्यशेषतः ।
यज्ज्ञात्वा नेह भूयोऽन्यज्ज्ञातव्यमवशिष्यते ॥ २ ॥

आइका भग तो श्रीअनंत । पार्थाति असे म्हणतु ।
पै गा तू योगयुक्तु । जालासि आतां ॥ १ ॥
भज समग्राते जाणसी ऐसें । आपुलिया तळहार्तीचें रत्न
जैस । तुज ज्ञान सामेन तेसैं । विज्ञानेसीं ॥ २ ॥
एथ विज्ञाने काय करावें । ऐसे घेसी जरी मनोभावे ।
तरी पै आधीं जाणावें । तेंचि लागे ॥ ३ ॥
भग ज्ञानाचिये वेळे । झांकती जाणिवेचे डोळे ।
जैसी तीरीं नाच न डळे । टेकली सातीं ॥ ४ ॥
तैसी जाणीव जेथ न रिघे । विचार मागुता पाउलीं निघे ।
तर्कु आयणी नेघे । आंगीं जयाच्या ॥ ५ ॥
अर्जुना तया नाच ज्ञान । प्रपशु हे विज्ञान ।
तेथ सत्यबुद्धि तें अज्ञान । हही जाण ॥ ६ ॥

आतां अज्ञान अवघें हरपे । विज्ञान निःशेष करपे ।
 आणि ज्ञान तें स्वरूपें । होऊनि जाइजे ॥ ७ ॥
 जेणें सांगतयाचें बोलणें सुटें । ऐकतयाचें व्यसन तुटें ।
 हें जाणणें सानेंमोठें । उरों नेदी ॥ ८ ॥
 ऐसैं वर्म जें गूढ । तें किजेल वाक्यारूढ ।
 जेणें थोडेन पुरे कोढ । बहुत मनींचें ॥ ९ ॥

मनुष्याणां सहस्रेषु कश्चियतति सिद्धये ।

यततामपि सिद्धानां कश्चिन्मावेत्ति तत्त्वतः ॥ ३ ॥

पुं गा मनुष्यांचिया सहस्रशां- । माजीं विपाईलेयाचि पथ
 धिंवसांतेसंया धिंवसेकरां बहुवसां । माजीं विरळा जाणे १०
 जेसा भरलेया त्रिभुवना- । आंतु एकएकु चांगुं अर्जुना ।
 नियदूनि कीजे सेना । लक्षवरी ॥ ११ ॥

कीं तयाहीपाठी । जे वेळीं लोह मांसातें घांटी ।
 ते वेळीं विजयाश्रयेच्या पाटी । एकुचि बैसे ॥ १२ ॥
 तेसे आस्थेच्या महापुरी । रिघताती कोटिवरी ।
 परी प्राप्तीच्या पैलतीरी । विपाइला निगे ॥ १३ ॥

म्हणऊनि सामान्य गा नोहे । हे सांगतां वडिले गोठी
 आहे । परी तें बोलों येईल पाहें । आतां प्रस्तुत ऐकें ॥ १४ ॥

भूमिरापोऽनलो वायुः खं मनो बुद्धिरेव च ।

अहंकार इतीयं मे भिन्ना प्रकृतिरष्टधा ॥ ४ ॥

तरी अयधारीं गा घनंजया । हे महदादिक माझी माया ।
 जैसी प्रतिबंधे लाया । निजांगाची ॥ १५ ॥

१ क्वचिन् एकाग्राम्. २ छंद, आवड. ३ पुष्कळ जणांत. ४ निघडा
 शब्द. ५ लासों गणती. ६ नंतर. ७ कापने. ८ त्यानंतर. ९ गहन, कठिन.

ऐसे एकतुक्के पांचभौतिक । पढती बहुवस टांक ।
मग तिये समृद्धीचे लेख । प्रकृतीचि धरी ॥ १५ ॥
जें आंखूनि नाणें विस्तारी । पाठीं तयाची आढणी करी ।
मार्जी कर्माकर्माचिया व्यवहारी । प्रवर्तु दावी ॥ १६ ॥
हे रूपकपरी असो । सांगों उघड जैसें परियेसों ।
तरी नामरूपाचा आतिसो । प्रकृतीच कीजे ॥ १७ ॥
आणि प्रकृति तंव माझ्या ठायीं । विवे येथ आन नाही ।
म्हणोनि आदि मध्य अवसान पाहीं । जगासि मी ॥ १८ ॥

मत्तः परतरं नान्यत्किंचिदस्ति धनंजय ।

माये सर्वमिदं प्रोत सूत्रे मणिमणा इव ॥ ७ ॥

हें रोहिणीचें जळ । तयाचें पादातां येई जें मूळ ।
तें रास्मि नव्हती केवळ । होय तें भानु ॥ १९ ॥
तयाधिपरी किरीटी । इया प्रकृती जालिये सृष्टी ।
जें उपसंहरुनि कीजेल ठी । तें मीचि आहे ॥ २० ॥
ऐसें होय विसे न विसे । हें मजाचिमार्जी असे ।
मियां विश्व धरिजे जैसें । सूत्रें मणि ॥ २१ ॥
सुवर्णाचे मणी केले । ते सोनियाचे सुतीं वोविले ।
तैसें म्या जग धरिलें । सदाह्याम्यंतरां ॥ २२ ॥

रसोऽहमप्सु कर्तव्य प्रभाऽस्मि शशिसूर्ययोः ।

प्रणवः सर्ववेदेषु शब्दः खे पौरुषं नृपु ॥ ८ ॥

पुण्यो गंधः पृथिव्यां च तेजश्चास्मि विभावसौ ।

जीवनं सर्वभूतेषु तपश्चास्मि तपास्विषु ॥ ९ ॥

१ एकमाखे, एका तोळ्याचे. २ पसारा. ३ दुसरी गोष्ट, भिन्नत्व.
४ मृगाचे. ५ सूत्रस्थितीतील व्यवस्था.

म्हणोनि उदकीं रसु । कां पयनीं जो स्पर्शु ।
 शशिसूर्यां जो प्रकाशु । तो मीचि जाण ॥ ३३ ॥
 तैसाचि नेसर्गिकु शब्दु । मी पृथ्वीच्या ठायीं गधु ।
 गगनीं मी शब्दु । वेदीं प्रणवु ॥ ३४ ॥
 नराच्या ठायीं नरत्व । ज अहमावियें सत्त्व ।
 ते पौरुष मी हं तत्त्व । बोलिजत असे ॥ ३५ ॥
 अग्नि ऐसें आहांच । तेजीं नामाचें आहे कवच ।
 ते परतें केलिया साच । निजतेज तें मी ॥ ३६ ॥
 आणि नानाविध योनी । जन्मोनि भूते त्रिभुवनीं ।
 यतंत आहाति जीवनीं । आपुलाल्या ॥ ३७ ॥
 एके पयनेचि पिती । एके वृणास्तव जिंती ।
 एके अन्नाधारे राहसी । ऊटें एके ॥ ३८ ॥
 एस भूतप्रति आनांन । जें प्रकृतिवशे दिसे जीवन ।
 ते आघवां ठायीं अभिज । मीचि एक ॥ ३९ ॥

बीज मां सर्वभूताना विद्धि पार्थ सनातनम् ।
 बुद्धिर्बुद्धिमतामस्मि तेजस्तेजस्विनामहम् ॥ १० ॥
 बल बलवता चाह कामरागद्विजितम् ।
 धर्माविरुद्धो भूतेषु कामोऽस्मि भरतर्षभ ॥ ११ ॥

प आदिचेनि अवसरे । विरुद्धे गगनाचेनि अंकुरें ।
 ज अंतीं गिळी अक्षर । प्रणरपीठींचो ॥ ४० ॥
 जव हा विश्वाकार असे । तंव जें विश्वाचिसारिखे दिसे ।
 महाप्रलयदगे । कैसही नव्हे ॥ ४१ ॥

ऐसें अनादि जें सहज । तें मी मा विश्वव्रीज ।
हें हातातळीं तुज । देवजत असें ॥ ४२ ॥
मग उघड करुनि पांढया । जें हें आणिसी सांख्याच्या
गांवा । तें ययाचा उपेगु बरवा । देखशील ॥ ४३ ॥
परी हे अप्रासंगिक आलाप । आतां असतु बोलों संक्षेप ।
जाण तपियांच्या ठायीं तप । तें रूप माझे ॥ ४४ ॥
बळियांमार्जीं बळ । तें मी जाणें अढळ ।
बुद्धिमंतीं केवळ । बुद्धि ते मी ॥ ४५ ॥
भूतांच्या ठायीं कामु । तो मी म्हणें आत्मारामु ।
जें अर्थास्तव धर्मु । थोर होय ॥ ४६ ॥
एन्ह्यां विकाराचेनि पैसें । करी कीर इंद्रियांचिऐसें ।
परी धर्मासि घेवासें । जावों भेदी ॥ ४७ ॥
जो अप्रवृत्तीचा अंढाटा । सांझुनि विधीच्या निघे वाटा
तेथींचि नियमाचा दिवडा । सर्व चाले ॥ ४८ ॥
कामु ऐशिया योजा प्रयत्नें । म्हणोनि धर्मासि होय पुरतें ।
मोक्षतीर्थांचे मुक्तें । संसार भोगी ॥ ४९ ॥
जो श्रुतिगौरवाच्या मांडयां । काम सृष्टीचा वेलु धाढवी ।
जंव कर्मकळेंसि पालयी । अपयगीं टेंके ॥ ५० ॥
ऐसा नियतु कां कंदर्पु । जो भूतां यां बीजरूप ।
तो मी म्हणें वापु । योगियांचा ॥ ५१ ॥
हें एकेक किती सांगावें । आतां वस्तुजातचि आघवें ।
मजपासुनि जाणावें । विकारलें असे ॥ ५२ ॥

ये चैव साग्विका भावा राजसास्तामसाश्च ये ।

मत्त एवेति तान्विद्धि न त्वहं तेषु ते मायि ॥ १२ ॥

१ प्रवाहने, विस्तारने, २ विद्ध, ३ कर्मसंन्यासाचा, ४ आडमार्ग.

जे सात्त्विक हन भाव । कां रजतमादि सर्व ।
 ते ममरूपसंभव । वोळखें तूं ॥ ५३ ॥
 हे जाले तरी माझ्या ठायीं । परी तयांमार्जीं मी नाहीं ।
 जैसी स्वप्नींच्यां डोहीं । जागृति न बुढे ॥ ५४ ॥
 जैसी रसाचीच सुघट । बीजकाणिका घनवट ।
 परी तियेस्तव होय काष्ठ । अंकुरद्वारं ॥ ५५ ॥
 मग त्या काष्ठाच्या ठायीं । सांग पां बीजपण असे काई ।
 तैसा मी विकारी नाहीं । जरी विकारला दिसें ॥ ५६ ॥
 पें गगनीं उपजे आभाळ । परी तेथ गगन नाहीं केवळ ।
 अथवा आभाळीं होय सालिल । तेथ अभ्र नाहीं ॥ ५७ ॥
 मग त्या उदकाचेनि आवेशें । प्रगटलें तेज जें लखलखीत
 दिसे । तिये विजूमार्जीं असे । सालिल कायी ॥ ५८ ॥
 सांगें अग्नीस्तव धूम होये । तिये धूर्मीं काय अग्नी आहे ।
 तैसा विफारु हा मी नोहें । जरी विकारला असें ॥ ५९ ॥
 त्रिभिर्गुणमयैर्भावैरेभिः सर्वमिदं जगत् ।
 मोहितं नाभिजानाति मामेभ्यः परमव्ययम् ॥ १३ ॥
 परी उदकीं जाली बांबुळी । ते उदकातें जैसी झांकोळी ।
 कां घायांचि आभाळीं । आकाश लोपे ॥ ६० ॥
 हां गा स्वप्न लटिकें म्हणों ये । परि निद्रावशें घाणलें होये
 तंव आठवु काय वेत आहे । आपणपेयां ॥ ६१ ॥
 हें असो डोळ्यांचें । डोळ्यांचि पडळ रचे ।
 तेणें देखणेपण डोळ्यांचें । न मिळिजे कायि ॥ ६२ ॥

तैसी हे माझीच विंचली । त्रिगुणात्मक साउली ।
 कीं मजचि आढ बोढवली । जवनिका जैसी ॥ ६३ ॥
 म्हणऊनि भूतें मातें नेणती । माझीच परी मी नव्हती ।
 जैसी जळींचीं जळीं न विरती । मुक्ताफळें ॥ ६४ ॥
 पै पृथ्वीचा घटु कीजे । सर्वेचि पृथ्वीसि मिळे तरी मेळविजे
 एव्हवीं तोचि अग्निसिंगें सिजे । तरी वेगळा होय ॥ ६५ ॥
 तैसें भूतजात सर्व । हे माझेचि कीर अवयव ।
 परी मायायोगें जीव— । दशे आले ॥ ६६ ॥
 म्हणोनि माझेचि मी नव्हती । माझेचि मज नोळखती ।
 अहंममताभ्रांती । विषयांध झाले ॥ ६७ ॥

देवी ह्येपा गुणमयी मम माया दुरत्यया ।

मामेव ये प्रपयंते मायामेतां तरंति ते ॥ १४ ॥

आतां महदादि हे माझी माया । उतरोनियां धनंजया ।
 मी होइजे हें आया । कैसेनि ये ॥ ६८ ॥
 जिये व्रद्धाचळाचा आंघाडा । पहिलिया संकल्पजळाचा
 उमंडा । सर्वेचि महाभूतांचा बुडबुडा । साना आला ॥ ६९ ॥
 जे सृष्टिविस्ताराचेनि घोषें । चढत काळकळनेचेनि वेगें ।
 प्रवृत्तिनिवृत्तीचीं तुंगें । तटें सांडी ॥ ७० ॥
 जे गुणघनाचेनि वृष्टिमरें । भरलीं मोहाचेनि महापूरें ।
 धेऊनि जात नगरें । यमनियमांचीं ॥ ७१ ॥
 जे ह्येपाच्या आवर्ती दाटत । मत्सराचे वळसे पडत ।
 मार्जी प्रमादादि तळपत । महामीन ॥ ७२ ॥

जेथ प्रपंचाची वळणे । कर्माकर्माचीं घोमाणे ।
 वरी तरताती वोसाणें । सुरग्डु खांचीं ॥ ७३ ॥
 रतीचिया बेटा । आदळती कामाचिया लाटा ।
 जेथ जीवफेनसंघटा । संघ दिसे ॥ ७४ ॥
 अहंकाराचिया चळिया । वरि मदत्रयाचिया उकळिया ।
 जेथ विषयोर्माच्या आकळिया । उल्लाळ घेती ॥ ७५ ॥
 उदयास्ताचे लोंढे । पाडीत जन्ममरणांचे चोंढे ।
 जेथ पांचभोतिक बुडबुडे । होतीजाती ॥ ७६ ॥
 सम्मोह विभ्रम मासे । गिळिताति धैर्याचीं आविसें ।
 तेथ देवदे भोंयत वळसे । अज्ञानाचे ॥ ७७ ॥
 भ्रातीचेनि खडुळें । रेवले आस्येचे अवगळें ।
 रजोगुणाचेनि सळालें । स्वर्ग गाजे ॥ ७८ ॥
 तमाचे धारसे घाड । सत्त्वाचे स्थिरपण जाड ।
 किंवाडुना हे दुवाड । मायानदी ॥ ७९ ॥
 प पुनरावृत्तीचेनि उमडें । झळवती सत्यलोकींचे हुडे ।
 घायें गढवढती धोंडे । त्रलगोळकाचे ॥ ८० ॥
 तया पाणियाचेनि वहिलेपणें । अद्भुती न धरिती घोमाणें
 पेसा मायापूर हा कवणें । तरिजेल गा ॥ ८१ ॥
 येथ एक नवलावो । जो जो कीजे तरणोपावो ।
 तो तो अपावो । एथ ते एक ॥ ८२ ॥
 एक स्वयंबुद्धीच्या घाहीं । रिगाले तयांची शुद्धीचि
 नाहीं । एक जाणिघेचे दोहीं । गर्बेचि गिळिले ॥ ८३ ॥

एकीं वेदत्रयाचिया सांगडी । घेतल्या अहंभावाचिया घोंडी ।
ते मदमीनाच्या तोंडी । सगळेचि गेले ॥ ८४ ॥

एकीं वयसेचें जांड बांधलें । मग मन्मथाचिये कासे
लागले । ते विषयमगरीं सांडिले । चघळूनियां ॥ ८५ ॥

आतां चार्धक्याच्या तरंगा— । मार्जी मतिभ्रंशाचा जरंगा ।
तेणें कवळिजताती पै गा । चहूंकडे ॥ ८६ ॥

आणि शोकाचा कडा उपडत । क्रोधाच्या आवर्ती दादत ।
आपदागिर्धी चुंबिजत । उधंवला ठायीं ॥ ८७ ॥

मग दुःखाचेनि धरंवरें बांधले । पाठीं मरणाचिये रेंवे
रेंवले । ऐसे कामाचे कासे लागले । ते गेले वार्यां ॥ ८८ ॥

एकीं यजनक्रियेची पेटी । बांधोनि घातली पोटी ।
ते स्वर्गसुखाच्या कपाटी । शिरकोनि ठेले ॥ ८९ ॥

एकीं मोक्षां लागावयाचिया आशा । केला कर्मबाद्याचा
भरंवसा । परी ते पडिले दळसां । धिधिनिवेर्धाच्या ॥ ९० ॥

जेथ घेराग्याची नांव न रिगे । विवेकाचा तर्गा न लगे
चरि कांहीं तरां ये योगें । तरी विषय तो ॥ ९१ ॥

ऐसे तरी जीवाचिये आंगवणें । इथे मायानदीचें तरणें ।
हें कासयासारिखें बोलणें । म्हणार्यें पां ॥ ९२ ॥

जरी अपश्यशीळा व्याधी । कळे साधूं दुर्जनाची बुद्धी ।
कीं रागी सांडी रिद्धी । आली सांती ॥ ९३ ॥

जरी चोरा समा दाटे । अथवा मीना गळु घोंटे ।
ना तरी भेटीं उलटे । विवसी जरी ॥ ९४ ॥

१ बळ धरले, २ जाळी, ३ वर ठोकें काढतांच, ४ चिखलानें, ५ वरपडले,
६ ताफा, पेयरा, ७ तारूं, ८ सडा, दोर, ९ कविद, विरझ, १० भित्रा.

पाढस वागुर करांडी । कां मुंगी मेरु वोलांडी ।
 तरी मायेची पैलथडी । देखती जीव ॥ ९५ ॥
 म्हणऊनि गा पांडुसुता । जेसी सकामा न जिणवेचि वनिता
 तेवीं मायामय हे सरिता । न तरवे जीवां ॥ ९६ ॥
 येथ एकचि लीला तरले । जे सर्वभावे मज भजले ।
 तयां ऐलीच थडी सरले । मायाजळ ॥ ९७ ॥
 जयां सद्गुरुतारुं फुडे । जे अनुमवाचे कासे गाडे ।
 जयां आत्मनिवेदन तरांटे । आकळलें ॥ ९८ ॥
 जे अहंभावाचें बोझें सांडुनी । विकल्पाचिया झुळका
 चुकाउनी । अनुरागाचा निरुता होउनी । पांणिढाळ ॥ ९९ ॥
 जया पेक्याचिया उतारा । बोधाचा जोडला तारा ।
 मग निवृत्तीचिया पैलतीरा । झेपावले जे ॥ १०० ॥
 ते उपरतीच्या वांवीं सेलत । सोहंभावाचेनि थांव पेलत ।
 मग निघाले अर्नकाळित । निवृत्तितडीं ॥ १ ॥
 येणें उपायें मज भजले । ते हे माझी माया तरले ।
 परि ऐसे भक्त विपांडले । बहुचस नाहीं ॥ १ ॥

न मा दुष्कृतिनो मूढाः प्रपद्यते नराधमा ।

माययाऽपहृतज्ञाना आसुर भावमाश्रिता ॥ १५ ॥

चतुर्विधा भजते मां जना. सुकृतिनोऽर्जुन ।

आर्तो जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी च भरततर्पण ॥ १६ ॥

जे बहुतां एकाअवांतरु । अहंकाराचा मृतसंचारु ।

जाला म्हणोनि विसरु । आत्मबोधाचा ॥ ३ ॥

१ तोडील २ पाण्याची धार. ३ हातांनीं ४ मरळ्या मारीत
 ५ घळानें. ६ आयामावांचून ७ विरळ ८ एका भक्तावाचून इतर.

ते वेढीं नियमाचें वस्त्र नाठवे । पुढील अधोगतीची लाज
नेणवे । आणि करितात जे न करावें । वेदु म्हणे ॥ ४ ॥
पाहें पां शरीराचिया गांवा । जयालागीं आले पांडवा ।
तो कार्यार्थु आघवा । सांझूनियां ॥ ५ ॥
इंद्रियमार्मीचे राजविद्दी । अहंममतेचिया जल्पवादीं ।
विकारांतरांची मांदी । मेळवूनियां ॥ ६ ॥
दुःखशोकांच्या घाई । मारिलियाची सेचि नाही ।
हे सांगावया कारण काई । जे मासिले माया ॥ ७ ॥
म्हणोनि ते मातें घुकले । एक चतुर्विध मज मजले ।
जिहीं आत्महित केलें । घाटतें मा ॥ ८ ॥
तो पदिला आर्तु म्हणिजे । दुसरा जिह्वासु बोलिजे ।
तिजा अर्थार्थी जाणिजे । ह्यानिया चीथा ॥ ९ ॥

तेपां ह्यानी निरूपक एकभक्तिर्विशिष्यते ।

प्रियो हि ह्यानिनोऽप्यर्थमहं स च मम प्रियः ॥ १७ ॥

तेथ आर्त तो आर्तीचेनि व्याजें । जिह्वासु तो जाणावया-
लागीं भजे । तिजेनि तेणें इच्छिजे । अर्थसिद्धि ॥ ११० ॥
मग चौथियाच्या ठायीं । कांहींचि करणें नाही ।
म्हणोनि भक्तु एकु पाहीं । ह्यानिया जो ॥ ११ ॥
जे तया ह्यानाचेनि प्रकाशें । फिटलं मेदामेदाचें कडवसें ।
मग मीचि जाहला समरसें । आणि भक्तुही तेवींचि ॥ १२ ॥
एरि आणिकांचिये दिठी नावेक । जैसा स्फाटिकुचि आभासे
उदक । तैसा ह्यानी नव्हे कौतुक । सांगता तो ॥ १३ ॥

जैसा चारा कां गगनीं विरे । मग वारेपण वेगळें नुरे ।
 तेवी भक्त हे पैज न सरे । जरी ऐक्या आला ॥ १४ ॥
 जरी पवन हालवूनि पाहिजे । तरी गगनावेगळा देखिजे ।
 एन्हवीं गगन तों सहजे । असे जैसैं ॥ १५ ॥
 तैसैं शारीरें हन कर्म । तो भक्त ऐसा गमे ।
 परी अंतरप्रतीतिधर्म । मीचि जाहला ॥ १६ ॥
 आणे ज्ञानाचेनि उजिडलेपणें । मी आत्मा ऐसैं तो जाणे ।
 म्हणऊनि मीही तैसेचि म्हणे । उचंवळला सातां ॥ १७ ॥
 हां गा जीवापैलीकडिली खुणे । जो पावोनि वाचरां जाणे ।
 तो देहाचेनि वेगळेपणे । काय वेगळा होय ॥ १८ ॥

उदाराः सर्व एवैते ज्ञानीत्वात्मेव मे मतम् ।

आस्थितः स हि युक्तात्मा मामेवानुत्तमां गतिम् ॥ १८ ॥

म्हणोनि आपुलाल्याहिताचेनि लोभें । मज आवडे तोही
 भक्त झोवे । परी मीचि करी वालभे । ऐसा ज्ञानिया एक १९
 पाहे पां दुभतेयाचिया आशा । जगचि धेनूसि करितसे
 फांसा । परि दोरेंवीण कैसा । वत्साचा वेळी ॥ १९० ॥
 कां जे तनुमनप्रमाणे । ते आणिक कांहींचि नेणे ।
 देखतयांतें म्हणे । हे माय माझी ॥ ११ ॥
 ते येणें मानें अनन्यगती । म्हणूनि धेनुही तैसीचि प्रीती ।
 यालागीं लक्ष्मीपती । वोळिले साचें ॥ १२ ॥
 हे असो मग म्हणितलें । जे कां तुज सांगितले ।
 तेही भक्त भले । पढियंते आम्हां ॥ १३ ॥

परि जाणोनियां मातें । जे पाहों विसरले मागौतें ।
जैसं सागरा येऊनि सरितें । मुरढावें ठेलें ॥ २४ ॥
तैसी अंतःकरणकुहरीं जन्मली । जयाची प्रतीतिगंगा मज
मीनली । तो मी हे काय बोली । फार करूं ॥ २५ ॥
एन्हीं ज्ञानिया जो म्हणिजे । तो चैतन्यचि केवळ माझें ।
हें न म्हणावें परि काय कीजे । न बोलणें बोलों ॥ २६ ॥

बहूनां जन्मनामंते ज्ञानवान्मां प्रपद्यते ।

वासुदेवः सर्वमिति स महात्मा सुदुर्लभः ॥ २९ ॥

जे तो विषयांची वाट झाडी ।- मार्जी कामक्रोधांचीं
सांकडीं । घुकावूनि आला पांढीं । सद्वासनेचिया ॥ २७ ॥
मग साधुसंगें सुभटा । उजू सत्कर्माचिया वाटा ।
अप्रवृत्तीचा अट्हांटा । डांबतूनि ॥ २८ ॥
आणि जन्ममर्ताचा धाडतपणा । तेथींचि आशेचिया न लेचि
चाहणा । तेथ फलहेतूचा उगोणा । कवणु चाळी ॥ २९ ॥
ऐसा शरीरसंयोगाचिये राती- । मार्जी धांवतां सादर्या
आंदती । तंव कर्मक्षयाची पाहती । पाहाने जाली ॥ ३० ॥
तैसीच गुरुकृपा उरता उजळली । ज्ञानाची योतपली पडली ।
तेथ साम्याची फ्रांझ उघडिली । तयाचिये दिडी ॥ ३१ ॥
ते वेळीं जयाकडे धांस पाहे । तेउता मीचि तया एंकु आहें ।
अथवा निर्वात जरी राहे । तन्ही मीचि तया ॥ ३२ ॥
हें असो आणिक कांहीं । तया सर्वत्र मीवांचूनि नाहीं ।
जैसं सबाह्य जळ होहीं । बुडालिया घटा ॥ ३३ ॥

१ पहाडावर. २ आठ मार्गांज. ३ डावा धाडत, चुकवून. ४ वाटसरू,
प्रवासी. ५ दिशेन, गणना. ६ एकटा, वासनासंगदीन. ७ वाट. ८ उप-
काल. ९ तिरीप. १० वाट, दिशा.

तेसा तो मजभीतरिं । मी तया आंतुवाहेरी ।
हे सांगिजेल बोलवरी । तैसे नव्हे ॥ ३४ ॥
म्हणोनि असो हें हयापरी । तो देखे ज्ञानाची वाखारी ।
तेणें ससरलेनि करी । आपु विश्व ॥ ३५ ॥
हे समस्तही श्रीवासुदेवो।ऐसा प्रतीतिरसाचा बोलला भावो
म्हणोनि भक्तांमार्जी रावो । आणि ज्ञानिया तोचि ॥ ३६ ॥
जयाचिये प्रतीतीचा वाखारां । पंवाडु होय चराचरा ।
तो महात्मा धनुर्धरा । दुर्लभु आथी ॥ ३७ ॥
थेर बहुत जोडती किरीटी । जयांचीं भजनें भोगासाठीं ।
जे आशातिमिरें दिठी । विषयाघ जाले ॥ ३८ ॥

फामेस्तेस्तेर्हृतज्ञानाः प्रपद्यतेऽन्यदेवताः ।

त त निषममास्याय प्रकृत्या निषता. स्वया ॥ २० ॥

आणि फळाचिया हांवा । एदयीं कामा जाला रिगावा ।
कों तयाचिये घसणी दिया । ज्ञानाचा गेला ॥ ३९ ॥
ऐसे उभयतां आंधारीं पडले । म्हणोनि पासींचि भातें
घुफले । मग सर्वभावे अनुसरले । देवतांतरां ॥ १४० ॥
आधींच प्रकृतीचे पाइक । घरी भोगालागीं तंव रंक ।
मग तेणें लोलुपत्वं फौतुक । कैसेनि भजती ॥ ४१ ॥
कयणी तिया नियमबुद्धि । कैसेनिया हन उपचारसमृद्धि ।
कां अर्पण यथाविधि । विहित करणें ॥ ४२ ॥

यो यो यो या तनुं भक्तः श्रद्धयान्वितुमिच्छति ।

तस्य तस्याऽचला श्रद्धां तामेव विदधाम्यहम् ॥ २१ ॥

पैं जो जिये देवतांतीरीं । मजावयाची चाड करी ।
तयाची ते चाड पुरी । पुरावेता मी ॥ ४३ ॥
देवोदेवी मीचि पाहीं । हाही निश्चय त्यासि नाहीं ।
भाव ते ते ठायीं । वेगळाला घरी ॥ ४४ ॥

स तथा श्रद्धया युक्तस्तस्याराधनमीहते ।

लभते च ततः कामान्मयैव विहितान्हितान् ॥ २९ ॥

मग तिया श्रद्धायुक्त । तेथींचें आराधन जें उचित ।
तें सिद्धीवरी समस्त । घटों लागे ॥ ४५ ॥
ऐसें जेणें जें भाविजे । तें फळ तेणें पाविजे ।
परी तेंही सकळ निपजे । मजाचिस्तय ॥ ४६ ॥

अंतवत्तु फलं तेषां तद्भवस्पल्पमेषाम् ।

देवान्देवपजो यांति मद्भक्ता यांति मामपि ॥ २३ ॥

परी ते भक्त मातें नेणती । जे कल्पनेबाहेरी न निघती ।
म्हणोनि कल्पित फळ पावती । अंतवंत ॥ ४७ ॥
किंबहुना ऐसें भजन । तें संसाराचेंचि साधन ।
येर फलभोग तो स्वप्न । नावभरी दिसे ॥ ४८ ॥
हें असो परीतें । मग हो कां आवडतें ।
परी यजी जो देवतांतें । तो देवत्यासीचि ये ॥ ४९ ॥
येर तनुमनमार्णी । जे अनुसरले माझेयाचि चार्हणी ।
ते देहाच्या निर्याणी । मीचि होती ॥ १५० ॥

अव्यक्तं व्यक्तिमापन्नं मन्यन्ते मामबुद्धयः ।

परं भावमजानन्तो ममाव्ययमनुत्तमम् ॥ २४ ॥

परी तैसें न करिती प्राणिये । चांयां आपुल्या हितो वाणिये ।
जे पोंहताति पाणियें । तळह्यातिचेनि ॥ ५१ ॥

नाना अमृताच्या सागरीं बुडिजे । मग तोंडा कां वज्रमिठी
पाडिजे । आणि मनीं तरी आठविजे । थिल्लरोदकातें ॥ ५२ ॥

हें ऐसें कासया करावें । जे अमृतीही रिगोनि मरावें ।
तें सुखें अमृत होऊनि कां नसावें । अमृतामार्जी ॥ ५३ ॥

तेसा फळहेतूचा पांजरा । सांझुनियां धनुर्धरा ।
कां प्रतीतिपाखीं चिदंबर । गोसाविया नोहावें ॥ ५४ ॥

जेथ उंचावलेनि पवांढें । सुखाचा पैसांर जोडे ।
आपुलेनि सुरयाढें । उढों ये ऐसा ॥ ५५ ॥

तया उमापा मौप कां सुवाँवें । मज अव्यक्ता व्यक्त कां
मानावें । सिद्ध असतां कां निर्मावें । साधनवरी ॥ ५६ ॥

परि हा घोल आघचा । जरी विचारिजतसे पांढचा ।
तरी विशेषें या जीवां । न चोर्जेवे गा ॥ ५७ ॥

नाहं प्रकाशः सर्वस्य योगमायासमावृतः ।

मृदोऽयं नाभिजानाति लोको मामजमव्ययम् ॥ २५ ॥

कां जे योगमायापडलें । हे जाले आहाती आंधळे ।
म्हणोनि प्रकाशाचेनि दिहवळें । न देखती मातें ॥ ५८ ॥

पन्हुयीं मी नसें ऐसें । काय वस्तुजात असे ।
पाहें पां कवण जळ रसें । रहित आहे ॥ ५९ ॥

१ तोय वरणोर. २ पिंजरा, सांपय. ३ पराक्रमाने. ४ विस्तार. ५ उज्याला
मापना येत नाही अशा त्याच्या माप कां घाळारे? ६ मरावें. ७ आपडे.
८ दिग्वपळने, उंजळने.

पवन कवणातें न शिवेचि । आकाश कें न समायेचि ।
हें असो एक मीचि । विश्वीं आहे ॥ १६० ॥

वेदाहे समतीतानि वर्तमानानि चाऽर्जुन ।

मविष्याणि च भूतानि मां तु वेद न कश्चन ॥ २६ ॥

येथें भूतें जियें अतीतलीं । तियें मीचि होऊनि ठेलीं ।
आणि वर्तत आहाति जेतुलीं । तींही मीचि ॥ ६१ ॥
कां मविष्यमाणें जियें हीं । तींही मजवेगळीं नाहीं ।
हा बोलचि एन्हीं कांहीं । होय ना जाय ॥ ६२ ॥
दोराचिया सापासी । दोंडां वडियां ना गव्हांळा ऐसी ।
संख्या न करवे कोणहासी । तेवीं भूतांसि मिथ्यात्वे ॥ ६३ ॥
ऐसा मी पांडुसुता । अनुस्यूत सदा असतां ।
या संसार जो भूतां । तो आनं बोलें ॥ ६४ ॥

इच्छाद्वेषसमुत्थेन द्वंद्वमोहेन भारत ।

सर्वभूतानि संमोहं सर्गे यांति परंतप ॥ २७ ॥

तरि तेचि आतां थोडीसी । गोठी सांगिजेल परियेसीं ।
जें अहंकारा तनूंसीं । वालेंग पाडिलें ॥ ६५ ॥
तेथ इच्छा हे कुमारी जाली । मग ते कामाचिया तारुण्या
आली । तेथ द्वेषंसीं मांडिली । वरौढिक ॥ ६६ ॥
तया दोघांस्तव जन्मला । ऐसा द्वंद्वमोह जाला ।
मग तो आज्ञेयानें वाढविला । अहंकारें ॥ ६७ ॥
जो धृतीसि सदां प्रतिकूलु । नियमाही नागवे सळु ।
आशारसें दांदिलु । जाला सांता ॥ ६८ ॥

असंतुष्टीचिया मदिरा । मत्त होवोनी धनुर्धरा ।
 विषयाचे बोवरां । विकृतीसीं ॥ ६९ ॥
 तेणें भावशुद्धीचिया वाटे । विगुरले विकल्पाचे कांटे ।
 मग चिरिले अट्हांटे । अप्रवृत्तीचे ॥ १७० ॥
 तेणें भूतें मांवावलीं । म्हणीनि संसाराचिया आडवामार्जीं
 पडिलीं । मग महादुःखाच्या घेतलीं । दांडेवरी ॥ ७१ ॥

येषा त्वंतगत पाप जनाना पुण्यकर्मणाम् ।

ते द्वंद्वमोहनिर्मुक्ता भजते मा दृढव्रताः ॥ २८ ॥

ऐसे विकल्पाचे घायोणे । कांटे देखोनि सर्णाणे ।
 जे मतिभ्रमाचें पासावणें । घेतीचिना ॥ ७२ ॥
 उजू एकनिष्ठेच्या पाउलीं । रगडूनि विकल्पाचिया मालीं
 महापातकाची साडिली । अटवी जिहीं ॥ ७३ ॥
 मग पुण्याचे धांवा घेतले । आणि माझी जवळीक पातले
 किंवाहुना ते चुकले । दांडवधेयां ॥ ७४ ॥

जरामरणमोक्षाय मामाश्रित्य यताते ये ।

ते ब्रह्म तद्विदुः कृत्स्नमध्यात्म कर्म चाऽखिलम् ॥ २९ ॥

एन्हवीं तरी पार्था । जन्ममरणाची निर्मे कथा ।
 ऐसिया प्रयत्नातें आस्या । विये जयाची ॥ ७५ ॥
 तया तो प्रयत्नुचि एके वेळे । मग समग्र परब्रह्म फळे ।
 जया पिकलेया रसु गळे । पूर्णतेचा ॥ ७६ ॥
 ते वेळीं कृतकृत्यता जग मरे । तेथ अध्यात्माचें नवलपण
 पुरे । कर्माचे काम सरे । चिरमे मन ॥ ७७ ॥

१ खोलीत २ पाडले, वाहते केले. ३ रानात. ४ काठीनें. ५ खोटे-
 ६ तीक्ष्ण ७ वाटमान्यांना ८ सपे.

ऐसा अध्यात्मलाभु तया । होय गा धनंजया ।
 मांडवल जया । उद्यमी मी ॥ ७८ ॥
 तयातें साम्याचिये यादी । ऐक्याची सांदे कुळवादी ।
 तेय मेदाचिया दुबळवादी । नेजिजे तया ॥ ७९ ॥
 साधिमृताधिदैवं मां साधिपद्मं च ये विदुः ।
 प्रयाणकालेऽपि च मां ते विदुर्युक्तचेतसः ॥ ८० ॥
 जिहीं साधिमृता मातें । मतीतीचोनि हातें ।
 घरुनि अधिदैवातें । शिवतलें गा ॥ ८० ॥
 जयां जाणिवेचेनि वेगें । मी अधियजुही दृष्टी रिगें ।
 ते तनूचेनि वियोगें । विन्हये नव्हती ॥ ८१ ॥
 पद्मर्वा आयुष्याचें सूत्र विघटतां । मृतांची उमट्टे खडाटता ।
 काय न मरतयाहि चित्ता । युगांत नोहे ॥ ८१ ॥
 परी नेणों कैसें पें गा । जे जडोनि गेले माक्षिया अंगा ।
 से प्रयाणींचिया लगवगा । न सांदितीच मातें ॥ ८२ ॥
 पद्मर्वा तरी जाण । ऐसे जे निपुण ।
 तेचि अंतःकरण — । युक्त योगी ॥ ८३ ॥
 तंव ह्ये शब्दकुपिकेतळीं । नोडवेची अवधानाची अंजुळी ।
 जे नावेक अर्जुन तये वेळीं । मागांचि होता ॥ ८४ ॥
 जेथ तद्ब्रह्मवाक्यफळें । जियें नानार्थरसें रसाळें ।
 बहकताती परिमळें । भावाचेनि ॥ ८५ ॥
 सहज कृपामंदाजिळें । कृष्णद्रुमार्ची वचनफळें ।
 अर्जुनश्रवणाचिये खोळे । अवचित पडिलीं ॥ ८६ ॥
 तियें प्रमेयांचीं हो कां वळलीं । कीं ब्रह्मरसाच्या सागरीं
 घुबुकाळिलीं । मग तेसींच कां घोळिलीं । परमानंद ॥ ८७ ॥

तेणें वरवेपणें निर्मळें । अर्जुनाचे अनिमिष डोळे ।
 घेताति गळाळे । विस्मयामृताचे ॥ ८९ ॥
 तिया सुखसंपत्ति जोडलिया । मग स्वर्गा वांती वांकुलिया ।
 हृदयाच्या जीवीं गुतकुलिया । होत आहाती ॥ ९० ॥
 ऐसें वरंचिलीचि वरवा । सुख जावों लागलें फावा ।
 तव रसस्वादाच्या हांवा । लाहो केला ॥ ९१ ॥
 झडकरी अनुमानाचेनि करतळें । घेऊनि तियें वाक्यफळें ।
 प्रतीतिमुखीं एके घेळे । घालूं पाहे ॥ ९२ ॥
 तव विचाराच्या रसना न दाटती । वरी हेतूच्या दशनीं
 न फुटती । ऐसें जाणोनि सुभद्रापती । चुंबीचिना ॥ ९३ ॥
 मग चमत्कारला म्हणे । इयें जळींचीं मा तारागणें ।
 कैसा झकविलों असलगपणे । अक्षरांचेनि ॥ ९४ ॥
 इयें पदें नव्हती फुडिया । गगनाच्या घडिया ।
 येथ आमुची मति बुडालिया । याव न निघे ॥ ९५ ॥
 घांचूनि जाणावयाची के गोठी । ऐसें जीवीं कल्पूनि किरीटी
 तिया पुनरपि केली दृष्टी । यादवेद्रा ॥ ९६ ॥
 मग चिनविलें सुभटें । हां हो जी ये एकवाटे ।
 सातही पदें अनुच्छिष्टें । नवलें आहाती ॥ ९७ ॥
 एन्हवीं अवधानाचेनि वहिलेपणें । नाना प्रमेयांचे उगाणे ।
 काय श्रवणाचेनि आंगवणें । बोलों लाहाती ॥ ९८ ॥
 पारि तैसें हें नोहेचि देवा । देखिला अक्षरांचा मेळावा ।
 आणि विस्मयाच्या जीवा । विस्मयो जाला ॥ ९९ ॥
 कानाचेनि गवाक्षद्वारे । बोलाचे रश्मी अभ्यंतरें ।
 पाहेना तंव चमत्कारें । अवधान ठेलें ॥ १०० ॥

तेवींचि अर्थाची चाढ मज आहे । ते सांगतांही वेळु न
 साहे । म्हणूनि निरूपण लवलाहें । कीजो देवा ॥ १ ॥
 ऐसा मागील पढताळा घेउनी । पुढां अभिप्राय दृष्टी सूनी ।
 तेवींचि मार्जी शिरउनी । आर्ता आपुली ॥ २ ॥
 कैसी पुसती पाहे पां जाणिव । भिडेचि तरी लंघों नेदी शिव ।
 एन्हवीं श्रीकृष्णहृदयासि खेंव । देवों सरला ॥ ३ ॥
 अहो श्रीगुरुतें जें पुसावें । तें येणें मानें सावध होआवें ।
 हें एकचि जाणें आयवें । सव्यसाची ॥ ४ ॥
 आतां तयाचें तें प्रभ करणें । घरी सर्वज्ञ श्रीहरीचें बोलणें ।
 हें संजयो आवडलेपणें । सांगेल कैसें ॥ ५ ॥
 तिये अवधान घायें गोठी । बोलिजेल नीट मन्हाटी ।
 जैसी कानाचे आर्धो दृष्टी । उपेगा जाये ॥ ६ ॥
 बुद्धीचिया जिभा । बोलाचा न चाखतां गाभा ।
 अक्षरांचिया भोंवा । इंद्रियें जिंती ॥ ७ ॥
 पहा पां मालतीचे कळे । घाणासि कीर वाटले परिमळें ।
 परि वरचिला वरवा काड बोळे । सुखिये नव्हती ॥ ८ ॥
 तैसें देशियेचिया हवांवा । इंद्रियें करिती राणिवा ।
 भग प्रमेयाचिया गांवा । लेसां जाइजे ॥ ९ ॥
 ऐसेनि नागरपणें । बोलु निमे तें बोलणें ।
 ऐका ज्ञानदेव म्हणे । निवृत्तीचा ॥ १० ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे
 ज्ञानविज्ञानयोगो नाम अष्टमोऽध्यायः

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीज्ञानेश्वरी

अध्याय आठवा

अर्जुन उवाच—

किं तद्ब्रह्म किमध्यात्मं किं कर्म पुरुषोत्तम ।

अधिभूतं च किं प्रोक्तमधिदैवं किमुच्यते ॥ १ ॥

मय अर्जुनें म्हणितलें । हां हो जी अवधारिलें ।

जें म्यां पुसिलें । तें निरूपिजो ॥ १ ॥

सांगा कवण तें ब्रह्म । काइसया नाम कर्म ।

अथवा अध्यात्म । काय म्हणिषे ॥ २ ॥

अधिभूत तें कैसें । एथ अधिदैवत तें कवण असे ।

हें उघड मी परियेसें । ऐसें बोला ॥ ३ ॥

अधियज्ञः कथं कोऽत्र देहेऽस्मिन्मधुसूदन ।

प्रयाणकाले च कथं होयोऽसि नियतात्माभिः ॥ २ ॥

देवा अधियज्ञ तो काई । कवण पां श्ये देहीं ।

हें अनुमानासि कांहीं । दिठी न मरे ॥ ४ ॥

आणि नियता अंतःकरणीं । तूं जाणिजसी देहप्रयाणीं ।

तें कैसेनि हें शार्ङ्गपाणी । परिसया मार्ते ॥ ५ ॥

देखा धवळारीं चिंतामणीचा । जरी पड्डला होय देवाचा

तरी वोसणताही बोल तयाचा । सोपं न वचे ॥ ६ ॥

तैसें अर्जुनाचिया बोलासवें । आलें तेंचि म्हणितलें देवें ।
 परियेसैं गा वरवें । जें पुसिलें तुवां ॥ ७ ॥
 किरीटी कामधेनूचा पाडा।वरी कल्पतरूचा आहे मांदोडा ।
 म्हणोनि मनोरथसिद्धीचिया चाडा । तो नवल नोहे ॥ ८ ॥
 कृष्ण कोपोनि ज्यासि मारी । तो पावे परब्रह्मसाक्षात्कारी
 मा कृपेनें उपदेशु करी । तो कैशापरी न पवेल ॥ ९ ॥
 जें कृष्णाचि होइजे आपण । तें कृष्ण होय आपुलें अंतःकरण ।
 मग संकल्पाचें आंगण । बोटगती सिद्धी ॥ १० ॥
 परी ऐसें जें प्रेम । तें अर्जुनीचि आथी निस्सीम ।
 म्हणजाने तयाचे काम । सदा सफल ॥ ११ ॥
 या कारणें श्रीअनंतें । तें मनोगत तयाचें पुसतें ।
 होईल जाणूनि आशतें । योगरूनि ठेविलें ॥ १२ ॥
 जें अपत्य थानीं निगे । तयाची भूक ते मातेसीचि लागे ।
 एव्हरीं तें शब्दें काय सांगे । मग स्तन्य दे घेरी ॥ १३ ॥
 म्हणोनि कृपालुवा गुरूचिया ठायीं । हें नवल नोहे कांदीं ।
 परि तें असो आइका काई । जें देव घोलते जाहले ॥ १४ ॥

श्रीभगवानुवाच—

अक्षरं ब्रह्म परमं स्वभावोऽप्यात्मसुच्यते ।

भूतभावोद्भवकरो विसर्गः कर्मसंज्ञितः ॥ ३ ॥

मग म्हणितलें सर्वेश्वरें । जें आकारीं इये खोंकरें ।

कोंदलें असत न खिरे । कवणे काळीं ॥ १५ ॥

१ मांडव. २ गांठतात, प्रवेशतात. ३ बाइन. ४ स्तनातील दूध.
 ५ सच्छिद्र, पुढकें. ६ गळे.

एन्हवीं संपूरपण तयाचे पहावें । तरिशून्यचि नव्हे स्वभावं ।
 चरि गगनाचेनि पांलवें । गाळनि घेतले ॥ १६ ॥
 जे ऐसॅही परि विस्वळें । इये विज्ञानाचिये खोळे ।
 हालवळेंही न गळे । ते परब्रह्म ॥ १७ ॥
 आणि आकाराचेनि जालेपणें । जन्मधर्मातिं नेणे ।
 आकारलोपीं निमणें । नाहीं कहीं ॥ १८ ॥
 पेशिया आपुलियाची सहज स्थिती । जया ब्रह्माची नित्यता
 असती । तया नाम सुभद्रापती । अध्यात्म गा ॥ १९ ॥
 मग गगनी जेविं निर्मळें । नेणों कैचीं एक घेळे ।
 उठती घनपटळें । नानावर्णें ॥ २० ॥
 तेसे अमूर्ती तिये विशुद्धें । महदादि भूतभेदे ।
 ब्रह्माढाचे बांधे । होंचि लागती ॥ २१ ॥
 पै निर्विकल्पाचिये वरेंढी । फुटे आदिसकल्पाची विरूढी ।
 आणि ते सर्वेचि मोडोनि ये टोंढीं । ब्रह्मगोळकाच्या ११
 तया एकैकाचे भीतरां पाहिजे । तंव बीजाचाचि भरिला
 देखिजे । मार्जी होतिया जातिया नेणिजे । लेख जीवा ॥ २३ ॥
 मग तया ब्रह्मगोळकाचे अशाश । प्रसवती आदिसंकल्प
 असमंसाहास । हें असो ऐसी बहुयस । सृष्टी वाढे ॥ २४ ॥
 परि दुजेनविण एकला । परब्रह्माचि सचला ।
 अनेकत्वाचा आला । पूर जैसा ॥ २५ ॥
 तेसैं समविपमत्य नेणों कैचें । वायाचि चराचर रचे ।
 पाहाता प्रसवतिया योनीचे । लक्ष दिसती ॥ २६ ॥

१ सूक्ष्मपण, वारीकपणा २ पदरानें, वळानें ३ पातळ, सूक्ष्म ४ रचना

५ माळ जमिनींत ६ घडानी ७ मराम

येरी जीवमायाचिये पालविये । कांहीं मर्यादा करूं न ये ।
पाहिजे कवण हें आघवें विये । तंव मूळ तें शून्य ॥ २७ ॥
म्हणूनि कर्ता मुदल न दिसे । आणि सेखीं कारणही कांहीं
नसे । मार्जी कार्याचि आपैसैं । वाढोंचि लागे ॥ २८ ॥
ऐसा करितेनयीण गोचरु । अव्यक्तीं हा आकार ।
निपजे जो द्यापारु । तथा नाम कर्म ॥ २९ ॥

अधिभूत क्षरो भावः पुरुषश्चाधिदेवतम् ।

अधियज्ञोऽहमेवान्न देहे देहभृतां वर ॥ ४ ॥

आतां अधिभूत जें म्हणिये । तेंहि सांगों संक्षेपें ।
तरी होय आणि हारये । अभ्र जैसैं ॥ ३० ॥
तैसें असतेपण आहाच । नाहीं होदजे हें साच ।
जयातें रूपा आणिती पांचपांच । मिळोनियां ॥ ३१ ॥
भूतांतें अधिकरानि असे । आणि भूतसंयोगें तरि दिसे ।
जे वियोगवेळे भ्रंदो । नामरूपादिक ॥ ३२ ॥
तयातें अधिभूत म्हणिजे । मग अधिदेवत पुरुष जाणिजे ।
जेणें प्रकृतीचें भोगिजे । उपाजिलें ॥ ३३ ॥
जो चेतनेचा चक्षु । जो इंद्रियदर्शनाचा अभ्यक्षु ।
जो देहास्तमानीं वृक्षु । संकल्पविहंगमाचा ॥ ३४ ॥
जो परमात्माचि परि दुसरा । जे अहंकारनिद्रा निदसुरा ।
म्हणोनि स्वप्नाचिया वोरेंबारा । संतोषें शिणे ॥ ३५ ॥
जीव येणें नावें । जयातें आळविजे स्वभावें ।
तें अधिदेवत जाणावें । पंचायतनीचें ॥ ३६ ॥

आतां इयेचि शरीरधामीं । जो शरीरभावातें उपशमी ।
 तो अधियज्जु एथ गा मी । पांडुकुमरा ॥ ३७ ॥
 येर अधिदेवाधिभूत । तेहि मीचि कीर समस्त ।
 परि पंधरें किडाळा मिळत । ते काय सांके नोहे ॥ ३८ ॥
 तरि ते पंधरेपण न मैळे । आणि किडाळाचियाही अंशा न
 मिळे । परि जव असे तयाचेनि मेळें । तव सांकेचि म्हणिजे ३९
 तैसें अधिभूतादि आघवें । हें अविद्येचेनि पालवे ।
 झांकलें तंव मानावें । वेगळें ऐसें ॥ ४० ॥ तेचि
 अविद्येची जयनिका फिटे । आणि भेदभावाची अवधि तुटे ।
 मग म्हणा एक होऊनि जरी आटे । तरी काय दोनी होती ४१
 पै केसाचा गुंडाळा । वरि ठेविली स्फाटिकशिळा ।
 ते वरि पाहिजे डोळां । तव भेदिली गमती ॥ ४२ ॥
 पाठीं केश परीते नेले । आणि भेदलेपण काय नेणों जाहालें ।
 तरि डांक देऊनि सांदिले । शिळेतें काई ॥ ४३ ॥
 ना ते अस्पृहचि आयती । परि संगें भिन्न गमली होती ।
 ते सारिलिया मागोती । जैसी का तेसी ॥ ४४ ॥
 तेवींचि अहंभावो जाये । तरी ऐक्य तें आधींचि आहे ।
 हेचि साचें जेथ होये । तो अधियज्जु मी ॥ ४५ ॥
 पै गा आम्हीं तुज । सकळ यज्ञ कर्मज ।
 सांगितले कां जे काज । मनीं धरुनि ॥ ४६ ॥
 तो हा सकळ जीवांचा विसांवा । नैष्कर्म्यसुखाचा ठेवा ।
 परि उघड करुनि पांढवा । दाविजत असे ॥ ४७ ॥
 पहिलें वैराग्यइंधनपरिपूर्ता । इद्रियानळीं प्रदीप्तीं ।
 विषयद्रव्याचिया आहुती । देऊनिया ॥ ४८ ॥

मग वज्रासन तेचि उर्वा । शोधूनि आधारमुद्रा वरवी ।
वेदिका रचे मांडवी । शरीराच्या ॥ ४३ ॥
तेथ संयमाग्नीर्ची कुंडें । इंद्रियद्रव्याचेनि पैवाडें ।
यजिजती उदेंडें । युक्तिघोषें ॥ ५० ॥
मग मनप्राणसंयमु । हाचि हवनसंपदेचा संभ्रमु ।
येणें संतोषधिजे निर्धूमु । ज्ञानानल्लु ॥ ५१ ॥
ऐसेनि हें सकळ ज्ञानीं समर्पें । मग ज्ञान तें ज्ञेयीं हारपे ।
पाठीं ज्ञेयचि स्वरूपें । निखिल उरे ॥ ५२ ॥
तया नांव गा अधियज्जु । ऐसें घोळला जंब सर्वज्जु ।
तंब अर्जुन अतिप्राह्जु । तया पातलें तें ॥ ५३ ॥ हें जाणोनि
म्हणितलें देवें । पार्या परिसतु आहासि वरयें । या कृष्णा-
चिया घोळासवें । येरु सुखाचा जाहला ॥ ५४ ॥ देखा वालका-
चिया घाणि धाडजे। कां शिष्याचेनि जाहलेपणें होइजे ।
हें सद्गुरुचि एकलेनि जाणिजे । कां प्रसवतिया ॥ ५५ ॥
म्हणोनि सात्त्विक भावांची मांदी । कृष्णा आर्गी अर्जुना आधीं
न समातसे परी बुद्धी । सांवरुनि देवें ॥ ५६ ॥ मग पिक-
लिया सुखाचा परिमल्लु । कीं निघालिया अमृताचा कल्लोल्लु ।
तेसा कोंवळा आणि रसाल्लु । बोलु बोलिला ॥ ५७ ॥
म्हणे परिसणेयांच्या राया । आइकें चापा धनंजया ।
पेसी जळीं सरलिया माया । तेथ जाळितें तेंही जळे ५८
अंतकाळे च मामेव स्मरन्मुक्त्वा कळेवरम् ।
यः प्रयाति स मद्भावं याति नास्त्यत्र संशयः ॥ ५ ॥
जें आतांचि सांगितलें होतें । अगा अधियज्ञ म्हणितला
जयातें । जे आदींचि तया मातें । जाणोनि अंती ॥ ५९ ॥

ते वेद झोळ पेसैं मानुनी । ठेले आपणपें आपण होउनी ।
 जेसा मठ गगना भरुनी । गगनींचि असे ॥ ६० ॥
 ये प्रतीतिचिया माजघरीं । तया निश्चयाची वोवरी ।
 आली म्हणोनि वाटेरी । नव्होचि से ॥ ६१ ॥
 ऐसैं सगळ पेकय संचलें । मीचि होऊनि असतां रचिलें ।
 वाहेरि भूताची पाचही रावलें । नेणतांचि पडिलीं ॥ ६२ ॥
 आतां उमया उभेपण नाहीं जयाचें । मा पडिलिया गहन
 कवण तयाचें । म्हणोनि प्रतीतीचिये पोटींचें । पाणी न हाले ॥ ६३ ॥
 ते पेकयाची आटे घेतिली । कीं नित्यतेचिया हृदयीं घातली ।
 जैसी समरससमुद्रां धुतली । रुळेचि ना ॥ ६४ ॥
 पं अथर्वीं घट बुटाला । तो आतवाटेरी उदकें भरला ।
 पाठीं दैवगत्या जरी फुटला । तरी उदक काय फुटे ॥ ६५ ॥
 ना तरी सपें कवच सादिलें । का उवारेन वस्त्र फेडिलें ।
 तरी साग पां काय मोडलें । अवेवामार्जी ॥ ६६ ॥
 तेसा आकार हा आराच भ्रशे । यांचूनि वस्तु ते साचलीचि
 असे । तेचि बुद्धि जालिया विसुकुसे । कैसोनि आतां ॥ ६७ ॥
 म्हणोनि यापरी मातें । अतकाळीं जाणतसाते ।
 जे मोफालिती देहातें । ते मीचि होती ॥ ६८ ॥

य य वाऽपि स्मरन्भाव त्यजत्यते कलेधरम् ।

त तमेवेति कौतिय सदा तद्भावमावित ॥ ६ ॥ ।

एहवीं तरी साधारण । उरीं आदळलिया मरण ।

जो आठव धरी अंत करण । तेचि होइजे ॥ ६९ ॥

जैसा कवण एक फाकुळती । पळता पत्रनगती ।

इपाउलीं अयचितीं । गुह्यामाजी पडियेला ॥ ७० ॥

आतां तया पढण्याआरौतें । पढण घुकवाचया परीतें ।
 नाहीं म्हणोनि तेथें । पढावेंचि पढे ॥ ७१ ॥
 तेंचि मृत्यूचेनि अवसरें एकें । जें येऊनि जीवासमोर ठाके ।
 तें होणें मग न घुके । मळतयापरी ॥ ७२ ॥
 आणि जागता जंव असिजे । तंव जेणें ध्यानें भावना
 भाविजे । डोळां लागतखेंचो देखिजे । तेंचि स्वप्नी ॥ ७३ ॥
 तेंचि जितोनि अवसरें । जें आयडोनि जीवीं उरे ।
 तेंचि मरणांचिये मेरे । फार हों लागे ॥ ७४ ॥
 आणि मरणीं जया जें आठवे । तो तेचि गतीतें पावे ।
 म्हणोनि सदां स्मरावें । मातेंचि तुयां ॥ ७५ ॥

तस्मात्सर्वेषु कालेषु मामनुस्मर मुद्ध्य च ।

मय्यर्पितमनोऽस्तुद्धिर्नामेवेष्ट्यस्यसंशयः ॥ ७ ॥

डोळां जें दैसावें । कां कानीं हन ऐकावें ।
 मनीं अें भाचावें । बोलावें वाचे ॥ ७६ ॥
 तें आंत वाहेरि आयवें । मीचि करून घालावें ।
 मग सर्वां काळीं स्वभाचें । मीचि आहें ॥ ७७ ॥
 अर्जुना ऐसं जाहालिया । मग न मरिजे देह गेलिया ।
 मा संग्रामु केलिया । मय काय तुज ॥ ७८ ॥
 तूं मनबुद्धी साचेंसी । जरी माझिया स्वरूपीं अर्पिंसी ।
 तरी मातेंचि गा पायसी । हे माझी माक ॥ ७९ ॥
 हेंच कायिसया चरी होये । ऐसा जरी संदेहो चर्ततु आहे ।
 तरी अभ्यासुनि आदीं पाहें । मग नव्हे तरी कोपें ॥ ८० ॥

अभ्यासयोगयुक्तेन चेतसा नान्यग्रामिना ।

परमं पुरुषं दिव्यं याति पार्थानुश्चितयत्न ॥ ८ ॥

येणेंचि अभ्यासेंसीं योग । चित्तासि करीं पां चांगु ।
 अगा उपायवळें पंगु । पहाड ठाकी ॥ ८१ ॥
 तेविं सदभ्यासें निरतर । चित्तासि परमपुरुषाची मोहर ।
 लावीं मग शरीर । राहो अथवा जावो ॥ ८२ ॥
 जे नाना गतीं पावविते । तें चित्त घरील आत्मयाते ।
 मग कवण आठवी देहात । गेलें कीं आहे ॥ ८३ ॥
 पै सरितेचेनि ओघ । सिंधुजळा मीनलें घोघे ।
 तें काय वर्तत आहे मागें । म्हणोनि पाहो येत ॥ ८४ ॥
 ना तें समुद्राचि होऊन ठेलें । तेविं चित्ताचें चैतन्य जाहालें ।
 जेथ यातायात निमालें । घनानंद जें ॥ ८५ ॥

कविं पुराणमनुशासितारमणोरणीयासमनुस्मरेयः ।
 सर्वस्य धातारमर्चित्यरूपमादित्यवर्णं तमसः परस्तात् ९
 प्रयाणकाले मनसाचलेन भक्त्या युक्तो योगबलेन धैव ।
 ध्रुवोर्मध्ये प्राणमावेश्य सम्यक् स त पर पुरुषमुपैति दिव्यम् १०

जयाचें आकारावीण असणे । जया जन्म ना निमणें ।
 जे आघवेचि आघवेपणें । देखत असे ॥ ८६ ॥
 जें गगनाहून जुने । जें परमाणूहानि सान ।
 जयाचेनि सन्निधाने । विश्व चळे ॥ ८७ ॥
 जें सर्वांति यया विये । विश्व सर्व जेणें जिये
 हेतु जया विहे । अर्चित्य जें ॥ ८८ ॥
 देखे वोळवा इगळु न चरे । तेजीं तिमिर न शिरे ।
 जे देहाचें आंधारें । चर्मचक्षूसीं ॥ ८९ ॥
 सुसदा सूर्यकणांच्या राशी । जो नित्य उदो झानियांसी ।
 अस्तमानाचे जयासी । आढनांव नाहीं ॥ ९० ॥

तया अत्यंगवाणेया ब्रह्मातें । प्रयाणकाले प्राप्ते ।
जो स्थिरावलेनि चित्तें । जाणोनि स्मरे ॥ ९१ ॥
बाहेरी पद्मासन रचुनी । उत्तराभिमुख बैसोनि ।
जीर्वां सुख सृनि । क्रमयोगाचें ॥ ९२ ॥
आंतु मोनलेनि मनोधर्म । स्वरूपप्राप्तीचेनि प्रेम ।
आपेंआप संभ्रमें । मिळायया ॥ ९३ ॥
आकळलेनि योगें । मध्यमा मध्यमार्गें ।
अग्निस्थानौनि निगे । ब्रह्मरंधा ॥ ९४ ॥
तैय अचेत चित्ताच्या सांगातु । आहाचवाणा दिसे मांडतु
जेथ प्राण गगनाआंतु । संचरे कां ॥ ९५ ॥
परी मनाघेनि स्थैर्य धरिला । भक्तीचिया भावना भरला ।
योगबळें आवरला । सज्ज होउनी ॥ ९६ ॥
तो जडाजडातें विरवितु । भ्रूलतांमार्जी संचरतु ।
जैसा घंटानाद लयस्थु । घंटेसींच होय ॥ ९७ ॥
कां झांकलिये घटींचा दिवा । नेणजे काय जाहला केव्हां ।
या रीती जो पांढवा । देह ठेवी ॥ ९८ ॥
तो केवळ परब्रह्म । जया परमपुरुष ऐसें नाम ।
तें माझें निजधाम । होऊनि ठाके ॥ ९९ ॥

यदक्षरं वेदविदो वदन्ति विशन्ति ययतयो वीतरागाः ।

यदिच्छन्तो ब्रह्मचर्यं धरन्ति तत्ते षट् संग्रहेण प्रवक्ष्ये ॥११॥

सकळां जाणजेयां जे लाणी । तिये जाणिवेची जे खाणी ।
तयां झानियांचिये आयणी । जयातें अक्षर म्हणिये ॥१००॥
चढवातेंही न मोडे । तें गगनचि कीं फुडें ।
चांचूनि जरी होईल मेहुडें । तरी उरेल कैचें ॥ १ ॥

तेवि जाणणेया जें आकळिलें । तें जाणिवलेपणेंचि उमाणलें ।
 मग नेणवेचि तया म्हणितलें । अक्षर सहजे ॥ २ ॥
 म्हणोनि वेदविद नर । म्हणती जयातें अक्षर ।
 जे प्रकृतीसी पर । परमात्मरूप ॥ ३ ॥
 आणि विषयांचें विष उलंडुनि । जे सर्वेद्रियां प्रायश्चित्त
 देऊनि । आहाति देहाचिया विसोनि । झाडातळीं ॥ ४ ॥
 ते यापरी विरक्त । जयाची निरंतर वाट पाहात ।
 निष्कामासि अभिप्रेत । सर्वदा जें ॥ ५ ॥
 जयाचिया आयडी । न गणिती घड्याचियादि सांकडीं ।
 निष्ठुर होऊनि बापुडीं । इंद्रिये फारिती ॥ ६ ॥
 ऐसें जें पद । दुर्लभ आणि अगाध ।
 जयाचिये थडिये वेद । घुचुकळिले ठेले ॥ ७ ॥
 ते ते पुरुष होती । जे यापरी लया जाती ।
 तरी पार्था हेचि स्थिती । एक वेळ सांगों ॥ ८ ॥
 तेय अर्जुन म्हणितले स्वामी । हेचि म्हणावया होतो पां मी
 तव सहजें कृपा केली तुम्हीं । तरी बोलिजो कां ॥ ९ ॥
 परि बोलों तें अति सोहोपें । तेथें म्हणितले त्रिभुवनवीप ।
 तुज काय नेणों संक्षेपें । सांगेन ऐक ॥ १० ॥
 तरी मना या बाहेरिलीकडे । यावयाची साविया, सवे मोडे
 हें हृदयाचिया डोहीं बुडे । तैसें कीजे ॥ ११ ॥

सर्वद्वाराणि संयम्य मनो हृदि निरुध्य च ।

मूढ्यर्थाध्यात्मनः प्राणमास्थितो योगधारणाम् ॥ १२ ॥

परी हे तरीच घडे । जरी संयमार्चीं अखंडें ।

सर्वद्वारीं कवाडें । कळ्यासती ॥ १२ ॥

तरी सहजें मन कोंडलें । हृदयींचि असेल उगलें ।
जैसें करचरणीं मोडलें । परिवरु न संडी ॥ १३ ॥
तैसें चित्त राहिल्या पांडवा । प्राणाचा प्रणवुचि करावा ।
मग अनुवृत्तिपंथें आणावा । मूर्धिवरी ॥ १४ ॥
तेथ आकाशीं मिळे न मिळे । तैसा धरावा धारणावळें ।
जंव मात्रात्रय मावळे । अर्धबिंबी ॥ १५ ॥

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन्मानुस्मरन् ।

यः प्रयाति त्वजन्देहं स याति परमां गतिम् ॥ १६ ॥

तंघ्यरी तो समीरु । निराळीं कीजे स्थिरु ।
मग लक्ष्मीं जेविं ओंकारु । बिंबींचि विलसे ॥ १६ ॥
तैसें ओं हें स्मरों सरे । आणि तेथेंचि प्राणु पुरे ।
मग प्रणवांतीं उरे । पूर्णघन जें ॥ १७ ॥
म्हणोनि प्रणवैकनाम । हें एकाक्षर ब्रह्म ।
जो माझें स्वरूप परम । स्मरतसांता ॥ १८ ॥
यापरी त्यजी देहातें । तो त्रिशुद्धी पावे मातें ।
जया पावणयापरीतें । आणिक पावणें नाहीं ॥ १९ ॥
तेथ अर्जुना जरी विषायें । तुझ्या जीवीं हन ऐसें जाये ।
ना हें स्मरण मग होये । कायसयावरी अंती ॥ २० ॥
इंद्रियां अनुघट पडलिया । जीविताचें सुख बुडालिया ।
आंतुवाहेरी उघडलिया । मृत्युचिन्हें ॥ २१ ॥
ते वेळीं वेसावेंचि कवणें । मग कवण निरोधी करणें ।
तेथ फाह्याचेनि अंतःकरणें । प्रणव स्मरावा ॥ २२ ॥

१ परसाव, घर. २ ओंकार. ३ कर्माक्रमानें. ४ कदाचित्. ५ क्षोपड,
विस्मृतलेली स्थिति. ६ इंद्रिये.

तरि ऐशिया हो ध्वनी । झणें दारा देशी गा मनीं ।
पै नित्य सेविला मी निदानीं । सेवकु होय ॥ १३ ॥

अनन्यचेताः सतत यो मां स्मरति नित्यशः ।
तस्पाह सुलभ पार्थ नित्ययुक्तस्य योगिन ॥ १४ ॥
मासुपेत्य पुनर्जन्म दु खालयमशाश्वतम् ।
नामुचति महात्मान ससिद्धिं परमा गता ॥ १५ ॥

जे विषयासि तिळाजळी देऊनि । प्रवृत्तीवरी निर्गड घाऊनि
मातें हृदयीं सृनि । भोगिताती ॥ १४ ॥
परि भोगितया आराणुका । भेटणें नाहीं धुधादिका ।
तेथ चक्षुरादि रंका । कवण पाहु ॥ १५ ॥
ऐसे निरतर एकवटले । जे अत'करणी मजशीं लिगटले ।
भीचि होऊनि आटले । उपासिती ॥ १६ ॥
तया देहावसान जै पावे । तें तिहीं मातें स्मरावें ।
मग म्या जरी पावावें । तरि उपास्ति ते कायसी ॥ १७ ॥
पै रकु एक आडलेपणे । काकुळती धाव गा धाव म्हणे ।
तरि तयाचिये ग्लानी धावणे । काय न घडे मज ॥ १८ ॥
आणि भक्ताही तेचि दशा । तरी भक्तीचा सोसु कायसा
म्हणऊनि हा ध्वनी ऐसा । न वाखाणावा ॥ १९ ॥
तिहीं जे वेळीं मी स्मरावा । ते वेळीं स्मरला कीं पावावा
तो आमारुही जीवा । साहवेचि ना ॥ २० ॥
ते ऋणवैपण देखोनि आगीं । मी आपुलियाचि उत्तीर्णत्वा-
ग्रीं । भक्ताचिया तनुत्यागीं । परिचर्या करीं ॥ २१ ॥

देहवैकल्याचा वारा । झणें लागेल या सकुमारा ।
 म्हणोनि आत्मबोधाचे पांजिरां । सूर्यें तयातें ॥ ३१ ॥
 वरि आपुलिया स्मरणाची उदाइली । होंवैऐसी करीं साउली ।
 ऐसेनि नित्य बुद्धि संचली । भीआणीं तयातें ॥ ३२ ॥
 म्हणोनि देहांतीचें सांकडें । माझिया कहींचि न पडे ।
 मी आपुलियातें आपुलीकडे । सुखेंचि आणीं ॥ ३३ ॥
 वरचील देहाची गंवंसणी फेडुनी । आहाच अहंकाराचे रज
 झाडुनी । शुद्ध यासना निवडुनी । आपणपां मेळवीं ॥ ३४ ॥
 आणि भक्तां तरी देहीं । विशेष एकवंचीचा ठाव नाहीं ।
 म्हणऊनि अव्हेर करितां कांहीं । वियोग ऐसा न वाटे ॥ ३५ ॥
 ना तरी देहांतीचि मियां यावें । मम आपणपें यातें न्यावें ।
 हेंही नाहीं जे स्वभावं । ते आधींचि मज भीनले ॥ ३६ ॥
 येरी शरीराचिया सालिलीं । असतेपण हे साउली ।
 वांचूनि चंद्रिका ते ठेली । चंद्रीच आहे ॥ ३७ ॥
 ऐसे जे नित्ययुक्त । तयांसि सुलभ मी सतत ।
 म्हणऊनि देहांतीं निश्चित । भीचि होती ॥ ३८ ॥
 मग क्लेशतरुची वाढी । जे तापत्रयाक्षीची सगडी ।
 जे मृत्युकाकासि कुंरोढी । सांडिली आहे ॥ ३९ ॥
 जें दैन्याचें दुमलें । जें महामयातें वाढवितें ।
 जें सकळ दुःखाचें पुरतें । भांडवल ॥ ४० ॥
 जें दुर्मतीचें मूळ । जें कुमार्गाचें फळ ।
 जें व्यामोहाचें केवळ । स्वरूपचि ॥ ४१ ॥

जें संसाराचें वैसणें । जें विकाराचें उद्यानं ।
 जें सकळ रोगांचें माणें । वाटिलें आहे ॥ ४३ ॥
 जें काळाचा खिचेंउशिटां । जें आशेचा आंगवडा ।
 जन्ममरणाचा वोळिवटां । स्वभाचें जें ॥ ४४ ॥
 जें भुलीचें मर्राव । जें विकल्पाचें दोर्ताव ।
 किंचहुना पेंव । विंचुवांचें ॥ ४५ ॥
 जें व्याघ्राचें क्षेत्र । जें पण्यांगनेचें मैत्र ।
 जें विषयविज्ञानयंत्र । सुपूजित ॥ ४६ ॥
 जें लावेचा कळवळा । निवाळिया विषोदकाचा गळाळा ।
 जें विश्वासु आंगवळा । संबचोराचा ॥ ४७ ॥
 जें कोटियाचें खेंव । जें काळसर्पाचें मार्दव ।
 गोरियेचें स्वभाव । गायन जें ॥ ४८ ॥
 जें वैरियाचा पाहुणे । जें दुर्जनाचा आदर ।
 हें असो जें सागर । अनर्याचा ॥ ४९ ॥
 जें स्वप्नीं देखिलें स्वप्न । जें मृगजळें सांसिल्लें वन ।
 जें घुमरजांचें गगन । ओतलें आहे ॥ १५० ॥
 ऐसें जें हें गरीर । तें ते न पचतीचि पुटती नर ।
 जे होऊनि टेले अपार । स्वरूप माझें ॥ ५१ ॥

आब्रह्ममुवनाहोकाः पुनरावर्तिनोऽर्जुन ।

मामुपेत्य तु कर्तव्य पुनर्जन्म न विद्यते ॥ १६ ॥

१ साध, अर. २ खिचडीचा. ३ दृष्ट घास. ४ अंरा टेंकण्याची जागा.
 ५ सुपीक पाणयळ शेत. ६ घोंट, गुरळ. ७ सलगी, अंगलट. ८ गळामिठी.
 ९ फांसेपारथ्याचें. १० तराखेले. ११ वनलेले.

एन्हवीं ब्रह्मपणाचिये भटसे । न चुकतीचि पुनरावृत्तीचे
 वळस । परि निवटलियाचें जैसें । पोट न इखे ॥ ५१ ॥
 ना तरी चेइलियानंतरें । न बुद्धिजे स्वर्गाचेनि महापूरें ।
 तेवीं मातें पावळे ते संसारें । लिपतीचि ना ॥ ५२ ॥
 एन्हवीं जगदाकाराचें सिरें । जें चिरस्थायीयांचे धुरे ।
 ब्रह्मभुवन गा चवरे । लोकाचळ्याचें ॥ ५३ ॥

जिये गांधीचा पंहाडिवोवरी । एका अमरेंद्राचें आयुष्य
 न धरी । विळोनि पांतीं उठी एकसरी । चवदाजणांची ५५

सहस्रयुगपर्यंतमदर्यद्वहणो विदुः ।

रात्रिं युगसहस्रां तां तेऽहोरात्रविदो जनाः ॥ १७ ॥

जें श्रीकडिया सहस्र जाये । तें ठायेठावो विळचि होये ।
 आणि तैसेचि सहस्रयरिये पाहें । रात्री जेथ ॥ ५६ ॥
 येवढें अहोरात्र जेथींचें । तेणें न छोटती जे भाग्याचे ।
 देखती ते स्वर्गाचे । चिरंजीव ॥ ५७ ॥

येरां सुरगणांची नवाई । विशेष सांगावी तेथ काई ।
 मुद्दल इंद्राचीचि दशा पाहीं । जे दिहाचे चौदा ॥ ५८ ॥
 परि ब्रह्मयाचियाहि आठां पहारांतें । आपुलिया होळ्यां
 देखते । जे आहाति गा तयांतें । अहोरात्रविद म्हणिजे ॥ ५९ ॥

अव्यक्ताद्व्यक्तयः सर्वाः प्रभवन्त्यहरागमे ।

रात्र्यागमे प्रलीयन्ते तत्रैवाव्यक्तसंज्ञके ॥ १८ ॥

भूतप्राभः स एवाऽयं भूत्वा भूत्वा प्रलीयते ।

रात्र्यागमेऽवशः पार्थ प्रभवन्त्यहरागमे ॥ १९ ॥

तये ब्रह्मभुवर्नी दिवसें पाहे । ते वेळीं गणना केंही न समाये ।
 अव्यक्ताचें होये । व्यक्त विश्व ॥ १६० ॥
 पुढती दिहांची चौपांहारी फिते । आणि हा आकारसमुद्र
 आटे । पाठीं तैसाचि मग पाहांटे । भरो लागे ॥ ६१ ॥
 शारदीयोचिये प्रवेशीं । अभ्रें जिरती आकाशीं ।
 मग ग्रीष्मांतीं जैशीं । निगती पुढती ॥ ६२ ॥
 तैसी ब्रह्मदिनाचिये आदी । हे भूतसृष्टीची मांदी ।
 मिळे जंव सहस्रावधी । निमित्त पुरे ॥ ६३ ॥
 पाठीं रात्रीचा अवसर होये । आणि विश्व अव्यक्तीं लया
 जाये । तोही युगसहस्र मोटका पाहे । आणि तैसंचि रचे ६४
 हें सांगावया काय उपपत्ती । जे जगाचा प्रलयो आणि
 संभूती । इये ब्रह्मभुवर्नीचिया होती । अहोरात्रामाजीं ६५
 कैसं थोरिवेचें मान पाहें पां । जो सृष्टिवीजाचा साटोपां ।
 परि पुनरावृत्तीचिया मापा । शीग जाहाला ॥ ६६ ॥
 एन्हवीं त्रैलोक्य हें धनुर्धरा । तिये गांवींचा गा पसारा ।
 तो हा दिनोदयीं एकसरां । मांडतु असे ॥ ६७ ॥
 पाठीं रात्रीचा सर्मी पावे । आणि अपैसाचि सांढवे ।
 म्हणिये जेथींचें तेथ स्वमार्ये । साम्यासि ये ॥ ६८ ॥
 जैसें वृक्षपण बीजासि आलें । कीं मेघ हें गगन जाहालें ।
 तैसें अनेकत्व जेथ सामावळें । तें साम्य म्हणिये ॥ ६९ ॥
 परस्तस्मान्नु भावोऽन्यो व्यक्तोऽव्यक्तान्सनातनः ।
 यः स सर्वेषु भूतेषु नश्यन्तु न विनश्यति ॥ ७० ॥

६ दिवस उगवतो. २ दिवसाचे चार प्रहर. ३ समूह. ४ वेळ. ५ लहान-
 उजाडते ७ सांढवण, मांडार. ८ समय, वेळ.

तेय समविपम न दिसे कांहीं । म्हणोनि भूतें हे माप नाहीं ।
जेविं दूधचि जाहालिया दर्हीं । नामरूप जाय ॥ १७० ॥
तेविं आकारलोपासरिसें । जगाचें जगपण भ्रंशे ।
परि जेथें जाहालें तें जैसें । तैसेंचि असे ॥ ७१ ॥
तेंतया नांव सहज अव्यक्ताआणि आकारावेळीं तेंचि व्यक्ता ।
हें एकास्तव एक सूचित । एन्ह्यां दोनी नाहीं ॥ ७२ ॥
जैसें आटलिया स्वरूपें । आटलेपण ते खोटी म्हणिजे ।
पुढती तो घनाकारु हारजे । जे वेळीं अळंकार होती ॥ ७३ ॥
होई दोन्ही जैशीं होणीं । एकीं साक्षीमूत सुवर्णी ।
तैसी व्यक्ताव्यक्ताची फडेंसणी । वस्तूच्या ठायीं ॥ ७४ ॥
तें तरी व्यक्त ना अव्यक्त । नित्य ना नाशवंत ।
या दोहीं भावाअतीत । अनादिसिद्ध ॥ ७५ ॥
जें हें विश्वचि होऊनि असे । परि विश्वपण नासिलेनि न नासे
अक्षरें पुसिल्या न पुसे । अर्थु जैसा ॥ ७६ ॥
पाहें पां तरंग तरी होत जात । परितेथ उदक तें अखंड अस्त ।
तेवीं मृताभावीं नाशवंत । अधिनाश जें ॥ ७७ ॥
ना तरी आटतिये अळंकारीं । नाटतें कनक असे जयापरी ।
तेवीं मरतिये जीवाकारीं । अमर जें आहे ॥ ७८ ॥

अव्यक्तोऽक्षर इत्युक्तस्तमाहुः परमां गतिम् ।

यं प्राप्य न निवर्तते तद्धाम परमं मम ॥ २१ ॥

पुरुषः स परः पार्थ भक्त्या लभ्यस्त्वनन्यथा ।

यस्यांतःस्थानि भूतानि येन सर्वमिदं ततम् ॥ २२ ॥

जयातें अव्यक्त म्हणों ये कोडे । म्हणतां स्तुति हें ऐसें
 नांवडे । जें मनबुद्धि न सांपडे । म्हणऊनियां ॥ ७९ ॥
 आणि आकारा आलिया जयाचें । निराकारपण न वचे ।
 आकारलोपें न विसंचे । नित्यता गा ॥ १८० ॥
 म्हणोनि अक्षर जें म्हणिजे । तेवींचि म्हणतां घोषुही उपजे ।
 जयापरौता पैसु न देखिजे । यालागीं परमगति जें ॥ ८१ ॥
 परि आघवा इहीं देहपुरी । आहे निजेलियाचे परी ।
 जे व्यापार करवी ना करी । म्हणऊनिया ॥ ८२ ॥
 एतवीं जे शारीरचेष्टा । त्यांमार्जी एकही न ठके गा सुभटा ।
 दाही इद्रियाचिया वाटा । वाहतचि आहाती ॥ ८३ ॥
 उकलूनि त्रिपयांचा पेटा । होत मनाचा चोटटा ।
 तो सुखदुःखाचा राजवांटा । भीतरादि पावे ॥ ८४ ॥
 परि रावो पडुडलिया सुखें । जैसा देशींचा व्यापार न ठके ।
 प्रजा आपुलालोनि अभिलाखे । करितीच असती ॥ ८५ ॥
 तेसैं घुद्धीचें हन जाणणें । का मनाचे धेणदेणें ।
 इद्रियाचें करणें । स्फुरण वायूचें ॥ ८६ ॥
 हे वेदत्रिया आघवी । न करिता होय धरवी ।
 जैसा न घलवितेनि रवी । लोकु चाले ॥ ८७ ॥
 अर्जुना तयापरी । सुतळा ऐसा आहे शरीरी ।
 म्हणोनि पुरुषु गा अवधारी । म्हणिपे जयाते ॥ ८८ ॥
 आणि प्रकृति पतिव्रते । पडिला एकपत्नीव्रतें ।
 येणेंही कारणे जयातें । पुरुषु म्हणों ये ॥ ८९ ॥

१ योग्य वर्णन वाटत नाही २ विस्मयन ३ प्रदेश, मार्ग ४ कारा
 ५ गुंत नाही ६ पेट, वाजार ७ निपल्यासारखा ८ अग्नीन ज्ञान

पै वेदाचें बहुवसपण । देखेचिना जयाचें आंगण ।
 हें गगनाचें पांघरूण । होय देखा ॥ १९० ॥
 ऐसें जाणूनि योगीश्वर । जयातें म्हणती परात्पर ।
 जें अनन्यगतीचें घर । गिवसीत ये ॥ १९१ ॥
 जे तनू वाचा चित्तें । नाइकती दुजिये गोष्टीतें ।
 तथा एकनिष्ठेचें पिकतें । सुक्षेत्र जें ॥ १९२ ॥
 हें त्रैलोक्यचि पुरुषोत्तम । ऐसा साच जयाचा मनोधर्म ।
 तथा आस्तिकाचा आश्रम । पांडवा गा ॥ १९३ ॥
 जें निगर्वाचें गौरव । जें निर्गुणाची जाणीव ।
 जें सुखाची राणिव । निराशांसी ॥ १९४ ॥
 जें संतोपियां यादिलें साट । जें अर्चिता अनाथाचें माय-
 पोड । भक्ती उजू याट । जया गांवा ॥ १९५ ॥
 हें एकैक सांगोनि वार्या । काय फार करूं धनंजया ।
 पै गेलिया जया ठाया । तो ठावोचि होइजे ॥ १९६ ॥
 हिंवाचिया झुलुका । जेसैं हिंवचि पडे उष्णोदका ।
 कां समोर जालिया अर्का । तमचि प्रकाशु होय ॥ १९७ ॥
 तैसा संसारु जया गांवा । गेला सांता पांडवा ।
 होऊनि ठाके आघवा । मोक्षाचाचि ॥ १९८ ॥
 तरी अग्नीमार्जी आलें । जेसैं इंधनचि अग्नि जहालें ।
 पाठीं न निवडेचि कांहीं केलें । काष्ठपण ॥ १९९ ॥
 ना तरी साखरेचा माघौता । बुद्धिमंतपणेंही करितां ।
 परि ऊंस नव्हे पांडुसुता । जियापरी ॥ २०० ॥
 लोहाचें कनक जहालें । हें एकें परिसंचि केलें ।
 आतां आणिक कैचें तें गेलें । लोहत्व आणी ॥ १ ॥

म्हणोनि तूप होऊनि माघोतें । जेवीं दूधपण न येचि
 निरुते । तेवि पावोनियां जयातें । पुनरावृत्ति नाहीं ॥ २ ॥
 तें माझें परम । सांचोकारें निजधाम ।
 हें आंतुवट तुज वर्म । दाविजत असें ॥ ३ ॥

यत्र काले त्वनावृत्तिमावृत्तिं चैव योगिनः ।

प्रयाता यांति तं फाल वक्ष्यामि भरतर्षभ ॥ २३ ॥

तेवींचि आणिकेंही एके प्रकारें । हें जाणतां आहे सोपारें ।
 तरि देह सांडितेनि अवसरें । जेय मिळती योगी ॥ ४ ॥
 अथवा अवचटें ऐसें घडे । जे अनवसरें देह सांडे ।
 तरि माघोते येणें घडे । देहासीचि ॥ ५ ॥

म्हणोनि फाळशुद्धी जरी देह ठेविती । तरी ठेवितखेवीं
 ब्रह्मचि होती । एन्वीं अफाळीं तरी येती । संसारा पुढती ६
 तेंसं सांयुज्य आणि पुनरावृत्ती । या दोन्ही अवसरा अधीन
 आहाती । तो अवसर तुजप्रती । प्रसंगे सांगो ॥ ७ ॥

तरि ऐकें गा सुमटा । पातलिया मरणाचा माजिवटा ।
 पांचे आपुलालिया वाटा । निघती अंती ॥ ८ ॥

ऐसा वरिपडिला प्रयाणकाळीं । बुद्धीतें भ्रमु न गिळी ।
 स्मृति नव्हे आंधळी । न मरे मन ॥ ९ ॥

हा चेतनावर्गु आघवा । मरणीं विसे टवटवा ।

परि अनुभविलिया ब्रह्मभावा । गंवसणी होऊनि ॥ १० ॥

१ निर्लस्य २ तारे खरे. ३ अन्तस्थ, गूढ. ४ इगित ५ सोपे.
 ६ शुद्ध समय साधून ७ ब्रह्मस्वस्पाशी धरूं देव्य. ८ वाट्यार
 मरणांतून. ९ पुंरी, तंद्री. १० शोधवण.

ऐसा सावध हा समवायो । आणि निर्वाणवेन्हीं निर्याहो ।
 हें तरीच घडे जरी सांवायो । अग्नीचा आर्थी ॥ ११ ॥
 पाहें पां वारेन कां उदकें । जें दिवियाचें दिवेषण झांके ।
 तें असतीच काय देखे । दिठी आपुली ॥ १२ ॥
 तेसं देहांतींचेनि विषमवातें । देह आंतवाहेरि श्लेष्माआतें ।
 तें धिळोनि जाय उजितें । अग्नीचें तें ॥ १३ ॥
 ते वेळीं प्राणासि प्राणु नाहीं । तेथ बुद्धि असोनि करील
 काई । म्हणोनि अग्नीवीण देहीं । चेतना न थरे ॥ १४ ॥
 अगा देहींचा अग्नि जरी गेला । तरी देह नव्हे चिखलु घोला
 यायां आयुष्यवेळु आपुला । आंधारें गिवसी ॥ १५ ॥
 आणि मागील स्मरण आघवें । तें तेणें अवसरें सांभाळावें ।
 मग देह त्यजूनि मिळावें । स्वरूपीं कीं ॥ १६ ॥
 तब तया देहश्लेष्माचे चिखलीं । चेतनाचि बुडोनि गेली ।
 तेथ मागिली पुढिली हे ठेली । आठवण ॥ १७ ॥
 म्हणोनि आर्धां अभ्यासु जो केला । तो मरण न येतां निमोनि
 गेला । जैसं ठेवणें न दिसतां मालवला । दीपु हातीं चा ॥ १८ ॥
 आतां असो हें सकळ । जाण पां ज्ञानासि अग्नि मूळ ।
 तया अग्नीचें प्रयाणीं बळ । संपूर्ण आर्थी ॥ १९ ॥

अग्निज्योतिरहः शुक्रः एण्मासा उत्तरायणम् ।

तत्र प्रयाता गच्छन्ति ब्रह्म ब्रह्मविदो जनाः ॥ २४ ॥

आंत अग्निज्योतीचा प्रकाश । बाहेरी शुक्रपक्षु आणि
 दिवस । आणि सा मासांमार्जी मास । उत्तरायण ॥ २९ ॥

ऐशिया समयोगाची निरुती । लाहोनि जे देह ठेविती ।
 ते ब्रह्मचि होती । ब्रह्मविद् ॥ ११ ॥
 अवधारीं गा धनुर्धरा । येथवरी सामर्थ्य यया अवसरा ।
 तेवींचि हा उजू मार्ग स्वंपुरा । यावया पै ॥ १२ ॥
 एथ अग्नी हें पहिलें पायतरें । ज्योतिर्मय हें दुसरें ।
 दिवस जाणें तिसरे । चौथें शुक्लपक्ष ॥ १३ ॥
 आणि सामास उत्तरायण । तें घरंचील गा सौपान ।
 येणें सायुज्यासिद्धिसदन । पावती योगी ॥ १४ ॥
 हा उत्तम कालु जाणिजे । यातें अर्चिरादि मार्गु म्हणिजे ।
 आतां अकालु तोही सहजें । सांगेन आर्द्रक ॥ १५ ॥
 धूमो रात्रिस्तथा कृष्णः पण्मासा दक्षिणायनम् ।
 तत्र चांद्रमसं ज्योतिर्योगी प्राप्य निवर्तते ॥ १५ ॥
 तरि प्रयाणाचिया अवसरें । वातश्लेष्मां सुमरें ।
 तेणे अंतःकर्णी आंधार । कोंदलें ठाके ॥ १६ ॥
 सर्वेद्रियां लांकुड पडे । स्मृति भ्रमामार्जी बुडे ।
 मन होय वेढें । कोंडे प्राण ॥ १७ ॥
 अग्नीचें अग्निपण जाये । मग तो धूमचि अवघा होये ।
 तेणें चेतना गिंवासिली ठाये । शरीरींची ॥ १८ ॥
 जैसं चंद्राआढ आभाळ । सदट दाटे सजळ ।
 मग गडद ना उजाळ । ऐसं क्षायळें होये ॥ १९ ॥
 कां मरे ना सावध । ऐसं जीवितासि पडे स्तब्ध ।
 आयुष्य मरणाची मर्याद । वेळु ठाकी ॥ २० ॥

१ अनुकूल परिस्थितीची. २ मोक्षस्यवला. ३ घरची पायरी.
 ४ धुसट, झुसट.

पेसी मनबुद्धिकरणीं । समोदतीं धूमाकुळाची कोंडणी ।
 तेथ जन्म जोडलिये दाहणी । युगचि बुडे ॥ ३१ ॥
 हां गा हातींचें जे वेळीं जाये । तेवेळीं आणिका लामाची
 गोठी कें आहे । म्हणऊनि प्रयाणीं तंव होये । येतुली दशा
 ॥ ३२ ॥ पेसी देहाआंतु स्थिती । बाहेरि कृष्णपक्षु वरि
 राती । आणि सा मासही वोढवती । दक्षिणायन ॥ ३३ ॥
 इये पुनरावृत्तीचीं धराणीं । आधवीं एकवटती जयाचिया
 प्रयाणीं । तो स्वरूपासिद्धीची काहाणी । कैसोनि आइके ३४
 ऐसा जयाचा वेह पडे । तथा योगी म्हणोनि चंद्रवरी जाणें
 घडे । मग तेथूनि मागुता वहुडे । संसारा ये ॥ ३५ ॥
 आम्हीं अकाळ जो पांढवा । म्हणितला तो हा जाणावा ।
 आणि हाचि धूम्रमार्गु गांवा । पुनरावृत्तीचिया ॥ ३६ ॥
 येर तो अचिरादि मार्गु । तो वसंता आणि असंलगु ।
 साधियां स्वस्तं चंगु । निवृत्तीवरी ॥ ३७ ॥

शुद्धकृष्णे गती ह्येते जगतः शाश्वते मते ।

एकया शाश्वतावृत्तिमन्ययाऽवर्तते पुनः ॥ ३६ ॥

पेशिया अनादिया दोन्ही घाटा । एकी उजु एकी अवांटा ।
 म्हणवूनि बुद्धिपूर्वक सुभटा । दाविलिया तुज ॥ ३८ ॥
 कां जे मार्गामार्ग हेखावे । साच लाटेकें चोळखावें ।
 हिताहित जाणावें । हिताचिलार्गी ॥ ३९ ॥
 पाहे पां नाथ देखतां वरवी । कोणी आढ घाली काय
 अधावीं । कां सुपंथ जाणोनियां अडवीं । रिगवत असे ॥ ४० ॥

१ प्रवाद, मार्ग. २ साधने, लक्षणे. ३ कथा. ४ जागता. ५ अगदी
 निराळ, स्वतंत्र. ६ स्वयंसिद्ध. ७ छातिमुखाचा.

जो विप अमृत बोळखे । तो अमृत काय सांडूं शके ।
 तेचि जो उजू वाट देखे । तो अव्हांटा न वचे ॥ ४१ ॥
 म्हणोनि फुडें । पारखावें खरें कुडे ।
 पारखिलें तरी न पंडे । अवसरें कहीं ॥ ४२ ॥
 एन्हवीं देहांतीं थोर विपम । या मार्गाचें आहे संभ्रम ।
 जन्में अभ्यासिलियाचें हन काम । जाईल वायां ॥ ४३ ॥
 जरी अर्चिरादि मार्ग चुकलियां । अवचटे धूम्रपथें पडिलियां ।
 तरी संसारपांतीं जुंतलियां । भवंतचि असावें ॥ ४४ ॥
 हे सायास देखोनि मोटे । आतां कैसेनि पां एकवेळ फिटे ।
 म्हणोनि योगमार्गु गोमटे । शोधिले दोन्ही ॥ ४५ ॥
 तंव एके ब्रह्मत्या जाइजे । आणि एके पुनरावृत्ती येइजे ।
 परि दैवगत्या जो लाहिजे । देहांतीं जेणें ॥ ४६ ॥

नेते सुती पार्थ जानन्योगी मुह्यति कथन ।

तस्मात्सर्वेषु कालेषु योगयुक्तो भवाऽर्जुन ॥ २७ ॥

ते वेळीं म्हणितले हें नव्हे । वायां अवचटे काय पावे ।
 देह त्यजूनि वस्तु होआवें । मार्गेच कीं ॥ ४७ ॥
 तरी आतां देह असो अथवा जावो । आम्ही तों केवळ
 वस्तूचि आहों । कां जे दोरीं सर्पत्व दावो । दोराचिकडुनी ४८
 मज तरंगपण असे कीं नसे । ऐसें हें उदकासी कहीं प्रतिभासे ।
 ते भलतेव्हां जैसैं तैसैं । उदकाचि कीं ॥ ४९ ॥
 तरगाकारें न जन्मेचि । ना तरंगलोपें न निमेचि ।
 ते विदेही जे देहेचि । वस्तु जाहले ॥ २५० ॥

आतां शरीराचें तयाचिया ठाई । आढनांवही उरलें नाहीं ।
 तरी कोणें काळें काई । निमे तें पाहें यां ॥ ५१ ॥
 मग मार्गातें कासया शोधवें । कोणें कोठुनि कें जावें ।
 जरी देशकालादि आघवें । आपणाचि असे ॥ ५२ ॥ आणि
 हां गा घडु जे वेळीं फुटे । ते वेळीं तेथींचें आकाश लागे नीट
 वाटे । वाटा लागे तरि गगना भेटे । एन्हीं काय चुके ॥ ५३ ॥
 पाहें पां पेंसें हन आहे । कीं तो आकारुचि जाये ।
 येर गगन तें गगनीचि आहे । घटत्याहि आर्धी ॥ ५४ ॥
 ऐसिया बोधाचेनि सुरवाटें । मार्गामार्गाचें सांकटें ।
 तया सोहंसिद्धां न पडे । योगियांसी ॥ ५५ ॥
 याकारणें पांडुसुता । तुयां होआवें योगयुक्ता ।
 येतुलेनि सर्वकाळीं साम्यता । आपैसया होईल ॥ ५६ ॥
 मग भलतेथ भलतेढ्यां । देहबंध असो अथवा जावा ।
 परि अर्बधा नित्य ब्रह्मभावा । विघट नाहीं ॥ ५७ ॥
 तो कल्पादि जन्मा नागवे । कल्पांतीं मरणें नाष्टवे ।
 माजीं स्वर्गसंसाराचेनि लाघवें । क्षकवेना ॥ ५८ ॥
 येणें बोधें जो योगी होये । तयासीचि या बोधाचें नीटपण
 आहे । कां जे भोगातें पेल्लुनि पार्ये । निजरूपा ये ॥ ५९ ॥
 पें गा इंद्रादिकां देवां । जयां सर्वस्वें गाजती राणिवा ।
 तें सांडणें मानूनि पांडया । टावली जो ॥ ६० ॥

धेदेष्टु यष्टेष्टु तपःस्तु चैव दानेष्टु यस्तुष्टुफलं प्रदितम् ।

अप्येति तत्सर्वमिदं विदित्वा योगी परं स्थानमुपैति कायम् २८

जरी वेदाध्ययनाचें जालें । अथवा यज्ञाचें शेतचि पिकलें ।
 कीं तपोदानांचें जोडलें । सर्वस्व हन जें ॥ ६१ ॥

तथा आघवां पुण्याचा मळा । भार आतौनि जया ये फळा ।
 ते परब्रह्मा निर्मळा । सांटी न सरे ॥ ६२ ॥
 जें नित्यानदाचेनि मानें । उपमेचा कांटाळा न दिसे सानें ।
 पाहा पां वेदयज्ञादि साधनें । जया सुखा ॥ ६३ ॥
 जें विटे ना सरे । भोगी तथाचेनि पवाडे पुरे ।
 पुढती महासुखाचें सोयरे । भावंडचि ॥ ६४ ॥
 ऐसें दृष्टीचेनि सुखपणें । जयासी अदृष्टाचे बैसणे ।
 जें शतमखाही आंगवणें । नोहेचि एका ॥ ६५ ॥
 तथाते योगीश्वर अलौकिके । दिठीचेनि हाततुके ।
 अनुमानती कोतुके । तय हलुवार आवडे ॥ ६६ ॥
 मग तथा सुखाची किरीटी । करूनियां गा पाउटी ।
 परब्रह्माचिये पाटी । आरूढती ॥ ६७ ॥
 ऐसें चराचरैकभाग्य । जें ब्रह्मेशां आराधनेयोग्य ।
 योगियांचें भोग्य-। भोगधन जें ॥ ६८ ॥
 जो सकळ कळाची कळा । जो परमानदाचा पुतळा ।
 जो जिवाचा जिव्हाळा । विश्वाचिया ॥ ६९ ॥
 जो सर्वज्ञतेचा बोलावा । जो यादवकुळींचा कुळादिवा ।
 तो श्रीकृष्णजी पांडवा-। प्रती बोलिला ॥ ७० ॥
 ऐसा कुरुक्षेत्रीचा वृत्तांत । संजयो रायासी असे सांगतु ।
 तेचि परियेसा पुढारी मातु । ज्ञानदेव म्हणे ॥ ७१ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे

अक्षरब्रह्मयोगो नाम अष्टमोऽध्याय ॥ ८ ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीज्ञानेश्वरी

अध्याय नववा

तरी अवधान एकलें दीजे । मग सर्वसुखासि पात्र होइजे ।
हैं प्रतिज्ञोत्तर माझें । उघड आइका ॥ १ ॥
परी प्रौढी न घोलों हो जी । तुम्हां सर्वज्ञांच्या समार्जी ।
देयावें अवधान ते माझी । विनवणी सलगीची ॥ २ ॥
कां जे लळेयाचे लळे सरती । मनोरथांचे मनोरथ पुरती ।
जरी माहेरें श्रीमंतें होती । तुम्हांपेसीं ॥ ३ ॥
तुमचेया विठिवेयाचिये घोलें । सांसिजले प्रसन्नतेचे मळे ।
ते साउली देखोनि लोळें । आंत जी मी ॥ ४ ॥
प्रभू तुम्ही सुखामृताचे डोहो । म्हणोनि आम्हीं आपुलिया
स्वेच्छा बोलावो लाहों । येथही जरी सलगी करूं विहों ।
तरी निवों कें पां ॥ ५ ॥
ना तरी बाळक बोवडा बोलों । चांकुडा विवुका पाउलीं ।
ते चोज करुनि माउली । रिझे जेथों ॥ ६ ॥
तेथीं तुम्हां संतांचा पढियांवो । कैसेनि तरी आम्हांवरी हो ।
या बहुया आँझुकिया जी आहों । सलगी करित ॥ ७ ॥
यांचुनि माझिये घोलतिये योग्यते । सर्वज्ञ मवाढश आते ।
काय धड्यावरी सारस्वतें । पढों सिकिजे ॥ ८ ॥

अवधारा आर्वहे तेसणा धुंधुरु । परि महातेजी न मिरवे काइ
 करुं । अमृताचिया ताटीं वोमंरुं । ऐसी रससोय कैची ॥९॥
 हां हो हिमकरासी विजैणें । कीं नादापुढें आइकवणें ।
 लेणियासी लेणें । हें कहीं आथी ॥ १० ॥
 सांगा परिमळें काय तुरवौयें । सागरें कवणे ठायीं नाहावें ।
 हें गगनचि आढे आघवें । ऐसा पर्वाडु कैचा ॥ ११ ॥
 तैसें तुमचें अवधान धाये । आणि तुम्ही म्हणा हें होये ।
 ऐसें धक्कृत्य कवणा आहे । जेणें रिझा तुम्ही ॥ १२ ॥
 तरि विश्वप्रगटितिया गर्भेस्ती । काय हातिवेन न कीजे
 आरती । कां चुळोदकें आर्पांपती । अर्घ्यु नेदिजे ॥ १३ ॥
 प्रभू तुम्ही महेशाचिया भूर्ती । आणि मी दुवळा अर्चितुसं म-
 ल्की । म्हणोनि बोल जन्ही गंगोवतीतन्ही स्वीकाराल कीं ॥१४॥
 घाळक वापाचिये ताटीं रिगे । आणि घापातेंच जेवजं लागे ।
 कीं तो संतोपलेनि बेगें । मुखचि चोढेंवी ॥ १५ ॥
 तैसा मीं जरी तुम्हाप्रती । चावटी करीतसें घाळमठी ।
 तरी तुम्ही संतोपिजे ऐसी जांती । प्रेमाची असे ॥ १६ ॥
 आणि तेणें आपुलेपणाचेनि मोहें । तुम्ही संत घेतले असा
 'मोह' । म्हणोनि फेलिये सलगीचा मोह । ओंमारु तुम्हा ॥१७॥
 अहो तान्हयाचें लागतां झटें । तेणें अधिकचि पान्हा फुटें ।
 रोपें प्रेम दुणवटे । पदिर्यंतयाचेनि ॥ १८ ॥

१ पाहिजे तेवढा. २ काजवा. ३ वाई. ४ पंथ्यानें बारा घालणें.
 ५ हुंगावें. ६ स्वळवित्तार. ७ सूर्याला. ८ समुद्र. ९ निगडीचा पाला-बेलाच्या
 अभावीं निगडीचें त्रिदळ दत्तारस बाळ्याची चाल आहे. १० पुढें करतो.
 ११ स्वभावधर्म. १२ बहुत प्रकारांनीं. १३ ओडें. १४ आवडत्याच्या.

म्हणऊनि मज लेंकुरवाचेनि बोलें । तुमचें कृपाकूपण निंदेलें
 तें चेडलें ऐसें जी जाणवेलें । यालागीं बोलिलों मी ॥ १९ ॥
 एन्हवीं चांदिणें पिकविजत आहे चेपणीं । कीं वारया घोंपत
 आहे वाहणी । हांही गगनासि भंवसणी । घालिजे केवीं ॥ २० ॥
 आइका पाणी बोथिजावें न लगे । नदनीतीं माथुंला न रिगे ।
 तेविं लाजिलें व्याख्यान निगे । देखोनि जयातें ॥ २१ ॥
 हें असो शब्दग्रह जिये बाजे । शब्द भावळलेया निवांतु
 निजे । तो गीतार्थु मन्हाटिया बोलिजे । हा पांडु काई ॥ २२ ॥
 परि ऐसियाही मज धिर्वसा । तो पुढतियाचि येकी आशा ।
 जे धिटींवा करुनि भयादृशा । पढियंतया होआवें ॥ २३ ॥
 तरि आतां चंद्रापासोनि निववितें । जें अमृताहूनि जीववितें ।
 शेणें अवधानें कीजो वाढतें । मनोरथा माझिया ॥ २४ ॥
 कां जें दिठिया तुमचा वरुखे । तें सकळार्थ सिद्धिमती पिके ।
 एन्हवीं कोंभेला उन्मेपु सुके । जरी उदास तुम्ही ॥ २५ ॥
 सहजें तरी अवधारा । वक्तृत्वा अवधानाचा होय चारा ।
 तरी दोढें पेलैती अक्षरां । प्रमेयांचीं ॥ २६ ॥
 अर्थ बोलाची वाट पाहे । तेथ अभिप्रायोचि अभिप्रायातें
 विये । भावाचा फुलोरीं होत जाये । मतीवरी ॥ २७ ॥
 म्हणूनि संवादाचा सुधावो ढळे । तन्ही हृदयाकाश सौरस्यतें
 वोळे । आणि श्रोता बुद्धिता तरि वितुळे । मांडलां रसु ॥ २८ ॥

१ दहपण घालून. २ पातली जाते. ३ पातळ करावें. ४ मंया.
 ५ वेद. ६ पाटेवर. ७ सामर्थ्य. ८ पैर्य. ९ बाहेर निघतात. १० सिद्धान्त-
 तत्वाचीं. ११ फुलांचा बहर. १२ अनुकूल वारा. १३ वक्तृत्वरसाच्या
 मेषानें. १४ मिद्ध झालेला.

अहो चंद्रकांतु द्रवता कीर होये । परि ते हातवटी चंद्रीं कीं
 आहे । म्हणऊनि वक्ता तो वक्ता नोहे । श्रोतेनि विण ॥ २९ ॥
 परी आतां आमुतें गोढ करावें । ऐसें तांडुळीं कासया विन-
 वावें । साईखडियानें काइ पार्थावे । सूत्रधाराते ॥ ३० ॥
 तो काय बाहुलियांचिया काजा नाचवी । कीं आपुलिये
 जाणिवेची कळा वाढवी । म्हणऊनि आम्हां या ठेवाठेवी ।
 काय काज ॥ ३१ ॥ तंव श्रीगुरु म्हणती काइ जाहलें । हे
 समस्तही आम्हां पावलें । आतां सांगें जें निरोपिलें ।
 नारायणें ॥ ३२ ॥ येथ संतोषोनि निवृत्तिदासें । जी जी
 म्हणोनि उरहासें । अवधारा श्रीकृष्ण ऐसें । घोलते जाहले ॥

श्रीभगवानुवाच—

इदं तु ते गुह्यतमं प्रवक्ष्याम्यनक्षयवे ।

ज्ञान विज्ञानसहितं यज्ज्ञात्वा मोक्षयसेऽशुभात् ॥ १ ॥

ना तरि अर्जुना हें धीज । पुढती सांगिजेल तुज ।
 जें हें अंतःकर्णीचें गुज । जियाचिये ॥ ३४ ॥
 येणें मानें जीवाचें हियें फोडावे । मग गुज कां पां मज
 सांगावें । ऐसें कांहीं स्वभावें । कल्पिशी जरी ॥ ३५ ॥
 तरी परियेसीं गा प्राज्ञा । तूं आस्थेचीच संज्ञा ।
 बोलिलिये गोष्टीची अवज्ञा । नेणसीं करूं ॥ ३६ ॥
 म्हणोनि गूढपण आपुलें मोढो । वरि न बोलणेही बोलावे
 घडो । परि आमुचिये जीवीचें पडो । तुझ्या जीवीं ॥ ३७ ॥
 अगा थानीं कीरदूध गूढ । परि थानासींचि नव्हे कीं गोढ ।
 म्हणोनि सरो कां सेवितयाची चाढ । जरी अनन्य मिळे ३८

१ कसत्र, २ कळसूत्री बाहुल्यानें, ३ पुन्हा.

मुढाहूनि बीज काढिलें । मग निर्बाळलिये भूमीं पेरिलें ।
 तरि तें सांढीविखुरी गेलें । म्हणों ये काइ ॥ ३९ ॥
 यालागीं सुमनु आणि शुद्धमती । जो अर्निदकु अनन्यगती ।
 पै गा गौप्यही परी तयाप्रती । चाळविजे सुखें ॥ ४० ॥
 तरि प्रस्तुत आतां गुणीं इहीं । तूंयांचून आणिक नाहीं ।
 म्हणोनि गुज तरी तुझ्या ठायीं । लपवूं नये ॥ ४१ ॥
 आतां किती नावानावा गूज । म्हणतां कानडें वाटेल गुज ।
 तरि ज्ञान सांगेन सहज । विज्ञानेंसीं ॥ ४२ ॥
 परि तेंचि ऐसेनि निदाडें । जैसें भेसळलें खरें कुडें ।
 मग काढिजे फाडोयाडें । पारखूनियां ॥ ४३ ॥
 कां चांचूचेनि सांढसें । खांढिजे पय पाणी राजहंसें ।
 गुज ज्ञान विज्ञान तैसें । यांदूनि देऊं ॥ ४४ ॥
 मग धारयाचिया धारसा । पडिल्ला कोंढा कां नुरेचि जैसा ।
 आणि कणांचा आपैसा । राशिया जोडे ॥ ४५ ॥
 तैसें जें जाणितलेयासाठीं । संसार संसाराचिये गांठी ।
 लाऊनि दैसवी पांटी । मोक्षाश्रियेदया ॥ ४६ ॥

राजविया राजगुहां पवित्रमिदमुत्तमम् ।

प्रत्यक्षावमर्मं पण्यं सुसुखं कर्तुमव्ययम् ॥ २ ॥

जें जाणणेया विद्यांच्या गांवीं । गुरुत्याची आचार्यपदवी ।
 जें सकळ गुह्यांचा गोसावी । पवित्रां रावो ॥ ४७ ॥
 आणि धर्माचें निजधाम । तेविंचि उत्तमाचें उत्तम ।
 पै जया येतां नाहीं काम । जन्मांतराचें ॥ ४८ ॥

तैसीं भूतें ह्यें माडया ठायीं । विंवती तयामाजीं मी नाही ।
 ह्या उपपत्ती तुज पाहीं । सांगितलिया मागा ॥ ६९ ॥
 म्हणऊनि बोलिलिया बोलाचा अतिसो । न कीजे यालागीं
 हें असो । परि मजआंत पैसो । दिठी तुझी ॥ ७० ॥

न च मत्स्यानि भूतानि पश्य मे योगमेश्वरम् ।

भूतभृज च भूतस्यो ममात्मा भूतभावन ॥ ५ ॥

आमुचा प्रकृतीपेलीकढील भावो । जरी कल्पनेवीण लागसी
 पाहों । तरी मजमाजीं भूते हेंही घावो । जे मी सर्व म्हणउनी ७१
 एह्यां सकल्पाचिये साजवेळे । नांवेक तिमिरेजंती बुद्धीचे
 ढोळे । म्हणोनि अखडितचि परि झावळें । भूतभिन्न पैसें
 देरे ७१ तेचि सकल्पाची साज जं लोपे । तें अखडितचि आटे
 स्वरूपें । जेसं शका जातखेंदो लोपे । सापपण माळेचें ॥ ७३ ॥
 एह्यां तरी मूमीआंतूनि स्वयम । काय घडेयागाडगेयाचे
 निघती कोंम । परि ते कुलालमतीचे गर्भ । उमटले कीं ७३
 ना तरी सागरींच्या पाणीं । काय तरगाचिया आहारी
 खाणी । ते अवातर करणी । चारयाची नव्हे ॥ ७४ ॥
 पाट पा कापसाच्या पोटी । काय कापडाची होती पेटी ।
 तो वेदितयाचिया दिठी । कापट जाहला ॥ ७५ ॥
 जरी सोनें लेणें होउनि घडे । तरी तयाचें सोनेपण न मोटे ।
 येर अळकार हे वरंचिलीकडे । लेतयाचेनि भावें ॥ ७७ ॥
 सांगि पढिसादाचीं प्रत्युत्तरें । फा आरिसा जें ओविष्करे ।
 तें आपलें कीं साचोकारें । तेथेंचि होतें ॥ ७८ ॥

१ पांढीगे, अस्त २ अधाराने व्याप्यात ३ जातांक्षणीच ४ निरुद्धी
 ५ नेमुण्याच्या ६ दाग्रत ७ दासनिने

तैसिये निर्मळ माइया स्वरूपीं । जो भूतभावना आरोपी ।
 तयासि तयाच्या संकल्पीं । भूतामासु असे ॥ ७९ ॥
 तेचि कल्पिती प्रकृती पुरे । तरि भूतामासु आधींच सरे ।
 मग स्वरूप उरे एकसरें । निखळ माझे ॥ ८० ॥
 हें असो आंगीं भरालिया मयंडी । जैशा भोंवत दिसती अरबी-
 दरबी । तैशीं आपलिया कल्पना असंडीं । गमती भूतें ॥ ८१ ॥
 तेचि कल्पना सांडुनि पाहीं । तरि मी भूतीं भूतें माझिया
 ठायीं । स्वमींही परि नाहीं । कल्पाययाजोगें ॥ ८२ ॥
 आतां मीच एक भूतातें धर्ता । अथवा भूतांमाजीं मी असता ।
 या संकल्पसन्निपाता— । आंतुलिया घोलिया ॥ ८३ ॥
 म्हणोनि परियेसीं गा प्रियोत्तमा । यापरी मी विश्वेंसीं
 विश्वात्मा । जो ह्या लढाकिया भूतग्रामा । माव्यु सर्वां ॥ ८४ ॥
 रस्मीचेनि आंधारें जैसं । नव्हे तेंचि मृगजळ आमासे ।
 माइया ठायीं भूतजात तैसं । आणि मातेंही मायी ॥ ८५ ॥
 मी ये परीचा भूतभावनु । परि सर्व भूतांसी अभिछु ।
 जैसी प्रभा आणि भानु । एकचि ते ॥ ८६ ॥
 हा आमुचा ऐश्वर्ययोग । तुया देखिला कीं चांगु ।
 आतां सांगें कांहीं एय लागु । भूतमेदाचा असे ॥ ८७ ॥
 यालागीं मजपासूनि भूतें । आनं नव्हती हें निरुतें ।
 आणि भूतांवेगळिया मातें । कहींच न मनीं हो ॥ ८८ ॥
 यथाकाशस्थितो निर्गुणं वायुः सर्वत्रगो महान् ।
 तथा सर्वाणि भूतानि मत्तन्धानीत्युपधारय ॥ ६ ॥

पै गगन जेवढे जैसें । पवनुहि गगनीं तेवढाचि असे ।
 सहजे हालविलिया वेगळा दिसे । एन्हवीं गगन तेचि तो ८९
 तैसें भूतजात माझ्या ठार्यीं । कल्पिजे तरी आभासे कांहीं ।
 निर्विकल्पीं तरि नाहीं । तेथ मीचि मी आघवे ॥ ९० ॥
 म्हणऊनि नाहीं आणि असे । हे कल्पनेचेनि सौरसे ।
 जें कल्पनालोपें भ्रशे । आणि कल्पनेसवे होय ॥ ९१ ॥
 तेचि कल्पितें मुद्देल जाये । ते असे नाहीं हे के आहे ।
 म्हणऊनि पुढतीं तू पाहे । हा ऐश्वर्ययोगु ॥ ९२ ॥
 ऐसिया प्रतीतिबोधसागरीं । तू आपणें याते कळोळु एक करीं ।
 मग जंव पाहासी चराचरी । तंव तूचि आहासी ॥ ९३ ॥
 या जाणण्याचा चेवो । तुज आला ना म्हणती देवो ।
 तरी आता द्वैतस्वप्न वावो । जाले कीं ना ॥ ९४ ॥
 तरी पुढतीं जरी विषाये । बुद्धीसि कल्पनेची क्षोप ये ।
 तरी अमेदबोध जाये । जे स्वर्गीं पडिजे ॥ ९५ ॥
 म्हणोनि ये निद्रेची वाट मोढे । निखळ उद्धोधाचेंचि आप-
 णपे घडे । ऐसें वर्म जें आहे फुडें । तें दावो आतां ॥ ९६ ॥
 तरी धनुर्धरा धैर्या । निकें अवधान देई वा धनंजया ।
 पै सर्व भूतांतें माया । करी हरी गा ॥ ९७ ॥

सर्वभूतानि कौंतेय प्रकृतिं याति मामिकाम् ।

कल्पक्षये पुनस्तानि कल्पादौ विद्युजाम्यहम् ॥ ७ ॥

जिये नांव गा प्रकृती । जे द्विविध सांगितली तुजप्रती ।
 एक अष्टधा भेदव्यक्ती । दुजी जीवरूपा ॥ ९८ ॥

१ कसवानें, बळानें २ मुख्यें मांडवळ ३ पुन्हा. ४ जागृति ५ धैर्य,
 मिथ्या. ६ यदा यदाचित्, ७ अध्याय ७, श्लोक ४-५.

हा प्रकृतिविखो आधवा । तुवां मागां परिसिलासे पांडवा ।
 म्हणोनि असो काइ सांगावा । पुढेंतपुढती ॥ १९ ॥
 तरी ये माझिये प्रकृती । महाकल्पाच्या अंती ।
 सर्व भूतें अव्यक्ती । ऐक्यासि येती ॥ १०० ॥
 मीप्माच्या अतिरसी । सर्वाजें तृणें जैसी ।
 मागुती भूमीसी । सुलीनें होती ॥ १ ॥
 कां घांपिये ढेंढें^१ फिटे । जेव्हां शारदीयेचा अनुषडु फुटे ।
 तेव्हां घनजात आटे । गगनीचें गगनी ॥ २ ॥
 ना तरी आकाशाचे खोंपे । वायु निर्वातुचि लोपे ।
 कां तरंगता हारपे । जळीं जेवीं ॥ ३ ॥
 अथवा जागिनलिये वेळे । स्वप्न मनींचें मनीं मावळे ।
 तैसें प्राकृत प्रकृतीं मिळे । कल्पक्षयीं ॥ ४ ॥
 मग कल्पावीं पुढती । मीचि सृजिं ऐसी वदती ।
 तरी इयेविपर्यां निरुती । उपपत्ती आईक ॥ ५ ॥

प्रकृतिं स्वामवद्वयं विसृजामि पुनः पुनः ।

भूतग्राममिमं कुल्लमवशं प्रकृतेर्वशात् ॥ ८ ॥

तरी हेचि प्रकृती किरीटी । मी स्वकरीया सहजें आधिष्टी ।
 तेथ तंतुसमवाय पटीं । जेविं विणावणी दिसे ॥ ६ ॥
 मग तिये विणावणीचेनि आधारें । लहाना चौकडियां
 पटत्य भरे । तैसी पंचात्मकें आकारें । प्रकृतीचि होय ॥ ७ ॥
 जैसें धिरजणियाचेनि संगें । दूधाचि आटेजों लागे ।
 तैसी प्रकृती आंगा रिगे । सृष्टीपणाचिया ॥ ८ ॥

१ मायेचा वृत्तान्त. २ पुन्हां पुन्हां. ३ दगाचे दीग. ४ गुप्त ठेवा.

५ मायेनें केलेले भूतमात्र. ६ स्वीकारतो.

मयाऽध्यक्षेण प्रकृतिं सृजते सचराचरम् ।

हेतुनानेन कौंतेय जगद्विपरिवर्तते ॥ ३० ॥

हा एकचि अभिप्रायो पुढतपुढती । काय सांगों बहुता उप-
पत्ती । येथ एकहेळा सुमद्रापती । येतुलें जाण पा ॥ ३० ॥

जे लोकचेष्टां समस्तां । जैसा निमित्तमात्र कां सविता ।

तैसा जगत्प्रभवीं पांडुसुता । हेतु मी जाणें ॥ ३१ ॥

का जे मिया अधिष्ठिलिया प्रकृती । होती चराचराचिया

सभती । म्हणोनि मी हेतु हे उपपत्ती । घडे यया ॥ ३२ ॥

आता येणें उजिवडें निरुतें । न्याहाळीं पा ऐश्वर्ययोगातें

जे माझ्या ठायीं भूतें । परी भूतीं मी नसें ॥ ३३ ॥

अथवा भूतें ना माझ्या ठायीं । आणि भूतांमार्जी मी नाहीं

या खुणा तू कहीं । चुकों नको ॥ ३४ ॥

हैं सवस्व आमुचें गूढ । परि दाविलें तुज उघड ।

आता इद्रिया देऊनि कंवाड । हृदयीं भोगीं ॥ ३५ ॥

हा दंडु जव न ये हाता । तव माझे साचोकारपण पार्था ।

न सपडे गा सर्वया । जेवीं तुर्फी कण ॥ ३६ ॥

एन्हवीं अनुमानाचेनि पैसैं । आंढरे कीर कळलें ऐसैं ।

परि भृगजळाचेनि बोलांशें । काय भूमी तिमे ॥ ३७ ॥

जें जाळ जळीं पांगिले । तेथ चद्राबिंब दिसे आंतुडले ।

परि थडिये काढुनि झाडिलें । तेन्हा दिव कें साग ॥ ३८ ॥

तैसे बोलवरि वाचावळें । वायाचि श्रकविजती प्रतीतीचे

डोळे । मग साचोकारें बोधावळे । आशी ना होइजे ॥ ३९ ॥

१ दार बद कस्तन २ मर्म ३ वाटेनें ४ वाटें ५ भिन्न मऊ हाते
६ जाळें ७ पसरलें

अवजानंति मरं मूढा मानुषीं तनुमाश्रितम् ।

परं भावमजानन्तो मम भूतमहेश्वरम् ॥ ११ ॥

किंबहुना मवा बिहाया । आणी साचें चाढ आयी जरी मियां
तरि तूं गा उपपत्ती इया । जतन कीजे ॥ १४० ॥

एन्हवीं दिठी वेधली कंयळें । तें चांदणियातें म्हणे पिवळें ।
तेचि माझ्या स्वरूपीं निर्मळें । देखती दोष ॥ ४१ ॥

ना तरी ज्वरें विटाळलें मुख । तें दुधातें म्हणे कडू विख
तेचि अमानुषा मानुष । मानिती मातें ॥ ४२ ॥

म्हणऊनि पुढतपुढती धनंजया । झणें विसंग्रसी या अमि-
प्राया । जे इया स्थूलदृष्टी यायां । जाइजेल गा ॥ ४३ ॥

पें स्थूलदृष्टी देखती मातें । तेंचि न देखणें जाण निरुतें ।
जेसं स्वर्गाचेनि अमृतें । अमरा नोहिजे ॥ ४४ ॥

एन्हवीं स्थूलदृष्टी मूढ । मातें जाणती कीर दूढ ।
परि तें जाणणेंचि जाणजेया आढ । रिगोनि ठाके ॥ ४५ ॥

जैसा नक्षत्राचिया आभासा— । सार्ठी घातु झाला तया
हंसां । मार्जी रत्नबुद्धीचिया आशा । रिगोनिया ॥ ४६ ॥

सांगें गंगा या बुद्धी मृगजळ । ठाकोनि आलियाचें कवण
फळ । काय सुरतरु म्हणोनि वावुळ । सेविली करी ॥ ४७ ॥

हार निळयाचाचि इसरा । या बुद्धी हातु घातला विखारा
कां रत्नं म्हणोनि गारा । वेंची जेरी ॥ ४८ ॥

अथवा निधान हें प्रगटलें । म्हणोनि खदिरांगार खोळे
भरिले । कां साउली नेणतां घातलें । कुहां सिहें ॥ ४९ ॥ तेंचि

मी म्हणोनि प्रपंची । जिहीं बुद्धी विधली कृतनिश्चयाची ।
तिहीं चंद्रासारठीं जेविं जळींची । प्रतिमा धरिली ॥ १५० ॥

१ काविळीने. २ हंस रत्नमोती मक्षण करतो अशी समजूत आहे.

तैसा कृतनिश्चय वायां गेलो। जैसा, फोण्ही एकु कांजी
 प्याला । मग परिणाम पाहों लागला । अमृतांचा ॥ ५१ ॥
 तैसें स्थूलाकारां नाशिवंतें । भरंवसा घांघोनि चित्तें ।
 पाहती मज अविनाशातें । तरी कैचा दिसें ॥ ५२ ॥
 अगा काइ पश्चिमसमुद्राचिया तटां । निगिजत आंहे पूर्विलि-
 या वाटा । कां कोंढा कांढितां सुमटां । कणु आतुडे ॥ ५३ ॥
 तैसें विकारलें हें स्थूळ । जाणितलेया मी जाणवतसें केवळ ।
 काइ फेण पितां जळ । सेविलें होय ॥ ५४ ॥
 म्हणोनि मोहिलेनि मनोधर्म । हेंचि मी मानूनि संभ्रम ।
 मग येथींचीं जियें जन्मकर्म । तियें मजचि म्हणती ॥ ५५ ॥
 येतुलेनि अनामा नाम । मज अक्रियासि कर्म ।
 विदेहासि देहधर्म । आरोपिती ॥ ५६ ॥
 मज आकारशून्या आकार । निरुपाधिका उपचार ।
 मज विधिर्वजिता व्यवहार । आचारादिक ॥ ५७ ॥
 मज वर्णहीना वर्ण । गुणातीतासि गुण ।
 मज अचरणा चरण । अपाणिया पाणी ॥ ५८ ॥
 मज अमेया मान । सर्वगतासी स्थान ।
 जैसें सेजेमार्जी वन । निदला देखे ॥ ५९ ॥
 तैसें अश्रवणा श्रोत्र । मज अचक्षूसी नेत्र ।
 अगोत्रा गोत्र । अरूपां रूप ॥ ६० ॥
 मज अव्यक्तासि व्यक्ती । अनातीसी आर्ती ।
 स्वयंवृत्तां तृप्ती । भाविती गा ॥ ६१ ॥
 मज अनावरणा आवरण । भूषणातीतासि भूषण ।
 मज सकळकारणा कारण । देखती ते ॥ ६२ ॥

मज सहजातें करिती । स्वयंभातें प्रतिष्ठिती ।
 निरंतरातें आव्हानिती । विसर्जिती गा ॥ ६३ ॥
 मी सर्वदा स्वतःसिद्ध । तो कीं घाल तरण धुधु ।
 मज एकरूपा संबंधु । जाणती ऐसे ॥ ६४ ॥
 मज अद्वैतासि दुजें । मज अकर्तयासि काजें ।
 मी अमोक्षा कीं भुजें । ऐसे म्हणती ॥ ६५ ॥
 मज अकुळाचें कुळ वानिती । मज नित्याचे निधनें शिणती ।
 मज सर्वातरातें कल्पिती । अरि मित्र गा ॥ ६६ ॥
 मी स्वानंदाभिरामु । तया मज अनेक सुखाचा कामु ।
 आध्याचि मी असं समु । कीं म्हणती एकदेशी ॥ ६७ ॥
 मी आत्मा एक चराचरी । म्हणती एकाचा कंपक्ष करी ।
 आणि कोपोनि एकातें मारी । हेंचि वाढविती ॥ ६८ ॥
 किंबहुना ऐसे समस्त । जे हे मानुषधर्म प्राकृत ।
 तयाचि नांव मी ऐसे विपरीत । ज्ञान तयाचें ॥ ६९ ॥
 जंघ आकाश एक पुढां देखती । तंघ हा देव येणें भावें मजती ।
 मग तोचि विघटलिया टाकिती । नाहीं म्हणोनि ॥ ७० ॥
 मातें येणें येणें प्रकारें । जाणती मनुष्य ऐसेनि आकारें
 म्हणऊनि ज्ञानाचि तें आंधारें । ज्ञानासि करी ॥ ७१ ॥

मोघाशा मोघकर्माणो मोघज्ञाना विचेतसः ।

राक्षसीमासुरीं चैव प्रकृतिं मोहिनीं भिताः ॥ १२ ॥

यालार्गी जन्मलोचि ते मोघ । जैसे वारिपियेवीण मेघ ।

कां मृगजळाचे तरंग । दुरूनीचि पाहावे ॥ ७२ ॥

अथवा कोल्हेरीचे असिवार । ना तरी वोढं वरीचे अळंकार ।
 कां गधर्वनगरीचे आवार । आभासती कां ॥ ७३ ॥
 सावरी वाढिन्नल्या सरळा । चरी फळ ना आंतु पोकळा ।
 कां स्तन जाले गळा । शेळिये जैसे ॥ ७४ ॥
 तैसें मूर्खाचें तथा जियालें । आणि धिग कर्म तथाचे निप-
 जलें । जैसें सावरी फळ आलें । घेपें ना दीजे ॥ ७५ ॥
 मग जें कांहीं ते पढिसले । तें मर्कटें नारेळ तोडिले ।
 कां आधळ्या हातीं पडिलें । मोतीं जैसें ॥ ७६ ॥
 किंबहुना त्यांचीं शास्त्रें । जैशीं कुमारी हातीं दिधलीं शस्त्रें ।
 कां अशौचा मंत्रें । धीजें कथिलीं ॥ ७७ ॥
 तैसें हानजात त्यां । आणि जें कांहीं आचरलें गा घन-
 जया । तें आघवेंचि गेलें वाया । जे चित्तहीन ॥ ७८ ॥
 पें तमोगुणाची राक्षसी । जे सदबुद्धीतें घासी ।
 विवेकाचा ठावोचि पुसी । निशाचरी जे ॥ ७९ ॥
 तिये प्रकृती वरपडे जाले । म्हणजाने चित्ताचे कपाळे गेले ।
 घरि तामसीयेचिये पडिले । मुखामाजी ॥ १८० ॥
 जेथ आशोचिये लाळे । आंतु हिंसा जीम लोळे ।
 तेवींचि असतोपाचे चोंकळे । अखंड चघळी ॥ ८१ ॥
 जे अनर्याचे कानवेरी । आवाळुयें चाटीत निघे वाहेरी ।
 जे प्रमादपर्वतीची दरी । सदाचि मातली ॥ ८२ ॥
 जेथ द्वेषाचिया दाढा । खसखसां हानाचा करिती रगडा ।
 जे त्वगस्थी गवसणी मूर्ढा । स्पूलबुद्धि ॥ ८३ ॥

१ कोल्हाट्याच्या खेळतील २ स्वार ३ जादूच्या खेळतील
 ४ आकाशातील ढगांचे ५ तावडीत सांपडले ६ वपळे, मुकडे ७ बोघे

ऐसे जे महानुभाव । दैविये प्रकृतीचें देव ।
 जे जाणोनिया सर्व । स्वरूप माझे ॥ ९४ ॥
 मग वाढतेनि प्रेमें । आते भजती जे महात्मे ।
 परि दुजेपण मनोधर्म । शिवतलें नाहीं ॥ ९५ ॥
 ऐसे मांचि होऊनि पाढ्या । करिती माझी सेवा ।
 परि नवलावो तो सांगावा । असे आइक ॥ ९६ ॥

सतत कीर्तयतो मां यततश्च दृढव्रताः ॥

नमस्यतश्च मा भक्त्या नित्ययुक्ता उपासते ॥ ९४ ॥

तरी कीर्तनाचेनि नटनाचे । नाशिले द्यवसाय प्रायश्चित्ताचे ।
 जें नामचि नाहीं पापाचें । ऐसें केलें ॥ ९७ ॥
 यमदमा अचकळा आणिली । तीर्थें ठायावरुनि उठविली ।
 यमलोकींची खुटली । राहटी आघवी ॥ ९८ ॥
 यमु म्हणे काय यमाचें । दमु म्हणे कवणातें दमाचें ।
 तीर्थें म्हणती काय खावे । दोष ओखदासि नाहीं ॥ ९९ ॥
 ऐसे माझेनि नामघोखें । नाहींचि करिती विश्वाची दुखें ।
 अवघें जगचि महासुखें । दुमदुमित भरलें ॥ १०० ॥
 ते पाहाटेवीण पाहावित । अमृतेंवीण जीववित ।
 योगेवीण दावित । कैवल्य डोळां ॥ १ ॥
 परी राया रंका पाड धरू । नेणती सानेया थोरा कडंसणी
 करू । एकसरें आनंदाचें आचारु । होत जगा ॥ २ ॥
 कहीं एकाधेनि वैकुंठा जावें । ते तिहीं वैकुंठाचि केलें आघवें ।
 नामघोपगौरवे । धवळले विश्व ॥ ३ ॥

तेजें सूर्य तेसे सोज्यळ । परि तोहि अस्तवे हें किंदाळ ।
चंद्र संपूर्ण पखावे वेळ । हे सदा पुरते ॥ ४ ॥
मेघ उदार परी वोसरे । म्हणऊनि उपमेसी न पुरे ।
हे निःशंकपणें सपांसरे । पंचानन ॥ ५ ॥
जयांचे याचेपुढां भोजें । नाम नाचत असे माझें ।
जें जन्मसदृशीं दोळगिजे । एकवेळ यावया ॥ ६ ॥
तो मी पैकुंठीं नसें । वेळ एक मानुर्विचीही न दिसें ।
वरी योगियांचीही मानसें । उमरढोनि जाय ॥ ७ ॥
परी तयांपाशीं पांडया । मी हारपळा गिवसाया ।
जेथ नामधोपु धरवा । करिती माझा ॥ ८ ॥
कैसे माझ्या गुणीं घाले । देशकाळातें विसरले ।
कीर्तनें सुखी झाले । आपणपांचि ॥ ९ ॥
कृष्ण विष्णु हरि गोविंद । या नामाचे निखळ प्रबंध ।
माझी आत्मचर्चा विशद । उदंड गाती ॥ १० ॥
हें बहु असो यापरी । कीर्तित मातें अचघारीं ।
एक विचरती घराघरीं । पांडुकुमरा ॥ ११ ॥
मग आणिक ते अर्जुना । सावित्रा बहुरां जैतना ।
पंचप्राण मना । पांढाउ घेउनी ॥ १२ ॥
बाहेरी यमनियमांची कांटी लाविली ।
आंतु वज्रासनाची पौळी पक्षासिली ।
वरी प्राणायामाची मांडिली । वाहार्तीं यंत्रें ॥ १३ ॥
तेथ उल्हाटशक्तीचेनि उजिवडें । मनपवनाचेनि सुरवाडें ।
सतरावियेचें पांणियाडें । बळियाविलें ॥ १४ ॥

१ दोष, २ आवडीने, ३ सर्वथा, ४ फार काळजीपूर्वक, ५ पाडाव,
६ कांटेरी कुंपण, ७ मित, ८ तोफा, ९ अनुकूलतेने, १० तळें.

तेन्हां प्रत्याहारे ख्याति केली । विकारांची संपिलीं बोहिलीं ।
 इंद्रिय बाधोनि आणिलीं । हृदयाओतु ॥ १५ ॥
 तव धारणावारू वाटिल्ले । महामृताते एकवटिले ।
 मग चतुरंग सैन्य निवटिले । संकल्पाचे ॥ १६ ॥
 तयावरी जैत रे जैत । म्हणोनि ध्यानाचें निशाण वाजत ।
 दिसे तन्मयाचे झळकत । एकछत्र ॥ १७ ॥
 पाठीं समाधिश्चियेचा अशेखा । आत्मानुभवराज्यसुखा ।
 पट्टाभिषेको देखा । समरसें जाहला ॥ १८ ॥
 ऐसें हे गहन । अर्जुना माझे भजन ।
 आता ऐक सागेन । जे करिती एक ॥ १९ ॥
 तरी दोन्ही पाळयवेरी । जैसा एक ततू अंबरीं ।
 तैसा मीयाचूनि घराचरीं । जाणती ना ॥ २० ॥
 आदि वद्धा करुनी । शेवटीं मशक धरुनी ।
 मार्जी समस्त हें जाणोनी । स्वरूप माझे ॥ २१ ॥
 मग वाढ धाकुटें न म्हणती । सजीव निर्जीव नेणती ।
 देखिलिये वस्तु उजू लुठिती । मीचि म्हणोनि ॥ २२ ॥
 आपुले उत्तमत्व नाठवे । पुढील योग्यायोग्य नेणवे ।
 एकसर व्यक्तिमात्राचेनि नावें । नमूचि आवडे ॥ २३ ॥
 जैसे उर्ची उदक पाहिलें । तें तळवटवरी ये उगेले ।
 तैसें नमिजे भूतजात देखिलें । पेसा स्वभावोचि तयाचा ॥ २४ ॥
 कां फळलिया तरुची शारा । सहजें भूमीसी उतरे देखा ।
 तैसें जीवमात्रां अशेखा । खालावती ते ॥ २५ ॥
 अखळ अगर्वता होऊनि असती । तयांची विनय हेचि
 सपत्ती । जे जयजयमंत्रें अर्पिती । माझ्या ठायीं ॥ २६ ॥
 नामिता मानापमान गळाले । म्हणोनि अवाचितां मीचि
 जहाले । ऐसे निर्तर मिसळले । उपासिती ॥ २७ ॥

अर्जुना हे गुरुवी भक्ती । सांगितली तुजप्रती ।
 आतां हानयहें यजिती । ते भक्त आह्मकें ॥ १८ ॥
 परि भजन करिती हातबटी । तूं जाणत आहासि किरीटी ।
 जे मागां इया गोष्टी । केलिया आम्हां ॥ १९ ॥
 तंव आथी जी अर्जुन म्हणे । हें वैविकिया प्रसादाचें करणें ।
 तरि काय अमृताचें औरोगणें । पुरे म्हणवे ॥ २० ॥
 या घोला धीअनंतें । लागटा देखिलें तयातें ।
 कीं सुखावलेनि चित्तें । डोलतु असे ॥ २१ ॥
 म्हणे मलें केलें पार्या । एन्ही हा अनवसरु सर्यथा ।
 परी घोलावितसे आर्या । तुमी मातें ॥ २२ ॥
 तंव अर्जुन म्हणे हें काह । चकोरंवीण चांदिणेंधि नाहीं ।
 जगचि नियविजे हा तयाच्या ठार्या । स्वमाघो कीं जी ॥ २३ ॥
 येरें चकोरें तिये आपुलिये चाढे । चांचू करिती चंद्राकडे ।
 तेवि आम्ही विनवूं तें थोकडे । देवो कृपासिधु ॥ २४ ॥
 जी मेघु आपुलिये प्रौढी । जगाची आर्ती दवडी ।
 वांचूनि चातकाची ताहान केवडी । तो वर्षाव पाहुनी ॥ २५ ॥
 परि शुद्धा एकाचिया चाढे । जेवि गंगेतेंधि ठाकणें पडे ।
 तेवि आर्त वहु कां थोडे । तरि सांगावें वेवें ॥ २६ ॥
 तेथें देवें म्हणितलें राहें । जो संतोष आम्हां जाहला आहे ।
 तयावरी स्तुती साहे । ऐसें उरलें नाहीं ॥ २७ ॥
 पैपरिसतु आहासि निकियापरि । तेंचि वक्तृत्वा चन्होढीक
 करी । ऐसें पुरस्करोनि श्रीहरी । आदरिलें घोलां ॥ २८ ॥
 ज्ञानयज्ञेन चाप्यन्ये यजंतो मामुपासते ।

... एकत्वेन पुण्यत्वेन बहुधा विश्वतोमुखम् ॥ २५ ॥

तरी ज्ञानयज्ञ पंरूप । तेथ आदिसंकल्प हा यंड ।
 महाभूत मंडप । भेद तो पण ॥ १९ ॥
 मग पांचांचे जे विशेष गुण । अथवा इंद्रिये आणि प्राण ।
 हेचि यज्ञोपचारभरण । अज्ञान घृत ॥ २४० ॥
 तेथ मनबुद्धीचिया कुंडा । आंतु ज्ञानामि धंदकुंडा ।
 साम्य तेचि सुहाडा । वेदिका जाणे ॥ ४१ ॥
 सविवेकमतिपाटव । तेचि मंत्रविद्यागौरव ।
 शांति शुक्लेंव । जीवु यज्या ॥ ४२ ॥
 तो प्रतीतीचेनि पात्रे । विवेकमहामंत्र ।
 ज्ञानामिहोत्रे । भेद नाशी ॥ ४३ ॥
 तेथ अज्ञान सरोनि जाये । आणि यजिता यजन हे ठाये ।
 आत्मसमरसी न्हाये । अवभृथी जेहां ॥ ४४ ॥
 तेव्हां भूतें विषय करणे । हे वेगळाले काहीं न म्हणे ।
 आघवें एकचि ऐसें जाणे । आत्मबुद्धि ॥ ४५ ॥
 जैसा चेहला तो अर्जुना । म्हणे स्वर्गोर्ची हे विचित्र सेना ।
 मीचि जाहालों होता ना । निद्रावशें ॥ ४६ ॥
 आतां सेना से सेना नव्हे । हें मीच एक आघवें ।
 ऐसें एकत्वे मानवे । विश्व तया ॥ ४७ ॥
 मग तो जीवु हे भाप सरे । आवृत्त परमात्मबोध भरे ।
 ऐसे भजती ज्ञानाधरें । एकत्वे येणे ॥ ४८ ॥
 अथवा अनादि हे अनेक । जें आनासारिते एका एक ।
 आणि नामरूपादिक । तेंही विषम ॥ ४९ ॥
 म्हणोनि विश्व भिन्न । परि न मेदे तयाचें ज्ञान ।
 जैसे अथयव तरी आन आन । परि एकेचि वेदीचे ॥ ५० ॥

कां शाखा सानिया थोरा । परि आहाति एकाचि तरुवर ।
 बहु रश्मि परि दिनकरा । एकाचे जेवीं ॥ ५१ ॥
 तेवि नानाविधा व्यक्ती । आनानें नामें आनानी वृत्ती ।
 ऐसें जाणती भेदलां भूतीं । अभेदा मातें ॥ ५२ ॥
 येणें वेगळालेपणें पांडया । करिती ज्ञानयज्ञ वरवा ।
 जे न भेदती जाणिवा । जाणते म्हणउनी ॥ ५३ ॥
 ना तरी जेधवां जिये ठायीं । देखती कां जें जें कांहीं ।
 तें मीवांचूनि नाहीं । ऐसाचि बोधु ॥ ५४ ॥
 पाहें पां बुढबुढा जेउता जाये । तेउतें जळचि एक तया
 आहे । मग विरे अथवा राहे । तन्ही जळाचिमाजीं ॥ ५५ ॥
 कां पवनें परमाणु उचलले । ते पृथ्वीपणावेगळे नाहीं केले ।
 आणि माघीते जरी पडले । तरी पृथ्वीचिवरी ॥ ५६ ॥
 तैसें मलतेथ मलतेणें भावें । मलतेंही हो अथवा नोहावें ।
 परि तें मी ऐसें आयवें । होऊनि ठेले ॥ ५७ ॥
 अगा हे जेव्हडी माझी व्याप्ति । तेव्हडीचि तयांची प्रतीती ।
 ऐसे बहुधाकारीं वर्तती । बहुचि होउनी ॥ ५८ ॥
 हें भानुर्विद्य आयदे तया । सन्मुख जैसें धनंजया ।
 तैसे ते विश्वा या । समोर सदा ॥ ५९ ॥
 अगा तयांचिया ज्ञाना । पाठी पोद नाहीं अर्जुना ।
 वायु ऐसा गगना । सर्वांगीं असे ॥ ६० ॥
 तैसा मी जेतुला आघवा । तेंचि तूक तयांचिया सद्भावा ।
 तरी न करितां पांडवा । भजन जहालें ॥ ६१ ॥
 एव्हवीं तरी सकळ मीचि आहे । तरी कवणीं कें उपासिला
 नोहें । पथ एके जाणणेवीण ठाये । अप्राप्तासी ॥ ६२ ॥
 परि तें असो येणें उचितें । ज्ञानयज्ञ यजित सांठे ।
 उपासिती मातें । ते सांगितले ॥ ६३ ॥

मियांचि नियामिला सांता । काळु घासितसे भूतां ।
 ह्यें म्हणियागतें पांडुसुता । सकळें जयाचीं ॥ ८४ ॥
 जो ऐसा समर्थु । तो मी जगाचा नाथु ।
 आणि गगनाऐसा साक्षीभूतु । तोही मीचि ॥ ८५ ॥
 हर्ही नामरूपीं आघवा । जो मरला असे पांडवा ।
 आणि नामरूपांचाही वोल्हावा । आपणचि जो ॥ ८६ ॥
 जैसे जळाचे कळोळ । आणि कळोळीं आथी जळ ।
 ऐसेनि घसावितसे सकळ । तो निवासु मी ॥ ८७ ॥
 जो मज होय अनन्य शरण । त्याचें निवारीं मी जन्ममरण ।
 यालागीं शरणागता शरण्य । मीचि एकु ॥ ८८ ॥
 मीचि एक अनेकपणें । वेगळालेनि प्रकृतिगुणें ।
 जीत जगाचेनि प्राणें । वर्तत असं ॥ ८९ ॥
 जैसा समुद्र धिल्लर न म्हणतां । मलतेथ विवे साविता ।
 तैसा ब्रह्मादि सर्वा भूतां । सुद्ध तो मी ॥ ९० ॥
 मीचि गा पांडवा । या त्रिभुवनासि वोलावा ।
 सृष्टिक्षयप्रभवा । मूळ तें मी ॥ ९१ ॥
 धीज शाखांतें प्रसवे । मग तें रूपपण धीजीं साभावे ।
 तैसें संकल्पें होय आघवें । पाठीं संकल्पीं मिळे ॥ ९२ ॥
 ऐसें जगाचें धीज जो संकल्पु । अव्यक्त वासनारूपु ।
 तथा कल्पांती जेथ निक्षेपु । होय तें स्थान मी ॥ ९३ ॥
 ह्यें नामरूपे लोटती । वर्णव्यक्तीं आटती ।
 जातीचे भेद फिटती । जं आकारु नाहीं ॥ ९४ ॥
 तें सकल्पवासनासंस्कार । माघौतें रचावया चराचर ।
 जेथ राहोनि असती अमर । तें निधान मी ॥ ९५ ॥

तपाम्यहमहं वर्षं निमृहाम्युत्पन्नानि च ।

अमृतं चैव मृत्युश्च सदसचाहमर्जुन ॥ १९ ॥

मी सूर्याचेनि वेपें । तपें तें हें शोषें ।

पाठीं इंद्र हीऊनि वर्षें । तें पुढती मरे ॥ १६ ॥

अग्नि काष्ठें खाये । तें काष्ठचि अग्नि होये ।

तैसें मरतें मारितें पाहें । स्वरूप माझें ॥ १७ ॥

यालागीं मृत्युच्या भागी जें जें । तेंही पें रूप माझें ।

आणि न मरतें तंव सहजें । मीचि आहे ॥ १८ ॥

आतां बहुत घोळोनि सांगावें । तें एकीहेळां घे पां आयवें ।

तरी सतासतही जाणावें । मीचि पें गा ॥ १९ ॥

म्हणोनि अर्जुना मी नसें । ऐसा कवणु ठाय असे ।

परि प्राणियांचें देव कैसें । जे न देखती मातें ॥ २०० ॥

तरंग पाणियेवीण सुकती । रश्मि घातीवीण न देखती ।

तैसे मीचि ते मी नोहती । विस्मो देखें ॥ १ ॥

हें आंतवाहेर मियां कांदलें । जग निखिल माझेंचि चोतिलें ।

कीं कैसें कर्म तयां आढ आलें । जे मीचि नाहीं म्हणती २

परि अमृतंकुहां पडिजे । कां आपणपयार्ते कडिये काढिजे ।

ऐसे आर्थी काय कीजे । अघातासि ॥ ३ ॥

मासा एका अन्नासाठीं । अंधु धांवताहे किरीटी ।

आढळला चिंतामणि पायें लोटी । आंघव्हेपणें ॥ ४ ॥

तैसें हान जें सांडुनि जाये । तें ऐसी हे दशा आहे ।

म्हणोनि कीजे तें केलें नोहे । हानेंविण ॥ ५ ॥

आंधळेया गरुडाचे पांरा आहाती। ते कवणा उपेगा जाती।
तैसे सत्कर्माचे उंपळे ठाती। ज्ञानेविण ॥ ६ ॥

त्रैविद्या मां सोमपाः पूतपापा यज्ञैरिष्टा स्वर्गतिं प्रार्थयन्ते ।

ते पुण्यमासाय सुरेंद्रलोकमश्नाति दिव्यान्दिवि देवभोगान् १०

देख पां गा किरीटी। आश्रमधर्माचिया राहाटी।
विधिमार्गा कसवटी। जे आपणचि होती ॥ ७ ॥
यजन करितां कौतुकें। तिहीं वेदांचा माथा तुके।
क्रिया फळेसि उभी ठाके। पुढां जयां ॥ ८ ॥
ऐसे दीक्षित जे सोमप। जे आपणचि यज्ञाचें स्वरूप।
तिहीं तथा पुण्याचेनि नावें पाप। जोडिलें देखें ॥ ९ ॥
जे श्रुतित्रयाते जाणोनी। शतचरी यज्ञ करुनी।
यजिलिया मातें चुकोनी। स्वर्गा वरिती ॥ १० ॥
जैसें कल्पतरुतळवटी। बैसेनि झोळिये देतसे गांठी।
मग निदेव निघे किरीटी। दैन्यचि करूं ॥ ११ ॥
तैसे शतरुतु यजिलें मातें। कीं ईप्सिताति स्वर्गसुखाते।
आतां पुण्य कीं हें निरुतें। पाप नोहे ॥ १२ ॥
म्हणोनि मजवीण पाविजे स्वर्गु। तो अज्ञानाचा पुण्यमार्गु।
ज्ञानिये तथातें उपसर्गु। हानि म्हणती ॥ १३ ॥
एन्हुयीं तरी नरकींचें दुःख। पावोनि स्वर्गा नाम कीं सुख।
वांचूनि नित्यानंद गा निदोख। ते स्वरूप माझे ॥ १४ ॥
मज येतां पै सुमटा। या द्विविधा गा अट्हांटा।
स्वर्गु नरकु या वाटा। चोरांचिया ॥ १५ ॥

स्वर्गा पुण्यात्मकें पापें येइजे । पापात्मकें पापें नरका जाइजे ।
मग मातें जेणें पाविजे । तें शुद्ध पुण्य ॥ १६ ॥
आणि मजचिमार्जी असतां । जेणें मी दुःहावें पांडुसुता ।
तें पुण्य ऐसें म्हणतां । जीभ न तुटे काई ॥ १७ ॥
परि हें असो आतां प्रस्तुत । ऐकें यापरी ते दीक्षित ।
यज्ञनि मातें याचित । स्वर्गमोगु ॥ १८ ॥
मग मी न पाविजे ऐसें । जें पापरूप पुण्य असे ।
तेणें लाघलेनि सौरसे । स्वर्गा येती ॥ १९ ॥
जेथ अमरत्व हें सिंहासन । ऐरावतासारिखें वाहन ।
राजधानीभुवन । अमरावती ॥ २० ॥
जेथ महासिद्धीचीं भांडारें । अमृताचीं कोठारें ।
जिये गांवीं खिलारें । कामधेनूंचीं ॥ २१ ॥
जेथ बोल्लगे देव पादका । सेंघ चिंतामणीचिया भूमिका ।
विनोदवनवाटिका । सुरतरुंचिया ॥ २२ ॥
गंधर्व गात भाणों । जेथ रंभेऐशिया नाचणी ।
उर्वशी मुख्य विलासिनी । अंतरीया ॥ २३ ॥
भद्रन बोल्लगे शेजारें । जेथ चंद्र शिपे सांवरें ।
प्रवना पेसे म्हणिंयारे । धांवणे जेथ ॥ २४ ॥
पैं बृहस्पती मुख्य आपण । ऐसे स्थितिश्रियेचे ब्राह्मण ।
भाटिये सुरगण । बहुवस जेथें ॥ २५ ॥
लोकपाल रांगेचे । राउत जिये पदवीचे ।
उद्योभ्रया खांचे । खोलणिये ॥ २६ ॥

१ सामर्थ्याने. २ शायका. ३ हरकामे, निरोपे. ४ पुढे चालणारा
कोतवालघोडा.

हैं बहुत असो जे ऐसे । भोग इद्रसुखासरिसे ।

ते भोगिजती जंघ असे । पुण्यलेशु ॥ २७ ॥

तेत मुक्त्वा स्वर्गलोक विशाल क्षीणे पुण्ये मर्त्यलोक विशति

एव त्रयीधर्ममनुप्रपद्या गतामत कामकामा लभते ॥ २१ ॥

मग तया पुण्याची पांउटी सरे । सर्वेचि इद्रपणाची उंटी

उतरे । आणि येऊ लागती माघारे । मृत्युलोका ॥ २८ ॥

जैसा वेद्याभोगी कंबडा वेचे । मग दारही चेपून ये तियेचे ।

तेसें लाजिरवाणे दीक्षिताचे । काय सागों ॥ २९ ॥

एवं यितियाँ माते चुकले । जिहीं पुण्यं स्वर्गं कामिले ।

तया अमरपण ते चावो जाले । अतीं मृत्युलोका ॥ ३० ॥

मातेचिया उदरकुहरीं । पचूनि विष्टच्या दायरीं ।

उकडूनि मवमासवरी । जन्मजन्मानी मरती ॥ ३१ ॥

अगा स्वप्नीं निधान फावे । परि चेइलिया हारणे आघवें ।

तेसें स्वर्गसुख जाणोव । वेदज्ञाचे ॥ ३२ ॥

अर्जुना घेदविद्र जन्ती जाहला । तरी माते नेणता चार्या

गेला । कण साहूनि उपणिला । कोंडा जैसा ॥ ३३ ॥

मृणऊनि भज एकैचिण । हे त्रयीधर्म अंकारण ।

आता मातें जाणोनि कारीं नेण । तू सुखिया होसी ॥ ३४ ॥

अनन्याश्चित्तयतो मां ये जना पर्युपासते ।

तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम् ॥ २२ ॥

पै सर्वभावेसीं उंसितें । जे वोपिले मज चित्तें ।

जैसा गर्भगोशु उद्यमाते । फोणाही नेणे ॥ ३५ ॥

१ पादरी, पाकटा २ उटी, हज्ज ३ पैसा ४ यद्रूपीचे ५ शाश्वत
धर्माच्या. ६ दमदपन ७ वास्तून घेवळ केस ८ निश्रयगी
९ उकें, उगटेच्या गगळे

तैसा मीवांचूनि कांहीं । आणीक गोमटेंचि नाहीं ।
 मजचि नाम पाहीं । जिणेया ठेविलें ॥ ३६ ॥
 ऐसे अनन्यगतिकें चित्तें । चिंतित सातें मातें ।
 जे उपासिती तयांतें । मीचि सेवीं ॥ ३७ ॥
 ते एकवटूनि जिये क्षणीं । अनुसरले गा माझिये वाहणीं ।
 तेव्हांचि तयांची चिंतयणी । मजचि पडली ॥ ३८ ॥
 मग तिहीं जें जें करावें । तें मजचि पडिलें आघवें । जैसी
 अजातपक्षाचेनि जीवें । पक्षिणी जिये ॥ ३९ ॥ आपुली
 तहान मूक नेणे । तान्हया निकें तें माउलीसीचि करणें ।
 तैसे अनुसरले जे मज प्राणें । तयांचें सर्व मी करीं ॥ ४० ॥
 तयां माझिया सायुज्याची छाड । तरि तेंचि पुरवीं कोड ।
 कां सेवा म्हणती तरी ओड । प्रेम सुयें ॥ ४१ ॥
 तैसा मनीं जो जो धरिती भावो । तो तो पुढां पुढां लागें तयां
 देवां । आणि विधलियाचा निर्वाहो । तोही मीचि करीं ४२
 हा योगक्षेम आघवा । तयांचा मजचि पडिला पांडवा ।
 जयांचिया सर्वमावा । आश्रयो मी ॥ ४३ ॥

वेप्यन्यदेवताभक्ता यजते श्रद्धयान्विताः ।

तेऽपि मामेव कौंतेय यजंत्यविधिपूर्वकम् ॥ १३ ॥

आतां आजिकही संप्रदायें । परी मातें नेणती समवायें ।
 जे अग्निइंद्रसूर्यसोमाये । म्हणऊनि यजिती ॥ ४४ ॥
 तेही कीर मातेंचि होये । कां जे हें आघवें मीचि आहें ।
 परि ते भजती उजरी नव्हे । विपरी पडे ॥ ४५ ॥

१ त्यांच्या माझ्यामार्थें. २ व्यापकत्वानें. ३ •सोमाय, •सोमाकरितां.

४ उपासनारीति. ५ सरळ. ६ बाकडी.

तो मी पुसती कैसा । तरि जो सर्वभूतीं सदा सरिसा ।
 जेथ आपपरु ऐसा । मागु नाहीं ॥ ७ ॥
 जे ऐसिया मातें जाणोनी । अहंकाराचा कुरुठा मोडोनी ।
 जे जीवेंकर्मकरुनि । मातें भजले ॥ ८ ॥
 ते वर्तत दिसती देहीं । परि ते देहीं ना माझ्या ठायीं ।
 आणि मी तयांच्या हृदयीं । समय असें ॥ ९ ॥
 सविस्तर वदतु जैसैं । बीजकणिकेमाजीं असे ।
 आणि बीजकणु वसे । घटीं जेवीं ॥ १० ॥
 तेवीं आम्हां तयां परस्परे । बाहेर नामाचींचि अंतरें ।
 बांचूनि आंतुवट वस्तुविचारें । मी तेचि ते ॥ ११ ॥
 आतां जायांचें जैसैं लेणे । आंगावरी आहाचेयाणें ।
 सैसैं देहधरणें । उदास तयांचें ॥ १२ ॥
 परिमळु निघालिया पचनापाठीं । मार्गे दोस फूल राहे देहीं ।
 सैसैं आयुष्याचिये सुठीं । केवळ देह ॥ १३ ॥
 येर अवष्टंभु जो आघवा । तो आरुढोनि मझावा ।
 मजचिआंतु पांडवा । पैठां जाहाला ॥ १४ ॥

अपि चेत्सुदुराचारो भजते मामनन्यभाक् ।

साधुरेव स मंतव्यः सम्यग्व्यवसितो हि सः ॥ ३० ॥

ऐसैं भजतेनि प्रेमभावें । जयां शरीरही पाठीं न पवे ।
 तेणें भलतया व्हावें । जातोचिया ॥ १५ ॥

१ उरनें धाणलेले व परत करण्याचे. २ घरवरचे, घरकमी. ३ कर्त-
 पणाचा अभिमान ४ प्रविष्ट, टाण घेतलेला. ५. पाठीस लागत नाही, बापा
 करीत नाही

तैसा मीवांचूनि कांहीं । आणीक गोमटेंचि नाहीं ।
 मजचि नाम पाहीं । जिणेया ठेविलें ॥ ३६ ॥
 ऐसे अनन्यगतिकें चित्तें । चिंतित सांते मातें ।
 जे उपासिती तयांतें । मीचि सेव्यी ॥ ३७ ॥
 ते एकवट्टानि जिये क्षणीं । अनुसरले गा माझिये वाहणीं ।
 तेव्हांचि तयांची चिंतवणी । मजचि पडली ॥ ३८ ॥
 मग तिहीं जें जें करावें । तें मजचि पडिलें आघवें । जैसी
 अजातपदाचेनि जीवें । पक्षिणी जिये ॥ ३९ ॥ आपुली
 तद्दान मूक नेणे । तान्हया निकें तें माउलीसीचि करणें ।
 तैसे अनुसरले जे मज प्राणें । तयांचें सर्व मी करीं ॥ ४० ॥
 तयां माझिया सायुज्याची चाढ । तरि तेंचि पुरव्यो कोड ।
 कां सेवा म्हणती तरी आंढ । प्रेम सुयें ॥ ४१ ॥
 ऐसा मनीं जो जो धरिती भावो । तो तो पुढां पुढां लागें तयां
 देवों । आणि विधलियाचा निर्याहो । तोही मीचि करीं ४२
 हा योगक्षेमु आघवा । तयांचा मजचि पडिला पांढवा ।
 जयांचिया सर्वभावा । आश्रयो मी ॥ ४३ ॥

येप्यन्यदेवतामक्ता यजन्ते श्रद्धयान्विताः ।

तेऽपि मामेव कौन्तेय यजन्त्याविधिपूर्वकम् ॥ १३ ॥

आतां आणिकही संप्रदायें । परी मातें नेणती समवायें ।
 जे अग्निइंद्रसूर्यसोमाये । म्हणऊनि यजिती ॥ ४४ ॥
 तेही फीर मातेंचि होये । कां जे हें आघवें मीचि आहें ।
 परि ते भजती उजरी नव्हे । विषम पडे ॥ ४५ ॥

१ त्यांच्या माझ्यामार्थें. २ व्यापकत्वानें. ३ •सोमाय, •सोमाकरितां.
 ४ उपासनारीति. ५ सरळ. ६ वांकडी.

पाहे पा शाखा पल्लव रुखाचे । हे काय नव्हती एकाचि
 वीजाचे । परी पाणी घेणे मुळाच । ते मुळींचि घापे ॥ ४६ ॥
 का दहाही इंद्रिये आहाती । इयें जरी एकेचि देहीचीं होती ।
 आणि इहीं सेविले विषय जाती । एकाचि ठाया ॥ ४७ ॥
 तरि करोनि रससोय वरवी । कार्नी केविं भरावी ।
 फुलें आणोनि बाधावीं । डोळा केवीं ॥ ४८ ॥
 तेथ रसु तो मुखेंचि सेवावा । परिमळु तो घ्राणेंचि घ्यावा ।
 तैसा मी तो यजावा । मीचि म्हणोनि ॥ ४९ ॥
 येर मातें नेणोनि भजन । तें वायाचि गा आनेआन ।
 म्हणोनि कर्माचे डोळे ज्ञान । तें निर्दोष होआवें ॥ ५० ॥

अह हि सर्वयज्ञाना भोक्ता च प्रभुरेव च ।

न तु मामभिजानति तत्त्वेनातथ्यवाति ते ॥ ५४ ॥

एतवीं पाह पा पांडुसुता । या यज्ञोपदारा समस्ता ।

मीवाचूनि भोक्ता । कवणु आहे ॥ ५१ ॥

मी सकळां यज्ञाचा आदि । आणि यजना या मीचि
 अवधि । कीं मातें धुकोनि इवुद्धि । देवा भजले ॥ ५२ ॥

गगिचें उदक गगि जैसैं । अर्पिजे देवपितरोद्देशें ।

माझें भज देती तैसैं । परि आनानीं मारवीं ॥ ५३ ॥

म्हणकनि ते पार्था । मातें न घवतीचि सर्वथा ।

मग मनीं वाहिली जे आस्या । तेथ आले ॥ ५४ ॥

यांति देवव्रता देवान्पितृन्याति पितृव्रता ।

यज्ञानि यांति भूतेज्या याति मयाजिनोऽपि माम् ॥ ५५ ॥

१ दक्षातील उपचारांना २ मूळ ३ परित्यागि, अखेरची मर्यादा

मनं वाचा करणी । जयांचीं मजनें देवांचिया वाहणी ।
 ते शरीर जातियेक्षणी । देवांचि जाले ॥ ५५ ॥
 अथवा पितरांचीं व्रतें । वाहती जयांचीं चित्तें ।
 जीवित सरलिया तयांतें । पितृत्व वरी ॥ ५६ ॥
 कां क्षुद्रदेवतादि भूतें । तियेंचि जयांचीं परमदेवतें ।
 जिहीं अभिचारिकीं तयांतें । उपासिलें ॥ ५७ ॥
 तयां देहाची जेवनि का फिटली । आणि भूतत्याची माति
 जाहली । एवं संकल्पवशें फळलीं । कर्म तयां ॥ ५८ ॥
 मग मीचि डोळां देखिला । जिहीं कानीं मीचि ऐकिला ।
 मीचि मनीं भाविला । यानिला वाचा ॥ ५९ ॥
 सर्वांगीं सर्वांठायीं । मीचि नमस्कारिला जिहीं ।
 दानपुण्यादि जें कांहीं । तें माझियाचि मोहरां ॥ ६० ॥
 जिहीं मातेंचि अध्ययन केलें । जे आंतवाहेरि मियांचि
 धाले । जयांचें जीवित्व जोडलें । मजचिलार्गी ॥ ६१ ॥
 जे अहंकास वाहत आंगीं । आम्ही हरीचे भूषावयालार्गीं ।
 जे लोभिये एकचि जर्गी । माझेनि लोभें ॥ ६२ ॥
 जे माझेनि कामें सकाम । जे माझेनि प्रेमें सप्रेम ।
 जे माझिया भुली सभ्रम । नेणती लोक ॥ ६३ ॥
 जयांचीं जाणती मजचि शास्त्रें । मी जोडें जयांचेनि मंत्रें ।
 ऐसे जे चेष्टामात्रें । मजले मज ॥ ६४ ॥
 ते मरणापेलीचकडे । मज मिळोनि गेले फुडे ।
 मग मरणीं आणिकीकडे । जातीळ केर्षी ॥ ६५ ॥
 म्हणोनि मद्याजी जे जाहाले ते माझियाची सायुज्या आले ।
 जिहीं उपचारामेपें दिधलें । आपणपें मज ॥ ६६ ॥

पै अर्जुना माझे ठार्यो । आपणपेंवीण सौरसु नाही ।
 मी उपचारें कवणाही । नाकळें गा ॥ ६७ ॥
 एय जाणीव करी तोचि नेणे । आंथिलेपण मिरवी तेचि
 उणे । आम्ही जाहलों ऐसं जो म्हणे । तो कांहींचि नव्हे ६८
 अथवा यज्ञदानादि किरीटी । कां तपें हन जे हुंढहुटी ।
 ते तृणा एकासाठी । न सरे एय ॥ ६९ ॥
 पाहें पां जाणिवेचेनि वळें । कोणही वेदापाख्नि असे आंगळें ।
 कां शेषाह्नि तोंडाळें । बोलकें आथी ॥ ७० ॥
 तोही आंयरुणातळवटीं दडे । येरु नेति नेति म्हणोनि वहुडे ।
 एय सनकादिक घेडे । पिते जाहले ॥ ७१ ॥
 करितां तापसांची कर्दसणी । कवणु जवळां ठेविजे झूटपाणी
 तोहि अभिमानु सांझ्नि पायवणी । माथां वाहे ॥ ७२ ॥
 ना तरी आंथिलेपणें सरिशी । कवणी आहे लक्ष्मियेपेसी ।
 श्रियेसारिखिया दासी । घरीं जियेतें ॥ ७३ ॥
 तिया खेळतां करिती घरकुलीं । तयां नामें अमरपुरें जरि
 ठेविलीं । तरि न होती काय बाहुलीं । इंद्रादिक तयांचीं ७४
 तिया नावडोनि जेव्हां मोडती । तेव्हां महेंद्राचे रंक होती ।
 तिया झाडां जेउते पाहती । ते कल्पवृक्ष ॥ ७५ ॥
 पेसिया जियेचिया जर्बळिका । सामर्थ्य घरींचिया पाइका
 ते लक्ष्मी मुख्यनायका । न मनेचि एय ॥ ७६ ॥
 मग सर्वस्वें करुनि सेवा । अभिमानु सांझ्नि पांढवा ।
 ने पाय घुवावयाचिया देवा । पात्र जाहाली ॥ ७७ ॥

१ परिपूर्ण अवस्था. २ घमेंड. ३ अधिक. ४ वक्ता. ५ मागे मुरडतो.
 ६ विचार, गणती. ७ सपथव्रत. ८ समीपवर्ती, तेनातीस असणाऱ्या.

मृणोनि थोरपण पन्हां सांढिजे । एय व्युत्पत्ति आघवी
 विसरिजे । जें जगा धाकुटें होइजे । तें जवळीक माझी ७८
 अगा सहस्रकिरणाचिये दिठी । पुढां चंद्रही लोपे किरीटी ।
 तेथ खद्योत कां हुदहुटी । आपुलेनि तेजें ॥ ७९ ॥
 तैसें लाक्ष्मयेचें थोरपण न सरे । जेथ शंभूचेंही तप न पुरे ।
 तेथ येर प्राकृत हेंदरें । केवि जाणों लाहे ॥ ८० ॥
 चालागीं शरीरसांदोवा कीजे । सकळगुणांचें लोण उतारिजे ।
 संपत्तिमदु सांढिजे । कुरवंदी कवनी ॥ ८१ ॥

पत्रं पुष्पं फलं तोयं यो मे भक्त्या प्रयच्छति ।

तदहं भक्त्युपहृतमश्नामि प्रयतात्मनः ॥ ८२ ॥

मग निःसीमभाव उल्लासें । मज अर्पययाचेनि मिसें ।
 'फळ एक आवढे तैसें । मलतयाचें हो ॥ ८२ ॥
 भक्त माझियाकडे दावी । आणि भी होन्ही हात घोदवीं ।
 मग देंतु न फेदितां सेवीं । आदरेंदीं ॥ ८३ ॥
 पै मा भक्तीचेनि नावें । फूल एक मज घायें ।
 तें लेखें तरि म्यां तुरंघायें । परि मुखोंचि पालीं ॥ ८४ ॥
 हें असो कायसीं फुलें । पानचि एक आवदतें जाहलें ।
 तें सार्जुंकही न हो सुकलें । भलतैसें ॥ ८५ ॥
 परि सयंभावें भरलें देखें । आणि भुकेला असुतें तोखे ।
 तैसें पत्रचि परि तेणें सुखें । आरोग्य लागें ॥ ८६ ॥
 अथवा पेसेंही एक घडे । जे पालाही परी न जोडे ।
 तरि उक्ताचें तंव सांकडें । नव्हेल फीं ॥ ८७ ॥

तें भलतेथ निमोलें । न जोढितां आहे जोढले ।
 तेचि सर्वस्व फरुनि अर्पिलें । जेणें मज ॥ ८८ ॥
 तेणे वैकुंठापासोनि विशाळें । मजलागीं केलीं राउळें ।
 कौस्तुभाहोनि निर्मळें । लेणीं दिधलीं ॥ ८९ ॥
 दुधाचीं सेजारे । क्षीराब्धी ऐसीं मनोहरें ।
 मजलागीं अपारें । सृजिलीं तेणे ॥ ९० ॥
 कर्पूर चंदन अगरु । ऐसेया सुगंधाचा महामेरु ।
 मज हातिवा लाविला दिनकरु । दीपमाळे ॥ ९१ ॥
 गरुडासारिखीं वाहनें । मज सुरतरुंचीं उद्याने ।
 कामधेनूंचीं गोधने । अर्पिलीं तें ॥ ९२ ॥
 मज अमृताह्नुनि सुरसें । वोनीं वोगरिलीं बहुयसें ।
 ऐसा भक्ताचेनि उदकलेशें । परितोपें गा ॥ ९३ ॥
 हें सांगावें काय किरीटी । तुवांचि देखिलें आपुलिया दिठी ।
 मी सुदामयाचिया सोडीं गांठी । पव्हयांसाठीं ॥ ९४ ॥
 पें भक्ति एकी मी जाणें । तेथ साणें थोर न म्हणे ।
 आम्ही भावाचे पाहुणे । भलतेया ॥ ९५ ॥
 येर पत्र पुष्प फळ । हे भजावया मिस केवळ ।
 वांचूनि आमुचा लाग निष्कळ । भक्तितत्त्व ॥ ९६ ॥
 म्हणोनि अर्जुना अवधारीं । तूं बुद्धी एकी सोपारी करीं ।
 तरी सरजें आपुलिया मनोमंदिरीं । न विसंबे मातें ॥ ९७ ॥

यत्करोपि यदश्नासि यज्जुहोपि ददासि यत् ।

यत्तपस्यासि कौंतेय तत्कुरुष्व मदर्पणम् ॥ २७ ॥

जे जे कांहीं व्यापार करिसी । कां भोग हन भोगिसी ।
 अथवा यहीं यजिसी । नानाविधीं ॥ १८ ॥
 ना तरी पात्रविशेषें दानें । कां सेवकां देसी जीवनें ।
 तपादि हन साधनें । व्रतें करिसी ॥ १९ ॥
 तें क्रियाजात आयवें । जें जैसें निपजेल स्वभावें ।
 तें भावना करोनि करावें । माझिया मोहारां ॥ २० ॥
 परि सर्वथा आपुले जीवीं । केलियाची से' कांहींचि नुरवीं ।
 ऐसीं धुवोनि कर्में घावीं । माझिया हातीं ॥ १ ॥

शुभाशुभफलैरेवं मोक्षयसे कर्मबंधनैः ।

संन्यासयोगयुक्तात्मा विमुक्तो मामुपैष्यसि ॥ २८ ॥

मग अमिकुंडीं बीजें घातलीं । तियें अंकुरदशे जेपिं मुकलीं ।
 तेविं न फळतीचि मज अर्पिलीं । शुभाशुभें ॥ २१ ॥
 अगा कर्म जें उरावें । तें तिहीं सुखदुःखीं फळावें ।
 आणि तयातें भोगावया यावें । देहा एका ॥ ३ ॥
 तें उगाणिलें मज कर्म । तेद्वीचि सुसिलें मरणजन्म ।
 जन्मासवें श्रम । बैरचिलही गेले ॥ ४ ॥
 म्हणजानि अर्जुना यापरी । पादेचा वेळु नव्हेल भारी ।
 हे संन्यासगुक्ति सोपारी । दिघली तुज ॥ ५ ॥
 या देहाचिये बांदोडीं न पाडिजे । सुखदुःखाचिया सागरीं न
 हुडिजे । सुखें सुखरूपा घडिजे । माझियाचि आंगा ॥ ६ ॥

समोऽहं सर्वभूतेषु न मे द्वेष्योऽस्ति न प्रियः ।

ये भजन्ति तु मां भक्त्या मापि ते तेषु चाऽप्यहम् ॥ १९ ॥

१ निर्वाहाच्या सोयी. २ वाटेला, कडेस. ३ स्मरण. ४ हाइन सर्व
 अर्थस्य केले. ५ बरकड. ६ उगाचा.

तो मी पुसली कैसा । तरि जो सर्वभूतीं सदा सरिसा ।
 जेथ आपणू ऐसा । मागु नाहीं ॥ ७ ॥
 जे ऐसिया मातें जाणोनी । अहकाराचा कुरुठा मोडोनी ।
 जे जीवेंकर्मकरुनि । मातें भजले ॥ ८ ॥
 ते वर्तत दिसती देहीं । परि ते देहीं ना माझ्या ठायीं ।
 आणि मी तयांच्या हृदयीं । समग्र असें ॥ ९ ॥
 सविस्तर वदतव जैसें । वीजकणिकेमार्जीं असे ।
 आणि वीजकणु वसे । वर्तीं जेवीं ॥ १० ॥
 तेवीं आम्हा तयां परस्परे । बाहेर नामार्चींचि अंतरें ।
 बांचूनि आतुवट वस्तुविचारें । मी तेचि ते ॥ ११ ॥
 आता जायांचें जैसें लेणे । आगावरी आहांच्याणें ।
 तैसें वेष्टरणें । उदास तयाचें ॥ १२ ॥
 परिमळु निघालिया पचनापाठीं । मार्गे वोस फूल राहे वेठीं ।
 तैसें आयुष्याचिये मुठीं । केवळ देह ॥ १३ ॥
 येर अवष्टुभु जो आघवा । तो आरुढोनि मज्जावा ।
 मजचिआतु पाहवा । पैठां जाहाला ॥ १४ ॥

अपि चेत्सदुराचारो भजते मामनन्यभाक् ।

साधुरेव स मतव्यः सम्पगव्यवसितो हि स ॥ ३० ॥

ऐसें भजतेनि प्रेमभावे । जयां शरीरही पौठीं न पवे ।
 तेणें भलतया व्हावे । जातीचिया ॥ १५ ॥

१ उघेने धाणलेले व परत करण्याचे २ वरवरचे, वरकमी ३ कर्ते
 पणाचा अभिमान ४ श्रविट, टाण घेतलेला ५ पाठीस लागत नाही, बापा
 करीत नाही

आणि आचरण पाहातां सुमटा । तो दुष्कृताचा कीर सेलें
वांटा । परि जीवित वेंचिलें चोहटां । भक्तीचिया कीं ॥ १६ ॥
अगा अंतीचिया मती । साचपण पुढिले गती ।

म्हणोनि जीवित जेणें भक्ती । दिधलें शेखीं ॥ १७ ॥

तो आधीं जरी दुराचारी । तरी सर्वोत्तमुचि अवधारीं ।

जैसा बुडाला महापूरीं । न मरतु निघाला ॥ १८ ॥

तयाचें जीवित ऐलथदिये आलें । म्हणोनि बुडालेपण जोविं
घायीं गेलें । तेविं नुरेचि पाप केलें । शेवटालिये भक्ती १९
यालागीं दुष्कृती जन्ही जाहाला । तरि अनुतापतीथीं न्हाला ।
न्हाऊनि मजआंतु आला । सर्वमायें ॥ २० ॥

तरि आतां पवित्र तयाचेंचि कुळ । आमिजात्य तेंचि
निर्मळ । जन्मलेयाचें फळ । तयासीच जोढलें ॥ २१ ॥

तो सकळही पदिसला । तपें तोचि तपिसला ।

अष्टांग अभ्यासिला । योगु तेणें ॥ २२ ॥

हें असो बहुत पार्या । तो उतरला कर्में सर्वथा ।

जयाची अखंड गा आस्था । मजचिलार्गी ॥ २३ ॥

अयधिया मनोबुद्धीचिया राहटी । भरोनि एकनिष्ठेची
येटी । मजमार्गी किरीटी । निक्षेपिली जेणें ॥ २४ ॥

क्षिपं भवति भर्मात्मा शम्भच्छांतं निगच्छति ।

कीर्तेय प्रतिजानीहि न मे भक्तः प्रणश्यति ॥ २५ ॥

तो आतां अयसरें मजसारिखा होईल । ऐसा हून भाय तुज
जाईल । हां गा अमृताआंत राहील । तया मरण केंचें ॥ २५ ॥

जयांचें ज्ञान विषो नेणे । जाणीव मज एकातेचि जाणे ।
 जया ऐस लाभे तरी जिणें । एन्हीं मरण ॥ ४७ ॥
 ऐसा आघवाचि परी पांडवा । जिहीं आपुलिया सर्वभावा ।
 जियावयालागीं वोलावा । मीचि केला ॥ ४८ ॥
 ते पापयोनीही होतु कां । ते श्रुताधीतही न होतु कां ।
 परि मजसीं तुकितां तुका । तुटी नाहीं ॥ ४९ ॥
 पाहे पा भक्तीचेनि आयिलेपणें । दैत्यीं देवां आणिले उणें ।
 माझे वृसिंहत्व लेणें । जयाचिये महिमे ॥ ४५० ॥
 तो प्रन्हाडु गा मजसाठीं । घेता बहुते सदा किरीटी ।
 कां जें मिया घावें तें गोष्टी । तयाचिया जोडे ॥ ५१ ॥
 एन्हीं दैत्यकुळ साघोकारे । परि इद्रही सरी न लाहे उपरें ।
 म्हणोनि भक्ति गा एथ सरे । जाति अप्रमाण ॥ ५२ ॥
 राजाज्ञेचीं अक्षरें आहाती । तियें चामा एका जया पडती ।
 तया चामासाठीं जोडती । सकळ वस्तु ॥ ५३ ॥
 चाचूनि सोने रुपें प्रमाण नोहे । एथ राजाज्ञाचि समर्थ आढे ।
 संचि चाम एक जें लाहे । तेणें विकती आघवीं ॥ ५४ ॥
 तैसें उत्तमत्व तैचि तरे । तैचि सर्वज्ञता सरे ।
 जें मनोबुद्धि भरे । माझेनि प्रेमें ॥ ५५ ॥
 म्हणोनि कुळ जाति वर्ण । हें आघवेंचि गा अकारण ।
 एथ अर्जुना माझेपण । सार्यक एक ॥ ५६ ॥
 तैचि भलतेण भावें । मन मज आंतु येतें होआवें ।
 आलें तरी आघवें । मागील वाघो ॥ ५७ ॥
 तवचि वदाळ बोदळ । जव न पवती गगाजळ ।
 होऊनि ठाकती वेवळ । गगारूप ॥ ५८ ॥

कां खैर चंदन काष्ठें । हे विवंचना तंवचि घटे ।
 जंव न घापती एकवटे । अग्नीमार्जी ॥ ५९ ॥
 तैसे क्षत्री वैश्य स्त्रिया । कां शुद्र अंत्यजादि ह्या ।
 जाती तंवचि वेगळालिया । जंव न पवती मातें ॥ ६० ॥
 मग जाति व्यक्ती पडे बिंदुलें । जेव्हां भावें होती मज मीनले ।
 जैसे लवणकण घातले । सागरामार्जी ॥ ६१ ॥
 तंववरी नदनदींचीं नांवें । तंवचि पूर्वपश्चिमेचे यावे ।
 जंव न येती आघवे । समुद्रामार्जी ॥ ६२ ॥
 हेंचि कवणें एके मिसें । चित्त माझे ठार्यीं प्रवेशे ।
 येतुलें हो मग आपैसें । मिचि होणें असे ॥ ६३ ॥
 अगा घरी फोडावयालागीं । लोहो मिळो कां परिसाचे आंगीं
 कां जे मिळतिये प्रसंगीं । सोनेचि होईल ॥ ६४ ॥
 पाहें पां घालमाचेनि व्याजें । तिया घजांगनांचीं निजें ।
 मज मीनलिया काय माझें । स्वरूप नव्हती ॥ ६५ ॥
 ना तरी मयाचेनि मिसें । मातें न पविजेचि काय कंसें ।
 कीं अखंड वैरवशें । धैर्यादिकीं ॥ ६६ ॥
 अगा सोयरेपणेंचि पांढवा । माझें सायुज्य यादयां ।
 कीं ममत्वं धसुदेवा- । दिकां सकळां ॥ ६७ ॥
 नारदा धुवा अक्रूरा । शुका दन सनत्कुमारा ।
 ह्या भक्ती मी धनुर्धरा । प्राप्यु जैसा ॥ ६८ ॥
 तैसाचि गोपिकांसि कामें । तया कंसा भयसंभ्रमें ।
 येरां घातकें मनोधर्में । शिशुपालादिकां ॥ ६९ ॥
 अगा मी एकलौणीचें खागें । मज येथी पां मलतेनि मागें ।
 भक्ति कां विषयविरागें । अघया घेरें ॥ ७० ॥

अगा मातें न भजावयाळार्गी । कवण बळ पां आपुलिघे
 आंगी । काइ घरीं कीं भोगी । निश्चिती केली ॥ ९३ ॥
 ना तरी विद्या कीं ययसा । ययां प्राणियांसि हा ऐसा ।
 मज न भजतां भरंवसा । सुखाचा कोण ॥ ९४ ॥
 तरी भोग्यजात जेतुले । तें एका देहाचिया निकिया लागलें ।
 आणि एथ देह तेव असे पडिलें । काळाचिये तोंडीं ॥ ९५ ॥
 घाप दुःखाचें केणें सुटलें । जेथ मरणाचे भरे लोटले ।
 तिये मृत्युलोकींचिये असे घडलें । हाटवेळे येणें ॥ ९६ ॥
 आतां सुखेसि जीविता । कैची घाहिकी किजेल पांडुसुता ।
 काय राखोंडी फुंकिता । दीपु लागे ॥ ९७ ॥
 अगा विषाचे कांदे वादुनी । जो रसु घेइजे पिलुनी ।
 तया नाम अमृत ठेउनी । जैसें अमर होणें ॥ ९८ ॥
 तेथिं विषयांचें जें सुख । तें केवळ परम दुःख ।
 परि काइ कीजे मूर्ख । न सेवितां न सरे ॥ ९९ ॥
 कां शीस सांडूनि आपुलें । पार्यांच्या खतीं बांधिलें ।
 तैसें मृत्युलोकींचें भलें । आदि आघवें ॥ ५०० ॥
 म्हणोनि मृत्युलोकीं सुखाची काहाणी । चेकिजेल कवणा-
 चिये श्रवणी । कैची सुखनिद्रा आंथरुणी । इंगळांच्या १
 जिये लोकींचा चंद्र क्षयरोगी । जेथ उदयो होय अस्तालागी ।
 शुभ्र लेऊनि सुखाची आंगी । सल्लित जगातें ॥ १ ॥
 जेथ मंगळाचिया अंकुरी । सर्वेचि अमंगळाची पडे पोहरी
 मृत्यु उदराचिया परिवरी । गर्भु गिंवसी ॥ १ ॥

१ मालाचे भारे. २ गढे, ग्राह्या. ३ बाजार भरल्या घेटी.
 ४ क्षतावर. ५ विचवणांच्या. ६ आंगठे, वेप, शोग. ७ पोरकिडा, पोर.

जें नाहीं तयातें चिंतवी । तंव तेंचि नेइजे गंधर्वी ।
 गेलियाची कवणे गांवी । शुद्धि न लगे ॥ ४ ॥
 अगा गिंवासितां आघवां घाटी । परतलें पाउलाचि नाहीं
 किरीटो । संध निमालियाचिया गोठी । तियें पुराणें जेथीचीं ।
 जेथीचिये अनित्यतेची थोरी । करितया ब्रह्मयाचे आयु-
 ष्यवेरी । कैसें नाहीं होणें अवधारीं । निपटूनियां ॥ ६ ॥
 ऐसी लोकींची जिये नांदणूक । तेथ जन्मले आधी जे लोक ।
 तयांचिये निश्चितीचें फौतुक । दिसत असे ॥ ७ ॥
 पैं दृष्टादृष्टाचिये जोडी । लागीं मांडवल न सुटे कपडी ।
 जेथ सर्वस्वें हानि तेथ कोडी । वेंचिती गा ॥ ८ ॥
 जो बहुवे विषयविलासें गुंफे । तो म्हणती उवादे पडिला
 सापें । जो अभिलापमारें वडपे । तयातें सहजान म्हणती ९
 जयाचें आयुष्य धाकुटें होय । बळ प्रज्ञा जिरीनि जाय ।
 तयाचे नमस्कारिती पाय । बडिल म्हणुनी ॥ ५१० ॥
 जंव जंव वाळ बळिया घाटे । तंव तंव भोजें नाचती कोटें ।
 आयुष्य निमालें आतुलियेकडे । ते ग्लानीचि नाहीं ॥ ११ ॥
 जन्मालिया वियसवियसं । हों लागे काळाचेंचि ऐसं ।
 कीं वाढतीं करिती उल्लासं । उमाविती गुढिया ॥ १२ ॥
 अगा मर हा चोलु न साहती । आणि मेलिया तरी रडती ।
 परि असतें जात न गणिती । गहिंसपणें ॥ १३ ॥
 दर्दुर सापें गिळिजतु आहे उभा । कीं तो मासिया चंदाळी
 जिभा । तैसे प्राणिये कवणा लाभा । वाढविती तृष्णा ॥ १४ ॥
 अहा कटकटा हें बोखटें । इये मृत्युलोकीचें उफराटें ।
 अथ अर्जुना जरी अंघटें । जन्मलासी तूं ॥ १५ ॥

तरि झडझडोनि वहिला निघ । इये मक्तीचिये वाटे लाग ।
जिया पावसी अवयंग । निजधाम माझें ॥ १६ ॥

मन्मना भव सद्भक्तो मयाजी मां नमस्कुरु ।
मामेवैष्यासिपुनर्वैवमात्मानं मत्परायणः ॥ ३४ ॥

तूं मन हें मीचि करीं । माझिया भजनीं प्रेम धरीं ।
सर्वत्र नमस्कारीं । मज एकातें ॥ १७ ॥
माझेनि अनुसंधानें देख । संकल्पु जाळणें निःशेख ।
मद्याजी चोर । याचि नांव ॥ १८ ॥
ऐसा मियां आधिला होसी । तेथ माझियाचि स्वरूपा पावसी ।
हे अंतःकर्णाचें तुजपासीं । बोलिजत असें ॥ १९ ॥
अगा आघाविया चोरिया आपुलें । जें सर्वस्व आम्हीं असे
ठेविलें । तें पावोनि सुख संचलें । होऊनि ठासी ॥ ५० ॥
ऐसे सांवळेनि परवळें । भक्तकामकल्पद्रुमें ।
बोलिलें आत्मारामें । संजयो म्हणे ॥ २१ ॥
अहो ऐकिजत असे कीं अवधारा । तंव इया घोला निवांत
म्हातारा । जैसा म्हैसा नुठी कां पुरा । तेखा उगाचि असे २२
तेथ संजयें माथा तुकिला । अहा अमृताचा पाऊस वर्षला ।
कीं हा पथ असतुचि गेला । सेजिया गांवा ॥ २३ ॥
तन्ही दातारु हा आमुचा । म्हणोनि हें बोलतां भेटेल याचा ।
काय कीजेल ययाचा । स्वमाचोचि ऐसा ॥ २४ ॥
परि बाप भाग्य माझें । जे वृत्तांत सांगावयाचेनि व्याजें ।
कसा रक्षिलों मुनिराजें । श्रीव्यासदेवें ॥ २५ ॥
येतलें हें वाट सायासें । जंव बोलत असे हृदमानसें ।
तंव न धरयेचि आपुलिया पैसें । सात्त्विकें केलें ॥ २६ ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीशिवेश्वरी

अध्याय दहावा

नमो विशदबोधविदग्धा । विद्यारविदप्रबोधा ।

परापरमप्रमदा— । विलासिया ॥ १ ॥

नमो संसारतमसूर्या । अपरिभिता परमवीर्या ।

तरुणतरतुर्या— । लालनलीला ॥ २ ॥

नमो जगदखिलपालना । मंगळमणिनिधाना ।

सज्जनवनचदना । आराध्यालिंगा ॥ ३ ॥

नमो चतुरचित्तचकोरचंद्रा । आत्मानुभवनरेंद्रा ।

श्रुतिसारसमुद्रा । मन्मथमन्मथा ॥ ४ ॥

नमो सुभावभजनभाजना । भवेमकुंभमंजना ।

विश्वोद्भवभुवना । श्रीगुरुराया ॥ ५ ॥

तुमचा अनुग्रहो गणेशु । जें दे आपुला सौरसु ।

तें सारस्वती प्रवेशु । वाळकाही आर्या ॥ ६ ॥

जी दैविकी उदारा वाचा । जें उद्देशु दे नाभिकाराचा ।

नवरससुधान्धीचा । थावो लामे ॥ ७ ॥

आपुलिया छेदाची वागेश्वरी । जरी मुकेयातें अंगीकारी ।

वाचस्पतीशीं करी । प्रयधुद्धोटा ॥ ८ ॥

हें असो दिठी जयावरी झळके । कीं हा पद्मकर माथां
 पोरुखे । तो जीवचि परि तुके । महेशेंशीं ॥ ९ ॥
 एवढें जिये महिमेचें करणें । ते चाचावळें वानूं मी कवणें ।
 कां सूर्याचिया आंगा उटणें । लागत असे ॥ १० ॥
 केउता कल्पतरूवरी फुलौरा । कायसेनि पाहुणेस क्षीर-
 सागरा । कवणें घासीं कापुरा । सुवास देवों ॥ ११ ॥
 चंदनातें कादसेनि चर्चावें । अमृतातें केउतें राधावें ।
 गगना वरी उमवावें । घडे केयीं ॥ १२ ॥
 तैसं श्रीगुरुचें महिमान । आकळितें कें असे साधन ।
 हें जाणोनि मियां नमन । निवांत केलें ॥ १३ ॥
 जरी प्रजेचेनि आधिलेपणें । श्रीगुरुसामर्थ्या रूप फळ ,
 म्हणे । तरि तें मोतियां भिंग देणें । तैसं होईल ॥ १४ ॥
 कां साढेपंधरया रजतवणी । तैशीं स्तुतीचीं घोलणीं ।
 उगियांचि माथा ठेविजे चरणीं । हेंचि भलें ॥ १५ ॥
 मग म्हणितलें जी स्वामी । भलेनि ममत्वे देखिलें तुम्ही ।
 म्हणोनि कृष्णार्जुनसंगर्मी । प्रयागवदु जाहलों ॥ १६ ॥
 मार्गां दूध दे म्हणतलियासाठीं । आघविया क्षीराब्धीची
 करुनि घाटी । उपमन्युपुढें घूर्जटी । ठेविली जैसी ॥ १७ ॥
 ना तरी वैकुंठपीठनायकें । ससला ध्रुव कचतिकें ।
 बुझाविला देऊनि भातुकें । ध्रुवपदाचें ॥ १८ ॥
 तैसी जे ब्रह्मविद्यां रावो । सकळ शास्त्रांचा विसंवता ठावो ।
 ते भगवद्गीता घोविये गावों । पेंसें केलें ॥ १९ ॥
 जे घोलणियाचे रानीं हिंदता । नायकिजे फळलिया अक्ष-
 राची वार्ता । परि ते वाचाचि केली कल्पलता । धिवेकाची २०

होती देहबुद्धि एकसरी । ते आनंदमांडारा केली वोवरी ।
 मन गीतार्थसागरी । जळशयन जालें ॥ ११ ॥
 ऐसैं एकेक देवाचें करणे । तें अपार बोलों केवि मी जाणे
 तन्ही अनुवादलों धीटपणे । ते उपसाहिजो जी ॥ १२ ॥
 आतां आपुलेनि कृपाप्रसादें । मियां भगवद्गीता वोंवीप्रबंधे
 पूर्वखंड विनोदें । वाखाणिलें ॥ १३ ॥
 प्रथमीं अर्जुनाचा विषाड । दुर्जो बोलिला योगु विशद
 परि सारयबुद्धीसि भेद । षाऊनियां ॥ १४ ॥
 तिर्जी केवळ कर्म प्रतिष्ठिले । तेचि चतुर्थी ज्ञानेंशीं प्रग
 टिलें । पचमीं गव्हारिले । योगतत्त्व ॥ १५ ॥
 तेचि षष्ठामार्जी प्रगट । आसनालागोनि स्पष्ट ।
 जीवात्मभाव एकवट । होती जेणें ॥ १६ ॥
 सैली जे योगस्थिति । आणि योगभ्रष्टां जे गती ।
 ते आद्यवीचि उपपत्ती । सांगितली षष्ठी ॥ १७ ॥
 तयावरी सप्तमीं । प्रकृतिपरिहार उपक्रमीं ।
 करुनि भजती जे पुरुषोत्तमीं । ते बोलिले चान्ही ॥ १८ ॥
 पाठीं सप्तमभ्रविधि । बोलोनि प्रयाणसमबुद्धी ।
 एवं सकळ वाक्यावधि । अष्टनाट्यार्थी ॥ १९ ॥
 भग शब्दग्रहो असरयाकें । जेतुला कांहीं अभिप्राय पिके ।
 तेतुला महाभारतें एकें । लक्षें जोडे ॥ २० ॥
 तिये आद्यवांचि जें महाभारतीं । तें लाभे कृष्णार्जुनवाचोकीं ।
 आणि जो अभिप्रायो सातें शतीं । तो एकलाचि नवमीं ॥ २१ ॥
 म्हणोनि नवमींचिया अभिप्राया । सहसा मुद्रा लावोवया ।
 बिहाला भग मी वाया । गर्व कां करु ॥ २२ ॥

अहो गुठ्या साखरे मालयाचे । हे बांधे तरी एकाचि रसाचे ।
 परि स्वाद गोष्टियेचे । आन आन जैसे ॥ ३३ ॥
 एक जाणोनियां घोलती । एक ठायें ठायो जाणावित्ती ।
 एक जाणों जातां हारपती । जाणते गुणेशीं ॥ ३४ ॥
 तैसे अध्याय हे गीतेचे । परि अनिर्याच्यपण नवमाचें ।
 तो अनुवादलों हें तुमचें । सामर्थ्य प्रभू ॥ ३५ ॥
 अहो एकाची शाटी तापिल्ली । एकीं सृष्टीयरी सृष्टि केली ।
 एकीं पायाणीं याजनि उतरलीं । समुद्रां कटकें ॥ ३६ ॥
 एकीं आकाशीं सूर्यांतें धरिलें । एकीं शुद्धीचि सागरांतें
 भरिलें । तैसें मज मुकयाकरणीं घोलविलें । अनिर्याच्य तुम्हां
 ॥ ३७ ॥ परि हें असो पद्य ऐसें । राम रायण मुंजिसले केसे ।
 राम रायण जैसे । भोनलें समरी ॥ ३८ ॥
 तैसें मयमीं शृण्वाचें घोलणें । तें मयभींचियाधिपेसें मी ग्दणें ।
 या निवाडा तस्यजु जाणे । जया गीताथुं दातीं ॥ ३९ ॥
 एवें मयही अध्याय पडिले । मियां मतीं सारिते याखाजिले ।
 आतां उत्तरखंड उघाडलें । मयाचें पेका ॥ ४० ॥
 जेथ विभूतीं प्रतिपेभूती । प्रसूत अर्जुना शांतिजेती ।
 ते विदग्धा रसपुत्ती । ग्दणिपेल कथा ॥ ४१ ॥
 देशियेचेनि भागरपणें । हाव संगासते जिजे ।
 तरि ओंविया दोतीं लेणें । सादित्यासी ॥ ४२ ॥
 मूळपेधींचिया संस्कृता । यरि मन्दाटी नीट पडता ।
 अभिप्राय मानलिया उचित । कथण भूमी हें न चोजये ४३
 जैसे ओगाचेनि सुंदरपणें । लेणिया ओगाचि होद लेणें ।
 तेथ अढंकारिलें कथण कथणें । हें निर्यचेना ॥ ४४ ॥

तैसी देशी आणि संस्कृत वाणी । एका भावार्थाच्या सु-
 सर्नी । शोभती आयणी । चोखट आइका ॥ ४५ ॥
 उठावलिआ भावा रूप । करिता रसवृत्तीचें लागे घडप
 चातुर्य म्हणे पदपं । जोडलें आम्हां ॥ ४६ ॥
 तैसें देशियेचें लावण्य । हिरोनि आणिलें तारुण्य ।
 मग रचिलें अगण्य । गीतातत्त्व ॥ ४७ ॥
 जो चराचरपरमगुरु । चतुरचित्तचमत्कार ।
 तो एका याववेश्वर । धोलता जाहला ॥ ४८ ॥
 ज्ञानदेव निवृत्तीचा म्हणे । ऐसं धोलिलें श्रीहरी तेणें ।
 अर्जुना आघवियार्ची मातु अंतःकरणें । धडोता आहासि ४

श्रीभगवानुवाच—

भूय पव महाबाहो शृणु मे परमं वचः ।

यत्तेऽहं प्रियमाणाय वक्ष्यामि हितकाम्यया ॥ १ ॥

आम्हीं मागील जें निरूपण केलें । तें तुझें अवधानवि-
 पाहिलें । तंव टांचें नव्हे मलें । पुरतें आहे ॥ ५० ॥
 घटीं थोडेंस उदक घालिजे । तेणें न गळे तरी वरिता भरिजे ।
 ऐसा परिसौनि पाहिलासि तंव परिसाविजे । ऐसेंचि होतसे
 ॥ ५१ ॥ पाहिलें अवचितयावरी सार्यस्व सांडिजे । मग चोख
 तरी तोचि भांडारी कीजे । तेसा किरीटी तूं आतां माझें ।
 निजधाम कीं ॥ ५२ ॥ ऐसें अर्जुना येउतें सर्वेश्वरें । पाहोनि
 बोलिलें अत्यादरें । गिरी देखोनि सुमरे । मेषु जैसा ॥ ५३ ॥
 तेसा कृपाळुयांचा रावो । म्हणे आहकें गा महाबाहो ।
 सांगितलाचि अभिप्रावो । सांगिन पुढती ॥ ५४ ॥

पैं प्रतिवर्षी क्षेत्र पेरिजे । पिकाची जंव जंव वाढी देखिजे ।
 यालागीं नुबगिजे । वाहो करितां ॥ ५५ ॥
 पुढतपुढती पुढें देतां । जोढे दानियेची अधिकता ।
 म्हणोनि सोनें पांडुसुता । शोभूंचि आवडे ॥ ५६ ॥
 तैसें पथ पार्था । तुज आभार नाहीं सर्वथा ।
 आम्ही आपुलियाचि स्वार्था । बोलां पुढती ॥ ५७ ॥
 जैसैं बाळका लेवविजे लेणें । तें शृंगारातें काई जाणे ।
 परि ते सुखाचे सोहळे भोगणें । माउलिघे दिठी ॥ ५८ ॥
 तैसें तुझें हित आघवें । जंव जंव कां तुज फावे ।
 तंव तंव आमुचें सुख दुणावे । ऐसैं आढे ॥ ५९ ॥
 आतां अर्जुना असो हे विकैदी । मज उघड तुझी
 आवडी । म्हणोनि तुमीची सर्वेडी धोलतां न पडे ॥ ६० ॥
 आम्हां घेतुलियाचि कारणें । तेंचि तें तुजशीं धोलणें ।
 परि असो हें अंतःकरणें । अवधान देई ॥ ६१ ॥
 तरी ऐकें गा सुवर्म । वाक्य माझे परम ।
 जें अक्षरें लेऊनि परमदा । तुज खेयांसि आलें ॥ ६२ ॥
 परी किरीटी तूं मातें । नेणसी ना निरुतें ।
 तारि तो गा जो मी पथें । तें विभवचि हें ॥ ६३ ॥

न मे विदुः सुरगणाः प्रभवं न महर्षयः ।

अहमादिर्हि देवानां महर्षीणां च सर्वशः ॥ २ ॥

१ मेदन्त, कष्ट. २ ताव देऊन उबळलें असतां. ३ उपकार. ४ अलंकारिक
 भाषा, विनोदवचन. ५ पूर्णता, पूर्तता. ६ रक्ष्यतत्त्व. ७ गव्यमिडीसाळी.

एथ वेद मुके जाले । मन पवन पांगुळले ।
 रातीविण मावळले । राविशशि जेथ ॥ ६४ ॥
 अगा उदरींचा गर्भु जैसा । न देखे आपुलिये मातेची वयर
 मी आघवेया देवां तेसा । नेणवे कहीं ॥ ६५ ॥
 आणि जळचरां उदधींचें मान । मशका नोलांढवेचि गग
 तेविं महर्पांचें ज्ञान । न देखेचि माते ॥ ६६ ॥
 मी कवण पां केतुला । कवणाचा कें जाहला ।
 या निरुती करितां घोला । कल्प गेले ॥ ६७ ॥
 कां जे महर्पां आणि या देवां । येरां भूतजातां सर्वां ।
 मी आदि म्हणोनि पांढया । अवघड जाणतां ॥ ६८ ॥
 उतरलें उदक पर्यंत घळघे । जरी झाड वाढत मुळीं लागे
 तरी मियां झालेनि जगें । जाणिजे मातें ॥ ६९ ॥
 कां गांभेवणे बटु गिवसवे । जरी तरंगीं सागर सांठवे ।
 कां परमाणुमार्जी सामावे । भूगोलु हा ॥ ७० ॥
 तरी मियां जालिया जीवां । महर्पां अथवा देवां ।
 मातें जाणावया होआवा । अवकाशु गा ॥ ७१ ॥
 यो मामजमनादिं च वेत्ति लोफमदेश्वरम् ।
 असमूढः स मर्त्येण सर्वपापैः प्रमृष्यते ॥ ३ ॥
 ऐसाही जरी विपायें । सांझनि पुढील पाये ।
 सर्वेद्रियांसि होये । पाठिमोरा जो ॥ ७२ ॥
 प्रवर्तलाही घेगीं बटुटे । देह सांझनि मागलीकटे ।
 मद्याभूतांचिया चढे । माययावरी ॥ ७३ ॥

तेथ राहोनि ठायठिके । स्वप्रकाशें चोखें ।
 अजत्व माझें देखे । आपुलिया डोळां ॥ ७३ ॥
 मी आदीसि परु । सकळलोकमहेश्वरु ।
 पेसिया मातें जो नरु । यापरी जाणे ॥ ७५ ॥
 तो पापाणामार्जी परिसु । जैसा रसाआंतु सिद्धरसु ।
 तैसा मनुष्याआंतु तो अंशु । माझाचि जाण ॥ ७६ ॥
 तें चालतें ज्ञानाचें बिंब । तयाचे अवयव ते सुखाचे कोंभ ।
 येर माणुसपण तें भांव । लौकिक भागु ॥ ७७ ॥
 अगा अवचिता कापुरा— । मार्जी सांपडला हिरा ।
 तरि पडिलिया नीरा । नागवे कीं तो ॥ ७८ ॥
 तैसा मनुष्यलोकाआंतु । तो जरी जाहला प्राकृतु ।
 सग्ही प्रकृतिदोपाची मातु । नेणेंचि कीं ॥ ७९ ॥
 तो आपसयेंचि सांडिजे पापीं । जैसा जळत धंदनु सरीं ।
 तेथि मातें जाणे तो संकल्पीं । चर्जूनि घापे ॥ ८० ॥
 तेंचि आमुतें कैसें जाणिजे । ऐसें कल्पी जरी चित्त तुजें ।
 तरी मी पेसा हे माझे । भाव ऐकें ॥ ८१ ॥

बुद्धिर्दानमसंमोहः क्षमा सत्यं दमः क्षमः ।

सुखं दुखं भवो भवो मयं चाऽमयमेव च ॥ ४ ॥

अहिंसा समता तुष्टिस्तपो दानं यशोऽयशः ।

भवंति भावा भूतानां सत्त एव पृथग्विधाः ॥ ५ ॥

जे वेगळालिया भूर्ती । सारिखे होऊनि प्रकृती ।

विसुरले आहेति त्रिजगतीं । आघविये ॥ ८१ ॥

तेथ प्रथम जाण बुद्धी । मग ज्ञान जें निरवधी ।

असंमोह सहनसिद्धी । क्षमा सत्य ॥ ८३ ॥

मग शम दम दोन्ही । सुखदुख चर्ते जें जनीं ।
 अर्जुना भावाभाव मानीं । सावांचिमार्जी ॥ ८४ ॥
 पै मय आणि निर्मयता । अहिंसा आणि समता ।
 तुष्टि तप पाहुसुता । दान जें या ॥ ८५ ॥
 अगा यश अपकीर्ति । हे जे भाव सर्वत्र दिसती ।
 ते मजचिपासूनि होती । भूताचिया ठायीं ॥ ८६ ॥
 जैसी भूतें आहाती सिनानीं । तैसेचि हेही वेगळाले मानीं
 एक उपजती माझ्या हानीं । एक नेणती मातें ॥ ८७ ॥
 प्रकाश आणि कडवसें । हे सूर्याचिस्तव जैसें ।
 प्रकाश उदयीं दिसे । तम अस्तूसीं ॥ ८८ ॥
 आणि माझे जाणणे नेणणें । तें तव भूताचिया देवाचें करणें ।
 म्हणोनि मूर्ती भावाचे होणें । जियम पडे ॥ ८९ ॥
 यापरी माझिया मारीं । हे जीवसृष्टि आघवी ।
 गुतली असे जाणावी । पाहुकुमरा ॥ ९० ॥
 आता इये सृष्टीचे पालक । जयां अधीन वर्तती लोक ।
 ते अकरा भाव आणिक । सागेन तुज ॥ ९१ ॥

महर्षय तत पूर्वे चत्वारो भगवस्तथा ।

मद्भावा मानसा जाता येषां लोक इमा प्रजा ॥ ६ ॥

तरी आघवाचि गुणीं वृद्ध । जे महर्षीमार्जी प्रबुद्ध ।
 कश्यपादि प्रसिद्ध । सत्तत्त्वी ॥ ९२ ॥
 आणिकारी सांगिजतील । जे कां चौदाआंतुल सुबल ।
 स्वायम्भू मुख्य यदिल । चारी मनु ॥ ९३ ॥
 पैसे हे अकरा । माझ्या मनीं जाहाले धनुर्धरा ।
 सृष्टीचिया व्यापारा—। लागोनिरी ॥ ९४ ॥

जें लोकांची द्यवस्था न पडे । जें या त्रिभुवनाचें काहीं न
मांडे । तें महाभूतांचें दळ्याडें । अचुंबित असे ॥ ९५ ॥
तेंचि हे जाहाले । मग इहीं लोक केले ।
तेथ अध्यक्ष रचूनि ठेविले । इहीं जन ॥ ९६ ॥
म्हणोनि अकराही हे राजा । मग येर जग यांचिया प्रजा ।
पयं विश्वविस्तार हा माझा । ऐसेंचि जाण ॥ ९७ ॥
पाहें पां आरंभी बीज एकलें । मग तेंचि विरूढलिया घुळ
जाहालें । घुडीं कोंम निघाले । खांदियांचे ॥ ९८ ॥
खांदियांपासूनि अनेका । फुटलिया नाना शाखा ।
शाखांस्तय देखा । पल्लव पानें ॥ ९९ ॥
पल्लवां फूल फळ । पयं वृक्षत्व जालें सकळ ।
तें निर्धारितां केवळ । धीजचि आघवें ॥ १०० ॥
ऐसें मी एकचि पहिलें । मग मी तेंचि मनातें व्यालें ।
तेथ सप्त ऋषि जाले । आणि चारी मनु ॥ १ ॥
इहीं लोकपाळ केले । लोकपाळीं विविध लोक झजिले ।
लोकांपासूनि निपजलें । प्रजाजात ॥ २ ॥
ऐसेनि हें विश्व येथें । मीचि विस्तारिलोंसें निरुतें ।
परि भावाचेनि हातें । माने जया ॥ ३ ॥

एतां विभूतिं योगं च मम यो धेत्ति तत्त्वतः ।

सोऽविकल्पेन योगेन युज्यते नाद्वय संशयः ॥ ७ ॥

यालार्गीं सुभद्रापती । हे भाव इया माझिया विभूती ।
आणि यांचिया व्याप्ती । व्यापिलें जग ॥ ४ ॥

१ समूह. २ निष्क्रिय, कार्यहीन. ३ अधिपति, अष्ट लोकपाळ,
४ माझ्या भावांच्या व्युत्पत्तीच्या द्वारे.

म्हणोनि गा यापरी । ब्रह्मादिपिपीलिकावरी ।
मीवांचूनि दुसरी । गोठी नाही ॥ ५ ॥
ऐसें जाणे जो साचें । तया 'चेयिरें जाहालें ज्ञानाचें ।

म्हणोनि उत्तमाधमभेदाचें । दुःस्वप्न न देखे ॥ ६ ॥
मी माझिया विभूती । विभूतीं आधिष्ठिलिया व्यक्ती ।
हें आघवें योगप्रतीती । एकाचि मानो ॥ ७ ॥

म्हणोनि निःशंकें येणें महायोगें । मज मीनला मनाचेनि
आंगें । एथ संशय करणे न लगे । तो त्रिशुद्धी जाहला ॥ ८ ॥
कां जे ऐसें फिरीटी । मातें भजे जो अभेदा दिठी ।
तयाचिये भजनाचे नाटी । सूती मज ॥ ९ ॥

म्हणऊनि अभेदें जो भक्तियोगु । तेथ शंका नाही नये खं^१
करितां ठेला तरी चांगु । तें सांगितलें पद्यो ॥ ११० ॥
तोचि अभेदु कैसा । हें जाणावया मानसा ।
सावें झाली तरी परियेसा । वोलिजेल ॥ ११ ॥

अह सर्वस्य प्रभवो मत्तः सर्वे प्रवर्तते ।

इति मत्वा भजंते मां बुधा भावसमन्विताः ॥ ८ ॥

तारि मीचि एक सर्वा । या जगा जन्म पांडवा ।
आणि मजचिपासूनि आघवा । निर्यादो चांचा ॥ १२ ॥
कहोळमाळां अनेगां । जन्म जळ्यांचि प गा ।

आणि तयां जळचि आश्रयो तरंग । जीवनही जळ ॥ १३ ॥
ऐसें आघवाचि ठार्यो । तया जळचि जेवि पाहीं ।
तेसा मीवांचूनि नाही । विश्वीं इये ॥ १४ ॥

१ जागृति. २ परांत, चौकट्यांत. ३ प्रवेग, ठाण, वास. ४ दुर्बळता.
५ शब्द, ध्वनि.

पेसिया व्यापका मातें । मानूनि जे भजती भलतथें ।

परि साचोकारें उदितें । प्रेमभावें ॥ १५ ॥

देश काळ वर्तमान । आयवें मजसीं करुनि अभिन्न ।

जैसा वायु होऊनि गगन । गगनींचि विचरे ॥ १६ ॥

पेसेनि जे निजज्ञानी । खेळत सुखें त्रिभुवनीं ।

जगदूषा मनीं । सांठऊनि मातें ॥ १७ ॥

जें जें भेटे भूत । तें तें मानिजे भगवंत ।

हा भक्तियोगु निश्चित । जाण माझा ॥ १८ ॥

मचित्ता मद्रतप्राणा बोधयंतः परस्परम् ।

कथयंतश्च मां नित्यं तुष्यन्ति च रमन्ति च ॥ ९ ॥

चित्तें मीचि जाहाले । मियांचि प्राणें धाले ।

जीवों मरों विसरले । बोधाचिया भुली ॥ १९ ॥

भग तया बोधाचेनि माजें । नाचती संवादसुखार्ची भौजें ।

आतां एकमेकां घेपे दीजे । बोधचि वरी ॥ २० ॥

जैशीं जवळिकेचीं सरोवरें । उचंवळलिया कालवती परस्परें

भग तरंगासि धवळारें । तरंगचि होती ॥ २१ ॥

तैसी येरयेरांचिये मिळणी । पढत आनंदकल्लोळांची वेणी ।

तैथ बोध बोधार्ची लेणी । बोधेंचि मिरवी ॥ २२ ॥

जैसं सूर्य सूर्यातें वोंवाळिलें । कीं चंद्रें चंद्रम्या क्षेम दिघलें ।

ना तरी सरिसेनि पाडें मीनले । दोनी बोध ॥ २३ ॥

तैसं प्रयाग होत सामरस्याचें । वरी बोसाण तरत सात्त्विक-

काचें । ते संवादचतुर्थीचि । गणेश जाले ॥ २४ ॥

तेव्हां तया महासुखाचेनि भरें । धांवोनि देहाचिये गांवा-
वाहेरें । मियां घाले तेणें उद्धारें । लांगती गांजो ॥ २५ ॥
पैं गुरुशिष्यांचिया एकांती । जे अक्षरा एकाची वंदती ।
ते मेघाचियापरी विजयती । गर्जती संध ॥ २६ ॥

जैसी कमळकळिका जालेपणें । हृदयांचिया मकरंदातें
राखों नेणे । दे राया रंका पारणें । आमोदाचें ॥ २७ ॥
तैसेंचि मातें विश्वीं कथित । कथितेनि तोपें कथूं विसरत ।
मग तया विसरामार्जी धिरत । आंगें जीवें ॥ २८ ॥
पेसें प्रेमाचेनि बहुवसणें । नाहीं राती दिवो जाणणें ।
केलें माझें सुख अव्यंगवाणें । आपणपेयां जिहीं ॥ २९ ॥

तेषां सततमुक्तानां भजतां प्रीतिपूर्वकम् ।

ददामि बुद्धियोगं तं येन मामुपयान्ति ते ॥ ३० ॥

तया मग जें आम्ही कांहीं । घावें अर्जुना पाहीं ।
ते ठायींचीच तिहीं । घेतली सेल ॥ ३० ॥
कां जे ते जिया वाटा । निगाले गा सुमटा ।
ते सोय पाहोनि अवांटा । स्वर्गापवर्ग ॥ ३१ ॥
म्हणोनि तिहीं जें प्रेम धरिलें । तेंचि आमुचें देणें उपाइलें ।
परि आम्हीं देयाचें हेंहि केलें । तिहींचि म्हणिपे ॥ ३२ ॥
आतां यावरी येतुलें घडे । जें तेंचि सुख आगळें चाडे ।
आणि काळाची दृष्टि न पडे । हें आम्हां करणें ॥ ३३ ॥
लळेयाचिया वाळका किरीटी । गवसणीं करुनि खेळा-
चिया विडी । जैसी खेळतां पांढोपाठी । माजली धांवे ॥ ३४ ॥

तें जो जो खेळ दावी । तो तो पुढें सोनयाच्या करुनि ठेवी ।
 तैसी उपास्तीची पदवी । पोषित मी जायें ॥ ३५ ॥
 जिये पदवीचेचि पोषक । ते मातें पावती यथासुखें ।
 हे पाळेंती मज विशेखें । आवढे करूं ॥ ३६ ॥
 पै गा भक्तासि माझें कोड । मज त्याचे अनन्य गतीची
 चाढ । कां जे प्रेमळांचें सांकड । आमुचिया घरीं ॥ ३७ ॥
 पाहें पां स्वर्ग मोक्ष उपांयिले । दोन्ही मार्ग त्याचिये
 वाहणी केले । आम्ही आंगही शेखी घेचिलें । लक्ष्मयेसीं
 ॥ ३८ ॥ परि आपणपेंवीण जें एक । तें तैसेंचि सुख साजुक ।
 सप्रेमळालागीं देख । ठेविलें जतन ॥ ३९ ॥
 हा ठायवरी किरीटी । आम्ही प्रेमळु घेवां आपणयासाठीं ।
 या बोलीं बोलिजत गोटी । तैसिया नव्हती गा ॥ ४० ॥

तेषामेवाऽनुकंपार्थमहमज्ञानजं तमः ।

नाशयाम्यात्मभावस्थो ज्ञानदीपेन भास्वता ॥ ४१ ॥

म्हणोनि मज आत्मचाचा भावो । जिहीं जियावया केला
 ठायो । एक मीवांचूनि वायो । येर मानिलें जिहीं ॥ ४१ ॥
 त्यां तत्त्वहां चोखटां । दिवी पोतासाची सुमटा ।
 मग मीचि होऊनि दिवटा । पुढां पुढां चालें ॥ ४२ ॥
 अज्ञानाचिये राती । माजीं तमाची मिळणी दाटती ।
 ते नाशूनि घालीं परीती । त्यां करीं नित्योदयो ॥ ४३ ॥
 तेसें प्रेमळाचेनि प्रियोत्तमें । बोलिलें जेथ पुरुषोत्तमें ।
 तेथ अर्जुन मनोधर्में । निवालों म्हणतसे ॥ ४४ ॥

हांहो जी अवधारा । मला केरु फेडिला संसारा ।
 जाहलों जननीजठरजोहरा— । वेगळा प्रभू ॥ ४५ ॥
 जी जन्मलेपण आपुलें । हें आजि मियां ढोळां देखिलें ।
 जीवित हाता चढलें । आवटतसें ॥ ४६ ॥
 आजि आयुष्या उजवण जाहली । माझिया दैवा दशा
 उदयली । जे वाक्यकृपा लाधली । दैविकेनि मुखें ॥ ४७ ॥
 आतां येणें वचनतेजाकारें । फिटलें आंतील बाहेरील
 आंधारें । म्हणोनि देखतसें साचोकारें । स्वरूप तुझें ॥ ४८ ॥

अर्जुन उवाच—

परं ब्रह्म परं धाम पवित्रं परमं भवान् ।

पुरुषं शाश्वतं दिव्यमादिदेवमजं विभुम् ॥ १२ ॥

तरी होसी गा तूं परब्रह्म । जें या महाभूतां विसवतें धाम ।

पवित्र तूं परम । जगजाया ॥ ४९ ॥

तूं परम दैवत तिहीं देवां । तूं पुरुष जी पंचविंसावा ।

दिव्य तूं प्रकृतिमाया— पैलीकडील ॥ १५० ॥

अनादिसिद्ध तूं स्वामी । जो नाकळिजसी जन्मधर्मा ।

तो तूं हें आम्हीं । जाणितलें आतां ॥ ५१ ॥

तूं या कालत्रयासि सूत्री । तूं जीवकळेची अधिष्ठात्री ।

तूं ब्रह्मकटाक्षधारी । हें कळलें फुडें ॥ ५२ ॥

आहुस्त्वामूपपः सर्वे देवर्षिर्नारदस्तथा ।

असितो देवलो त्यासः स्वयं चैव ब्रह्मोपि मे ॥ १३ ॥

प आणिकही एके परी । इये प्रसीतीची येतसे थोरी ।

जे मागें ऐसेंचि ऋषीश्वरी । सांगितलें तूतें ॥ ५३ ॥

परि तथा सांगितलियाचें साचपण । हें आतां माझे देखतसे
 अंतःकरण । जे कृपा केली आपण । म्हणोनि देवा ॥ ५४ ॥
 एन्ही नारद अखंड जवळां ये । तोही ऐसेचि वचनीं गाये ।
 परि अर्थ न बुजोनि ठाये । गीतसुखाचि ऐकां ॥ ५५ ॥
 जी आंधळेयांच्या गांवीं । आपणपें प्रगटले रवी ।
 तरि तिहीं पोतेपलीचि घ्यावी । वांचूनि प्रकाशु कंचा ॥ ५६ ॥
 परि देवार्पि अध्यात्म गाता । आहाच रागांगेंसी जे मधुरता ।
 तेचि फावे येर चित्ता । नलगेचि कांहीं ॥ ५७ ॥
 पें अस्तादेवलाचेनि मुखें । मी एवंचिधा तूतें आइकें ।
 परि तें बुद्धि विषयावेलें । धारिली होती ॥ ५८ ॥
 विषयविषाचा पडिपाहू । गोढ परमार्थु लागे कडू ।
 कडू विषय तो गोडू । जीवासी जाहला ॥ ५९ ॥
 आणि हें आणिकांचें फाय सांगावें राउट्टा आपणचि येऊनि
 घ्यासदेवें । तुझे स्वरूप आघवें । सर्वदा सांगिजे १६० परि तो
 अंधारीं चितामणि देखिला । जेवें नव्हे या बुद्धी उपेक्षिला ।
 पाठीं दिनोदयीं घोळखिला । होय म्हणोनि ६१ तैसीं घ्यासा-
 दिकांचीं घोलणीं । तिया मजपाशीं चिदत्नांचिया खाणी ।
 परि उपेक्षिल्या जात होतिया तरणी । तुजवीण कृष्णा ॥ ६१ ॥

सर्वमेतदंतं मन्ये यन्मां वदसि केशव ।

न हि ते भगवन्पक्तिं विदुर्देवा न दानवाः ॥ १४ ॥

ते आतां वाक्यसूर्यकर तुझे फांकले । आणि कर्पी मार्ग होते
 जे कायिले । तयां आघवयांचेंचि फिटलें । अनोळखपण ६३

जी हानाचें बीज तयांचे घोल । मार्जी हृदयभूमिके पाडिले स-
 खोल । वरिश्ये कृपेची जाहली घोलाम्हणोनि संवादफळेंशीं
 उठिले ॥६४॥ अहो नारदादिकां संतां । त्यांचिया उक्तिरूप
 सरितां । मी महोदधी जाहलों अनंता । संवादसुखाचा ६५
 प्रभु आघवेनि येणें जन्में । जियें पुण्यें केलीं मियां उत्तम ।
 तयांचीं न ठकतीचि अंगीं कामें । सदगुरु तुवां ॥ ६६ ॥
 एन्वीं वढिलवढिलांचेनि मुखे । मी सदां तुतें कार्णीं आश्कें ।
 परि कृपा न किजेचि तुवां एकें । तंव नेणवेचि कांहीं ॥६७॥
 म्हणोनि भाग्य जे सानुकळ । जालिया केले उद्यम सदां
 सफळ । तैसें थुताधीत सकळ । गुरुकृपा साच ॥ ६८ ॥
 जी वनकर झाडे सिंपी जिवेसार्ती । पाह्णनि जन्मे काढी
 आंटी । परि फळेंसीं तेंचि भेटी । जे वसंतु पावे ॥ ६९ ॥
 अहो विषमा जें घोट पडे । तें मधुर तें मधुर आवडे ।
 पें रसायनें तें गोढें । जें आरोग्य देहीं ॥ ७० ॥
 कां इंद्रियें वाचा प्राण । यां जालियांचे तेंचि सार्थकपण ।
 जें चेतन्य येऊनि आपण । संचरे मार्जी ॥ ७१ ॥
 तैसें शब्दजात आलोडिलें । अथवा योगादिक जें अभ्यासिलें ।
 तें तेंचि म्हणों ये आपुलें । जें सानुकळ श्रीगुरु ॥ ७२ ॥
 ऐसिये जालिये प्रतीतीचेनि माजें । अर्जुन निश्चयाचीं नाच-
 तुसे भोजें । तेवींचि म्हणे देया तुझें । याक्य मज मानलें ॥ ७३ ॥
 तरि साचचि हें कैयल्यपती । मज त्रिशुद्धी आली प्रतीती ।
 जे तूं देवदानवांचिये मर्ता- । जोगा नव्हसी ॥ ७४ ॥
 याक्य व्यक्ती न येतां देया । जो आपुलिया जाणे
 ॥ ७५ ॥ तो कधींचि मोढे हें मज्जाया । भरवसेनि आला ॥ ७५ ॥

स्वयमेवात्मनात्मानं वेत्थ त्वं पुरुषोत्तम ।

मृतमावन भूतेश देवदेव जगत्पते ॥ १५ ॥

पथ आपुलें घाढपण जैसें । आपणचि जाणिजे आकाशें ।

कां मी येतुली घनवट ऐसें । पृथ्वीचि जाणे ॥ ७६ ॥

तैसा आपुलिये सर्वशक्ती । तुज तूंचि जाणसी लक्ष्मीपती ।

येर वेदादिक मति । मिरवती घांया ॥ ७७ ॥

हां गा मनातें मागां सांढावें । पवनातें वार्थी मवावें ।

आविशून्य तरोनि जावें । केउतें बाहीं ॥ ७८ ॥

शेसें हें तुझें जाणणें आहे । म्हणोनि कोणाही ठावकें नोहे ।

आतां तुझें ज्ञान होये । तुझचिजोगें ॥ ७९ ॥

जी आपणयातें तूंचि जाणसी । अणिकांतें सांगावयाही समर्थ

होसी । तरि आतां एकवेळ घाम पुसी । आर्तीचिये निडेंळींचा

॥ १८० ॥ हें आश्किलें कीं भूतमावना । त्रिशुवनगजपंचानना ।

सकळ देवदेवतार्चना । जगन्नायका ॥ ८१ ॥ जरी थोरी तुझी

पाहत आहों । तरी पासीं उभे ठाकावयाही योग्य नोहों । या

शोच्यता जरी विनवूं विहों । तरी आन उपायो नाहीं ॥ ८२ ॥

भरले समुद्र सरिता चहूंकडे । परि ते घापियांसि कोरडे ।

कां जें मेघीनि थेंबुदा पडे । तें पाणी कीं तया ॥ ८३ ॥

तैसें श्रीगुरु सर्वत्र आयी । परि कृष्णा आम्हां तूंचि गाति ।

हें असो मजप्रती । चिम्बूति सांगें ॥ ८४ ॥

वक्तुमर्हस्पशेपेण विव्वा ह्यात्माविभूतयः ।

याभिर्विभूतिभिर्लोकानिमांस्त्वं व्याप्य तिष्ठसि ॥ १६ ॥

जी तुझिया विभूती आघविया । परि व्यापिती शक्ति दिव्या
जिया । तिया आपुलिया दावाविया । आपण मज ॥ ८५ ॥
जिहीं विभूतीं ययां समस्तां । लोकांतें व्यापूनि आहासीं
अनंता । तिया प्रधाना नामांकिता । प्रगटा करीं ॥ ८६ ॥

कथं वियामहं योगिस्त्वां सदा परिचितयन् ।

केषु केषु च भावेषु चिंत्योऽस्ति भगवन्मया ॥ १७ ॥

जी कैसें मियां तुतें जाणावें । काय जाणोनि सदा चिंतायें ।
जरी तूंचि म्हणों आघवे । तरि चिंतनचि न घडे ॥ ८७ ॥
म्हणोनि मागां भाव जैसे । आपुले सांगितले तुवां उद्देशें ।
आतां विस्तारोनि तैसे । एक घेळ घोलें ॥ ८८ ॥
जया जया भावाचिया ठायीं । नूतें चिंतितां मज सायासु
नाहीं । तो विवळ करुनि देई । योगु आपुला ॥ ८९ ॥

विस्तरेणात्मनो योगं विभूतिं च जनार्दन ।

भूयः कथय तृप्तिर्हि शृण्वतो नास्ति मेऽमृतम् ॥ १८ ॥

आणि पुसलिया जिया विभूती । त्याही चोलाविया मृतपती ।
एथ म्हणसी जरी पुढतीं । काय सांगों ॥ १९० ॥
तरी हा भाव मना । क्षणें जाय हो जनार्दना ।
पें प्राकृताही अमृतपाना । ना न म्हणवे जेवीं ॥ १९१ ॥
जें काळकूटाचे सहोदर । जें मृत्यूभेणे प्याले अमर ।
तरि दिहाचे पुरंदर । चौदा जाती ॥ १९२ ॥ ऐसा कथण एक
रस । जया वार्याचि अमृतपणाचा आभासु ।
तयाचाही मिठांसु । जे पुरे म्हणों नेदी ॥ १९३ ॥

तथा पावळ्याही येतुलेवरी । गोढियेची आथि थोरी ।
 मग हें तंव अवघारीं । परमामृत साचें ॥ ९४ ॥
 जें मंदराचलु न ढाळितां । क्षीरसागरु न ढहुळतां ।
 अनादि स्वभावता । आइतें आहे ॥ ९५ ॥
 जें द्रव ना नव्हे वद्ध । जेथ नेणिजती रस गंध ।
 जें भलतयांही सिद्ध । आठवलेंचि फावे ॥ ९६ ॥
 जयाची गोठीचि ऐकतखेंदो । आघवा संसारु होय वावो ।
 घळिया नित्यता लागे येवों । आपणपेयां ॥ ९७ ॥
 जन्ममृत्यूची माख । हारपोनि जाय निःशेख ।
 आंत वाहेरी महासुख । वाढोंचि लागे ॥ ९८ ॥
 मग दैवगत्या जरी सेविजे । तरी तें आपणचि होऊनि ठाकिजे ।
 तें तुज देतां चित्त माझें । पुरें म्हणों न शके ॥ ९९ ॥
 तुझें नामचि आम्हां आवडे । वरि भेटी होय आणि जवाळिक
 जोडे । पाठीं गोठी सांगसी सुरवाटें । आनंदाचेनि ॥ १०० ॥
 आतां हें सुख कायिसयासारखें । कांहीं निर्वचेना मज परि-
 तोखें । तरि चेतुलं जाणें जे येंणें मुखें । पुनरुक्तही हो ॥ १ ॥
 हां गा सूर्य काय शिळा । अग्नि म्हणों येत आहे वोंबिळा ।
 कां नित्य वाहतया गंगाजळा । पारसेपण असे ॥ २ ॥
 तुयां स्वमुखें जें वोलिलें । हें आम्हां मादासि रूप देखिलें ।
 आजि चंदनतरुचीं फुलें । तैरवीत आहां मां ॥ ३ ॥
 तथा पार्याचिया बोला । सर्वांगें श्रीकृष्ण डोलला ।
 म्हणे भक्तिज्ञानासि जाहला । आग्रह हा ॥ ४ ॥
 पेसा पतिकराचिया तोषाअति । मेमाचा येग उचंबळतु ।
 तो सायासं सांवरुनि अनंतु । काय बोले ॥ ५ ॥

श्रीभगवानुवाच—

हृत ते कथयिष्यामि दिव्या ह्यात्माविभूतयः ।

प्रापान्यतः कुरुश्रेष्ठ नास्त्यतो विस्तरस्य मे ॥ १९ ॥

मी पितामहाचा पिता । हें आठवितांही नाठवे चित्ता ।
कीं म्हणतसे वा पांडुसुता । भले केलें ॥ ६ ॥

अर्जुनातें वा म्हणे एथ कांहीं । आम्हां विस्मो करावया
कारण नाहीं । आगें तो लेंकरु काई । नव्हेचि नंदाचें ॥ ७ ॥

परि प्रस्तुत ऐसे असो । हें करवी आवडीचा अतिसो ।
मग म्हणे आइकें सागतसो । धनुर्धरा ॥ ८ ॥

तारितुया पुसलिया विभूति । तयांचें अपारपण सुमद्रापती ।
ज्या माक्षियाचि परि माक्षिये मती । आकळती ना ॥ ९ ॥

आगींचिया रोमा किती । जयाचिया तयासि न गणवती ।
तैसिया माक्षिया विभूती । असरय मज ॥ १० ॥

एन्वीं तरी मी कैसा केवढा । म्हणोनि आपणपयाही नव्हेचि
फुडा । यालागीं प्रधाना जिया रुढा । तिरा आइकें ॥ ११ ॥

जिया जाणितलियासाठीं । आयविया जाणथतील किरीटी ।
जैसें बीज आलिया मुठीं । तरूचि आला होय ॥ १२ ॥

का उद्यान हाता घडिल्लें । तरी आपैसीं सापडलों फळें
फुल । तेथिं देखिलिया जिया देखिल्लें । विश्व सकळ ॥ १३ ॥

एन्वीं साचचि गा धनुर्धरा । नाहीं शेवडु माक्षिया विस्तारा ।
पें गगनापेक्षिया अपारा । मजमार्जी लपणे ॥ १४ ॥

अहमात्मा शुद्धादेश सर्वभूताशयस्थितः ।

अहमादिश्च मर्ष्यं च भूतानामंत एव च ॥ १० ॥

आइकें कुटिलालंकमस्तका । घनुवेंद्वयंवका ।

मी आत्मा असें एकैका । भूतमात्राच्या ठायीं ॥ १५ ॥

आंतुलीकडे मीचि यांचे अंतःकरणें । भूतांवाहेरी माझीच
गंवसणी । आदि मी निर्वाणी । मध्यही मीचि ॥ १६ ॥

जैसें मेघां या तळीं वरी । एक आकाशाचि आंतवाहेरी ।
आणि आकाशींचि जाले अवधारीं । असणेंही आकाशीं १७
पाठीं लया जे वेळीं जाती । ते वेळीं आकाशाचि होऊनि
ठाती । तेव्हां आदि स्थिति गति । भूतांसि मी ॥ १८ ॥

ऐसें बहुवस आणि द्याएकवण । माझे विभूतियोगें आण ।
तरी जीवचि करुनि घवण । आइकोनि आइक ॥ १९ ॥

याहीयरातिया विभूति । सांगणें ठेले सुमद्रापती ।

सांगेन म्हणितले तुजप्रती । त्या प्रधाना आइकें ॥ २० ॥

आदित्यानामहं विष्णुर्गोनिर्वा रविरंशुमाद ।

मरीचिर्महतामास्मि नक्षत्राणामहं शशी ॥ २१ ॥

हें बोलोनि तो कृपावंतु । म्हणे विष्णु मी आदित्यांआंतु ।
रवी मी रश्मिवंतु । सुप्रभांमार्जी ॥ २१ ॥

मरुद्गणांच्या वर्गी । मरीचि म्हणे मी शार्ङ्गो ।

चंद्र मी गगनरंगी । तारांमार्जी ॥ २२ ॥

वेदानां सामवेदोऽस्मि देवानामास्मि वासवः ।

इंद्रियाणां मनश्चास्मि भूतानामास्मि चेतना ॥ २३ ॥

वेदांआंत सामवेदु । तो मी म्हणे गोविंदु ।

देवांमार्जी मरुद्गंधु । महेंद्र तो मी ॥ २३ ॥

इंद्रियांमार्जी अकरावें । मन तें मी हें जाणावें ।

भूतांमार्जी स्वभावें । चेतना ते मी ॥ २४ ॥

रुद्राणां शंकरश्चाऽस्मि वित्तेशो यक्षरक्षसाम् ।

। वसूनां षाढकश्चाऽस्मि मेघः शिखरिणामहम् ॥ २३ ॥

अशेषांही रुद्रांमाझारीं । शंकर जो मदनारी ।

तो मी येथ न धरीं । भ्रांति कांहीं ॥ २५ ॥

यक्षरक्षोगणांआंतु । शंभूचा सखा जो धनवंतु ।

तो कुवेरु मी हें अनंतु । म्हणता जाहला ॥ २६ ॥

मग आठांही वसूंमाझारीं । णवकु तो मी अवधारीं ।

शिखराधिलियां सर्वोपरी । मेरु तो मी ॥ २७ ॥

पुरोधसां च मुख्यं मां विद्धि पार्थ बृहस्पतिम् ।

सेनानीनामह स्कंदः सरसामस्मि सागरः ॥ २४ ॥

महर्षीणां भृगुरहं गिरामस्येकमक्षरम् ।

यज्ञानां जपयज्ञोऽस्मि स्यावराणां हिमालयः ॥ २५ ॥

जो स्वर्गसिंहासना सांवायो । सर्वज्ञते आदीचा ठावो ।

तो पुरोहितांमार्जी रावो । बृहस्पती मी ॥ २८ ॥

त्रिभुवनीचिया सेनापती- । आंत स्कंद तो मी महामती ।

जो हरवीर्य अग्निसंगतीं । कृत्तिकाआंतु जाहला ॥ २९ ॥

सकळिकां सरोवरांसी । मार्जी समुद्र तो मी जळराशी ।

महर्षीआंतु तपोराशी । भृगु तो मी ॥ ३० ॥

अशेषांही वाचा- । मार्जी नटनाच सत्याचा ।

तें अक्षर एक मी वैकुंठीचा । बेल्टाळु म्हणे ॥ ३१ ॥

समस्तांही यज्ञांच्यापिकीं । जपयज्ञु तो मी ये लोकीं ।

जो कर्मत्यागें प्रणवादिकीं । निफजविजे ॥ ३२ ॥

नामजपयत्तु तो परम । बोंधूं न शके स्नानादि कर्म ।
नामं पावनं धर्माधर्म । नाम परब्रह्म वेदाथें ॥ ३३ ॥
स्थावरां गिरींशांतु । पुण्यपुंज जो हिमवंतु ।
तो मी म्हणे कांतु । लक्ष्मयेचा ॥ ३४ ॥

अश्वत्थः सर्ववृक्षाणां देवर्षीणां च नारदः ।
गंधर्वाणां चित्ररथः सिद्धानां कपिलो मुनिः ॥ ३५ ॥
उच्चैःश्रवसमश्वानां विद्धि भाममृतोद्भवम् ।
ऐरावतं गजेंद्राणां मराणां च नराधिपम् ॥ ३६ ॥

कल्पद्रुम हन पारिजातु । गुणें चंदनुही याड विरुयातु ।
तरि यया वृक्षजातांआंतु । अश्वत्थु तो मी ॥ ३५ ॥
देवर्षींआंतु पांडया । नारदु तो मी जाणाया ।
चित्ररथु मी गंधर्वा । सकलिकांमार्जी ॥ ३६ ॥
ययां अशेषांही सिद्धां- । माजि कपिलाचार्यु मी प्रबुद्धा ।
तुरंगजातां प्रसिद्धां- । आंत उच्चैःश्रवा मी ॥ ३७ ॥
राजमूषण गजांआंतु । अजुंना मी गा ऐरावतु ।
पयोराशी सुरमायितु । अमृतांशु तो मी ॥ ३८ ॥
ययां नरांमार्जी राजा । तो विभूतिविशेष माझा ।
जयातें सकळ लोक प्रजा । होऊनि सोधेती ॥ ३९ ॥

आयुधानामहं वर्यं येनूनामस्मि कामपुङ्गव ।
प्रजनश्चाऽस्मि कंदर्पः सपार्णामस्मि घ्राणकिः ॥ ४० ॥
अनंतश्चास्मि नागानां वरुणो यादसामहम् ।
पितृणामर्यमा चास्मि यमः संयमतामहम् ॥ ४१ ॥

पें आयवेयां हातियेरां- । आंत यज्ज तें मी धनुर्धरा ।
जें शतमुखोत्तीर्णकरा । आरूढोनि असे ॥ ४० ॥

धेनूंमध्ये कामधेनु । ते मी म्हणे विष्वक्सेनु ।
 जन्मावितयाआंत मदनु । तो मी जाणें ॥ ४१ ॥
 सर्पकुळाआंत अधिष्ठाता । वासुकी गा मी कुंतीसुता ।
 नागांमाजि समस्तां । अनंत तो मी ॥ ४२ ॥
 अगा यादसांआंतु । जो पश्चिम प्रमदेचा कांतु ।
 तो वरुण मी हे अनंत । सांगत असे ॥ ४३ ॥
 आणि पितृगणां समस्तां- । मार्जी अर्यमा जो पितृदेवता ।
 तो मी हे तत्त्वता । धोलत आहे ॥ ४४ ॥
 जगार्ची शुभाशुभें लिहिती । प्राणियांच्या मानसांचा झाडा
 घेती । मग केलियानुरूप होती । भोगनियम जे ॥ ४५ ॥
 त्यां नियमितयांमाजि यमु । जो कर्मसाक्षी धर्मु ।
 तो मी म्हणे आत्मारामु । रमापति ॥ ४६ ॥

प्रहादश्चाऽस्मि दैत्यानां कालः कलयतामहम् ।
 मृगाणा च मृगेंद्रोऽहं वेनतेयश्च पक्षिणाम् ॥ ३० ॥
 अगा दैत्यांचिया कुळीं । प्रन्हादु तो मी न्याहाळीं ।
 म्हणोनि दैत्यभावादिमेळीं । लिपेचिना ॥ ४७ ॥
 पै कळितयामार्जी महाकालु । तो मी म्हणे गोपालु ।
 श्वापदांमार्जी शार्दूलु । तो मी जाण ॥ ४८ ॥
 पक्षिजातीमाझारीं । गरुड तो मी अवघारीं ।
 यालागीं जो पाठीवरी । वारों शके मातें ॥ ४९ ॥

पवनः पवतामस्मि राम शङ्खभृतामहम् ।

क्षपाणां मकरश्चाऽस्मि स्रोतसामस्मि जान्हवी ॥ ३१ ॥

पृथ्वीचिया पैसारा- । मार्जी घडी न लगतां धनुर्धरा ।

एकोचि उद्गाणें सातांहि सागरां । प्रदक्षिणा कीजे ॥ १५० ॥

तयां वहिलियां गतिमंतां- । आंत पवनु तो मी पांडुसुता ।
 गच्छघरां समस्तां- । मार्जी श्रीराम तो मी ॥ ५१ ॥
 जेणें सांकडलिया धर्माचे कैवारें । आपणपयां धनुष्य करुनि
 दुसरें । विजयलक्ष्मिचे एक मोहरें । केलें त्रेतां ॥ ५२ ॥
 पाठीं उमें ठाकूनि सुवेळीं । प्रतापलंकेश्वराचां सिसाळीं ।
 गगनीं उदो म्हणतया हस्तवेळी । दिघलीं भूतां ॥ ५३ ॥
 जेणें देवांचा मानु गियासिला । धर्मासि जीर्णोद्धार केला ।
 सूर्यवंशीं उवेला । सूर्य जो कां ॥ ५४ ॥
 तो हातियेरुपरजितयाआंतु । रामचंद्र मी सीताकांतु ।
 मकर मी पुच्छवंतु । जळघरांमार्जी ॥ ५५ ॥
 पै समस्तांही घोघां- । मध्यें जे भगीरथें आणितं गंगा ।
 जन्हुनं गिळिली मग जंघा । फाडूनि विधली ॥ ५६ ॥
 ते त्रिभुवनैकसरिता । जान्हवी मी पांडुसुता ।
 जळप्रवाहां समस्तां । माझारीं जाणें ॥ ५७ ॥
 ऐसेनि वेगळालां सृष्टीपैकीं । विभूती नाम सृतां एकेकी ।
 सगळेन जन्मसहस्रें अवलोकीं । अर्ध्या नव्हती ॥ ५८ ॥
 सर्गाणामादिरंतश्च मध्यं पंचाडमर्जुन ।
 अध्यात्मविद्या विद्यानां वादः प्रवदतामहम् ॥ ३१ ॥
 अक्षराणामकारोऽस्मि द्वंद्वः सामासिकस्य च ।
 अहमेवाक्षयः कालो घाताऽहं विश्वतोमुखः ॥ ३३ ॥
 जैसीं अवधींचि नक्षत्रं वेंचायीं । ऐसी चाड उपजेळ जें
 जीवीं । तें गगनाची वांधावी । लोर्यें जेवीं ॥ ५९ ॥

१ वायल्याला, २ सोवती, ३ एकच वाद, ४ मस्तके, ५ हातावर
 ठेवलेला बळी, ६ मोट.

कां पृथ्वीये परमाणुंचा उगाणां व्यावा । तरि भूगोलुचि काखे
 सुवांवा ॥ तैसा विस्तार माझा पहावा । तरि जाणावे मातें २६८
 जैमें शाखांसी फूल फळ । एकेहेळ्यां वेढाळूं म्हणिजे सकळ ।
 तरी उपहूनियां मूळ । जेर्वि हातीं घेपे ॥ ६१ ॥
 तेवीं माझे विभूतिविशेष । जरी जाणो पाहिजेती अशेष ॥
 तरी स्वरूप एक निर्दोष । जाणिजे माझें ॥ ६२ ॥
 एन्हवीं येगळालिया विभूति । कायि एक परिससी किती ।
 म्हणोनि एकेहेळ्यां महामति । सर्व मी जाण ॥ ६३ ॥
 मी आघवियेचि सृष्टी । आदिमध्यातीं किरीटी ।
 ओतप्रोत पटीं । ततु जेवीं ॥ ६४ ॥
 ऐसिया व्यापका माते जाणावे । तें विभूतिमेदें काय करावें
 परि हे तुझी योग्यता नव्हे । म्हणोनि असो ॥ ६५ ॥ कां उं
 तुवां पुसिलिया विभूति । म्हणोनि तिया आईक सुभद्रापती
 तरी विद्यांमार्जी प्रस्तुती । अध्यात्मविद्या ते मी ॥ ६६ ॥
 अगा बोलतयांचिया ठायीं । वाडु तो मी पाहीं ।
 जो सकलशास्त्रसंमतें कहीं । सरेचिना ॥ ६७ ॥
 जो निर्वचूं जातां वाढे । आदकतयां उत्प्रेक्षे सळु चढे ।
 जयावरी बोलतयांची गोढे । बोलणीं होती ॥ ६८ ॥
 ऐसा प्रतिपादनामार्जी वाडु । तो मी म्हणे गोविंदु ।
 अक्षरांमार्जी विशदु । अकार तो मी ॥ ६९ ॥
 पें गा समासांमाझारीं । द्वंद्व तो मी अवधारीं ।
 मशकालागोनि ब्रह्मावेरीं । आसिता तो मी ॥ ७० ॥
 मेरुमंदरादिकीं सर्वीं । सहित पृथ्वीतें विरवी ।
 जो एकार्णवातेंही जिरवी । जेयिंचा तेथें ॥ ७१ ॥

जो प्रव्यतेजा देत मिठी । सगळिया पवनातें मिठी किराटी ।
आकाश जयाचिया पोटी । सामावलें ॥ ७१ ॥
पेसा अपारु जो कालु । तो मी म्हणे लक्ष्मीलीलु ।
मग पुढती सृष्टीचा मेळु । सृजिता तो मी ॥ ७२ ॥

मृत्युः सर्वहरश्चाहमुद्भवश्च भविष्यताम् ।

कीर्तिः श्रीर्वाक्च नारीणां स्मृतिर्मेधा धृतिः क्षमा ॥३४॥

आणि सृजिलिया भूतांतें मीचि धरीं । सकळां जीवनही
मीचि अवधारीं । दोखीं सर्वातें या संहारीं । तेव्हां मृत्युही
मीचि ॥ ७३ ॥ आतां स्त्रीगणांच्या पैकीं । माझिया विभूति
सात आणिकीं । तिया ऐक कथतिकीं । सांगिजतील ॥ ७४ ॥
तरी नित्य नवी जे कीर्ति । अर्जुना ते माझी मूर्ति ।
आणि औदार्येसीं जे संपत्ति । तेही मीचि जाणें ॥ ७५ ॥
आणि ते गा मी वाचा । जे सुखासर्ग न्यायाच्या ।
आरुढोनि धिवेकाच्या । मागीं चाले ॥ ७६ ॥
देखिलेनि पदार्थे । जे आठवूनि दे मातें ।
ते स्मृतिही एथें । त्रिभुद्धी मी ॥ ७७ ॥
पें स्वहिता अनुयायिनी । मेघा ते गा मी श्ये जनीं ।
धृति मी त्रिभुवनीं । क्षमा ते मी ॥ ७८ ॥
एवं नारीमाझारीं । या सातही शक्ति मी अवधारीं ।
पेसें संस्कारकेसरी । म्हणता जाहला ॥ ७९ ॥

बृहत्साम तथा साम्नां गावत्री छंदसामहम् ।

मासानां मार्गशीर्षोऽहमृदनां कुसुमाकरः ॥ ३५ ॥

वेदराशीचिया सामा- । आंत बृहत्साम जें प्रियोत्तमा ।
तें मी म्हणे रमा- । प्राणेश्वर ॥ ८० ॥

गायत्रीछंद जे म्हणिजे । सकळां छंदांमार्जी माझे ।
स्वरूप हे जाणिजे । निमंत्रांत तुया ॥ ८१ ॥
मासाआंत मार्गशीर । तो मी म्हणे शार्ङ्गधर ।
ऋतूमार्जी कुसुमाकर । वसंत तो मी ॥ ८२ ॥

यूत छलयतामस्मि तेजस्तेजस्विनामहम् ।
जयोऽस्मि व्यवसायोऽस्मि सत्त्व सत्त्ववतामहम् ॥ ३६ ॥
वृष्णीनां वासुदेवोऽस्मि पांडवानां धनजयः ।
तुर्नीनामप्यह व्यासः कवीनामुशना कविः ॥ ३७ ॥

छाळितयां विदाणा- । मार्जी जूं ते मी विचक्षणा ।
म्हणोनि चोहटा चोरी परि कवणा । निवारू न ये ॥ ८३ ॥
अगा अशेषांही तेजसां- । आत तेज ते मी भरवसा ।
विजयो मी कार्यांदेशां । सकळांमार्जी ॥ ८५ ॥
जेणें चोखाळत दिसे न्याय । तो व्यवसायांत व्यवसाय ।
माझे स्वरूप हे राय । सुरांचा म्हणे ॥ ८६ ॥
सत्याथिलियांआंतु । सत्व मी म्हणे अनंतु ।
यादवामार्जी श्रीमंतु । तोचि तो मी ॥ ८७ ॥
जो देवकी वसुदेवास्तव जाहला । कुमारीसाठीं गोकुळी
गेली । तो मी प्राणासकट पियाळा । पूतनेतें ॥ ८८ ॥
नुघडतां बालपणाची फुली । जेणें मियां अदानवी सृष्टि केली ।
करीं गिरि धरूनि उमाणिली । महेंद्रमहिमा ॥ ८९ ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय । जेणें मियां जळत गोकुळ
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय । वासरवांसाठीं लाविलें । विरंचीस पिसें ॥ ९० ॥

नांतोस्ति मम दिव्यानां विभूतीनां परंतप ।

एष तुद्देशतः प्रोक्तो विभूतेर्विस्तरो मया ॥ ४० ॥

पै पर्जन्याचिया धारा—। वरी लेखं करवेल धनुर्धरा ।
कां पृथ्वीचिया तृणांकुरां । होईल ठी ॥ ३०० ॥
पै महोदधीचिया तरंगां । व्यवस्था धरूं न ये जेविं गा ।
तेविं माक्षिया विशेषलिं गां । नाहीं मिती ॥ १ ॥

ऐशियाही सातपांच प्रधाना । विभूति सांगितलिया तुज
अर्जुना । तो हा उद्देशु जो गा मना । आहाच गमला ॥ १ ॥
येरां विभूतिविस्तारांसि कांहीं । एय सर्वथा लेख नाहीं ।
म्हणोनि परिससी तूं काई । आम्ही सांगों किती ॥ ३ ॥
यालागीं एकदेळां तुज । दाऊं आतां वर्म निज ।

तरी सर्वभूतांकुरें धीज । विरूढत असे तें मी ॥ ४ ॥
म्हणोनि सामें थोर न म्हणावें । उंच नीच भाव सांडावे ।
एक भीचि ऐसें मानावें । वस्तुजातातें ॥ ५ ॥

तरी यावरी साधारण । आईक पां आणिकही खुण ।
तरी अर्जुना ते तूं जाण । विभूति माझी ॥ ६ ॥

यद्यद्विभूतिमत्सत्त्वं श्रीमदूर्जितमेव वा ।

तत्तदेवाऽवगच्छ त्वं मम तेजोऽशसंभवम् ॥ ४१ ॥

जेय जेय संपत्ति आणि दया । दोन्ही वसती आलिया ठाया ।
ते ते जाण धनंजया । विभूति माझी ॥ ७ ॥

अथवा बहुनेतेन किं हातेन तवार्जुन ।

विष्टभ्याहमिदं कृत्स्नमेकांशेन स्थितो जगत् ॥ ४२ ॥

अथवा एकलें एक विंच गगनीं । परी प्रभा फांके त्रिभुवनीं ।
 तेविं एकाकियाची सकळ जमीं । आह्वा घाल्लिजे ॥ ८ ॥
 तयातें एकलें झणीं म्हण । तो निर्धन या भाषा नेण ।
 काय कामधेनूसवें सर्वस्व हन । चालत असे ॥ ९ ॥
 तियेते जें जेधवां जो मागे । तें ते एकसरेंचि प्रसवों लागे ।
 तेविं विश्वविभव तया आंगें । होऊनि असती ॥ १० ॥
 तयातें घोळखावया हेचि संज्ञा । जे जगें नमस्कारिजे आह्वा ।
 ऐसे आथी ते जाण प्राज्ञा । अवतार माझे ॥ ११ ॥
 आणि सामान्य विशेष । हें जाणणें पथ महादोष ।
 कां जे मीचि एक अशेष । विश्व हें म्हणोनि ॥ १२ ॥
 तरी आतां साधारण आणि चांगु । ऐसा कैसेनि पां कल्पावा
 विभागु । यायां आपुलिये मती वंगुं । भेदाचा लावावा ॥ १३ ॥
 पन्ध्रवीं तूप कासया घुसट्यावें । अमृत कां रांधूनि अर्धें करावें ।
 हां गा वायूसि काय पां ढावें । उजवें आंग आहे ॥ १४ ॥
 पैं सूर्याविवासि पोटपाठी । पाहतां नासेल आपुली दिठी ।
 तेविं माझ्या स्वरूपीं गोठी । सामान्यविशेषाची नाहीं ॥ १५ ॥
 आणि सिनाना इहीं विभूतीं । मज अपारातें मविसील किती ।
 म्हणोनि किंबहुना सुमद्रापती । असो हें जाणणें ॥ १६ ॥
 आतां पैं माझेनि एके अंश । हें जग व्यापिलें असे ।
 यालागीं भेद सांझनि सरिसें । साम्यें मज ॥ १७ ॥
 ऐसें विबुधयनवसंतें । तेणें विरक्तांचेनि एकांतें ।
 बोलिलें जेथ श्रीमंतें । श्रीकृष्णदेवें ॥ १८ ॥
 तेथ अर्जुन म्हणे स्वामी । येदलें हें रहस्य बोलिलें तुम्हीं ।
 जे भेद एक आणि आम्हीं । सांढावा तरी ॥ १९ ॥

हां हो सूर्य म्हणे काय जगातें । हे आंधारें दबडा कां परीतें ।
 तेवि धसाळ म्हणों देवा तूतें । तरी अधिक हा बोलु ॥३१०॥
 तुझे नामचि एक कोणही वेळे । जयांचिये मुखासि कां काना
 मिळे । तयांचिया हृदयातें सांझनि पळे । मेदु जी साच ॥३१॥
 तो तू परब्रह्मचि असकें । मज देवें दिधलासि हस्तोदके ।
 तरी आतां मेदु कायसा कें । देखावा कवणें ॥ ३२ ॥
 जी चंद्रबिवाचा गामारां । रिगालियावरीही उवारा ।
 परि राणेपणें शार्दंधरा । बोला हे तुम्ही ॥ ३३ ॥
 तेथ सावियाचि परितोपोनि देवें । अर्जुनातें आलिंगिलें जीवें ।
 मग म्हणे तुयां न कोपावें । आमुचिया बोला ॥३४॥ आम्हीं
 तुज मेदाचिया वांहाणीं । सांगितली जे विभूतींची कहाणी ।
 ते अभेदें काय अंतःकरणीं । मानिली कीं न मने ॥ ३५ ॥
 होचि पाहावयालागीं । नावेक धोलिलों बाहिरसवडिया भंगी
 तव विभूति तुज चांगी । आलिया बोधा ॥ ३६ ॥
 तेथ अर्जुन म्हणे देवें । हें आपुलें आपण जाणावें ।
 परि देखतसें विश्व आघवें । तुयां भरलें ॥ ३७ ॥
 पें राया तो पांडुसुत । ऐसिये भतीतीसि जाह्ला वरितु ।
 या संजयाचिया बोला निवांतु । भूतराष्ट्र राहे ॥ ३८ ॥
 कीं संजयो दुखवलेनि अंत करणें । म्हणतसे नवल नव्हे देव
 दबडणें । हा जीवें धडसा आहे मी म्हणें । तंव आंतुही आंधळा
 परि असो हें तो अर्जुनु । स्वहिताचा वाढवितसे मानु ।
 याहीवरी तया आनु । धियसां उपनला ॥ ३३० ॥

म्हणे हेचि ह्मयाआंतुली प्रतीती । बाहेर अवतरो कां
 ढोळ्यांप्रती । इये आर्तींचिया पाउलीं मती । उठती जाहली
 ॥३१॥ मियां इहींच दोहीं ढोळ्यां । झोंवायें विश्वरूपा सकळा ।
 पचढी हांव तो देवाआगळा । म्हणऊनि करी ॥ ३२ ॥
 आजि तो कल्पतरूची शाखा । म्हणोनि वांझोळें न लगती
 देखाजें जें येईल तयाचिया मुखातें तें साचचि करितसे येऊ
 जो प्रन्हावाचिया बोला । विपाहीसकट आपणचि जाहाला ।
 तो सद्गुरु असे जोडला । किरीटीसी ॥ ३४ ॥
 म्हणोनि विश्वरूप पुसाययालार्गी । पार्थ रिगता होईल कवणें
 मंगी । तें सांगेन पुढिलिये प्रसंगी । ज्ञानदेव म्हणे निवृत्तीचा ॥ ३५ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे
 विभूतियोगो नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीज्ञानेश्वरी

अध्याय अकरावा

आतां यातरी एकादशी । कथा आहे दोन्ही रसी ।
येथ पार्या विश्वरूपेसी । होईल भेटी ॥ १ ॥
जेथ शांताचिया घरा । अद्भुत आला आहे पांढुणेरा ।
आणि येरांही रसा पांतिकेरा । जाहला मानु ॥ २ ॥
अहो वधूवरांचिये मिळणी । जैशीं घट्टाडियांही लुगई
लेणी । तेसे वेशियेच्या सुखासनी । मिरवले रस ॥ ३ ॥
परि शांताद्भुत वरचे । जे छोट्टियांच्या अंजळीं द्यावे ।
जैसे हरिहर प्रेमभायें । आले रोंवा ॥ ४ ॥
ना तरी अंवसेच्या विवशी । भेटलीं धिवे दोनी जैशी ।
तेवीं एकवेळा रसी । केला पथ ॥ ५ ॥
मीनले गगेयमुनेचे ओघ । तैसें रसां जाहलें प्रयाग ।
म्हणोनि सुझात एत जग । आघवे पथ ॥ ६ ॥
मार्जी गीता सरस्यती गुप्त । आणि शोभी एस ते ओघ मूर्त
यालार्जी त्रिवेणी हे उचित । फायली वापा ॥ ७ ॥
पथ श्रवणाचेनि द्वारे । तीर्थी गिपतां सोपारें ।
ज्ञानवेव म्हणे वातार । माझेनि केले ॥ ८ ॥

१ पाहुणचारल्य २ पंचांग वसत्रेया ३ वत्रे ४ मूयणे ५ मराठीप्या.
६ गळमिगीग

तीरें संस्कृताचीं गहनें । तोडोनि मन्हाठिया शब्दसोपानें ।
 रचिलीं घर्मनिधानें । श्रीनिवृत्तिदेवें ॥ ९ ॥
 म्हणोनि मलतेणें पथ सद्गारें नाहावें । प्रयागमाघव विश्व-
 रूप पहावें । येसुलेनि संसारासि घावें । तिळोदक ॥ १० ॥
 हें असो पेसे सावयव । पथ सांसिद्धले आधी रसमाय ।
 तेथ अवनसुखाची रांणीव । जोडली जगा ॥ ११ ॥
 जेथ शांताद्भुत रोकडे । आणि येरां रसां पढप जोडे ।
 हें अल्पाचि परी उघटें । कैवल्य येथ ॥ १२ ॥
 तो हा अकरावा अध्यायो । जो देवाचा आपणपें विसंयता
 ठायो । परि अर्जुन सदैवाचा रावो । जे पयही पातला १३
 पथ अर्जुनचि काय म्हणों पातला । आजि आवढतयाही
 सुकालु जाहला । जे गीतार्थु हा आला । मन्हाठिये ॥ १४ ॥
 याचिलार्गी माझें । विनविलें आइकिजे ।
 तरी अवधान दीजे । सज्जनीं तुम्हीं ॥ १५ ॥
 तेथींचि तुम्हां संतांचिये सभे । पेसी सलगी कीर करूं न
 लभे । परि मानाचें जी तुम्हीं लोभें । अपत्या मज ॥ १६ ॥
 अहो पुंसा आपणचि पढविजे । मग पडे तरी माथा तुंकिजे ।
 कां करविलेनि चोजें न रिजे । बाळका माय ॥ १७ ॥
 तेथि मी जें जें बोलें । तें प्रभु तुमचेंचि शिकविलें ।
 म्हणोनि अधघारिजे आपुलें । आपण देया ॥ १८ ॥
 हें सारस्वताचें गोड । तुम्हींचि लाविलें जी झाड ।
 तरी आतां अवधानापूते घाब । सिंपोनि कीजे ॥ १९ ॥
 मग हें रसमाय फुलीं फुलेल । नानार्थफळमारें फळा येईल ।
 तुमचेनि धर्म हारेल । सुरवाडु जगा ॥ २० ॥

या बोला संत रिझले । म्हणती तोपलों गा भलें केलें ।
 आतां सांगें जें बोलिलें । अर्जुन तेथ ॥ ११ ॥
 तंव निवृत्तिदास म्हणे । जी कृष्णार्जुनांचें बोलणें ।
 मी प्राकृत काय सांगों जाणें । परि सांगवा तुम्ही ॥ १२ ॥
 अहो रानीचिया पालेखाइरा । नेवाणें करविलें लंकेश्वर
 एकला अर्जुन परी अक्षोहिणी अकरा । न जिणेचि काई ॥ १३ ॥
 म्हणोनि समर्थ जें जें करी । तें न हो कैसें घराचरी ।
 तुम्ही संत तयापरी । बोलवा मातें ॥ १४ ॥
 आतां बोलिजतसें आइका । हा गीताभाय निका ।
 जो श्रीवैकुण्ठनायका । मुखानि निघाला ॥ १५ ॥
 बापबाप ग्रंथ गीता । जो वेदीं प्रतिपाद्य देवता ।
 तो श्रीकृष्ण यत्ता । जिये ग्रंथी ॥ १६ ॥
 तेथींचें गौरव कैसें वानावें । जें श्रीशंभूचिये मती नागवे ।
 तें आतां नमस्कारिजे जीवेंभावें । हेंचिं भलें ॥ १७ ॥
 मग आइका तो किरीटी । घाल्हा नि विश्वरूपीं दिठी ।
 पहिली कैसी गोठी । करिता जाहला ॥ १८ ॥
 हें सर्वही सर्वेश्वर । ऐसा प्रतितीगत जो पतिकंठ ।
 तो बाहेरी होआवा गोचर । लोचनासी ॥ १९ ॥
 हे जीवाआंतुली चाड । परि देवासे सांगतां सांकड ।
 कां जें विश्वरूप गूढ । कैसेनि पुसावें ॥ २० ॥
 म्हणे मार्गा कवणीं कहीं । जें पदियंतेनें पुसिलें नाहीं ।
 तें सहसा कैसें काई । सांगा म्हणों ॥ २१ ॥
 मी जरी सलंगीचा चांगु । तरी काय आइसीह्मनि अंतरंगु ।
 परि तेही हा प्रसंगु । विहाली पुसों ॥ २२ ॥

ते कांहीं न वचेचि वायां । भले यश फावलें देवराया ।
 जे साद्यत माया । निरसिली माझी ॥ ६४ ॥
 आजी आनंदसरोवरीची कमळें । तैसे हे तुझे डोळे ।
 आपुलिया प्रसादार्ची राउळें । जयालागीं करिती ॥ ६५ ॥
 हां हो तयाही आणि मोहाची भेटी । हे कायसी पांवळी गोळी
 केउती मृगजळाची वृष्टी । चढवानळेंसी ॥ ६६ ॥
 आणि मी तंव दातारा । ये कृपेचिये रिघोनि गामारां ।
 घेत आहे चारा । ब्रह्मरसाचा ॥ ६७ ॥
 तेणें माझा जी मोह जाये । एथ विस्मो कांहीं आहे ।
 तरी उद्धरलों कीं तुझे पाये । शिवतले आह्वाती ॥ ६८ ॥
 भवाप्ययी हि भूतानां श्रुतो विस्तरशो मया ।
 स्वतः कमलपत्राक्ष माहात्म्यमपि चाव्ययम् ॥ २ ॥

पें कमलायतढोळसा । सूर्यकोटितेजसा ।
 मियां तुजपासोनि मदेशा । परिसिलें आजी ॥ ६९ ॥
 इयें भूतें जयापरी होती । अथवा लया एन जैसेनि जाती ।
 ते मजपुढां प्रकृति । चिवंचिली देवें ॥ ७० ॥
 आणि प्रकृति कीर उगाणा दिधला । वरि पुरुषाचाही ठायो
 दाविला । जयाचा महिमा पांघरोनि जाहला । घडीतां वेदु७१
 जी शन्दराशी याढे जिये । कां धर्मापेशिया रत्नातें यिये
 ते एर्याचे प्रमेचे पाये । घोळेंगे गृहणोनि ॥ ७१ ॥
 ऐसें अगाध माहात्म्य । जें सकळमार्गकगम्य ।
 जें स्वात्मानुभवरम्य । तें इयापरी दाविलें ॥ ७१ ॥

जैसा फेरुं फिटलिया आमाळी । दिठी रिगे सूर्यमंडळी ।
 कां हातें साखनि बाबुळी । जळ देखिजे ॥ ७४ ॥
 ना तरि उकलतेयां सापाचे वेढे जैसं चंदना खेंव देणें घडे ।
 अथवा वियेसी पळे मग घडे । निघान हाता ॥ ७५ ॥
 तैसी प्रकृति हे आढ होती । ते देवेंचि सारोनि परीती ।
 मग परतत्त्व माक्षिये मती । शेजार केलें ॥ ७६ ॥
 म्हणोनि इयेविपर्याचा मज देवा । मरंवसा कीर जाहला
 जीवा । परि आणीक एक हेया । उपनला असे ॥ ७७ ॥
 तो मिढां जरी म्हणों राहों । तरी आना कवणा पुसों जावों ।
 काय तुजयांचोनि ठावो । जाणत आहां आम्ही ॥ ७८ ॥
 जळचरु जळाचा आमार धरी । घाळक स्तनपानीं उपरोधुं
 करी । तरी तया जिणया धीदरी । आन उपायो असे ॥ ७९ ॥
 म्हणोनि भीडसांकडी न धरवे । जीवा आवडे तेंही तुजपुढां
 घोलावें । तंव राहें म्हणितलें देवें । चाड सांगें ॥ ८० ॥

पद्ममेतयथात्थ स्वमात्मानं परमेश्वर ।

ब्रह्ममिच्छामि ते रूपमेश्वरं पुरुषोत्तम ॥ ३ ॥

मग बोलिला तो किरीटी । म्हणे तुम्हीं केली जे गोठी ।
 तिया प्रतीतीची दिठी । निवाली माझी ॥ ८१ ॥
 आतां जयाचेनि संकल्पें । हे लोकपरंपरा होय हारपे ।
 जया ठायतें आपणपें । मी ऐसें म्हणसी ॥ ८२ ॥
 तें मुद्दल रूप तुझें । जेथुनि द्ये द्विभुजें हन चतुर्भुजें ।
 सुरकार्याचेनि व्याजें । घेवोंघेवों येसी ॥ ८३ ॥

१ ढग. २ दोवाळ. ३ मूत, पिशाच. ४ शय्यागार, शेजघर. ५ हुकी.
 ६ आश्रय घेण्याला संकोच करील. ७ मोठ.

पै जळशयनाचिया अंबगणिया । कां मत्स्य कूर्म ह्या
 मिरवणिया । खेळु सरलिया तू गुणिया । सांठविसी जेथें ॥ ८४ ॥
 उपनिषदे जे गाती । योगिये हृदयीं रिगोनि पाहाती ।
 जयाते सनकादिक आहाती । पोटाळुनिया ॥ ८५ ॥
 ऐसें अगाध जें तुझे । विश्वरूप कार्णी ऐकिजे ।
 तें देखावया चित्त माझे । उतावीळ देवा ॥ ८६ ॥
 देवें फेडूनियां सांकड । लोभें पुसिली जरी चाट ।
 तरि हेचि एकी वाढ । आर्ती जी मज ॥ ८७ ॥
 तुझे विश्वरूप आघवें । माझिये दिठीसि गोचर होआवें ।
 ऐसी थोर आस जीवें । बांधोनि आहें ॥ ८८ ॥

मन्यसे यदि तच्छुक्व मया द्रष्टुमिति प्रभो ।
 योगेश्वर ततो मे त्व दर्शयात्मानमव्ययम् ॥ ४ ॥

परि आणीक एरु एय शार्द्री । तुज विश्वरूपातें देखावया-
 लागीं । पै योग्यता माझिया आंगीं । असे कीं नार्ती ॥ ८९ ॥
 हे आपले आपण मी नेणें । तें कां नेणसी जरी देव म्हणे ।
 तरी सरोगु काय जाणे । निदान रोगाचें ॥ ९० ॥
 आणि जी आर्तीचेनि पढिमरें । आर्तु आपुली टाकी पै
 विसरे । जैसा तान्हेला म्हणे न पुरे । समुद्र मज ॥ ९१ ॥
 ऐशा सचाढपणाचिये भुली । न सांभाळवे समस्या आपुली ।
 यालागीं योग्यता जेवि माउली । बाळकाची जाणे ॥ ९२ ॥
 तयापरी श्रीजनार्दना । विचारिजो माझी संभावना ।
 मग विश्वरूपदर्शना । उपक्रम कीजे ॥ ९३ ॥

तरि ऐसी ते कृपा करा । पन्हवीं नव्हे हें म्हणा अवधारा ।
 यायां पंचमालापें वधिरा । सुख केउतें देणें ॥ ९४ ॥
 पन्हवीं येकले वापियाचेतुखे । मेघ जगापुरतें काय न धरें ।
 परी जहालीही वृष्टी उपखे । जन्ही खडकीं होय ॥ ९५ ॥
 चकोरा चंद्रामृत फावलें । येरां आण वाहूनि काय वारिलें ।
 परी ढोळ्यांविण पाहलें । वायां जाय ॥ ९६ ॥
 म्हणोनि विश्वरूप तूं सहसा । दाविसी कीर हा भरंवसा ।
 कां जे कंढाढां आणि गर्हिसां । मार्जी नित्य नरा तूं कीं ॥ ९७ ॥
 तुझे औदार्य जाणों स्वतंत्र । देतां न म्हणसी पात्रापात्र ।
 पें कैबल्य ऐसें पवित्र । जें बेरियांही दिधलें ॥ ९८ ॥
 मोक्ष दुराराध्यु कीर होय । परितोही आराधी तुझे पाय ।
 म्हणोनि घाडिसी तेथ जाय । पाईकु जैसा ॥ ९९ ॥ तुवां
 सनकादिकांचेनि मानें । सायुर्ज्यीं सौरसु दिधला पूतने ।
 जे विषाचेनि स्तनपानें । मारूं आली ॥ १०० ॥ हां गा
 राजसूय यागाचिया समासदीं । वेसतां त्रिभुवनाची मांदी ।
 कैसा शतधा दुर्गाक्य शब्दीं । निस्तेजिलासी ॥ ११ ॥ ऐशिया
 अपराधिया शिशुपाळा । आपणपें ठावो दिधला गोपाळा ।
 आणि उत्तानचरणाचिया वाळा । काय भुवपर्दीं चाड ॥ १२ ॥
 तो वना आला याचिलागीं । जेव्हावे पितयाचिया उत्संगीं ।
 कीं तो चंद्रसूर्यादिकांपरिस जर्गी । श्रद्ध्यु केला ॥ ३ ॥
 ऐसा वनवासियां सकळां । देता एकचि तूं घसाळा ।
 पुत्र आळवितां अजामिळा । आपणपें देसी ॥ ४ ॥

जेणे उरीं हाणितलासि पारंपरा । तयाचा चरणु वाहासी
 दातारा । अमुनी वैरियाचिया कलेवरा । विसवसी ना ॥ ५ ॥
 ऐसा अपकारिया तुझा उपकार । तू अपात्रींही परि उदार ।
 दे दान म्हणोनि दारवठेकरु । जाहलासी बळीचा ॥ ६ ॥
 तूतें आराधी ना आयके । होती पुसां बोलवित कौतुके ।
 तिये वैकुंठीं तुवा गाणिके । सुरवाडु केला ॥ ७ ॥
 ऐसीं पाह्नि वार्याणीं मिपे । आपणपें देवों लागसी धानिवसे ।
 तो तू का अनारिसें । मजलागीं करिसी ॥ ८ ॥
 हा गा दुमतयाचेनि पयाडें । जे जगाचें फेढी साकडें ।
 तिये कामधेनूचे पाडे । काय भुकेले ठाती ॥ ९ ॥
 म्हणोनि मिया जें विनाविलें काहीं । ते देव न दारपावित्ती ह
 कीर नाही । परि देखावयालागीं देई । पात्रता मज ॥ ११० ॥
 तुझ विश्वरूप आकळे । ऐसे जरी जाणसी माझे डोळे ।
 तरि आर्तीचे डोहळे । पुरवीं देवा ॥ ११ ॥
 ऐसी ठायेंठावो विनती । जंव करूं सरला सुमद्रापती ।
 तव तया पद्मगुणचक्रवर्ती । साहयेचिना ॥ १२ ॥
 तो कृपापीयूषसजळु । आणि येरु जवळा आला वर्षाकाळु ।
 नाना श्रीकृष्ण कोकिलु । अर्जुन वसतु ॥ १३ ॥
 ना तरी चंद्रवित्र वाटोळें । देखोनि क्षीरसागर उचवळे ।
 तैसा दुणेंहीवरी प्रेमवळें । उह्वासितु जाहला ॥ १४ ॥
 मग तिये प्रसन्नतेचेनि आटोप । गाजोनि म्हणितलें सकृपें ।
 पार्या देर देर अमूपें । स्वरूपें माझीं ॥ १५ ॥

एक विश्वरूप देखायें । ऐसा मनोरथु केला पांडवें ।
 कीं विश्वरूपमय आघवें । करुनि घातलें ॥ १६ ॥
 द्वाप उदार देवो अपरिमितु । याचक स्वेच्छा सद्बोधितु ।
 असे सहस्रवरी देतु । सर्वस्व आपुलें ॥ १७ ॥
 अहो शोपाचेहि दोटले चोरिले । वेद जयालार्गी शकविले ।
 लक्ष्मीयेही राहविलें । जिव्हार जें ॥ १८ ॥
 तें आतां प्रगटुनि अनेकधा । करीत विश्वरूपदर्शनाचा धांदा ।
 द्वाप भाग्या अगाधा । पार्याचिया ॥ १९ ॥
 जो जागता स्वप्नावस्थे जाये । तो जेवीं स्वप्नींचें आघवें होये ।
 तेव्हां अनंत घट्टकटाह आहे । आपणचि जादला ॥ २० ॥
 ते सहसा मुद्रा सोडिली । आणि स्पूळदृष्टीची जवैनिका
 फेडिली । किंबहुना उघडिली । योगक्रंदी ॥ २१ ॥
 परि हा हें देखेल कीं नाहीं । ऐसी सोचि न करी काहीं ।
 एकसरां म्हणतसे पाहीं । छेदातुद ॥ २२ ॥

श्रीभगवानुवाच—

पश्य मे पार्थ रूपाणि शतशोऽथ सहस्रशः ।

नानाविधानि दिव्यानि नानावर्णाकृतानि च ॥ ५ ॥

अर्जुना तुवां एक दावा म्हणितलें । आणि तेंचि दावूं तरि काय
 दाविलें । आतां देखें आघवें मरिलें । माझ्याचि रूपीं ॥ २३ ॥
 एकें कुशें एकें स्पूळें । एकें न्दस्वें एकें विशालें ।
 पृथुतरें सरळें । अप्रतिं एकें ॥ २४ ॥
 एकें अनावरें प्रांजळें । सव्यापारें एकें निश्चलें ।
 उदासीनें छेहाळें । तीव्रें एकें ॥ २५ ॥

एकें धूर्णितें सावधें । असलगें एकें अगाधें ।
 एकें उदारें अतिवर्द्धें । कुद्धें एकें ॥ २६ ॥
 एकें शांतें सन्मदें । स्तब्धें एकें सानंदें ।
 गर्जितें निशब्धें । सौम्यें एकें ॥ २७ ॥
 एकें साभिलापें विरक्तें । उन्निद्रितें एकें निद्रितें ।
 परितुष्टें एकें आतें । प्रसन्नें एकें ॥ २८ ॥
 एकें अशस्त्रें सशस्त्रें । एकें रौद्रे अतिमित्रें ।
 भयानकें एकें विचित्रें । लयस्थें एकें ॥ २९ ॥
 एकें जनलीलाविलासें । एकें पालनशीलें लालसें ।
 एकें संहारकें सावेशें । साक्षिभूतें एकें ॥ ३० ॥
 एवं नानाविधें परिघट्टवसं । आणि दिव्यतेजप्रकाशें ।
 तैर्यांचि एकएकाऐसे । वर्णही नव्हे ॥ ३१ ॥
 एकें तातलें साडेपंधरें । तैसीं कपिलवर्णें अपारें ।
 एकें सर्वांगीं जेसं सेंदुरें । डवरलें नम ॥ ३२ ॥
 एकें सावियांचि धुळुकीं । जैसं व्रदाकटाह स्वचिलें माणिकीं ।
 एकें अरुणोदयासारिसीं । कुंकुमवर्णें ॥ ३३ ॥
 एकें शुद्धस्फटिकसोज्ज्वलें । एकें इंद्रनीळसुनीळें ।
 एकें अंजनवर्णें सकाळें । रक्तवर्णें एकें ॥ ३४ ॥
 एकें लसत्कांचनसम पिंवळीं । एकें नवजलदश्यामळीं ।
 एकें चांपेगौरीं केवळीं । हरितें एकें ॥ ३५ ॥
 एकें तप्तताम्रतांबडीं । एकें श्वेतचंद्र चोखडीं ।
 ऐसीं नानावर्णें रूपडीं । देखें माझीं ॥ ३६ ॥

१ वेसावय, गुळिला. २ टयळ, टयडी. ३ माजोरी. ४ समधिग्य.
 ५ तावलेले. ६ चोख सोने. ७ स्वभावतः ८ मुंदल.

हे जसे कां आनान वर्ण । तैसें आकृतीही अनारिसेपण ।
 लाजा कंदर्प रिघाला शरण । तैसीं सुंदरें एकें ॥ ३७ ॥
 एकें अतिलावण्य साकारें । एकें स्निग्धवपु मनोहरें ।
 शृंगाराश्रयेचीं मांदारें । उघडिलीं जैसीं ॥ ३८ ॥
 एकें पीनावयव मांसाळें । एकें शुष्कें अतिविकाळें ।
 एकें दीर्घकंठें विताळें । विकटें एकें ॥ ३९ ॥
 एवं नानाविधाकृति । इया पाहतां पाह नाहीं सुमद्रापती ।
 ययांच्या एकेकीं अंगप्रांतीं । देख पां जग ॥ ४० ॥

पदपादिस्थान्वसुद् रुद्रानश्विनी मरुतस्तथा ।

बहून्यदृष्टपूर्वाणि पदपाश्वर्याणि भारत ॥ ६ ॥

जेथ उन्मीलन होत आहे दिठी । तेथ पसरती आदित्यांचिया
 सुष्टी । पुढती निमीलनीं मिठी । देत आहताती ॥ ४१ ॥
 घदनींचिया चाफेसधें । होत ज्वाळामय आघधें ।
 जेथ पायकादिक पावे । समूह घर्घ्वा ॥ ४२ ॥
 आणि झूलतांचि शेवट । कोपें मिळों पाहती एकवट ।
 तेथ रुद्रगणांचे संघाट । अवतरत देखें ॥ ४३ ॥
 पैं सौम्यतेचा बोलावा । मिती नेणजे अश्विनीदेवां ।
 श्रोत्रीं होती पांडया । अनेक यायु ॥ ४४ ॥
 यापरी एकेकाचिये लीळे । जन्मती सुरसिद्धांचीं कुळें ।
 घेसीं अपारें आणि विशाळें । रूपें हयें पाहीं ॥ ४५ ॥
 जयांतें सांगावया वेद बोवडे । पहावया काळाचेंही आयुष्य
 थोकडें । घातयाही परि न सांपडे । टाव जयांचा ॥ ४६ ॥

जयांतें वेदत्रयी कधीं नायके । तियें इयें प्रत्यक्ष देख अनेके ।
मोगीं आश्चर्याचीं कवतिकें । महासिद्धी ॥ ४७ ॥

इहैकस्थं जगत्कुत्सनं पश्याय सचराचरम् ।

मम देहे छडाकेश यच्चान्यद्द्रष्टुमिच्छति ॥ ७ ॥

इया मूर्तीचिया किरीटी । रोममूर्ळीं देखें पां सृष्टी ।
सुरतस्तळवटीं । तृणांकुर जैसे ॥ ४८ ॥

चंडवाताचेनि प्रकाशें । उडत परमाणु दिसतीं जैसे ।

भ्रमत ब्रह्मकटाह तैसे । अवयवसंधीं ॥ ४९ ॥

एय एकैकाचिया प्रदेशीं । विश्व देख विस्तारिंशीं ।

आणि विश्वाहीपरोतें मानसीं । जरी देखावें घेतें ॥ ५० ॥

तरी इयेही विपर्यांच कांहीं । एय सर्वथा सांकडें नाहीं ।

सुखें आवडे तें माझिया देहीं । देखसी तूं ॥ ५१ ॥

पेसैं विश्वमूर्ती तेणें । घोलिलें कारुण्यपूर्णें ।

तंव देखत आहे कीं नाहीं न म्हणे । निवांतुचि येरु ॥ ५२ ॥

एय कां पां हा उगला । म्हणोनि श्रीकृष्णें जंव पाहिला ।

तंव आर्तीचें लेणें लेइला । तैसाचि आहे ॥ ५३ ॥

न तु मां शक्यते द्रष्टुमनेनैव स्वचक्षुषा ।

दिव्यं ददामि ते चक्षुः पश्य मे योगमैश्वरम् ॥ ८ ॥

मग म्हणे उत्कंठे वोहट न पटे । अजुजो सुखाची सोय न

सांपटे । परि दाविलें ते फुडें । नाकळोचि यया ॥ ५४ ॥

हें घोलोनि देवी हांसिले । हांसोनि देवगण्यातें म्हणितले ।

आम्हीं विश्वरूप तरी दाविलें । परि न देखसीच तूं ॥ ५५ ॥

यया घोला येरें विचक्षणें । म्हणितलें हां जी कवणासि तें

उणें । तुम्ही यकाकरवीं चांदिणें । चरवूं पहा मा ॥ ५६ ॥

हां हो उठोनियां आरिसा । आंघळिया दाऊं बैसा ।
 बहिरियापुढें हृषीकेशा । गाणीव करा ॥ ५७ ॥
 मकरंदकणाचा चारा । जाणतां घालुनि दर्दरा ।
 दायीं घाटा पा शार्ङ्गधरा । कोया कवणा ॥ ५८ ॥
 जें अतींद्रिय म्हणोनि व्यवास्थिलें । केवळ ज्ञानदृष्टीचिया
 भागा फिटलें । तें तुम्ही चर्मचक्षुंपुढें सुदलें । मी कैसेनि देखें
 ॥ ५९ ॥ परि हें तुमचें उणें न बोलावें । मीचि साहें तेंचि वरवें ।
 एथ आथि म्हणितलें देवें । मातूं वाषा ॥ ६० ॥
 साच विश्वरूप जरी आम्हीं दावावें । तरी आधीं देखावया
 सामर्थ्य कीं घावें । परि बोलत बोलत प्रेममावें धंसाळ गेलों
 ॥ ६१ ॥ काई जालें न वाहतां भुई पेरिजे । तरी तो वेलु बिलयां
 जाईजे । तरी आतां माझें निजरूप देखिजे । ते दृष्टी देयां तुज
 ॥ ६२ ॥ मग तिया दृष्टी पांढया । आमुचा ऐश्वर्ययोगु आयया ।
 देखोनियां अनुमवा- । माजिवडा करीं ॥ ६३ ॥
 पेसें तेंचें चेदांतवेद्यें । सकळलोकआद्यें ।
 बोलिलें आराध्यें । जगाचेनि ॥ ६४ ॥

संजय उवाचः—

एवमुक्त्वा ततो राजन्महायोगेश्वरो हरिः ।
 दर्शयामास पार्ष्णिप परमं रूपमैश्वरम् ॥ १ ॥
 वै कौरवकुलचक्रवर्ती । मज हाचि विस्मयो पुढतपुढती ।
 जे श्रियेहनि त्रिजगतीं । सदैव असे कवणी ॥ ६५ ॥
 ना तरी खुणेचें वानावयालागीं । श्रुतीवांचूनि दावा पां जगीं ।
 ना सेवकपण तरी आंगीं । शोपाच्याचि आयी ॥ ६६ ॥

हां हो जयाचेनि सोसैं । शिणत आठही पाहार योगी जैसे ।
 अनुसरले गरुडाऐसैं । कवण साहे ॥ ६७ ॥
 परि तें आघवेंचि एकीकडे ठेलें । सापें कृष्णसुख एकंदरें
 जाहलें । जिये दिवूनि जन्मले । पांडव हे ॥ ६८ ॥
 परि पांचांहीआंतु अर्जुना । श्रीकृष्ण सावियाची जाहला
 अधीना । कामुका कां जैसा अंगना । आपैता कीजे ॥ ६९ ॥
 पढाविलें पाखिरूं ऐसैं न चोले । यापरी क्रीडामृगही तैसा
 न चले । कैसे दैव पथें सुरवाडलें । तें जाणों न ये ॥ ७० ॥
 आजि परब्रह्म हें सगळें । भोगावया सदैव याचेचि डोळे ।
 कैसे याचेचे हत लळे । पाळीत असे ॥ ७१ ॥
 हा कोपे कीं निवांतु साहे । हा रुसे तरी बुझावित जाये ।
 नवल पिसें लागलें आहे । पार्थाचें देवा ॥ ७२ ॥
 एन्हवीं विषय जिणोनि जन्मले । जे शुकादिक दाडुले ।
 ते विषयोचि घानितां जाहले । भाट ययाचे ॥ ७३ ॥
 हा योगियांचें समाधिधन । कीं होऊनि ठेलें पार्थाधीन ।
 यालागीं विस्मयो माझें मन । करीतसे राया ॥ ७४ ॥
 तेव्हांचि संजय म्हणे कायसा । विस्मयो एथें कौरवेशा ।
 श्रीकृष्णें स्वीकारिजे तया ऐसा । माग्योदय होय ॥ ७५ ॥
 म्हणोनि तो देवांचा रावो । म्हणे पार्थातें तुज हृष्टी देवों ।
 जया विश्वरूपाचा ठावो । देखसी तूं ॥ ७६ ॥
 ऐसीं श्रीसुरोनि अक्षरे । निघती ना जंव एकसरें ।
 तंव अविद्येचें आंधारें । जावोंचि लागे ॥ ७७ ॥
 तीं अक्षरें नव्हती देखा । ब्रह्मसाम्राज्यदीपिका ।
 अर्जुनालागीं चित्काळिका । उजळलिया श्रीकृष्णें ॥ ७८ ॥
 मग दिव्यचक्षुप्रकाशु प्रगटला । तया ज्ञानदृष्टी फांटा फुटला
 ययापरी दाविता जाहला । ऐश्वर्य आपुलें ॥ ७९ ॥

हे अवतार जे सकळ । ते जिये समुद्रीचे कां कळोळ ।
 विश्व हें मृगजळ । जया रस्मीस्तव दिसे ॥ १८० ॥
 जिये अत्तादिभूमिके निंटे । चराचर हें चित्र उमटे ।
 आपणपें श्रीवैकुण्ठें । दाविलें तथा ॥ ८१ ॥
 मार्गां वाळवणीं येणें श्रीवती । जें एकवेळ खादली होती माती ।
 तें कोपोनियां हातीं । यशोदां धरिला ॥ ८२ ॥
 मग मेणें मेणें जैसं । मुखीं झाडा घावयाचेनि मिसें ।
 चवदाही भुवनें सायकारी । दाविलीं तिये ॥ ८३ ॥
 ना तरी मधुवर्नीं धुवासे केलें । जैसं कपोल शंखें शिवतलें ।
 आणि वेदांचियेही मतीं ठेलें । तें लागला बोलीं ॥ ८४ ॥
 तैसा अनुमदो पं राया । श्रीहरी केला धनंजया ।
 आतां कवणेकडेही माया । ऐसी भाष नेणेचि तो ८५ ॥
 एकसरें ऐश्वर्यतेजें पाहलें । तथा चमत्काराचें एकार्णव
 जहालें । चित्त समार्जी गुढोनि ठेलें । विस्मयाचिया ॥ ८६ ॥
 जैसा आब्रह्म पूर्णादकी । पन्हे मार्कण्डेय एकाकी ।
 तैसा विश्वरूपकौतुकी । पार्थु लोळे ॥ ८७ ॥
 म्हणे केवळें गगन पय होतें । तें कवणें नेलें पां केउतें ।
 तीं चराचरें महामूर्तें । काय जहालीं ॥ ८८ ॥
 दिशांचे टायही हारपले । अधोर्ध्व काय नेणां जाहले ।
 चेर्हलिया स्वप्न तैसे गेले । लोकाकार ॥ ८९ ॥
 नाना सूर्यतेजप्रतापें । सचंद्र तारांगण जैसें लोपे ।
 तैसीं गिळिली विश्वरूपें । प्रपंचरचना ॥ ९० ॥

१ नीट, रूपाट, समपातळीच्या. २ भीतभीत. ३ वेदानाही जे
 जाणतां येत नाही. ४ प्रकाशले.

आपण आंग आपण अलंकार। आपण हात आपण हा
 आपण जीव आपण शरीर। देखे चराचर कोंदले देवें
 जयाचिया किरणांचे निररपणें। नक्षत्रांचे होत फुट
 तेजें खिरडला वन्हि म्हणे। समुद्रीं रिघों ॥ १६ ॥
 मग काळकूटकळोळीं कवळिले। नाना महाविजुंचे
 उमटले। तैसे अपार कर देखिले। उदितायुधी ॥ १७ ॥

दिव्यमात्पांबरधरं दिव्यगंधानुलेपनम् ।

सर्वाश्चर्यमयं देवमनंतं विश्वतोमुखम् ॥ ११ ॥

कों भेणें तेथूनि काढिली दिठी। मग कंठमुगुट पहा
 किरीटी। तंव सुरतरुची खुष्टी। जयापासोनि कां जात
 ॥ १८ ॥ जियें महासिद्धीचीं मूळपीठें। शिणली कमला :
 यावटे। तैसीं कुसुमें आति खोखटें। तुरंविर्ली देखिलीं ॥
 मुगुटावरी स्तवक। ठायीं ठायीं पूजाबंध अनेक।
 कंठीं रुळताति अलौकिक। माळादंड ॥ १९ ॥
 स्वर्गें सूर्यतेज वेढिलें। जैसें पंधरेनें मेळतें मढिलें।
 तैसें नितंवावरी गाढिलें। पीतांबर झळके ॥ २० ॥
 श्रीमहादेवो कापुरें उटिला। कां कैलास पारजें डवरिला।
 नाना क्षीरोदकें पांघरविला। क्षीरार्णवो जैसा ॥ २१ ॥
 जैसी चंद्रमयाची घडी उपलाविली। मग गगनाकरवीं बुंथ
 घेवविली। तैसी चंदनपिंजरी देखिली। सर्वांगीं तेणें ॥ २२ ॥
 जेणें स्वप्रकाशा कांती चढे। ब्रह्मानंदाचा निदाघु मोढे।
 जयाचेनि सौरभ्यें जीवित जोढे। वेधवतीये ॥ २३ ॥
 निर्लेप अनुलेपु करी। जे अनंगुही सर्वांगीं धरी।
 तया सुगंधाची थोरी। कवण वानी ॥ २४ ॥

आणिक एक साविद्याचि भयमीद । सर्वस्वं धरुनि तुझी
मोहरु । तुज प्रार्थिताति करु । जोडोनियां ॥ १८ ॥
देवा आविद्यार्णवीं पडिलों । जी विपयवागुरें आंतुडलों ।
स्वर्गसंसारविद्या सांकडलों । दोहीं भार्गी ॥ २९ ॥
ऐसें आमुचें सोडयणें । तुजवांचोनि कीजेल कवणें ।
तुज शरण गा सर्वप्राणें । म्हणत देवा ॥ ३३० ॥
आणि महर्षी अथवा सिद्ध । विद्याधरसमूह विविध ।
हे घोलत तुज स्वस्तिवाद । करिती स्तवन ॥ ३३१ ॥

रुद्रादित्या वसवो ये च साध्या विश्वेऽश्विनौ मरुतश्चोष्मपाश्चा
मंधर्वयक्षा सुरसिद्धसंपा वीक्षंते त्वां विस्मिताश्चैव सर्वे ॥ ११ ॥

हे रुद्रादित्यांचे मेळावे । वसु हन साध्य आघवे ।
अश्विनौ देव विश्वेदेव विमवें । यायुही हे जी ॥ ३३२ ॥
अवधारा पितर हन मंधर्व । पेल यक्षरक्षोगण सर्व ।
जी महेंद्रमुख्य देव । कां सिद्धादिक ॥ ३३३ ॥
हे आघवेचि आपुलालिया लोकीं । सोत्कांठित अवलोकीं ।
हे महामूर्ति दैविकी । पाहत आहाती ॥ ३३४ ॥
भग पाहात पाहात प्रतिक्षणीं । विस्मित होऊनि अंतःकरणीं ।
करित निजमुकुटीं वोवाळणी । प्रभुजी तुज ॥ ३३५ ॥
ते जयजय घोष कलखें । स्वर्ग गाजविताती आघवे ।
ठेवित ललाटावरी बरवे । करसंपुट ॥ ३३६ ॥
तिये विनयदुमाचिये आटवीं । सुरवाडली सात्विकांची
मांधवी । म्हणोनि करसंपुटपल्लवीं । तूं होतासि फळ ॥ ३३७ ॥

रूपं महत्ते बहुवक्त्रनेत्रं महाबाहो बहुबाहुरुपादम् ।

बहूदरं बहुदंष्ट्राकरालं दृष्ट्वा लोकाः प्रव्याथितास्तथऽहम् ॥ ३३ ॥

जी लोचनां भाग्यं उदेलें । मना सुखाचे सुयाणे पाहलें ।

जे अगाध तुझें देखिलें । विश्वरूप इहीं ॥ ३८ ॥

हें लोकत्रयव्यापक रूपडें । पाहतां देवांही वैचक पडे ।

याचे सन्मुखपण जोडे । मलतयाकडुनी ॥ ३९ ॥

ऐसें एकचि परि विचित्रें । आणि मयानकें वक्रें ।

बहुलोचन हे सशस्त्रें । अनंतभुजा ॥ ३४० ॥

अनंत चारु बाहु चरण । बहूदर आणि नानावर्ण ।

कैसें प्रतिवदनीं मातलेपण । आवेशाचें ॥ ४१ ॥

हो कां महाकल्पाचिया अती । तैवकलेनि यमें जेउततेउती ।

प्रळयाग्नीचीं उजितीं । आंघुखिलीं जैसीं ॥ ४२ ॥

ना तरी संहारत्रिपुरारीचीं यंत्रें । कीं प्रळयभैरवांचीं क्षेत्रें ।

नाना युगांतशक्तीचीं पात्रें । भूतखिंचा वोढाविलीं ॥ ४३ ॥

तैसीं जियेतियेकडे । तुझीं वक्रें जी प्रचंडे ।

न समाती दरीमार्जीं सिंहाडे । तैसे दशन दिसती रागीट ४४

जैसे काळरात्रीचेनि अंधारें । उल्हासत निघती संहारखेचरें ।

तैसिया वदनीं प्रळयरुधिरें । कांटलिया दाढा ॥ ४५ ॥

हें असो काळें अवंतिलें रण । कां सर्वसंहारें मातलें मरण ।

तैसे अतिभिर्गुळवाणेंपण । वदनीं तुझिये ॥ ४६ ॥

१ मुकाळ, चगळ २ धाक ३ रागावलेल्या. ४ भडके ५ पसरलीं

६ शस्त्रास्त्रें. ७ घोड्या. ८ तोफा. ९ भूतांच्या खिचडीवर. १० प्रवळ

सिंह ११ घातक भूतें. १२ विटलेल्या. १३ बोलाविलें १४ भयंकरत्व.

हे वापडी लोकसृष्टी । मोटंकी येवी पाहिली दिठी ।
आणि दुःखेकालिंदीचिया तटी । झाड होऊनि ठेली ॥ ४७ ॥
तुज महामृत्यूचिया सागरी । आतां हे त्रैलोक्यजीविताची
तरी । शोकदुर्वातलहरी । आंदोलत असे ॥ ४८ ॥
एथ कोपोनि जरी बैकुंठ । ऐसें हन म्हाणिपेल अवचटें ।
जे तुज लोकांचें काड वाटे । तूं ध्यानसुख हें भोगीं ॥ ४९ ॥
तरी जी लोकांचें कीर साधारण । वांयां आड सुतसें वोडण ।
केवीं सदसा म्हणें प्राण । माझेचि कांपती ॥ ५० ॥
ज्या मज संहाररुद्र यासिपे । ज्या मज भेणें मृत्यु लपे ।
तो मी एथें अहाळवाहटीं कांपें । ऐसें तुवां केलें ॥ ५१ ॥
परि नवल वापा हे महामारी । हया नाम विश्वरूप जरी ।
हे भ्यासुरपणें हारी । भयासि आणी ॥ ५२ ॥

नमःस्फुशं दीप्तमनेकवर्णं व्यात्ताननं दीप्तविशालनेत्रम् ।
हृद्वा हि त्वां प्रव्यधितांतरात्मा धूर्तिं न विंदामि शमं च विष्णो
ठेलीं महाकाळेंसीं हटेंतटें । तीसीं कितीएकें मुखें रागिटें ।
इहीं वाढोनियां धाकुटें । आकाश केलें ॥ ५३ ॥ गगनाचेनि
वाडपणें नाकळे । त्रिभुवनींचियाही यारिया न वेंटाळे ।
ययाचेनि वाफा आगी जळे । कैसें धडाडीत असे ॥ ५४ ॥
तेवींचि एकासारिखें एक नोहे । एथ वर्णाधर्णाचा भेद आहे ।
हो कां प्रळयीं सावावो लाहे । वन्ही ययाचा ॥ ५५ ॥
जयाचिये आंगींची दीप्ति येवटी । जे त्रैलोक्य कीजे राखोंडी ।
कीं तयाही तोंडें आणि तोंडीं । दांत दाटा ॥ ५६ ॥

१ किंचित्. २ दुःखरूपी यमुनेच्या. ३ पातले. ४ ढाल, सबय.
५ पराजय. ६ सोबती, मदतगार.

कैसा वारया धनुर्वात चढला । समुद्र कीं महापुरीं पडिला
 विपासि मारा प्रवर्तला । चढवानळासी ॥ ५७ ॥
 हळाहळ आगी पियालें । नवल मरण मारा प्रवर्तलें ।
 तैसें संहारतेजा या जाहलें । वदन देखा ॥ ५८ ॥
 परी कोणें मानें विशाळ । जैसें तुटलिचा अंतराळ ।
 आकाशासि केव्हळ । पढोनि टेलें ॥ ५९ ॥
 ना तरी काखे रुनि वसुंधरी । जें हिरण्याक्षु रिगाला विवरीं ।
 तें उघडलें हाटकेश्वरीं । जेविं पाताळकुहर ॥ ६० ॥
 तैसा चक्रांचा विकाशु । मार्जी जिद्दांचा आगळाचि
 आवेशु । विश्व न पुरे म्हणोनि घांसु । न मरीचि कोडें ॥ ६१ ॥
 आणि पाताळव्याळांचिया फूत्कारीं । गरळज्वाळा लागती
 अंबरीं । तैसी पसरलिये वदनदरी । मार्जी हे जिद्दा ॥ ६२ ॥
 काढनि मळयविजुचीं जुंवाडें । जैसे पत्तांसिले गंगनाचे हुंडे ।
 तैसे आवाळुयांवरी आंकडे । धगधगीत दाढांचे ॥ ६३ ॥
 आणि ललाटपटाचिये खोळे । कैसे मयातें भेडाविताती
 डोळे । हो कां जे महामृत्यूचे उमाळे । कडवेंसां राहिले ॥ ६४ ॥
 ऐसे वाजनि मयाचें भोज । एथ काय निपजवूं पाहतोसि
 काज । तें नेणों परि मज । मरणमय आलें ॥ ६५ ॥ देवा विश्व-
 रूप पदावयाचे डोहळे । केले तियें पावलों प्रतिफळें । वापा
 देखिलासि आतां डोळे । निवाचे तैसे निवाले ॥ ६६ ॥
 अहो देहो पार्थिवकीर जायोययाची काकुळती कवणा आहे ।
 परि आतां चैतन्य माझें विपायें । वांचे कीं न वांचे ॥ ६७ ॥

१ कवड, आरण. २ दृंगारिले. ३ आकाशातील वाडे, मेघचि सरी.
 ४ भेंडोतर. ५ फाळोळांत. ६ बाहुलें, सोंग. ७ कदाचिद.

एन्दुहीं मयास्तव आंग कापि । नावेक आगळें तरी मन तापे ।
 अथवा बुद्धिही वासिपे । अभिमानु विसरिजे ॥ ६८ ॥
 परी येतुलियाहीवेगळा । जो केयळ आनंदैककळा ।
 तथा अंतरात्मयाही निवळा । शिंयारी आली ॥ ६९ ॥
 वाप साक्षात्काराचा वेधु । कैसा देशघटी केला घोधु ।
 हा गुरुशिष्यसंबधु । विपायें नदि ॥ ७० ॥ देवा तुझ्या ये
 दर्शनीं । जें चैकल्य उपजलें आहे अंतःकर्णीं । तें सांवित्रावया-
 लागीं गंवसणी । धैर्याची करितसें ॥ ७१ ॥ तंव माझेनि नामें
 धैर्य हारपलें । कीं तथाहीवरी विश्वरूपदर्शन जाहलें ।
 हें असो परि मज भलें आतुढविलें । उपदेशा ह्या ॥ ७२ ॥
 जीव विसंवावयाचिया चाढा । संध धांवाधांवी करितसे
 घापुढा । परि सोय ही कवणेकढा । न लभे पय ॥ ७३ ॥
 ऐसें विश्वरूपाचिया महामारी । जीवित्य गेलें आहे चराचरीं ।
 जी न घोलें तरि काय करीं । कैसेनि राहें ॥ ७४ ॥

दंष्ट्राकरालानि च ते दुखानि हृद्देव कालानलसन्निभानि ।
 दिशो न जाने न लभे च शर्म प्रसीद देवेश जगन्निवास ॥ १५ ॥

पें अखंड ढोळ्यांपुढें । फुटलें जैसें महामयाचें मांडें ।
 तैशीं तुझीं मुखें वितळें । एसरलीं देखें ॥ ७५ ॥
 असो दांतदाटांची दाटी । न झांकचे मां दोढों घोठीं ।
 संध प्रळयशस्त्रांचिया दाट कांटी । लागलिया जैशा ॥ ७६ ॥
 जैसें तक्षका विप मरलें । हो कां जे काळरात्रीं भूत संचरलें ।
 कीं अक्षेयास्त्र परजिलें । यज्ञाग्नि जैसें ॥ ७७ ॥

तैशीं तुझीं वक्रें प्रचंडें । वरि आवेश हा वाहेरी वोसंडे ।
 आले मरणरसाचे लोढे । आम्हांवरी ॥ ७८ ॥
 संहारसमयींचा चंडानिलु । आणि महाकल्पांत प्रळयानलु ।
 या दोहीं जे होय मेळु । तें काय एक न जळे ॥ ७९ ॥
 तेसीं संहारकें तुझीं मुखें । देखोनि धीरु कां आम्हां पारुखे ।
 आतां भुललों मी दिशा न देखें । आपणपें नेणें ॥ ८० ॥
 मोढकें विश्वरूप डोळ्यां देखिलें । आणि सुखाचें अवर्षण
 पडिलें । आतां जांपाणें जापाणि आपुलें । अस्ताव्यस्त
 हे ॥ ८१ ॥ ऐसें करिसी म्हणोनि जरि जाणे । तरि
 हे गोष्टी सांगावी कां मी म्हणें । आतां एक वेळ
 पांचवीं जी प्राणे । या स्वरूपप्रळयापासोनि ॥ ८२ ॥
 जरि तूं गोसावी आमुचा अनंता । तरि सुई वोडण माझिया
 जीविता । सांढवीं पसारा हा मागुता । महामारीचा ॥ ८३ ॥
 आर्द्रकें सकळ देवांचिया परदेवते । तुवां चेतन्यें गा विश्व
 वसते । ते विसरलासि हें उपरते । सहारूं आदरिलें ॥ ८४ ॥
 म्हणोनि चेगीं प्रसन्न होई देवराया । संहरीं संहरीं आपुली
 माया । काढीं मातें महामया-पासोनियां ॥ ८५ ॥
 हा ठायवरी पुढतपुढती । तूनें म्हणिजे बहुचा काकुळती ।
 ऐसा मी विश्वमूर्ति । भेटका जाहलों ॥ ८६ ॥
 जें अमरावतीये आला घाढा । ते म्यां एकलेनि केला उवेडा ।
 जो मी काळाचियाही तोंडा । यासिपु न घरीं ॥ ८७ ॥
 परितया आंतुल नव्हे हे देया । पथ मृत्यूसही करुनि चढावा ।
 तुजां आमुचाचि घांडु भराया । या सकळ विश्वेसीं ॥ ८८ ॥

१ आवर, आघोष २ हाल, रक्षणार्थ साधन. ३ भ्याड, भागूशर्द
 ४ उन्माद, पेंव दूर करणे

कैसा नव्हता प्रळयाचा वेळु। गोखां तूंचि मिनलासि काळु।
 वापुढा हा त्रिभुवनगोळु। अल्पायु जाहला ॥ ८९ ॥
 अहा माग्या विपरीता। विघ्न उठिलें शांत करितां।
 कटकटा विश्व गेलें आतां। तूं लागलासि घासूं ॥ ९० ॥
 हें नव्हे मा रोकडें। संध पसरूनियां तोंडें।
 कवळितासि चहूंकडे। सैन्यें इयें ॥ ९१ ॥

अर्मा च त्वां धृतराष्ट्रस्य पुत्राः सर्वे सहेवावनिपालसंपेः।

भीष्मो द्रोणः सूतपुत्रस्तथाऽसौ सहात्मदीपिरापि योधमुख्यैः २६

नोहेति हे कौरवकुळींचे वीर। आंधळिया धृतराष्ट्राचे कुमर।
 हे गेले गेले सहपरिवार। तुझिया घडनीं ॥ ९२ ॥
 आणि जे जे यांचेनि सावाये। आले देशोदेशींचे राये।
 तयांचें सांगावया जायां न लाहे। पैसें सरकाडित आहासी
 ॥ ९३ ॥ मदमुस्ताचिया संघटा। घेत आहासि घटघटां।
 आघोरणीं हन थाटां। देतासि मिट्टी ॥ ९४ ॥
 जंत्रावरिचील मार। पैदातींचे मोर्गार।
 मुखाआंत मार। हारपताति मा ॥ ९५ ॥
 कृतांताचिया जावळीं। जें एकचि विश्वातें गिळी।
 तियें कोडीवरी सगळीं। गिळितासि शस्त्रें ॥ ९६ ॥
 चतुरंगा परिवारा। संजोडियां रहंयरां।
 दांत न लाविशी मा परमेश्वरा। कैसा तुष्टलासि वरवा ॥ ९७ ॥

१ मध्येच, अवचित. २ सोक्ती, सायीदार. ३ मदमस्त हत्तींचे समुदाय.

४ माहुतांच्या टोळ्यांना. ५ तोफस्तान्यावरील श्लोक. ६ पायदव्याचे समुदाय, झुंडी. ७ मार्चडे. ८ घोडे जुंपलेल्या रयांग.

हां गा भीष्माऐसा कवणु । सत्यशौर्यानिपुणु ।
 तोही आणि ब्राह्मण द्रोणु । आसिलासि कटकटा ॥ ९८ ॥
 अहा सहस्रकराचा कुमरु । एथ गेला गेला कर्णवीरु ।
 आणि आमुचिया आघवयांचा केरु । फेडिला देखें ॥ ९९ ॥
 कटकटा धातया । कैसें जाहलें अनुग्रहा यया ।
 मियां प्रार्थूनि जगा वापुडिया । आणिलें मरण ॥ १०० ॥
 मार्गां थोडिया बहुवा उपपत्ति । येणें सांगितलिया विभूति ।
 तैसा नसेचि मा पुढती । बैसलों पुसों ॥ ११ ॥ म्हणोनि भोग्य
 तें त्रिशुद्धी न चुके । आणि बुद्धिही होणारासारिखी ठाके ।
 माझ्या कपाळीं पिटावें लोके । तें लोटेलें कांढ्या ॥ १ ॥
 पूर्वी अमृतही हाता आलें । परि देव नसतीचि उगले ।
 मग काळकूट उठविलें । शेवटीं जैसें ॥ २ ॥
 परि तें एकवर्गी थोडें । केलिया प्रतिकारामाजीवडें ।
 आणि तिये अवसरीचें तें सांकडें । निस्तरविलें शंभू ॥ ३ ॥
 आतां हा जळता वारा कें वेंटाळे । कोणाही विपा मरलें
 गगन गिले । महाकाळेंसी कें खेळें । आंगवत असे ॥ ४ ॥
 ऐसा अर्जुन दुःखें शिणतु । शोचित असे जीवांतु ।
 परि न देखे तो प्रस्तुतु । अभिप्राय देवाचा ॥ ५ ॥
 जे मी मारिता हे कौरव मरते । ऐसेनि वेंटाळिला होता मोहें ।
 बहुतें । तो फेडावयालागीं अनर्तें । हें दाखविलें निज ॥ ७ ॥
 अरे कोणही कोणहातें न मारी । एथ मीचि हो सर्व संहारी ।
 विश्वरूपव्याजें हरि । प्रकाटित असे ॥ ८ ॥
 परि वायांचि व्याकुळता । ते न चोजवेचि पांडुसुता ।
 मग अहा कंपु नव्हता । वाढवित असे ॥ ९ ॥

वक्राणि ते स्वरमाणा विशति दंष्ट्राकरालानि भयानकानि ।
केचिद्विलग्रा दशनान्तरेषु संदृश्यन्ते पूर्णतिरुत्तमांगैः ॥ १७ ॥

तेथ म्हणे पाहा हो एके नेळे । सासिकवचेंसी दोन्ही दळे ।
वदनीं गलीं आभाळें । गगनीं कां जैसीं ॥ १७ ॥
कां महाकल्पाचिया शेवटीं । जें कृतांतु कोपला होय सृष्टी ।
तें एकविसांही स्वर्गा मिठी । पाताळासकट दे ॥ १८ ॥
ना तरी उदासीनं देवें । संचकाचीं वैभवं ।
जैथींचीं तेथ स्वभावं । विलया जाती ॥ १९ ॥
तैसीं सासिल्लीं सैन्यें एकवटें । इयें मुखीं जाहलीं प्रविष्टें ।
परि एकही तांडीनि न सुटें । कैसं कर्म देखा ॥ २० ॥
अशोकाचे अंगवसे । चघळिले कन्हेनि जैसे ।
लोक वक्रामार्जी तैसे । वायां गेले ॥ २१ ॥
परि सिंसाळें मुकुटेंसी । पविलीं दाटांचे सांठसीं ।
पीठ होत कैसीं । दिसत आहाती ॥ २२ ॥
तियें स्तनं दांतांचिये सवैटीं । कूट लागलें जिमेच्या बुडीं ।
कांहीं कांहीं आगराहीं । दंष्ट्रांचीं माखलीं ॥ २३ ॥
हो कां जे विश्वरूपें काळें । यासिलीं लोकांचीं शरीरें बळें ।
परि जीवित्वदेहींचीं सालें । अवश्य कीं रासिलीं ॥ २४ ॥
तैशीं शरीरामार्जीं चोखडीं । इयें उत्तमांगें होतीं फुडीं ।
म्हणोनि महाकाळाचियाही तांडी । परि उरलीं शेखीं ॥ २५ ॥
मग म्हणें हें काई । जन्मलयां आन मोहेंराचि नाहीं ।
जग आपेसंचि वदनडांहीं । संचरताहे ॥ २६ ॥

१ दालनवारीसह. २ द्रव्यसंग्रह करणाराची. ३ कोम. ४ मस्तकें.
५ फटीत. ६ अग्रे. टोकें. ७ मार्ग.

यया आपेआप आघविया सृष्टी । लागलिया आहाति वद-
नाचिया वाटीं । आणि हा जेर्यिचिया तेथ मिठी । देतसे
उगला ॥१०॥ ब्रह्मादिक समस्त । उंचा मुखांमार्जी धांवत ।
येर सामान्य हे भरत । ऐलीच वदनीं ॥ २१ ॥

आणीकही भूतजात । तें उपजलेचि ठायीं ग्रासित ।
परि याचिया मुखा निभ्रांत । न सुटेचि कांहीं ॥ २२ ॥

यथा नदीनां घटवोऽपुवेगाः समुद्रमेवाभिमुखा द्रवंति ।
तथा तवामी नरलोकवोरा विशति वक्त्राण्यभिविभ्वलंति २८

जैसे महानदीचे घोघ । वहिले ठाकिती समुद्राचें आंग ।
तैसें आघवांचिकदूनि जग । प्रवेशत मुखीं ॥ २३ ॥
आयुष्यपंधं प्राणिगणीं । करोनि अहोरात्रांचीं सोयाणीं ।
वेगें वक्त्रमिळणीं । साधिजत आहाती ॥ २४ ॥

यथा प्रदीप्त प्वलन पतंगा विशति नाशाय समुद्रवेगाः ।
तथैव नाशाय विशति लोकास्तवाऽपि वक्त्राणि समुद्रवेगाः २९

जळतया गिरीच्या गर्वरा । मार्जी घापती पतंगांचिया
क्षांका । तैसें समग्र लोक देरा । ह्ये वदनीं पटती ॥ २५ ॥
परि जेतुलें येथ प्रवेशलें । तें तातलिया लोहें पाणीचि पां
गिळिलें । वहिर्वटीं हि पुसिलें । नागरूप हायांचें ॥ २६ ॥

छेदित्वान्ने प्रसमानः समताल्लोकान्तमहान्वदनैर्ग्वलद्भिः ।

तेजाभिराभूयं जगत्समग्रं भासस्तवोग्राः प्रतपति विष्णोः ॥३०॥

आणि जेतुलियाही आरोगण । करितां भुके नाहीं उणेपण ।
कैसें दीपन असाधारण । उदयलें यया ॥ २७ ॥

१ पयः, २ दन्ता, ३ शुद्ध, ४ सारलेखा, ५ वहिर्वटीं, ६ भोजन, ७ सीमरा.

जैसा रोगिया ज्वराहूनि उठिला। कां भगणां दुकाळु पाहला।
तैसा जिभांचा लळलळादु देखिला। आंवाळुयें चाटितां १८
तैसें आहाराचे नांवें कांहीं। तोंडापासूनि उरलेंचि नाहीं।
कैसी समस्तमित नवाई। भुकेलेपणाची ॥ १९ ॥

काय सागराच्या घोंडु भरावा। कीं पर्वताचा घांसु करावा।
ब्रह्मकटाहो घालावा। आघवाचि दाढे ॥ ४१० ॥ दिशा
सगळियाचि मिळविद्या। चांदिणिया चाटूनि घ्याविया।
ऐसें घर्तत आहे साविया। लोलुप्य वा तुलें ॥ ११ ॥

जैसा भोगीं कामु वाटे। कां ईधनें आगीसि हाकाक चढे।
तैसीं खातखातांचि तोंडें। खाखातें ठेलीं ॥ ३१ ॥

कैसें पकचि केवढें पसरलें। त्रिभुवन जिह्मार्मी आहे टेंकलें।
जैसें कां कयीठ घातलें। बडबानट्टीं ॥ ३३ ॥

ऐसीं अपार चढनें। आतां येतुलीं कैचीं त्रिभुवनें।
कां आहात न मिळतां येणें मानें। वाटविला संघ ॥ ३४ ॥

अगा हा लोकु चापुडा। जाहला चढनज्याळां घरपडा।
जैसीं घणवेयाचिया घेढां। सांपडती मृगें ॥ ३५ ॥

आतां तैसें या विश्वा जाहालें। देव नव्हे हें कर्म आलें।
कां जगजळचरां पांगिलें। काळजाळें ॥ ३६ ॥

आतां इये अंगप्रमेचिये वांगुरे। कोणीकडूनि निगिजैल
चराचरें। हीं वक्त्रें नोहेति जोहूरें। वोढयलीं जगा ॥ ३७ ॥

आभी आपुलेनि दाहकपणें। कैसेनि पोळिजे तें नेणें।
परि जया लागे त्या प्राणें। सुटकाचि नाहीं ॥ ३८ ॥

ना तरी माझेनि तिखटपणें। कैसें निघटे हें शस्त्र कायि
जाणे। कां आपुलियां मारा नेणे। विष जैसें ॥ ३९ ॥

तैसी तुज कांहीं । आपुलिया उमपणाची सेचि नाही ।
 परी पेलीकडिले मुखीं रोंई । हा सरली जगाची ॥२४०॥
 अगा आत्मा तूं एकु । सकळ विश्वव्यापकु ।
 तरी कां आम्हां अतकु । तैसा चोडवलासी ॥ ४१ ॥
 तरि मियां सांदिली जीवित्याची चाढ । आणि तुवांही न
 धरावी मोंढ । मनीं आहे ते उघड । घोल पां सुखें ॥ ४२ ॥
 किती वाढविसी या उग्ररूपा । आंगींचे भगवंतपण आठवीं
 घापा । नाही तरि कृपा । मज पुरती पाहीं ॥ ४३ ॥

आस्थाहि मे फो भवानुग्रहो नमोऽस्तु ते देववर प्रसीद ॥
 विज्ञातुमिच्छामि भवतमार्य न हि प्रजानामि तव प्रवृत्तिम् ११

तरी एक वेळ वेदवेद्या । जी त्रिभुवनैकआद्या ।
 विनयणी विश्ववद्या । आशकें माझी ॥ ४४ ॥
 ऐसें घालोनि बीर । चरण नमस्कारिजे शिरे ।
 मग म्हणे तरी सर्वेश्वर । अवधारिजे ॥ ४५ ॥
 मिया होआवया समाधान । जी पुसिल विश्वरूपध्यान ।
 आणि एकेचि फाळ त्रिभुवन । शिटितुचि उठिलासि ॥४६॥
 तरि तू कांण कां चेतलीं । द्ये म्याहुरे मुखें कां मेळयिलीं ।
 अवधियाचि करीं परिजिलीं । शस्त्रे कां हा ॥ ४७ ॥
 जो जगतव रागीटपण । वाटोनि गगना आगि तोसि उण ।
 हा टोटे करुनि भिंगुटवाण । भेटसावीत आदासी २८
 एव घृतातेंसी देवा । कासया किजतसे देवा ।
 हा आपुला तुवां सागाया । अभिप्राय मज ॥ ४९ ॥

या बोला म्हणे अनंतु । मी कोण हें आहाती पुसतु ।
आणि कायिसयालागीं असे वाढतु । उमतेसीं ॥ ४५० ॥

श्रीभगवानुवाच—

कालोऽस्मि लोकक्षयकृत्प्रवृद्धो लोकान्समाहर्तुमिह प्रवृत्तः ।
ऋतेऽपि त्वां न भविष्यंति सर्वे येऽवस्थिताः प्रत्यनीकेषु घोषाः
तरि मी काळु गा हें फुडें । लोक संहारावयालागीं वाढें ।
संघ पसारिलों आहाती तोंडें । आतां घासीन हें आघवें ५१
एथ अर्जुन म्हणे कटकटा । उवगिलों मागिल्या संकटा ।
म्हणोनि आळविला तंव बोखटा । उवाडला हा ॥ ५१ ॥
तेथोंचि कठिण घोलें आसतुटी । अर्जुन होईल हिंपुटी ।
म्हणोनि सर्वेंचि म्हणे किरीटी । परि आन एक असे ५२
तरि आतांचि इथे संहारवाहरे । तुम्ही पांडव असा वाहिरे ।
लेथ जातजातां धनुर्धरें । सगलिले प्राण ॥ ५३ ॥
होता मरणमदामारीं गेला । तो मागुता सावधु जाहला ।
मग लागला बोला । चित्त देऊं ॥ ५४ ॥
येसं म्हणिजत आहे देवें । अर्जुना तुम्ही माझे हें जाणावें ।
येर जाण मी आघवें । सरलों घासूं ॥ ५५ ॥
घज्जानळीं प्रचंडीं । जैसी घापे लोणियाची उंडी ।
तेसं जग हें माझिया तोंडीं । तुवां देखिलें जें ॥ ५६ ॥
तरि तयामाझारीं कांहीं । भरंवसेनि उणें नाहीं ।
इथे वायांचि सैन्यें दाहीं । घरवत आहाती ॥ ५७ ॥
वेशा चतुरंगाचिया संपदा । करित मदाकाळेंसीं स्पर्धा ।
वांटिवोचिया मदा । घळघळे जे ॥ ५८ ॥

म्हणती सृष्टीवरी सृष्टी करू । आण वाहूनि मृत्यूतें माहू ।
 आण जगाचा भरू । घोंडु यया ॥ ४६० ॥
 पृथ्वी सगळीचि गिळ । आकाश वरिच्यावरि जाळ ।
 कां वाणवरी सिळ । वारयाते ॥ ४१ ॥
 हे जे मिळोनियां मेळे । कुयती वीरवृत्तीचेनि वळें ।
 जेमावरी जगदळ । वाखाणिजताती ॥ ४२ ॥
 घोल हातियेराहूनि तिरपट । दित्तती अग्नीपरिस दासट ।
 मारकपण काळकूट । मटुर म्हणत ॥ ४३ ॥
 तरि हे गधर्वनगरीचे उमाळे । जाण पोकळीचे पेढेवळे ।
 अगा चित्रींचीं फळें । वीर हे देखें ॥ ४४ ॥
 हां गा मृगजळाचा पूर आला । दळ नव्हे कापडाचा साप
 केला । इया शृंगारूनिया खाला । माढिलिया पै ॥ ४५ ॥
 तस्मात्स्वमुत्तिष्ठ यशो लभस्व जिस्वा शत्रून्मुख्य राज्य समृद्धम् ।
 मयैवैते निहता पूर्वमेव निमित्तमात्र भव सव्यसाचिन् ३३
 घेर घेष्टविते जें वळ । तें मागाचि मिया आसिलें सकळ ।
 आता कोल्हारीचे वेताळ । तैसे निर्जीव हे आहाती ॥ ४६ ॥
 हालयिती दोरी तुटली । तरि तियें खावावरील धातुली ।
 मलतेणें लोटिली । उलथोनि पडती ॥ ४७ ॥
 तैसा सैन्याचा यया धंगा । मोडता वेळ न लगेल पै गा ।
 म्हणोनि उठीं उठीं वेगा । शाहाणा होई ॥ ४८ ॥
 तुवा गोमहणाचेनि अवसरे । घातले मोहनाख येकसरें ।
 मग विराटाचेनि महाभेडे उत्तरें । आसहूनि नागविलें ॥ ४९ ॥

१ यमापेक्षा २ मधुर, गोड ३ पिंड, गुताड ४ चित्रांतील फळें
 ५ खेळणी ६ कुमाराच्या परांतले पुतळे ७ डोल, थाट, मांड

आतां हें त्याहूनि निपटारें जाहलें । निवर्टीं आयिलें रण
पडिलें । घेई यश रिपु जितिले । एकलेनि अर्जुन ॥ ६७० ॥
आणि कोरवें यशचि नोहे । समग्र राज्यही आलें आहे ।
तूं निमित्तमात्रचि होयें । सव्यसाची ॥ ७१ ॥

द्रोणं च भीष्मं च जयद्रथं च कर्णं तथाऽन्यान्पि योषवीतान् ।
मया हतांस्त्वं जाहि मा व्यथिष्ठा युद्धयस्व जेतासि रणे सपत्नान् ॥

द्रोणाचा पाडु न फरीं । भीष्माचें भय न धरीं ।
कैसेनि फणावरी । परजुं हें न म्हण ॥ ७२ ॥
कोण उपायो जयद्रथा कीजे । हें न चिंतू चिंत तुझें ।
आणिकही आथी जे जे । नायाणिगे घोर ॥ ७३ ॥
तेव्ही एकएक आघवे । चित्रीचे सिंहाडे मानावे ।
जैसे घोलेनि हातें घ्यावे । पुसोनियां ॥ ७४ ॥
घावरी पांडवा । कायसा युद्धाचा मेढावा ।
हा आभासु गा आघवा । येर मासिलें मियां ॥ ७५ ॥
जेव्हां तुवां देखिले । हे माझिया वदनीं पडिले ।
तेव्हांचि यांचें आयुष्य सरलें । आतां रितीं सोपें ॥ ७६ ॥
म्हणोनि बहिला उठीं । मियां मारिले तूं निवर्टीं ।
न रिघें शोकसंकटीं । नाथिलिया ॥ ७७ ॥
आपणाचि आडंखिळा कीजे । तो कौतुकं जैसा विंधोनि
पाडिजे । तैसें देखें गा तुझें । निमित्त आहे ॥ ७८ ॥
घापा विरुद्ध जें जाहलें । तें उपजतांचि घाघें नेलें ।
आतां राज्येंशीं संचलें । यश तूं भोगीं ॥ ७९ ॥

सावियाचि उतत होते'दायाद । आणि घळिये जमीं दुर्मद ।
 ते वधिले विशद । सायासु न लागतां ॥ ४८० ॥
 ऐसिया इया गोष्टी । विश्वाच्या वाक्पटी ।
 लिहूनि घालीं किरीटी । विजयी होई ॥ ८१ ॥

संजय उवाचः—

एतच्छ्रुत्वा वचनं केशवस्य कृतांगलिर्वपमानः किरीटी ।
 नमस्कृत्वा भूय एवाह कृष्ण समद्वंदं भीतभीतः प्रणम्य ३५
 ऐसी आघवीचि हे कथा । तथा अपूर्णमनोरथा ।
 संजयो सांगे कुरुनाथा । ज्ञानदेवो म्हणे ॥ ८२ ॥
 मग सत्यलोकौनि गंगाजळ । सुटलिया वाजत खळाळ ।
 तैशी घाचा विशाळ । घोलतां तया ॥ ८३ ॥
 ना तरी महामेघांचे उमाळे । घडघडीत एके घेळे ।
 कां घुमघुमिला मंदराचळें । क्षीराब्धि जैसा ॥ ८४ ॥
 तैसें गंभीरें महानादें । हें वाक्य विश्वकंदें ।
 बोलिलें अगाधें । अनंतरूपें ॥ ८५ ॥
 तें अर्जुनं मोटकें ऐकिलें । आणि सुख कीं भय दुणावलें ।
 हें नेणां परी कांपिल्लें । सर्वांग तयाचें ॥ ८६ ॥
 सरोलपणें बळला मोट । आणि तैसेचि जोडले करसंगुट
 आणि वेळोवेळां ललाट । चरणौ ठेवी ॥ ८७ ॥
 तेवीचि कांहीं बोलों जाये । तंव गळा बुजलाचि ठाये ।
 हें सुख कीं भय होये । हें विचारा तुम्हीं ॥ ८८ ॥
 परि तेव्हां देवाचेनि बोलें । अर्जुना हें जाहलें ।
 मियां पदांवरुनि देखिलें । श्लोकाचिया ॥ ८९ ॥

मग तैसाचि मेणमेण । पुढती जोहारुनि चरण ।

म्हणे जी आपण । ऐसं बोलिलेति ॥ ९० ॥

अर्जुन उवाच—

स्थाने हृषीकेश तव प्रकीर्त्या जगत्प्रदग्ध्यत्यतुरज्यते च ।

रक्षांसि भीतानि दिशो द्रवन्ति सर्वे नमस्यन्ति च सिद्धसंधाः ३६

ना तरी अर्जुना मी काळु । आणि घासिजे तो माझा खेळु ।

हा धोळु तुझा फीर अढळु । मामूं आम्ही ॥ ९१ ॥

परि तुवां जी काळें । आजि स्थितीचिये वेळे ।

घासिजे हें न मिळे । विचारासी ॥ ९१ ॥

कैसेनि आंगीचें सारुण्य मोढावें। कैचें नव्हतें दार्ढ्य काढावें

म्हणोनि करूं म्हणसी तें नव्हे । बहुतकहनी ॥ ९२ ॥

ह्यां जी चौपाहारी न भरतां । कोणेही वेळे श्रीभरता ।

काय माघ्यान्हीं सविता । मायळतु आहे ॥ ९३ ॥

पें तुज अखंडिता काळा । तिन्ही आहाती जी वेळा ।

त्या तिन्ही परी सवळा । आपुलालिया समयी ॥ ९४ ॥

जे वेळीं हों लागे उत्पत्ति । ते वेळीं स्थितिप्रळयो हारपती ।

आणि स्थितिकाळीं न मिरवती । उत्पत्तिप्रळयो ॥ ९५ ॥

पाठीं प्रळयाचिये वेळे । उत्पत्तिस्थिति मावळे ।

हें कायसेनही न दळे । अनादि ऐसं ॥ ९६ ॥

म्हणोनि आजि तंव मरें भोगें । स्थितिचर्तितजत आहे जगें ।

एथ घासिसी तूं हें न लगे । माझ्या जीवीं ॥ ९७ ॥

तंव संकेतें देव बोले । अगा या दोन्ही सैन्यांसीचि मरण

पुरलें । तें प्रत्यक्षचि तुज दाखिलें । येर यथाकाळें जाण ॥ ९८ ॥

वायु तूं अनंता । यम तूं नियमिता ।
 प्राणिगणीं वसता । अग्नि तो तू ॥ ५१० ॥
 वरुण तू सोम । स्रष्टा तूं ब्रह्म ।
 पितामहाचाही परम । आदिजनक तू ॥ ५११ ॥
 आणीकही जें जे कांहीं । रूप आर्थी अथवा नाहीं ।
 तया नमो तुज तैसयाही । जगत्ताया ॥ ५१२ ॥
 ऐसे सानुरागें चित्ते । नमन केले पांडुसुतें ।
 मग पुढती म्हणे नमस्ते । नमस्ते प्रभो ॥ ५१३ ॥
 पाठीं तिये साद्यंते । न्याहाळी श्रीमूर्तीतें ।
 आणि पुढती म्हणे नमस्ते । नमस्ते प्रभो ॥ ५१४ ॥
 पाहत पाहतां प्राते । समाधान पावे चित्तें ।
 आणि पुढती म्हणे नमस्ते । नमस्ते प्रभो ॥ ५१५ ॥
 इये चराचरीं जीं भूते । सर्वत्र देखे तयाते ।
 आणि पुढती म्हणे नमस्ते । नमस्ते प्रभो ॥ ५१६ ॥
 ऐसीं रूपें तिये अद्भुतें । आश्चर्यें स्फुरती अनंत ।
 तव तंव नमस्तें । नमस्तेचि म्हणे ॥ ५१७ ॥
 आणिक स्तुतिही नाठवे । आणि निवातुर्हा न वेसवे ।
 नेणे कैसा प्रेमभावें । गाजोचि लागे ॥ ५१८ ॥
 किंजुना इयापरी । नमन केले सहस्रवरी ।
 पुढती म्हणे श्रीहरी । तुज सन्मुखा नमो ॥ ५१९ ॥
 देवासि पाठिपोट आर्या कीं नाहीं । येणें उपयोगु आम्हां
 काई । तरि तुज पाठिमोरेयाही । नमो स्वामी ॥ ५२० ॥
 उभा माझिये पाठीसीं । म्हणोनि पाठिमोरें म्हणावं तुम्हासीं ।
 सन्मुख विमुख जगेसीं । न घटे तुज ॥ ५२१ ॥
 आतां वेगटालिया अग्रयां । नेणें रूप करु देवा ।
 म्हणोनि नमो तुज सर्वा । सर्वात्मका ॥ ५२२ ॥

जी अनंत वटसंभ्रमा । तुज नमो अमितविक्रमा ।
 सकळकार्त्ता समा । सर्वरूपा ॥ ३३ ॥
 आघविया आकाशी जैसं । अवकाशचि होऊनि आकाश
 असे । तूं सर्वपणें तैसं । पातलासि सर्व ॥ ३४ ॥
 किंचहुना केवळ । सर्व हें तूंचि निखिळ ।
 परि क्षीरार्णवीं कळोळ । पयाचे जैसं ॥ ३५ ॥
 म्हणोनियां देवा । तूं वेगळा नव्हसी सर्वा ।
 हें आलें मज सद्भावा । आतां तूंचि सर्व ॥ ३६ ॥

सखेति मत्वा प्रभामं यदुक्तं हे कृष्ण हे यादव हे सखेति ।

अज्ञानता मोहिमानं तवर्द्धं गया प्रमादात्प्रणयेन यापि ४१

परि ऐसिया तूतें स्वामी । कहींच नेणां जी आम्ही ।
 म्हणोनि सोयरे-संबंधधर्मी । राहादलों तुजसीं ॥ ३७ ॥
 अहा थोर पांडर जाहलें । अमृतें संमार्जन म्यां केलें ।
 वारिक घेऊनि विधलें । कामधेनूतें ॥ ३८ ॥
 परिसाचा खंद्याचि ओटला । तो फोडोनि आम्ही गावोर्ग
 घातला । कल्पतरु तोडोनि केला । कृष शेता ॥ ३९ ॥
 चिंतामणीची खाण लागली । तेणेंकरं घोटाळें घोलहांडिलीं ।
 तैसी तुझी जयज्जीक घाडिली । सांगातीपणें ॥ ४० ॥
 हें आजिचेंचि पाहें पां रोकडें । कचण जुंझ हें केवटें ।
 पथ परब्रह्म तूं उघडें । सारथी केलासी ॥ ४१ ॥
 ययां कीर्त्तांचिया घरा । गिण्हाई धाडिलासि दातारा ।
 ऐसा धाणिजेसाठीं जागेश्वरा । विकलासि आम्ही ॥ ४२ ॥

१ वाटेर. २ कोरून. ३ राडक. ४ गडग्यांत. ५ कुंपण. ६ व्यवहारा-
 करिता.

तूं योगियांचें समाधिमुख । केसा जाणोचिना मी मूर्ख ।
उपरोधु जी सन्मुख । तुजसीं करूं ॥ ४३ ॥

यथावहासार्थमसात्कृतोऽस्ति विहारश्चप्यासनभोजनेषु ।
एकोऽथवाप्यच्युत तत्समक्ष तत्क्षामये त्वामहमप्रमेयम् ४२

तूं या विश्वाची अनादि आदि । वैससी जिये समासदी ।
तेथ सोयरीकीचिया संबंधी । रंळीं घोळीं ॥ ४४ ॥
विपायें राउट्या येयो । तरि तुझेनि अंगें मानु पावों ।
न मानिसी तरी जावों । रुसोनि सलगी ॥ ४५ ॥
पायां लागोनि घुझायणी । तुझ्या टायीं शार्दपाणी ।
पाहिजे पेशी करणी । बहु केली आम्ही ॥ ४६ ॥
स्वर्जनपणाचिया वांटा । तुजपुढें वैसें उफराटा ।
हा पांडु काय घेकुंठा । परि चुकलों आम्ही ॥ ४७ ॥
देवसि कोलकाठी धरूं । आखाटां शोंबीलोंची करूं ।
सारी खेळतां तस्करूं । निकरही मांढीं ॥ ४८ ॥
चांग तें उराउरी भागों । देवामि कीं बुद्धि सांगों ।
तेथींचि म्हणों काय लागों । तुझें आम्ही ॥ ४९ ॥
ऐसा अपराधु हा आहे । जो त्रिभुवनीं न समाये ।
जी नेणतांचि कीं पाये । शिवतिले तुझे ॥ ५० ॥
देवो घोनियाच्या अवसरी । लोभें कीर आठवण करी ।
परि माझा निर्हुंग मर्य अचघारीं । जे फुगूनचि वैसें ॥ ५१ ॥

१ धामसुद्धी २ चेशविनोदाने. ३ तुझ्या स्वतःच्या हाता.
४ ज्ञेयाच्या नायाने. ५ योग्यता. ६ छोटे दान देणारे. ७ भोजनाच्या.
८ तिलें.

देवाच्या भोगायतनीं । खेळतां आशंकेना मनीं ।
 जी रिगोनियां शयनीं । सरिसा पहुडें ॥ ५१ ॥
 कृष्ण म्हणोनि हाकारिजे । यादवपणें तूतें लेखिजे ।
 आपली आण घालिजे । जातों तुज ॥ ५२ ॥
 मज एकासनीं वैसणें । कां तुझा बोलु न मानणें ।
 हें वोतंटीचेनि दाटपणें । ग्रहुत घडलें ॥ ५३ ॥
 म्हणोनि काय काय आतां । निवेदिजेछ अनंता ।
 मी राशि आहें समस्तां । अपराधांची ॥ ५४ ॥
 यालागीं पुटां अथवा पाठीं । जियें राहटलों बहुयें वोखटीं ।
 तियें मायेच्यापरी पोटीं । सामावीं प्रभो ॥ ५५ ॥
 जी कोणही एके घेळे । सरिता घेऊनि येती खडुळें ।
 तियें सामाविजेति सिंधुजळें । आन उपायो नाहीं ॥ ५६ ॥
 तैसीं प्रीती कां प्रमादें । दैवेंसीं मज विरुद्धें ।
 बोलविलों तियें मुकुंदें । उपसाहारीं जी ॥ ५७ ॥
 आणि देवाचेनि क्षमत्वं क्षमा । आधार जाली आहे भूतग्रामा
 म्हणोनि जी पुरुषोत्तमा । विनवूं तें थोडें ॥ ५८ ॥
 तरि आतां अप्रमेया । मज शरणागता आपुलिया ।
 क्षमा कीजो जी यया । अपराधांसी ॥ ५९ ॥

पितासि लोकस्य चराचरस्य त्वमस्य पूज्यश्च गुरुर्गरीपान् ।
 न त्वत्समोऽस्त्यभ्यधिकः कुतोऽन्यो लोकत्रयेऽप्यप्रतिमप्रभावः
 जी जाणितलें मियां साचें । महिमान आतां देवाचें ।
 जे देवो होय चराचराचें । जन्मस्थान ॥ ६० ॥

हरिहरादि समस्तां । देवा तू परमदेवता ।
 वेदातेही पढविता । आदिगुरु तूं ॥ ६१ ॥
 गंभीर तू श्रीरामा । नानामृतकसमा ।
 सरलगुणीं अमृतिमा । आद्वितीया ॥ ६३ ॥
 तुजसी नाहीं सरिसें । हे प्रतिपादनचि कायसें ।
 तुवां जालेनि आकाशे । सामाविलें जग ॥ ६४ ॥
 तथा तुझेनि पाटें दुजें । ऐसें बोलतांचि लाजिजे ।
 तेव अधिराचि कीजे । गोठी केवीं ॥ ६५ ॥
 म्हणोनि त्रिभुवनीं तूं एकु । तुजसारिग्या ना अधिकु ।
 तुझा माहिमा अलौकिकु । नेणिजे घानूं ॥ ६६ ॥

तस्मात्प्रणम्य प्राणिनां कार्यं प्रसादयेत्प्राणहर्मीशमीड्यम् ।
 पितेव पुत्रस्य सखेव सरपुः प्रियः प्रियायार्हसि देव सोढुम् ४४

ऐसें अर्जुनें म्हणितले । मग पुढती वंदवत घातलें ।
 तेवें सात्विकाचे आलें । मरते तथा ॥ ६७ ॥
 मग म्हणतसे प्रसीद प्रसीद । याचा होतसे सहद ।
 फाटीं जी अपराध । समुद्रांनि मातें ॥ ६८ ॥
 तुज विश्वसुल्लाते कही । सोयरेपणें न मनुंचि पाहीं ।
 तुज विश्वेश्वराचिया ठायीं । आश्चर्य केले ॥ ६९ ॥
 तूं वर्णनीय परी होमैं । नाते वर्णिसी पां सभे ।
 तरि मियां वल्लिजे क्षोमैं । अधिकाधिक ॥ ७० ॥
 आतां पसिया अपराधां । मर्यादा नाहीं सुटूं दा ।
 म्हणोनि रक्ष रक्ष प्रमादान पासानियां ॥ ७१ ॥
 जी हेंचि विनयावयालागीं । कधी योग्यता माझिया आंणीं
 परि अपत्य जसैं सटगी । बापेंमि घाले ॥ ७२ ॥

पुत्राचे अपराध । जरी जाहले अगाध ।
 तरी पिता साहे निर्द्वंद्व । तैसें साहिजो जी ॥ ७३ ॥
 सख्याचें उद्धत । सखा साहे नियांत ।
 तैसें तुवां समस्त । साहिजो जी ॥ ७४ ॥
 प्रियाचिया ठायीं सन्मान । प्रिय न पाहे सर्वथा जाण ।
 तेवि उच्छिष्ट काढिलें आपण । ते क्षमा कीजो जी ॥ ७५ ॥
 ना तरी प्राणाचें सोयरे भेटे । मग जीवें भूतलीं जिये
 संकटें । तिये निवेदितां न वाटे । संकोधु कांहीं ॥ ७६ ॥
 कां उखितें आंगेंजीवें । आपणपें दिधलें जिया मनोमाविं ।
 तिया कांतु भिनलिया न राहवे । हृदय जेवीं ॥ ७७ ॥
 तयापरी जी मियां । हें विनविलें तुमतें गोसाविया ।
 आणीक कांहीं एक म्हणावया । कारण असे ॥ ७८ ॥

अदृष्टपूर्वं ह्यपितोऽस्मि दृष्ट्वा भवेन च प्रव्यथितं मनो मे ।
 तदेव मे दर्शय देव स्वं प्रसीद देवेश जगन्निवास ॥ ४५ ॥

तरी देवेंसीं सलगी केली । जे विश्वरूपाची आळी घेतली ।
 ते मायबापें पुरविली । स्नेहाळाचेनि ॥ ७९ ॥
 सुरतरुचीं झाडें । आंगणीं लावार्थी कोडें ।
 देयावें कामधेनूचें पाडें । खेळावया ॥ ८० ॥
 मियां नक्षत्रीं डाव पाटावा । चंद्र चेंडुयालागीं आणावा ।
 हा छंदु सिद्धी नेला आवधा । माउलिये तुवां ॥ ८१ ॥
 जिया अमृतलेशालागीं सायास । तयाचा पाउस केला चारी
 मास । पृथ्वी वाहून चासेचास । चिंतामणि पेरिले ॥ ८२ ॥

ऐसा कृतकृत्य केला स्वामी । बहुवे लंछा पाळिला तुम्हीं ।
 दाविलें जें हरवर्णी । नायकिजे कार्नी ॥ ८३ ॥
 मा देसावयाची केउती गोठी । जयाची उपनिषदां नाहीं
 भेटी । ते जिह्मारींची गांठी । मजलार्गी सोडिली ॥ ८४ ॥
 जी कल्पादिलागोनि । आजिची घडी घरुनी ।
 मार्शी जेतुलीं होउनी । गेलीं जन्में ॥ ८५ ॥
 तयां आघवियांचिआंतु । घरडोळी घेऊनि असें पाहतु ।
 परि ही देखिली ऐकिली मातु । आतुडेचि ना ॥ ८६ ॥
 घुद्धीचें जाणणे । कांहीं न वचेचि याचेनि आंगणें ।
 हे सादही अंतःकरणें । करवेचि ना ॥ ८७ ॥
 तेथ ढोळ्यां देखी होआवी । ही गोठीचि कायसया करावी ।
 किंवहुना पूर्वी । हृष्ट ना श्रुत ॥ ८८ ॥
 तें हें विश्वरूप आपुलें । तुम्हीं मज ढोळां दाविलें ।
 तारि मार्शें मन झालें । हृष्ट देवा ॥ ८९ ॥
 परि आतां ऐसी चाड जीर्णी । जे तुजसो गोठी करावी ।
 जवळीक हे भोगावी । आलिंगावयासी ॥ ९० ॥
 तें याचि रूपीं करूं म्हणिजे । तरि कोणे एके मुखेंसीं चाव-
 लिजे । आणि कवणा खेव देइजे । तुज लेखा नाहीं ॥ ९१ ॥
 म्हणोनि वारियासवें धावणें । न ठरे गगना खेव देणें ।
 जळकेटी सेळणें । समुर्दी केउतें ॥ ९२ ॥
 यालार्गी जी देवा । एथींचें भय उपजतसे जीवा ।
 म्हणोनि येतुला लळा पाळावा । जे पुरे हें आर्ता ॥ ९३ ॥
 पें चराचर विनोद पाहिजे । मग तेणें सुखें घरीं राहिजे ।
 तेसे चतुर्भुज रूप तुझे । तो विसांवा आम्हां ॥ ९४ ॥
 आम्ही योगजात अम्यासावें । तेणे याचि अनुभवा यावें ।
 शास्त्रातें आलोढावें । परि सिद्धांतु तो हाचि ॥ ९५ ॥

आम्हीं यजनं किजती सकळें । परि तियें फळावीं येणेंचि
 फळें । तीर्थें होतु सकळें । याचिलागीं ॥ ९६ ॥
 आणीकही कांहीं जें जें । दान पुण्य आम्हीं कीजे ।
 तथा फळीं फळ तुजें । चतुर्भुज रूप ॥ ९७ ॥
 ऐसी तेथींची जीवा आवडी । म्हणोनि तेंचि देखावया
 लयडसवडी । वर्तत असे ते सांकडी । फेडिजे वेगीं ॥ ९८ ॥
 अगा जीवींचें जाणतेया । सकळ विश्व वसवितेया ।
 प्रसन्न होई पूजितया । देवांचिया देया ॥ ९९ ॥

किरीटिनं गद्दिनं चक्रहस्तमिच्छामि त्वां द्रष्टुमहं तथैव ।
 तेनैव रूपेण चतुर्भुजेन सहस्रबाहो भव विश्वमूर्ते ॥ ४६ ॥

कैसें नीलोत्पलातें रावित । आकाशाही रंगु लावित ।
 तेजाची योज दावित । इंद्रनीळा ॥ १०० ॥
 जैसा परिमळ जाहला मंगजा । कां आनंदासि निघालिया
 भुजा । ज्याचे जानूवरी मकरध्वजा । जोडिली धरव ॥ १ ॥
 मस्तकीं मुकुटातें ठेविलें । कीं मुकुटा मुकुट मस्तक झालें ।
 शृंगारा लेणें लाघलें । आंगाचेनि जया ॥ २ ॥
 इंद्रधनुष्याचिये आढणीन माजीं मेघ गगनरंगणीं ।
 तैसें आवरिलें शार्ङ्गपाणी । वैजयंतिया ॥ ३ ॥
 आतां कवणी ते उदार गदा । असुरां देत कैवल्य सदा ।
 कैसें चक्र हन गोविंदा । सौम्यतेजें मिरवे ॥ ४ ॥
 किंबहुना स्वामी । तें देखावया उत्कंडित पां भी ।
 म्हणोनि आतां तुम्ही । तैसया होआवें ॥ ५ ॥

हे विश्वरूपाचे सोहळे । भोगूनि निवाले जी ढोळे ।
 आतां होताति आंधळे । कृष्णमूर्तीलागीं ॥ ६ ॥
 तें साकार कृष्णरूपडें । वांचूनि पाहों नावडे ।
 तें न देखतां थोडें । मानिताति हे ॥ ७ ॥
 आम्हां भोगमोक्षाचिया ठायीं । श्रीमूर्तीवांचूनि नाहीं ।
 म्हणोनि तैसाचि साकार होई । हें सांवरि आतां ॥ ८ ॥

श्रीभगवानुवाच—

मया प्रसन्नेन तवार्जुनेदं रूपं परं दर्शितमात्मयोगात् ।
 तेजोमयं विश्वमनंतमायं यन्मे त्वदन्येन न दृष्टपूर्वम् ॥ ४८ ॥

या अर्जुनाचिया घोला । विश्वरूपा विस्मयो जाहला ।
 म्हणे ऐसा नाहीं देखिला । घसाळ कोणी ॥ ९ ॥
 कोण हे वस्तु पावला आहासी । तया लामाचा तोपु न
 घेसी । मा भेणें काय नेणों बोलसी । हेकाडु ऐसा ॥ १० ॥
 आम्ही सावियाचि जें प्रसन्न होणें । तें आंगाचिवरी म्हणे देणें ।
 वांचोनि जीव असे वेंचणें । कवणासि गा ॥ ११ ॥
 तें हें तुझिये चाडे । आजि जीवाचेंचि दृढवाडें ।
 कामौनियां येवडें । रचिलें ध्यान ॥ १२ ॥
 ऐसी काय नेणों तुझिये आवडी । जाहला प्रसन्नता आमुची
 वेडी । म्हणोनि गौप्याचीही गुढी । नमविली जगीं ॥ १३ ॥
 तें हें अपारां अपार । स्वरूप माझें परात्पर ।
 पशूनि ते अवतार । कृष्णादिक ॥ १४ ॥

हैं ज्ञानतेजाचें निखिल । विश्वात्मक केवल ।

अनंत हैं अद्वय । आद्य सकला ॥ १५ ॥

हैं तुजवांचोनि अर्जुना । पूर्वी श्रुत दृष्ट नाही आना ।

जे जोगें नव्हे साधना । म्हणोनियां ॥ १६ ॥

न वेदग्रन्थाभ्ययनैर्न दानैर्न च क्रियाभिर्न तपोभिरग्रेः ।

पर्वरूपः शक्य अहं नृलोके द्रष्टुं स्वदुन्येन कुरुप्रवीर ॥ ४८ ॥

याची सोय पातले । आणि वेदीं मौनचि घेतलें ।

याज्ञिकही माघीते आले । स्वर्गोनियां ॥ १७ ॥

साधकीं देखिला आयासु । म्हणोनि याळिला योगाभ्यासु

आणि अभ्ययनें सौरसु । नाही पय ॥ १८ ॥

सीमेधीं सत्कर्म । धावेसलीं संभ्रमं ।

तिहीं घडुतेकीं भ्रमं । सत्यलोकु ठाकिला ॥ १९ ॥

तवीं ऐश्वर्य देखिलें । आणि उदयण उभयोचि सांडिलें ।

एवें तपसाघना जें ठेलें । अपारत रें ॥ २० ॥

तें हें तुवां अनायासं । विश्वरूप देखिलें जेसं ।

इये मनुष्यलोकीं तेसं । न फवेची कवणा ॥ २१ ॥

आजी ध्यानसंपत्तीलार्गी । तूंचि एकु आयिला जर्गी ।

हें परममाग्य आर्गी । विरंचीही नाही ॥ २२ ॥

मा ते व्यथा मा च विमूढमावो दृष्टा रूपं धोरमीदृङ्ममेदं ।

व्यपेतभीः प्रीतिमनाः पुनस्त्वं तदेव मे रूपमिदं प्रपश्य ४९

म्हणोनि विश्वरूपलाभें स्ताघ । एथींचें मय नेघ नेघ ।

हेंवांचूनि अन्य घांग । न मनीं कांही ॥ २३ ॥

हां गा, समुद्र अमृताचा भरला । आणि अंघसांत वरपडा
 जांहला । मग कोणीही आधी चोसंडिला । बुडिजेल म्हणोनि
 १४ ना तरी सोनयाचा टोंगर । येसणा न चले हा थोर ।
 ऐसें म्हणोनि अवहेरु । करणें घडे ॥ १५ ॥
 देवें चिंतामणि लेईजे । कीं हें ओझें म्हणोनि सांडिजे ।
 कामधेनु दवडिजे । न पोसवे म्हणोनि ॥ १६ ॥
 चंद्रमा आलिया घरा । म्हणे निगें करितोसि उवारा ।
 पाडिसारी पाडितोसि दिनकरा । परता सर ॥ १७ ॥
 तैसें ऐश्वर्य हें महातेज । आजि हातां आलें आहे सहज ।
 कीं एथ तुज गजवज । होआवी कां ॥ १८ ॥
 परि नेणसीच गांवडिया । काय कोपों आतां धनंजया ।
 आंग सांडोनि छाया । आलिंगितोसि मा ॥ १९ ॥
 हें नव्हे जो मी साचें । एथ मन करूनियां काचें ।
 प्रेम धरिसी अवगणियेचें । चतुर्भुज जें ॥ २० ॥
 तरि आशुनिवरी पार्था । सांडीं सांडीं हे द्यवस्था ।
 द्योविषयी आस्था । करिसी झणें ॥ २१ ॥
 हें रूप जरी घोर । विकृती आणी थोर ।
 तरी कृतनिश्चयाचें घर । हेंचि करीं ॥ २२ ॥
 कृपण चित्तवृत्ति जैसी । रोंवोनि धाली ठेवयापासीं ।
 मग नुसधेनि वेहेंसी । आपण असे ॥ २३ ॥
 कां अजातपक्षियाजवळा । जीव विसवूनि अविसाळां ।
 पक्षिणी अंतराळा- । मार्जो जाय ॥ २४ ॥
 नाना गाय चरे डोंगरीं । परि चित्त बांधिलें वत्सें घरीं ।
 तैसें प्रेम एथींचें करी । स्यानपती ॥ २५ ॥

येरें वरिचिलेनि चित्तें । वाह्य सख्यसुखापुरतें ।
 मोगिजो कां श्रीमूर्तितें । चतुर्भुज ॥ ३६ ॥
 परि पुढतपुढती पांढया । हा एक बोलु न विसराया ।
 जे इये रूपीहनि सद्भावा । नेदावें निधां ॥ ३७ ॥
 हें कहीं नव्हतेंचि देखिलें । म्हणोनि भय जें तुज उपजलें ।
 तें सांढीं पय संचलें । असों दे प्रेम ॥ ३८ ॥
 आतां करूं तुजयासारिखें । ऐसें म्हणितलें विश्वतांमुखें ।
 तरि मागील रूप सुखें । न्याहाळीं पां तूं ॥ ३९ ॥

संजय उवाच:—

इत्यर्जुनं वासुदेवस्तथोक्त्वा स्वकं रूपं दर्शयामास श्रुयः ।
 आश्वासयामास च भीतमेनं भूत्वा पुनः सौम्यवपुर्महामा ॥५०॥
 ऐसें वाक्य बोलतखेंवो । मागुता मनुष्य जाहला देवो ।
 हें ना परि नयलावो । आचडीचा तिये ॥५०॥
 श्रीकृष्णाचि कैवल्य उघडें । वरि सर्वस्य विश्वरूपायेवढें ।
 हातीं दिधलें कीं नायडे । अर्जुनासी ॥ ४१ ॥
 वस्तु घेऊनि घालिजे । जेसें रत्नासि दूपण ठेविजे ।
 ना तरी कन्या पाहूनियां म्हणिजे । मना न ये हे ॥ ४२ ॥
 तया विश्वरूपायेवढी दृशा । करितां श्रीतीचा वाहू केसा ।
 सेल दिधलीसे उपदेशा । किरीटीसि देवें ॥ ४३ ॥
 मोडोनि मांगाराचा रघा । लेणें घाटिलें आपलिया सेवा ।
 मग नायडे जरी जीवा । तरी आदिजे पुढती ॥ ४४ ॥
 तैसें शिष्याचिये श्रीती जाहलें । कृष्णत्व होतें तें विश्वरूप
 केलें । तें मना नयेचि मग आणिलें । कृष्णपण मागुतें ॥४५॥

रा ठाववरी शिष्याची निकंसी । साहाते गुरु आहाती कवणे
 देशी । परी नेणिजे आयडी केशी । सजयो म्हणे ॥ ४६ ॥
 मग विश्व व्यापूनि मावतें । जें दिव्य तेज प्रगटलें होतें ।
 तेचि सामावले मागुतें । कृष्णरूपीं तये ॥ ४७ ॥
 जेसैं त्वपद हे आघवे । तत्पदीं सामावे ।
 अथवा हुमाकारु सांठवे । बीजकणिके जेविं ॥ ४८ ॥
 ना तरी स्वप्नसभ्रमु जेसा । गिळीं चेइली जीवदशा ।
 श्रीकृष्णें योगु तेसा । सहारिला तो ॥ ४९ ॥
 जेसी भमा हारपली विंवी । कीं जळदसंपात्ति नभीं ।
 नाना भरते सिंधुगर्भी । रिगाले राया ॥ ५० ॥
 टोकाजे कृष्णाकृतींचिये मोडीं । होती विश्वरूपपटाची घडी ।
 ते अर्जुनाचिये आवडी । उकटूनि दाविली ॥ ५१ ॥
 तव परिमाणा रगु । तेण देखिला साविया चागु ।
 तेथ घाहकीये नव्हेचि लागु । म्हणोनि घडी केली पुढती ॥ ५२ ॥
 तेसैं घाडीचेनि बहुवसपण । रूपें विश्व जितिले जेणें ।
 त सौम्य कोढिसवाणें । साकार जाहलें ॥ ५३ ॥
 किंहुना अनतें । धरिलें धाकुटपण मागुतें ।
 परि आश्वासिलें पार्थातें । विहालियासी ॥ ५४ ॥
 जो स्वर्गीं स्वर्गा गेला । तो अवसात त्रैभा सेइला ।
 तेसा विस्मयो जाहला । किरीटीसी ॥ ५५ ॥
 ना तरी गुरुकृपेसवे । घोसरलेया प्रपचज्ञान आघव ।
 स्फुरे तत्त्व तवि पाढवे । श्रीमूर्ति देखिली ॥ ५६ ॥
 तया पांढया ऐसुं चित्तीं । आढ विश्वरूपाची जवनिफा होती ।
 ते फिटोनि गेली परीती । हे मले जाहलें ॥ ५७ ॥ ।

काय काढातें जिणोनि आला। कीं महाघातु मागां सांडिला।
 आपुलिया बाही उतरला। सातही सिंधु ॥ ५८ ॥
 ऐसा संतोष बहु चित्तें। घेइजत असे पांडुसुतें।
 विश्वरूपापाठीं कृष्णातें। देखोनियां ॥ ५९ ॥
 मग सूर्याचिया अस्तमानीं। मागुती तारा उगवती गगनीं।
 तैसा देखों लागला अयनी। लोकांसहित ॥ ६० ॥
 पाहे तंव तेंचि कुरुक्षेत्र। तेंसंचि देखे दोन्ही भार्गी गोत्र।
 वीर वर्णताति शस्त्राख। संघाटवरी ॥ ६१ ॥
 तया घाणांचिया मांडवाआंतु। तैसाचि रथु देखे नियांतु।
 घुरे बैसला लक्ष्मीकांतु। आपण तळीं ॥ ६२ ॥

अर्जुन उवाच—

दृष्टेदं मानुषं रूपं तव सौम्यं जनार्दन।
 इदानीमास्मि संवृत्तः सचेताः प्रकृतिं गतः ॥ ५१ ॥
 एवं मागितलें जैसें तैसें। तेणें देखिलें धीरविलासें।
 मग म्हणे जियालों ऐसें। जाहलें आतां ॥ ६३ ॥
 युद्धीनिं सांडोनि हान। भेणें वळघलें रान।
 अहंकारेसीं मन। देशघडी जाहलें ॥ ६४ ॥
 इंद्रियें प्रवृत्ती सुललीं। वाचा प्राणा चुकली।
 ऐसी आपांपरी होती जाली। शरीरवामीं ॥ ६५ ॥
 तियें आघवींचि मागुतीं। जियंत भेटलीं प्रकृती।
 आतां जिताणें श्रीमूर्ती। जाहलें इयां ॥ ६६ ॥
 ऐसें सुख जीवीं घेतलें। मग श्रीकृष्णातें म्हणितलें।
 मियां तुमचें रूप देखिलें। मानुष हें ॥ ६७ ॥

हैं रूप दाखवणें देवराया । कीं मज अपत्या चुकलिया ।
 बुझावोनि तुवां माया । स्तनपान दिधलें ॥ ६८ ॥
 जी विश्वरूपाचिया सागरीं । होतों तरंग मवितें वांवेवरी ।
 तो इये निजमूर्तीच्या तीरीं । निगालों आतां ॥ ६९ ॥
 आइकें द्वारकापुरसुहाडा । मज सुकतिया जी झाडा ।
 हे भेटी नव्हे वहुडा । मेघाचा केला ॥ ७० ॥
 जी सावियाचि तृषा फुटला । तया मज अमृतसिंधु हा
 भेटला । आतां जिणयाचा जाहला । भरंवसा मज ॥ ७१ ॥
 माझिया हृदयरंगणीं । होताहे हरिखलतांची लावणी ।
 सुखेंसीं बुझावणी ॥ जाहली मज ॥ ७२ ॥

श्रीभगवानुवाच—

सुदुर्दर्शमिदं रूपं दृष्टवानसि यन्मम ।

देवा अल्पस्य रूपस्य नित्यं दर्शनकाक्षिणः ॥ ५२ ॥

यया पार्थाचिया बोलासवें । हें काय म्हणितलें देवें ।

तुवां प्रेम ठेवूनि यावें । विश्वरूपीं कीं ॥ ७३ ॥

मग इये श्रीमूर्ती । भेटावें सडिया आयती ।

ते शिकवण सुमद्रापती । विसरलासि मा ॥ ७४ ॥

अगा आंधळिया अर्जुना । हाता आळिया पेरुही होय साना

ऐसा आधी मना । चुकीचा भावो ॥ ७५ ॥

तरि विश्वात्मक रूपहें । जें दाविलें आम्हीं तुजपुढें ।

तें शंभूही परि न जोडे । तपें करितां ॥ ७६ ॥

आणि अष्टांगादिसंकटीं । योगी शिणताति किरीटी । परि

अवसर नाही भेटो । जयाचिये ॥ ७७ ॥
 तें विश्वरूप एकादे बेल । कैसनि देखों अळुमाळ ।
 ऐसें स्मरतां काळ । जातसे देवां ॥ ७८ ॥
 आशेचिया अंजुळी । ठेऊनि हृदयाचिया निवळीं ।
 घातक निराळीं । लागले जैसे ॥ ७९ ॥
 तैसे उत्कंठानिभर । होऊनियां सुरवार ।
 घोकीत आठही पाहार । भेटो जयाची ॥ ८० ॥
 पारि विश्वरूपासारखें । स्वप्नीही कोण्ही न देखे ।
 तें प्रत्यक्ष तुवां सुखें । देखिलें हें ॥ ८१ ॥

माहं वेदेन तपसा न दानेन न चेज्यया ।

शक्य एवंविधो ब्रह्मं दृष्टवानसि मां यथा ॥ ५३ ॥

पें उपायांसि वाटा । न वाहती पथ सुभटा ।
 साहीसाहित बोहटा । वाहिला वेशीं ॥ ८२ ॥
 मज विश्वरूपाचिया मोहरा । चालावया धनुर्धरा ।
 तपांचियाही संमारा । नव्हेचि लागु ॥ ८३ ॥
 आणि दानादि कीर कानढें । मी यहीही तैसा न सांपडें ।
 जैसेनि कां सुरवाडें । देखिला तुवां ॥ ८४ ॥
 तैसा मी एकीचि परी । आहुडें गा अवघारीं ।
 जरी भक्ति येऊनि वरी । चित्तातें गा ॥ ८५ ॥

भक्त्या त्वनन्यया शक्य अहमेवंविधोऽर्जुन ।

ज्ञातुं ब्रह्मं य तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परंतप ॥ ५४ ॥

परि तेचि भक्ति ऐसी । पर्जन्याची सुटिका जैसे ।
 घरावांचूनि अनारिसी । गतिचि नेणे ॥ ८६ ॥

कां सकळ जळसंपत्ति । घेऊनि समुद्रातें गिंवसिती ।
 गंगा जैसी अनन्यगती । मिळालीच मिळे ॥ ८७ ॥
 तैसें सर्वभावसंभारें । न धरत प्रेम एकसरें ।
 मजमार्जी संचरे । मीचि होऊनी ॥ ८८ ॥
 आणि तेवींचि मी ऐसा । थडिये माझारीं सरिसो ।
 क्षीराब्धि कां जैसा । क्षीराचाचि ॥ ८९ ॥
 तैसें मजलागुनी मुंगीवरी । किंबहुना चराचरीं ।
 मजनासि कां दुसरी । परीचि नाही ॥ ९० ॥
 तयाचि क्षणासवें । एवंविध मी जाणवें ।
 जाणितला तरी स्वभावें । दृष्टही होय ॥ ९१ ॥
 मग इंधनीं अग्नि उद्दीपे । आणि इंधन हे भाप हारपे ।
 तें अग्निचि होऊनि आरोपे । मूर्त जेवि ॥ ९२ ॥
 कां उदय न कीजे तेजाकारें । तंव गगनचि होऊनि असे
 आंधारें । मग उदैलेयां एकसरें । प्रकाशु होय ॥ ९३ ॥
 तैसें माझिये साक्षात्कारी । सरे अहंकाराची वारी ।
 अहंकारलोपीं अवधारीं । द्वैत जाय ॥ ९४ ॥
 मग मी तो हें आघवें । एक मीचि आथी स्वभावें ।
 किंबहुना सामावे । समरसें तो ॥ ९५ ॥

मत्कर्मकृन्मत्परमो मद्भक्तः संमवर्जितः ।

निर्वरः सर्वभूतेषु यः स मामेति पांडव ॥ ५५ ॥

मजचि एकालागीं । कर्म वाहतसे आंगीं ।
 जया मजवांचोनि जगीं । गोमटें नाही ॥ ९६ ॥
 दृष्टादृष्ट सकळ । जयाचें मीचि केवळ ।
 जेणें जिणयाचें फळ । मजचि नाम ठेविलें ॥ ९७ ॥

मम भूतें हे माय विसरला । जे दिठी मीचि आहे सूदला ।
 म्हणोनि निर्वैर जाहला । सर्वत्र भजे ॥ १८ ॥
 ऐसा जो भक्त होये । त्याचें त्रिधातुक हें जें जाये ।
 तें मीचि होऊनि ठाये । पांडवा गा ॥ १९ ॥
 ऐसें जगद्वरदांदिले । तेणें करुणारसरसाळें ।
 संजयो म्हणे घोलिलें । श्रीकृष्णदेवें ॥ ७०० ॥
 ययावरी तो पांडुकुमर । जाहला आनंदसंपदा थोर ।
 आणि कृष्णचरणचतुर । एक तो जमीं ॥ १ ॥
 तेणें देवाचिया दोनही मूर्ति।निकिया न्याहाळिलिया चित्तीं।
 तंव विश्वरूपाहनि कृष्णाकृतीं । देखिला लाभु ॥ २ ॥
 परि त्याचि जाणिवे । मानु न कीजेचि देवें ।
 जे व्यापकाहनि नव्हे । एकदेशी ॥ ३ ॥
 हेंचि समर्पावयालागीं । एक दोन चांगी ।
 उपपत्ति शार्दी । दाविता जाहला ॥ ४ ॥
 तिया ऐकोनि सुमद्राकांत । चित्तीं आहे म्हणतु ।
 तरि होय घरचें दोन्ही आंतु । तें पुढती पुसों ॥ ५ ॥
 ऐसा आलोखु करुनि जीर्ण । आतां पुसती वोजें घरवी ।
 आदरील ते परिसाची । पुढें कथा ॥ ६ ॥
 प्रांजळ ओवीप्रबंधें । गोष्टी सांगिजेल विनोदें ।
 तें परिसा आनंदें । ज्ञानदेवो म्हणे ॥ ७ ॥
 भरोनि सद्भायार्ची अंजुळी । मियां बांविष्याफुलें मोकळीं ।
 अपिलीं अंध्रियुगुलीं । विश्वरूपाच्या ॥ ७०८ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे विश्वरूप-
 दर्शनयोगो नाम एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

१ कफ, पित्त, वात, या तीन धातूंचें बनलेंलें जड शरीर. २ समजुती-
 करिता दिलेले दखळे. ३ विचार, संकल्प, वेत. ४ विचारण्याची पद्धति.

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीज्ञानेश्वरी

अध्याय वारावा

जय जय शुद्धे । उदारे प्रसिद्धे ।
अनवरत आनंदें । वर्पतिये ॥ १ ॥
विषयव्याळें मिठी । विघलिया नुठी ताठी ।
ते तुझिये गुरुकृपादृष्टी । निर्विष होय ॥ २ ॥
तरि कवणातें तापु पोळी । कैसेनि वो शोक जाळी ।
जरि प्रसादरसकल्लोळी । पुरे येनि तूं ॥ ३ ॥
योगसुराचे सोदळे । सेवकां तुझेनि ओढाळे ।
सोदासिद्धीचे लळे । पाळिती तूं ॥ ४ ॥
आधारशक्तीचिया अकी । वाटविशी फीतुकी ।
दयाकाशपल्की । पेरिये देसी निजं ॥ ५ ॥
प्रत्यक्षयोगीची वोवाळणी । करिमी मन्पचनाचीं रेवळणीं ।
आत्मसुखार्ची वाटलेणीं । लेवविशी ॥ ६ ॥
सतरावियेचें स्तन्य देसी । अनादताच्या हल्लें गासी ।
समाधिबोधें निजविशी । घुम्राऊनि ॥ ७ ॥
गुणानि साधकां तूं माउली । पिऊं सारस्वन तुझिया पाउलीं ।
या कारणें मी साउली । न सर्दी तुझी ॥ ८ ॥

अहो सद्गुरुचिये कृपादृष्टी । तुझें कारुण्य जयातें अधिष्टी ।
 तो सकळ विद्यांचिये सृष्टी । घात्रा होय ॥ ९ ॥
 म्हणोनि अंवे श्रीमंते । निजजनकल्पलते ।
 आह्वापीं मातें । ग्रंथनिरूपणीं ॥ १० ॥
 नवरसीं मरवीं सागर । करवीं उचित रत्नांचे आगर ।
 मावार्थांचे गिरिवर । निफजवीं माये ॥ ११ ॥
 साहित्यसोनियाचिया खाणी । उघडवीं देशियेचिया
 क्षोणीं । विवेकवल्लीची लावणी । हों देई सेंध ॥ १२ ॥
 संवादफळनिधानें । प्रमेयाचीं उद्यानें ।
 लावीं म्हणें गहनें । निरंतर ॥ १३ ॥
 पाखांडाचे दरकुटे । मोडीं घाग्याद अड्हाटे ।
 कुतर्काचीं दुष्टें । सावजें फेडीं ॥ १४ ॥
 श्रीकृष्णगुणीं मातें । सर्वत्र करीं यो सरतें ।
 राणिवे वैसवीं श्रोते । श्रवणाचिये ॥ १५ ॥
 ये मन्हाठियेचिया नगरीं । ब्रह्मविद्येचा सुकालु करीं ।
 घेणें देणें सुखाचिवरी । हों देई या जगा ॥ १६ ॥
 तूं आपुलेनि स्नेहपल्लवें । मातें पांघुरविशील सदैवें ।
 तरि आतांचि हें आघवें । निर्मो न माये ॥ १७ ॥
 इये विनवणीचेसाठीं । अयलोकिलें गुरु कृपादृष्टी ।
 म्हणे गीतार्थेंसी उठीं । न घोलें बहु ॥ १८ ॥
 तेथ जी जी महाप्रसाद । म्हणोनि साविया जाहला आनंद ।
 आतां निरोपीन प्रबंधु । अवधान दीजे ॥ १९ ॥

— अर्जुनउवाच —

एवं सततमुक्ता ये भक्तास्त्वां पर्युपासते ।

ये चाप्यक्षरमव्यक्तं तेषां के योगवित्तमाः ॥ १ ॥

तरी सकळवीराधिराजु । जो सोमवेशीं विजयध्वजु ।

तो बोलता जाहला आत्मजु । पांडुरूपचा ॥ २० ॥

कृष्णातें म्हणे अंधधारिलें । आपण विश्वरूप मज दाविलें ।

तें नवल म्हणोनि विहालें । चित्त माझें ॥ २१ ॥

आणि इये कृष्णमूर्तीची सवे । यालागीं सोय धरिली जीवें ।

तंव नको म्हणोनि देवें । दारिलें मातें ॥ २२ ॥

तरि व्यक्त आणि अव्यक्त । हें तूंचि एक निश्चांत ।

भक्ती पाविजे व्यक्त । अव्यक्त योगें ॥ २३ ॥

या दोनी जी वाटा । तूतें पादावया वैकुंठा ।

व्यक्ताव्यक्त द्वारवंटा । रिगिजे येथ ॥ २४ ॥

पैं जे घानी शातुका । तेचि वेगळिये घाला घेका ।

म्हणोनि एकदेशीया व्यापका । सरिसा पाहू ॥ २५ ॥

अमृताचिया सागरीं । जे लाभे सामर्थ्याची थोरी ।

तेचि दे अमृतलहरी । चुळी घेतलिया ॥ २६ ॥

हे कीर माझ्या चित्तीं । प्रतीति आयी जी निरुती ।

परि पुसणें योगपती । तें याचिलागीं ॥ २७ ॥

जें देवा तुम्हीं नावेक । अंगीकारिलें व्यापक ।

तें साचचि कीं कदातिक । हें जाणावया ॥ २८ ॥

तरि तुजलागीं कर्म । तूंचि जयाचें परम ।

भक्तीसी मनोधर्म । विस्कोनि घातला ॥ २९ ॥

इत्यादि सर्वां परी । जे भक्त तूतें श्रीहरी ।

बांधोनियां जिह्दारीं । उपासिती ॥ ३० ॥

सनियम्येंद्रियग्राम सवत्रसमबुद्धय. ।

ते प्राप्नुवाति मामेव सर्वभूतहिते रताः ॥ ४ ॥

आणि येर तेही पांडया । जे आरूढोनि सोहमाया ।

शौचती निरवयया । अक्षरासी ॥ ४० ॥

मनार्ची नखी न लगे । जेथ बुद्धीची दृष्टी न रिगे ।

इंद्रियां कीर जोमें । काइ होईल ॥ ४१ ॥

परि ध्यानाही कुवाडे । म्हणोनि एके ठायी न संपडे ।

व्यक्तीसि माजिवडे । कवणेंही नोहे ॥ ४२ ॥

जया सर्वत्र सर्वपणे । सर्वाही काळीं असणें ।

जें पावूनि चिंतवणे । हिंपुटी जाहल ॥ ४३ ॥

जें होय ना नोहे । जें नाहीं ना आहे ।

ऐसे म्हणोनि उपाये । उपजतीचिना ॥ ४४ ॥

जे चळे ना ढळे । सरे ना मैळे ।

ते आपुलेनीचि वळें । आंगविले जिहीं ॥ ४५ ॥

पे बेराग्यमहापावकें । जाळ्यानि विषयाचीं कटके ।

अधपलीं तवकें । इंद्रिये धरिलीं ॥ ४६ ॥

मग संयमाची धाटी । सुनि मुरडिलीं उफराटीं ।

इंद्रिये कोंडिलीं कपाटीं । हृदयाचिया ॥ ४७ ॥

अपानींचिया कवाडा । लावोनि आसनमुद्रा सुहाडा ।

मूळवधाचा हुडा । पन्नासिला ॥ ४८ ॥

आशेचे लाग तोडिले । अंधैर्याचे कडे झाडिले ।

निद्रेचे शोधिले । काळवखें ॥ ४९ ॥

चत्राग्रीचिया ज्याळीं । करूनि सप्तधातूंची होळी ।

व्याधीच्या सिसाळीं । पूजिलीं यत्रें ॥ ५० ॥

मग कुंडलिनियेचा टेंभा । आधारीं केला उभा ।
 तथा चोजवले प्रभा । निमयावरी ॥ ५१ ॥
 नवद्वारांचिया चौचकीं । बाणूनि संयतीची आढवकी ।
 उघडली खिडकी । फकारांतीची ॥ ५२ ॥
 प्राणशक्तिचामुंडे । प्रहासूनि संकल्पमेढे ।
 मनोमहिषाचेनि मुंडें । दिघली घळी ॥ ५३ ॥
 चंद्रसूर्या बुझावणी । करूनि अनाहताची सुडावणी ।
 सतरावियेचें पाणी । जितिलें वेगीं ॥ ५४ ॥
 मग मध्यमामध्यधिवरें । तेणें कोरिवें दादरें ।
 ठाकिलें चवरें । ब्रह्मरंभ ॥ ५५ ॥
 घरी मकारांत सोपान । तें सांदोनियां गहन ।
 काखेसूनियां गगन । मरले घडों ॥ ५६ ॥
 ऐसे जे समबुद्धि । गिळायया सोहंसिद्धि ।
 आंगविताति निरवधि । योगदुर्गे ॥ ५७ ॥
 आपुलिया सांदोवारीं । शून्य घेती उठाउठी ।
 तेदी मातेंचि किरीटी । पावती गा ॥ ५८ ॥
 बांचूनि योगाचेनि घळें । अधिक कांहीं मिळें ।
 वेसें नाहीं आगळें । कष्टचि तया ॥ ५९ ॥

क्लेशोऽधिकतरस्तेषामव्यक्तासक्तचेतसां ।

अव्यक्ता हि गतिर्दुःखं देहबाह्यावाप्सते ॥ ५ ॥

जिहीं सकळभूतांचिया हितें । निरालशीं अव्यक्ती ।
 पसरलिया आसक्ती । भक्तीवीण ॥ ६० ॥
 तयां महेंद्रादि पदें । करिताति चाटवधें ।
 आणि भ्राद्धिसिद्धीचीं द्वंद्वें । पदोनिं ठाती ॥ ६१ ॥

कामक्रोधांचे विलग । उठावती अनेग ।
 आणि शून्येसीं आंग । जुझवावें कीं ॥ ६१ ॥
 ताहाने ताहानाचि पियावी । मुकेलिया भूकचि खावी ।
 अहोरात्र वांवी । मयावा चारा ॥ ६३ ॥
 उनीविहांचें पड्डणें । निरोधाचे वेल्हावणें ।
 झाडासि सांजणें । चाळावें गा ॥ ६४ ॥
 शीत वेढाचे । उरण पांघुरावें ।
 घृष्टीचिया असावें । घराआंतु ॥ ६५ ॥
 किंबहुना पाडवा । हा अग्निप्रवेगु नीच नवा ।
 भातोरवीण कराया । तो हा योगु ॥ ६६ ॥
 एय स्वामीचें काज । ना घांपिकें व्यांज ।
 परि मरणेंसीं जुंझ । नीच नवें ॥ ६७ ॥
 ऐसे मृत्यूहनि तिर । का घोंटे कढत विख ।
 डोंगर गिळतां मुख । न फाटे काई ॥ ६८ ॥
 म्हणोनि योगाचिया वाटा । जे निगाले गा सुमटा ।
 त्या दूराचाचि शेल वाटा । भागा आला ॥ ६९ ॥
 पाहें पा लोहाचे चणे । जें दोर्चरिया पडती खाणें ।
 तें पोट भरणे कीं प्राणें । शुद्धी म्हणों ॥ ७० ॥
 म्हणोनि समुद्र बाही । तरणे आर्या केही ।
 का गगनामार्जी पार्यी । खोलिजंतु असे ॥ ७१ ॥
 वटघलिया रणाची थाटी । आर्मी न रगतां काठी ।
 सूर्याची पाउटी । कां होय गा ॥ ७२ ॥
 यालागीं पांगुळा हेवा । नव्हे वायूसि पांढवा ।

किंवहुना धनुर्धरा । जो मातेचिया ये उंदरा ।
 तो मातेचा सीयरा । केतुला पां ॥ ८३ ॥
 तेवीं मी तयां । जैसे असती तौसियां ।
 फळिकाळ नोकोनियां । घेतला पट्टा ॥ ८४ ॥
 एन्हवीं तरी भाझिया भक्तां । आणि संसाराची चिंता ।
 काय समयाची कांता । कोराज मागे ॥ ८५ ॥
 तेसं ते माझे । फलत्र हें जाणिजे ।
 फायसेनिही न लजें । तयांचेनि मी ॥ ८६ ॥
 जन्ममृत्यूचिया लाटी । झळंबती इया सुष्टी ।
 तें देखोनियां पोटी । ऐसं जादलें ॥ ८७ ॥
 भवासिंघूचेनि माजें । कवणासि धाकु नुपजे ।
 तेथ जरी कीं माझे । विहिती हन ॥ ८८ ॥
 म्हणोनि गा पांढवा । मूर्तीचा मेळावा ।
 फळनि त्यांचिया गांवा । धांदतु आलों ॥ ८९ ॥
 नामाचिया सहस्रवरी । नावा इया अवधारी ।
 सजूनियां संसारी । तारु जाहलों ॥ ९० ॥
 सडे जे देखिले । ते ध्यानकासे लाविले ।
 परिमही धातले । तरियावरी ॥ ९१ ॥
 प्रेमाची पेटी । धांधली एकाचिया पोटी ।
 मग आणिले तटी । सायुज्याचिया ॥ ९२ ॥
 परि भक्तांचेनि नांवें । चतुष्पदादि आघवे ।
 वेकुंठींपिये राणिवे । योग्य केले ॥ ९३ ॥
 म्हणोनि गा भक्तां । नाहीं एकही चिंता ।
 तयांतं समुद्धर्ता । आधीं मी सदा ॥ ९४ ॥

तरि गा ऐसैं करीं । यया आटां पाहारांमाझारीं ।
 मोटकें निमिपभरीं । देतु जाय ॥ ५ ॥
 मग जें जें कां निमिख । देखेल माझें सुख ।
 तेतुलें अरोचक । विपर्यीं घेईल ॥ ६ ॥
 जैसा शरत्कालु रिगे । आणि सरिता वोहट्टं लागे ।
 तैसें चित्त काढेल वेगें । प्रपंचौनी ॥ ७ ॥
 मग पुनवेह्मनि जैसैं । शशिर्विव दिसेंदिसैं ।
 हारपत अवसे । नाहींचि होय ॥ ८ ॥
 तैसें भोगाआंतूनि निगतां । चित्त मजमार्जीं रिगतां ।
 हळू हळू पांडुसुता । मीचि होईल ॥ ९ ॥
 अगा अभ्यासयोगु म्हणिजे । तो हा एकु जाणिजे ।
 येणें कांहीं न निपजे । ऐसैं नाहीं ॥ ११० ॥
 पै अभ्यासाचेनि बलें । एकां गति अंतराळें ।
 व्याघ्र सर्प प्रांजळे । केले एकीं ॥ ११ ॥
 विष कीं आहारीं पडे । समुद्रीं पायवाट जोडे ।
 एकीं वाग्न्रह्म थोकडें । अभ्यासैं केलें ॥ १२ ॥
 म्हणोनि अभ्यासासि कांहीं । सर्वथा दुष्कर नाहीं ।
 यालागि माझ्या ठायीं । अभ्यासैं मिळ ॥ १३ ॥
 अभ्यासेऽप्यसमर्थोऽसि मत्कर्मपरमो भव ।
 मदर्थमापे कर्माणि कुर्वन् सिद्धिमवाप्स्यसि ॥ १० ॥
 कां अभ्यासाहीलागीं । कसु नाहीं तुझिया आंगीं ।
 तरी आहासी जया भागीं । तैसाचि असैं ॥ १४ ॥
 इंद्रियें न फोंडीं । भोगातें न तोडीं ।
 अभिमानु न संढी । स्वजातीचा ॥ १५ ॥

कुळधर्मु चाळीं । विधिनिषेध पाळीं ।
 मग सुखें तुज सरळी । विधलीं आहे ॥ १६ ॥
 परि मनें वाचा देहें । जैसा जो व्यापारु होये ।
 तो मी करितु आहे । ऐसें न म्हण ॥ १७ ॥
 करणें कां न करणें । हें आघवें तोचि जाणे ।
 विश्व चळतसे जेणें । परमात्मेनि ॥ १८ ॥
 उण्यापुरेयाचें काहीं । उरें नेहीं आपुलिया ठायीं ।
 सजात करुनि घेई । जीवित्य आपुलें ॥ १९ ॥
 माळियें जेउतें नेलें । तेउतें निवांताचि गेलें ।
 तया पाणिया ऐसें केलें । होआवें गा ॥ २० ॥
 म्हणोन प्रवृत्ति आणि निवृत्ति । हें योक्षीं नेघें मती ।
 अखंड चित्तवृत्ति । माझ्याडायीं ॥ २१ ॥
 मन्दीरीं तरी सुभटा । उरू कां अर्धाटा ।
 रथु काई सटपटा । करितु असे ॥ २२ ॥
 आणि जें जें कर्म निपजे । तें थोडें पातु न म्हणिजे ।
 निवांताचि अपिजे । माझ्याडायीं ॥ २३ ॥
 ऐसिया मज्जायना । तनुत्यागीं अर्जुना ।
 तूं सापुज्यसदना । माझिया येसी ॥ २४ ॥
 अधेतद्व्यशक्तोऽसि कर्तुं मयोरमाधिनः ।
 सार्धकर्मतल्लयामां ततः कुहं यतात्मवान् ॥ २५ ॥
 ना तरी ऐंही तुज । नेष्टे कर्म मज ।
 तरी गा तूं मज । पांडुकुमरा ॥ २५ ॥
 शुद्धीचिये पाडीं पोटीं । कर्माआदि कां दोवटीं ।
 मातें बांधणें किरीटी । दुवाड जरी ॥ २६ ॥

तरि हेही असो । सांडीं माझा अतिसो ।
 परि संयतीसीं वसो । बुद्धि तुझी ॥ २७ ॥
 आणि जेणें जेणे वेळे । घडती कर्म सकळे ।
 तयांचीं तियें फळें । त्यजित जाये ॥ २८ ॥
 वृक्ष कां वेली । लोटती फळें आलीं ।
 तैसीं सांडीं निपजलीं । कर्म सिद्धें ॥ २९ ॥
 परि मातें मनीं धरावें । कां मजउद्देशे करावें ।
 हें काहीं नको आघयें । जाऊ दे शून्यां ॥ ३० ॥
 खडकीं जैसें वर्षलें । कां आगीमाजि पेरिले ।
 कर्म मानीं देखिलें । स्वप्न जैसें ॥ ३१ ॥
 अगा आत्मजेच्या विषीं । जिवु जैसा निरामिलापी ।
 तैसा कर्मी अशेपीं । निष्कामु होई ॥ ३२ ॥
 वन्हीची ज्वाळा जैसी । दयां जाय आकाशीं ।
 क्रिया जिरो वें तैसी । शून्यामार्जी ॥ ३३ ॥
 अर्जुना हा फलत्यागु । आवडे कीर असलगु ।
 परि योगामार्जी थोगु । धुरेचा हा ॥ ३४ ॥
 येणें फलत्यागें साडे । ते तें कर्म न विरुडे ।
 एकाचि वेळे वेलुझाडे । वाझें जैसी ॥ ३५ ॥
 तैसें येणेंचि शरीरें । शरीरा येणें सरे ।
 किंवहुना येरझारे । चिरा पडे ॥ ३६ ॥
 पै अभ्यासाचिया पाउटीं । ठाकिजे ज्ञान किरीटी ।
 छानें येइजे भेटी । ध्यानाचिये ॥ ३७ ॥
 मग ध्यानासि खेंव । देती आघवेचि भाव ।
 तेव्हा कर्मजात सर्व । दूरी ठाके ॥ ३८ ॥
 कर्म जेथ दुरावे । तेथ फलत्यागु संभवे ।
 त्यागास्तव आगवे । शांति सगळी ॥ ३९ ॥

म्हणोनि यावया शांति । हाचि अनुक्रमु सुमद्रापति ।
म्हणोनि अभ्यासुचि प्रस्तुती । करणें एव ॥ १४० ॥

श्रेयो हि ज्ञानमभ्यासाग्नानाद्धन्याने विशिष्यते ।
ध्यानात्कर्मफलत्यागस्त्यागाच्छान्तिरनंतरम् ॥ १२ ॥

अभ्यासाह्नि गहन । पार्थ मग ज्ञान ।
ज्ञानापासोनि ध्यान । विशेषिजे ॥ ४१ ॥

मग कर्मफलत्यागु । तो ध्यानापासोनि घांगु ।
त्यागाह्नि भोगु । शांतिसुखाचा ॥ ४२ ॥

पेसिया या घाटा । इहीचि पेणा सुमटा ।
शांतीचा माजिघटा । ठाकिला जेणें ॥ ४३ ॥

अद्वेष्टा सर्वभूतानां भेदः कश्चन एव यः ।
निर्मगो निरदंकारः समदुःखसुखः क्षमी ॥ १३ ॥

जो सर्वभूतांच्या ठायी । द्वेषातें नेणेंचि कहीं ।
आपणह नाहीं । चितन्या जीता ॥ ४४ ॥

उत्तमातें धरिजे । अधमातें अद्वेरिजे ।
हें कांहींच नेणिजे । यसुधा जेथी ॥ ४५ ॥

कां रायाचें वेद घाळूं । रंका परीतें गाळूं ।
हें न म्हणेचि कृपाळू । प्राणु पें गा ॥ ४६ ॥

गार्दची दुपा हरूं । कां व्याघ्रा विष होऊनि मारूं ।
वेसं नेणेंचि गा करूं । तोय जैसं ॥ ४७ ॥

क्षेसी आपविषाचि भूतमार्थी । एकपणें जया मैत्री ।
कूपेसी धात्री । आपणचि जो ॥ ४८ ॥

आणि मी हें भाव भेजे । माझें कांहींचि न म्हणे ।
सुख दुःख जाणणें । नाहीं जया ॥ ४९ ॥

तेवीचि क्षमेलागीं । पृथ्वीसीं पवाडु आंगीं ।
संतोपा उत्सगीं । दिधलें घर ॥ १५० ॥

सतुष्ट सतत योगी यतात्मा दृढनिश्चयः ।

मन्यर्पितमनोबुद्धिर्यो मेद्भक्तः स मे प्रियः ॥ १४ ॥

चार्षियेवीण सागरु । जैसा जळें नित्य निर्भरु ।
तैसा निरुपचारु । संतोपी जो ॥ ५१ ॥

वाहूनि आपुली आण । धरी जो अंतःकरण ।
निश्चया साचपण । जयाचेनि ॥ ५२ ॥

जीवु परमात्मा दोनी । बैसोनिया ऐक्यासनीं ।
जयाचिया हृदयभुवनीं । विराजती ॥ ५३ ॥

ऐसा योगसमृद्धि । होऊनि जो निरवधि ।
अपीं मनोबुद्धि । माझ्याठायीं ॥ ५४ ॥

आंतु वाहेरि योगु । निर्वाळलेयाही चांगु ।
तरि माझा अनुरागु । सप्रेम जया ॥ ५५ ॥

अर्जुना तो भक्तु । तोचि योगी तोचि मुक्तु ।
तो बल्लभा भी कातु । ऐसा पढिये ॥ ५६ ॥

हे ना तो आवडे । मज जीवाचेनि पाडें ।
हेही एथ थोकडें । रूप करणें ॥ ५७ ॥

तरि पढियंतयाची कहाणी । हे शुद्धीची मारणी ।
इयें तंव न बोलणीं । परी बोलवी श्रद्धा ॥ ५८ ॥

म्हणोनि गा आम्हा । वेया आली उपमा ।
एन्हवीं काय प्रेमा । अनुवादु असे ॥ ५९ ॥

आतां असो हें किरीटी । पै प्रियाचिया गोष्टी ।
इणा थांव उठी । आवडी गा ॥ १६० ॥

तयाहीचरि विपायें । प्रेमल्लु संवादिया होये ।
 तिये गोडीसी आहे । कांटाळें मग ॥ ६१ ॥
 म्हणोनि गा पांडुसुता । तूंछि प्रियु आणि तूंछि धोता ।
 चरि प्रियाची वार्ता । प्रसंगें आली ॥ ६२ ॥
 तरि आतां घालों । भलेयां सुखा मीनलों ।
 वेसें म्हणतसेवीं दोलों । लागले देवो ॥ ६३ ॥
 मग म्हणे जाण । तया भक्ताचें लक्षण ।
 जया भी अंतःकरण । घेसों घालों ॥ ६४ ॥

यस्माज्जोद्विजते लोको लोकाज्जोद्विजते च यः ।

हर्षामर्षभयोर्द्विगुणो यः स च न प्रियः ॥ १५ ॥

तरि सिंधूचेनि माजें । जळचरीं भय नुपजे ।
 आणि जळचरीं नुषगिजे । समुद्रु जैसा ॥ ६५ ॥
 होवि उन्मत्तें जगें । जयासि खंती न लगें ।
 आणि जयाचेनि आंगें । न शिणे लोकु ॥ ६६ ॥
 किंवातुना पांढया । नारीर जैसें अययचा ।
 तैसा नुवगे जीचा । जीयपणें जो ॥ ६७ ॥
 जगाचि देह जाहलें । म्हणोनि प्रियाप्रिय गेलें ।
 हर्षामर्ष ठेले । दुजेनविज ॥ ६८ ॥
 येसा द्वंद्वनिर्मुक्त । भयोद्विगरहितु ।
 याहीचरि भक्त । मादया ठायीं ॥ ६९ ॥
 तरि तयाचा गा मज मोहो । काय सांगों तो पदियाचो ।
 हें असो जीवें जीवो । माझेनि तो ॥ १७० ॥
 जो निजानंदें धाला । परिणामु आयुष्या आला ।
 पूर्णते जाहला । यहभु जो ॥ ७१ ॥

अनपेक्षः शुचिर्दक्ष उदासीनो गतव्ययः ।

सर्वारंभपरित्यागी यो मद्भक्तः स मे प्रियः ॥ १६ ॥

जयाचिया ठायी पांडवा । अपेक्षे नाहीं रिगावा ।

सुखासि चढावा । जयाचें असणें ॥ ७९ ॥

मोक्ष देऊनि उदार । काशी होय कीर ।

परि वेंचे शरीर । तिये गांवीं ॥ ७३ ॥

हिमवंतु दोष खाये । परि जीविताची हानि होये ।

तैसे शुचित्व नोहे । सज्जनाचें ॥ ७४ ॥

शुचित्वें शुचि गांग होये । आणि पापतापही जाये ।

परि तेथें आहे । बुढणे एक ॥ ७५ ॥

खोलिये पारु नेणिजे । तरी भक्ती न बुडिजे ।

रोकडाचि लाहिजे । न भरतां मोक्षु ॥ ७६ ॥

संताचेनि अंगलगें । पापाते जिणणे गंगे ।

तेणे संतसगें । शुचित्व कैसें ॥ ७७ ॥

म्हणोनि असो जो ऐसा । शुचित्वें तीर्थां कुवासा ।

जेणें उलंघविले दिशां । मनोमळ ॥ ७८ ॥

आंतु धाहेरि चोखाळु । सूर्य तेसा निर्मळु ।

आणि तत्त्वार्थीचा पायाळु । देखणा जो ॥ ७९ ॥

व्यापक आणि उदास । जैसे कां आकाश ।

तैसे जयाचें मानस । सर्वत्र गा ॥ १८० ॥

संसारव्यथे फिटला । जो नैराश्यें विनटला ।

व्याधाहातोनि सुटला । विहगु जैसा ॥ ८१ ॥

तैसा सतत जो सुखे । कोणीही टेंबेच न देखे ।

नेणिजे गतायुषें । लज्जा जेवीं ॥ ८२ ॥

आणि कर्मारेमालागीं । जया अहंकृति नाहीं आंगीं ।
 जेसं निरिधन आगी । विद्मोनि जाय ॥ ८३ ॥
 तेसा उपशमुचि भागा । जयासि आला पै गा ।
 जो मोक्षाचिया आंगा । लिहिला असे ॥ ८४ ॥
 अर्जुना हा ठायोवरी । जो सोहंभायो सरोभरी ।
 द्वैताच्या पैलतीरीं । निर्गों सरला ॥ ८५ ॥
 कीं भक्तिसुखालागीं । आपणपंचि दोहीं भागीं ।
 घांढनियां आंगीं । सेवके बाजे ॥ ८६ ॥
 येरा नाम मी ठेवी । मग मजती योज बरवी ।
 न मजतया दायी । योगिया जो ॥ ८७ ॥
 सयाधें आम्ही व्यसन । आमुधें तो निजध्यान ।
 किंशुना समाधान । तो मिष्टे सें ॥ ८८ ॥
 सयालागीं मज रूपा येणें । सयाचेनि मज एथें असणें ।
 सया लोण कीजे जीयंप्राणें । ऐसा पटिये ॥ ८९ ॥
 यो न दुष्पति न द्वेष्टि न शोचति न कांक्षति ।
 शुभाशुभपरिस्पायी भक्तिमान्यः स मे प्रियः ॥ ९७ ॥
 जो आत्मलाभासारिखें । गोमटें कांहींचि न देखे ।
 म्हणोनि भोगविशेले । हरिखेजेना ॥ ९८ ॥
 आपणचि विन्ध जाहला । तरि भेदभायो सहजचि नेला ।
 म्हणोनि द्वेषु ठेला । जया पुरुषा ॥ ९९ ॥
 पै आपुलें जें साचें । तें कल्यांतीही न वळे ।
 हें जाणोनि मताचें । न शोची जो ॥ १०० ॥

आणि जयापरीतें कांहीं नाहीं । तें आपणपेंचि आपुल्या
ठायीं । जाहला यादार्गी जो कांहीं । आकांक्षी ना ॥ ९३ ॥
वोखटें कां गोमटे । हें कांहींचि तया नुमटे ।
रात्रिदिवस न घटे । सूर्यासि जेवीं ॥ ९४ ॥
ऐसा बोधुचि केवलु । जो होऊनि असे निखळु ।
त्याहीचरी भजनशीळु । माझ्याठायीं ॥ ९५ ॥
तरि तया ऐसें दुसरें । आम्हां पढियंते सोयरे ।
नाहीं गा साचोकारें । तुझी आण ॥ ९६ ॥

समः शत्रौ च मित्रे च तथा मानापमानयो ।

शीतोष्णसुखदुःखेण समः संगदिवर्जितः ॥ १८ ॥

पार्था जयाचिया ठायीं । वैपम्याची वार्ता नाहीं ।
रिपुमित्रां दोर्ही । सरिसा पाडु ॥ ९७ ॥
कां घरींचिया उजियेडु कराया । पारखियां आंधार पाटावा ।
हें नेणेचि गा पांडवा । दीपु जैसा ॥ ९८ ॥
जो खांडावया घावो घाली । कां लावणी जयाने केली ।
दोघां एकचि साउली । बृधु वे जैसा ॥ ९९ ॥
ना तरी दधुदंडु । पाळितया गोडु ।
गाळितया फडु । नोहेचि जेवीं ॥ १०० ॥
अरिमित्रां तैसा । अर्जुना जया भादो ऐसा ।
मानापमानीं सरिसा । होतु जाय ॥ १ ॥
तिहीं ऋतुं समान । जैसें कां मगन ।
तैसा एकचि मान । शीतोष्णीं जया ॥ २ ॥
दक्षिण उत्तर मारुता । मेरु जैसा पांडुसुता ।
तैसा सुखदुर प्रातां । मध्यस्थु जो ॥ ३ ॥

माधुर्यै चंद्रिका । सरिसा राया रंका ।
 तैसा जो सकळिका । भूता समु ॥ ४ ॥
 आघविया जगा एक । सेव्य जैसं उदक ।
 तैसे जयातें तीन्ही लोक । आकांक्षिती ॥ ५ ॥
 जो सबाहसंग । सांढोनियां लाग ।
 एकाकी असे आंग । आंगीं सुनी ॥ ६ ॥

तुल्यनिंदास्तुतिमौनी संतुष्टो येन केनचित् ।
 अनिकेतः स्थिरमतिर्मक्तिगाम्ने प्रियो नरः ॥ १९ ॥

जो निंदेतें नेघे । स्तुति न म्हाघे ।
 आकाशा न लग । लेणु जैसा ॥ ७ ॥
 तैसं निंदे आणि स्तुती । मातु करुनि पके पांती ।
 विचरे प्राणवृत्ति । जनीवनी ॥ ८ ॥
 साच लाटिकें दोन्ही । न धोले जाहला मौनी ।
 जो भोगिता उन्मनी । आरायेना ॥ ९ ॥
 जो यघालाभें न तोखे । अलाभें न पारखे ।
 पाउसंवाणि न सुके । समुद्रु जैसा ॥ १० ॥
 आणि धायूसि पके ठायी । विदार जैसं नाहीं ।
 तैसा न धरीच कहीं । आधयो जो ॥ ११ ॥
 आघयांचि आकाशस्थिति । जेविं धायूसि नित्य वसाति ।
 तेविं जगचि विभ्रांति— । स्थान जया ॥ १२ ॥
 हें विश्वचि माझें घर । ऐसी मति जयाची स्थिर ।
 किंयहुना घराघर । आपण जाहला ॥ १३ ॥

मग याहीवरी पार्था । माझ्या भजनीं आस्था ।
 तरि तयातें मी माथां । मुकुट करीं ॥ १४ ॥
 उत्तमासि मस्तक । खालविजे हे काय कोतुक ।
 परि मानु करितां तीन्ही लोक । पायवणियां ॥ १५ ॥
 तरि श्रद्धावस्तूसि आदरु । करितां जाणिजे प्रकारु ।
 जरी होय श्रीगुरु । सदाशिवु ॥ १६ ॥
 परि ह असो आता । महेशातें घानिता ।
 आत्मस्तुति तत्त्वता । सचारु असे ॥ १७ ॥
 ययालामीं हे नोहे । म्हणितल रमानाहे ।
 अर्जुना मी वाहे । शिरीं तयातें ॥ १८ ॥
 जे पुरुषार्यसिद्धि चौथी । घेऊनि आपुलिया हातीं ।
 रिगाला भक्तिपथीं । जगा देतु ॥ १९ ॥
 केवल्याचा अधिकारी । मोक्षाची सोडीवांधी करी ।
 कीं जळ्याचिये परी । तळयडु घे ॥ २० ॥
 म्हणोनि गा नमस्कारु । तयातें आम्ही माथा मुकुट करु ।
 तयाची टाच धरु । हृदयीं आम्ही ॥ २१ ॥
 तयाचिया गुणाचीं लेणीं । लेववू आपुलिये घाणीं ।
 तयाची कीर्ति श्रवणीं । आम्ही लेऊ ॥ २२ ॥
 तो पाहावा हे डोहळे । म्हणोनि अचक्षूती मज डोळे ।
 हातीचेनि लीलाकमळ । पुजू त्यातें ॥ २३ ॥
 दोवरी दोनी । भुजा आलों घेऊनी ।
 आलिगावयालागुनी । तयाचें आग ॥ २४ ॥
 तयासगाचेनि सुरवाटें । मज विदेहा देह धरणें घडे ।
 किंजतुना आवडे । निरुपसु ॥ २५ ॥
 तेणेंसीं आम्हा मैत्र । पथ कायसें विचित्र ।
 परि तयाचें चरित्र । ऐकती जे ॥ २६ ॥

तेही प्राणापरौते । आवढती हें निरुते ।
 जे भक्तचरित्रातें । प्रशंसिती ॥ २७ ॥
 जो हा अर्जुना साद्यंत । सांगितला प्रस्तुत ।
 भक्तियोगु समस्त- । योगरूप ॥ २८ ॥
 जेणें मी प्रीति करीं । कां मनीं शिरसा धरीं ।
 येथदी थोरी । जया स्थितिये ॥ २९ ॥

ये तु धर्मांमृतमिदं यथोक्तं पुरुषासते ।

ब्रह्मधना मत्परमा भक्तास्तेऽतोऽथ मे प्रियाः ॥ ३० ॥

ते हे गोष्टी रम्य । अमृतधारा धर्म्य ।
 करिती प्रतीतिगम्य । आइकोनि जे ॥ ३१ ॥
 तेसीचि अस्त्रेचेनि आवरे । जयांचे ठायीं विस्तरे ।
 जीर्दी जयां थारे । जे अनुष्ठिती ॥ ३२ ॥
 परि निरूपिली जैसी । तेसीच स्थिति मानसी ।
 मग सुक्षेत्री जैसी । पेरणी केली ॥ ३३ ॥
 परि मातें परम करुनि । श्ये अर्थां प्रेम धरुनि ।
 हेंचि सर्वस्य मानूनि । घेती जे पै ॥ ३४ ॥
 पार्थो गा जर्गी । तेचि भक्त तेचि योगी ।
 उत्कंठा तयांलार्गी । अखंड मज ॥ ३५ ॥
 ते तीर्थ ते क्षेत्र । जर्गी तेचि पवित्र ।
 भक्तिकथोसे मेव । जयां पुरुषां ॥ ३६ ॥
 आम्ही तयांचे करूं ध्यान । ते आमुचें देवतार्चन ।
 सेवांचूनि आन । गोमटें नाहीं ॥ ३७ ॥
 तयांचें आम्हां द्यसन । ते आमुचें निधिनिधान ।
 किंबहुना समाधान । ते मिळती तें ॥ ३८ ॥

पै प्रेमळाची घाती । जे अनुवादती पांडुसुता ।
 ते मानू परमदेवता । आपुली आम्ही ॥ ३८ ॥
 ऐसं निजजनानंदे । तेणें जगदादिकंदे ।
 बोलिलें मुकुंदे । सजयो म्हणे ॥ ३९ ॥
 राया जो निर्मळु । निष्कलंक लोककृपाळु ।
 शरणागतां प्रतिपाळु । शरण्यु जो ॥ ४० ॥
 पै सुरसहायशीळु । लोकलालनलीळु ।
 प्रणतप्रतिपाळु । हा खेळु जयाचा ॥ ४१ ॥
 जो धर्मकीर्तिधवळु । अगाध दातृत्वं सरळु ।
 अतुळबळें प्रबळु । बळिबंधनु ॥ ४२ ॥
 जो भक्तजनवत्सलु । प्रेमळजनप्रांजलु ।
 सत्यसेतु सकळु । कलानिधि ॥ ४३ ॥
 तो श्रीकृष्ण वैकुंठीचा । चक्रवर्ती निजांचा ।
 सांगे थेरु दैवाचा । आइकतु असे ॥ ४४ ॥
 आतां ययाचरी । निरूपिती परी ।
 संजयो म्हणे अवधारीं । धृतराट्राते ॥ ४५ ॥
 तेचि रसाळ कथा । मन्हाठिया प्रतिपथा ।
 आणिजेल आतां । अवधारिजो ॥ ४६ ॥
 ज्ञानदेव म्हणे तुम्ही । संत बोळगावेति आम्हीं ।
 हें पढविलों जी स्वामी । निवृत्तिदेवीं ॥ ४७ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीताया योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे
 भक्तियोगो नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीलक्ष्मेश्वरी

अध्याय तेरावा

जयांचें केलिया स्मरण । सकळ विद्यांचें अधिकरण ।
तेचि धंदू श्रीचरण । धीगुरूचे ॥ १ ॥
जयांचेनि आठवें । शब्दसृष्टि आंगवे ।
सारस्वत आघवें । जिद्देसि ये ॥ २ ॥
वक्तृत्वा गोडपणें । अमृतातें पारुलें म्हणे ।
रस होती वोळंगणे । अक्षरांसी ॥ ३ ॥
भावांचें अवतरण । अवतरविती खूण ।
हाता चढे संपूर्ण । तत्त्वभेद ॥ ४ ॥
श्रीगुरूचे पाय । जें हृदय गिवसूनि ठाय ।
तें येवढें भाग्य होय । उन्मेयासी ॥ ५ ॥
ते नमस्कारुनि आतां । जो पितामहाचा पिता ।
लक्ष्मीयेचा भर्ता । ऐसं म्हणे ॥ ६ ॥

धीमगवानुवाच—

इदं शरीरं कीर्तय क्षेत्रमित्यभिधीयते ।

एतयो वेनि तं ब्राह्मः क्षेत्रज्ञमिति तद्विदः ॥ १ ॥

तरी पार्था परिसिजे । देह हें क्षेत्र म्हणिजे ।

जो हें जाणे तो बोलिजे । क्षेत्रज्ञ एथें ॥ ७ ॥

क्षेत्रज्ञं चापि मां विद्धि सर्वक्षेत्रेषु भारत ।
क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोर्ज्ञानं यत्तज्ज्ञानं मतं मम ॥ २ ॥

तरी क्षेत्रज्ञ जो एथें । तो मी जाण निरुतें ।
जो सर्व क्षेत्रांतें । संगोपोनि असे ॥ ८ ॥
क्षेत्र आणि क्षेत्रज्ञातें । जाणणें जें निरुतें ।
ज्ञान ऐसें त्यातें । मानूं आम्ही ॥ ९ ॥

तत्क्षेत्रं यच्च यादृक्च यद्विकारी यतश्च यत् ।
स च यो यत्प्रभावश्च तत्समासेन मे शृणु ॥ ३ ॥

तरि क्षेत्र येणें नावें । हें शरीर जेणें भावे ।
म्हणितलें तें आघवें । सांगों आतां ॥ १० ॥
हें क्षेत्र कां म्हणिजे । कैसें कें हें उपजे ।
कयणकवणीं वाढविजे । विकारीं एथ ॥ ११ ॥
हें औट हात मोटकें । कीं केवढें पां केतुकें ।
घेरव कीं पिके । कोणाचें हें ॥ १२ ॥
इत्यादि सर्व । जे जे याचे भाव ।
ते बोलिजती सावेव । अवधान देई ॥ १३ ॥
पैं याचि स्थळाकारणें । शुति सदा बोवाणे ।
तर्कु येणेंचि ठीकरणें । तोंडालु केला ॥ १४ ॥
चाळितां हेचि बोली । दर्शनं शेवटा आलीं ।
तेयींचि नाही बुझविलीं । अग्रुनी धुळें ॥ १५ ॥
शास्त्रांचिये सोयरिके । विचाळिजे येणेंचि एकें ।
याचेनि एकवकें । जमासि वाडु ॥ १६ ॥

१ नापीक. २ बडवडते. ३ व्यवस्था सावण्याच्या प्रयत्नांने. ४ एकमत
करण्यासाठी.

तोंडेंसीं तोंडा न पडे । बोळा बोळेंसीं न घडे ।
 श्या युक्ति बढवडे । त्राय जाहली ॥ १७ ॥
 नेणों कोणाचें हें स्यळ । परि कैसें अभिलाषाचें बळ ।
 जे घरोघरीं कपाळ । पिटवीत असे ॥ १८ ॥
 नास्तिका द्यावया तोंड । वेढांचें गाहें बड ।
 तें देखोनि पाखांड । आनचि याजे ॥ १९ ॥
 म्हणती तुम्ही निर्मूळ । लटिकें हें वागजाळ ।
 ना म्हणसी तरी पांफळ । घातलें आहे ॥ २० ॥
 पाखांडाचे कडे । नागरीं लुंचिती मुंडें ।
 नियोजिलीं वितंडें । तळ्यासि येती ॥ २१ ॥
 मृत्युबळाघोनि माजें । हें जाईल यीण काजें ।
 तें देखोनि यां व्याजें । निघाले योगी ॥ २२ ॥
 मृत्युनि आधाधिले । तिहीं निर्जन सेविले ।
 यमनियमांचे केले । भेटावे पुरे ॥ २३ ॥
 येणेंचि क्षेत्राभिमानें । राज्य त्यजिलें ईशानें ।
 गुंति जाणोनि श्मशानें । वासु केला ॥ २४ ॥
 पेंसिया पैजा महेशा । पांघुरणें दाही दिशा ।
 लांचकर म्हणोनि कोळसा । कामु केला ॥ २५ ॥
 पें सत्यलोकनाथा । वडनं आलीं वड्यार्था ।
 तरी तो सर्वथा । जाणेचि ना ॥ २६ ॥

ऋषिभिर्बहुधा गतिं लुंहेभिर्विविधैः पृथक् ।

ब्रह्मसूत्रपदैश्चैव हेतुमद्भिर्विनिश्चितैः ॥ ४ ॥

एक म्हणती हें स्थळ । जीवाचेंचि समूळ ।
 मग प्राण हें कूळ । तयाचें पथ ॥ १७ ॥
 जया प्राणाचे घरीं । अंगें रावती भाऊ चारी ।
 आणि मनाऐसा आवरी । कुळवाढीकरु ॥ १८ ॥
 तयातें इंद्रियवैलांची पेटी । न म्हणे अवर्ती पाहार्ती ।
 विषयक्षेत्रीं आटी । काढी भली ॥ १९ ॥
 मग विधीची वाफ चुकवी । आणि अन्यायाचें धीज वाफवी ।
 कुकर्माचा फरवी । राबु जरी ॥ २० ॥
 तरी तयाचिसारिखें । असंमट पाप पिके ।
 मग जन्मकोटी दुःखें । भोगी जीवु ॥ २१ ॥
 ना तरी विधीचिये वाफे । सात्क्रिया बीज आरोपे ।
 तरी जन्मशतार्चीं मापें । सुखाचि मविजे ॥ २२ ॥
 तंव आणिक म्हणती हें नव्हे । हें जीवाचेंचि न म्हणावें ।
 आमुतें पुसा आघवें । क्षेत्राचें या ॥ २३ ॥
 अहो जीवु पथ उरिता । वस्तीकरु वाटे जार्ता ।
 आणि प्राण हा धर्तीता । म्हणोनि जागे ॥ २४ ॥
 अनादि हे प्रकृति । सांख्य जियेतें गाती ।
 क्षेत्र हे वृत्ति । तियेची जाणा ॥ २५ ॥
 आणि तियेतेंचि आघवा । आर्थी घरगेटाया ।
 म्हणोनि ते वाहिवा । घरीं वाहे ॥ २६ ॥
 घाद्यांचिये रहाटी । जे फां सुद्धल तिघे ह्ये सृष्टी ।
 ते ह्येच्याचि पोटी । जहाले गुण ॥ २७ ॥

१ शेंत कसणारा. २ शेंतानली माती ओढण्याचा फळीचा पेडारा.
 ३ पाहण्या. ४ शेंताची वाहणूळ. ५ कसणुदीच्या.

रजोगुण पेरी । तेतुलें सत्व सोकरी ।
 मग एकलें तम करी । संवर्गणी ॥ ३८ ॥
 रचूनि महत्तत्त्वाचें खळें । मळी एके काळुगेनि पोळें^१ ।
 तेथ अव्यक्ताची मिळे । सांज भली ॥ ३९ ॥
 तंव एकीं मतियंतीं । या बोलाचिया खंती ।
 म्हणितलें या ज्ञप्ति । अर्वाचीना ॥ ४० ॥
 हां हो परतत्त्वाआंतु । फें प्रकृतीची मातु ।
 हा क्षेत्रवृत्तांतु । उगेचि आइका ॥ ४१ ॥
 शून्यसेजशालिये । सुलीनतेचिये तुळिये ।
 निद्रा केली होती बळियें । संकल्पें येणें ॥ ४२ ॥
 तो अर्धसांत चेइला । उद्यमीं सदैव भला ।
 म्हणोनि ठेवा जोडला । इच्छावशें ॥ ४३ ॥
 निरांलंबीची यादी । होती त्रिभुवनायेवदी ।
 हे तयाचिये जोडी । रूपा आली ॥ ४४ ॥
 मग महाभूतांचें एकवट । सैरा घंटाळानि माट ।
 मूतमामांचे आघाटें । चिरिले चारी ॥ ४५ ॥
 यावरी आदीं । पांचभूतिकांची मांदी ।
 बांधली प्रमेदीं । पांचभूतिफीं ॥ ४६ ॥
 कर्माकर्माचे गुंढे । बांध घातले दोर्हांकडे ।
 नेपुंसकें वरडें । रानें केलीं ॥ ४७ ॥

१ राखण करतो. २ लाणी व सांडवणी. ३ मळणी काडतो. ४ काळ-
 रूपी. ५ खोडाकडून. ६ शून्याच्या सेजपरंत. ७ फळीवर. ८ एकाएकी.
 ९ निराकार ब्रह्मतत्त्वाची. १० विभाग, भागाच्या. ११ घोडे, गोत्रे.
 १२ नापीक.

तेथ येरझारेलागीं । जन्ममृत्यूची सुरंगी । ।
 सुहाविली निलागीं । सकलें येणें ॥ ४८ ॥
 मग अहकारासीं एकलाधी । कळनि जीवितावधि ।
 वहाविले बुद्धी । चराचर ॥ ४९ ॥ ।
 यापरी निराळीं । वाढे संकल्पाची डाहाळी ।
 म्हणोनि तो मूढी । प्रपंचा यया ॥ ५० ॥
 ययापरि मतमुक्तकीं । तेथ पडिघायिलें आणिकीं ।
 म्हणती हांहो विवेकी । कैसे तुम्ही ॥ ५१ ॥
 परतत्त्वाचिया गांवीं । संकल्पसेज देखावी ।
 तरि कां पां न मनावी । प्रकृति तयाची ॥ ५२ ॥
 परि असो हे नव्हे । तुम्ही या न लागावें ।
 आतांचि हें आघवें । सांगिजेल ॥ ५३ ॥
 तरि आकाशीं कवणे । केलीं मेघाचीं भरणें ।
 अतरिक्षतारांगणे । घरी कवण ॥ ५४ ॥
 गगनाचा तडवा । कोणे वेढिला केधवां ।
 पवनु हिंडतु असावा । हें कवणाचें मत ॥ ५५ ॥
 रोमा कवण पेरी । सिंधु कवण भरी ।
 पर्जन्याचिया करी । धारा कवण ॥ ५६ ॥ ।
 तैसें क्षेत्र हें स्वभावे । हे वृत्ति कवणाची नव्हे ।
 हें वाहे तया फावे । येरा तुटे ॥ ५७ ॥
 तव आणिकें एकें । क्षोभें म्हणितलें निकें ।
 तरि भोगिजे एकें । काळें केवि हें ॥ ५८ ॥
 तरि ययाचा मारु । वेखताति अनिवारु ।
 परी स्वमती मरु । अभिमानिया ॥ ५९ ॥

हैं जाणों मृत्यु रागिता । सिंहाडयाचा वरकुटा ।
 परि काय कीजे वाजटा । पूरीजत असे ॥ ६० ॥
 महाकल्पापरीती । कव घालूनि अवचित्ती ।
 सत्यलोकमद्रजांती- । आंगीं वाजे ॥ ६१ ॥
 लोकपाळ नित्य नवे । दिग्गजांचे मेळावे ।
 स्वर्गांचिये आढवे । रियोनि मोडी ॥ ६२ ॥
 येरं ययाचेनि अंगवातें । जन्ममृत्यूचिये गतें ।
 निर्जिवें होऊनि भ्रमितें । जीवमृगें ॥ ६३ ॥
 न्याहाळीं पां केवढा । पसरलासे चवढा ।
 करूनियां माजियढा । आकारगजु ॥ ६४ ॥
 म्हणोनि काळाची सत्ता । हाचि बोलु निरुता ।
 ऐसे वाद पांडुसुता । क्षेत्रालागीं ॥ ६५ ॥
 हे बहु डाखिविखी । ऋषीं केली नैमिषीं ।
 पुराणें इयेविषीं । मतपत्रिका ॥ ६६ ॥
 अनुष्टुमादि छंदें । प्रबंधीं जियें विविधें ।
 तें पत्रावलंबन मदें । करिती अश्रुनी ॥ ६७ ॥
 वेदींचें घुहत्सामसूत्र । जें देखणेपणें पवित्र ।
 परी तयाही हें क्षेत्र । नेणवेचि ॥ ६८ ॥
 आणीक आणिकीही बहुती । महाकर्वीं हेतुमंतीं ।
 ययालागीं मति । येंचिलिया ॥ ६९ ॥
 परि ऐसं हें पयडें । कीं अमुकेयाचेंचि फुडें ।
 हें कोणहाही येरपडें । होयचि ना ॥ ७० ॥
 आतां यावरी जैसें । क्षेत्र हें असे ।
 तुज सांगों तैसें । साद्यंतु गा ॥ ७१ ॥

तन्ही पाहालया रजनी । तारा लोपती गगनीं ।
 का हारपे अस्तमानीं । भूतत्रिया ॥ ९३ ॥
 ना तरी देहो गेलिया पाठीं । देहादिक किरीटी ।
 उपाधि लपे पोटीं । कृतकर्माच्या ॥ ९४ ॥
 कां बीजमुद्रेआंतु । थोके तरु समस्तु ।
 का वखपणें तहु । दशे राहे ॥ ९५ ॥
 तैसे साङ्गनियां स्थूलधर्म । महाभूतें भूतग्राम-
 लया जाती सूक्ष्म । होऊनि जेथे ॥ ९६ ॥
 अर्जुना तथा नावें । अव्यक्त हें जाणावें ।
 आतां आइकें आघवे । इन्द्रियभेद ॥ ९७ ॥
 तरि श्रवण नयन । त्वचा घ्राण रसन ।
 इयें जाणें ज्ञान-। करणें पाचे ॥ ९८ ॥
 इये तत्त्वमेळापकी । सुखदुःखाची उंखिविखी ।
 बुद्धि करिते मुखीं । पाचें इहीं ॥ ९९ ॥
 मग वाचा आणि कर । चरण आणि अधोद्वार ।
 पायु हे प्रकार । पांच आणिक ॥ १०० ॥
 कर्मेन्द्रिये म्हणिपती । तीं इयें जाणिजती ।
 आइकें कैवल्यपति । सांगतसे ॥ १ ॥
 पै प्राणाची अंतोरी । क्रियाशक्ति ले शरीरी ।
 तियोचि रिगिनिगी द्वारीं । पाचें इहीं ॥ २ ॥
 एवं दहाही करणें । सांगितलीं देवो म्हणे ।
 परिस आतां फुडेंपणे । मन तें पैसे ॥ ३ ॥
 जें इन्द्रिया आणि बुद्धी । माझारिलिये संधीं ।
 रजोगुणाच्या खांदीं । तरळत असे ॥ ४ ॥

नीळिमा अंबरीं । कां मृगतृष्णाळहरीं ।
 तैसैं वायांचि फरारी । वावो जाहलें ॥ ५ ॥
 आणि शुक्रशोणिताचा सांधा । मिळतां पांचांचा बांधा ।
 वायुतत्त्व दशधा । एकचि जाहलें ॥ ६ ॥
 मग तिहीं दाहेंमार्गी । देहघर्माच्या खेवंगीं ।
 अधिष्ठिलें आंगीं । आपुलाल्या ॥ ७ ॥
 तेथ चांचल्य निखळ । एकलें ठेलें निढाळ ।
 म्हणोन रजाचें वळ । धरिलें तें ॥ ८ ॥
 तें बुद्धीसी वाहिरी । अहंकाराच्या उरावरी ।
 पेसां ठायीं माझारीं । वळियावलें ॥ ९ ॥
 वायां मन हें नांव । पन्हवीं कल्पनाचि सावेव ।
 जयाघेनि संगें जीव । दशा यस्तू ॥ ११० ॥
 जें प्रवृत्तीसि मूळ । कामा जयाचें घळ ।
 जें अखंड सूर्ये छळें । अहंकारासी ॥ ११ ॥
 जें इच्छेतें वाढवी । आशेतें चढवी ।
 जें पाठी पुरवी । भयासि गा ॥ १२ ॥
 द्वैत जेथें उठी । अविद्या जेणें लाठी ।
 जें इंद्रियांतें लोटी । विषयांमार्जी ॥ १३ ॥
 संकल्पें सृष्टि घडी । सर्वेचि विकल्पूनि मोडी ।
 मनोरथांच्या उतरडी । उतरी रची ॥ १४ ॥
 जें भुलीचें कुहर । वायुतत्त्वाचें अंतर ।
 बुद्धीचें द्वार । झांकाविलें जेणें ॥ १५ ॥
 तें गा किरीटी मन । या घोला नाहीं आन ।
 आतां विषयाभिधान- । मेडु आइकें ॥ १६ ॥

तरी स्पर्श आणि शब्द । रूप रस गंध ॥ १७ ॥
 हा विषयो पंचविधु । ज्ञानेंद्रियांचा ॥ १७ ॥
 इहीं पांचे द्वारी । ज्ञानासि धांव वाहेरी ।
 जेसा कां हिरवे चारी । भांवावे पद्यु ॥ १८ ॥
 मग स्वर घण विसर्गु । अथवा स्वीकार त्यागु ।
 संक्रमण उत्सर्गु । विणमूत्राचा ॥ १९ ॥
 हे कर्मेंद्रियांचे पांच । विषय गा साच ।
 जे घांघोनियां माच । क्रिया धांवे ॥ १२० ॥
 ऐसे हे दाही । विषय गा ह्ये देहीं ।
 आतां इच्छा तेही । सांगिजेल ॥ २१ ॥
 तरि भूतले आठवे । कां घोलें फानु झांकवे ।
 पेंसियायारि चेतवे । जे गा वृत्ति ॥ २२ ॥
 इन्द्रियां विषयाचिये भेटी- । सरसीच जे गा उठी ।
 कामाची वाहुटी । धरूनियां ॥ २३ ॥
 जियेचेनि उठिलेपणे । मना सँघ धावणें ।
 न रिघावें तेथ करणें । तोंडे सुती ॥ २४ ॥
 जिये वृत्तीच्या आवडी । बुद्धि होय वेडी ।
 विषया जिया गोडी । ते गा इच्छा ॥ २५ ॥
 आणि इच्छिलिया सागडें । इन्द्रियां आमिष न जोडे ।
 जेथ जोडेपेसा जो ढायो पडे । तोंचे द्वेषु ॥ २६ ॥
 आतां यावरी सुख । तें एवंचि देख ।
 जेणें एकेंचि अशेख । विसरे जीवु ॥ २७ ॥
 मना वाचे काये । जें आपली आण वाये ।
 देहस्मृतीची प्राये । मोडित जें ये ॥ २८ ॥
 जयाचेनि जालेपणें । पागुळ्या होइजे प्राणे ।
 सात्विकासी दुण । वरीही लाभु ॥ २९ ॥

कां आधयियाचि इंद्रियवृत्ति । हृदयाचिया एकांती ।
 थापह्नि सुपुत्ति । आणी जें गा ॥ १३० ॥
 किंवहुना सोये । जीव आत्मयाची लाहे ।
 तेथ जें होये । तया नाम सुख ॥ ३१ ॥
 आणि ऐसी हे अवस्था । न जोडतां पार्था ।
 जीजे तेंचि सर्वया । दुख जाणें ॥ ३२ ॥
 तें मनोरथसंगें नव्हे । एन्हीं सिद्धी गेलेंचि आहे ।
 हे दोनीचि उपाये । सुखदुःखासी ॥ ३३ ॥
 आतां ऽसंगा साक्षीभूता । देहीं चैतन्याची जे सत्ता ।
 तिये नाम पांडुसुता । चेतना येथें ॥ ३४ ॥
 जे नखौनि केशवरी । उभी जागे शरीरी ।
 जे तिहीं अवस्थांतरी । पालटेन ॥ ३५ ॥
 मनबुद्ध्यादि आधवी । जियेचेनि दवटवी ।
 प्रकृतिबनमाधवी । सदांचि जे ॥ ३६ ॥
 जडाजडीं अंशी । राहाटे जे सरिसी ।
 ते चेतना गा तुजसी । लादिकें नाहीं ॥ ३७ ॥
 पै रावो परिवारु नेणे । आहाचि परचक्र जिणे ।
 कां चंद्राचेनि पूर्णपणें । सिंधू भरती ॥ ३८ ॥
 नाना भ्रामकाचें सतिघान । लोहो करी सचेतन ।
 कां सूर्यसंगु जन । चेष्टवी गा ॥ ३९ ॥
 अगा मुखमळेंचिण । पिलियाचें पोषण ।
 करी निरीक्षण । कूर्मी जेवीं ॥ ४० ॥
 पार्था तियापरी । आत्मसंगती इये शरीरी ।
 सजीवत्वाचा करी । उपेगु जदा ॥ ४१ ॥
 मग तियेतें चेतना । म्हणिये पै अर्जुना ।
 आतां धृतिविवचना- । भेदु आइक ॥ ४२ ॥

तरि तत्त्वां परस्परें । उघड जातिस्वभावैरें ।
 नव्हे पृथ्वीतें नीरें । निनाशिजे ॥ ४३ ॥
 नीरातें आटी तेज । तेजा वायूसीं जुंझ ।
 आणि गगन तेंव सहज । वायु भक्षी ॥ ४४ ॥
 तेवींचि कोणेही वेळे । आपण कायिसयाही न मिळे ।
 आंत रिघोनि वेगळें । आकाश हे ॥ ४५ ॥
 ऐसीं हीं पांचही भूते । न साहती एकमेकांतें ।
 कीं तियेंही ऐक्यातें । वेदासि येती ॥ ४६ ॥
 द्वंद्वाची अखिविखी । सोडूनि वसती एकीं ।
 एकएकातें पोखी । निजगुणें गा ॥ ४७ ॥
 ऐसें न मिळे तयां साजणे । चाले धैर्यें जेणें ।
 तया नांव म्हणे । धृति मी गा ॥ ४८ ॥
 आणि जीवेंसीं पांडवा । या छत्तिसांचा मेळावा ।
 तो हा पथ जाणावा । संघातु पै गा ॥ ४९ ॥
 एवं छत्तीसही भेद । सांगितले तुज विशद ।
 यया येतुलेयातें प्रसिद्ध । क्षेत्र म्हणिजे ॥ १५० ॥
 रयांगांचा मेळावा । जेर्वि रथु म्हणिजे पांडवा ।
 कां अधोर्ध्व अवेवां । नाव देहो ॥ ५१ ॥
 करीतुरंगसमाजे । सेना नाम निफजे ।
 कां वाक्यं म्हणिपती पुजे । अक्षरांचे ॥ ५२ ॥
 कां जळधरांचा मेळा । वाच्य होय आभाळा ।
 नाना लोकां सकळां । नाम जग ॥ ५३ ॥
 कां स्नेहसूत्रवन्ही । मेळु एकीं स्थानीं ।
 धरिजे तो जनीं । दीपु होय ॥ ५४ ॥
 तैसीं छत्तीसही इयें तत्त्वें । मिळती जेणे एकत्वे ।
 तेणें समूहपरत्वे । क्षेत्र म्हणिजे ॥ ५५ ॥

आणि वाहतोनि भीतिकें । पाप पुण्य येथें पिके ।
 म्हणोनि आम्ही कौतुकें । क्षेत्र म्हणों ॥ ५६ ॥
 आणि एकाचेनि मते । देह म्हणती ययातें ।
 परि असो हें अनतें । नामें यया ॥ ५७ ॥
 पें परतच्याअरोतें । स्यावरा आंतीतें ।
 जें कांहीं होतें जातें । तें क्षेत्रचि हें ॥ ५८ ॥
 परि सुरनरउरगीं । यढत आहे योनिविभागीं ।
 तें गुणकर्मसंगीं । पडिलेसातें ॥ ५९ ॥
 हेचि गुणविबंधना । पुढां म्हणिपैल अर्जुना ।
 मस्तुत आतां तुज ज्ञाना । रूप दावूं ॥ ६० ॥
 क्षेत्र तंय सविस्तर । सामितलें सविकार ।
 म्हणोनि आतां उदार । ज्ञान आइकें ॥ ६१ ॥
 जया ज्ञानालागीं । गगन गिळिताति योगी ।
 स्वर्गाची आंढवंगी । उमरडोनि ॥ ६२ ॥
 न करिती सिद्धीची चाढ । न धरिती ऋद्धीची भीड ।
 योगाऐसें दुवाड । हेळसिती ॥ ६३ ॥
 तपोदुर्गे वोलांडित । ऋतुकोटि योवांडित ।
 उलथूनि सांडित । कर्मवल्ली ॥ ६४ ॥
 नानाभजनमार्गी । घांवत उघडिया आंगीं ।
 एक रिपताति सुरंगीं । सुपुस्रेचिये ॥ ६५ ॥
 ऐसी जिये ज्ञानी । सुनीश्वरांची उतांन्ही ।
 वेदतरुच्या पानावानीं । हिंडताती ॥ ६६ ॥
 वेईल गुरुसेवा । ह्या बुद्धी पांडवा ।
 जन्ममृतांचा सांडोवा । टाकित जे ॥ ६७ ॥

जया ज्ञानाची रिगवणी । अविद्ये उणें आणी ।
जीवात्मया बुझावणी । मांड्नि दे ॥ ६८ ॥
जें इद्रियांचीं द्वारे आढी । प्रवृत्तीचे पाय मोढी ।
जें दैन्यचि फेढी । मानसाचें ॥ ६९ ॥
द्वैताचा दुकालु पाहे । साम्याचें सुयाणें होये ।
जया ज्ञानाची सोये । ऐसें करी ॥ १७० ॥
मदाचा ठावोचि पुसी । जें महामोहातें भासी ।
नेदी आपपरु ऐसी । भाप उरों ॥ ७१ ॥
जें ससाराते उन्मूळी । संकल्पपंकु पाखाळी ।
अनावराते वेंटाळी । शेयातें जें ॥ ७२ ॥
जयाचेनि जालेपणें । पांगुळ होइजे प्राणें ।
जयाचेनि विंदाणें । जग ह् चेटे ॥ ७३ ॥
जयाचेनि उजाळें । उघडती बुद्धीचे दोळे ।
जीवु दांदावरी लोळे । आनंदाचिया ॥ ७४ ॥
ऐसें जें ज्ञान । पवित्रैकनिधान ।
जेय विटाळलें मन । चोर कीजे ॥ ७५ ॥
आत्मया जीवबुद्धी । जे लागली होती क्षयव्याधी ।
ते जयाचिया सजिधी । निरुजा कीजे ॥ ७६ ॥
तें अनिरूप्य कों निरूपिजे । ऐकतां बुद्धी आणिजे ।
पांचूनि टोळां देखिजे । ऐसें नाहीं ॥ ७७ ॥
मग तेंचि इये शरीरी । जें आपुला प्रभायो करी ।
तें इद्रियांचिया व्यापारी । टोळांहि दिसे ॥ ७८ ॥
पं यसंताचें रिगवणें । ज्ञाटांचेनि साजेपणें ।
जाणिजे तेथि करणें । सांगती ज्ञान ॥ ७९ ॥
अगा घुडासि पाताळीं । जळ सांपटे मूर्खीं ।
तें शारांचिये याहाळीं । पाहेर दिसे ॥ १८० ॥

कां भूमीचें मार्दव । सगि कौमाची लवलव ।
 नाना आचार गौरव । सुकुलीनाचे ॥ ८१ ॥
 अथवा संभ्रमाचिया आयती । स्नेहो जैसा ये व्यक्ती ।
 कां दर्शनाचिये प्रशस्ती । पुण्यपुरुष ॥ ८२ ॥
 ना तरी केळीं कापूर जाहला । तो परिमळें जाणों आला ।
 कां भिंगारीं दीपु ठेदिला । बाहेरि फांके ॥ ८३ ॥
 तैसं हृदयींचेनि ज्ञानें । जिये देहीं उमटती चिन्हें ।
 तियें सांगों आतां अवधानें । चांगें आइक ॥ ८४ ॥

अमानित्वमदंभित्वमहिंसा क्षांतिरार्जवम् ।

आचार्योपासनं शौचं शैर्यमात्मविनिग्रहः ॥ ७ ॥

तरी कवणेही विपर्याचें । साम्य होणें न रुचे ।
 संभावितपणाचें । योझें जया ॥ ८५ ॥
 आयिलेचि गुण यानितां । मान्यपणें मानितां ।
 योग्यतेचें येतां । रूप आंगा ॥ ८६ ॥
 तें गजवजों लागे कैसा । व्याधें रुंधला मृगु जैसा ।
 कां बाहीं तरतां वळसा । दाटला जेवों ॥ ८७ ॥
 पार्था तेणें पाहें । सन्मानें जो सांकडे ।
 गरिमेतें आंगाकडे । येवोंचि नेदी ॥ ८८ ॥
 पूज्यता डोळां न देखावी । स्वकीर्ति कार्णी नायकावी ।
 ह्या असुका ऐसी नोहावी । सेचि लोकां ॥ ८९ ॥
 तेथ सत्काराची कें गोठी । कें आदरा देईल भेटी ।
 मरणेंसीं सादी । नमस्कारितां ॥ ९० ॥
 वाचस्पतीचेनि पाहें । सर्वज्ञता तरी जोडे ।
 परि वेदिवेमार्जी दडे । माहिमेमेणें ॥ ९१ ॥

चातुर्यं लपवी । महत्त्व हारवी ।
 पिसेपण मिरवी । आवढोनी ॥ ९१ ॥
 लोकिकाचा उद्वेगु । शास्त्रांयरी उवगु ।
 उगेपर्णी चांगु । आथी भरु ॥ ९३ ॥
 जगें अवज्ञाचि करावी । संवंधीं सोयचि न धरावी ।
 ऐसी ऐसी जीर्णी । चाड बहु ॥ ९४ ॥
 तळोटपण वाणे । आंगीं हिणावो खेवणें ।
 तें तेंचि करणें । बहुतकरुनी ॥ ९५ ॥
 हा जीतु ना नोहे । लोक कल्पी येणें भावें ।
 तैसें जिणें होआवें । ऐसी आशा ॥ ९६ ॥
 पें चालतु कां नोहे । कीं वारोनि जातु आहे ।
 जना ऐसा भ्रमु जाये । तैसे होइजे ॥ ९७ ॥
 माक्षें असतेपण लोपो । नामरूप हारपो ।
 मज क्षणे घांसिपो । भूतजात ॥ ९८ ॥
 ऐसी जयाचीं नवासियें । जो नित्य एकांता जातु जाये ।
 नामेचि जो जिये । विजनाचेनि ॥ ९९ ॥
 वायु आणि जेया पटे । गगनेसीं घोळो आवढे ।
 जीवप्राणे झाडें । पढियतीं जया ॥ १०० ॥
 किंवहुना ऐसी । चिन्हें जया देरसी ।
 जाण तया ज्ञानेसी । शेज जाहली ॥ १ ॥
 पें अमानित्य पुरुषी । तें जाणावे इहीं मिषी ।
 आतां अवंमाचिया वोळखीसी । सौरसु देवी ॥ २ ॥

१ लहानपण. २ हीनपण, दैन्य ३ भूयण म्हणून धरण करणें.
 ४ मित्र. ५ शय्या.

तरि अदमिअ ऐसैं । लोभियाचें मन जैसैं ।
 जीवु जाचो परि नुमसे । ठेविला ठावो ॥ ३ ॥
 तयापरी किरीटी । पढिलाहि प्राणसंकटी ।
 परि सुकृत न प्रकटी । आंगें धोलें ॥ ४ ॥
 खंडाणे आला पान्हा । पळयी जेवीं अर्जुना ।
 कां लपयी पण्यांगना । यदिलपण ॥ ५ ॥
 आढ्य आतुडे आढवीं । मग आढ्यता जेविं हारवी ।
 ना तरी कुळवधू लपयी । अवेवांतें ॥ ६ ॥
 नाना कृपावळु आयुलें । पांपुरवी पेरिलें ।
 तैसैं झांकी निपजलें । दानपुण्य ॥ ७ ॥
 चरिवरी देहो न पूजी । लोकांतें न रंजी ।
 स्वधर्मु वाग्ध्वजीं । बांधों नेणें ॥ ८ ॥
 परोपकार न धोले । न मिरवी अभ्यासिलें ।
 न शके बिकू जोडलें । स्फीतीसाठीं ॥ ९ ॥
 शरीरभोगाकडे । पहातां कृपणु आवडे ।
 एन्ही धर्मविपयीं थोडें-१ बहु न म्हणे ॥ १० ॥
 घरीं दिसे सांकड । देहींचीही आयती रोड ।
 परि दानीं जया होड । सुरतहसी ॥ ११ ॥
 किंबहुना स्वधर्मा थोरु । अवसरीं उदारु ।
 आत्मचर्चे चतुर । एन्ही वेडा ॥ १२ ॥
 केळींचें दळवाडें । हळू पोकळ आवडे ।
 परि फळोनियां गाडें । रसाळ जैसैं ॥ १३ ॥
 कां मेघांचें आंग शीलें । दिसे वारेनि जैसैं जाईल ।
 परि वर्षती नवल । घनवट तें ॥ १४ ॥

तैसा जो पूर्णपणी । पाहतां धांतीआयणी ।
 एन्हवीं तरी घाणी । तोचि ठावो ॥ १५ ॥
 हें असो या चिन्हांचा । नटनाचु ठांवीं जयाच्या ।
 जाण ज्ञान तयाच्या । हातां चढे ॥ १६ ॥
 पें गा अदंमपण । म्हणितलें तें हें जाण ।
 आतां आईक खूण । अहिंसेची ॥ १७ ॥
 तरि अहिंसा बहुती परी । बोलिली असे अवधारीं ।
 आपुलालिया मतांतरीं । निरूपिली ॥ १८ ॥
 परि ते ऐसी देखा । जैसा खांडुनियां शाखा ।
 मग तयाचिया बुडुखा । छुंप कीजे ॥ १९ ॥
 कां बाहु तोडोनि पचविजे । मग भुकेची पीडा राखिजे ।
 नाना देऊळ मोहूनि कीजे । पौळी देवा ॥ २० ॥
 तैसी हिंसाचि कस्तानि अहिंसा । निफजविजे हा ऐसा ।
 पें पूर्वमीमांसा । निर्णो केला ॥ २१ ॥
 जे अवृष्टीचेनि उपद्रवें । गादलें विश्व आघवें ।
 म्हणोनि पर्जन्येष्टि करावे । नाना याग ॥ २२ ॥
 तंव तिये इष्टीचिया बुद्धीं । पशुहिंसा रोकडी ।
 मग अहिंसेची थडी । कंची दिसे ॥ २३ ॥
 पेरिजे नुसवी हिंसा । तेथ उगवैल काय अहिंसा ।
 परी नवल घापा धिवसा । या याहिज्जांचा ॥ २४ ॥
 आणि आयुर्वेद आघया । तो याच गोष्टी पाडया ।
 जे जीवाकारण करावा । जीवधातु ॥ २५ ॥
 नानारोग आहाळलीं । लोटती मूतें देखिलीं ।
 ते हिंसा निवारावया केली । चिकित्सा कां ॥ २६ ॥

तंव ते चिकित्से पहिलें । एकाचे कंद खणविले ।
 एका उपडविलें । समूर्ती सपत्री ॥ २७ ॥
 एकें आड मोडविली । अजंगमाची खाल काढविली ।
 एकें गर्भिणी उकडविली । पुढामाजी ॥ २८ ॥
 अजातशत्रु तत्त्वरा । सर्वांगी देवविल्या शिरा ।
 ऐसे जीव घेऊनि घनुर्धरा । कोरडे केले ॥ २९ ॥
 आणि जंगमाही हात । लाऊनि काढिलें पित्त ।
 मग राखिले शिणत । आणीक जीव ॥ ३० ॥
 अहो घसतीं धवळारें । मोडूनि केलीं देव्हारें ।
 नागवूनि घेव्हारें । गवाँदी घातली ॥ ३१ ॥
 मस्तक पांघुरविलें । तंव तळघटीं उघडें पडलें ।
 घर मोडोनि केले । मांडव पुढें ॥ ३२ ॥
 नाना पांघुरणें । जाळूनि जैसें तापणें ।
 कां जालें आंगधुणें । कुंजराचें ॥ ३३ ॥
 ना तरी चैल विकूनि गोठा । पुंसा लावोनि बांधिजे गांठा ।
 श्या करणी कीं चष्टा । काइ हसों ॥ ३४ ॥
 एकीं धर्माचिया वाहणी । गाळूं आदरिलें पाणी ।
 तंव गाळितया आहाळणी । जीव मेले ॥ ३५ ॥
 एक न पचावित्ती कण । श्ये हिंसेचे भेण ।
 तेथ कदर्थले प्राण । तेचि हिंसा ॥ ३६ ॥
 एयं हिंसाचि अहिंसा । कर्मकांडीं हा ऐसा ।
 सिद्धांत सुमनसा । चोळखें तूं ॥ ३७ ॥
 पहिलें अहिंसेचें नांव । आम्ही केलें जंव ।
 तंव स्फूर्ति बांधली हांव । श्ये मती ॥ ३८ ॥

तरि कैसेनि ययातें गाढावे । म्हणोनि पाडिलें बोलावें
 तेवींचि तुवांही जाणावें । ऐसा मायो ॥ ३९ ॥
 घडुतकरुनि किरीटी । हाचि विषयो ह्ये गोठी ।
 एन्हवीं कां आढवाटीं । घांविजेल ॥ २४० ॥
 आणि स्वमताचिया निर्धार- । लागोनियां धनुर्धरा ।
 प्राप्ता मतांतरां । निर्यचु कीजे ॥ ४१ ॥
 ऐसी हे अवधारीं । निरूपिती परी ।
 आतां ययावरी । मुरय जें गा ॥ ४२ ॥
 तें स्वमत घोलिजेल । अहिंसे रूप किजेल ।
 जिया उठलिया आंतुल । क्षाम दिसे ॥ ४३ ॥
 परि ते अधिष्ठिलेनि आंगें । जाणिजे आचरतेनि वांगें ।
 जैसी कसवटी सांगे । वांनियातें ॥ ४४ ॥
 तैसें क्षानामनाचिये भेटी । सरिसेंचि अहिंसचें धिंन उठी ।
 तेंचि ऐसें किरीटी । परिस आतां ॥ ४५ ॥
 तरि तरंगु नोलावितु । लहरी पायें न फोडितु ।
 सांचलु न मोडतु । पाणियाचा ॥ ४६ ॥
 वेगें आणि लेसां । दिडी घालुनि आंविर्सां ।
 जळीं वकु जैसा । पाउल सुये ॥ ४७ ॥
 कां कमळावरी भ्रमर । पाय ठेविते हनुवार ।
 कुंचवेल केसर । दया शका ॥ ४८ ॥
 तैसे परमाणु पां गुंतले । जाणुनि जीव सानुले ।
 कारुण्यामार्जी पाडलें । रुपवृनि चाले ॥ ४९ ॥

ते घाट कृपेची करितु । ते दिशाचि खेहमरितु ।
 जीवातळीं आंथरितु । आपुला जीबु ॥ २५० ॥
 पेसिया जतना । चालणें जया अर्जुना ।
 हें अनिवार्य परिमाणा । पुरिजेना ॥ ५१ ॥
 पें मोहाचेनि सांगडें । लासी पिलीं धरी तोंडें ।
 तेथ दांतांचे आंगरडे । लागती जैसे ॥ ५२ ॥
 कां स्नेहाळु माये । तान्हयाची घास पाहे ।
 तिये दिठी आहे । हळुवार जें ॥ ५३ ॥
 माना कमळदळें । डोलविजती ढाळें ।
 तो जेणें पाहें धुबुळें । यारा घेपे ॥ ५४ ॥
 तेसेनि मार्दवें पाय । भूमीवरी न्यसीतु जाय ।
 लागती तेथ होय । जीवां सुख ॥ ५५ ॥
 पेसिया लघिमा चालता । कृमि कीटक पांडुसुता ।
 देखे तरि माघौता । हळूचि निघे ॥ ५६ ॥
 म्हणे पावो घडफडील । तरि स्वामीची निद्रा मोडेल ।
 रचलेपणा पडेल । झोती हन ॥ ५७ ॥
 इया काकुळती । वाहणी घे माघौती ।
 कोणेही व्यक्ती । न वचे वरी ॥ ५८ ॥
 जीवाचेनि नावें । तुणातेंही नेलांडवे ।
 मग न लेखितां जायें । हे कें गोठी ॥ ५९ ॥
 मुंगिये मेळ नोलांडवे । मशका सिंधु न तरवे ।
 तैसं भेटालियां न करचे । अतिकसु ॥ ६० ॥
 ऐसी जयाची चाली । कृपाफुलीं फळा आली ।
 देखसी जियाली । दया याचें ॥ ६१ ॥

स्वयं श्वसणेंचि ते सकुमार । मुख मोहाचें माटेर ।
 माधुर्या जाहले अंकुर । दशन तैसे ॥ ६० ॥
 पुढां स्नेह पाझरे । माघां चालती अक्षरें ।
 शब्द पाठीं अवतरे । कृपा आर्घी ॥ ६३ ॥
 तंव बोलणेंचि नाही । बोलों म्हणे जरी कांहीं ।
 तरि बोल कोणाही । खुपेल का ॥ ६४ ॥
 बोलतां अधिकुटी निघे । तरि कोणहाही वर्मी न लगे ।
 आणि कोणहासि न रिघे । शंका मनीं ॥ ६५ ॥
 मांडिली गोठी हन मोढेल । वासिपैल कोणी उढेल ।
 आइकोनि घोवाढिल । कोणही जरी ॥ ६६ ॥
 तरि दुवाळी कोणा नोहावी । भंवई कवणाची मुचलावी ।
 ऐसा भावो जीवीं । म्हणोनि उगा ॥ ६७ ॥
 मग प्रार्थिला विपाये । जरि लोभे घोलो जाये ।
 तरि परिसतया होये । मायवापु ॥ ६८ ॥
 कां नावप्रज्ञाचि मुंसे आले । कीं गमापय असळले ।
 पतिव्रते आलें । वार्धक्य जेसे ॥ ६९ ॥
 तसे साच आणि मवाळ । मितले आणि रसाळ ।
 शब्द जैसे कळोळ । अमृताचे ॥ ७० ॥
 विरोधु वादुवळु । प्राणितापढाळु ।
 उपहासु छळु । वर्मस्पर्शु ॥ ७१ ॥
 आहु वेगु विंदाणु । आशा शका प्रतारणु ।
 हे सन्यासिले अवगुणु । जया वाचा ॥ ७२ ॥
 आणि तयाचि परी किरीटी । थाउ जयाचिये दिंठी ।
 सांडिलिया भूकटी । मोकळिया ॥ ७३ ॥

कां जें भूतीं वस्तु आहे । तिये रूपों शके विपायें ।
 म्हणोनि वासु न पाहे । बहुतकरुनी ॥ ७४ ॥
 ऐसाही कोणे एके वेळे । भीतरले कूपेचेनि वळें ।
 उघडोनियां डोळे । दृष्टी घाली ॥ ७५ ॥
 तरि चंद्रबिंबीनि धारा । निघतां नव्हती गोचरा ।
 परि एकसरें चकोरां । निघती दोंदें ॥ ७६ ॥
 तैसें प्राणियांसि होये । जरी तो कहीं वासु पाहे ।
 तथा अवलोकनार्चा सोये । कूर्मीही नेजें ॥ ७७ ॥
 किंबहुना ऐसी । दिठां जयाची भूतांसी ।
 करही देखसी । तैसेचि ते ॥ ७८ ॥
 तरी होऊनियां कृतार्थ । राहिले सिद्धांचे मनोरथ ।
 तैसे जयाचे हात । निर्व्यापार ॥ ७९ ॥
 अक्षमें आणि संन्यासिले । कां निरिंधन आणि विद्वालें ।
 मुकोनि घेतलें । मौन जैसें ॥ ८० ॥
 तथापरी कांहीं । जयां करां करणें नाहीं ।
 जे अकर्तयाच्या ठायीं । विसां येती ॥ ८१ ॥
 आमुडेल वारा । नख लागेल अंबरा ।
 श्या बुद्धी करां । चळां नेदी ॥ ८२ ॥
 तेथ आंगावरिलीं उडवावीं । कां डोळां रिगतें झाडावीं ।
 पशुपक्ष्यां दावावी । आसमुद्रा ॥ ८३ ॥
 श्या केउतिया गोटी । नावडे दंडु काठी ।
 मग शस्त्राचें किरीटी । बोलणें कें ॥ ८४ ॥
 लीलाकमळें खेळणें । कां पुष्पमाळा झेलणें ।
 न करी म्हणे गोफणें । ऐसें होईल ॥ ८५ ॥
 हालवतील रोमावळी । घालागीं आंग न कुरवाळी ।
 नखांची गुंठाळी । बोटांवरी ॥ ८६ ॥

तव करणेयाचाचि अमावो । परि ऐसाही पडे प्रस्तावा ।
 तरि हातां हाचि सरावो । जे जोडिजती ॥ ८७ ॥
 का नाभिकारा उचलिजे । हातु पडिलिया देइजे ।
 ना तरी आर्तातें स्पर्शजे ॥ अळुमालु ॥ ८८ ॥
 हेही उंपरोधें करणे । तरी आर्तभय हरणें ।
 नेणती चद्रकिरणें । जिह्वाळा तो ॥ ८९ ॥
 पावोनि तो स्पर्शुं । मळयानिलु सरपुसु ।
 येणें मानें पशु । कुरवाळण ॥ ९० ॥
 जे सदा रिते मोकळे । जैशी चदनागे निसळें ।
 न फळतांही निर्फळें । होतीचि ना ॥ ९१ ॥
 आतां असो हे वागजाळ । जाणें ते करतळ ।
 सज्जनाचें शीळ । स्वभाव जैसे ॥ ९२ ॥
 आतां मन तयाचें । सागो म्हणों जरी साचें ।
 तरी सागितले कोणाचें । विलास हे ॥ ९३ ॥
 काइ शाखा नव्हे तरु । जळेंवीण असे सागरु ।
 तेज आणि तेजाकारु । आन काई ॥ ९४ ॥
 अवयव आणि शरीर । हे वेगळाले काय कीर ।
 कीं रसु आणि नीर । सिनानीं आयी ॥ ९५ ॥
 म्हणोनि हे जे सर्व । सागितले दायमाव ।
 त मनाचि गा सावयव । ऐस जाग्रे ॥ ९६ ॥
 जें बीज भुईं सोविले । तेचि चरी रग जाहले ।
 तैसें इंद्रियद्वारीं फाकले । अंतराचि कीं ॥ ९७ ॥
 पै मानसींचि जरी । अहिंसेची अवसरी ।
 तरी कैची घाहेरी । वोसंटेल ॥ ९८ ॥

आंवडे ते वृत्ति किराटी । आधीं मनौनीचि उठी ।
 मग ते वाचे विठी । करांसि ये ॥ १९ ॥
 वांचूनि मनींचि नाहीं । तें वाचेसि उमटेल काई ।
 वीं योण भुई । अंकुर असे ॥ २०० ॥
 म्हणोनि मनपण जें मोढे । तें इंद्रियां आधींचि उबेंडे ।
 सूत्रधारेंवीण साहखडे । घावो जैसें ॥ १ ॥
 उगर्मींचि वाळूनि जाये । तें घोधीं कैचें याहे ।
 जीवु गेलिया आहे । चेष्टा देहीं ॥ २ ॥
 तैसें मन हें पांडया । मूळ या इंद्रियभावा ।
 हेंचि राहटे आघवां । द्वारीं इहीं ॥ ३ ॥
 परि जिये वेळीं जैसें । जें होऊनि आंतु असे ।
 घाहेरि ये तैसें । व्यापाररूपें ॥ ४ ॥
 यालागीं साचोकारें । मनीं अहिंसा थांबे थोरें ।
 जैसी पिकली हुंति आदरें । बोमात तिघे ॥ ५ ॥
 म्हणोनि इंद्रियें तेचि संपदा । वेचितां हीं उदावांदा ।
 अहिंसेचा घंदा । करितें आहाती ॥ ६ ॥
 समुद्रीं दाटे भरितें । तें समुद्रचि भरी तरियातें ।
 तैसें स्वसंपत्ति चित्तें । इंद्रियां केलें ॥ ७ ॥
 हें बहु असो पंडित । धरूनि घाळकाचा हात ।
 बोळी लिही व्यक्त । आपणचि ॥ ८ ॥
 तैसें दयालुत्व आपुलें । मनें हातापायां आणिलें ।
 मग तेथ उपजविलें । अहिंसेतें ॥ ९ ॥

याकारणें किरीटी । इंद्रियांचिया गोठी ।
 मनाचियेचि राहाटी । रूप केलें ॥ ३१० ॥
 ऐसा मनें देहें वाचा । सर्व संन्यासु दंडाचा ।
 जाहला ठायीं जयाचा । देखशील ॥ ३११ ॥
 तो जाण वेल्हाळ । ज्ञानाचें चेळांउळ ।
 हें असो निखिळ । ज्ञानचि तो ॥ ३१२ ॥
 जे अहिंसा कानें ऐकिजे । ग्रंथाधारें निरूपिजे ।
 ते पाहावी हें उपजे । तें तोचि पाहाया ॥ ३१३ ॥
 पेसें म्हणितलें देवें । तें बोळें एकें सांगावें ।
 परि फांकला हें उपसाहावें । तुम्ही मज ॥ ३१४ ॥
 म्हणाल हिरवे चारों गोरू । विसरे मागील मोहर धरूं ।
 कां धारेलगें पाखिरूं । गगनीं भरे ॥ ३१५ ॥
 तैसिया प्रेमाचिया स्फूर्ती । फावलिया रसवृत्ती ।
 वाहविला मती । आकळेना ॥ ३१६ ॥
 तरि तैसैं नोहे अवधारा । कारण असे विस्तारा ।
 एन्ही पद तरी अक्षरां । तिहींचेंचि ॥ ३१७ ॥
 अहिंसा म्हणतां थोडी । परि ते तेंचि होय उघडी ।
 जें लोटिजती कोडी । मतांचिया ॥ ३१८ ॥
 एन्ही प्राप्ति मतांतरे । यातवृत्ति आंगमरे ।
 बोलिजेल तें न सरे । तुम्हांपाशीं ॥ ३१९ ॥
 रत्नपारखियांच्या गांवीं । जाईल गंडकी तरि सोढावी ।
 काश्मीरीं न करावी । निदगण जेवीं ॥ ३२० ॥
 काइसा वासु कापुरा । मंत्र जेय अवधारा ।
 पिठाचा विकरा । तियेसांतें ॥ ३२१ ॥

म्हणोनि ह्ये सभे । धोलकेपणाचेनि क्षोभें ।
 लाग सरुं न लभे । धोला मधु ॥ १२ ॥
 सामान्या आणि विशेषा । सकळै कीजेल देखा ।
 तरि कानाचेया मुखी- । कडे न्याल ना तुम्ही ॥ १३ ॥
 शंकेचेनि गदळें । जें शुद्ध प्रमेय मेळें ।
 तें मागुनिया पाउली पळे । अवधान घेतें ॥ १४ ॥
 कां करुनि बाबुळियेची बुंधी । जळें जिये ठाती ।
 तयांची वास पाहाती । हुंस कार्ही ॥ १५ ॥
 कां अभ्रापैलीकडे । जें येत चांदिणें कोडें ।
 तें चकोरें चांधुयडें । उचलीतीना ॥ १६ ॥
 तैसे तुम्ही वास न पाहाल । मंधु नेघा वरि कोपाल ।
 जरी निर्विवाद नव्हेल । निरूपण ॥ १७ ॥
 न बुझावितां मतें । न फिटे आक्षेपाचें लागतें ।
 तें व्याख्यान जी तुमतें । जोडुनि नेदी ॥ १८ ॥
 आणि माझें तंव आघवें । ग्रंथन येणेंचि भावें ।
 जे तुम्ही संतीं होआवें । सन्मुख सदां ॥ १९ ॥
 एन्हुवीं तरी साचोकारें । तुम्ही गीतार्यांचे सोदरे ।
 जाणोनि गीता एकसरें । धरिली मियां ॥ २० ॥
 जे आपुलें सर्वस्व घाल । मग ह्येतें सोडवुनि न्याल ।
 म्हणोनि मंधु नव्हे बोलें । साचोचि हे ॥ २१ ॥
 कां सर्वस्याचा लोभु घरा । बोलीचा अद्देरु करा ।
 तरि गीते मज अवधारा । एकाचि गति ॥ २२ ॥
 किंवहुना मज । तुमचिया कृपा काज ।
 तिये लागीं व्याज । ग्रंथार्थ केलें ॥ २३ ॥

तरि तुम्हां रसिकांजोगें । व्याख्यान शोधावें लागे ।
म्हणूनि जी मतांगें । बोलों गेलों ॥ ३४ ॥

तंव कथेसि पसरु जाहला । श्लोकार्थ दूरि गेला ।
कीजो क्षमा यया बोला । अपत्या मज ॥ ३५ ॥

आणि घांसाआंतिल हंरळु । फेडितां लागे वेळु ।
तें दूषण नव्हे खडंळु । सांडावा कीं ॥ ३६ ॥

कां संवंचोरां चुकवितां । दिवस लागलिया माता ।
कोपावें कीं जीविता । जिताणें कीजे ॥ ३७ ॥

परि यावरील हें नव्हे । तुम्हीं उपसाहिलें तोंचि घरवें ।
आतां अवधारिजो देवें । बोलिलें ऐसें ॥ ३८ ॥

म्हणे उन्मेखसुलोचना । सावध होई अर्जुना ।
कसं तुज ज्ञाना । बोळखी आतां ॥ ३९ ॥

तरि ज्ञान गा तें एथें । बोळख तूं निरुतें ।
आक्रोशंवीण जेथें । क्षमा असे ॥ ४० ॥

अगाधसरोवरी । कमळिणी जियापरी ।
कां सदैवाचिया घरीं । संपत्ति जैसी ॥ ४१ ॥

पार्या तेणें पाहें । क्षमा जयातें वाढे ।
तेही लक्षे तें फुडें । लक्षण सांगों ॥ ४२ ॥

तरि पढियंतें लेणें । आंगीं भावें जेणें ।
घरिजे तेवि साहणें । सर्वचि जया ॥ ४३ ॥

त्रिविध मुरय आघवे । उपद्रवांचे मेळावे ।
वरि पढिलिया नव्हे । वांकुडा जो ॥ ४४ ॥

अपेक्षित पावे । तें जेणें तोयें मानवे ।
 अनपेक्षिताही करवे । मानु तोचि ॥ ४५ ॥
 जो मानापमानातें साहे । सुखदुःख जेथ सामा ये ।
 निंदास्तुती नोहे । दुखंडु जो ॥ ४६ ॥
 उन्हाळेनि जो न तपे । हिमवर्ती न कांवे ।
 कायसेनिही न वासिपे । पातलेया ॥ ४७ ॥
 स्वाशिरांचा मारु । नेणें जैसा मेरु ।
 कीं धरा रहासुकरु । योशें न म्हणे ॥ ४८ ॥
 नाना घराचरीं भूतीं । दाटणी मळे क्षिती ।
 तैसा नाना द्वंद्वीं प्राप्तीं । घामेजेना ॥ ४९ ॥
 घेउनी जळाचे लोट । आलिया नदीनदांचे संघाट ।
 करी घाट पोट । समुद्र जेवीं ॥ ५० ॥
 तैसैं जयाचियाठायीं । न साहणें कांहींचि नाहीं ।
 आणि साहटु असे पेंसिंदी । स्मरण नुरे ॥ ५१ ॥
 आंगा जें पातलें । तें करुनि घाली आपुलें ।
 तेथ साहतेनि नवलें । घेपिजेना ॥ ५२ ॥
 हे अनाकोश क्षमा । जयापाशीं प्रियोत्तमा ।
 जाण तेणें महिमा । ज्ञानासि गा ॥ ५३ ॥
 तो पुरुष पांडया । ज्ञानाचा बोलाया ।
 आतां परिसि आर्जया । रूप करुं ॥ ५४ ॥
 तरि आर्जव तें ऐसें । प्राणाचें सौजन्य जैसें ।
 आवडे तयाही दोषें । एकचि गा ॥ ५५ ॥
 तोंड पाहूनि प्रकाशु । न करी जेंवि चंडांशु ।
 जगा एकुचि अवकाशु । आकाश जैसें ॥ ५६ ॥

तैसें जयाचें मन । माणुसप्रती आनान ।
 नव्हे आणि वर्तन । ऐसें पै तें ॥ ५७ ॥
 जे जगेंचि सनोळख । जगेंसी जुनाट सोयरिक ।
 आप पर हे भाख । जाणणे नाही ॥ ५८ ॥
 मलतेणेंसीं मेळु । पाणिया ऐसा टाळु ।
 कवणेविखीं आढळु । नेघे चित्त ॥ ५९ ॥
 वारियाची धांव । तैसे सरळ भाव ।
 शंका आणि हांव । नाही जया ॥ ६० ॥
 मायेपुढें बाळका । रिगतां न पडे शंका ।
 तैसें मन देतां लोकां । नालोची जो ॥ ६१ ॥
 फांकलिया इंदीवरा । परिवार नाही धनुर्धरा ।
 तैसा कोनकोपरा । नेणेचि जो ॥ ६२ ॥
 चोखाळपण रत्नाचें । रत्नावरी किरणाचें ।
 तैसें पुढां मन जयाचें । करणें पाठीं ॥ ६३ ॥
 आलोचू जो नेणे । अनुभवचि जोगावणें ।
 घरी मोकली अतःकरणें । नव्हेचि जया ॥ ६४ ॥
 दिठी नोहे मिणधी । बोलणें नाही संदिग्धी ।
 कवणेंसीं हीनबुद्धी । राहटीजे ना ॥ ६५ ॥
 दाही इंद्रियें प्रांजळें । निष्प्रपंचें निर्मळें ।
 पांचही पालव मोकळे । आठही पाहर ॥ ६६ ॥
 अमृताची घर । तैसें उजू अंतर ।
 किंबहुना जो माहेर । या चिन्हांचें ॥ ६७ ॥
 तो पुरुष सुमटा । आर्जवाचा आंगवटा ।
 जाण तेथेंचि घरटा । ज्ञानें केला ॥ ६८ ॥
 १ विचारांत पडत नाही.

आतां ययाचरी । गुरुभक्तीची परी । -
 सांगों गा अवघारी । चतुरनाथा ॥ ६९ ॥
 आघवियाचि देवा । जन्मभूमि हे सेवा ।
 जे ब्रह्म करी जीवा । शोच्यातेंही ॥ ७० ॥
 ते आचार्योपास्ति । प्रकटिजेल तुजप्रती ।
 वैसें दे एकपांती । अवधानाची ॥ ७१ ॥
 तरि सकळ जळसमृद्धि । घेऊनि गंगा निघाली उद्धी ।
 कीं श्रुति हे महापदी । पैठी जाहाली ॥ ७२ ॥
 नाना घंटाळनि जीवितें । गुणागुण उखितें ।
 प्राणनाथा उचितें । दिधलें प्रिया ॥ ७३ ॥
 तैसें सत्राह्य आपुलें । जेणें गुरुकुळीं योपिलें ।
 आपणपें फेलें । भक्तीचें घर ॥ ७४ ॥
 गुरुगृह जये देशी । तो देशुचि यसे मानसी ।
 विरहिणी कां जैसी । बल्लमातें ॥ ७५ ॥
 तियेकडोनि येतसे घारा । देखोनि धांवे सामोरा ।
 आढ पडे म्हणे घरा । वीजें कीजो ॥ ७६ ॥
 साचा प्रेमाचिया भुली । तया दिशेसीचि आवडे बोली ।
 जीवू थानांपति करुनि घाली । गुरुगृहीं जो ॥ ७७ ॥
 परि गुरुआज्ञा धरिलें । देह गांवीं असे एकलें ।
 वांसरुवा लाविलें । दावें जैसें ॥ ७८ ॥
 म्हणे कै हें बिरहें फिटेल । कै तो स्वामी भेटेल ।
 युगाह्नि घडिल । निमिष मानी ॥ ७९ ॥
 ऐसेया गुरुमार्गीचें आलें । कां स्वयें गुरुंनींचि घाडिलें ।
 तरी मतायुण्या जोडलें । आयुष्य जैसें ॥ ८० ॥

कां सुकतया अंकुरा । वरि पडलिया पीयूषधारा ।
 नाना अल्पोदकींचा सागरा । आला मासा ॥ ८१ ॥
 ना तरी रंकें निघान देखिले । कां आंधळिया डोळे उघडले ।
 मणंगाचिया आंगा आलें । इंद्रपद ॥ ८२ ॥
 तैसें गुरुकुळाचेनि नावे । महासुखें अति थोरावे ।
 जे कोढही पोटाळवे । आकाश कां ॥ ८३ ॥
 पै गुरुकुळीं ऐसी । आवडी जया देससी ।
 जाण ज्ञान तयापासीं । पाईकीं करी ॥ ८४ ॥
 आणि अभ्यंतरिलियेकडे । प्रेमाचेनि पयाडे ।
 श्रीगुरुचें रूपडे । उपासी ध्यानीं ॥ ८५ ॥
 हृदयशुद्धीचिया आवारीं । आराध्यु तो निश्चल ध्रुव करी ।
 मग सर्व भावेसीं परिवारीं । आपण होय ॥ ८६ ॥
 कां चेतन्याचिये पोवळीं । मार्जी आनंदाचिया रावळीं ।
 श्रीगुरुलिंगा ढाळी । ध्यानामृत ॥ ८७ ॥
 उदैजतां घोघार्का । बुद्धीची डाळ सात्त्विका ।
 मरोनियां ज्यंबका । लाखोली वाहे ॥ ८८ ॥
 काळशुद्धी त्रिकाळीं । जीवदशा धूप जाळी ।
 ज्ञानदीपें वोंवाळीं । निरतर ॥ ८९ ॥
 सामरस्याची रससोय । अखंड अपिंतु जाय ।
 आपण भराढा होय । गुरु तो लिंग ॥ ९० ॥
 ना तरी जीवाचिये सेजे । गुरु कांतु कस्तानि भुजे ।
 ऐसी प्रेमाचेनि भोजें । बुद्धि वाहे ॥ ९१ ॥
 कोणेपके अवसरीं । अनुरागु मरे अतरीं ।
 कीं तया नाम करी । क्षीराब्धि ॥ ९२ ॥

तेथ ध्येयध्यान बहु सुख । तेचि ज्योतुळिका निर्दोश ।
 चरि जळशयन देख । भावी गुरु ॥ ९३ ॥
 मग योळगती पाय । ते लक्ष्मी आपण होय ।
 गरुड होऊनि उभा राहे । आपणाचि ॥ ९४ ॥
 नामी आपण जन्मे । ऐसें गुरुमूर्तिप्रेम ।
 अनुमवी मनोधर्म । ध्यानसुख ॥ ९५ ॥
 एकाधिये वेळे । गुरु माय करी भाववळें ।
 मग स्तन्यसुखें लोळे । अंकावरी ॥ ९६ ॥
 ना तरी गा किरीटी । चैतन्यतरुतळवटी ।
 गुरु धनु आपण पाटी । यत्स होय ॥ ९७ ॥
 गुरुकृपास्नेहसलिली । आपण होय मासोळी ।
 कोणे एके वेळी । हेंचि भावी ॥ ९८ ॥
 गुरुकृपाभृताचें वटप । आपण सेवावृत्तीचें होय रोप ।
 ऐसेसे संकल्प । विये मन ॥ ९९ ॥
 चक्षुष्येधीण । पित्तुं होय आपण ।
 कैसें पं अपारपण । आवडीचें ॥ १०० ॥
 गुरुतें पक्षिणी करी । चारा घे चांचुवरी ।
 गुरु तारु धरी । आपण कास ॥ १ ॥
 ऐसे प्रेमाचेनि थावें । ध्यानचि ध्यानातें प्रसवे ।
 पूर्णसिंधू हेलावे । फुटती जैसे ॥ २ ॥
 किंबहुना यापरी । श्रीगुरुमूर्ति अंतरी ।
 भोगी आतां अवधारी । बाह्यसेवा ॥ ३ ॥
 तरि जीवीं ऐसे आवांके । म्हणे दास्य करीन निकें ।
 जैसेनि गुरु कौतुकें । माग म्हणती ॥ ४ ॥
 तैसिया साचा उपास्ती । गोसावी प्रसन्न होती ।
 तेथ मी विनंति । ऐसी करीन ॥ ५ ॥

म्हणेन तुमचा देवा । परिवारु जो आघवा ।
 येतुले रूपें होआवां । मीचि एकु ॥ ६ ॥
 आणि उपकर्ती आपुलीं । उपकरणें आंथी जेतुलीं ।
 माझीं रूपें तेतुलीं । होआयीं स्वामी ॥ ७ ॥

ऐसा मागेन वरु । तेथ हो म्हणती श्रीगुरु ।
 मग तो परिवारु । मीचि होईन ॥ ८ ॥
 उपकरणजात सकलिक । तें मीचि होईन एकैक ।
 तेव्हां उपास्तीचें कौतुक । देखिजेल ॥ ९ ॥

गुरु घहुतांची माये । परि एकलौति होऊनि ठाये ।
 तैसें करुनि आण वाये । कृपे तिये ॥ १० ॥
 तया अनुरागा वेधु लायीं । एकपत्नीव्रत घेवयीं ।
 क्षेत्रसंन्यासु करयीं । लोभाकरयीं ॥ ११ ॥

चतुर्विधु वारा । न लाहे निघों बाहिरा ।
 तैसा गुरुकृपे पांजिरा । मीचि होईन ॥ १२ ॥
 आपुलिया गुणांचीं लेणीं । करीन गुरुसेवे स्वामिणी ।
 हें असो होईन गंवसणी । मीचि भक्तीसी ॥ १३ ॥

गुरुजेहाचिये वृष्टी । मी पृथ्वी होईन तळवटीं ।
 पेंसिया मनोरथांचिया खूष्टी । अनंता रची ॥ १४ ॥
 म्हणे श्रीगुरुचें भवन । आपण मी होईन ।
 आणि दास होऊनि करीन । दास्य तेथिचें ॥ १५ ॥

निर्गमागमीं दातारें । जे वोलांडिजती उंचरे ।
 ते मी होईन आणि द्वारें । द्वारपालु ॥ १६ ॥
 पाउवा मी होईन । तियां मीचि लेववीन ।
 छत्र मी आणि करीन । घारीपण ॥ १७ ॥

मी तळ उपरु जाणविता । चंवरधरु हातु देता ।
 स्वामीपुढें खोलता । होईन मी ॥ १८ ॥
 मीचि होईन सागळ्या । करुं सुईन गुरुळां ।
 सांविती तो नेपाळ्या । पढिषा मीचि ॥ १९ ॥
 हृदय मी घोळीन । मीचि उगाळु घेईन ।
 उळिंग मी करीन । आंघोळीचें ॥ २० ॥
 होईन गुरुचें आसन । अळंकार परिधान ।
 चंदनादि होईन । उपचार ते ॥ २१ ॥
 मीचि होईन सुंआरु । योगरीन उपाहारु ।
 आपणपें श्रीगुरु । योंवाळीन ॥ २२ ॥
 जे वेळीं देवो आरोगिती । तेव्हां पांतीकरु मीचि पांती ।
 मीचि होईन पुढती । देईन विडा ॥ २३ ॥
 ताड मी काढीन । सेज मी झाडीन ।
 चरणसंवाहन । मीचि करीन ॥ २४ ॥
 सिंहासन होईन आपण । वरि गुरु कारिती आरोहण ।
 होईन पुरेपण । घोळिंगेचें ॥ २५ ॥
 श्रीगुरुचें मन । ज्या देईल अवधान ।
 तो मी पुढां होईन । चमत्कारु ॥ २६ ॥
 तथा श्रवणाचे आंगणी । होईन शब्दांचिया अक्षौहिणी ।
 स्पर्श होईन घसणी । आंगाचिया ॥ २७ ॥
 श्रीगुरुचे डोळे । अवलोकनें स्नेहाळें ।
 पाहती तिथें सकळें । होईन रूपें ॥ २८ ॥

१ दिवत्री धरणारा, २ झारो, ३ जुळ्या ४ पांनदान, ५ धुकलेला चोया,
 ६ साहित्य, तयारी, ७ संपादकी, ८ वाडीन, ९ जेवतात, १० सेवेचें, ११ समूह.

तिये रसने जो जो रुचेळ । तो तो रसु म्यां होइजेळ ।
 गंधरूपं कीजेळ । घ्राणसेवा ॥ २९ ॥
 एवं घ्राणमनोगत । श्रीगुरुसेवा समस्त ।
 वेंटाळीन वस्तुजात । होऊनियां ॥ ३० ॥
 जंव देह हें असेल । तंव घोळगी ऐसी कीजेळ ।
 मग देहांती नवल । बुद्धि आहे ॥ ३१ ॥
 इथे शरीरींची माती । मेळवीन तिये क्षिती ।
 जेथ श्रीचरण उभे ठाती । धीगुरुचे ॥ ३२ ॥
 माझा स्वामी कवतिके । स्पर्शीजति जियें उदकें ।
 तेथ लया नेईन निकें । आपीं आप ॥ ३३ ॥
 श्रीगुरु बोवाळिजती । कां भवनीं जे उजळिजती ।
 तया दीपांचिया दीप्तीं । ठेवीन तेज ॥ ३४ ॥
 चंवरी हून विंजणा । तेथ लयो करीन प्राणा ।
 मग आंगाचा बोळंगणा । होईन मी ॥ ३५ ॥
 जिये जिये अवकाशीं । श्रीगुरु असती परिवारेंसीं ।
 आकाश लया आकाशीं । नेईन तिये ॥ ३६ ॥
 परि जीतु मेला न संदीं । निमेषु लोकां न घडीं ।
 ऐसेनि गणाचिया कोटी । कल्यांचिया ॥ ३७ ॥
 येतुलेवरी धिंवसा । जयाचिया मानसा ।
 आणि करूनियांहि तैसा । अपाव जो ॥ ३८ ॥
 रात्र दिवस नेणे । थोडें बहुत न म्हणे ।
 म्हणिवाचेनि दाटपणें । साजा होय ॥ ३९ ॥
 तो व्यापार येणें नाहीं । गगनादनि योरावे ।
 एकला करी आघरें । एकेचि काळीं ॥ ४० ॥

हृदयवृत्तीपुढां । आंगचि घे दयडा ।
 काज करी होडां । मानसंज्ञी ॥ ४१ ॥
 एखादियां वेळां । श्रीगुरुचिया खेळा ।
 लोण करी सकळा । जीविताचें ॥ ४२ ॥
 जो गुरुदास्यें कृशु । जो गुरुप्रेमें सपोषु ।
 गुरुआज्ञे निवासु । आपण जो ॥ ४३ ॥
 जो गुरुकुळें सुकुलीनु । जो गुरुबंधुसौजन्यें सुजनु ।
 जो गुरुसेवाव्यसनें सव्यसनु । निरंतर ॥ ४४ ॥
 गुरुसंप्रदायधर्म । तेचि जयाचे वर्णाश्रम ।
 गुरुपरिचर्या नित्यकर्म । जयाचें गा ॥ ४५ ॥
 गुरु क्षेत्र गुरु देवता । गुरु माता गुरु पिता ।
 जो गुरुसेवेपरौता । मार्गु नेणे ॥ ४६ ॥
 श्रीगुरुचें द्वार । तें जयाचें सर्वस्व सार ।
 गुरुसेवकां सहोदर-प्रेमें भजे ॥ ४७ ॥
 जयाचें वक्त्र । वाहे गुरुनामाचे मंत्र ।
 गुरुवाक्यावांचूनि शास्त्र । हांतीं न शिवे ॥ ४८ ॥
 शिवतलें गुरुचरणीं । भलतैसें हो पाणी ।
 तया तीर्थें यात्रे आणी । त्रैलोक्यांचीं ॥ ४९ ॥
 श्रीगुरुचें उशिटे । लाहे जें अयचटे ।
 तें तें लोभं चिटे । समाधीसी ॥ ५० ॥
 कैवल्यसुखासाठीं । परमाणु घे किरीटी ।
 उधळती पायांपाठीं । चालतां जे ॥ ५१ ॥
 हें असो सांगावें किती । नाहीं पारु गुरुमक्ती ।
 परी गा उत्क्रांतमति । कारण हें ॥ ५२ ॥

जया इये भक्तीची चाढ । जया इयेविपीचें कोढ ।
 जो हे सेवेयांचून गोढ । न मनी कांहीं ॥ ५३ ॥
 तो तत्त्वज्ञानाचा ठायो । ज्ञाना तेणेचि आवो ।
 हें असो तो देवो । ज्ञानमकु ॥ ५४ ॥
 हें जाण पां साचोकारें । तेथ ज्ञान उघडेनि द्वारें ।
 नांदत असे जगा पुरे । इया रीती ॥ ५५ ॥
 जिथे गुरुसेवेविखीं । माझा जीव अभिलाखी ।
 म्हणोनि सोयचुकी । बोली केली ॥ ५६ ॥
 एन्हवीं असतां हातीं खुळा । मजनावधानीं आंधळा ।
 परिचयेलागीं पांगुळा- । पासूनि मंडु ॥ ५७ ॥
 गुरुवर्णनीं मुका । आळशी पोशिजे फुका ।
 परि मनीं आधीं निका । सानुरागु ॥ ५८ ॥
 तेणेचि पै कारणें । हे स्थूळ पोसणे ।
 पढलें मज म्हणे । ज्ञानदेवो ॥ ५९ ॥
 परि तो बोलु उपसाहावा । आणि बोळगे अवसर देयावा ।
 आतां म्हणेन जी वरवा । ग्रंथार्थुचि ॥ ६० ॥
 परिसा परिसा श्रीकृष्णु । जो भूतभारसहिष्णु ।
 तो बोलतसे विष्णु । पार्थु आइके ॥ ६१ ॥
 म्हणे शुचित्व गा ऐसें । जयापाशीं दिसे ।
 आंग मन जैसें । कापुराचें ॥ ६२ ॥
 कां रत्नाचे दळवाडें । जैसें सवाद्य चोखडें ।
 आंतवाहेरि एके पाडें । सूर्यु जैसे ॥ ६३ ॥
 बाहेरीं कमें झाळला । भीतरीं ज्ञानें उजळला ।
 इही दोही परी आला । पाखाळा एका ॥ ६४ ॥

मृत्तिका आणि जळें । वाद्य येणें मेळें ।
 निर्मळु होय वोलें । वेदांचेनी ॥ ६५ ॥
 मलतेथ बुद्धि बळी । रेज आरिस्ता उजळी ।
 सौंदर्या फेदी थिगळी । वस्त्रांचिया ॥ ६६ ॥
 किंबहुना यियापरी । वाद्य चोख अयधारी ।
 आणि ज्ञानदीपु अंतरी । म्हणोनि शुद्ध ॥ ६७ ॥
 एन्हवीं तरी पांडुसुता । आंत शुद्ध नसतां ।
 बाहेरि कर्म तो तत्त्वतां । विटंबु गा ॥ ६८ ॥
 मृत जैसा घुंगारिला । गाढव तीर्या न्हाणिला ।
 कडुदुधिया माखिला । गुळें जैसा ॥ ६९ ॥
 घोसगृहीं तोरण बांधिलें । कां उपवासी अर्जे लिपिलें ।
 कुंकुमसंदुर केलें । कांतहीनेनें ॥ ७० ॥
 कळस दिमाचे पोकळ । जळो घरील ते झळाळ ।
 काय करूं चित्रीव फळ । आंतु शेण ॥ ७१ ॥
 तैसें कर्म घरिचिलेकडां । न सरे थोर मोलें कुडा ।
 नव्हे मदरेचा घडा । पवित्र गंगें ॥ ७२ ॥
 म्हणोनि अंतरीं ज्ञान व्हायें । मग वाद्य लामेल स्वभायें ।
 घरि ज्ञान कर्म संभवे । ऐसें कें जोडे ॥ ७३ ॥
 यालागीं बाह्य भागु । कर्म घुतला चांगु ।
 ज्ञानें फिटला वंगु । अंतरींचा ॥ ७४ ॥
 तेथ अंतरवाद्य गेलें । निर्मळत्व एक जाहलें ।
 किंबहुना उरलें । शुचित्वाचि ॥ ७५ ॥
 म्हणोनि सद्भाव जबागत । बाहेरि दिसती फांकत ।
 स्फटिकगृहींचे डोलत । दीप जैसे ॥ ७६ ॥

विकल्प जेणें उपजे । नाथिली विकृति निपजे ।
 अमवृत्तीचीं धीजें । अंकुर घेती ॥ ७७ ॥
 ते आइके देसे अथवा भेटे । परि मनीं कांहींचि नुमटे ।
 मेघरगें न कांटे । व्योम जैसें ॥ ७८ ॥
 एन्हवीं इद्रियांचेनि मेळें । विषयांवरी तरी लोळे ।
 परि विकाराचेनि विटाळें । लिपिजेना ॥ ७९ ॥
 भेटलेया घाटेवरी । चोखी आणि माहारी ।
 तेथ नातळे तियापरी । राहाटों जाणे ॥ ८० ॥
 कां पतिपुत्रति आलिंगी । एकाचि ते तरुणांगी ।
 तेथ पुत्रमायाच्या आंगीं । न रिगे कामु ॥ ८१ ॥
 तैसें हृदय चोर । सकल्पविकल्पीं सनीळख ।
 कृत्याकृत्य विशेष । फुडे जाणे ॥ ८२ ॥
 पाणियें हिरा न भिजे । आघणीं हरंलु न रिजे ।
 तैसी विकल्पजातें न लिपिजे । मनोवृत्ति ॥ ८३ ॥
 तया नांव शुचिपण । पार्था या संपूर्ण ।
 हें देखसी तेथ जाण । ज्ञान असे ॥ ८४ ॥
 आणि स्थिरता साचें । घर रिगाली जयाचें ।
 तो पुरुष ज्ञानाचें । आयुष्य या ॥ ८५ ॥
 देह तरी बरिचिलीकडे । आशुलियापरी हिंदे ।
 परि वैसका न मोडे । मानसीची ॥ ८६ ॥
 यत्साधरुनि घेनूचें । स्नेह राना न बचे ।
 नऱती भोग सातयेचे । प्रेमभोग ॥ ८७ ॥
 कां लोमिया दूर जाये । परि जीवु ठेवांचि ठाये ।
 तैसा वेतो चाळितां नव्हे । चळु चित्ता ॥ ८८ ॥

जातया अभ्रासवें । जैसे आकाश न धावे ।
 भगणचर्की न मंवे । ध्रुव जैसा ॥ ८९ ॥
 पांथिकाचिया येरझारा । सर्वे पंधु न वचे घनुर्धरा ।
 कां नाही जेवीं तरुवरां । येणें जाणें ॥ ९० ॥
 तैसा चळणवळणात्मकीं । असोनि ये पांचमौतिकीं ।
 मूतोमीं एकीं । चळिजेना ॥ ९१ ॥
 बाहुटळीचेनि वळें । पृथ्वी जैसी न ढळे ।
 तैसा उपद्रवउमाळें । न लोटे जो ॥ ९२ ॥
 देन्यदुःखीं न तपे । मयशोकीं न कंपे ।
 देहमृत्यु न यासिपे । पातलेनी ॥ ९३ ॥
 आर्तिआशापढिमरें । विविधव्याधीगजरें ।
 उजू असतां पाठिमोरें । नव्हे चित्त ॥ ९४ ॥
 निंदा निस्तोज दंडी । कामलोभा वरपढी ।
 परी लोंब नव्हे बांकुढी । मानसाची ॥ ९५ ॥
 आकाश हें धोसरो । पृथ्वी वरि विरो ।
 परि नेजे मोहरो । चित्तवृत्ति ॥ ९६ ॥
 हांती हांला फुलीं । पासवणा जेविं न घली ।
 तैसा न लोटे दुर्वाक्यशेळीं । साळिल्ला सांतां ॥ ९७ ॥
 क्षीरार्णवाचिया कल्लोळीं । फंपु नाही मंदराचळीं ।
 आकाश न जळे जाळीं । घणवियाच्या ॥ ९८ ॥
 तैसा आला गेला ऊर्मि । नव्हे गजवज मनोधर्मी ।
 किंवहुना धैर्य क्षमी । कल्पांतीही ॥ ९९ ॥

१ हसी. २ हाणला असता. ३ बाजूला. ४ द्रष्ट वचनाच्या धाणानीं.

५ छळला असता.

पै स्थैर्य पेसी माख । बोळिजे जे संविशेख ।
 ते हे वशा गा वेख । देखणेया ॥ ५०० ॥
 हे स्थैर्य निघटें । जेथ आंमंजीवें जोढे ।
 तें ज्ञानाचें उघटें । निधान साचें ॥ १ ॥
 आणि ह्सांदु जैसा घरो । कां दंदिया हतियेरा ।
 न विसंवे मांडारा । घट्टकु जैसा ॥ २ ॥
 कां एकलौतिया वाळका- । वरि पटीनि ठाके अंबिका ।
 मधुविषीं मधुमक्षिका । लोमिणी जैसी ॥ ३ ॥
 अर्जुना जो चापरी । अंतःकरण जतन करी ।
 नेदी उभें ठाकां द्वारी । इंद्रियांच्या ॥ ४ ॥
 म्हणे काम वागुल आशकैल । हे आशा सियारी देखैल ।
 तरी जीया टेंकैल । म्हणोनि विहे ॥ ५ ॥
 बाहेरी धीट जैसी । दादुगा पति कळ्हासी ।
 करी देहणी तैसी । प्रवृत्तीसी ॥ ६ ॥
 सचेतनीं योणेपणें । वेहासकट आटणें ।
 संयमावरी करणें । बुजुनि घाली ॥ ७ ॥
 मनाचिया महाद्वारी । प्रत्याहाराचिया ठाणांतरीं ।
 जो यमदम शरीरीं । जागवी उभे ॥ ८ ॥
 आधारिं नाभीं कंठीं । बंधत्रयाची घरटी ।
 चंद्रसूर्यसंपुटीं । सुये चित्त ॥ ९ ॥
 समार्थाचे शेजेपासीं । बांधोनि घाली घ्यानासी ।
 चित्त चैतन्य समरसीं । आंतु रते ॥ ५१० ॥

अगा अंतःकरणनिग्रहो जो । सो हा हें जाणिजो ।
हा आथी तेथ विजो । । ज्ञानाचा पै ॥ ११ ॥
जयाची आज्ञा आपण । शिरीं चाहे अंतःकरण ।
मनुष्याकारें जाण । ज्ञानाचि तो ॥ १२ ॥

इंद्रियार्थेषु वैराग्यमनहंकार एव च ।
जन्ममृत्युजराव्याधिदुःखदोषानुदर्शनम् ॥ ८ ॥

आणि विषयांविखीं । वैराग्याची निकी ।
पुरयणी मानसीं कीं । जिती आथी ॥ १३ ॥
यमिलिया अन्ना । लाळ न घोटी रसना ।
कां आंग न सूये आलिंगना । मेताचिया ॥ १४ ॥
विष स्वाणें नागवे । जळत घरीं न रिघवे ।
ह्याग्रविधरा न रचवे । वस्ती जेथीं ॥ १५ ॥
धडाडीत लोहरसीं । उढी न घालवे जैसी ।
न करवे उशीशी । अजगराची ॥ १६ ॥
अर्जुना तेणें पाडें । जयासी विषयवार्ता नावडे ।
नेदी इंद्रियांचेनि तोंडें । कांहीं जावों ॥ १७ ॥
जयाचे मनीं आलस्य । देहीं अतिकाश्य ।
शमदमीं सौरस्य । जयासि गा ॥ १८ ॥
तपोव्रतांचा मेळावा । जयाचे ठायीं पांडवा ।
युगांत जया गांवा- । आंतु येतां ॥ १९ ॥
बहु योगाम्यासीं हांव । विजनाकडे धांव ।
न साहे जो नांव । संघाताचें ॥ ५२० ॥

नाराचांचीं आंथुरणें । पूयपंकीं लोळणें ।
 तैसं लेखी भोगणें । ऐहिफीचें ॥ ११ ॥
 आणि स्वर्गातें मानसे । ऐकोनि मानी ऐसें
 कुहिलें पिशित जैसें । श्वानाचें कां ॥ १२ ॥
 तें हें विषयवैराग्य । जें आत्मलामाचें भाग्य ।
 येणें ब्रह्मानंदा योग्य । जीव होती ॥ १३ ॥
 ऐसा उमयमोर्गी प्राप्तु । देखसी जेथ घटुवसु ।
 तेथ जाण रहिवासु । ज्ञानाचा तूं ॥ १४ ॥
 आणि सचाढाचिये परी । ईष्टापूर्ते करी ।
 परी फेलेपण शरीरी । वसां नेदी ॥ १५ ॥
 वर्णाश्रमपोषकें । कर्म नित्यनैमित्तिकें ।
 यामार्जीं फांहीं न ठके । आचरतां ॥ १६ ॥
 परि हें मियां केलें । कीं हें माझेनि सिद्धी गेलें ।
 ऐसें नाहीं ठेविलें । वासनेमार्जीं ॥ १७ ॥
 जैसें अवधितपणें । वायूसि सर्वत्र विचरणें ।
 कीं निरभिमान उदैजणें । सूर्याचें जैसें ॥ १८ ॥
 कां श्रुति स्वभावता बोलि । गंगा काजेंघिण चाले ।
 तैसें अवष्टंभहीन भलें । वर्तणें ज्याचें ॥ १९ ॥
 ऋतुकाळीं तरी फळती । परी फळलों हें नेणती ।
 तयां वृक्षाचिये ऐसी वृत्ति । कर्मां सदा ॥ ५३० ॥
 पर्व मनीं कर्मां बोलों । जेथ अहंकारा उखी जाहली ।
 एकावळीची काढिली । दोरी जैसी ॥ ३१ ॥

संबंधवीण जैसी । अम्रें अस्तर्ती आकाशी ।
 देहीं कमैं तैसी । जयासि गा ॥ ३१ ॥
 मद्यपाआंगीचें वख । कां लेपाहार्तीचें शख ।
 देलावरी शाख । बांधलें आहे ॥ ३२ ॥
 तया पाडें देहीं । जया मी आहे हे सेचिं नाही ।
 निरहंकारता पाहीं । तया नांव ॥ ३३ ॥
 हे संपूर्ण जेथें दिसे । तेथेंचि ज्ञान असे ।
 श्येविर्पी अनारिसें । घोलों नये ॥ ३४ ॥
 आणि जन्ममृत्यु दुःखें । व्याधि वार्धक्य कैलुयें ।
 तियें आंगा न येतां देखे । दुरूनि जो ॥ ३५ ॥
 साधकु विवसिया । कां उपसर्गु योगिया ।
 पावे उणेयापुरेया । धोथंयै जेवीं ॥ ३६ ॥
 घेद जन्मांतरींचें । सर्पा भनौनि न वचे ।
 तेविं अतीतां जन्मांचें । उणें जो वाहे ॥ ३७ ॥
 होळीं हरंळ न विरे । घाई कीत न जिरे ।
 तैसैं काळींचें न विसरे । जन्मदुःख ॥ ३८ ॥
 म्हणे पूयगर्ते रिगाला । अहा मूवरंधें निघाला ।
 कैदा रे मियां चाटिला । कुचस्वेदु ॥ ३९ ॥
 पेसपेसिया परी । जन्माचा कांटाळा धरी ।
 म्हणे आतां तें मी न करीं । जेणें पेसें होय ॥ ४० ॥

१ स्मरण. २ मळ, पाप. ३ निवर्णाल. ४ लपाधी, लपदव. ५ ओळंबा.
 ६ सापाच्या मनातून. ७ खडा, रेंतीचा कण. ८ बाणाचें टोंक, शस्त्र.
 ९ पुढाच्या चरान. १० हाय, हाय रे.

हारी उमचावेया । जुवारी जैसा ये द्याया ।
 की वेरा यापावेया । पुत्र जेचे ॥ ४० ॥
 मारिलियाचेनि रागे । पाटीचा जेवीं सृष्ट मागे ।
 तेण आक्षेपे लागे । जन्मापाटी ॥ ४१ ॥
 परि जन्मती ते लाज । न सांढी जयाचे निज ।
 संभाविता निस्तज । न जिरे जेवीं ॥ ४२ ॥
 आणि मृत्यु पुढा आहे । तोचि कटपाती कां पाहे ।
 परी आजीच हाये । सावधु जो ॥ ४५ ॥
 मार्जी अथावै म्हणतां । थटियेचि पांडुसुता ।
 पोहणार आदता । कासी जेवीं ॥ ४६ ॥
 का न पयता रणाचा ठायो । साभाळिजे जैसा आयो ।
 बोर्ढण सुदजे घायो । न लागताचि ॥ ४७ ॥
 पाहेचा पेणो घाटवर्धा । तव आजीचि होदजे सावधा ।
 जीवु न चचता आपघा । घायिजे जेवीं ॥ ४८ ॥
 एन्ही पेसैं घडे । जो जळत घरीं सापडे ।
 तो भग न पेवाडे । कुहा खणों ॥ ४९ ॥
 चोदिये पायस गेला । तेसेनि जो बुढाला ।
 तो बोवेहीसकट निमाला । कोण सांगे ॥ ५० ॥
 म्हणोनि समर्थसी जेर । जया पडिलें हाडखाइर ।
 तो जैसा आठही पाहर । परजुनि असे ॥ ५१ ॥
 ना तरी केळवली नोवरी । का संन्यासी जयापरी ।
 तैसा न मरता जो करी । मृत्युसूचना ॥ ५२ ॥

१ गमावलेले पुढां मित्रविषयासाठी २ जपतो, टपून असतो ३ आवे
 शाने ४ चित्त ५ अपरपार बोह ६ दाल ७ दुसऱ्या दिवसाचा मुकाम-
 ८ दयाचा ९ समर्थ होतो. १० बोधांत.

पैं गा जो ययापरी । जन्मेंचि जन्म निवारी ।
 मरणें मृत्यु मारी । आपण उरे ॥ ५३ ॥
 तया घरीं हानाचें । सांकडें नाहीं साचें ।
 जया जन्ममृत्यूचें । निमालें शल्य ॥ ५४ ॥
 आणि तयाचिपरी जरा । न टेकतां शरीरा ।
 तारुण्याचिया मरा- । माजीं देखे ॥ ५५ ॥
 म्हणे आजिच्या अवसरों । पुष्टि जे शरीरों ।
 ते पाहे होईल काचरी । वाळली जैसी ॥ ५६ ॥
 निंदेवाचे दयवसाय । तैसे ठाकती हातपाय ।
 अमंत्रिया राजाची परी आहे । बळा यया ॥ ५७ ॥
 फुलांचिया भोगा- । लागीं प्रेम टांगां ।
 तें करेयांचा गुढघा । तैसें होईल ॥ ५८ ॥
 घोढाळाच्या खुरीं । आखाड्यातें धुरी ।
 ते दगा माझ्या शिरीं । पावेल गा ॥ ५९ ॥
 पद्मदळेंसीं देसाळें । मांडताति हे डोळे ।
 ते होती पडवळें । पिकलीं जैसीं ॥ ६० ॥
 भंवईचीं पडळें । योमथती शिनेंसाळें ।
 उरु कुहिजेल जळें । आंसुवांचेनी ॥ ६१ ॥
 जैसें बाभुळीचें खोड । गिरवडूनि जाती सरड ।
 तैसें पिचडीं तोंड । सरकटिजेल ॥ ६२ ॥
 रांधवणी घुलीपुढें । पन्हिचे उम्हताती खातवडे ।
 तैसींचि यें नाकाडें । विडाविडती ॥ ६३ ॥

१ मस्तकाला. २ उंघ्याचा. ३ आपाड मासांतील चान्यानें. ४ 'पायाचें'
 नांवाचा गुरांचा रोग. ५ ईंधेने, चडाओडीने. ६ खोबतात. ७ शिळी सालपटे.

तांघूलें चोंठ रोऊं । हांसतां दांत दाऊं ।
 सनागर मिरऊं । बोल जेणें ॥ ६४ ॥
 तयाचि पाहें या तोंडा । येईल जळंबटाचा लोंढा ।
 इया उमळती दाढा । दांतांसहित ॥ ६५ ॥
 कुळवांडी रिणें दाटली । कां वांकडिया ढोरें वैसलीं ।
 तैसी नुठिल कांहीं केली । जीभचि हे ॥ ६६ ॥
 कुसळें कोरढीं । वारेनं जाती वरढीं ।
 तैसी आपदा तोंढीं । दाढियेसी ॥ ६७ ॥
 आपाढींचेनि जळें । जैसीं झिरपती शैलाचीं मौळें ।
 तैसे खांडीहूनि लाळे । पेटती पूर ॥ ६८ ॥
 वाचेसि अपवाडु । कार्नी अनुघडु ।
 पिंढ गरुवा माकडु । होईल हा ॥ ६९ ॥
 सणाचें बुझवणें । आंदोळे वारेनिगुणें ।
 तैसें येईल कांपणें । सर्वांगासी ॥ ५७७ ॥
 पायां पडती वेंगडी । हात चळती मुरकुंडी ।
 वरयेपणा वांगडी । नाचयिजैल ॥ ७१ ॥
 मळमूत्रद्वारें । होऊनि ठाती खोंकरें ।
 नवसियें होती शतरें । माझिया निधनीं ॥ ७२ ॥
 देखोनि थुंकील जगु । मृत्यूचा पडेल पांगुं ।
 सोडिरियां उबगु । येईल माझा ॥ ७३ ॥
 स्त्रिया म्हणती विवसी । घाळें जाती मूच्छीं ।
 किंवाहुना चिळसी । पात्र होईन ॥ ७४ ॥

उमळीचा उजगरा । सेजियां साशल्यां घरा ।
 शिणयील म्हणती म्हातारा । बहुतांत हा ॥ ७५ ॥
 पेसी वार्धक्याची सूचणी । आपणिया तरुणपणी ।
 देखे मग मनीं । विटे जो गा ॥ ७६ ॥
 म्हणे पाहे हें येईल । आणि आतांचें भोगितां जाईल ।
 मग काय उरेल । हितालागीं ॥ ७७ ॥
 म्हणोनि नाइकणें पावे । तंव आइकोनि घालीं आघवें ।
 पंगु न होतां जावें । तेथ जाय ॥ ७८ ॥
 दृष्टी जंव आहे । तंव पाहावें तेलुलें पाहे ।
 मूकत्या आधीं वाचा वाहे । सुभाषितें ॥ ७९ ॥
 हात होती खुळे । हें पुढील मोटकें कळे ।
 तंव कसनि घाली सकलें । दानादिकें ॥ ८० ॥
 पेसी दशा येईल पुढें । तें मन होईल घेवें ।
 तंव चित्तूनि ठेवीं चोखवें । आत्मज्ञान ॥ ८१ ॥
 जें चोर पाहे झोंवती । तंव आजीचि रुसिजे संपत्ति ।
 कां झांकाझांकी वाती । न वचतां कीजे ॥ ८२ ॥
 तैसें वार्धक्य पावें । मग जें वायां जावें ।
 तें आतांचि आघवें । सवतें करी ॥ ८३ ॥
 आतां मोडूनि ठेलीं दुगें । फां वळित धरिलें सगें ।
 तेथ उपेक्षूनि जो निघे । तो नागवला कीं ॥ ८४ ॥
 तैसें वृद्धाप्य होय । झालेपण तें वायां जाय ।
 जे तो शतवृद्ध आहे । नेणों कैचा ॥ ८५ ॥
 झाडिलींचि कौळें झाडी । तया न फळे जेविं बांडी ।
 जाहला अग्नि तरी राखोंडी । जाळील काई ॥ ८६ ॥

मृणोनि वार्धक्याचेनि आठवे । वार्धक्या जो नागवे ।
 तयाच्या ठायीं जाणावे । ज्ञान आहे ॥ ८७ ॥
 तेसेचि नाना रोग । पढिघाती पुढां आंग ।
 तव आरोग्याचे उपेग । करुनि घाली ॥ ८८ ॥
 सापाच्या तोंडीं । पढिली जे उढी ।
 ते लाऊनि साढी । प्रबुद्ध जैसा ॥ ८९ ॥
 तैसा वियोगें जेणें हु खें । विपत्ति शोक पोखे ।
 ते स्नेह सांझुनि सुखे । उदासु होय ॥ ९० ॥
 आणि जेणेंजेणें कढें । दोष सूतल तोंडे ।
 तया कर्मरंधीं गुंटे । नियमाचे दाटी ॥ ९१ ॥
 ऐसऐसिया आंइती । जयाची परी असती ।
 तोचि तो ज्ञानसपत्ती । गोसांवी गा ॥ ९२ ॥
 आता आणीकही एक । लक्षण अलोकिक ।
 सांगेन आइक । धनजया ॥ ९३ ॥

असक्तिरनभिष्वगः पुत्रदारपुत्रादिषु ।

नित्य च समचित्तत्वादिष्टानिष्टोपपत्तिषु ॥ ९ ॥

तरि जो या देहावरी । उदासु ऐसिया परी ।
 उंखिता जैसा बिढारी । वैसला आहे ॥ ९४ ॥
 कां वृक्षाची साउली । वाटे जाता मीनली ।
 घरावरी तेहुली । आस्था नारीं ॥ ९५ ॥
 साउली सरिसीच असे । परी असे हें नेणिजे जैस ।
 स्त्रियेचें तैसें । लोलुप्य नाही ॥ ९६ ॥

आणि प्रजा जे जाली । तियें वस्तीकरें आलीं ।
 कां गोखें वैसलीं । रुखातळीं ॥ १७ ॥
 जो संपत्तीमार्जी असतां । ऐसा गमे पांडुसुता ।
 जैसा कां वाटे जातां । साक्षी ठेविला ॥ १८ ॥
 किंबहुना पूसा । पांजरियामार्जी जैसा ।
 वेदाक्षेपी तैसा । विहूनि असे ॥ १९ ॥
 एन्हवीं दारागृहपुत्रीं । नाहीं जया मैत्री ।
 तो जाण पां धात्री । हानासि गा ॥ ६०० ॥
 महासिंधू जैसे । ग्रीष्मवर्षी सरिसे ।
 इष्टानिष्ट तैसैं । जयाच्याठायीं ॥ १ ॥
 कां तीन्हीकाल होतां । त्रिधा नव्हे सविता ।
 तैसा सुखदुःखीं चित्ता । भेद नाहीं ॥ २ ॥
 जेथ नमाचेनि पाडें । समत्या उणें न पडे ।
 तेथ हान शोकडें । बोलख तूं ॥ ३ ॥

मयि धानन्ययोगेन भक्तिरव्याभिचारिणी ।

विविक्तदेशसेवित्वमरातिर्जनसंसदि ॥ १० ॥

आणि मीवांचूनि कांहीं । आणीक गोमटे नाहीं ।
 ऐसा निश्चयोचि पाहीं । जयाचा केला ॥ ४ ॥
 शरीर घाचा मानस । पियालीं कृतनिश्चयाचा कोश ।
 एक मीवांचूनि यास । न पाहती आन ॥ ५ ॥
 किंबहुना निकट निज । जयाचें जाहलें मज ।
 तेणें आपणयां आम्हां सेज । एकी केली ॥ ६ ॥

रिगतां वह्नुमापुढें । नाहीं आंगीं जीवीं सांकडें ।
 तिये कांतेचेनि पाडें । एकसरला जो ॥ ७ ॥
 मिळोनि मिळताचि असे । समुद्रीं गंगाजळ जैसे ।
 मी होऊनि मज तैसें । सर्वस्वें भजती ॥ ८ ॥
 सूर्याचां होणां होइजे । कां सूर्यासवेंचि जाइजे ।
 हें विकलेपण साजे । प्रभेसि जेवीं ॥ ९ ॥
 पै पाणियाचिये भूमिके । पाणी तळपे कौतुके ।
 ते लहरी म्हणती लौकिकें । एन्हीं तें पाणी ॥ १० ॥
 जो अनन्यु यापरी । मी जाटलाही मातें घरी ।
 तोचि तो मूर्तधारी । ज्ञान पै गा ॥ ११ ॥
 आणि तीर्थे धौते तडे । तपोवनें चोरटें ।
 आवडती कपाटे । वसवू जया ॥ १२ ॥
 शैलकक्षांचीं छुहरें । जळाशयपरिसरें ।
 अधिष्ठी जो आदरें । नगरा न ये ॥ १३ ॥
 घट्टु एकांतावरी प्रीति । जया जनपदाची खंती ।
 जाण मनुष्याकारें मूर्ति । ज्ञानाची तो ॥ १४ ॥
 आणिकही पुढती । चिन्हें गा सुमति ।
 ज्ञानाचिये निरुती । लागीं सांगीं ॥ १५ ॥

अभ्यात्मज्ञाननिरत्यत्वं तत्त्वज्ञानार्थदर्शनम् ।

एतज्ज्ञानमिति प्रोक्तमज्ञान यदुताडन्यथा ॥ ११ ॥

तरी परमात्मा पैसें । जें एक घस्तु असे ।

तें जया दिसे । ज्ञानास्तव ॥ १६ ॥

तें एकाचानि आन । जिये भवस्वर्गादि ज्ञाने ।

तें अज्ञान ऐसा मनें । निवयो केला ॥ १७ ॥

जेवढी ज्ञानाची वृद्धि । तेवढीच जयाची बुद्धि ।
 तो ज्ञान हें शाब्दी- । करणे न लगे ॥ ३१ ॥
 पे ज्ञानाचिचे प्रभेसवे । जयाची मति क्षेयी पावे ।
 तो हातधराणिया शिवे । परतस्वाते ॥ ३२ ॥
 तोचि ज्ञान हे बोलता । विस्मयो कवण पांडुसुता ।
 काय सवितयातें सविता । म्हणावे असे ॥ ३३ ॥
 तव श्रोते म्हणती असो । न सांग तयाचा अतिसो ।
 ग्रथोक्ति तेथ आढसो । घालिसी का ॥ ३४ ॥
 तुझा हाचि आम्हां थोरु । दबतुत्वाचा पांडुणेरु ।
 जे ज्ञानविषो फारु । निरोपिला ॥ ३५ ॥
 रसु होआया अतिमातु । हा घेतासि कविमदु ।
 तरी अवतूनि शत्रु । करितोसि कां गा ॥ ३६ ॥
 ठायीं बैसतिचे वेळे । जे रससोय घेऊनि पळे ।
 तिथेचा घेरु घोडेवु मिले । कोणा अर्था ॥ ३७ ॥
 आघवाचि विपीं मांदी । परि माजवणी टेकॉ नेदी ।
 ते तुरतोढी नुसधी । पोसी कवण ॥ ३८ ॥
 तैसी ज्ञानीं मति न फाके । येर जल्पती नेणों कौतुक ।
 परि ते असो निकें । केलें तुया ॥ ३९ ॥
 जया ज्ञानलेशोद्देशे । किजती योगादि सायासे ।
 ते धणीचें आणि तुझिया पैसे । निरूपण ॥ ४० ॥
 अमृताची सातवांकुडी । लागो का अनुघडी ।
 सुखाच्या दिवसकाटी । गणिजतु का ॥ ४१ ॥
 पूर्णचंद्रेंसीं राती । युग एक असोनि पाहाती ।
 तारि काय न पाहत आहाती । चकोर ते ॥ ४२ ॥

तैसैं ज्ञानाचें वोळणें । आणि येणें रसाळपणें ।
 आतां पुरे कोण म्हणे । आकर्णितां ॥ ४३ ॥
 आणि समाग्य पाहुणा ये । सुभगाचि वाढती होये ।
 तें सरों नेणें रससोये । ऐसैं आर्थी ॥ ४४ ॥
 तैसा जाहला प्रसंगु । जे हानीं आम्हांसि लागु ।
 आणि तुजही अनुरागु । आथि तेथ ॥ ४५ ॥
 म्हणोनि यया वाखाणा । पासीं से आली चौगुणा ।
 न म्हणां न येसी देखणा । होसी हानी ॥ ४६ ॥
 तरी आतां ययावरी । प्रज्ञेच्या माजघरीं ।
 पदें साच करीं । निरूपणीं ॥ ४७ ॥
 या संतवाक्यासरिसैं । म्हणितलें निवृत्तिशसैं ।
 माझेंही जी ऐसैं । मनोगत ॥ ४८ ॥
 यावरी आतां तुम्ही । आज्ञापिला स्वामी ।
 तारे वायांचि वागमी । याढां नेदीं ॥ ४९ ॥
 एवं हयें अवधारा । ज्ञानलक्षणें अठरा ।
 श्रीकृष्णें धनुर्धरा । निरूपिलीं ॥ ५० ॥
 मग म्हणे या नांवें । ज्ञान एथ जाणावें ।
 हें स्वमत आणि आचव । ज्ञानियेही म्हणती ॥ ५१ ॥
 करतळावरी वाटोळा । डोलतु देखिजे आंवळा ।
 तैसैं ज्ञान आम्ही डोळां । दाविलें तुज ॥ ५२ ॥
 आतां धनंजया महामती । अज्ञान ऐसी वदंती ।
 तेही सांगों व्यक्ति । लक्षणेंसी ॥ ५३ ॥
 एन्हवीं ज्ञान फुडें जालिया । अज्ञान जाणवे धनंजया ।
 जें ज्ञान नव्हे तें अपैसया । अज्ञानाचि ॥ ५४ ॥
 पाहें पां दिवसु आघया सरे । मग रात्रीची यारी उरें ।
 वांचूनि कांहीं तिसरें । नाहीं जेवीं ॥ ५५ ॥

तैसें ज्ञान जेथ नाहीं । तें अज्ञानचि पाहीं ।
 तरी लांगों कांहीं कांहीं । चिन्हें तियें ॥ ५६ ॥
 तरि संभावने जिये । जो मानाची घाट पाहे ।
 सत्कारें होये । तोपु जया ॥ ५७ ॥
 गर्वें पर्वतार्ची शिखरें । तैसा महत्वावरुनि नुतरे ।
 तथाचिया ठायीं पुरें । अज्ञान आहे ॥ ५८ ॥
 आणि स्वधर्माची मांगळी । बांधे वाचेच्या पिंपळीं ।
 उभिला जैसा देउळीं । जाणोनि कुंचा ॥ ५९ ॥
 घाली विधेचा पसारा । सुये सुकृताचा डांगीरा ।
 करी तेतुलें मोहरा । स्फीतीचिया ॥ ६० ॥
 आंग वरिवरी चर्ची । जनातें अभ्यर्चिता वंची ।
 तो जाण पां अज्ञानाची । खाणी पथ ॥ ६१ ॥
 आणि घन्ही घर्नी विचरे । तेथ जळती जैसीं जंगमें स्यावरें ।
 तैसें जयाचेनि आचारें । जमा दुःख ॥ ६२ ॥
 कौतुकें जें जें जल्पे । तें सायळाह्मनि तीख रुपे ।
 विपाह्मनि संकल्पें । मारकु जो ॥ ६३ ॥
 तथातें बहु अज्ञान । तो अज्ञानाचें निघान ।
 हिंसेसि आयतन । जयाचें जिणें ॥ ६४ ॥
 आणि फुंकें भाता फुगे । रेचिलिया सवंचि उफगे ।
 तैसा संयोगवियोगें । चढे चोहटे ॥ ६५ ॥
 पडली वारयाचिया धाळसां । धुळी चढे आकाशा ।
 हरिखा वळधे तैसा । स्तुतीविळे ॥ ६६ ॥
 निंदा मोटकी आदके । आणि कपाळ घरुनि ठाके ।
 थेंबें धिरे घारेनि शोखे । चिरालु जैसा ॥ ६७ ॥

तैसा मानापमानां होये । जो कोणहीचि ऊर्मी न साहे ।
 तयाच्या ठायीं आहे । अज्ञान पुरे ॥ ६८ ॥
 आणि जयाचिया मनीं गांठी । वरियरी मोकळी वाचा दिटी ।
 आंगें मिळे जीवें पाठी । भलतया दे ॥ ६९ ॥
 व्याघाचें चारा घालणें । तैसें प्राजळ जोगावणें ।
 चांगांचीं अंतःकरणें । विरु करी ॥ ७० ॥
 गार दोवाळें गुंडाळली । कां निंबोळी जैसी पिकली ।
 तैसी जयाची भली । वासकिया ॥ ७१ ॥
 अज्ञान तयाचिया ठायीं । ठेविलें असे पाहीं ।
 या बोला आन नाही । सत्य मानीं ॥ ७२ ॥
 आणि गुरुकुळें लाजे । जो गुरुमक्ती उमजे ।
 विद्या घेऊनि माजे । गुरुसींचि जो ॥ ७३ ॥
 तयाचें नाम घेणें । तें वाचे शूद्राज होणें ।
 परि घडलें लक्षणें । बोलतां इयें ॥ ७४ ॥
 आतां गुरुमक्ताचें नांव घेवें । तेणें वाचेसि प्रायश्चित्त देवें ।
 गुरुसेवका नांव पावें । सूर्य जैसा ॥ ७५ ॥
 येतुलेनि पांगु पापाचा । निस्तरेल हे वाचा ।
 जो गुरुतल्पगाचा । नामां जाला ॥ ७६ ॥
 हा ठायवरी । तया नामाचें भय हरी ।
 मग म्हणे अवघारी । आणिकें चिन्हें ॥ ७७ ॥
 तरी अंगें कर्म दिला । जो मनें विकल्पें भरला ।
 अढ्यांचा अवगळला । कुहा जैसा ॥ ७८ ॥
 तया तोंडीं कांढिवडें । आंतु नुसर्घीं हाडें ।
 अशुचि तेणें पाडें । सवाद्य जो ॥ ७९ ॥

जैसें पोटा लागीं सुणें । उघडें झांकलें न म्हणें ।
 तैसें आपलें परावें नेणें । द्रव्यालागीं ॥ ६८० ॥
 इया ग्रामसिंहाचिया ठायीं । जैसा मिळणीं ठायो अठायो
 नाहीं । तैसा स्त्रीविपर्यीं कांहीं । विचारीना ॥ ८१ ॥
 कर्माचा वेळु चुके । कां नित्य नैमित्तिक ठाके ।
 तें जया न दुखे । जीवामार्जी ॥ ८२ ॥
 पापी जो निहृगु । पुण्याविपर्यीं अति निलागु ।
 जयाचिया मनीं येगु । विकल्पाचा ॥ ८३ ॥
 तो जाण निखिळा । अज्ञानाचा पुतळा ।
 जो बांधोनि असे ढोळां । विन्ताशेतें ॥ ८४ ॥
 आणि स्वार्थे अळुमाळें । जो धर्यापासोनि चळें ।
 जैसें तृणबीज दळें । मुंगियेचेनि ॥ ८५ ॥
 पायो सुदलिया सवें । जैसें थिल्लर कालवे ।
 तैसा मयाचेनि नाचें । गजवजे जो ॥ ८६ ॥
 मनोरथांचिया धारसां । वाहणें जयाचिया मानसा ।
 पूरी पढिला जैसा । दुधिया पाहीं ॥ ८७ ॥
 वायूचेनि सावांये । धूं दिगंतरा जाये ।
 दुःखवार्ता होये । तैसें जया ॥ ८८ ॥
 याउधर्णाचिया परी । जो आश्रो केहींचि न धरी ।
 क्षेत्री तीर्थी पुरी । चारोनिणें ॥ ८९ ॥
 कां मातलिया सरदा । पुढती चूड पुढती झेंडा ।
 हिंदणवारा कोरदा । तैसा जया ॥ ९० ॥
 जैसा रांबिल्पाविणें । रांजणु चारोनिणे ।
 तैसा पडे ते राहणें । पन्तवीं हिंडे ॥ ९१ ॥

तयाच्या ठायीं उदंड । अज्ञान असे वितंड ।
 जो चांचल्यें भावंड । मर्कटाचें ॥ ९२ ॥
 आणि पै गा धनुर्घरा । जयाच्या अंतरा ।
 नाहीं बोटांवारा । संयमाचा ॥ ९३ ॥
 लंडिये आला लंडा । न मनी वाळुवेचा घरंडा ।
 तैसा निपेधाच्या तोंडा । विहेना जो ॥ ९४ ॥
 घृतातें आढ मोढी । स्वधर्मु पायें घोलांढी ।
 नियमाची आस तोढी । जयाची क्रिया ॥ ९५ ॥
 नाहीं पापाचा कंटाळा । नेणे पुण्याचा जिव्हाळा ।
 खाजेचा पेंढवळा । खाणोनि घाली ॥ ९६ ॥
 कुळेंसीं जो पाठमोरा । वेदाज्ञेसीं दुग्धा ।
 कृत्याकृत्यदयापारा । निवाडु नेणे ॥ ९७ ॥
 घसू जैसा मोकाडु । चारा जैसा अफाडु ।
 फुटला जैसा पाडु । निर्जर्मीचा ॥ ९८ ॥
 आंधळें हातिळें मातलें । कां डोंगरीं जैसें पेटलें ।
 तैसें विपर्यीं सुटलें । चित्त जयाचें ॥ ९९ ॥
 पै उबधेडां काय न पडे । मोकाडु कोणा नातुडे ।
 ग्रामद्वारींचें आढें । नोलांढी कोण ॥ १०० ॥
 जैसें सर्त्रीं अन्न जालें । कां सामान्या घीकें आलें ।
 बाणसियेचें उभविलें । कोण न रिगे ॥ १ ॥
 तैसें जयाचें अंतःकरण । तयाच्या ठायीं संपूर्ण ।
 अज्ञानाची जाण । ऋद्धि आहे ॥ २ ॥

१ घरबंध, २ बलंडा, बांध, घरण. ३ लकिरड्यावर, ४ तेज,
 ५ बाभ्याचें उघडें दुकान.

आणि विषयांची गोडी । जो जीतु मेला न संडी ।
 स्वर्गाही खावया जोडी । एयूनीचि ॥ ३ ॥
 जो अखंड भोगा जचे । जया व्यसन काम्यक्रियेचें ।
 मुख देखोनि विरक्ताचें । सचैल करी ॥ ४ ॥
 विषो शिणोनि जाये । परि न शिषे सावधु नोहे ।
 कुहिला हातीं राये । कोटी जैसा ॥ ५ ॥
 खरी टंकी नेदी उहे । लातौनि फोडी नाकाढें ।
 तन्ही जेवि न काढे । माघौता खरु ॥ ६ ॥
 तैसा जो विषयांलागीं । उढी घाली जळतिये आगीं ।
 व्यसनाची आगीं । लेणी मिरवी ॥ ७ ॥
 फुटोनि पडे तंव । मृग दाढवी हांव ।
 परि न म्हणे ते माव । रोहिणीची ॥ ८ ॥
 तैसा जन्मोनि मृत्यूवरी । विषयीं चासितां बहुतीं परी ।
 तन्ही चासु नेघे धरी । अधिके प्रेमे ॥ ९ ॥
 पहिलिये वाळदशे । आई वा हेंचि पिसें ।
 तें सर मग स्त्रीमांसे । भुलोनि टाके ॥ १० ॥
 मग स्त्री भोगितां थावो । वृद्धाप्य लागे येवों ।
 तैहां तोचि प्रेमभावो । वाळकासि आणी ॥ ११ ॥
 आंधळें घ्यालें जैसें । तैसा वाळें परियसे ।
 परी जीवें मरे तों न त्रासे । विषयांसि जो ॥ १२ ॥
 जाण तयाच्या ठाहीं । अज्ञानासि पाव नाहीं ।
 आतां आणीक काहीं । चिन्हें सांगों ॥ १३ ॥
 तरि देह ताचि आत्मा । ऐसेया जो मनोधर्मा ।
 वळघोनियां कर्मां । आरंभु करी ॥ १४ ॥
 आणि उणें कां पुरें । जें जें कांहीं आचरे ।
 तयाचेनि आविष्करे । कुंयां लागे ॥ १५ ॥

डोइये ठेविलेनि भोजें । देवेंलविसें जेवीं फुंजे ।
 तैसा विद्यावयसा माजे । उताणा चाले ॥ १६ ॥
 म्हणे मीचि एकु आर्या । माझ्याचि घरीं संपत्ति ।
 माझी आचरती रीति । कोणा आहे ॥ १७ ॥
 नाही माझेनि पाहें वाडु । मी सर्वजु एकुचि रुहु ।
 ऐसा गर्वतुष्टिगंडु । घेऊनि ठाके ॥ १८ ॥
 व्याधि लागलिया माणुसा । न येचि भोग दाजं जैसा ।
 निकें न साहे जो तैसा । पुढिलांचें ॥ १९ ॥
 पें गुणु तेतुला खाय । स्नेह कीं जाळितु जाय ।
 जेय ठेविजे तेथ होय । मसीपेसें ॥ ७१० ॥
 जीयनं शिंपिला तिढिपिढी । बीजिला प्राण सांढी ।
 लागला तरी काढी । उरों नेदी ॥ २१ ॥
 आळुमाळ प्रकाशु करी । तेतुलेनीच उवारा घरी ।
 तैसिया दीपाचिया परी । सुबिद्यु जो ॥ २२ ॥
 औपधाचेनि नांवें अमृतें । जैसा नवज्वर आवुंथे ।
 कां विपचि होऊनि परते । सर्पां दूष ॥ २३ ॥
 तैसा सद्गुणीं मत्सर । व्युत्पत्तिअहंकार ।
 तपोज्ञानें अपार । ताठा चढे ॥ २४ ॥
 अंत्यु रागिवे बैसविला । आरें घारणु गिळिला ।
 तैसा गवें फुगला । देखसी जो ॥ २५ ॥
 जो लाटणें ऐसा न लवे । पाथरु तेविं न द्रवे ।
 गुणिधासि नांगवे । फोडसें तैसें ॥ २६ ॥

१ बाहुलें, प्रतिमा. २ भगत. ३ दुधानें. ४ विक्रोपास जातो.
 ५ अन्त्यज. ६ खाव, मेढ. ७ मोत्रिकास. ८ फुरसें.

किंवहुना तयापासीं । अज्ञान आहे वाढीसीं ।
 हें निकरें गा तुजसी । बोलत थसों ॥ २७ ॥
 आणीकही धनजया । जो गृहदेहसामप्रिया ।
 न देखे कालचेया । जन्मात गा ॥ २८ ॥
 कृतघ्ना उपकार केला । का चोरा व्यवहार दिधला ।
 निसुगुं स्तविला । विसरे जैसा ॥ २९ ॥
 बोढाळिता लाविलें । ते तैसाचि कान पूसं वोलें ।
 कीं पुढती ओढाळू आलें । सुणे जेसं ॥ ७३० ॥
 वेढूक सापाचिया तोंढीं । जातसे सबुडबुडीं ।
 तो माक्षिकाचिया कोडी । स्मरेना काहीं ॥ ३१ ॥
 तैसीं नवही द्वारे स्रवती । आगीं देहाची लुती जिती ।
 जेणें जाली तें चिर्सी । सलेना जया ॥ ३२ ॥
 मातेच्या उदरकुहरीं । पचूनि विष्टेच्या दाथरीं ।
 जठरीं नवमासघरी । उकडला जो ॥ ३३ ॥
 ते गर्मीची जे व्यथा । का जें जालें उपजता ।
 तें काहींचि सर्वथा । नाठवी जो ॥ ३४ ॥
 मलमूत्रपकीं । जें लोळतें घाळ अकीं ।
 ते देखोनि जो न थुकी । त्रासु नेघे ॥ ३५ ॥
 कालचि ना जन्म गेलें । पाहेच पुढती आले ।
 ऐसं हें काहीं वाटले । नाहीं जया ॥ ३६ ॥
 आणि पै तयाचि परी । जीविताची फरारी ।
 देखोनि जो न करी । मृत्युचिंता ॥ ३७ ॥
 जिणेयाचेनि विश्वासें । मृत्यु एक एथ असे ।
 हें जयाचेनि मानस । मानिजेना ॥ ३८ ॥

अल्पोदकींचा मासा । हें नाटे ऐसिया आशा ।
 न वचेचि कां जैसा । अगाध डोहां ॥ ३९ ॥
 कां गोरीचिया भुली । मृग व्याघा दृष्टि न घाली ।
 गळु न पाहतां गिळिली । उंडी मीनं ॥ ७४० ॥
 दीपाचिया झगमगा । जाळील हें पतंगा ।
 नेणवेचि पें गा । जयापरी ॥ ४१ ॥
 गढाक निद्रासुखें । घर जळत असे तें न देखे ।
 नेणतां जेवीं घिरे । रांधिले अन्न ॥ ४२ ॥
 तैसा जीविताचेनि मिपें । हा मृत्युचि आला असे ।
 हें नेणेचि राजसें । सुखें जो गा ॥ ४३ ॥
 शरीरींचि घाढी । अहोरात्रांची जोडी ।
 विषयसुखप्रौढी । साचचि मानी ॥ ४४ ॥
 परि बापुढा ऐसें नेणे । जें वेश्पेचें सर्वस्य देणें ।
 तेंचि तें नागयणें । रूप एथ ॥ ४५ ॥
 संवचोराचें साजणें । तेंचि तें प्राण घेणें ।
 लेपा सपन करणें । तोचि नाशु ॥ ४६ ॥
 पांडुरोगें आंग सुटलें । तें तयाचि नाचें खुटलें ।
 तैसं नेणें भुललें । आहारनिद्रा ॥ ४७ ॥
 सन्मुख झूला । धांवतया पायें चपळा ।
 प्रतिपदीं ये जवळा । मृत्यु जेवीं ॥ ४८ ॥
 तेविं देहा जंव जंव वाहु । जंव जंव दिवसांचा पवाहु ।
 जंव जंव सुरवाहु । भोगांचा हा ॥ ४९ ॥
 तंव तंव अधिकाधिकें । मरण आयुष्यातें जिंके ।
 मीठ जेविं उदकें । घांसिजत असे ॥ ७५० ॥
 तैसं जीवित्य जाये । तयास्तव काळु पाहे ।
 हें हातोहातींचें न होये । टाउकें जरा ॥ ५१ ॥

न धरावा तो सगु । न लगावे तेथ लागु ।
 नाचरावा तो मार्गु । आचरे जो ॥ ७६ ॥
 नायकावें ते आइके । न बोलावें तें वके ।
 परि दीप होतील हे न देखे । प्रवर्तता ॥ ७७ ॥
 अगा मनासि रुचाव । येतुलेनि कृत्याकृत्य नाठवे ।
 जो करणेयाचेचि नाव । मलतेचि करी ॥ ७८ ॥
 परि पाप मज होइल । का नरकयातना येईल ।
 हे काहींचि पुढील । देखेना जो ॥ ७९ ॥
 तयाचेचि आगलगे । अज्ञान जर्गी दाहुगे ।
 जें सद्धानाही सग । झोंवों सके ॥ ८० ॥
 परी असो हें आइक । अज्ञानचिन्ह आणिक ।
 जेणें तुज सम्यक । जाणवे त ॥ ८१ ॥
 तरी जयाची प्रीति पुरी । गुतली देखसी घरीं ।
 नवगघकेसरीं । भ्रमरी जैसी ॥ ८२ ॥
 साकरेचिया राशीं । घेसली लुठे माशी ।
 तैसेनि स्त्रीचित्त आवेशी । जयाचे मन ॥ ८३ ॥
 ठेला वेढूक कुडीं । मशक गुतला शेंबुडीं ।
 जैसा दोरु सधुडबुडीं । रुतला पकीं ॥ ८४ ॥
 तैसें घरींहुनि निघणे । नाहीं जीवें मनें प्राणें ।
 जया साप होऊनि असणे । भाटीं तिये ॥ ८५ ॥
 प्रियोत्तमाचिया कठीं । प्रमदा घे आटी ।
 तेशी जीवेंसी कोपटी । धरुनि ठाके ॥ ८६ ॥
 मधुरसोदेश । मधुकर जचे जैसें ।
 गृहगोपन तैसें । करी जो गा ॥ ८७ ॥

म्हातारणीं जालें । रत्न एक विपोइलें ।
 तथाचें कां जेतुलें । मातापितरां ॥ ८८ ॥
 तेतुलेनि पाडें पार्था । घरीं जया प्रेमआस्था ।
 आणि स्त्रीवांचूनि सर्वथा । जाणेना जो ॥ ८९ ॥
 तैसा स्त्रीदेहीं जो जीवें । पढोनियां सर्वमावें ।
 कोण मी काय करावें । कांहीं नेणें ॥ ९० ॥
 महापुरुषाचें चित्त । जालिया वस्तुगत ।
 ठाके व्यवहारजात । जयापरी ॥ ९१ ॥
 हानि लाज न देखे । परापवाइ नाहके ।
 जयाचीं हृदियें एकसुलें । स्त्रिया केलीं ॥ ९२ ॥
 चित्त आराधी स्त्रियेचें । आणि तियेचेनि छंदें नाचे ।
 माकड गारुडीयाधें । जैसें होय ॥ ९३ ॥
 आपणपेंही शिणवी । इष्टमित्र दुखवी ।
 मग कवडाचि वाढवी । लोभी जैसा ॥ ९४ ॥
 तैसा दानपुण्य खांची । गोत्रकुटुंबा वंची ।
 परी गारी भरी स्त्रियेची । उणी हों नेदी ॥ ९५ ॥
 पूजितीं दैवतें जोगावी । गुरुतें वोलें शकवी ।
 मायवापां दावी । निदरपण ॥ ९६ ॥
 स्त्रियेच्या तरी धिखीं । मोगुसंपत्ति अनेकी ।
 आणि वस्तु निकी । जे जे देखे ॥ ९७ ॥
 प्रेमाधिलेनि भक्तें । जैसेनि मजिजे कुळदैवतें ।
 तैसा एकामचिंतें । स्त्री जो उपासी ॥ ९८ ॥
 साच आणि चोख । तें स्त्रियेसीचि अशेख ।
 येराविपर्यां जोगावणूक । तेही नाहीं ॥ ९९ ॥

इयेतें हन कोणी वेतैल । दयेसी वेत्तासे जाईल ।
 तरि युगचि बुडैल । ऐसैं जया ॥ ८०० ॥
 नायटेयांभेण । न मोडिजे नागांची आण ।
 तैसी पाळी उणावुण । स्त्रियेची जो ॥ १ ॥
 किंवहुना धनंजया । स्त्रीचि सर्वस्य जया ।
 आणि तियेचिया जालिया- । लागीं प्रेम ॥ २ ॥
 आणिकही जें समस्त । तियेचें संपत्तिजात ।
 तें जीवाह्मनि आत । मानी जो कां ॥ ३ ॥
 तो अज्ञानासी मूळ । अज्ञाना त्याचेनि वळ ।
 हें असो केवळ । तो तेचि रूप ॥ ४ ॥
 आणि मातलिया सागरीं । मोकलिया तरी ।
 लाटांच्या येरझारीं । आंदोळे जेवीं ॥ ५ ॥
 तेविं प्रिय वस्तु पावे । आणि सुखें जो उंचावे ।
 तैसाचि अम्रियासवे । तळवद्दु ये ॥ ६ ॥
 ऐसेनि जयाचे चित्ती । वैषम्यसाम्याची चालेनी ।
 वाहे तो महामती । अज्ञान गा ॥ ७ ॥
 आणि माझ्या ठायीं भक्ति । फळांलागीं जया आर्ती ।
 धनोदेशें विपक्ति । नष्टणें जेवीं ॥ ८ ॥
 ना तरी कांताच्या मानसीं । रिगोनि स्वैरिणी जैसी ।
 राहाटे जारैसी । जावयालागीं ॥ ९ ॥
 तैसी मातें किरीटी । मजती गा पाउटी ।
 करुनि जो विडी । विषो सूये ॥ ८१० ॥
 आणि मज्जिलियासवें । तो विषो जरी न पावे ।
 तरी सांडी म्हणे आपचें । टवाट हें ॥ ११ ॥

कुणवट कुळवाढी । तैसा आन आन देव मांडी ।
 आदिलाची परवढी । करी तथा ॥ १२ ॥
 तथा गुरुमार्गा टंके । जयाचा सुगरवा देखे ।
 तरी तथाचा मंडु शिके । येरु नेघे ॥ १३ ॥
 प्राणिजातेंसी निष्ठुरु । स्यावरीं बहु मरु ।
 तेवोचिं नाहीं एकसरु । निर्याहो जया ॥ १४ ॥
 माझी मूर्ति निफजवी । ते घराचे कोनीं विसवी ।
 आपण देवोदेवी—। यात्रे जाय ॥ १५ ॥
 नित्य आराधन माझें । कार्जी कुळदेवता भजे ।
 पर्वविशेषं कीजे । पूजा आना ॥ १६ ॥
 माझें अधिष्ठान घरीं । आणि वीसे आनाचे करी ।
 पितृकार्यावसरीं । पितरांचा होय ॥ १७ ॥
 एकादशीच्या दिवसीं । जेतुला पाहु आम्हांसी ।
 तेतुलाचि नागांसि । पंचमीसी ॥ १८ ॥
 चौथ मोटकी पाहे । आणि गणेशाचाचि होये ।
 चाउदसीं म्हणे माये । तुझाचि यो दुर्गे ॥ १९ ॥
 नवमीतें मांडी । भग वैसे नवचंडी ।
 आदित्यवारीं वाढी । बहिरवां पार्थी ॥ ८२० ॥
 पाठीं सोमवार पावे । आणि बेलेंसीं लिंगा धांवे ।
 ऐसा एकलाचि आघवे । जोगावी जो ॥ २१ ॥
 ऐसा अखंड भजन करी । उगा नोहे क्षणमरी ।
 अवघेन गांवद्वारीं । अहेचें जैसी ॥ २२ ॥

१ प्रकार, सेवारीति. २ थाटमाट. ३ मृत आणि नवस. ४ बाजारवसवी
 किंवा गांवच्या वेशीवर राहणारी मुवाखिनी, वेश्या.

म्हणोनि आतां विशेषें । तो ज्ञानाचें तत्त्व न देखे ।
 हें सांगावें आंखलेखें । न लगे तुज ॥ ४७ ॥
 जेव्हां सगळें घाटिलें । तेव्हांचि पोटीचें धालें ।
 तैसें मागिले पदें बोलिलें । तेंचि होय ॥ ४८ ॥
 वांचूनियां वेमळें । रूप करणें हें न मिळें ।
 जेविं अवतिलें आंधळें । तें दुजेनसीं ये ॥ ४९ ॥
 एवं इये उपरतीं । अज्ञानचिन्हें मागुती ।
 अमानित्वादि प्रभृति । वाखाणिलीं ॥ ५० ॥
 जे ज्ञानपदें अठरा । केलियां येरी मोहरां ।
 अज्ञान या आकारा । सहजें येती ॥ ५१ ॥
 मार्गां श्लोकाचेनि आर्धाधें । ऐसें सांगितलें श्रीमुकुंदें ।
 ना उफराटीं इयें ज्ञानपदें । तेंचि अज्ञान ॥ ५२ ॥
 म्हणोनि इया वाहणी । केली म्यां उपलवणी ।
 वांचूनि दुधा मेळऊनि पाणी । फार कीजे ॥ ५३ ॥
 तैसें जी न बडबडीं । पदाची कोर न सांडीं ।
 मूळध्वनींचिये वाढी । निमित्त जाहलीं ॥ ५४ ॥
 तंव श्रोते म्हणती राहें । कें परिहारा टावो आहे ।
 बिहिस्ती कां वायें । कविपोषका ॥ ५५ ॥
 तूतें श्रीमुरारी । म्हणितलें प्रगट करीं ।
 जे अभिप्राय गव्हरां । झांकिले आम्हीं ॥ ५६ ॥
 तें देवाचें मनोगत । दाखित आहासी तूं मूर्त ।
 हेंही म्हणतां चिंत । दाखेल तुजें ॥ ५७ ॥
 म्हणोनि असो हें न बोलों । परि साविया मा तोपलों ।
 जे ज्ञानतरिये मेळविलों । श्रवणसुखाचिये ॥ ५८ ॥
 आतां इयावरी । जें तो श्रीहरी ।
 बोलिला तें करीं । कथन वेगें ॥ ५९ ॥

इया संतवाक्यासरिसें । म्हणितलें निवृत्तिदासें ।
 जी अवधारा तरी ऐसें । बोलिलें देवें ॥ ८६० ॥
 म्हणती तुवां पांडवा । हा चिन्हसमुच्चयो आघवा ।
 आयकिला तो जाणावा । अज्ञानमागु ॥ ६१ ॥
 इया अज्ञानविभागा । पाठीं देऊनि पें गा ।
 ज्ञानविखीं घांगा । दृढा होइजे ॥ ६२ ॥
 मग निर्याळिलेनि ज्ञानें । ज्ञेय भेटेल मनें ।
 सें जाणावया अर्जुन । आस केली ॥ ६३ ॥
 तंव सर्चक्षांचा रावो । म्हणे जाणोनि तयाचा मावो ।
 परिसें ज्ञेयाचा अभिप्रायो । सांगों आतां ॥ ६४ ॥

ज्ञेयं यत्तत्प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वाऽमृतमश्नुते ।

अनादिमत्परं ब्रह्म न सत्त्वासदुच्यते ॥ ११ ॥

तरि ज्ञेय ऐसें म्हणणें । यस्तु तें येणेंचि कारणें ।
 जें ज्ञानेंवांचूनि करणें । उपायें न ये ॥ ६५ ॥
 आणि जाणितलेयावरीतें । कांहींच करणें नाहीं जेथें ।
 जाणणेंचि तन्मयातें । आणी जयाचें ॥ ६६ ॥
 जें जाणितलेयासाठीं । संसारा काढूनियां कांठीं ।
 जिराणि जाइजे पोटीं । नित्यानंदाच्या ॥ ६७ ॥
 तें ज्ञेय गा ऐसें । आदि जया नसे ।
 परब्रह्म आपेसें । नाम जया ॥ ६८ ॥
 जें नाहीं म्हणो जाइजे । तंव विश्वाकारें देखिजे ।
 आणि विश्वाचि ऐसें म्हणिजे । तरि हे माया ॥ ६९ ॥
 रूप वर्ण व्यक्ति । नाहीं दृश्य द्रष्टा स्थिति ।
 तरि कोणें कैसें आधी । म्हणावें पां ॥ ८७० ॥

म्हणोनि आतां विशेषे । तो ज्ञानाचें तत्त्व न देखे ।
 हे सांगाचे आंखलेखे । न लगे तुज ॥ ४७ ॥
 जेव्हां सगळे वाढिले । तेव्हांचि पोटीचें घाले ।
 तैसें मागिले पदे बोलिले । तेचि होय ॥ ४८ ॥
 वांचूनियां वेगळें । रूप करणें हें न मिळे ।
 जोविं अवतिलें आंधळें । ते दुजेनसीं ये ॥ ४९ ॥
 एव इये उपरतीं । अज्ञानचिन्हं मागुती ।
 अमानित्वादि प्रभृति । वाखाणिलीं ॥ ८५० ॥
 जे ज्ञानपदे अठरा । केलियां येरी मोहरां ।
 अज्ञान या आकारा । सहजे येती ॥ ५१ ॥
 मार्गां श्लोकाचेनि आर्घार्थे । ऐसे सांगितले श्रीसुकुटें ।
 ना उफराटीं इयें ज्ञानपदे । तेचि अज्ञान ॥ ५२ ॥
 म्हणोनि इया घाहणी । केली म्यां उपलवणी ।
 वाचूनि दुधा मेळऊनि पाणी । फार कीजे ॥ ५३ ॥
 तेसें जी न घडवडीं । पदाची फोर न सांडीं ।
 मूळधर्मांचिये वाढी । निमित्त जाहलीं ॥ ५४ ॥
 तव श्रोते म्हणती राहें । कें परिहारा ठायो आहे ।
 विहिंसी का वार्ये । कविपोषका ॥ ५५ ॥
 तूंत श्रीमुरारी । म्हणितलें प्रगट करीं ।
 जे अभिप्राय गव्हरीं । झाकिले आम्हीं ॥ ५६ ॥
 ते देवाचे मनोगत । दाखित आहासी तूं मूर्त ।
 हेरी म्हणतां चित्त । दाटिल तुझे ॥ ५७ ॥
 म्हणोनि असो हें न बोलों । परि साविया गा तोपलो ।
 जे ज्ञानतरिये मेळविलों । श्रवणसुखाचिये ॥ ५८ ॥
 आतां इयाचरी । जें तो श्रीदरी ।
 बोलिला तें करीं । कथन वेर्मा ॥ ५९ ॥

इया संतवाक्यासरिसें । म्हणितलें निवृत्तिदासें ।
 जी अवधारा तरी ऐसें । बोलिलें देवें ॥ ८६० ॥
 म्हणती तुवां पांडवा । हा चिन्हसमुच्चयो आधवा ।
 आयकिला तो जाणावा । अज्ञानमागु ॥ ६१ ॥
 इया अज्ञानविमागा । पाठी देऊनि पें गा ।
 ज्ञानविखीं चांगा । वृद्धा होइजे ॥ ६२ ॥
 मग निर्वाळिलेनि ज्ञानें । होय मेटेल मनें ।
 तें जाणावया अर्जुन । आस केली ॥ ६३ ॥
 तंव सर्वज्ञांचा राधो । म्हणे जाणोनि तयाचा भावो ।
 परिसें होयाचा अभिप्रावो । सांगों आतां ॥ ६४ ॥

होपं पत्तप्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वाऽमृतमश्नुते ।

अनादिमत्परं ब्रह्म न सत्तत्त्वासदुच्यते ॥ १२ ॥

तरि होय ऐसें म्हणणें । यस्तु तें येणेंचि कारणें ।
 जें ज्ञानेंवांचूनि कवणें । उपायें न ये ॥ ६५ ॥
 आणि जाणितलेयावरौतें । कांहींच करणें नाहीं जेथें ।
 जाणणेंचि तन्मयातें । आणी जयाचें ॥ ६६ ॥
 जें जाणितलेयासाठीं । संसारा काढूनियां कांठीं ।
 जिरोनि जाइजे पोटीं । नित्यानंदाच्या ॥ ६७ ॥
 तें होय गा ऐसें । आदि जया नसे ।
 परब्रह्म आपेसें । नाम जया ॥ ६८ ॥
 जें नाहीं म्हणो जाइजे । तंव विश्वाकारें वेखिजे ।
 आणि विश्वाचि ऐसें म्हणिजे । तरि हे माया ॥ ६९ ॥
 रूप वर्ण व्यक्ति । नाहीं दृश्य द्रष्टा स्थिति ।
 तरि कोणें कैसें आधी । म्हणावें पां ॥ ८७० ॥

उदक होऊनि उदकीं । रसु जैसा अवलोकीं ।
 दीपपणें दीपकीं । तेज जैसें ॥ ९३ ॥
 कर्पूरत्वे कापुरीं । सौरभ्य असे जयापरी ।
 शरीर होऊनि शरीरीं । कर्म जेथीं ॥ ९४ ॥
 किंबहुना पांडवा । सोनेंचि सोनयाचा रवा ।
 तैसें जें या सर्वा । सर्वांगीं असे ॥ ९५ ॥
 परी रवेपणामाजिवडें । तंव रवा ऐसें आवडे ।
 वांचूनि सोनें सांगडे । सोनया जेथीं ॥ ९६ ॥
 पें गा वोघुचि वांकुडा । परि पाणी उजू सुहाडा ।
 वन्हि आला लोखंडा । लोह नव्हे कीं ॥ ९७ ॥
 घटाकारें वेंटाळें । तेथ नभ गमे वाटोळें ।
 मठीं तरी चौफळें । आयें दिसे ॥ ९८ ॥
 परि ते आकार जैसे । नोहिजतीचि कां आकाशें ।
 जें विकार होऊनि तैसें । विकारी नोहे ॥ ९९ ॥
 मनमुख्य इंद्रियां । सत्वादि गुणां यथां ।
 सारिखें ऐसें धनंजया । आवडे कीर ॥ १०० ॥
 पें गुळाची गोडी । नोहे वांधया सांगडी ।
 तैसीं गुण इंद्रियें फुडीं । नाहीं तेथ ॥ १ ॥
 अगा क्षीराचिये दशे । घृत क्षीराकारें असे ।
 परि क्षीराचि नोहे जैसें । कपिष्ठजा ॥ २ ॥
 तैसें जें इये विकारीं । विकारु नोहे अवधारीं ।
 पें आकारा नाम भोवरी । येर सोनें तें सोनें ॥ ३ ॥
 दया उघड मन्हाटिया । तें वेगळेपणें धनजया ।
 जाण गुणइंद्रियां- । पासोनियां ॥ ४ ॥

नामरूपसंबंधु । जातिक्रियाभेद ।
 हा आकारासीच प्रवाद । वस्तूसि नाही ॥ ५ ॥
 तें गुण नव्हे कहीं । गुणा तथा संबंधु नाही ।
 परि त्याच्याचि ठाई । आमासती ॥ ६ ॥
 येतुलेयासाठी । सभ्रांताच्या पोटी ।
 पेसं जाय किरीटी । जें हेंचि घरी ॥ ७ ॥
 तरि तें गा घरणें पेसं । अभ्रातें जेवि आकाशें ।
 कां प्रतिबदन जेसं । आरसेनि ॥ ८ ॥
 ना तरी सूर्यप्रतिमंडळ । जैसेनि धरी सलिल ।
 कां रश्मिकरीं मृगजळ । धरिजे जेवीं ॥ ९ ॥
 तैसं गा संबंधंविण । यया सर्वातें धरी निर्गुण ।
 परि तें वायां जाण । मिथ्यादृष्टि ॥ १० ॥
 आणि वावरी निर्गुणें । गुणातें भोगणें ।
 रंका राज्य करणें । स्वर्गीं जैसं ॥ ११ ॥
 म्हणोनि गुणाचा संगु । अथवा गुणभोगु ।
 हा निर्गुणी लागु । बोलां नये ॥ १२ ॥

बहिरंतश्च भूतानामचरं चरमेव च ।

सूक्ष्मत्वान्तदवित्तेयं दूरस्थं चांतिके च तत् ॥ १५ ॥

जे चराचर भूतां- । माजीं असे पांडुसुता ।
 नाना वन्हीं उष्णता । अमेदें जैसी ॥ १३ ॥
 तैसेनि अविनाशमावें । जें सूक्ष्मदशे आघवें ।
 व्यापूनि असे तें जाणावें । ह्येय एथ ॥ १४ ॥
 जें एक आंतु वाहेरी । जें एक जवळ दुरी ।
 जें एकवांचूनि परी । दुजी नाही ॥ १५ ॥

आविमक्त च भूतेषु विमक्तमिव च स्थितम् ।

मृतमर्तुं च तज्ज्ञेय असिष्णु प्रभविष्णु च ॥ १६ ॥

क्षीरसागरींची गोडी । मार्जी बहु थडिये थोडी ।

हे नाही तया परवडी । पूर्ण जें गा ॥ १६ ॥

स्वेदजादिप्रभृति । वेगळाह्या भूती ।

जयाचिये अनुस्यूती । खोमणें नाही ॥ १७ ॥

पे श्रोतेमुखाटिळका । घटसहस्रां अनेकां— ।

मार्जी विबोनि चंद्रिका । न भेदे जेकी ॥ १८ ॥

नाना लवणकणाचिये राशी । क्षारता एकचि जैसी ।

कां फोडी एकीं उसीं । एकचि गोडी ॥ १९ ॥

तैसें अनेकीं भूतजातीं । जें आहे एकी व्याप्ती ।

विश्वकार्या सुमती । कारण जें गा ॥ २० ॥

म्हणोनि हा भूताकारु । जेथोनि तेचि या आधारु ।

फळोळा सागरु । जियापरी ॥ २१ ॥

बाल्यादि तीन्ही वयसीं । काया एकचि जैसी ।

तैसें आदि स्थितिमासीं । अखंड जें ॥ २२ ॥

सार्यप्रातर्मध्यान्ह । होतां जातां दिनमान ।

जैसें कां गगन । पालटेना ॥ २३ ॥

अगा सृष्टीवेळे प्रियोत्तमा । जया नांव म्हणती ब्रह्मा ।

व्याप्ती जें विष्णुनामा । पात्र जाहले ॥ २४ ॥

मग अकारु हा हारपे । तेव्हां रुद्र जें म्हणिपे ।

तेही गुणत्रय जेव्हां लोपे । तें जें शून्य ॥ २५ ॥

नमाचे शून्यत्व गिळून । गुणत्रयातें नुरऊन ।

ते शून्य तें महाशून्य । शुतिवचनसंमत ॥ २६ ॥

अर्थातिपामपि तज्ज्योतिस्तमसः परमुच्यते ।

ज्ञानं ह्येयं ज्ञानमम्यं हृदि सर्वस्य धिष्टितम् ॥ १७ ॥

जें अग्नीचें दीपन । जें चंद्राचें जीवन ।

सूर्याचे नयन । देखती जेणें ॥ १७ ॥

जयाचे उजियेदें । तारामण उभडे ।

महातेज सुरवाडें । राहाटे जेणें ॥ १८ ॥

जें आवीची आवि । जें वृद्धीची वृद्धि ।

वृद्धीची जें बुद्धि । जीवाचा जीव ॥ १९ ॥

जें मनाचें मन । जें नेत्राचे नयन ।

कानाचे कान । दाचेधी दाचा ॥ २० ॥

जें प्राणाचा प्राण । जें गतीचे चरण ।

क्रियेचें कर्तेपण । जयाचेनि ॥ २१ ॥

आकाश जेणें आकारे । विस्तारु जेणें विस्तारे ।

संहारु जेणें संहारे । पांडुकुमरा ॥ २२ ॥

जें मेदिनीची मेदिनी । जें पाणी पिऊनि असे पाणी ।

तेजा दिवेलावणी । जेणें तेजें ॥ २३ ॥

जें वायूचा श्वासोश्वास । जें गगनाचा अवकाश ।

हें असो आघवाचि आभास । आभासे जेणें ॥ २४ ॥

किंबहुना पांडवा । जें आघवेंचि असे आघवां ।

जेथ नाहीं रिगावा । द्वैतमावासी ॥ २५ ॥

जें देखिलियाचिसवें । दृश्य द्रष्टा हें आघवें ।

एकवाट कालवे । सामरस्यें ॥ २६ ॥

मग तेंचि होय ज्ञान । ज्ञाता ह्येय हन ।

ज्ञानें गमिजे स्थान । तेंहि तेंचि ॥ २७ ॥

जैसे सरलियां लेख । आंख होती एक ।
 तैसें साध्यसाधनादिक । ऐक्यासि ये ॥ ३८ ॥
 अर्जुना जिये ठार्यो । न सरे द्वैताची लिही ।
 हे असो जें हृदयी । सर्वांच्या असे ॥ ३९ ॥

इति क्षेत्र तथा ज्ञान ज्ञेय चोक्तं समाप्तः ।
 मद्भक्त एतद्विज्ञाय मद्भावायोपपद्यते ॥ १८ ॥

एव तुजपुढां । आदीं क्षेत्र सुहाडा ।
 दाविलें फाडोवाडां । विवचुनी ॥ १४० ॥
 तैसेचि क्षेत्रापाठी । जैसेनि देखसी दिठी ।
 तें ज्ञानही किरीटी । सांगितले ॥ ४१ ॥
 अज्ञानाही कौतुकें । रूप केले निकें ।
 जंव आंयणी तुझी टेके । पुरे म्हणे ॥ ४२ ॥
 आणि आतां हें रोकडे । उपपत्तीचेनि पयाडे ।
 निरूपिलें उघडे । ज्ञेय पै गा ॥ ४३ ॥
 हे आध्यांच विवचना । बुद्धी भरोनि अर्जुना ।
 मत्सिद्धि भावना । माझिया येती ॥ ४४ ॥
 देहादि परिग्रहीं । संन्यासु करूनियां जिहीं ।
 जीवु माझ्या ठाई । वृत्तिरु केला ॥ ४५ ॥
 ते माते किरीटी । हेंचि जाणोनियां शेवटीं ।
 आपणपयां सांढोवार्ती । मीचि होती ॥ ४६ ॥
 मीचि होती परी । हे मुख्य गा अवधारीं ।
 सोहोपी सर्वांपरी । राचिली आम्हीं ॥ ४७ ॥

कदां पायरी कीजे । निराळीं माधु घांघिजे ।
 अंधार्यां सुरजे । तरी जैसी ॥ ४८ ॥
 एन्हुवीं अवघेचि आत्मा । हें सांगों जरी वीरोत्तमा ।
 तरी तुझिया मनोधर्मा । मिळेल ना ॥ ४९ ॥
 म्हणोनि एकचि संचलें । चतुर्धा आम्हीं केलें ।
 जें अवळपण देखिलें । तुझिये प्रज्ञे ॥ ५० ॥
 पें बाळ जें जेवविजे । तें धांसु विसा ठार्यां कीजे ।
 तेंसैं एकचि हें चतुर्व्याजें । कथिलें आम्हीं ॥ ५१ ॥
 एक क्षेत्र एक ज्ञान । एक ज्ञेय एक अज्ञान ।
 हे भाग केले अवधान । जाणोनि तुझें ॥ ५२ ॥
 आणि ऐसेनही पार्या । जरी हा अभिप्रावो तुज हाता ।
 न ये तरी हे व्यवस्था । एक वेळ सांगों ॥ ५३ ॥
 आतां चौठार्यां न करूं । एकही म्हणोनि न सहं ।
 आत्मानात्मया धरूं । सरिला पादु ॥ ५४ ॥
 परि तुवां येतुलें करावें । मागौनि तें आम्हां देवावें ।
 जे कानाचें नांव ठेवावें । आपण पें मा ॥ ५५ ॥
 या श्रीकृष्णाचिया बोला । पार्थु रोमांचितु जाहला ।
 तेथ देवो म्हणती उगला । उचंबळें ना ॥ ५६ ॥
 ऐसेनि तो येतां वेगु । धरुनि म्हणे श्रीरंगु ।
 प्रकृतिपुरुषविभागु । परिसैं सांगों ॥ ५७ ॥
 जया मार्गातें जर्गी । सांख्य म्हणती योगी ।
 जयाचिये माटिवेलार्गी । मी कपिल जाहलों ॥ ५८ ॥
 तो आर्हक निर्दोषु । प्रकृतिपुरुषविवेकु ।
 म्हणे आदिपुरुषु । अर्जुनातें ॥ ५९ ॥

प्रकृतिं पुरुषं चैव विद्वन्नादौ उभावपि ।

विकारांश्च गुणांश्चैव विद्धि प्रकृतिसंभवान् ॥ १९ ॥

तरि पुरुष अनादि आधी । आणि तेंचि लागोनि प्रकृति ।
संसरिहीं दिवोराती । दोनी जैसीं ॥ १६० ॥

कां रूप नोहे वायां । परी रूपा लागली छाया ।

निकणु वाढे धनंजया । कणसीं कोंढा ॥ ६१ ॥

तेसीं जाण जवटें । दोन्ही इयें एकवटें ।

प्रकृतिपुरुष प्रकटें । अनादिसिद्धें ॥ ६२ ॥

पं क्षेत्र येणें नावें । जें सांगितलें आघवें ।

तेचि एथ जाणावें । प्रकृति हे गा ॥ ६३ ॥

आणि क्षेत्रज्ञु ऐसें । जयातें म्हणितलें असे ।

तो पुरुष हें अनारिसें । न घोलों घेई ॥ ६४ ॥

इयें आनानें नावें । परि निरूप्य आन नोहे ।

हें लक्षण न चुकावें । पुढतपुढती ॥ ६५ ॥

तरी केवळ जे सत्ता । तो पुरुष गा पांडुसुता ।

प्रकृति ते समस्तां । क्रियां नाम ॥ ६६ ॥

बुद्धि इंद्रियें अंतःकरण । इत्यादि विकारमरण ।

आणि ते तीन्ही गुण । सत्त्वादिक ॥ ६७ ॥

हा आघवाचि मेळावा । प्रकृती जाहला जाणावा ।

हेचि हेतु संभवा । कर्माचिया ॥ ६८ ॥

कार्यकारणकर्तृत्वे हेतुः प्रकृतिरुच्यते ।

पुरुषः सुखदुःखानां भोक्तृत्वे हेतुरुच्यते ॥ ६९ ॥

तेथ इच्छा आणि बुद्धि । घडयी अहंकारेंसीं आधीं ।

मग तिया लाविती वेधीं । कारणाच्या ॥ ६९ ॥

तेंचि कारण ठाकावया । जें सूत्र घरणें उपाया ।
 तया नांव धनंजया । कार्य पैं गा ॥ ९७० ॥
 आणि इच्छामदाच्या याची । लागली मनातें उठवी ।
 तें इंद्रियें राहाटवी । हें कर्तृत्व पैं गा ॥ ७१ ॥
 म्हणोनि तीन्ही या जाणा । कार्यकर्तृत्वकारणा ।
 प्रकृति मूळ हे राणा । सिद्धांचा म्हणे ॥ ७२ ॥
 एवं तिहींचिनि समवायें । प्रकृति कर्मरूप होये ।
 परि जया गुणा वाटे जाये । त्याचि सारिखी ॥ ७३ ॥
 जें सत्त्वगुणें अधिष्ठिजे । तें सत्कर्म म्हणिजे ।
 रजोगुणें निपजे । मध्यम तें ॥ ७४ ॥
 जे कां केवळ तमें । होती जियें कर्म ।
 निपिद्धें अधर्म । जाण तियें ॥ ७५ ॥
 ऐसेनि संतासतें । कर्म प्रकृतीस्तव होतें ।
 तयापासोनि निराळतें । सुखदुःख गा ॥ ७६ ॥
 असंती दुःख उपजे । सत्कर्मां सुख निफजे ।
 तया दोर्होचा बोलिजे । भोगु पुरुषा ॥ ७७ ॥
 सुखदुःखें जंववरी । निफजती साचोकारी ।
 तंव प्रकृति उद्यमु करी । पुरुष भोगी ॥ ७८ ॥
 प्रकृतिपुरुषांची कुळवाढी । सांगतां असंगढी ।
 जे आंबुली जोढी । आंबुला खाय ॥ ७९ ॥
 आंबुला आंबुलिये । संगती ना सोये ।
 कीं आंबुली जग विये । चोज ऐका ॥ ९८० ॥

पुरुषः प्रकृतिस्थो हि लुंके प्रकृतिजान् गुणान् ।

कारणं गुणसंगोऽस्य सदस्योनिजन्मसु ॥ २० ॥

अनंगु तो पंधां । निकवढा नुसधा ।
 जीर्ण अतिवृद्धा- । पासोनि वृद्ध ॥ ८१ ॥
 तया आठनांव पुरुषु । फटवीं स्त्री ना नपुंसकु ।
 किंबहुना एकु । निश्चयो नाही ॥ ८२ ॥
 तो अचक्षु अश्रवणु । अहस्तु अचरणु ।
 रूप ना वर्णु । नाम आयी ॥ ८३ ॥
 अर्जुना कांहींचि जेय नाही । तो प्रकृतीचा भर्ता पाहीं ।
 कीं भोगणे ऐसयाही । सुखदु खार्चे ॥ ८४ ॥
 तो तरी अकर्ता । उदासु अमोक्ता ।
 परि इया पतिव्रता । भोगविजे ॥ ८५ ॥
 जियेते अलुमालु । रूपा गुणाचा चाळढौलु ।
 ते भलतैसाही खेळु । लेखा आणी ॥ ८६ ॥
 इये प्रकृती तब । गुणमयी हेंचि नांव ।
 किंबहुना सावेव । गुण तेचि हे ॥ ८७ ॥
 हे प्रतिक्षणीं नित्य नवी । रूपा गुणाचीच आघवी ।
 जडातेंही भाजवी । इयेचा मालु ॥ ८८ ॥
 नामें इयें प्रसिद्धें । सस्नेह इया स्निग्धें ।
 इद्रियें प्रबुद्धें । इयेचेनि ॥ ८९ ॥
 कायि मन हें नपुंसक । कीं ते भोगी तीन्ही लोक ।
 ऐसऐसं अलौकिक । करणें इयेचें ॥ ९० ॥
 हे भ्रमाचें महाद्वीप । हे व्याप्तीचें रूप ।
 विकार उमप । इया केले ॥ ९१ ॥

हे कामाची मांडवी । हे मोहयर्नीची माघवी ।
 इये प्रसिद्धाचि दैवी । माया हें नाम ॥ ९२ ॥
 हे वाह्यमायाची घाढी । हे साकारपणाची जोढी ।
 प्रपंचाची धाढी । अमंग हे ॥ ९३ ॥
 कळा येथूनि जालिया । विद्या इयेच्या केलिया ।
 इच्छा ज्ञानक्रिया । वियाली हे ॥ ९४ ॥
 हे नादाची टांकसाळ । हे चमत्काराचें वेळाऊळ ।
 किंवहुना सकळ । खेळु इयेचा ॥ ९५ ॥
 जे उत्पत्ति प्रलयो होत । ते इयेचे सायंप्रात ।
 हें असो अद्भुत । मोहन हे ॥ ९६ ॥
 हे अद्वयाचें दुसरें । हे निःसंगाचें सोयरें ।
 हे निराळेंसि घरें । नांदतु असे ॥ ९७ ॥
 इयेतें येतुलावरी । सौभाग्यव्याप्ति थोरी ।
 म्हणोनि तया आवरी । अनावरातें ॥ ९८ ॥
 तयाच्या तंव ठायीं । निपट्टनि कांहींचि नाहीं ।
 कीं तया आघवेंही । आपणाचि होय ॥ ९९ ॥
 तया स्वयंमाची संभूति । तया अमूर्ताची मूर्ति ।
 आपण होय स्थिति । ठावो तया ॥ १००० ॥
 तया अनार्ताची आर्ति । तया पूर्णाची तृप्ति ।
 तया अकुळाची जाती- । गेत होय ॥ १ ॥
 तया अचर्चाचें चिन्ह । तया अपाराचें मान ।
 तया अमनस्काचें मन । बुद्धि ही होय ॥ २ ॥
 तया निराकाराचा आकार । तया निर्व्यापाराचा व्यापार ।
 निरहंकाराचा अहंकार । होऊनि ठाके ॥ ३ ॥

तथा अनामार्चें नाम । तथा अजाचें जन्म ।
 आपण होय कर्म- । क्रिया तथा ॥ ४ ॥
 तथा निर्गुणाचे गुण । तथा अचरणाचे चरण ।
 तथा अश्रणाचे श्रवण । अचक्षूचे चक्षु ॥ ५ ॥
 तथा भावातीताचे भाव । तथा निरवधवाचे अवयव ।
 किंवहुना होय सर्व । पुरुषाचें हे ॥ ६ ॥
 ऐसेनि ह्या प्रकृति । आपुलिया सर्व व्याप्ती ।
 तथा अविकारात विकृती— । मार्जी कीजे ॥ ७ ॥
 तेथ पुरुषत्व जें असे । त ह्ये प्रकृतिदशे ।
 चंद्रमा अयसे । पडिला जेसा ॥ ८ ॥
 विंदळ बहु चोखा । मीनलिया वाला एका ।
 कसु होय पाचिका । जयापरी ॥ ९ ॥
 का साधूतें गोंधळी । सचरोनि सुये मेळीं ।
 नाना सुदिनाचा आमाळीं । दुर्दिनु कीजे ॥ १० ॥
 जेविं पय पशूच्या पोटी । का चन्हि जेसा काष्ठीं ।
 गुह्मनि घेतला पटीं । रत्नदीपु ॥ ११ ॥
 राजा पराधीनु जाहला । कीं सिंधु रोगे रुधला ।
 तैसा पुरुष प्रकृतीं आला । स्वतेजा मुके ॥ १२ ॥
 जागता नरु सहसा । निद्रा पीडाने जेसा ।
 स्वप्नींचिया सोसा । वश्यु कीजे ॥ १३ ॥
 तैसं प्रकृतिजालेपणें । पुरुषा गुण भोगणें ।
 उदास अतीरीगुणें । आतुडे जेवीं ॥ १४ ॥
 तेसं अजा नित्या होये । आर्गी जन्ममृत्यूचे घाये ।
 याजती जें लाहे । गुणसगातें ॥ १५ ॥

परि तें पैसें पांडुसुता । तातलें लोह पिडितां ।
 जेवीं बन्हीसीचि घाता । चोळती तया ॥ १६ ॥
 कां आंदोळलिया उदक । भतिमा होय अनेक ।
 तें नानात्य म्हणती लोक । चंद्रीं जेवीं ॥ १७ ॥
 दर्पणाचिया जवाळिका । दुजेपण जैसें ये मुखा ।
 कां कुंकुमें रफादिका । लोहितत्य ये ॥ १८ ॥
 तैसा गुणसंगमें । अजन्मा हा जन्में ।
 पावतु ऐसा गमे । पन्हवीं नाहीं ॥ १९ ॥
 अधमोत्तम योनी । यासि ऐसिया मानीं ।
 जैसा संन्यासी होय स्वप्नीं । अंत्यजादि जाती ॥ २०२० ॥
 म्हणोनि केचळा पुरुषा । नाहीं होणें भोगणें देखा ।
 येथ गुणसंगुचि अशेखा- । लागीं मूळ ॥ २१ ॥

उपद्रष्टाऽनुमंता च भर्ता भोक्ता महेश्वरः ।

परमात्मेति वाप्युक्तो देहेऽस्मिन्पुरुषः परः ॥ २२ ॥

हा प्रकृतिमार्जी उभा । परि जुई जैसा घोथंदा ।
 इया प्रकृति पृथ्वीनभा । तेतुला पाडु ॥ २२ ॥
 प्रकृतिसारितेच्या तटीं । मेरु होय हा किरीटी ।
 मार्जी विंवे परी लोटीं । लोटों नेणें ॥ २३ ॥
 प्रकृति होय जाये । हा तो असतुचि आहे ।
 म्हणोनि आब्रह्माचें होये । शासन हा ॥ २४ ॥
 प्रकृति येणें जिये । याचिया सत्ता जग विये ।
 इयालागीं इये । धरयेतु हा ॥ २५ ॥

अनंतें काळें किरीटी । जिया मिळति दया सृष्टि ।
 तिया रिगती ययाच्या पोटी । कल्पांतसमयी ॥ २६ ॥
 हा महवृद्धगोसावी । वृद्धगोललाघवी ।
 अपारपणें मवी । प्रपंचातें ॥ २७ ॥
 प या देहामाझारीं । परमात्मा ऐसी जे परी ।
 बोलिजे ते अवधारीं । ययातेचि ॥ २८ ॥
 अगा प्रकृतिपरीता । एकु आथी पांडुसुता ।
 ऐसा प्रवादु तो तत्त्वता । पुरुष हा पे ॥ २९ ॥

य एवं वेत्ति पुरुष प्रकृतिं च स्रष्टाः सह ।

सर्वथा वर्तमानोऽपि न त भ्रूयोऽभिजायते ॥ २३ ॥

जो निखिलपणें येणें । पुरुषा यया जाणे ।
 आणि गुणाचे करणे । प्रकृतीचें तें ॥ २०३० ॥
 हे रूप हे छाया । पैल जळ हे माया ।
 ऐसा निचाडु धनंजया । जेविं कीजे ॥ ३१ ॥
 तेणें पाहें अर्जुना । प्रकृतिपुरुषविचंचना ।
 जयाचिया मना । गोचर जाहली ॥ ३२ ॥
 तो शरीराचेनि मेळें । करू कां कर्म सकळें ।
 परि आकाश घुई न मेळें । तैसा असे ॥ ३३ ॥
 आविलेनि देहें । जो न घेपे देहमोहें ।
 देह गेलिया नोहे । पुनरपि तो ॥ ३४ ॥
 ऐसा तया एकु । प्रकृतिपुरुषविवेकु ।
 उपकार अलौकिकु । करीं पै गा ॥ ३५ ॥
 परि हाचि अंतरीं । विवेक भानूचियापरी ।
 ठवैजे ते अवधारीं । उपाय वृत्तन ॥ ३६ ॥

ध्यानेनात्मनि पदगति केचिदात्मानमात्मना ।

अन्ये सांख्येन योगेन कर्मयोगेन चाऽपरे ॥ २४ ॥

कोणी एकु सुमटा । विचाराचां आगितां ।

आत्मानात्मकिटा । पुढें देउनी ॥ ३७ ॥

छत्तीसही बांनी भेद । तोढोनियां निर्विवाद ।

निवडिती शुद्ध । आपणपें ॥ ३८ ॥

तया आपणपयाच्या पोटी । आत्मध्यानाचिया दिठी ।

देखती गा किरीटी । आपणपेंचि ॥ ३९ ॥

आणिक पें दैववर्गें । चित्त देती सांख्ययोगें ।

एक ते अंगैलगे । कर्माचेनि ॥ १०४० ॥

अन्ये श्वेवमजानंतः श्रुत्वाऽन्येभ्य उपासते ।

तेऽपि चातितरंत्येव मृत्युं श्रुतिपरायणाः ॥ १५ ॥

येणें येणें प्रकारें । निस्तरती साचोकारें ।

हूं मवमेउरें । आघवेंचि ॥ ४१ ॥

परि ते करिती ऐसें । अभिमानु दवडानि देशें ।

एकाचिया विश्वासें । टेंकती घोळा ॥ ४२ ॥

जे हिताहित देखती । हानि कणवा घेपती ।

पुसोनि दिणु हरिती । देती सुख ॥ ४३ ॥

तयांचेनि मुखें जें निघे । तेहुलें आदरें चांगें ।

पेकोनियां आंगें । मनें होती ॥ ४४ ॥

तया ऐकणेयाचि नांवें । ठेविती गा आघवें ।

तया अक्षरांसी जीवें । लोण करिती ॥ ४५ ॥

तेही अंतीं कपिध्वजा । इया सरणार्णवसमाजा ॥
 पासुनि निघती घोजा । गोमटिया ॥ ४६ ॥
 ऐसेसे हे उपाये । बहुवस एथे पाई ।
 जाणावया होये । एकी वस्तु ॥ ४७ ॥
 आता पुरे हे बहुत । पै सर्वार्थाचें मायित ।
 सिद्धांतनवनीत । देऊ तुज ॥ ४८ ॥
 येतुलेनि पांडुसुता । अनुभव लाहाणा आयिता ।
 येर तंव तुज होता । सायास नाही ॥ ४९ ॥
 म्हणोनि ते बुद्धि रचू । मतयाव द्वे खाचू ।
 सोलीव निर्वचू । फलितार्थुचि ॥ १०५० ॥

यावत्सजायते किंचित्सत्त्वं स्थावरजंगमम् ।

क्षेत्रक्षेत्रज्ञसंयोगात्तद्विद्धि भरतर्षभ ॥ २६ ॥

तरी क्षेत्रज्ञ येणें घोलें । तुज आपणपे जें दाविलें ।
 आणि क्षेत्रज्ञी सांगितले । आद्यवैचि ॥ ५१ ॥
 तथा येरयेरांच्या मेळीं । होइजे भूतीं सकळीं ।
 अनिलसर्गें सलिलीं । कळोळ जैसे ॥ ५२ ॥
 का तेजा आणि उखरा । भेटी जालिया वीरा ।
 मृगजळाचिया पूरा । रूप होय ॥ ५३ ॥
 नाना धाराधरधारीं । झळंवालिया वसुधरी ।
 उठिजे जेवीं अंकुरीं । नानाविधीं ॥ ५४ ॥
 तैसें चराचर आधवें । जें काहीं जीवु नावें ।
 तों उभययोगे संभवे । ऐसें जाण ॥ ५५ ॥
 अर्जुना । क्षेत्रज्ञा प्रधाना- ।
 ने न होती भिन्ना । भूतव्यक्ति ॥ ५६ ॥

समं सर्वेष्टु भूतेषु तिष्ठतं परमेश्वरम् ।

विनश्यत्स्वविनश्यतं यः पश्यति स पश्यति ॥ २७ ॥

पैं पटत्य तंतु नव्हे । तरि तंतुसीचि तें आहे ।
 ऐसें खोलीं दोळां पाहें । ऐक्य हें गा ॥ ५७ ॥
 भूतें आघवोंचि होती । एकाचीं एक आहाती ।
 परी तूं प्रतीती । यांची घे पां ॥ ५८ ॥
 ययांचीं नामेंही आनानें । अनारिचीं वर्तनें ।
 घेपही सिनाने । आघवेयांचे ॥ ५९ ॥
 ऐसें देखोनि किरीटी । भेद सूसी हन पोटी ।
 तरि जन्माचिया कोटी । न लाहसी निर्घां ॥ ६० ॥
 पैं नानाप्रयोजनशीळें । दीर्घें वकें चतुर्लें ।
 होती एकीचींच फळें । तुंबिणीयेचीं ॥ ६१ ॥
 होतु कां उजू वांकुडे । परि घोरीचे हें न मोडे ।
 तैसीं भूतें अवघडें । परि वस्तु उजू ॥ ६२ ॥
 अंगारकर्णीं बहुवर्णीं । उष्णता समान जैसी ।
 तैसा नाना जीवराशी । परेशु असे ॥ ६३ ॥
 गगनमरी धारा । परि पाणी एकाचि घीरा ।
 तैसा या भूताकारा । सर्वांगीं तो ॥ ६४ ॥
 हे भूतग्राम विषम । परि वस्तु ते एय सम ।
 घटमट्टीं व्योम । जियापरी ॥ ६५ ॥
 हा नाशतां भूताभासु । एय आत्मा तो अविनाशु ।
 जैसा फेयूराविकीं कसु । सुवर्णाचा ॥ ६६ ॥
 एयं जीवधर्महीनु । जो जीवेंसीं अभिन्नु ।
 देखे तो सुनयनु । हानियांमार्जीं ॥ ६७ ॥

ज्ञानाचा डोळा डोळसा-। माजीं डोळस तो वीरेशा ।
हे स्तुति नोहे बहुवसा । भाग्याचा तो ॥ ६८ ॥

सम पश्यन् हि सर्वत्र समवस्थितमोश्वरम् ।

न हिनस्त्यात्मनाऽऽत्मानं ततो याति परां गतिम् ॥ १८ ॥

हे गुणेंद्रियधोकटी । देह धातूची त्रिकुटी ।
पाचमेळावा घोखटी । दारुण हे ॥ ६९ ॥
हे उघडी पांचवेउली । पचधा आगी लागली ।
जीवपचानना सापडली । हरिणकुटी ॥ १०७० ॥
ऐसा असोनि इये शरीरीं । कोणु नित्यबुद्धीची सुरी ।
अनित्यभावाच्या उदरीं । दाटीजिना ॥ ७१ ॥
परि इये देहीं असता । जो नयेचि आपणया घाता ।
आणि शेरीं पाडुसुता । तेथेंचि मिळे ॥ ७२ ॥
जेय योगज्ञानाचिया प्रीढी । बोलांन्या जन्मकोडी ।
न निर्गो इया भाषा बुढी । देती योगी ॥ ७३ ॥
जें आकाराचे पैल तीर । जे नादाची पेल मेर ।
तुयेंचें माजघर । परब्रह्म ज ॥ ७४ ॥
मोक्षासकट गति । जेथें येती विश्रांती ।
गगादि अपापती । मरिता जेयीं ॥ ७५ ॥
ते सुख येणेंचि देहें । पायपाराळणिया लाहे ।
जो भूतवैषम्यें नोहे । विषमबुद्धि ॥ ७६ ॥
दीपाचिया कोटीं जैसे । एकचि तेज सरिसें ।
तेसा जो असतचि असे । सर्वत्र ईशु ॥ ७७ ॥
ऐसेनि समत्ये पाडुसुता । जिये जो देखतसाता ।

तो मरणा आणि जीविता । नांगवे फुडा ॥ ७८ ॥
म्हणोनि तो दैवागळा । दानीत असो वेळोवेळां ।
जे साम्यसेजे डोळा । लागला त्या ॥ ७९ ॥

प्रकृत्यैव च कर्माणि क्रियमाणानि सर्वशः ।

यः पश्यति तथाऽऽत्मानमकर्तारं स पश्यति ॥ २९ ॥

आणि मनोबुद्धिप्रमुखें । कर्मेदियें अशेखें ।
करी प्रकृतीचि हें देखे । साचें जो गा ॥ १०८० ॥
घरींची राहटती घरीं । घर काहीं न करी ।
अन्न घावे अंबरीं । अंबर तें उगे ॥ ८१ ॥
तेसी प्रकृति आत्मप्रभा । खेळे गुणीं विविधारंभा ।
येय आत्मा तो धोयंवा । नेणे कोण ॥ ८२ ॥
ऐसेनि येणें निवाडें । जयाच्या जीर्णीं उजिवडें ।
अकर्तयातें फुडें । देखिलें तेणें ॥ ८३ ॥

यदा भूतपृथग्भावमेकस्थमनुपश्यति ।

तत पृथ च विस्तारं ब्रह्म संपश्यते तदा ॥ ३० ॥

एन्हवीं तंचि अर्जुना । होईजे ब्रह्मसंपन्ना ।
जें या भूताकृति मित्रा । दिसती एकी ॥ ८४ ॥
लहरी जैसिया जळीं । परमाणुकणिका स्यळीं ।
राक्षिकर मंडळीं । सूर्याच्या जेयीं ॥ ८५ ॥
ना तरी देहीं अवेव । मनीं आघवेचि भाव ।
विस्फुलिंग सावेव । वन्हीं एकी ॥ ८६ ॥
तेसे भूताकार एकाचे । हें दिती रिगे जें साचें ।
तंचि ब्रह्मसंपत्तीचें । तारुं लागे ॥ ८७ ॥

मग जयातयाकडे । ब्रम्हेंचि दिठी उघडे ।

किंवहुना जोडे । अपार सुख ॥ ८८ ॥

येतुलेनि तुज पाया । प्रकृतिपुरुषव्यवस्था ।

ठायें ठावो प्रतिपथा । मार्जो जाहली ॥ ८९ ॥

अमृत जैसें ये चुट्या । कां निधान देखिजे डोळ्यां ।

तेतुला जिह्वाळा । मानावा हा ॥ ९० ॥

वांचूनि जाहलिये प्रतीती । घर वांधणें जें चित्ती ।

तें आतां ना सुमद्रापती । इयावरी ॥ ९१ ॥

तारि एक दोन्ही ते घोल । घोलिजती सखोल ।

देई मनातें घोल । मग तें घेई ॥ ९२ ॥

ऐसें देवें म्हणितलें । मग दोलां आदरिलें ।

तेथें अवधानार्थेचि केलें । सर्वांग येरें ॥ ९३ ॥

अनादिस्वान्निर्गुणत्वात्परमात्माऽयमव्ययः ।

शरीरस्थोऽपि कौतय न करोति न लिप्यते ॥ ९४ ॥

तारि परमात्मा म्हणिपे । तो ऐसा जाण स्वरूपें ।

जळो जळें न लिपे । सूर्यु जैसा ॥ ९४ ॥

कां जे जळा आदीं पाठीं । तो असतुचि असें किरी

माजि विवे तें दिठी । आणिकांचिये ॥ ९५ ॥

तैसा आत्मा देहीं । आथि म्हणिपे हें कांहीं ।

साचें तरी नाहीं । तो जेथिचा तेथें ॥ ९६ ॥

आरिसां मुख जैसें । बिंबालिया नाम असे ।

देहीं वसणें तैसें । आत्मतत्त्वा ॥ ९७ ॥

तया देहा म्हणती भेटी । हे सर्पायी निर्जीव गोठी ।
 वारिया वालुवे गांठी । कधी आहे ॥ ९८ ॥
 आगी आणि कापुसा । दोरा सुवाया कैसा ।
 केवता सांदा आकाशा । पापार्णेंसी ॥ ९९ ॥
 एक निघे पूर्वकडे । एक तें पश्चिमेकडे ।
 तिये भेटीचेनि पादें । संबंघु हा ॥ १०० ॥
 उजियेदा आणि अंधारेया । जो पाडु मृता उभेया ।
 तोचि गा आत्मया । देहा जाण ॥ १ ॥
 रात्री आणि दिवसा । कनका आणि कापुसा ।
 अपाडु कां जैसा । तैसाचि यासी ॥ २ ॥
 देह तंव पांचांचें जालें । हें कर्मांचे शुणीं गुंथलें ।
 भवंतसे चाकीं सूडिलें । जन्ममृत्यूच्या ॥ ३ ॥
 हें काळानळाच्या तोंडीं । घातली लोणियाची उंदी ।
 माशी पांखु पाखडी । तंव हें सरे ॥ ४ ॥
 हें विषायें आगीं पडे । तरि भरम होऊनि उडे ।
 जाहलें श्वाना वरिपडें । तरी ते विघ्ना ॥ ५ ॥
 या चुके दोहीं काजा । तरि होय कृर्मांचा पुंजा ।
 हा परिणामु कपिध्वजा । कश्मलु गा ॥ ६ ॥
 या देहाची हे दशा । आणि आत्मा तो एथ पैसा ।
 पै नित्य सिद्ध अपैसा । अनादिपणें ॥ ७ ॥
 सकलु ना निष्कलु । अक्रियु ना क्रियाशीलु ।
 कृश ना स्थूलु । निर्गुणपणें ॥ ८ ॥
 आमासु ना निराभासु । प्रकाशु ना अप्रकाशु ।
 अल्प ना बहुवसु । अरूपपणें ॥ ९ ॥

रिता ना भरितु । रहितु ना सहितु ।
 मूर्त ना अमूर्त । शून्यपणें ॥ १११० ॥
 आनंद ना निरानंद । एकु ना विविधु ।
 मुक्त ना बद्ध । आत्मपणें ॥ ११ ॥
 येतुला ना तेतुला । आहता ना रचिला ।
 धोलता ना उगला । अलक्षपणें ॥ १२ ॥
 सृष्टीचां होणां न रचे । सर्वसंहारें न वेंचे ।
 आथी नाथी या दोहींचे । पंचत्वं तो ॥ १३ ॥
 मवे ना चर्चे । घाढे ना खांचे ।
 विटे ना घेंचे । अव्ययपणें ॥ १४ ॥
 एवरूप पै आत्मा । देहीं जें म्हणती प्रियोत्तमा ।
 तें मठाकारें द्योमा । नाम जैसें ॥ १५ ॥
 तैसें तयाचिये अनुस्यूती । होती जाती देहाकृति ।
 तो घे ना सांडी सुमती । जैसा तैसा ॥ १६ ॥
 अहोरात्रें जैशीं । येती जाती आकाशीं ।
 आत्मसत्ते तैसीं । देहें जाण ॥ १७ ॥
 म्हणोनि इये शरीरीं । कांहीं करवी ना करी ।
 आयताही व्यापारीं । सज्जु नव्हे ॥ १८ ॥
 यालागीं स्वरूपें । उणा पुरा न घेपे ।
 हें असो तो न लिपे । देहीं देहा ॥ १९ ॥
 यथा सर्वगतं सौक्ष्म्यादाकाशं नोपलिप्यते ।
 सर्वत्रावस्थितो देहे तथाऽऽत्मा नोपलिप्यते ॥ ३२ ॥

अगा आकाश कें नाही । हें न रिघेचि कयणे ठार्यो ।
परि कायिसेनि कहीं । गादिजेना ॥ १११० ॥
तेसा सर्वत्र सर्व देहीं । आत्मा असतुचि असे पाहीं ।
परी संगदोषें एकेंही । लित नोहे ॥ ११ ॥
पुढतपुढती येथें । हेंचि लक्षण निरुतें ।
जे जाणावें क्षेत्रज्ञातें । क्षेत्रविहीना ॥ १२ ॥

एथा प्रकाशपर्येकः कृत्स्नं लोकमिमं रविः ।
क्षेत्रं क्षेत्री तथा कृत्स्नं प्रकाशयति भारत ॥ १३ ॥

संसर्गें चेष्टिजे लोहें । परि लोह भ्रामकु नोहे ।
क्षेत्रक्षेत्रज्ञां आहे । तेतुला पाडु ॥ ११ ॥
दीपकाचां अर्चा । राहाटी याहे घरींची ।
परि घेगळीक कोर्वाची । दीपा आणि घरा ॥ १४ ॥
पें काग्राच्या पोटी । वान्हि असे किरीटी ।
परि काष्ठ नोहे या दष्टी । पाहिजे हा ॥ १५ ॥
अपाडु नमा आमाळा । रवि आणि मृगजळा ।
तेसाचि द्वाही जोळा । देखसी जरी ॥ १६ ॥
हें आघवेंचि असो एकु । शमनौनि जैसा अर्कु ।
प्रगटवी लोकु । नांविं नांविं ॥ १७ ॥
एथ क्षेत्रज्ञु तो पेसा । प्रकाशकु क्षेत्रामासा ।
यावरुतें हें न पुसा । शंका नेघा ॥ १८ ॥

क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोरेवर्ततं ज्ञानचक्षुषा ।
भूतप्रकृतिमोक्षं च ये विदुर्वाप्ति ते परम् ॥ १९ ॥

शब्दतत्त्वसारज्ञा । पै तेचि देखणीं प्रज्ञा ।
 जे क्षेत्रक्षेत्रज्ञा । अपाडु देखे ॥ २९ ॥
 इया दोहींचें अंतर । देखावया चतुर ।
 ज्ञानियांचें द्वार । आराधिते ॥ ११३० ॥
 याचिलार्गीं सुमति । जोडिती शांतिसंपत्ति ।
 शास्त्रांचीं दुभर्ती । पोसिती घरीं ॥ ३१ ॥
 योगाचिया आकाशा । चळाघिजे येवढाचि धिवसा ।
 याचियाचि आशा । पुरुषासि गा ॥ ३२ ॥
 शरीरादि समस्त । मानिताती वृणवत ।
 जीवें संतांचे होत । वाहणधरु ॥ ३३ ॥
 ऐस पेंसियापरी । ज्ञानाचिया भरोवरी ।
 करूनियां अंतरीं । निरुते होती ॥ ३४ ॥
 मग क्षेत्रक्षेत्रज्ञांचें । जें अंतर देखती साचें ।
 ज्ञानें उन्मेख तयांचें । घोवाळूं आम्ही ॥ ३५ ॥
 आणि महाभूतादिकीं । प्रमेदलीं अनेकीं ।
 पसरलीसे लटिकी । प्रकृति जे हे ॥ ३६ ॥
 जे शुक्नलटिकान्यायें । न लगती लागली आहे ।
 हें जैसं तैसं होये । ठाउयें जयां ॥ ३७ ॥
 जैसी माळा ते माळा । ऐसीचि देखिजे डोळां ।
 सर्पबुद्धि दवाळा । उखी होउनी ॥ ३८ ॥
 कां शुक्ति ते शुक्ति । हे साच होय प्रतीति ।
 रुपयाची भ्रांति । जाऊनियां ॥ ३९ ॥
 तैसी वेगळी वेगळेपणें । प्रकृति जे अंतःकरणें ।
 देखती ते मी म्हणें । ब्रम्ह होती ॥ ११४० ॥

जें आकाशाहानि वाढ । जें अव्यक्ताची पैल कढ ।
 जें मेटलिया अपाढपाढ । पढों नेदी ॥ ४१ ॥
 आकार जेथ सरे । जीयत्व जेथ विरे ।
 द्वैत जेथ नुरे । अद्वय जें ॥ ४२ ॥
 तें परमतत्त्व पार्था । होती ते सर्वथा ।
 जे आत्मानात्मव्यवस्था- । राजहंस ॥ ४३ ॥
 ऐसा हा जी आधवा । श्रीकृष्णें तया पांडवा ।
 उगाणा दिधला जीवा । जीवाचिया ॥ ४४ ॥
 येर कलशीचें येरीं । रिचविजे जयापरी ।
 आपणपें तया श्रीहरी । दिधलें तैसें ॥ ४५ ॥
 आणि कोणा देता कोणु । तो नर तैसा नारायणु ।
 वरि अर्जुनातें श्रीकृष्णु । दा मी म्हणे ॥ ४६ ॥
 परि असो तें नाथिलें । न पुसतां कां भी धोलें ।
 किंवाहुना दिधलें । सर्वेस्य देवें ॥ ४७ ॥
 कां तो पार्थु जी मनीं । अद्भुती वृत्ति न मनी ।
 अधिकाधिक उत्तान्ही । यादवीतु असे ॥ ४८ ॥
 स्नेहाचिया भरोवरी । आबुथिलां वीपु घे थोरी ।
 चाढ अर्जुना अंतरीं । परिसतां तैसी ॥ ४९ ॥
 तेथ सुगारिणी आणि उदारे । रसज्ञ आणि जेवणारे ।
 मिळती मग अवतरे । हातु जैसा ॥ ११५० ॥
 तैसें जी होतसे देवा । तया अयधानाचिया लवलवा ।
 पाहतां व्याख्यान घडलें यांवा । चौगुणें चरी ॥ ५१ ॥

सुवायें मेघु सांवरे । जैसा चंदे सिंधु मरे ।
 तैसा मातला रसु आवरे । श्रोतयांचेनि ॥ ५२ ॥
 आतां आनंदमय आयवें । विश्व कीजेल देवें ।
 तें राये परिसावें । संजयो म्हणे ॥ ५३ ॥
 एव जे महाभारती । श्रीव्यास अर्प्रांतमती ।
 भीष्मपर्वसंगती । म्हणितली कथा ॥ ५४ ॥
 तो श्रीकृष्णार्जुनसंवाद । नागरी घोली विशद ।
 सांगोनि दाऊं प्रबंध । दोवियेचा ॥ ५५ ॥
 नुसधीच शांतिकथा । आणजेळ कीर वाकपथा ।
 जे शृंगाराच्या माथां । पाय ठेवी ॥ ५६ ॥
 दाऊं घेल्हाळे देशी नवी । जे साहित्यातें वोजायी ।
 अमृतातें चुकी ठेवी । गोढसपणें ॥ ५७ ॥
 बोल ओल्हावतेनि गुणें । चंद्रासि घे उमाणे ।
 रसरंगीं भुलवणें । नादु लोपी ॥ ५८ ॥
 खेचराचियांही मना । आणी सात्त्विकाचा पान्हा ।
 श्रवणासवें सुमना । समाधि जोढे ॥ ५९ ॥
 तैसा धाग्विलास विस्तारुं । गीतार्थेसीं विश्व भरुं ।
 आनदाचें आवारुं । मांडूं जगा ॥ ६० ॥
 फिटो वियेकाची वाणी । हो काना मना जिणें ।
 देखो आयडे तो खाणी । ब्रह्मवियेची ॥ ६१ ॥
 विसो परतत्त्व ढोळां । पाहो सुखाचा सोहळा ।
 रिघो महाबोध सुकाळा— । मार्जी विश्व ॥ ६२ ॥

हैं निफजेल आतां आघवें । ऐसैं बोलिजेल वरवें ।
 जे अधिष्ठिला असें परमदेवें । श्रीनिवृत्ति मी ॥ ६३ ॥
 म्हणोनि अक्षरीं सुभेदीं । उपमाश्लेष कोंदाकोंदी ।
 झाडा देईन प्रतिपदीं । मंथार्थासी ॥ ६४ ॥
 हा ठायोवरी मातें । पुरतया सारस्वतें ।
 केलें असे श्रीमंतें । श्रीगुरुरायें ॥ ६५ ॥
 तेणें जी कृपासांवायें । मी बोलें तेतुलें सामाये ।
 आणि तुमचिये सभे लाहें । गीता म्हणों ॥ ६६ ॥
 घरि तुम्हां संतांचे पाये । आजि मी लाधलां आहें ।
 म्हणोनि जी नोहे । अटकु कांहीं ॥ ६७ ॥
 प्रभु कांश्मिरीं मुकें । नुपजे हें काय कौतुकें ।
 नाहीं उणीं सामुद्रिकें । लक्ष्मीयेसी ॥ ६८ ॥
 तैसी तुम्हां संतांपासीं । अज्ञानाची गोठी कायसी ।
 यालागीं नवरसीं । वरुयेन मी ॥ ६९ ॥
 किंबहुना आतां देवा । अयसरु मज देयावा ।
 ज्ञानदेवो म्हणे घरया । सांगेन मंथु ॥ ११७० ॥

इति धीमद्भगवद्गीतायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे
 क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोगो नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीज्ञानेश्वरी

अध्याय चौदावा

जय जय आचार्या । समस्तसुरवर्या ।
प्रज्ञाप्रमासूर्या । सुखोदया ॥ १ ॥
जय जय सर्ववितावया । सोहभावसुहावया ।
नानालोकहेलावया । समुद्रा तू ॥ २ ॥
आदिके ना आर्तबधू । निरंतरकारुण्यासिधू ।
विशदविद्यावधू— । बलमा जी ॥ ३ ॥
तू जयाप्रति लपसी । तया विश्व हे दाविसी ।
प्रकट तै करिसी । आधवेचि तू ॥ ४ ॥
कीं पुढिलाची दृष्टि चोरिजे । हा दृष्टिवधु निफजे ।
परी नवल लाघव तुझे । जे आपणपें चोरि ॥ ५ ॥
जी तूचि तू सर्वा यया । मा कोणा बोधु कोणा माया ।
ऐसिया आपेआपु लाघविया । नमो तुज ॥ ६ ॥
जाणों जर्गों आप घोलें । तें तुझिया बोला सुरस जालें ।
तुझेनि क्षमत्य आले । पृथ्वीयेसी ॥ ७ ॥
रविचंद्रादि शुक्ति । उदो करिती त्रिजगतीं ।
ते तुझिया दीप्ती । तेज तेजां ॥ ८ ॥
जें चळवळिजे अनिलें । तें दैविकेनि जी निजबळे ।
नम तुजमार्जी खेले । लपींयपीं ॥ ९ ॥

किंबहुना माया असोस । ज्ञान तुझेनि डोळस ।
 असो वानणें सायास । श्रुतीसि हे ॥ १० ॥
 वेद वानूनि तंवचि चांग । जंव न दिसे तुजें आंग ।
 मग आम्हां तया मूग । एके पांती ॥ ११ ॥
 जी एकार्णवाचे ठाई । पाहतां थेंवाचा पाडु नाही ।
 मा महानदी काई । जाणिजती ॥ १२ ॥
 कां उदयलिया मास्वतु । चंद्र जैसा खद्योतु ।
 आम्हां श्रुती तुज आंतु । तो पाडु असे ॥ १३ ॥
 आणि दुजया थांयो मोढे । जेथ परेसीं वैखरी बुढे ।
 तो तूं मा कोणें तोंढें । चानावासी ॥ १४ ॥
 यालागीं आतां । स्तुति सांडूनि निर्वाता ।
 घरणीं ठेविजे माथा । हेंचि भलें ॥ १५ ॥
 तरी तूं जैसा आहासि तैसिया । नमो जी श्रीगुराया ।
 मज ग्रंथोद्यमु फळावया । वेद्वारा होई ॥ १६ ॥
 आतां कृपामांडवल सोडीं । भरीं मति माझी पोतडी ।
 करीं ज्ञानपदजोडी । थोरा मातें ॥ १७ ॥
 मग भी संसरें तेणें । करीन संतांसी कर्णमूपणें ।
 लेखवीन सुलक्षणें । विवेकाचीं ॥ १८ ॥
 जी गीतार्थनिधान । काढू माझें मन ।
 सुर्यां स्नेहांजन । आपुलें तूं ॥ १९ ॥
 हे वाक्स्पृष्टि एके वेळे । देखतु मासे पुद्धीचे डोळे ।
 तैसा उदैजो जी निर्मळें । कारुण्यविंवें ॥ २० ॥
 माझी प्रज्ञावेली वेल्हाळ । काव्यें होय सफळ ।
 तो वसंतु होई स्नेहाळ- । शिरोमणि ॥ २१ ॥
 प्रमेयमहापूरें । हे मतिगंगा ये थोरें ।
 तैसा वरिष उदारें । विठ्ठीवेनी ॥ २२ ॥

अगा विश्वैकधामा । तुझा प्रसादचंद्रमा ।
 करु मज पूर्णिमा । स्फूर्तीची जी ॥ १३ ॥
 जी अवलोकिलिया मातें । उन्मेपसागरी भरितें ।
 वोसंडेल स्फूर्तीतें । रसवृत्तीचे ॥ १४ ॥
 तंव संतोषोनि श्रीगुरुराजें । म्हणितलें विनंतिव्याजें ।
 मांडिलें देखों दुजें । स्तब्ध तुवां ॥ १५ ॥
 हें असो आतां वाजटा । तो ह्यानकर्पूर गोमटा ।
 ग्रंथु दावीं उत्कंठा । भंगों नेदीं ॥ १६ ॥
 हो कां जी स्वामी । हेंचि पाहत होतो मी ।
 जे श्रीमुखें म्हणा तुम्ही । ग्रंथु सांग ॥ १७ ॥
 सहजें दूर्वेचा दिरु । आंगेंचि तंव अमरु ।
 यरी आला पूरु । पीयूषाचा ॥ १८ ॥
 तरि आतां येणें प्रसादें । विन्यासें विदग्धें ।
 मूलशास्त्रपदें । वाखाणीन ॥ १९ ॥
 परि जीवा आंतुलीकडे । जैसी संदेहाची डोणी घुटे ।
 ना श्रवणीं तरि चाहे । दाढी दिसे ॥ २० ॥
 तैसी बोली साचारी । अवतरो माझी माधुरी ।
 मालें मागुनि घरीं । गुरुकृपेच्या ॥ २१ ॥
 तरी मागां त्रयोदशीं । अध्यायीं गोठी ऐसी ।
 श्रीकृष्ण अर्जुनसीं । चायळले ॥ २२ ॥
 जे क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोगें । होइजे येणें जगें ।
 आत्मा गुणसंगें । संसारिया ॥ २३ ॥
 आणि हाचि प्रकृतिगत । सुखदुःखमोगीं हेतु ।
 अथवा गुणातीतु । केवळु हा ॥ २४ ॥

तरि कैसा पां असंगा संगु । कोण तो क्षेत्रक्षेत्रज्ञा योगु ।
 सुखदुःखादि भोगु । केविं तया ॥ ३५ ॥
 गुण ते कैसे किती । बाँघती कवणे शीती ।
 ना तरी गुणातीती । चिन्हें काई ॥ ३६ ॥
 एवं हया आघवेया । अर्था रूप करावया ।
 विषो एथ चौदाविया । अध्यायासी ॥ ३७ ॥
 तरि तो आतां ऐसा । प्रस्तुत परियेसा ।
 अभिप्रायो विश्वेशा । पैकुंठाचा ॥ ३८ ॥
 तो म्हणे गा अर्जुना । अवधानार्ची सर्व सेना ।
 जेष्ठजनि हया क्षाना । झोंबावें हो ॥ ३९ ॥
 आम्ही मागां तुज बहुती । दाविलें हें उपपत्ती ।
 तरि आद्युनी प्रतीति । कुशीं न निघे ॥ ४० ॥

भीमवदनुवाच—

परं भूपः प्रवक्ष्यामि ज्ञानानां ज्ञानमुत्तमम् ।

पश्चात्वा मुनयः सर्वे परां सिद्धिमितो मनाः ॥ १ ॥

म्हणौनि गा पुढती । सांगिजेल तुजप्रती ।
 पर म्हणम्हणोनि श्रुती । दाहारिलें जें ॥ ४१ ॥
 पन्हर्षी ज्ञान हें आपुलें । परि पर ऐसोनि जालें ।
 जे आयद्योनि घेतलें । भवस्वर्गादिक ॥ ४२ ॥
 अगा याचि कारणें । हें उत्तम सर्वोपरी मी म्हणें ।
 जे वन्हि हें तुजें । येरें ज्ञानें ॥ ४३ ॥
 जियें भवस्वर्गातिं जाणती । यागचि चांग म्हणती ।
 पारखी फुढी आधी । भेईं जयां ॥ ४४ ॥
 तियें आघर्षाचि ज्ञानें । केलीं येणें स्वप्न ।
 जेदा यातोमि गगनें । गिळिजती अंती ॥ ४५ ॥

कां उवितें राक्षिराजें । लोपिलीं चंद्रादि तेजें ।
 नाना प्रलयांबुमाजें । नदीनद ॥ ४६ ॥
 तैसैं येणें पाहलेया । हानजात जाय लया ।
 म्हणोनियां धनंजया । उत्तम हें ॥ ४७ ॥
 अनादि जे मुक्तता । आपलीं असे पांडुसुता ।
 तो मोक्षु हाता येता । होय जेणे ॥ ४८ ॥
 ययाचिया प्रतीती । विचारवीरीं समस्तीं ।
 नेदिजेचि संसृती । माया उधऊं ॥ ४९ ॥
 मन मन घालूनि मागें । विश्रांति जालिया आंगें ।
 ते देहीं देहाजोगे । होतीचि ना ॥ ५० ॥
 मग तें देहाचें घेळें । घोलांझुनि ऐकोचि घेळे ।
 संवतुकी कांटाळें । मसीं जाले ॥ ५१ ॥

इदं हानसुपाश्रित्य मम साधर्म्यमागताः ।

सर्गेऽपि नोपजायते प्रलये न व्यथति च ॥ २ ॥

जे माक्षी नित्यता । तेणें नित्य ते पांडुसुता ।
 परिपूर्ण पूर्णता । माक्षियाचि ॥ ५२ ॥
 मीं जैसा अनतानंद । जैसाचि सत्यसिद्ध ।
 तैसेचि ते भेद । उरेचि ना ॥ ५३ ॥
 जें मीं जेव्हडें जैसैं । तेंचि ते जाले तैसैं ।
 घटभंगीं घटाकाशें । आकाश जेवीं ॥ ५४ ॥
 ना तारि दीपमूळकीं । दीपशिखा अनेकी ।
 मीनलिया अचलोकीं । होय जैसैं ॥ ५५ ॥

अर्जुना तथापरी । सरली द्वैताची वारी ।
 नांदे नामार्थ एकाहारी । मीतुंविण ॥ ५६ ॥
 येणेंचि पै कारणें । जें पहिलें सृष्टीचें जुंपणें ।
 तेंही तथा होणें । पडेचि ना ॥ ५७ ॥
 सृष्टीचिये सर्वादी । जयां देहाची नाहीं बांधी ।
 ते कैचे प्रळयावधी । निमतील पां ॥ ५८ ॥
 म्हणौनि जन्मक्षयां । अतीत ते धनंजया ।
 मी जाले ज्ञाना इया । अनुसरोनि ॥ ५९ ॥
 ऐसी ज्ञानाची घाडी । वानिली देवें आवडी ।
 तेविंचि पार्याही गोडी । लावावया ॥ ६० ॥
 तंव तथा जालें आन । सर्वांगीं निघाले कान ।
 सपाई अवधान । आतला पां ॥ ६१ ॥
 आतां देवाचिया ऐसें । जाकळीजतु असे घोरसें ।
 जे निरूपण आकाशें । घेंटाळेना ॥ ६२ ॥
 मग म्हणे गा प्रज्ञाकांता । उजवली आजि चकृत्वता ।
 जे बोलायेवढा ओता । जोडलासी ॥ ६३ ॥
 तारि एकु मी अनेकीं । गोंविजे देहपाशकीं ।
 त्रिगुणीं लुब्धकीं । कवणेपरी ॥ ६४ ॥
 कैसा क्षेत्रयोगें । वियें इयें जगें ।
 तें परिस सांगें । कवणेपरी ॥ ६५ ॥
 पै क्षेत्र येणें व्याजें । यालागीं हें घोलिजे ।
 जे मत्संगवीजें । भूतीं पिके ॥ ६६ ॥

सम योनिर्महद्ब्रह्म तस्मिन् गर्भे दधाम्यहम् ।
 संभवः सर्वभूतानां ततो भवति भारत ॥ ४ ॥

महद्ब्रह्मउदरीं । प्राकृतीं आठै विकारीं ।
 गर्भाची करी । पेलोवेली ॥ ९० ॥
 उभयसगु पहिले । बुद्धितत्त्व प्रसवले ।
 बुद्धितत्त्वं भरिले । होय मन ॥ ९१ ॥
 तरुणी ममता मनाची । ते अहंकार तत्त्व रची ।
 तेणें महाभूतांची । अभिव्यक्ति होय ॥ ९२ ॥
 आणि विषयेंद्रियां गौसी । स्वभावें तंव भूतांसी ।
 म्हणोनि येती सरिती । तिथेंही रूपा ॥ ९३ ॥
 जालेनि विकारक्षोभे । पाठीं त्रिगुणाचें उभें ।
 तें याये वासनागर्भें । ठायेंठावो ॥ ९४ ॥
 रुखाचा आयांका । जैसी बीजकणिका ।
 जीवीं बांधे उदका । भेटतखेवो ॥ ९५ ॥
 तैसी माझेनि संगे । अविद्या नाना जगे ।
 और घेवों लागे । आपणयांची ॥ ९६ ॥
 मग गर्भगोळा तया । कैसें रूप तें ये आया ।
 तें परियेसे राया । सुजनांचिया ॥ ९७ ॥
 पै मणिज स्वेदज । उद्भिज जारज ।
 उमटती सहज । अवयव हे ॥ ९८ ॥
 व्योमवायुवर्श । घाटलेनि गर्भरसें ।
 मणिजु उससे । अवयव तो ॥ ९९ ॥
 पोटीं सून तमरजें । आगळिका तोय तेजें ।
 उठितां निपजे । स्वेदजु गा ॥ १०० ॥
 आपपृथ्वीउत्कटें । आणि तमोमात्रें निकृष्टे ।
 स्थावर उमटे । उद्भिजु हा ॥ १ ॥

पांचां पांचही विरजीं । होतीं मनबुद्ध्यादि साजीं ।
 हीं हेतु जारजीं । ऐसे जाण ॥ १ ॥
 ऐसे चारी हे सरळ । करचरणतळ ।
 महाप्रकृति स्थूळ । तेंचि शिर ॥ २ ॥
 प्रवृत्ति पेललें पोद । निवृत्ति ते पाठीं नीद ।
 सुरयोनी आंगें आठ । ऊर्ध्वाचीं ॥ ३ ॥
 कंडु उल्हासता स्वर्गु । मृत्युलोकु मध्यभागु ।
 अधोदेशु चांगु । नितंबु तो ॥ ४ ॥
 पेंसें लेंकरूं एक । प्रसवली हे देख ।
 जयाचें तीन्ही लोक । बाळसें गा ॥ ५ ॥
 चीन्यांयशीं लक्ष योनी । तियें कांडा पेंरां सांदणी ।
 घाटे प्रतिदिनीं । बाळक हें ॥ ६ ॥
 नाना देहअवयवीं । नामाचीं लेणीं लेववी ।
 मोक्षस्तन्यें घाढवी । नित्य नवें ॥ ७ ॥
 सृष्टि वेगवेगळिया । तिया करांघ्रीं आंमोळिया ।
 भिक्षाभिमान सूडलिया । सुदिया तेथ ॥ ८ ॥
 हें एकोलतें चराचर । अविचारित सुंदर ।
 प्रसवोनि थोर । घोरावली ॥ ९ ॥
 पें घाढा प्रातःकालु । विष्णु तो मध्यान्ह वेळु ।
 सनाशिव सायंकालु । बाळा यया ॥ १० ॥
 महाप्रलयसेजे । खेळोनि निवांत निजे ।
 विषमज्ञानें उमजे । कल्पोदयीं ॥ ११ ॥
 अर्जुना श्यापरी । मिथ्यादृष्टीच्या घरीं ।
 युगानुवृत्तीचीं करी । घोजपाउलें ॥ १२ ॥

संकल्पु जयाचा इष्टु । अहंकारु तो धिनुहुं ।
 ऐसिया होय शेवहु । ज्ञानें यया ॥ १४ ॥
 आतां असो हे बहु चोली । ऐसैं विश्व माया व्याली ।
 तेथ साह्य जाली । माझी सत्ता ॥ १५ ॥

सर्वयोनिषु कौतेय मूर्त्तयः संभवन्ति याः ।

तासां ब्रह्म महयोनिरहं बीजप्रदः पिता ॥ ४ ॥

याकारणें मी पिता । महद्ब्रह्म हे माता ।
 अपत्य पांडुसुता । जगदंबर ॥ १६ ॥
 आतां शरीरें बहुतें । देखोनि न भेदें हो चित्तें ।
 जे मनबुद्ध्यावि भूतें । एकेचि येथें ॥ १७ ॥
 हां गा एकचि देहीं । काय अनारिसे अवयव नाहीं ।
 तेर्वि विचित्र विश्व पाहीं । एकचि हें ॥ १८ ॥
 पै उंचा नीचा डाहाळिया । विषमा वेगळालिया ।
 येकाचि जेवीं जालिया । बीजाचिया ॥ १९ ॥
 आणि संवंधु तोही ऐसा । मृत्तिके घट्टु लेखु जैसा ।
 कां पटत्य कापुसा । नादू होय ॥ २० ॥
 नाना कलौळपरंपरा । सतती जैसी सागरा ।
 आम्हां आणि चराचरा । संवंधु तैसा ॥ २१ ॥
 म्हणोनि वन्हि आणि ज्वाळ । दोन्ही वन्हीचि केवळ ।
 तेर्वि मी मा सकळ । संवंधु वायो ॥ २२ ॥
 जालेनि जगें मी झांकें । तरि जगत्वं कोण फांके ।
 किलेश्वरी माणिकें । लोपिजे काई ॥ २३ ॥

अलंकारातें आलें । तरि सोनेंपण काइ गेलें ।
 कीं कमळ फांकलें । कमळत्या मुके ॥ २४ ॥
 सांग पां धनेजया । अवयवीं अवयविषा ।
 आच्छादिजे कीं तया । तेंचि रूप ॥ २५ ॥
 कीं विरूढलिया जोंधळा । कपिसाचा निर्वाळा ।
 वेंचला कीं आगळा । दिसतसे ॥ २६ ॥
 म्हणोनि जग परीतें । साखुनि पाहिजे मातें ।
 तेसा नोहें उलितें । आघवें भीचि ॥ २७ ॥
 हा तूं साचोकारा । निश्चयाचा खरा ।
 गांठी बांध घीरा । जीवाचिये ॥ २८ ॥
 आतां मियां मज दाविला । शरीरीं वेगळालां ।
 गुणीं भीचि बांधला । पेसा आवडें ॥ २९ ॥
 जैसैं स्वप्नी आपण । उठूनियां आत्ममरण ।
 भोगिजे गा जाण । कापिध्वजा ॥ ३० ॥
 कां कवळातें डोळे । प्रकाशुनि पिवळें ।
 देखती तेंही कळे । तर्यासीचि ॥ ३१ ॥
 नाना सूर्यप्रकाशें । प्रकटी तें अन्न भासे ।
 तो लोपला हेंही दिसे । सूर्येचि कीं ॥ ३२ ॥
 पैं आपणपेनि जालिया । छाया गा आपुलिया ।
 बिहोनि बिहालिया । आन आहे ॥ ३३ ॥
 तेसीं इयें नाना देहें । दाऊनि मी नाना होयें ।
 तेथ पेसा जो बंधु आहे । तेंही देखें ॥ ३४ ॥
 बद्ध कां न बंधिजे । हें जाणणें मज माझें ।
 नेणणेनि उपजे । आपलेनि ॥ ३५ ॥

तरि कोणें गुणें कैसा । मजचि मी बद्ध ऐसा ।
 आवडे तें परियेसा । अर्जुनदेवा ॥ ३६ ॥
 गुण ते किती किंघर्म । कायि ययां रूपनाम ।
 कें जाले हें चर्म । अवधारीं पां ॥ ३७ ॥

सत्त्वं रजस्तम इति गुणाः प्रकृतिसंभवाः ।
 निबंध्यति महाबाहो देहे देहिनमव्ययम् ॥ ५ ॥

तरी सत्त्वरजतम । तिघांसि हें नाम ।
 आणि प्रकृति जन्म-भूमिका ययां ॥ ३८ ॥
 येथ सत्त्व तें उत्तम । रज तें मध्यम ।
 तिहींमार्जीं तम । सावियां धारें ॥ ३९ ॥
 हें एकेचि वृत्तीच्या ठायीं । त्रिगुणत्व आवडे पार्हीं ।
 ययसात्रय देहीं । येकीं जेवीं ॥ ४० ॥
 कां मीनलेनि कीडें । जंवजव तूक बाढे ।
 तंवतय सोनें हीन पडे । पांचिकां कसीं ॥ ४१ ॥
 पें सावधपण जैस । बाहविलें आळसें ।
 सुपुति बैसे । घणावोनी ॥ ४२ ॥
 तैसी अज्ञानांगीकारें । निघाली वृत्ति विखुरे ।
 ते सत्त्वरजद्वारें । तमही होय ॥ ४३ ॥
 अर्जुना गा जाण । ययां नाम गुण ।
 आतां वाखजं खुण । घांघिती ते ॥ ४४ ॥
 तरी क्षेत्रज्ञदशे । आत्मा मोटका बैसे ।
 हें वेद मी ऐसें । मुद्देंत करी ॥ ४५ ॥

आजन्ममरणांती । देहधर्मी समस्ती ।
ममत्वाची सूती । घे ना जंव ॥ ४६ ॥
जैसी मीनाच्या तोंडी । पडेना जंव उंडी ।
तंव गळु आसुडी । जळपारधी ॥ ४७ ॥

तत्र सत्त्वं निर्मलत्वात्प्रकाशफमनामयम् ।
सुखसंगेन बध्नाति ज्ञानसंगेन चाऽनघ ॥ ६ ॥

तेवि सत्त्वं लुब्धकें । सुखज्ञानाची पाशकें ।
घोडिजती मग खुंडके । मृगु जैसा ॥ ४८ ॥
मग ज्ञानें चढफडी । सुख घरी घुरंखोडी ।
स्वयंसुख हें धाडी । हातींचें गा ॥ ४९ ॥
तेव्हां विघामानें तोखे । लाममात्रें हरिखे ।
मी संतुष्ट हंही देखे । श्लाघां लागे ॥ १५० ॥
म्हणे भाग्य ना माझे । आजि सुखिये नाहीं दुजे ।
विकाराष्टकें फुंजे । सास्त्रिकाचेनि ॥ ५१ ॥
आणि येणंही न घरे । लांकण लागे दुसरें ।
जे विद्वत्तेचें भरे । मृत आर्गी ॥ ५२ ॥
आपणचि ज्ञानस्वरूप आहे । तें गेलें हें दुःख न वाहे ।
कीं विषयज्ञानें होये । गगनाचेवढा ॥ ५३ ॥
रावो जैसा स्वर्गी । रंकपणें निघे धानीं ।
तो वों वाणा मानी । इंदु ना मी ॥ ५४ ॥
तैसें गा देहातीता । जालेया देहवंता ।
हों लागे पांडुसुता । बाह्यज्ञानें ॥ ५५ ॥

अविचेकमहामंत्र । जें मौढ्यमद्याचें पात्र ।
 हें असो मोहनाख । जीवांसि जें ॥ ७६ ॥
 पार्था तें गा तम । रचूनि ऐसें घर्म ।
 चौखुरी देहात्म । मानियातें ॥ ७७ ॥
 हें एकाचि कीर शरीरी । माजों लागे चराचरी ।
 आणि तेथ दुसरी । गोठी नाही ॥ ७८ ॥
 सर्वद्रियां जाड्य । मनामार्जी मौढ्य ।
 माल्हाती दाढ्य । आलस्याचें ॥ ७९ ॥
 आंगें आंग मोढामोढी । कार्यजातीं अनावडी ।
 नुसती परवडी । जांभयांची ॥ १८० ॥
 उघडियाचि दिठी । देखणें नाही किराटी ।
 नाट्यवितांचि उठी । वो म्हणोनि ॥ ८१ ॥
 पढलिये घांढी । नेणे फानीं मुरडी ।
 तयाचि परी मुरकुंडी । उकलूं नेणे ॥ ८२ ॥
 पृथ्वी पाताळीं जावो । कां आकाशही घरी येवो ।
 परी उठणें हा भावो । उपजों नेणे ॥ ८३ ॥
 रचितानुचित आघवें । झांसुरतां नाठवे जीवें ।
 तेथ लोळावें । पेसी मेघा ॥ ८४ ॥
 अनि करतलें । पडिंघाये कपोल्लें ।
 पायाचें शिरियाळें । मांहूं लागे ॥ ८५ ॥
 आणि निद्रेविषयीं चांगु । जीवीं आयि लागु ।
 क्षोपीं जातां स्वर्गु । वावो म्हणे ॥ ८६ ॥
 ब्रह्मायु होईजे । मा निजलियाचि असिजे ।
 ह्वांचूनि बुजें । व्यसन नाही ॥ ८७ ॥

कां घाटे जातां घोषें । कलहांतांही डोलों लागे ।
 अमृतही परी नेघे । जरी नीद आली ॥ ८८ ॥
 तेवींचि आक्रोशबळें । व्यापारें कोणे एके वेळे ।
 निगालें तरी आंघळें । रोपें जैसें ॥ ८९ ॥
 केधवां कैसें राहाटावें । कोणेंसीं काय बोलावें ।
 हें ठाकतें कीं नागये । हेंही नेणे ॥ ९० ॥
 वणवा मियां आघवा । पांखें पुसोनि घेयावा ।
 पतंगु पां हांवा । घाली जेवीं ॥ ९१ ॥
 तैसा घळघे साहसा । अकरणींच धिंघसा ।
 किंबहुना पेसा । प्रमादु रुचे ॥ ९२ ॥
 एवं निद्रालस्यप्रमादीं । तम ह्या त्रिवंधीं ।
 वांधे निरुपाधि । चोरुटातें ॥ ९३ ॥
 जैसा वन्ही काप्रीं भरे । तें दिसे काट्याकारें ।
 ह्योम घटें आवरे । तें घटाकाश ॥ ९४ ॥
 नाना सरोवर भरलें । तें चंद्रत्व तेथ धिंवलें ।
 तैसें गुणाभासीं वांघलें । आत्मत्व गमे ॥ ९५ ॥

सत्त्वं सुखे संजयाति रजः कर्मणि भारत ।
 ज्ञानमावृत्त्य तु तमः प्रमादे संजयत्युत ॥ ९ ॥
 रजस्तमश्चाभिभूय सत्त्वं भवति भारतें ।
 रजः, सत्त्वं तमश्चैव तमः सत्त्वं रजस्तथा ॥ १० ॥

पं हृहनि कफंघात । जें देहीं आटोपे पित्त ।
 तें करी संतत । वेदु जेवीं ॥ ९६ ॥

कां चरिष आतप जैसें । जिणोनि शीतचि दिसे ।
 तेव्हां होय हिंव ऐसें । आकाश हें ॥ ९७ ॥
 नाना स्वप्न जागृति । लोपूनि ये सुगुति ।
 तें क्षण एक चित्तवृत्ति । तेचि होय ॥ ९८ ॥
 तैसीं रजतमे हारवी । जें सत्त्व माजु मिरवी ।
 तं जीवाकरवीं म्हणवी । सुखिया ना मी ॥ ९९ ॥
 तैसेचि सत्त्व रज । लोपूनि तमाचें मोज ।
 वळचे तें सहज । प्रमादी होय ॥ १०० ॥
 तयाचि गा परिपाठी । सत्त्व तमातें पोटी ।
 घालूनि जेव्हां उठी । रजोगुण ॥ १ ॥
 तेव्हां कर्मायांचूनि कांहीं । आन गोमटें नाहीं ।
 ऐसें मानी देहीं । देहराजु ॥ २ ॥
 त्रिगुणवृद्धिनिरूपण । तीं श्लोकीं सांगितलें जाण ।
 आतां सत्त्वाविवृद्धिलक्षण । सादर परियेसीं ॥ ३ ॥

सर्वदारेहु देहेऽस्मिन्प्रकाश उपजायते ।
 ज्ञान यदा तदा विद्याविवृद्धं सत्त्वमित्युत ॥ ११ ॥
 लोभः प्रवृत्तिरारंभः कर्मणामशमः स्पृहा ।
 रजस्येतानि जायते विवृद्धे भरतर्षभ ॥ १२ ॥
 अप्रकाशोऽप्रवृत्तिश्च प्रमादो मोह एव च ।
 तमस्येतानि जायते विवृद्धे कुरुनंदन ॥ १३ ॥
 यदा सत्त्वे प्रवृद्धे तु प्रलयं याति देहभृत् ।
 तदोत्तमविदां होफानमलान्प्रतिपद्यते ॥ १४ ॥
 रजसि प्रलयं गत्वा कर्मसंगिहो जायते ।
 तथा प्रलीनस्तमसि गूढघोनिषु जायते ॥ १५ ॥

पें रजतमविजयें । सत्य गा देहीं इये ।
 वाढतां चिन्हें तियें । ऐसीं होती ॥ ४ ॥
 जे प्रज्ञा आंतुलीकडे । न समाती बाहेरी बोंसडे ।
 वसंती पद्मखंडें । हती जैसी ॥ ५ ॥
 सर्वेद्रियांच्या आंगणीं । विवेक करी रावणी ।
 साचचि करचरणी । होती डोळे ॥ ६ ॥
 राजहंसापुढें । चांचूचें आंगरहें ।
 तोडी जेवि झगडे । क्षीरनीराचे ॥ ७ ॥
 तेवि दोषादोषविवेकीं । इंद्रियेंचि होती पारखीं ।
 नियमु धा रे पायिकी । बोटगे तें ॥ ८ ॥
 नाइकर्णें तें कानचि वाळी । न पाहणें तें दिठीचि गाळी ।
 अवाच्य तें टाळी । जीभचि गा ॥ ९ ॥
 घातीपुढां जैसें । पळों लागे काळवसें ।
 निपेछ इंद्रियां तैसें । समोर नोदे ॥ १० ॥
 धाराधरकाळें । महानदी उचंबळे ।
 तैसी बुद्धि पधळे । शास्त्रजार्ती ॥ ११ ॥
 अगा पुनवेच्या दिवशीं । चंद्रप्रभा धांचे आकाशीं ।
 ज्ञानी वृत्ति तैसी । फांके सेंध ॥ १२ ॥
 वासना एकवटे । प्रवृत्ति बोंहटे ।
 मानस चिटे । विषयांवरी ॥ १३ ॥
 एवें सत्य वाढे । तें हें चिन्ह फुडें ।
 आणि निधनही घडे । तेव्हांचि जरी ॥ १४ ॥
 कां पाहालेनि सुयाणें । जालया परंगुणें ।
 पाटियंतें ये पाहुणें । स्वर्गोनियां ॥ १५ ॥

तरिजेसीचि घरींची संपत्ति।आणि तेसीच औदार्यधैर्यवृत्ति।
 मा परंत्रा आणि कीर्ति । कां नोहावें ॥ १६ ॥
 भग गोमटेया तया । जावळी असे धनजया ।
 तेवि सत्त्वी जाणें देहा । के आधि गा ॥ १७ ॥
 जे स्वगुणी उद्भूट । घेऊनि सत्व चोखट ।
 निगे साडूनि कोपट । भोगक्षेम हें ॥ १८ ॥
 अवचटें पेसा जो जाये । तो सत्त्वाचाचि नवा होये ।
 किंवहुना जन्म लाहे । झानियामार्जी ॥ १९ ॥
 साग पां धनुर्धरा । रावो रायपणे डोंगरा ।
 गेलिया अपुरा । होय काई ॥ २० ॥
 ना तरि येथींचा दिवा । नेलिया सेजिया गावा ।
 तो तेथ तरि पाडवा । दीपचि कीं ॥ २१ ॥
 तैसी ते सत्त्वगुद्धि । आगळी झानेंसीं बुद्धि ।
 तरगावों लागे बुद्धि । विवेकावरी ॥ २२ ॥
 पं महदादि परिपाठी । विचारूनि शेवटीं ।
 विचारासकट पोटीं । जिराणि जाय ॥ २३ ॥
 छत्तिसां सदतिसावें । चोविसां पचविसावें ।
 तीन्ही नुरोनि स्वमावें । चतुर्थ जे ॥ २४ ॥
 ऐसें सर्व जें सर्वोत्तम । जाले असे जया सुगम ।
 तयासवें निरुपम । लाहे देह ॥ २५ ॥
 इयाचि पुरी देह । तमसत्व अधोमुख ।
 घेसोनि जे आगळीक । घरी रज ॥ २६ ॥
 आपुलिया कार्याचा । घुमाव मांघीं देहाचा ।
 माजवी हें चिन्हाचा । उदयो पेसा ॥ २७ ॥

पांजरंली घाहदुळी । करी वेगळ वेटाळी ।
 तेसी विषयीं सरळी । इंदियां होय ॥ २८ ॥
 परवारादि पडे । परि विरुद्ध ऐसें नावडे ।
 मग शेळियेचेनि तोंडें । सेंध चारी ॥ २९ ॥
 हा ठायवरी लोभु । करी स्वैरत्याचा रावु ।
 वेंटाळितां अलाभु । तें तें उरे ॥ ३० ॥
 आणि आह पडलिया । उद्यमा जाती भलतिया ।
 प्रवृत्ति धनंजया । हातु न काढी ॥ ३१ ॥
 तैर्यांचि एखादा प्रासादु । कां करावा अश्वमेधु ।
 ऐसा अचाट छंडु । घेऊनि उठी ॥ ३२ ॥
 नगरेचि रचारी । जळागये निर्माची ।
 महायनें लावारी । नानाविधें ॥ ३३ ॥
 येसैसां अफाटीं कमी । समारंभु उपकमी ।
 आणि दृष्टादृष्टकामी । पुरे न म्हणे ॥ ३४ ॥
 सागरुही सांडीं पडे । आगी न लाहे तीन कचडे ।
 ऐसें आमिलारीं जोडे । दुर्भरत्व ॥ ३५ ॥
 स्तूहा मना पुढां पुढां । आशेचा घे दवडा ।
 विश्व घापे चाढा । पायांतळीं ॥ ३६ ॥
 इत्यादि दादतां रजीं । इयें चिन्हें होती सहजीं ।
 आणि ऐसा समाजीं । घेंचे जरी देह ॥ ३७ ॥
 तरि आघवाचि इहीं । परिवारळा आनी देहीं ।
 रिगे परि योनिहीं । मानुषीचि ॥ ३८ ॥
 सुरवाढेंसीं भिकारी । वसो पां राजमंदिरीं ।
 तरि काय अवधारीं । रावो होईल ॥ ३९ ॥

घेल तेथे करवाढें । हें न चुके गा फुढें ।
 नेहजो कां वऱ्हाढें । समयाचेनि ॥ १४० ॥
 म्हणौनि व्यापारा हातीं । उरंतु दिहा ना राती ।
 तैसयाचिये पांतीं । जुपिजे तो ॥ ४१ ॥
 कर्मजडाच्या ठायीं । किंवहुना होय देही ॥
 जो रजोघृत्तीच्या डोहीं । बुडोनि निमे ॥ ४२ ॥
 मग तैसाचि पुढती । रजसत्त्ववृत्ति ।
 गिळनि ये उन्नती । तमोगुण ॥ ४३ ॥
 तैचि जियें लिंगे । देहींचीं सबाह्य सांगें ।
 तियें परिस चांगे । श्रोत्रबलें ॥ ४४ ॥
 तरी होय ऐस मन । जैसैं रविचंद्रहीन ।
 शरींचें कां गगन । अंघसेचिये ॥ ४५ ॥
 तैसैं अंतर असोस । होय स्फूर्तिहीन उदस ।
 विचाराची भाष । हारपे तै ॥ ४६ ॥
 बुद्धि मेचंवेना धोंढी । हा ठायचरी मवाळे सांढी ।
 आठवो वेशधडी । जाला दिसे ॥ ४७ ॥
 आविवेकाचेनि माजे । सबाह्य शरीर गाजे ।
 एकलेनि घेपे दीजे । मोढ्य तेथ ॥ ४८ ॥
 आचारभगाचीं हाडें । रुपती श्रद्धियां पुढें ।
 मरे जरी तेणें कडे । क्रिया जाय ॥ ४९ ॥
 पें आणिकही एक दिसे । जे दुष्कृतीं चित्त उल्लासे ।
 आंधारीं देखणें जैसैं । हुडुडार्च ॥ ५० ॥
 तैसैं निपिद्धाचेनि नांविं । मलतेही मरे हावे ।
 तियेपिपयीं धावे । घेही कारण ॥ ५१ ॥

मदिरा न धेतां डुले । सन्निपातेंवीण बरळे ।
 निष्पेमेंचि भुले । पिसें जैसें ॥ ५१ ॥
 चित्त तरी गेलें आहे । परि उन्मनी ते नोहे ।
 ऐसें माल्हेतिजे मोहें । माजिरेनि ॥ ५२ ॥
 किंयहुना ऐसैसी । इये चिन्हें तम पोपी ।
 जें वाढे आंघितीसी । आपुलिया ॥ ५३ ॥
 आणि हेंचि होय प्रसंगें । मरणाचें जरी पढे खांगें ।
 तरि तेतुलेनि निगे । तमेंसीं तो ॥ ५४ ॥
 राई राईपण धीर्जी । सांठवूनियां अंग त्यजी ।
 मग विरुढे तें दुजी । गोठी आहे ॥ ५५ ॥
 पैं होऊनि दीपकालिका । येरु आगी विद्दो कां ।
 कां जेथ लागे तेथ असका । तोचि आहे ॥ ५६ ॥
 म्हणोनि तमाचिये लोथे । बांधोनियां संकल्पातें ।
 वेद जाय तें मागौतें । तमाचेंचि होय ॥ ५७ ॥
 आतां काय येणें धौहें । जो तमोवृद्धि मृत्यु लाहे ।
 तो पशु कां पक्षी होये । झाट कां कुमि ॥ ५८ ॥

कर्मणः सुकृतस्याहुःसात्त्विकं निर्मलं फलम् ।

रजस्तनु फलं दुःखमहानं तमसः फलम् ॥ १६ ॥

येणेंचि पैं कारणें । जें निपजे सत्यगुणें ।
 तें सुकृत ऐसें म्हणे । धौतसमो ॥ २६० ॥
 म्हणीनि तया निर्मळा । सुखशानीं सरळा ।
 अपूर्व ये फळा । सात्त्विक तें ॥ ६१ ॥

मग राजसा जिया क्रिया । तया इंद्रावणा फळलिया ।
 जे सुखे चितारुनियां । फळतीं दुष्टें ॥ ६१ ॥
 कां निवोळियेचं पिक । वरि गोड विख ।
 तैसें ते राजस देख । क्रियाफळ ॥ ६२ ॥
 तामस कर्म जितुकें । अज्ञान फळेंचि पिके ।
 विपांकुर चिखे । जियापरी ॥ ६३ ॥

सत्वात्संजायते ज्ञान रजसो लोभ एव च ।

प्रमादमोहो तमसो भवतोऽज्ञानमेव च ॥ १७ ॥

म्हणौनि धा रे अर्जुना । येथ सत्वाचि हेतु ज्ञाना ।
 जैसा कां दिनमाना । सूर्य हा पै ॥ ६५ ॥
 आणि तैसेंचि हे जाण । लोभासि रज कारण ।
 आपलें विस्मरण । द्वैता जेयीं ॥ ६६ ॥
 मोह अज्ञान प्रमादा । ययां भेळैया दोषवृंदा ।
 पुढती पुढती प्रबुद्धा । तमाचि मूळ ॥ ६७ ॥
 ऐसें विचाराच्या डोळां । तिन्ही गुण वेगळवेगळा ।
 दाविले जैसा ओवळा । तळहातींच्या ॥ ६८ ॥
 तंव रजतमें दोन्ही । वेळिलीं प्रौढ पतनीं ।
 सत्वावाचुनि नाणी । ज्ञानाकडे ॥ ६९ ॥
 म्हणौनि सात्विकवृत्ति । एक जाले गर जन्मवती ।
 सर्वत्यागें चतुर्थी । मक्ति जैसी ॥ ७० ॥

ऊर्ध्वं गच्छति मत्त्वस्था मध्ये तिष्ठति राजसाः ।

जघन्यगुणवृत्तिस्था अधो गच्छति तामसाः ॥ १८ ॥

तैसें सत्वाचेनि नटनाचे । असणें जाणें जयाचें ।
 ते तनुत्यागीं स्वर्गाचे । राय होती ॥ ७१ ॥

दयाचि परी रजें । जिहीं कां जीजे मरिजे ।
 तिहीं मनुष्य होइजे । मृत्युलोकीं ॥ ७१ ॥
 तेथ सुखदुःखाचे खिचटें । जेविजे एकेचि ताटें ।
 जेय इये मरणवाटे । पढिलें नुठा ॥ ७२ ॥
 आणि तयाचि स्त्रियाति तर्मी । जे वाढोनि निमती भोगक्षमी ।
 ते घेती नरकमूमी । मूळपत्र ॥ ७३ ॥
 एवं वस्तुचिया सत्ता । त्रिगुणासी पांडुसुता ।
 दाचिली सकारणता । आघवीचि ॥ ७४ ॥
 पं वस्तु वस्तुत्ये असिकें । तें आपणपें गुणासारिखें ।
 देखोनि कार्यविशेखें । अनुकरे गा ॥ ७५ ॥
 जेसं कां स्वप्नीचेनि राजें । जें परचक्र देखिजे ।
 तें हारि जेत होइजे । आपणपांचि ॥ ७६ ॥
 तेसे मध्योर्ध्व अध । जे हे गुणवृत्तिमेद ।
 ते दृष्टीयांचूनि शुद्ध । वस्तुचि असे ॥ ७७ ॥

नान्यं गुणेभ्यः कर्तारं यदा दृष्टानुपश्यति ।

गुणेभ्यश्च परं वेत्ति मद्भावं सोऽपिमच्छति ॥ १९ ॥

परि हे वाहणी असो । तरि तुज आन न दिसो ।
 परिसें ते सांगतसों । मागील गोठो ॥ ७८ ॥
 तरि पेसें जाणिजे । सामर्थ्ये तिन्ही सहजें ।
 होती देहव्याजें । गुणाचि हे ॥ ७९ ॥
 ईधनाचेनि आकारें । अग्नि जैसा अचतरे ।
 कां आंगवे तरुवरें । मूमिरसु ॥ ८० ॥
 ना ना दाहियाचेनि मिसें । परिणमे दूधचि जेसें ।
 कां मूर्त होय उंसें । गोढी जेवीं ॥ ८१ ॥

तैसैं हें सांत-करण । देहचि होती त्रिगुण ।
 म्हणोनि वधासि कारण । घडे कीर ॥ ८३ ॥
 परि चोज हें धनुर्धरा । जे एवढा हा गुंफिरा ।
 मोक्षाचा ससारा । उणा नोहे ॥ ८४ ॥
 त्रिगुण आपुलालेनि धर्म । देहीचें मांगुतसाउमे ।
 चाळितांही न सोमे । गुणार्तीतता ॥ ८५ ॥
 ऐसी मुक्ति असे सहज । ते आतां परिसऊ तुज ।
 जे तूं ज्ञानांबुज- । द्विरेफु कीं ॥ ८६ ॥
 आणि गुणी गुणाजोगें । चैतन्य नोहे मागें ।
 बोलिलों ते खांगे । तेवींचि हें ॥ ८७ ॥
 तरि पार्था जें ऐसैं । बोधलेनि जीवे दिसे ।
 स्वप्न कां जैसें । बेटलेनि ॥ ८८ ॥
 ना तरी आपण जळीं । बिंदलों तीरोनि कळी ।
 चलन होतां कल्लोळीं । अनेकधा ॥ ८९ ॥
 कां नटलेनि लाघवें । नटु जैसा न झकवे ।
 तैसैं गुणजात देखावें । न होनियां ॥ ९० ॥
 पै ऋतुत्रय आकाशें । धरूनियाही जैसें ।
 नेदिजेचि येवो घोसैं । वेगळेपणा ॥ ९१ ॥
 तैसैं गुणी गुणापरौते । जें आपणपें असे आयितें ।
 तिये अहं बैसे अहते । मूळकेचिये ॥ ९२ ॥
 पै तेथूनि मग पाहतां । म्हणे साक्षी मी अकर्ता ।
 हे गुणचि क्रियाजातां । नियोजित ॥ ९३ ॥

सत्त्वरजतमाचा । भेदीं पसरु कर्माचा ।
 होत असे तो गुणांचा । विकाश हा ॥ ९४ ॥
 ययामार्जी मी ऐसा । वनीं कां वसंतु जैसा ।
 वनलक्ष्मीविलासा । हेतुभूत ॥ ९५ ॥
 कां तारांगणीं लोपायें । सूर्यकांतीं उद्दीपायें ।
 कमळीं विकासायें । जायें तमें ॥ ९६ ॥
 यया कोणार्ची काजें कहीं । सवितया जैसीं नाहीं ।
 तैसा अकर्ता मी देहीं । सत्तारूप ॥ ९७ ॥
 मी दाऊनि गुण देखे । गुणता हे मियां पोखे ।
 ययाचेनि निःशेखें । उरे तें मी ॥ ९८ ॥
 ऐसेनि विवेकें जया । उदो होय धनंजया ।
 ये गुणातीतत्य तया । ऊर्ध्व पंथें ॥ ९९ ॥

गुणानेतानतीत्य प्रीन्देही देहसमुद्भवान् ।

जन्ममृत्युजरादुःखिर्निमुक्तोऽमृतमभुते ॥ १० ॥

आर्ता निर्गुण असे आणिक । तें तो जाणे अचूक ।
 जे ज्ञानें केलें टीक । तयाचियरी ॥ ३०० ॥
 किंबहुना पांडुसुता । ऐसी तो माझी सत्ता ।
 पावे जैसी सरिता । सिंघुत्य गा ॥ १ ॥
 नळिकेयरुनि उठिला । जैसा शुक्र शाखे बेसला ।
 तैसा मूळअहंतें ठेला । तो मी म्हणोनि ॥ २ ॥
 अगा अज्ञानाचिया निद्रा । जो घोरत होता सदवदा ।
 तो स्वस्वरूपी प्रबुद्धा । चेडला कीं ॥ ३ ॥
 पै बुद्धिभेदाचा आरिसा । तया हातोनि पळिला वीरेशा ।
 म्हणोनि प्रतिमुखाभासा । मुकला तो ॥ ४ ॥

देहामिमानाचा वारा । आतां चाजों ठेला वीरा ।
 तें ऐक्य वीचिसागरां । जीवशा हें ॥ ५ ॥
 म्हणौनि मझावेंसी । प्राप्ति पाविजे तेणेंसरिसी ।
 वर्षातीं आकाशीं । घनजात जेवीं ॥ ६ ॥
 तेविं मी होऊनि निरुता । मग देहींचि ये' असतां ।
 नागवे देहसंभूतां । गुणांसि तो ॥ ७ ॥
 जैसा भिंगाचेनि घरें । दीपप्रकाशु नावरे ।
 कां न विज्ञेचि सागरें । बडवानळु ॥ ८ ॥
 तैसा आलांगेलां गुणाचा । बोधु न मैळे तयाचा ।
 तो देहीं जैसा व्योमीचा । चंद्र जळीं ॥ ९ ॥
 तिन्ही गुण आपुलालिये प्रौढी । देहें नाचविती घागेंढीं ।
 तो पाहोही न धडी । अहंतेतें ॥ १० ॥
 हा ठाययरी । नेहटोनि ठेला अंतरीं ।
 आतां काय वर्त शरीरीं । हेंही नेण ॥ ११ ॥
 सांडूनि आंगींची खोळी । सर्प रिगालिया पाताळीं ।
 ते त्वचा कोण सांभाळीं । तैसें जालें ॥ १२ ॥
 कां सौरभ्यजीर्णु जैसा । आमोडु मिटोनि जाय आकाशा ।
 माधारा कमळकोशा । न येचि तो ॥ १३ ॥
 पें स्वरूपसमरसें । ऐक्य गा जालें तैसें ।
 तेथ किंघर्म हें कैसें । नेण देह ॥ १४ ॥
 म्हणौनि जन्मजरामरण । इत्यादि जे साही गुण ।
 ते देहींचि ठेले कारण । नाहीं तयां ॥ १५ ॥
 घटाचिया खापरिया । घटभंगी फेडिलिया ।
 महवाकाश अपेसया । जालेंचि असे ॥ १६ ॥

तैसी देहबुद्धि जाये । जै आपणपां आठौ होये ।
 तें आन कांहीं आहे । तेंवांचुनी ॥ १७ ॥
 येणें थोर बोधलेपणें । तयासि गा देहीं असणें ।
 म्हणुनि तो मी म्हणें । गुणातीत ॥ १८ ॥
 यया देवाचिया बोला । पार्थु अतिसुखावला ।
 मेघें संवोखिला । मोरु जैसा ॥ १९ ॥

अर्जुन उवाच—

‘कलिंगेस्त्रीन्गुणानितानतीतो भवति प्रभो ।
 किमाचारः कपं वेतास्त्रीन्गुणानतिवर्तते ॥ २१ ॥

तेणें तोपें धीर पुसे । जी कोणहीं चिन्हीं तो दिसे ।
 जयामाजीं वसे । ऐसा बोधु ॥ २१० ॥
 तो निर्गुण काय आचरे । कैसेनि गुण निस्तरे ।
 हें सांगिजो माहेरें । कृपेचेनि ॥ २१ ॥
 यया अर्जुनाचिया प्रभ्रा । तो पद्मगुणांचा राणा ।
 परिहास आकर्णा । बोलतु असे ॥ २२ ॥
 म्हणे पार्था तुझी नवाई । हें येतुलेंचि पुससी काई ।
 तें नामचि तया पाहीं । सत्य लटिकें ॥ २३ ॥
 गुणातीत जया नांविं । तो गुणाधीन तरी नव्हे ।
 ना होय तरी नागवे । गुणां ययां ॥ २४ ॥
 परि अधीन कां नागवे । हेंचि कैसेनि जाणावें ।
 गुणांधिये स्वरये । माजीं असतां ॥ २५ ॥
 हा संदेह जरी याहसी । तरि सुखें पुसों लाहसी ।
 परिस आतां तयासी । रूप कळें ॥ २६ ॥

श्रीभगवानुवाच—

प्रकाश च प्रवृत्तिं च मोहमेव च पादव ।

न द्वेष्टि सप्रवृत्तानि न निवृत्तानि काक्षति ॥ २२ ॥

तरी रजाचेनि माजें । वेटीं कर्माचें आणोजें ।

प्रवृत्ति जै घेइजे । वेंटाळनि ॥ २७ ॥

तें मीचि कां कर्मदु । ऐसा नये श्रीमादु ।

का दरिद्रालिये धुद्धी धीदु । तोही नाही ॥ २८ ॥

अथवा सत्त्वेचि अधिकें । जें सर्वेद्रियो ज्ञान फांके ।

तें सुविद्यतातोसं । उमेजेही ना ॥ २९ ॥

कां यादिलेनि तमें । न गिळेजेचि मोहभ्रमे ।

तें अज्ञानत्वे न भ्रमे । घेणेंही नाही ॥ ३३० ॥

पें मोहाच्या अवसरीं । ज्ञानाची चाढ न धरी ।

ज्ञानें कमें नादरी । होतां न दुःखी ॥ ३१ ॥

सायंप्रातर्मध्यान्हा । या तिहीं काळांची गणना ।

नाहीं जेवि तपना । तेसा असे ॥ ३२ ॥

तया केगळाचि काय प्रकारें । ज्ञानित्व यावे असे ।

कायि जळार्णव पाउसे । साजा होय ॥ ३३ ॥

ना प्रवर्तलेनि कमें । कर्मठत्व तया कां गमे ।

सांगे हिमवंतु हिमें । कांपे कायि ॥ ३४ ॥

ना तरि मोह आलिया । काइ पां ज्ञाना मुकिजेल तया ।

हो मा आगीतें उन्हाळेया । जाळयत असे ॥ ३५ ॥

उदासीनवदासीनो एणेर्यो न विचात्यते ।

एणा वर्तत इत्येव योऽवातिष्ठति नेद्व्यते ॥ २३ ॥

तैसैं गुणकार्य हें । आघवेंचि आपण आहें ।
 म्हणीनि पकेका नोहे । ताडातोढी ॥ ३६ ॥
 येवढेया गा प्रतीति । तो देदा आलासे वस्ती ।
 वाटे जातां गुंती- । मारिं जैसा ॥ ३७ ॥
 तो जिणता ना हारवी । तैसा गुण नव्हे ना करवी ।
 जैसी कां ओणवी । संमार्मीचो ॥ ३८ ॥
 कां शरीराआंतील प्राणु । घरीं आतिथ्याचा वाम्हणु ।
 नाना चोहटाचा स्थाणु । उदासु जैसा ॥ ३९ ॥
 आणि गुणाचा पावाजाया । ढळे चळे ना पांडया ।
 मृगजळाचा हेलया । मेरु जैसा ॥ ४० ॥
 हें बहुत कायि बोलिजे । व्याम घारेनि न वचिजे ।
 कां सूर्यु ना गिळिजे । अंधकारें ॥ ४१ ॥
 स्वप्न कां गा जियापरी । जागतयातें न सितरी ।
 गुणीं तैसा अवधारीं । न वंधिजे तो ॥ ४२ ॥
 गुणांसि कीर नातुडे । परि इहनि जें पाहे कोढें ।
 तें गुणदोष सायिखडें । सम्यु जैसा ॥ ४३ ॥
 सत्त्वधर्म सात्त्विकीं । रज तें रजोविषयकीं ।
 तम मोहादिकीं । वर्तत असे ॥ ४४ ॥
 परि तयाचिया गा सत्ता । होती गुणक्रिया समस्ता ।
 हें कुढें जाणे सविता । लौकिका जेवीं ॥ ४५ ॥
 समुद्रचि भरती । सोमकांतचि द्रवती ।
 कुमुदें विकासती । चंद्र तो उमा ॥ ४६ ॥
 कां वाराचि वाजे विज्ञे । गगनं निवृत्त असिजे ।
 तैसा गुणाचिये गजवजे । ढोलेना जो ॥ ४७ ॥
 अर्जुना येणें लक्षणें । तो गुणातीतु जाणणें ।
 परिस आर्ता आचरणें । तयाचीं जीं ॥ ४८ ॥

समद्रु खसुखः स्वस्थ समलोठाश्मकाचनः ।

तुत्पप्रियाप्रियो धीरस्तुत्यनिंदात्मसस्तुतिः ॥ २४ ॥

तरि वखासि पाठोपोटी । नाहो सुतावांचूनि किरीटी ।
ऐसें सुये दिठी । चराचर मदूपे ॥ ४९ ॥

म्हणोनि सुखदु सासरिसें । कांटाळें आचरे ऐसें ।

रिपुभक्तां जैसें । हरीचे देणें ॥ ३५० ॥

एन्हवीं तरी सहजें । सुखदु ख तेंचि सेविजे ।

देहजळीं होइजे । मासोळीं जै ॥ ५१ ॥

आतां तें तव तेणें सांडिलें । आहे स्वस्वरूपेंसींचि मांडिलें ।

सस्यातीं निवडिलें । घीज जैसें ॥ ५२ ॥

कां घोघ सांडूनि गांग । रिघोनि समुद्राचें आंग ।

निस्तरली लगवग । खळाळांची ॥ ५३ ॥

तेचि आपणपाचि जया । वस्ती झाली गा धनंजया ।

तया देहीं अपैसया । सुर तेसें दु ख ॥ ५४ ॥

रात्रि तैसें पाहलें । हे धारणा जेंचि एक जालें ।

आत्मारामुदेहीं आतलें । द्वंद्व तैसें ॥ ५५ ॥

पै निद्रिताचेनि आगेंसीं । साप तैशी उर्वशी ।

तेचि स्वरूपस्था सरिसीं । देहीं द्वंद्वे ॥ ५६ ॥

म्हणोनि तयाच्या ठायीं । शेणा सोनया विशेष नाहीं ।

रत्ना गुढेया कांहीं । नेणिजे भेदु ॥ ५७ ॥

घरा येवो पा स्वर्ग । कां वरिपडो वाघ ।

परि आत्मबुद्धीसि भंग । कदा नोहे ॥ ५८ ॥

निवडलें न उपवडे । जळीनलें न विरुडे ।
 साम्यबुद्धि न मोडे । तयापरी ॥ ५९ ॥
 हा व्रत्ता ऐसेनि स्तविजो । कां नीच म्हणोनि निदिजो ।
 परि नेणें जळों विझों । राखोंडी जैसी ॥ ६० ॥
 तैसी निदा आणि स्तुति । न ये कोण्हेचि व्यक्ती ।
 नाही अंधारें कां याती । सूर्यापरी ॥ ६१ ॥

मानापमानयोस्तुल्यस्तुल्यो मित्रारिपक्षयोः ।
 सर्वारंभपरित्यागी गुणातीतः स उच्यते ॥ २५ ॥

ईश्वर म्हणोनि पूजिला । कां चोर म्हणोनि गांजिला ।
 धूपगर्जी घेविला । केला रावो ॥ ६२ ॥
 कां सुद्ध पासों आलें । अथवा येरी घरपडे जाले ।
 परि नेजे राती पाहालें । तेज जेवीं ॥ ६३ ॥
 सादी ऋतु येतां आकाशें । लिपिजेचि ना जैसें ।
 तेथि वैषम्य मानसें । जाणिजेना ॥ ६४ ॥
 आणीकही येकु पाहीं । आचार तयाचां ठायीं ।
 तरि व्यापारासि नाही । जालें दिसे ॥ ६५ ॥
 सर्वारंभा उटकलें । प्रवृत्तीचें तेथ मावळलें ।
 जळती गा कर्मफलें । ते तो आगी ॥ ६६ ॥
 दृष्टादृष्टाचेनि नांवें । भावचि जीवीं नुगवे ।
 सेवी जें कां स्वभावें । पैठें होय ॥ ६७ ॥
 सुखे ना शिणे । पापाणु कां जेणें मानें ।
 तैमी सांढीमांढी मनें । यर्जिली असे ॥ ६८ ॥
 आतां किती हा विस्तार । जाणें ऐसा आचार ।
 जयातें तोचि साचार । गुणातीत ॥ ६९ ॥

गुणांतें अतिक्रमणें । घडे उपायें जेणें ।

तो आतां आर्द्रक म्हणे । श्रीकृष्णनाथु ॥ ७० ॥

मा च योऽव्यभिचारेण भक्तियोगेन सेवते ।

स गुणान्समतीत्येतान् ब्रह्मभूषाय कल्पते ॥ २६ ॥

तरि व्यभिचाररहित चित्ते । भक्तियोगे मातें ।

सेवी तो गुणातें । जाळू शके ॥ ७१ ॥

तरि कोण मी कैसी भक्ति । अव्यभिचारा काय व्यक्ति ।

हे आघयीचि निरुती । होआवी लागे ॥ ७२ ॥

तरी पार्या परियेसा । मी तव येथ ऐसा ।

रत्नीं किळावो जैसा । रत्नचि कीं तो ॥ ७३ ॥

का द्रवपणचि नीर । अक्काशचि अंबर ।

गोडी तेचि साखर । आन नाही ॥ ७४ ॥

बन्हि तेचि ज्वाल । दळाचि नांव कमळ ।

रूप तेंचि ढाळ- । फळादिक ॥ ७५ ॥

अगा हिम जें आकर्षलें । तेचि हिमवंत जेविं जालें ।

नाना दूध मुरालें । तेंचि दही ॥ ७६ ॥

तैसें विश्व येणें नावें । हें मीचि पें आघवें ।

आतां चद्राविंब सोलारें । न लगे जेवीं ॥ ७७ ॥

घुताचें थिजलेपण । न मोडिता घुतचि जाण ।

का नादिता कांकण । सोनंचि ते ॥ ७८ ॥

न उकलितं पद्म । तंतुचि असे स्पन्दु ।

न विरावितां घट्ट । मृत्तिका जेविं ॥ ७९ ॥

म्हणोनि विश्वपण जावें । मग मातें घेयावें ।

तेसा नव्हे आघवें । सकटाचि मी ॥ ८० ॥

ऐसेनि मातें जाणिजे । ते अव्यभिचारी भक्ति म्हणिजे ।
 येथ भेद कांहीं देखिजे । तारि व्यभिचार तो ॥ ८१ ॥
 या कारणें भेदातें । सांझनि अभेदें चित्तें ।
 आपणासकट मातें । जाणावें गा ॥ ८२ ॥
 पार्था सोनयाची दिका । सोनयासी लागली देखा ।
 तैसें आपणपें आणिका । मानावें ना ॥ ८३ ॥
 तेजाचा तेजीनि निघाला । परि तेजींचि असे लागला ।
 तथा रस्मी पेसा मला । बोधु होआवा ॥ ८४ ॥
 पें परमाणु भूतळीं । हिमकणु हिमाचळीं ।
 मजमार्जी न्याहाळीं । अहं तैसें ॥ ८५ ॥
 हो कां तरंगु लहानु । परि सिंधूसीं नाहीं भिन्नु ।
 तैसा ईश्वरीं मी आनु । नोहेचि मा ॥ ८६ ॥
 ऐसेनि घा समरसें । दृष्टि जे उल्लासे ।
 ते भक्ति पें ऐसें । आम्ही म्हणों ॥ ८७ ॥
 आणि ज्ञानाचें चांगावें । श्येचि दृष्टि नावें ।
 योगाचेंही आघवें । सर्वस्व हें ॥ ८८ ॥
 सिंधू आणि जळधरा- । मार्जी लागली अखंड धारा ।
 तैसी वृत्ति वीरा । प्रवर्ते ते ॥ ८९ ॥
 कां कुहेंसीं आकाशा । तोंडीं सांदा नाहीं जैसा ।
 तो परमपुरुषी तैसा । एकवटे गा ॥ ९० ॥
 प्रतिबिंबीनि विषवरी । प्रभेची जैसी उजरी ।
 ते सोहंवृत्ति अधधारी । तैसी होय ॥ ९१ ॥
 ऐसेनि मग परस्परें । ते सोहंवृत्ति जें अवतरे ।
 तें तिर्यंहि सकट सरे । अवैसया ॥ ९२ ॥
 जैसा संध्याचा रवा । सिंधूमार्जी पांडया ।
 विरालेया विरावा । हेंही ठाके ॥ ९३ ॥

ना तरि जाळनि वृण । वन्हिही विशे आपण ।
 तेसैं भेदु नाशूनि जाण । द्धानटी नुरे ॥ ९४ ॥
 माझे पेलपण जाये । भक्त हे पेलपण ठाये ।
 अनादि ऐक्य जें आहे । तेचि निवडे ॥ ९५ ॥
 आतां गुणाते तो किरीटी । जिणे या नव्हती गोष्टी ।
 जे एकपणाही मिठी । पढों सरली ॥ ९६ ॥
 किंबहुना ऐसी दशा । तें ब्रह्मत्व गा सुंदशा ।
 हे तो पावे जो ऐसा । मातें भजे ॥ ९७ ॥
 पुढती इहीं लिंगीं । भक्त जो माझा जर्गी ।
 हे ब्रम्हता तयालागीं । पतिव्रता ॥ ९८ ॥
 जेसैं गगेचेनि घोघें । ढळमळीत जळ जें निघे ।
 सिंधुपद तयाजोगें । आन नार्हीं ॥ ९९ ॥
 तैसा द्धानाचिया दिठी । जो मातें सेवी किरीटी ।
 तो होय ब्रम्हतेच्या मुकुटी । चूडारत्न ॥ १०० ॥
 यया ब्रम्हत्वासीचि पार्था । सायुज्य ऐसी व्यवस्था ।
 याचि नावें चोथा । पुरुषार्थु गा ॥ १ ॥
 परी माझें आराधन । ब्रम्हर्त्या होय सोपान ।
 तेथ मी हन साधन । गमेन हो ॥ २ ॥
 तरि झणें झणें ऐसैं । तुझ्या चित्तीं पैसे ।
 पें ब्रम्ह आन नसे । मीवांचूनि ॥ ३ ॥

ब्रह्मणो हि प्रतिष्ठाऽहममृतस्याव्ययस्य च ।

शाश्वतस्य च धर्मस्य सुखस्यैकांतिकस्य च ॥ २७ ॥

अगा ब्रह्म या नांवा । अभिप्रायो मी पांडया ।

मीचि घोलिजे आधया । शक्तीं इहीं ॥ ४ ॥

पै मंडळ आणि चंद्रमा । दोनी नव्हती सुवर्मा ।
 तैसा मज आणि ब्रम्हा । भेदु नाही ॥ ५ ॥
 अगा नित्य जें निष्कंप । अनावृत धर्मरूप ।
 सुख जें उमप । अद्वितीय ॥ ६ ॥
 विवेकु आपलें काम । सारुनि ठाकी जें धाम ।
 तें निष्कर्षाचें निःसीम । किं बहुना मी ॥ ७ ॥
 ऐसैसैं हो अवधारा । तो अनन्याचा सोयरा ।
 सांगतसे धीरा । पार्थासी ॥ ८ ॥
 येथ घृतराष्ट्र म्हणे । संजया हें तूतें कोणें ।
 पुसलेनिविण घायाणें । कां बोलसी ॥ ९ ॥
 माझी अवसरचिंता फेडी । विजयाची सांगें गुढी ।
 येव जीवीं म्हणे सांडी । गोठी ह्या ॥ १० ॥
 संजयो विस्मयो मानसी । आहा करुनि सरिसी ।
 म्हणे कैसे पां वेवेंसी । द्वेषु यया ॥ ११ ॥
 तरि कृपालु तो द्रष्टो । यया विवेकु हा धोंडो ।
 मोहाचा फिटो । महारोगु ॥ १२ ॥
 संजयो ऐसैं चिंतिता । संवादु तो सांमाळिता ।
 हरिवाचा येतु चित्ता । महापूरु ॥ १३ ॥
 म्हणोनि आतां येणें । उत्साहाचेनि अवतरणें ।
 श्रीकृष्णाचें बोलणें । सांगिजेल ॥ १४ ॥
 तया अक्षराआंतील भावो । पावधीन मी तुमचा ठावो ।
 आश्का म्हणे हानदेवो । निवृत्तीचा ॥ १५ ॥

इति धीमद्भगवद्गीतायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे
 गुणत्रयविभागयोगो नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीज्ञानेश्वरी

अध्याय पंधरावा

आतां हृदय हें आपुलें । चौफाळनिर्यां मलें ।
चरी विसर्ज पाउलें । श्रीगुरुचीं ॥ १ ॥
ऐक्यमावाची अंजुळी । सर्वेद्रियकुड्मळीं ।
भक्तनिर्यां पुष्पांजुळी । अर्घ्य देवीं ॥ २ ॥
अनन्योदकें धुवट । वासना जे तस्मिष्ठ ।
तें लागलेंसे अत्रोट । चंदनाचें ॥ ३ ॥
मेमाचेनि मांगारें । निर्वाळनि नूपुरें ।
लेवजं सुकुमारें । पदें तियें ॥ ४ ॥
घणावली आवडी । अव्यभिचारें चोखडी ।
तियें घातू जोडी । आंगोळिया ॥ ५ ॥
आनंदामोदबहुळ । सात्विकाचें मुकुळ ।
ते उमललें अष्टदळ । ठेऊ चरी ॥ ६ ॥
तेथे अह ए धूप जाळू । सोहतेजें घोवाळ ।
सामरस्यें पोटाळू । निरंतर ॥ ७ ॥
माक्षी तनु आणि प्राण । इया दोनी पाउवां लेवऊ श्रीचरण ।
करूं भोगमोक्ष निमलोण । पायां तया ॥ ८ ॥
इया गुरुचरणसेवा । ए पात्र तया देवा ।
जे सकळार्थमेष्टावा । पाहु घांथे ॥ ९ ॥

ब्रम्हींचें विसवणेंचरी । उन्मेळ लाहे उजरी ।
 जे चाचेतें इये करी । सुधासिंधु ॥ १० ॥
 पूर्णचंद्राचिया कोडी । वक्रतुवा घापे कुरांडी ।
 तैसी आणी गोडी । अक्षरांतें ॥ ११ ॥
 सूर्ये अधिष्ठिली प्राची । जगा राणीव दे प्रकाशाची ।
 तैशी चाचा श्रोतयां ज्ञानाची । दिवाळी करी ॥ १२ ॥
 नादब्रम्ह खुजें । कैवल्यही तैसें न सजे ।
 ऐसा बोलु देखिजे । जेणें देवें ॥ १३ ॥
 श्रवणसुखाच्या मांडवी । विश्व भोगी माधवी ।
 तैसी सासिझली बरवी । याचाबद्दी ॥ १४ ॥
 ठायो न पवतां जयाचा । मनैसीं मुरडली याचा ।
 सो देवो होय शब्दाच्या । चमत्कार ॥ १५ ॥
 जें ज्ञानासि न चोजवे । ध्यानासिही जें नागवे ।
 तें अगोचर फावे । गोठीमार्जी ॥ १६ ॥
 येवढें एक सौमग । वळचे वाचेचें आंग ।
 श्रीगुरुपादपद्मपराग । लाहे जै कां ॥ १७ ॥
 तरि बहु बोलूं काई । आजि तें आनीं ठाई ।
 मातेवांचूनि नाहीं । ज्ञानदेवो म्हणे ॥ १८ ॥
 जे तान्हेनि मियां अपत्यें । आणि माझे गुरु एकलौते ।
 म्हणोनि कृपेंसि एकहाते । जालें तिये ॥ १९ ॥
 पाहा पां भरोवरी आघवी । मेघ चातकांसी रिचवी ।
 मजलागीं गोसावी । तैसें केलें ॥ २० ॥
 म्हणोनि रिक्कामें तोंड । करूं गेलें वडवड ।
 कीं गीता ऐसें गोड । आतुडलें ॥ २१ ॥

होय अदृष्ट आपेतें । तें वाळचि रत्नें पंरते ।
 उजू आयुष्य तें मारितें । लोभु करी ॥ २१ ॥
 आघर्णी घातलिया हूरळ । होती अमृताचे तांदुळ ।
 जरी भुकेची राखे वेळ । श्रीजगन्नाथ ॥ २२ ॥
 तयापरी श्रीगुरु । करितो जै अंगिकारु ।
 तै होऊनि ठाके ससारु । मोक्षमय आघवा ॥ २३ ॥
 पाहा पां काई नारायणें । तया पांढवांचें उणें ।
 कीजेचि ना पुराणें । विश्ववद्ये ॥ २४ ॥
 तैसें श्रीनिवृत्तिराजें । अज्ञानपण हे मार्शें ।
 आणिले धोजे । ज्ञानाचिया ॥ २५ ॥
 परि ह असो आता । प्रेम रुळतसे सोलतां ।
 फें गुरुगीरय घणिता । उन्मेप असें ॥ २६ ॥
 आता तेणेंचि पसायें । तुम्हा सताचे मी पाये ।
 घोळगेन अभिप्रायें । गीतेचेनी ॥ २७ ॥
 तरि तोचि प्रस्तुती । चौदाविया अध्यायाच्या अर्ती ।
 निर्णयो कैवल्यपती । पेसा केला ॥ २८ ॥
 जे ज्ञान जयाच्या हातीं । तोचि समर्थु मुक्ती ।
 जैसा शतमख सपत्ती । स्वर्गाचिये ॥ २९ ॥
 का शत एक जन्मा । जो जन्मोनि ब्रह्मकर्मा ।
 करी तोचि ब्रह्मा । आनु नोहे ॥ ३० ॥
 नाना सूर्याचा प्रकाशु । लाहे जेवि डाळसु ।
 तेवि ज्ञानेंचि सौरसु । मोक्षाचा तो ॥ ३१ ॥
 तरि तया ज्ञानाळगीं । कवणा पां योग्यता आंगीं ।
 हें पाहतां जगीं । देखिला एकु ॥ ३२ ॥

जे पाताळींचेंही निधान । दावील कीर अंजन ।
 परि होआवे लोचन । पायाळाचे ॥ ३४ ॥
 तैसें मोक्ष देईल ज्ञान । येथ कीर नाही आन ।
 परि तेंचि थारे ऐसें मन । शुद्ध होआवें ॥ ३५ ॥
 तरी विरक्तीवांचूनि कंहीं । ज्ञानासि तगणेंचि नाही ।
 हें चिचारूनि ठाई । ठेविलें देवें ॥ ३६ ॥
 आतां विरक्तीची कवण परी । जे येऊनि मनातें बरी ।
 हेंही सर्वज्ञ श्रीहरी । देखिलें असे ॥ ३७ ॥
 जे विपें रांधिली रससोये । जें जेवणारा ठाउवी होये ।
 तें तो ताटचि सांठूनि जाये । जियापरी ॥ ३८ ॥
 तैसी संसारा या समस्ता । जाणिजे जें अनित्यता ।
 तें घेराग्य दवदितां । पाठीं छाने ॥ ३९ ॥
 आतां अनित्यत्व या कैसें । तेंचि वृक्षाकारामिपें ।
 सांगिजत असे विश्वेशें । पंचदशीं ॥ ४० ॥
 उपदिलें कवतिके । झाड येरीमोहरा ठाके ।
 तें येगें जैसें सुके । तैसें हें नोहे ॥ ४१ ॥
 श्यातें एकी परी । रूपकाचिया कुसरी ।
 सारीतसे थारी । संसाराची ॥ ४२ ॥
 करूनि संसार वाघो । स्वरूपी अहंते ठावो ।
 होआवया अध्यावो । पंधरावा हा ॥ ४३ ॥
 आतां हेंचि आघवें । ग्रंथगर्भाचें चांगावें ।
 उपलविजेल जीवें । आकर्णजे ॥ ४४ ॥
 तरि महानंदसमुद्र । जो पूर्ण पूर्णिमाचंद्र ।
 तो द्वारकेचा नरेंद्र । ऐसें म्हणे ॥ ४५ ॥

श्रीकृष्णोक्तिसागरा । हा अगस्तीचि दुसरा ।
 म्हणौनि घोंडु मरों पाहे एकसरा । आघवेयाचा ॥ ७० ॥
 ऐसी सोय सांझनि खवळिली । आवढी अर्जुनीं देवें देखिली ।
 तेथ जालेनि सुखें केली । कुरवंढी तया ॥ ७१ ॥

श्रीमगवानुवाच—

ऊर्ध्वमूलमधःशाखमश्वत्थं प्राहुरव्ययम् ।
 छंदांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित् ॥ १ ॥

मग म्हणे घनंजया । तें ऊर्ध्व गा तरू यया ।
 येणें सुखेंचि कां जया । ऊर्ध्वता गमे ॥ ७२ ॥
 पन्धवीं मध्योर्ध्व अध । हे नाहीं जेथ भेद ।
 अद्वयासीं एकवद । जया ठायीं ॥ ७३ ॥
 जो नादकिजता नादु । जो असौरभ्यमकरंदु ।
 जो आंगाथिला आनंदु । सुरतेंविण ॥ ७४ ॥
 जया जें आन्हां परीतें । जया जें पुढें मागौतें ।
 दिसतेनविण दिसतें । अदृश्य जें ॥ ७५ ॥
 उपाधीचा दुसरा । घालितां वोपांसिरा ।
 नामरूपाचा संसारा । होय जयातें ॥ ७६ ॥
 ज्ञातृज्ञेयाविहीन । नुसधेंचि जें ज्ञान ।
 सुखा भरलें गगन । गाळींज जें ॥ ७७ ॥
 जें कार्य ना कारण । जया दुजें ना एकपण ।
 आपणयां जें जाण । आपणचि ॥ ७८ ॥
 ऐसं वस्तु जें साचें । तें ऊर्ध्व गा यया तरूचें ।
 तेथ आर घेणें मूळाचें । तें ऐसें असे ॥ ७९ ॥

तरी माया पेसी ख्याति । नसतीच यया आथी ।
 कां वांशेची संतति । यानपें जैदी ॥ ८० ॥
 तैसी सव ना असव होये । जे विचाराचें नाम न साहे ।
 ऐसेया परीची आहे । अनादि म्हणती ॥ ८१ ॥
 जे नानातत्वांची मांडस । जे जगदभ्राचें आकाश ।
 जे आकारजाताचें दुसं । घडी केलें ॥ ८२ ॥
 जे भवहुमवीजिका । जे प्रपंचाची भूमिका ।
 विपरीतज्ञानदीपिका । सांचली जे ॥ ८३ ॥
 ते माया वस्तुचां ठायीं । असे जैसेनि नाहीं ।
 मग वस्तुप्रभाचि पाहीं । मगट होय ॥ ८४ ॥
 जेव्हां आपणया आली नीद । करी आपणपें जेविं सुगंध ।
 कां काजळी आणी मंद । प्रमा दीर्घी ॥ ८५ ॥
 स्वप्नीं प्रियापुढें तरुणांगी । निदेली चेरऊनि वेगीं ।
 आलिंगिलेनिवीण आलिंगी । सकासु करी ॥ ८६ ॥
 तैसी स्वरूपी जाली माया । आणि स्वरूप नेणे धनंजया ।
 तेंचि रुखा यया । मूळ पहिलें ॥ ८७ ॥
 वस्तुसी आपुला जो अबोध । तो ऊर्ध्वा आतुलैजे फंदु ।
 वेदांती हाचि प्रसिद्ध । बीजभावो ॥ ८८ ॥
 धन अज्ञान सुपुति । तो बीजांकुरमायो म्हणती ।
 येर स्वप्न हन जागृति । हा फळभावो त्रियेचा ॥ ८९ ॥
 पेसी यया वेदांती । निरूपणमापामतीति ।
 परी तें असो प्रस्तुती । अज्ञान मूळ ॥ ९० ॥
 तें ऊर्ध्व आत्मा निर्मळें । अधोर्ध्व सूचिती मूळें ।
 घळिया बांधोनि आळें । मायादोगाचें ॥ ९१ ॥

मग आधिर्ली सदेहांतरें । उठती जियें अपारें ।
 तें चौपासी घेऊनि आंगारें । खोलावती ॥ ९२ ॥
 ऐसें भवदुमाचें मूळ । हें ऊर्ध्वा करी वळ ।
 मग अणियांचें वेवळ । आधीं दावी ॥ ९३ ॥
 तेथ चिद्वृत्ति पहिलें । महत्तत्त्व उमललें ।
 तें पान वालेंहेंदुलें । एक निघे ॥ ९४ ॥
 मग सत्वरजतमात्मकु । त्रिविध अहंकारु जो एकु ।
 तो तिवैणा अधोमुखु । डिकें फुटे ॥ ९५ ॥
 तो बुद्धीची घेऊनि आगारी । भेदाची वृद्धि करी ।
 तेथ मनाचें ढाळ धरी । साजेपणें ॥ ९६ ॥
 ऐसा मूळाचिया गाढिका । विकल्परस कोंवळिका ।
 चित्तचतुष्टय ढाहाळिका । कोंभेजे तो ॥ ९७ ॥
 मग आकाश वायु घोटक । आप पृथ्वी हे पांच फोंक ।
 महाभूतांचे सरोख । सरळे होती ॥ ९८ ॥
 तैसीं श्रोत्रादि तन्मात्रें । तियें अंगवसां गर्भपत्रें ।
 लुळलुळितें विचित्रें । उमळती गा ॥ ९९ ॥
 तेथ शब्दांकुर वरिपढी । श्रोता वाढी देव्हडी ।
 होता करित कांडीं । आकांक्षेचीं ॥ १०० ॥
 अंगत्वचेचे वेलपल्लव । स्पर्शांकुरीं घेती धांव ।
 तेथें बांबळ पडे अमिनव । विकारांचें ॥ १ ॥
 पाठीं रूपपत्र पालोवेलीं । चक्षु लांव तें कांडें घाली ।
 ते वेळीं व्यामोहता भली । पाहाळीं जाय ॥ २ ॥

आणि रसाचे आंगवसें । दाढतां येणें बहुवसें ।
 जिह्मे आर्ताचीं असोसें । निघती वेंचें ॥ ३ ॥
 तैसेंचि कोमलेनि गर्भें । घ्राणाचीं ढिरी थांबु वांधे ।
 तेथ तळु घे स्वानंदें । प्रलोभाचा ॥ ४ ॥
 एवें महदहंबुद्धि । मनें महामृतसमृद्धि ।
 इथे संसाराचिया अवधि । शासन जें ॥ ५ ॥
 किंचहुना इहीं आठें । आंभीं हा अधिक फांटे ।
 परीं शिंपीचियेवढें उमटे । रुपें जेविं ॥ ६ ॥
 कां समुद्राचेनि पैसारें । यरी तरंगता आसारें ।
 तैसें ब्रह्मचि होय वृक्षाकारें । अज्ञानमूळ ॥ ७ ॥
 आर्ता याचा हाचि विस्तार । हाचि यया पैसार ।
 जैसा आपणपें स्वर्गीं परिवार । येकाकिया ॥ ८ ॥
 पारि तें असो हें ऐसें । कावरें द्वाड उससे ।
 यया महदादि आंरवसें । अधोशाखा ॥ ९ ॥
 आणि अश्वत्थु पेसें ययातें । म्हणती जे जाणते ।
 तेंही परिस हो येथें । सांगिजेल ॥ १० ॥
 तरि श्वः म्हणिजे उखा । तंववरी एकसारिला ।
 नाहीं निर्वाहो यया रुखा । प्रपंचरूपा ॥ ११ ॥
 जैसा न लोटतां क्षणु । मेघु होय नानावर्णु ।
 कां विजु नसे संपूर्णु । निमेषमरी ॥ १२ ॥
 ना कांपतया पद्मवळा । वरीलिया वैसेका नाहीं जळा ।
 कां चित्त जैसें व्याकुळा । माणुसाचें ॥ १३ ॥
 तैसीचि ययाची स्थिति । नासत जाय क्षणक्षणाप्रती ।
 म्हणोनि ययातें म्हणती । अश्वत्थु हा ॥ १४ ॥

आणि अश्वत्थु येणें नावें । पिंपळु म्हणती स्वभावे ।
 परि तो अभिप्राय नोहे । श्रीहरीचा ॥ १५ ॥
 एन्हर्वां पिंपळु म्हणतां विखीं । मिया गति देखिली असे निकी
 परि ते असो काय लौकिकीं । हेतु काज ॥ १६ ॥
 म्हणौनि हा प्रस्तुतु । अलौकिकु परिसा मंथु ।
 तरी क्षणिकत्वेचि अश्वत्थु । बोलिजे हा ॥ १७ ॥
 आणीकही येकु थोरु । यया अव्ययत्वाचा डगंरु ।
 आथी परी तो भीतरु । ऐसा आहे ॥ १८ ॥
 जेसा मेघाचेनि तोडे । सिंधु एके आगें काढे ।
 आणि नदी येरीकडे । भरितीचि असती ॥ १९ ॥
 सेथ बोहडे ना चढे । ऐसा परिपूर्णुचि आवडे ।
 परी ते फुली जव नुघडे । मेघानदीची ॥ २० ॥
 ऐसैं या रुखाचें होणें जाणें । न तर्कें होतेनि वहिलेपणें ।
 म्हणौनि ययाते लोकु म्हणे । अव्ययु हा ॥ २१ ॥
 एन्हर्वां ज्ञानशीलु पुरुषु । वचकपणेंचि संचकु ।
 तैसा व्ययेंचि हा रुखु । अव्ययो गमे ॥ २२ ॥
 जाता वेगें बहुवसे । न वचे का भूमी रुतलें असे ।
 रथाच चक्र दिसे । जिया परी ॥ २३ ॥
 तैसैं काळातिक्रमें जे वाळे । ते भूतशाखा जेथ गळे ।
 सेथ कोडीवरी उमाले । उठती आणिक ॥ २४ ॥
 परी येकी केधवां गेली । शाखाकोडी केधवां जाली ।
 हें नेणवे जेवि उमललीं । आपाढअन्ने ॥ २५ ॥
 महाकल्पाच्या शेवटीं । उदेलिया उमळती सृष्टि ।
 तैसैंचि आणितरीचें दाग उठी । सासिजलें ॥ २६ ॥

संहारवातें प्रचंडें । पडती प्रळयांतींचीं सालडें ।
 तंव कल्पादींचीं जुंवाडें । पाहजेजती ॥ २७ ॥
 रिगे मन्वंतर मनूपुढें । वंशावरी वंशांचें मांडे ।
 जैसी इक्षुवृद्धि काढेंनकाडें । जिंके जेविं ॥ २८ ॥
 कलियुगांतीं कोरडीं । चहूं युगांचीं सालें सांडी ।
 तंव कृतयुगाची पेली वेढेंदी । पडे पुढती ॥ २९ ॥
 घर्ततें वर्ष जाये । तें पुढिला मुळहारी होये ।
 जैसा दियसु जात कीं येत आहे । हें चोजवेना ॥ ३० ॥
 जैशा वारियाचा झुळका । सांदा ठाउचा नव्हे देखा ।
 तैसिया उठती पडती शाखा । नेणों किती ॥ ३१ ॥
 एकी देहाची दिरी तुडे । तंव देहाकुरीं वदुर्ची कुडे ।
 ऐसेनि मयतरु हा याडे । अव्ययो ऐसा ॥ ३२ ॥
 जैसें यादतें पाणी जाय वेगें । तें तेंचि आणिक मिळे मार्गें ।
 येथ असंतचि असिजे जगें । मानिजे संत ॥ ३३ ॥
 कां लागोनि डोळा उघडे । तंव कोडीवरी घडे मोडे ।
 नेणतया तरंगु आवडे । नित्यु ऐसा ॥ ३४ ॥
 वायसा एकें धुवुळें दोर्दीकडे । डोळा चालित्ता अपाडें ।
 दोन्ही आधी ऐसा पडे । भ्रमु जेविं जगा ॥ ३५ ॥
 पै भिंगोरी निधिये पडली । ते गमे भूमीसी जैसी जडली ।
 ऐसा वेगातिशयो भुली । हेतु होय ॥ ३६ ॥
 हें बहु असो झडती । आंधारीं मोवडितां कोलती ।
 ते विसे जैसी आपती । चक्राकार ॥ ३७ ॥
 हा संसारवृक्ष तैसा । मोडतु मांडतु सहसा ।
 न देखोनि लोक पिशा । अव्ययो मानी ॥ ३८ ॥

परि ययाचा वेगु देखे । जो हा क्षणिक ऐसा चोळखे ।
जाणे कोढिवेळां निमिखें । होत जात ॥ ३९ ॥
नाहीं अज्ञानाचाचूनि मूळ । ययाचें असिलेपण टवाळ ।
ऐसें झाडचि सीनसाळ । देखिलें जेणें ॥ ४० ॥
तयातें मा पांडुसुता । मी सर्वहुटी म्हणें जाणता ।
पै चाम्रदासिद्धांता । वेगु तोचि ॥ ४१ ॥
योगजाताचें जोडल । तया एकासीचि उपेगा गेलें ।
किंबहुना जियालें । ज्ञानही त्याचेनि ॥ ४२ ॥
हे असो बहु बोलणे । यानिजेळ तो कवणें ।
जो भवसु जाणे । उखि ऐसा ॥ ४३ ॥

अथश्रोत्रं मसृत्तारत्तस्य शाखा छुणप्रवृद्धा विषयप्रदाया ।

अथश्रं मूलान्यनुत्ततानि कर्मातुबंधीनि मनुष्यटीके ॥ २ ॥

मग ययाचि प्रपचरूपा । अधःशाखिया पादपा ।
डादाष्टिया जाती उमपा । ऊर्वाही उजू ॥ ४४ ॥
आणि श्रधीं फाकलीं टाळें । तियें दोती मूळे ।
तयाही तळीं पघळे । बेल पालवु ॥ ४५ ॥
ऐसें जें आम्हीं । म्हणितले उपक्रमी ।
तेही परिते सुगमीं । बोलीं सांगीं ॥ ४६ ॥
तरी चढमूळ अज्ञानें । मददाविकीं शासनें ।
वेदाचीं थोर वनें । घेऊनियां ॥ ४७ ॥
परि आर्षीं तच स्वेदज । जारज उद्भिज अंदज ।
हे बुद्धीनि महामुज । उठती चारी ॥ ४८ ॥
यया एकैकाचेनि आजगटे । चौन्याशीं लक्षाघा फुटे ।
ते वेळीं जीवशाखीं फाटे । सैद्यचि होती ॥ ४९ ॥

भसवती शाखा सरळिया । नानासृष्टि दादाळिया ।
 आठ फुटती माळिया । जातीचिया ॥ १५० ॥
 स्त्री पुरुष नपुंसकें । हे व्यक्तिमेशांचे टकें ।
 आंदोळती आंगिकें । विकारमारें ॥ ५१ ॥
 जैसा वषांफाळु गगनीं । पालहेजे नयघनीं ।
 तैसें आकारजात अहानीं । वेली जाय ॥ ५२ ॥
 मग शाखांचेनि आंगभरें । लवोनि गुंफती परस्परें ।
 गुणक्षोभाचे घारे । उदयजती ॥ ५३ ॥
 तेथ तेणें अचाटें । गुणांचेनि झडझडाटें ।
 तिहीं ठायीं हा फाटें । उर्ध्वमूलु ॥ ५४ ॥
 पेसा रजाचिया झुळुका । झडाडितां आगळिका ।
 मनुष्यजातिशाखा । थोरायती ॥ ५५ ॥
 तिया ऊर्ध्वा ना अधीं । माझारींचि कांदाकोंडी ।
 आठ फुटती खांदी । चतुर्वर्णाच्या ॥ ५६ ॥
 तेथ विधिनिषेध सपल्लव । वेद्याक्यांचे आमिनव ।
 पालव डोलती वरय । नीच नवे ॥ ५७ ॥
 अर्धु कामु पसरें । अग्रवनें घेती थारे ।
 तेथ क्षणिकें पदांतरें । इहभोगाचीं ॥ ५८ ॥
 तेथ प्रवृत्तीचेनि वृद्धिलोभें । खांकरेजती शुभाशुभें ।
 नानाकर्माचे खांबे । नेणीं किती ॥ ५९ ॥
 तेथींचि भोगक्षीणें मागिलें । पडती देहांतींचीं बुडसळें ।
 तंव पुढां वाढी पेले । नवेया देहांचीं ॥ ६० ॥
 आणि शब्दादिक सुहावे । सहज रंगें हवावे ।
 विषयपल्लव नवे । नित्य होती ॥ ६१ ॥

ऐसे रजोवाते प्रचटें । मनुष्यशाखांचे मांदोडे ।
 वाढती तो पथ रुढे । मनुष्यलोका ॥ ६० ॥
 तैसाचि तो रजाचा वारा । नावेक घरी वोसरा ।
 मग वाजो लागे घोरा । तमाचा तो ॥ ६१ ॥
 तेथवां याचिया मनुष्यशाखा । नीच वासना आर्धी देखा ।
 पाल्हेजती डाहाळिका । कुकर्माचिया ॥ ६४ ॥
 अप्रवृत्तीचे खणुवाळे । कोम निघती सरळे ।
 घेत पान पालव डाळें । प्रमादार्धी ॥ ६५ ॥
 षोलती निषेधनियम । जिया कायजुःसामें ।
 तो पाला तथा घुमे । टकेयादरी ॥ ६६ ॥
 प्रतिपादिती आभिचार । आगम जे परमार ।
 तिहीं पानीं घेती प्रसर । वासना बेली ॥ ६७ ॥
 तंव तंव होती थोराहें । अकर्मार्धी तळवुडें ।
 आणि जन्मशाखा पुढेपुढें । घेती घांव ॥ ६८ ॥
 तेथ चांढाळावि निवृत्ता । दोषजातीचा थोर फांदा ।
 जाळ पडे कर्मभ्रष्टा । भुलोनियां ॥ ६९ ॥
 पेशु पक्षी सूकर । व्याघ्र वृश्चिक विखार ।
 ऐ आढशाखा प्रकार । पैसु घेती ॥ ७० ॥
 परि ऐशा शाखा पांडवा । सर्वांगीही नित्य नवा ।
 निरयभोग यावा । फळाचा तो ॥ ७१ ॥
 आणि हिंसाविषय पुढारी । कुकर्मसंगें घुर घरी ।
 जन्मवरी आगारी । वाढतीचि असे ॥ ७२ ॥
 ऐसे होती तरु वृण । लोह लोख पापाण ।
 इया खांदिया तेवींचि जाण । फळेंही हेचि ॥ ७३ ॥

अर्जुना गा इया परी । मनुष्यालागोनि अवधारी ।
 वृद्धि स्थायरांतवरी । अधोशाखांची ॥ ७४ ॥
 म्हणोनि जीं मनुष्यदाळें । तियें जाणार्थी अधींचीं मूळें ।
 जे पथूनि हा पथळें । संसारतरु ॥ ७५ ॥
 एन्हवीं ऊर्ध्वीचें पार्थी । मुद्दल मूळ पाहातां ।
 अधींचिया मध्यस्था । शाखा इया ॥ ७६ ॥
 परि तामसी सात्त्विकी । सुकृतदुष्कृतात्मकी ।
 विरूढती या शाखा । अधोर्ध्वीचिया ॥ ७७ ॥
 आणि वेदत्रयीचिया पाना । नये अन्यत्र लागीं अर्जुना ।
 जे मनुष्यावांचूनि विधाना । विषय नाही ॥ ७८ ॥
 म्हणोनि तनु मानुषा । इया ऊर्ध्वमूळीनि जरी शाखा ।
 तरी कर्मवृद्धीसि देखा । इथेचि मूळें ॥ ७९ ॥
 आणि आनीं तरी क्षात्री । शाखा वाढती मुळें गाढी ।
 मूळ गाढें संव वाढी । पिस आयी ॥ ८० ॥
 तैसेचि इया शरीरा । कर्म संव देहा संसारा ।
 आणि देह संव व्यापारा । ना म्हणोंचि न ये ॥ ८१ ॥
 म्हणोनि देह मानुष । इथें मूळें होती न चुके ।
 ऐसें जगज्जनकें । बोलिलें तेणें ॥ ८२ ॥
 मग तमाचें तें दारुण । स्थिराचलेया वाउधाण ।
 सस्याची सुटे सत्राण । बाहुटळी ॥ ८३ ॥
 तें याचि मनुष्याकारा । मुळीं सुवासना निघती आरा ।
 घेऊनि फुटती कोंवारा ॥ सुकृतांकुरी ॥ ८४ ॥
 उकलतेनि उन्मेखें । प्रज्ञाकुशलनेचि तिस्रें ।
 द्विरिया निघती निमिखें । बांधळैजुनी ॥ ८५ ॥
 मतीचे सोढं बांधे । घालिती स्फूर्तीचेनि थांबे ।
 बुद्धिमकाश धे धांबे । विवेकावरी ॥ ८६ ॥

तेथ मेधारसें सगर्म । आस्थापत्री संघोव ।
 सरळ निघती कोंक । सदेवृत्तीचे ॥ ८७ ॥
 सदाचाराचिया सहसा । टका उठती बहुयसा ।
 घुमघुमिती घोषा । वेदपद्याच्या ॥ ८८ ॥
 शिष्टागमविधानें । विविधयागावितानें ।
 इथे पानावरी पानें । पालेजती ॥ ८९ ॥
 ऐसा यमदमी घोंसाळिया । उठती तपाचिया दादाळिया ।
 वेती चैराग्यशाखा कोंकळिया । घेहाळपणें ॥ ९० ॥
 विशिष्टां व्रतांचे फोंक । धीराच्या अणगटी तिस ।
 जन्मवेगें ऊर्ध्वमुख । उंचायती ॥ ९१ ॥
 मार्जां वेदाचा पाला दाट । तो करी सुविद्येचा शहजडाट ।
 जंय वाजे अचाट । सत्यानिलु तो ॥ ९२ ॥
 तेथ भर्मडाळबहाळीं । विसर्ती जन्मशाखा सरळी ।
 तिया आढ कुटती फळीं । स्वर्गादिकीं ॥ ९३ ॥
 पुढां उपरतिरागें लोहिदी । धर्ममोक्षाची शाखा पालवी ।
 पाहहाजत नित्य नवी । वाढतीचि असे ॥ ९४ ॥
 पै रविचंद्रादि महवर । पितृ ऋषि विद्याधर ।
 हे आढशाखाप्रकार । पैसु घेती ॥ ९५ ॥
 याहीपाछून उंचवडें । गुढले फळाचेनि बुडें ।
 इंद्रादिक ते मांदोडे । थोर शाखांचे ॥ ९६ ॥
 मग तयाही उपरी दाहाळिया । तपोज्ञानीं उंचावळिया ।
 मरीचिकश्यपादि हया । उपरिशाखा ॥ ९७ ॥
 एवें मांळोवाळी उत्तरोत्तर । ऊर्ध्वशाखांचा पैसार ।
 बुढीं साना अर्घी थोर । फळाढ्यपणें ॥ ९८ ॥

चरी उपरिशाखांही पाठीं । येती फळभार जे किराटी ।
 से ब्रह्मेशांत अणगटीं । कोंम निघती ॥ १९ ॥
 फळाचेनि बोझेपणें । ऊर्ध्वां चोवाढे दुणें ।
 जंव माघौतें घेसणें । मूर्च्छांचि होय ॥ २०० ॥
 प्राकृताही तरी रुखा । जे फळें दाटली होय शाखा ।
 ते चोवाढली देखा । बुढासि ये ॥ १ ॥
 तैसैं जेधूनि हा आघवा । संसारतरूचा उठावा ।
 तियें मूर्च्छां टंकती पांडवा । वाढतेनि हानें ॥ २ ॥
 म्हणौनि ब्रह्मेशानपरीतें । वाढणें नाहीं जीयातें ।
 तेधूनि मग घरीतें । ब्रह्मचि कीं ॥ ३ ॥
 परि हें असो पेसैं । ब्रह्माविक ते आंगवसैं ।
 ऊर्ध्वमूर्च्छासरिसे । न तुकती गा ॥ ४ ॥
 आणिकही शाखा उपरता । जिया सनकादि नामें विख्याता ।
 तिया फळीं मूर्च्छां नाढळतां । सरलिया ब्रह्मीं ॥ ५ ॥
 पेसी मनुष्यापासूनि जाणावी । ऊर्ध्वां ब्रह्मादि शेष पालवी ।
 शाखांची वाढी वरवी । उंचावे पै ॥ ६ ॥
 पार्था ऊर्ध्वांचिया ब्रह्मादि । मनुष्यत्वाचि होय आदि ।
 म्हणौनि इयें अर्धी । म्हणितलीं मूर्च्छां ॥ ७ ॥
 एवं तुज अलौकिकु । हा अधोर्ध्वशासु ।
 सांगितला भवरासु । ऊर्ध्वमूर्च्छु ॥ ८ ॥
 आणि अर्धींचीं हीं मूर्च्छां । उपरती परिसविली साविळें ।
 आतां परिस उन्मूर्च्छे । कैसेनि हा ॥ ९ ॥

न रूपमस्येह तथोपलभ्यते नांतो न चादिर्न च संप्रतिष्ठा ।

अश्वत्थमेनं सुविरुद्धमूलमसद्गशास्त्रेण दृढेन छिन्ना ॥ ३ ॥

परि तुझ्या हन पोटी । ऐसें गमेल किरीटी ।
 जे येवढें झाड उत्पाटी । ऐसें कायि असे ॥ २१० ॥
 कीं ब्रह्मयाच्या शेवटवरी । ऊर्ध्व शाखांची थोरी ।
 आणि मूळ तंव निराकारी । ऊर्ध्वी असे ॥ २११ ॥
 हा स्थावराही तळीं । फांकत असे अर्धीच्या डाळीं ।
 मार्जी धांवतसे दुजां मूळीं । मनुष्यरूपीं ॥ २१२ ॥
 ऐसा गाढा आणि अफाडु । आतां कोण करी यया शेवडु ।
 तरि क्षणी हा हळुवडु । धरिती भावो ॥ २१३ ॥
 तरि हा उन्मूळ्यावयाउद्देशीं । येथ सायासाचि कायिसे ।
 काय धाळा घागुल वेशीं । दवढावा आहे ॥ २१४ ॥
 गंधर्वदुर्ग कायी पाटावे । काय शशविषाण मोढावें ।
 होआवं मग तोढावें । रापुष्य कीं ॥ २१५ ॥
 तैसा संसारु हा वीरा । ह्मण नाहीं साचोकारा ।
 मा उन्मूळणीं धरारा । कायिस्ता तरी ॥ २१६ ॥
 आम्ही सांगितली जे परी । मूळडाळांची उजरी ।
 ते यांझेचीं घरमरी । लेंकुरें जैसीं ॥ २१७ ॥
 काय कीजती चेश्लेपणीं । स्वर्मीचीं तियें चोळणीं ।
 तैसी जाण ते काहाणी । दुगळीचि ते ॥ २१८ ॥
 यांचूनि आम्ही निरूपिलें जैसांययाचें अचळ मूळ असे तैसें ।
 आणि तैसाचि जरी हा असे । साचोकारा ॥ २१९ ॥
 तरि कोणाचेनि संतानें । निपजती तया उन्मूळणें ।
 काय फुंकिलिया गगनें । जाइजेल गा ॥ २२० ॥
 म्हणोनि पै धनंजया । आम्ही यानिलें रूप तें माया ।
 कासवीचेनि तुपें राया । योगारिलें जैसें ॥ २२१ ॥
 मृगजळार्थी गा तळीं । तियें दिटी दुरुनि न्याहाळीं ।
 यांचूनि तैणें पाणियें साळीकेळी । छायिती कार्द ॥ २२२ ॥

मूळ अज्ञानचि तंव लटिकें । मा तयाचें कार्य हें केतुकें ।
 म्हणोनि संसाररुख सतुकें । घावोचि गा ॥ २३ ॥
 आणि अंतु यया नाहीं । ऐसें बोलिजे जें काहीं ।
 तेंही साचचि पाहीं । येके परी ॥ २४ ॥
 तरी प्रबोधु जंव नोहे । तंव निद्रे काय अंतु आहे ।
 कीं रात्री न सरे तंव न पाहे । तया आरौतें ॥ २५ ॥
 तेसा जंव पाया । विवेकु नुघयी माया ।
 तंव अंतु नाहीं अश्वत्था । भवरूपा या ॥ २६ ॥
 घाजतें घारें नियांत । जंव न राहे जेथींचें तेथ ।
 तंव तरंगता अनंत । म्हणावीचि कीं ॥ २७ ॥
 म्हणोनि सूर्यु जें हारपे । तें मृगजळा भासु लोपे ।
 कां प्रभा जाय दीपे । मालवलेनि ॥ २८ ॥
 तेसैं मूळ आविद्या खाये । तें ज्ञान जें उभें होये ।
 तेंचि यया अंतु आहे । एन्हयी नाहीं ॥ २९ ॥
 तेवींचि हा अनादि । ऐसी ही आधी शाब्दी ।
 तो आळु नोहे अनुरोधी । बोलातें यया ॥ ३० ॥
 जे संसारवृक्षाच्या ठायीं । साचोकार तंव नाहीं ।
 मा नाहीं तया आदि काई । कोण होईल ॥ ३१ ॥
 जो साच जेथूनि उपजे । तयातें आदि हें साजे ।
 आतां नाहींचि तो म्हणिजे । कोट्टनिया ॥ ३२ ॥
 म्हणोनि जन्मे ना आहे । ऐसिया सांगों कवणी माये ।
 यालागीं नाहींपणेंचि होये । अनादि हा ॥ ३३ ॥
 चांक्षेचिया लंका । केंची जन्मपत्रिका ।
 नमीं निळी भूमिका । कें करुण पां ॥ ३४ ॥

व्योमकुसुमाचा पांडवा । कवणें वेदु तोडावा ।
 म्हणौनि नाहीं ऐसिया मवा । आदि कैची ॥ ३५ ॥
 जैसें घटाचें नाहींपण । अस्ततचि असे केलेनिवीण ।
 तैसा समूळ वृधु जाण । अनादि हा ॥ ३६ ॥
 अर्जुना ऐसेनि पाहीं । आद्यतु ययासि नाहीं ।
 मार्जी स्थिति आभासे कांहीं । परि टवाळ ते गा ॥ ३७ ॥
 ब्रह्मगिरीह्मनि न निगे । आणि समुद्रीही कीर न रिगे ।
 मार्जी दिसे घाउणें । मृगांवु जैसे ॥ ३८ ॥
 तैसा आद्यती कीर नाहीं । आणि साचही नोहे कहीं ।
 परि लटकपणाची नवाई । पडिभासे गा ॥ ३९ ॥
 नाना रगीं गजवजे । जैसें इंद्रधनुष्य देखिजे ।
 तैसा नेणतया आपजे । आहे ऐसा ॥ ४० ॥
 ऐसेनि स्थितीचिये वेळे । भुलवी अज्ञानाचे दोळे ।
 लाघवी हरी मेखळें । लोकु जैसा ॥ ४१ ॥
 आणि नसतीचि श्यामिका । व्योमीं दिसे तैसीचि दिसो कां ।
 तरी दिसणही क्षणा एका । होय जाय ॥ ४२ ॥
 स्वमीही मानिले लटिकें । तरी निर्याहो का एकसारखें ।
 तेवि आभास हा क्षणिकें । रिताचि गा ॥ ४३ ॥
 देखता आहे आवडे । घेऊ जाइजे तरी नातुडे ।
 जैसा टिकुं कीजे माकडें । जळामार्जी ॥ ४४ ॥
 तरंगमगु सादीं पडे । विजूही न पुरे होडे ।
 आभासासि तेणें पाडें । होणें जाणें गा ॥ ४५ ॥
 जैसा मीढमशेपीचा वारा । नेणिजे समोर कीं पाठिमोरा ।
 तैसी स्थिति नाहीं तरुतरा । मयरूपा यया ॥ ४६ ॥

एवं आदि ना अंत स्थिति । ना रूप ययासि आर्यी ।
 आतां कायसी कुंथाकुंथी । उन्मूळणीं गां ॥ ४७ ॥
 आपुलिया अज्ञानासाठी । जेव्हा थांबला किरीटी ।
 तरि आतां आत्मज्ञानाच्या लोटी । खांदिनि गा ॥ ४८ ॥
 वांचूनि ज्ञानेवीण एकें । उपाय करिती जितुके ।
 तिहीं गुंफसि अधिकें । खर्ची इये ॥ ४९ ॥
 मग किती खांदोखांदी । यया हिंदावें ऊर्ध्वी अर्धी ।
 म्हणोनि मूळचि अज्ञान छेदी । सम्यक्ज्ञानें ॥ ५० ॥
 पन्हुवीं दोरीचिया उरगा । डांगां मेळवितां पै गा ।
 तो शिणुचि वाउगा । केला होय ॥ ५१ ॥
 तरावया मृगजळाची गंगा । डोणीलागीं घांवतां दांगा- ।
 मार्जी थोडळें बुडिजे पै गा । साच जेवीं ॥ ५२ ॥
 तेविं नाथिलिया संसारा । उपाई जाचतया घीरा ।
 आपणें लोपे घारा । विकोपीं जाय ॥ ५३ ॥
 म्हणोनि स्वर्गाचेया घाया । ओसव चेषोचि धनंजया ।
 तेविं अज्ञानमूळा यया । ज्ञानचि खड्ग ॥ ५४ ॥
 परि तेंचि लीला परजवे । तैसें वैराग्याचें नवें ।
 अमंगबळ होआवें । बुद्धीसी गा ॥ ५५ ॥
 उठिलेनि वैराग्यें जेणें । हा त्रिवर्गु पेसा सांडणें ।
 जेसं वसुनियां सुणें । आतांचि गेलें ॥ ५६ ॥
 हा ठायवरी पांडवा । पदार्थजातीं आघवां ।
 विटवी तो होआवा । वैराग्य लादु ॥ ५७ ॥
 मग देहाहंतेचें दळें । सांडूनि एकेचि वेळे ।
 प्रत्यक्बुद्धी करतळें । हातवसावे ॥ ५८ ॥

निसंळें विवेकसाहणें । जें ब्रम्हाहमस्मिबोधें सणाणें ।
 मग पुरतेनि बोधें उटणें । एकलेंचि ॥ ५९ ॥
 परि निश्चयाचे मुष्टिगळ । पाहावे एकदोन वेळ ।
 मग तुळावे अति चोखाळ । मननवरी ॥ ६० ॥
 पाठीं हतियेरा आपणेया । निदिध्यासें एक जालिया ।
 पुढे दुजे नुरेल घाया- । पुरतें गा ॥ ६१ ॥
 ते आत्मज्ञानाचे खाढ । अद्वैतप्रभेचे निवाडें ।
 नेदील उरो कवणेकडे । भववृक्षासी ॥ ६२ ॥
 शरदागमींचा धारा । जैसा फेर फेडी अवरा ।
 कां उदयला रवी आधारा । घोंडु भरी ॥ ६३ ॥
 नाना उपवड होताखेवो^१ । नुरे स्वप्नसंभ्रमाचा ठावो ।
 स्वप्नतीतिघारेचा वांढो । फरील तैसें ॥ ६४ ॥
 तेव्हां ऊर्ध्वाचे मूळ । का अर्धाचें हन शाखाजाळ ।
 त काहींचि न दिसे मृगजळ । चादिणा जेवीं ॥ ६५ ॥
 ऐसेनि गा वीरनाथा । आत्मज्ञानाचिया खड्गलता ।
 छेदुनिया भवाश्वत्था । ऊर्ध्वमूळातें ॥ ६६ ॥
 तत पद तत्परिमार्गितव्यम् यस्मिन् गता न निवर्त्तति भूय ।
 तमेव चाय पुरुष प्रपद्ये यत प्रवृत्ति प्रसृता पुराणी ॥ ४ ॥
 मग इदतोसि घाळलें । जें मीपणेंदीण डाहारलें ।
 त रूप पाहिजे आपलें । आपणाचि ॥ ६७ ॥
 परि दर्पणाचेनि आधारे । एकचि करून दुसरें ।
 मुख पाहाती गव्हारें । तैसें नको हो ॥ ६८ ॥

हें पाहणें पेसें असे वीरा । जैसा न दोढलिया विहिरा ।
 मग आपुलिया उगमीं द्वारा । मरोनि ठाके ॥ ६९ ॥
 ना तरी आटलिया अंभ । निजबिंदीं प्रतिबिंब ।
 निहटे कां नमीं नम । घटाभावीं ॥ ७० ॥
 ना ना इंधनांशु सरलेया । वन्हि परते जेविं आपणपयां ।
 तैसें आपेंआप धनंजया । न्याहाळणें जें गा ॥ ७१ ॥
 जिन्हे आपुली चवीं चारखणें । चक्षू निज घुबुळ देखणें ।
 आहे तया पेसें निरीक्षणें । आपुलें पें ॥ ७२ ॥
 कां प्रभेसि प्रभा मिले । गगन गगनावरी लोळे ।
 नाता पाणी भरलें खोळे । पाणियाचिये ॥ ७३ ॥
 आपणेंचि आपणयातें । पाहिजे जें अद्वैतें ।
 तें पेसें होय निरुतें । वोलिजतु असे ॥ ७४ ॥
 जें पाहिजतेनवीण पाहिजे । कांहीं नेणणाचि जाणिजे ।
 आद्यपुरुष कां म्हणिजे । जया ठायातें ॥ ७५ ॥
 तेथही उपाधीचा घोयंवा । घेऊनि श्रुति उभविती जिमा ।
 मग नामरूपाचा बटंवा । करिती दार्यां ॥ ७६ ॥
 पें भवस्वर्गा उवगले । मुमुक्षु योगज्ञाना वळघले ।
 पुढतीं न यों इया निगले । पैजा जेथ ॥ ७७ ॥
 संसाराचिया पायां पुढां । पळतीं वीतराग होडा ।
 ओलांडोनि ब्रह्मपदाचा कर्मकडा । घालितीं मार्गां ॥ ७८ ॥
 अहंतादिभावां आपुलियां । झाटा देऊनि आपवेयां ।
 पत्र घेतीं हानिये जया । मूळघरासी ॥ ७९ ॥
 पें जेथुनी हे येवढी । विश्वपरंपरेचीं घेलांढी ।
 वाढती आशा जैसी कोरडी । निदेषाची ॥ ८० ॥
 जिये कां वस्तूचें नेणणें । आणिलें जगा थोर जाणणें ।
 नाहीं तें नांदविलें जेणें । मी तुं जर्गी ॥ ८१ ॥

पार्था तें वस्तु पाहिलें । आपण पैं आपुलें ।
 पाहिजे जैसें हिवलें । हिव हिवें ॥ ८१ ॥
 आणीकही एक तया । चोळखण असे धनंजया ।
 तरी जया कां भेटालिया । येणेंचि नाही ॥ ८२ ॥
 परी तया भेटती ऐसे । जे ज्ञानें सर्वत्र सरिसे ।
 पहाप्रळयांबूचें जैसें । भरलेपण ॥ ८३ ॥

निर्मानमोहा जितसंगदोषा अध्यात्मनित्या विनिवृत्तकामाः ।
 द्वैर्विमुक्ताः सुखदुःखसङ्गे गच्छन्त्यमृताः पद्मव्ययं तद् ॥ ५ ॥

जयां पुरुषांचें कां मन । सांडोनि गेले मोहमान ।
 वर्षातीं जैसे घन । आकाशातें ॥ ८५ ॥
 निकचड्या निष्ठुरा । उबगिजे जेविं सोयरा ।
 तैसे नागवती विकारां । वेढाळें जे ॥ ८६ ॥
 फळली केळी उन्मूळे । तैसी आत्मलामें प्रवळे ।
 तयाची क्रिया ढाळेढाळें । गळती आहे ॥ ८७ ॥
 आगी लागलिया रुखीं । देखोनि सैरा पळती पक्षी ।
 तैसे सांडिले अशेखीं । विकल्पीं जे ॥ ८८ ॥
 आहकें सकळ दोषवृणीं । अंकुरिजती जिये मेदिनी ।
 तिये मेदबुद्धीची काहाणी । नाही जयातें ॥ ८९ ॥
 सूर्योदयासरिसी । रात्री पळोनि जाय अपैसी ।
 गेला देहअहंता तैसी । अविद्येसये ॥ ९० ॥
 पैं आयुष्यहीना जीवातें । शरीर सांडी जेविं अवचितें ।
 तेविं निदसुरे द्वैतें । सांडिले जे ॥ ९१ ॥
 लोहाचें सांकडें परिसा । न जोडे अंधार रवि जैसा ।
 द्वैतबुद्धीचा तैसा । सदा दुकाळ जया ॥ ९२ ॥

अगा सुखदुःखाकारें । द्वंद्वं देहीं जियें गोचरें ।
 तियें जयां कां समोरें । होतीचि ना ॥ ९३ ॥
 स्वप्नीचें राज्य कां मरण । नोहे हर्षशोकांसि कारण ।
 उपवढलिया जाण । जियापरी ॥ ९४ ॥
 तैसे सुखदुःखरूपी । द्वंद्वीं जे पुण्यपार्थी ।
 न घेपिजती सर्पी । गरुड जैसे ॥ ९५ ॥
 आणि अनात्मवर्गनीर । सांझनि आत्मरसाचें क्षीर ।
 चरताति जे सविचार । राजहंस ॥ ९६ ॥
 जैसा वपोंनि भूतळीं । आपला रसु अंशुमाळी ।
 मागौता आणी रश्मिजाळीं । विवासीचि ॥ ९७ ॥
 तैसें आत्मभ्रांतीसाठीं । यस्तु दिवुरली थारावाटीं ।
 ते एकवद्विती ज्ञानदृष्टी । अखंड जे ॥ ९८ ॥
 किंबहुना आत्मयाचां । निर्धारों विवेकु जयांचा ।
 बुडाला योधु गंगेचा । सिंधूमार्जी जैसा ॥ ९९ ॥
 पै आघवेंचि आपुलेपणें । नुरेचि तयां अमिलापणें ।
 जैसं येथुनि पन्हां जाणें । आकाशा नाहीं ॥ १०० ॥
 जैसा अमीचा डोंगर । नेघे कोणी घीजें अंकुर ।
 तैसा मनीं जयां विकार । उदैजेना ॥ १ ॥
 जैसा काढिलिया मंदराचळ । राहे क्षीराब्धि निश्चळ ।
 तैसा नुठी जयां सळ । कामोर्मीचा ॥ २ ॥
 चंद्रमा कळीं घाला । न दिसे कोणें आंगीं घोसावला ।
 तेवि अपेक्षेचा अवसळ । न पडे जयां ॥ ३ ॥
 हें किती बोलूं असांगडें । जेवि परमाणु नुरे वायूपुडें ।
 तैसें विषयाचें नावडे । नांयचि जयां ॥ ४ ॥

एवं जे जे कोणी ऐसे । केले हानाशिदुताशें ।
 ते तेथ मिळती जैसैं । हेमीं हेम ॥ ५ ॥
 सेथ म्हणिजे कवणे ठाई । ऐसैंही पुससी कांहीं ।
 तरि तें पद गा नाहीं । वेंधु जया ॥ ६ ॥
 दृश्यपणें देखिजे । कां होयत्ये जाणिजे ।
 अमुकें ऐसैं म्हणिजे । तें जें नव्हे ॥ ७ ॥

न तद्भासयते सूर्यो न शशांको न पावकः ।
 यद्वत्वा न निवर्तते तद्धाम परम मम ॥ ६ ॥

पे दीपाचिया बंबाळीं । कां चंद्र हन जें उजळी ।
 हें काय बोला अंशुमाळी । प्रकाशी जें ॥ ८ ॥
 ते अवघेंचि दिसणे । जयाचें कां न देखणें ।
 विश्व भासतसे जेणे । लपालेनी ॥ ९ ॥
 जैसे शिपीपण हारपे । तव तंव रर होय रुपें ।
 कां दोरी लोपतां सापें । फार होइजे ॥ १० ॥
 तेसीं चंद्रसूर्यादि थोरें । इयें तेजे जियें फारें ।
 तियें जयाचेनि आधारें । प्रकाशती ॥ ११ ॥
 ते वस्तु कीं तेजोराशी । सर्वमूतात्मक सरिसी ।
 चंद्रसूर्याच्या मानसीं । प्रकाशे जे ॥ १२ ॥
 म्हणौनि चंद्रसूर्य कडवसां । पडती वस्तूच्या प्रकाशा ।
 यालागीं तेज जें तेजसां । तें वस्तूचें आग ॥ १३ ॥
 आणि जयाच्या प्रकाशीं । जग हारपे चंद्रार्केंसीं ।
 सचंद्र नक्षत्रे जैसीं । दिनोदयीं ॥ १४ ॥
 ना तरी प्रबोधलिये वेळे । ते स्वर्गीची ढिंढिमा मावळे ।
 कां नुरोचि सांजवेळे । मृगतृष्णिका ॥ १५ ॥

तेसा जिये घस्तूच्याठायीं । कोणहीच कां आमासु नाहीं ।
 तें माझें निजधाम पाहीं । पाटाचें गा ॥ १६ ॥
 पुढती जे तेथ गेले । ते न येतीचि माघीतीं पाउलें ।
 महोदधीं कां मिनले । स्रोत जैसे ॥ १७ ॥
 कां लवणाची कुंजरी । सुदलिया लवणसागरीं ।
 होयचि ना माघारी । परती जैसी ॥ १८ ॥
 नाना गेलिया अंतराळा । न येतीचि घन्दिज्वाळा ।
 नाहीं ततलोहीनि जळा । निघणें जेथीं ॥ १९ ॥
 तेथिं मजसीं एकदाट । जे जाले झानें चोखट ।
 तयां पुनरावृत्तीची याट । मोडली गा ॥ २० ॥
 तेथ प्रज्ञावृद्धीचा रायो । पार्थु म्हणे जी जी पसावो ।
 परी विनंती एकी देवो । चित्त देहु ॥ २१ ॥
 तरी देवेंसीं स्वयें एक होती । मग माघीते जे न येती ।
 ते देवेंसीं भिन्न आधी । कीं अभिन्न जी ॥ २२ ॥
 जरि भिन्नचि अनादिसिद्ध । तरी न येती हें असंबद्ध ।
 जे फुलां गेले पदपद । फुलेंचि होती यां ॥ २३ ॥
 पै लक्ष्याह्मनि अनारिसे । बाण लक्ष्यां शिवोनि जैसे ।
 मागुते पढती तैसे । येतीचि ते ॥ २४ ॥
 ना तरि तूंचि ते स्वभावे । तरि कोणें कोणासीं मिळावें ।
 आपणयासी आपण रुपावें । शस्त्रे केवीं ॥ २५ ॥
 म्हणीनि तुजसीं अभिजां जीयां । तुझा संयोगवियोगु देवा ।
 नये बोलों अथयवा । शरीरेंसीं ॥ २६ ॥
 आणि जे सदा वेगळे तुजसीं । तयां मिळणी नाहीं कोणे
 दिवसीं । मा येती न येती हे कायसी । वायवुद्धी ॥ २७ ॥
 तरि कोण गा ते तूतें । पावोनि न येती माघीते ।
 हे विश्वतोमुखा मातें । बुद्धाची जी ॥ २८ ॥

इये आक्षेपीं अर्जुनाचां । तो शिरोमणि सर्वहांचा ।
 तोपला बोध शिष्याचा । देखोनियां ॥ ३९ ॥
 मग म्हणे गा महामती । मातें पावोनि न येती पुढती ।
 ते भिज्जामिन्न रीती । आहाती दोन्ही ॥ ३९० ॥
 जें विवेकें खोलें पाहिजे । तरि मी तेचि ते सहजें ।
 ना आहाचयाहाच तरि दुजे । ऐसेही गमती ॥ ३९१ ॥
 जैसे पाणियावरी येगळ । तळपतां दिसती कळोळ ।
 पन्हवीं तरी निखळ । पाणीचि ते ॥ ३९२ ॥
 कां छुवणां ह्मनि आने । लेणीं गमती भिजे ।
 मग पाहिजे तंद सोनें । अवघेंचि ते ॥ ३९३ ॥
 तैसें ज्ञानाचिये दिती । मजसीं अभिज्ञचि ते किरीटी ।
 येर भिन्नपण तें उठी । अज्ञानास्तव ॥ ३९४ ॥
 आणि साचोकारेने घस्तुविचारें । कैचें मज एकासि दुसरें ।
 जें भिज्जामिन्नव्यवहारें । उमसिजेळ ॥ ३९५ ॥
 आघवेंचि आकाश सूनि पोटीं । विवाचि जें आते खोटी ।
 तें प्रतिविंब के उठी । क रश्मि शिरे ॥ ३९६ ॥
 कां कल्पांतींचिया पाणिया । काय चोत गतरिती घनंजया ।
 म्हणौनि कंचे अंश अविक्रिया । एका मज ॥ ३९७ ॥
 परि ओघाचेनि मेळ । पाणी उजु परि यांकुडे जालें ।
 रयीं दुजेपण आलें । तोयघणें ॥ ३९८ ॥
 व्योम चौकळें कां वाटोळें । हे ऐसें कायिसयाही मिळे ।
 परि घटमठी घेंटाळे । तैसेही आथी ॥ ३९९ ॥
 हां गा निद्रेचेनि आधार । काय एकलेनि जग न मरे ।
 स्वमींचेनि जे अघतरे । रायपणें ॥ ४०० ॥
 कां भीनलेनि किटाळें । धानिभेदासि ये सोळें ।
 तैसा स्वमाया घेंटाळे । शुद्ध जें मी ॥ ४०१ ॥

तैं अज्ञान एक रुढे । तेणें कोहंयिकल्पाचें मांडे ।
मग विवस्त्रानि कीजे फुडें । देहो मी ऐसैं ॥ ४१ ॥

ममैर्वांशो जीवलोके जीवमृतः सनातनः ।

मनःपटानीन्द्रियाणि प्रकृतिस्थानि कर्षति ॥ ७ ॥

ऐसैं शरीराचि येवढें । जें आत्मज्ञान येगळें पडे ।
तें माझा अंशु आवडे । थोडेपणें ॥ ४३ ॥

समुद्र कां घायुवर्शें । तरंगाकार उल्लुसे ।
तो समुद्रांशु ऐसा दिसे । सानिवा जेवों ॥ ४४ ॥

तेविं जडातें जीवविता । देहभहंता उपजविता ।
मी जीव गमें पांडुसुता । जीवलोकीं ॥ ४५ ॥

मैं जीवाचिया बोधा । गोघरु जो हा धांदा ।
सो जीवलोक शब्दा । अभिप्रायो ॥ ४६ ॥

अगा उज्जणें निमणें । हें साचचि जें कां मानणें ।
तो जीवलोक मी म्हणें । संसारु हन ॥ ४७ ॥

एवंचिध जीवलोकीं । तूं मातें ऐसा अवलोकीं ।
जैसा चंद्र कां उदकीं । उदकातीत ॥ ४८ ॥

यें काश्मीराचा रवा । कुंकुमावरी पांढया ।
आणिकां गमे लोहिचा । तो तरी नव्हे ॥ ४९ ॥

सैसैं अनाविषण न मोडे । माझें अक्रियत्व न खंडे ।
परि कर्ता मोका ऐसैं आवडे । ते जाण गा धांति ॥ ५० ॥

किंवहुना आत्मा चोखटु । होऊनि प्रकृतीसी एकवटु ।
बांधे प्रकृतिधर्माचा पाटु । आपणपर्यां ॥ ५१ ॥

पें मनावि साही इंद्रियें । श्रोत्रादि प्रकृतिकार्ये ।
तियें माक्षों म्हणौनि होये । व्यापाराखुड ॥ ५२ ॥

जैसैं स्वर्शां परिवाजे । आपणपर्या आपण कुहुव होइजे ।
 मग तयाचेनि घांविजे । मोहूं सैरा ॥ ५३ ॥
 तैसा आपुलिया विस्मृती । आत्मा आपणचि प्रकृती- ।
 सारिखा गमोनि पुढती । तियेसीचि भजे ॥ ५४ ॥
 मनाच्या रथीं वळघे । श्रवणाच्या द्वारें निघे ।
 मग शब्दाचिया रिघे । रानामार्जी ॥ ५५ ॥
 तोचि प्रकृतीचा वागोरा । फरी त्वचेचिया मोहरा ।
 आणि स्पर्शाचिया घोरा । घना जाय ॥ ५६ ॥
 कोणे एके अवसरें । रिघोनि नेत्राच्या द्वारीं ।
 मग रूपाचां डोंगरीं । सैरा हिंढे ॥ ५७ ॥
 कां रसनेचिया घाटा । निघोनि गा सुमटा ।
 रसाचा दरकुटा । भरोचि लहाने ॥ ५८ ॥
 ना तरि येणेंचि घ्राणें । जें वेदांशु करी निघणे ।
 मग गंधार्चीं दारुणे । आढवे लंघी ॥ ५९ ॥
 ऐसेनि वेदेंद्रियनायकें । धरुनि मन अवलिकें ।
 भोगिजती शब्दाविकें । विषयभरणें ॥ ६० ॥

शरीर यदवाप्नोति यथाप्नुक्तामतीश्वरः ।

सृष्टीवितानि सप्राप्तिं चायुर्मथानिवाशयात् ॥ ८ ॥

परि कर्ता भोक्ता वेत्तें । हे जीवाचें तेंचि दिसे ।
 जें शरीरीं कां ऐसे । येकाधिये ॥ ६१ ॥
 जैसा आपेळा आणि विलासिया । तेंचि पोळरों ये धनजया ।
 जें राजसेया ठाया । चह्तासि ये ॥ ६२ ॥
 तैसा अहफर्तुत्याचा वाडु । कां विषयेंद्रियांचा धुमाडु ।
 दा जाणिजे तें तिपायु । जें वेद पायिजे ॥ ६३ ॥

अथवा शरीरातें सांढी । तन्ही इंद्रियांची तांढी ।
हे आपणपर्यासवें काढी । घेऊनि जाय ॥ ६४ ॥
जैसा अपमानिला अतिथि । ने सुकृताची संपत्ति ।
कां साइखडेयाची गति । सूत्रतंतु ॥ ६५ ॥
नाना मावळतोनि तपनें । नेइजती लोकांचीं दर्शनें ।
हें असो हुति पवनें । नेइजे जैसी ॥ ६६ ॥
तेर्वि मनःपट्टां ययां । इंद्रियांतें धनंजया ।
देहराजु ने देहा- । पासुनि गेला ॥ ६७ ॥

श्रीत्रं चक्षुः स्पर्शनं च रसनं घ्राणमेव च ।

आधिष्ठाय मनश्चायं विषयानुपसेवते ॥ ९ ॥

मग येथ अथवा स्वर्गी । जेथ जें देह आपंगी ।
तेथ तैसंचि पुढती पांगी । मनादिक ॥ ६८ ॥
जैसा मालवलिखा दिला । प्रभेर्सी जाय पांढया ।
मग उजळिजे तेथ तेधवां । तैसाचि फांके ॥ ६९ ॥
तरि ऐसीसिया राहाटी । आवियेकियांचे विठी ।
येतुलें हें किरीटी । गमेचि गा ॥ ७० ॥
जे आत्मा देहासि आला । आणि विषयो येथंचि मोगिला ।
अथवा देहोनि गेला । हें साचचि मानिती ॥ ७१ ॥
एन्हवीं येणें आणि जाणें । कां करणें हन भोगणें ।
हें प्रकृतीचें तेणें । मानियेलें ॥ ७२ ॥

उत्कामतं स्थितं वापि भुंजानं वा गुणान्वितम् ।

विमूढा नानुपश्यन्ति पश्यन्ति ज्ञानचक्षुषा ॥ १० ॥

यतंतो योगिनश्चैनं पश्यन्त्यात्मन्यवास्थितम् ।

यतंतोऽप्यकृतात्मानो नैनं पश्यन्त्यचेतसाः ॥ ११ ॥

परि वेहाचें मोटके उमैं । आनि चेतना तेथ उपलमे ।
 तिथे घळवळेचेनि लोभें । आला म्हणती ॥ ७३ ॥
 तैसैंचि तयां सगती । इद्रियें आपुलालां अर्थी वर्तती ।
 तया नांव सुभद्रापती । भोगणे जया ॥ ७४ ॥
 पाठीं भोगक्षीण आपैसैं । देह गेलिया तें न दिसे ।
 तेथें गेला ऐसैं । बोभाती गा ॥ ७५ ॥
 पें खुबु डोलतु देखावा । तरी वारा वाजतु मानावा ।
 खुबु नसे तेथ पाडवा । नाहींचि काई ॥ ७६ ॥
 का आरसा समोर ठेविजे । आणि आपणपें तेथ देखिजे ।
 तरि तेधयांचि जालें मानिजे । काय आर्घीं नाहीं ॥ ७७ ॥
 कां परता केलिया आरसा । लोपु जाला तया आभासा ।
 तरी आपणपें नाहीं ऐसा । निश्चयो करावा ॥ ७८ ॥
 शब्द तरी आकाशाचा । परि कपाळीं पिटे मेघांचा ।
 का चर्दी वेगु अभ्राचा । आरोपिजे ॥ ७९ ॥
 तैसैं होइजे जाइजे देहे । ते आत्मसत्ते अविक्रिये ।
 निष्कृति गा मोहे । आंधळे ते ॥ ८० ॥
 येथ आत्मा आत्मयाच्या ठायीं । देखिजे देहींचा धर्म देहीं ।
 ऐसे देखणे ते पाहीं । आन आहाती ॥ ८१ ॥
 ज्ञानें का जयाचे डोळे । देखोनि न राहती देहींचे खोळे ।
 सूर्यरश्मि आणिवाळे । ग्रंथीं जैसे ॥ ८२ ॥
 तैसी विवेकाचेनि पैसे । जयाची स्फूर्ति स्वरूपीं वैसे ।
 ते ज्ञानिये देखती ऐसे । आत्मयाते ॥ ८३ ॥
 जैसे तारागणीं भरलें । गगन समुद्रीं त्रिबलें ।
 परि तें तुटोनि नाहीं पडिलें । ऐसैं निवडे ॥ ८४ ॥
 गगन गगनींचि आहे । हे आभासे तें वाये ।
 तैसा आत्मा देखती देहें । गवसिलाही ॥ ८५ ॥

खळाळाच्या लगवगी । फेहूनि खळाळाचा भारी ।
 देखिजे चंद्रिका कां उगी । चंद्रां जोर्वी ॥ ८६ ॥
 कां नांदराचि भरे शोपे । सूर्यु तो जैसा तैसाचि असे ।
 देह होतां जातां तैसें । देखती मातें ॥ ८७ ॥
 घटमदु घडले । तेचि पाठीं मोडले ।
 परि आकाश तें संचलें । अमृतचि असे ॥ ८८ ॥
 तैसें अखंडे आत्मसत्ते । अज्ञानदृष्टिकारिणें ।
 हें देहचि होतें जातें । जाणती फुडें ॥ ८९ ॥
 सैतन्य चढे ना घोहटे । चेष्टवी ना चेष्टे ।
 ऐसें आत्मज्ञानें चोखटें । जाणती ते ॥ ९० ॥
 आणि ज्ञानही आपैतें होईल । भक्षा परमाणुही उगाणा घेइल
 सकळ शाखांचें येईल । सर्वस्व हाता ॥ ९१ ॥
 परी ते व्युत्पत्ति ऐसी । जरी विरक्ति न रिगे मानसी ।
 तरी सर्वात्मका मजसी । नव्हेचि भेटी ॥ ९२ ॥
 पै तोंड भरो कां विचारा । आणि अंतःकर्णीं विपयांसी
 थारा । तरी नातुडें धनुर्धरा । त्रिशुद्धी मी ॥ ९३ ॥
 हां गा वीसणतियाचां मंथीं । काइ तुटती संसारगुंती ।
 कीं परिवसिलिया पोथी । घाचिली होय ॥ ९४ ॥
 नाना घांघोनियां डोळे । घ्राणीं लाविजती मुक्ताफळे ।
 तरी तयांचें काय कळे । मोलमान ॥ ९५ ॥
 तैसा चित्तीं अहंते ठावो । आणि जिमे सकळशास्त्रांचा
 सरावो ॥ ऐसें नि कोडी एक जन्म जावो ॥ परि न पविजे मातें ॥ ९६ ॥
 जो एक मी कां समस्तीं । व्यापकु असें भूतजातीं ।
 एक तिथे दयाती । रूप करूं ॥ ९७ ॥

पदादित्यगत तेजो जगद्भासयतेऽखिलम् ।

यच्चद्रमासि यच्चाग्नौ तत्तेजो विद्धि मामकम् ॥ ९९ ॥

तरी सूर्यासकट आघवी । हे विश्वरचना जे दावी ।

ते दीप्ति माझी जाणावी । आद्यंती आहे ॥ ९८ ॥

जल शोपूनि गेलिया सविता । ओलां शु पुरवीतसे जे माघीता ।

ते चद्रीं पांडुसुता । ज्योत्स्ना माझी ॥ ९९ ॥

आणि दहनपाचनसिद्धि । करीतसे जे निरवधि ।

ते हुताशीं तेजोवृद्धि । माझीचि मा ॥ १०० ॥

गान्धर्वेष्व च भूतानि धारयाम्यहमोजसा ।

पृष्णामि धीरधी सर्वा सोमोवृत्वा रसात्मकः ॥ ११ ॥

मी रिगलों असें भूतळीं । म्हणौनि समुद्र महाजळीं ।

हे पासूची हेंपुळी । विरेचिना ॥ १ ॥

आणि भूतेंही चराचरें । हे धरितसे जियें अपारें ।

तियें मीचि धरीं घरे । रियोनिया ॥ २ ॥

गगनीं मी पांडुसुता । चद्राचेनि मिसें अमृता ।

भरला जालां चालता । सरोवर ॥ ३ ॥

तेथूनि फाकती रश्मिकर । ते पाट पेटूनि अपार ।

सर्वापधींचे आगर । मारितु असें मी ॥ ४ ॥

ऐसेनि सस्यादिका सकळा । करीं धान्यजाती सुकाळा ।

दें अन्नद्वारा जिह्वाळा । भूतजातां ॥ ५ ॥

आणि निपजविले अन्न । तरी तैसें कैचें दीपन ।

जेणें जिह्वानि समाधान । मोगिती जीव ॥ ६ ॥

अहं विश्वानरो मृत्वा प्राणिना देहमाश्रित ।

प्राणापानसमायुक्तं पचाम्यहं बहुविधम् ॥ १४ ॥

म्हणौनि प्राणिजातांचां घटी । कळनि कंदावरी आगिठी ।
 दीप्ति जठरीही किरीटी । मीचि जालों ॥ ७ ॥
 प्राणापानाच्या जोडमार्ती । फुंकफुंकोनियां अहोराती ।
 आटीतसें नेणों किती । उदरामार्जी ॥ ८ ॥
 शुष्कें अथवा स्निग्धें । सुपक्वें कां विदग्धें ।
 एवं मीचि गा चतुर्विधें । अन्नं पर्ची ॥ ९ ॥
 एवं मीचि आघवें जन । जना निरवितें मीचि जीवन ।
 जीयनीं मुख्य साधन । वन्निही मीचि ॥ १० ॥
 आतां ऐसियाहीयरी काई । सांगां व्याप्तीची नवाई ।
 येथ दुजें नाहींचि घेई । सर्वत्र मी गा ॥ ११ ॥
 तरि कैसेनि पां वेळें । सदा सुखियें एकें ।
 एकें तियें बहुदुखें । क्रांत भूतें ॥ १२ ॥
 जैसी सगळिये पाटणी । एकेचि दीपें दिवेलायणी ।
 जालिया कां न देखणी । उरलीं एकें ॥ १३ ॥
 ऐसी हन उल्लिखिली । करित आहासी मानसी कीं ।
 तरि परिस तेही निकी । शंका फेडूं ॥ १४ ॥
 पै आघया मीचि असें । येथ नाहीं कीर अनारिसें ।
 परि प्राणियांचिया उल्लासें । बुद्धीपेसा ॥ १५ ॥
 जैसें एकचि आकाशध्वनी । वाद्यविशेषां आनानी ।
 घाजायें पडे भिर्ली । नादांतरां ॥ १६ ॥
 कां लोकचेष्टीं वेगळाला । जो हा एकचि मानु उदैला ।
 तो आनानी परी गेला । उपेगासी ॥ १७ ॥
 नाना बीजधर्मानुरूप । क्षाहीं उपजविलें आप ।
 तैसें परिणमलें स्वरूप । माझें जीवां ॥ १८ ॥
 अगा नेणा आणि चतुरा । पुढां नीळयाचा दुसरा ।
 नेणा सर्पत्वे जाला येरा । सुखालागीं ॥ १९ ॥

हे असो स्वातीचें उदक । शुक्तीं मोतीं व्याळीं विख ।
तेसा सज्ञानांसी भी सुख । दुख तों अज्ञानांसी ॥ ४२० ॥

सर्वस्य चाह हृदि सन्निविष्टो मत्तः स्मृतिर्ज्ञानमपोहनं च ।
वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्यो वेदांतकृद्देवविदेव चाहम् ॥ १५ ॥

एन्हुवीं सर्वांच्या हृदयवेशीं । मी अमुका आहे पेसी ।
जे बुद्धि स्फुरे अहर्निशीं । ते वस्तु गा मी ॥ ११ ॥
परि संतासवें यस्तता । योगज्ञानीं पेसतां ।
शुचरण उपासितां । बैराग्येसीं ॥ १२ ॥
येणेचि सत्कर्म । अशेषही अज्ञान विरमे ।
जयांचें अहं विग्रामे । आत्मरूपीं ॥ १३ ॥
ते आपेआप देखोनि देखीं । मियां आत्मनि सदा सुखी ।
येथें मीवांचून अवलोकीं । ध्यान हेतु असे ॥ १४ ॥
अगा सूर्योदयो जालिया । सूर्यें सूर्युचि पहावा धनंजया
तेवि माते मिया जाणावया । मीचि हेतु ॥ १५ ॥
ना शरीरपरांत सेविता । सत्सारगीरवचि ऐकता ।
वेही जयांची अहंता । बुढोनि ठेली ॥ १६ ॥
ते स्वर्गसंसारालागीं । धांवतां कर्ममार्गीं ।
इखाच्या सेलमार्गीं । विमागी होती ॥ १७ ॥
परि हेही दोणें अर्जुना । मजचिस्तव तया अज्ञाना ।
जैसा जागताचि हेतु स्वप्ना । निद्रेते होय ॥ १८ ॥
पें अभें दिवसु हरपला । तोही दिवसेचि जाणो आला ।
तेवि मी नेणोनि विषयो वेखिला । मजचिस्तव भूतीं ॥ १९ ॥
एवं निद्रा कां जागणिया । प्रयोधुचि हेतु धनंजया ।
तेवि ज्ञाना अज्ञाना जीयां यां । मीचि मूळ ॥ ४२० ॥

जैसे सर्पत्वा कां दोरा । दोरुचि मूळ घनुर्धरा ।
 तैसा ज्ञाना अज्ञानाचिया संसारा । मियांचि सिद्धु ॥ ३१ ॥
 म्हणौनि जैसा असें तैसया । मातें नेणोनि धनंजया ।
 वेदु जाणों गेला तंव तया । जालिया शाखा ॥ ३२ ॥
 तरि तिहीं शाखाभेदीं । मीचि जाणिजे त्रिशुद्धी ।
 जैसा पूर्वापरा नदी । समुद्रुचि ठी ॥ ३३ ॥
 आणि महासिद्धांतापासीं । श्रुति हारपती शब्देंसीं ।
 जैसिया संगंधा आकाशीं । दातलहरी ॥ ३४ ॥
 तैसें समस्तही श्रुतिजात । ठाके लाजिलें ऐसें निवात ।
 तें मीचि करीं यथावत । प्रकटोनियां ॥ ३५ ॥
 पाठीं श्रुतीसहित अशेष । जम हारपे जेथ निःशेष ।
 तें निजज्ञानही चोख । जाणता मीचि ॥ ३६ ॥
 जैसे निदेलिया जाणिजे । तेव्हां स्वर्मांचें कीर नाहीं दुजें ।
 परि एकत्वही देखों पाविजे । आपलेंचि ॥ ३७ ॥
 तैसें आपुलें अद्वयपण । मी जाणतसें दुजेनघीण ।
 तयाही बोधा कारण । जाणता मीचि ॥ ३८ ॥
 मग आगी लागलिया कापुरा । ना काजटी ना वैश्वानरा ।
 उरणें नाहीं वीरा । जयापरी ॥ ३९ ॥
 तेव्हां समूळ अविद्या खाये । तें ज्ञानही जें वुडोनि जाये ।
 तन्ही नाहीं कीर नोहे । आणि न साहे असणेही ॥ ४० ॥
 पें विश्व घेऊनि गेला मार्गेंसीं । तया चोरातें कवण कें गिवसीं ।
 जे कोणी एकी दशा ऐसी । शुद्ध ते मी ॥ ४१ ॥
 ऐसी जडाजडव्याप्ती । रूप करितां कैवल्यपति ।
 ठी केली निरुपहिती । आपुलां रूपों ॥ ४२ ॥
 तो आद्यवाचि बोधु सहसा । अर्जुनीं उमटला कैसा ।
 ह्योमींचा चंद्रोदयो जैसा । क्षीरार्णवीं ॥ ४३ ॥

कां प्रतिभित्तीं चोखटे । समोरील चित्र उमटे ।
 तैसा अर्जुने आणि वैकुण्ठें । नांदतसे बोधु ॥ ४४ ॥
 तरि वाप वस्तुस्वभावो । फावे तंव तव गोढिये थांवो ।
 म्हणोनि अनुभवियांचा रावो । अर्जुन म्हणे ॥ ४५ ॥
 जी व्यापकपण बोलतां । निरुपाधिक जें आतां ।
 स्वरूप प्रसंगता । बोलिले देवो ॥ ४६ ॥
 ते एक वेळ अद्वयंगवाणे । कीजो कां मजकारणें ।
 तेथ द्वारकेचा नाथु म्हणे । भलें केलें ॥ ४७ ॥
 पै अर्जुना आम्हाहि वाढेंकोटें । अखंड घोळो आवडे ।
 परि काय कीजे न जोडे । पुसतें ऐसें ॥ ४८ ॥
 आजि मनोरथासि फळ । जोडलासि तू केवळ ।
 जे तोंड मरुनि निखळ । आलासि पुसों ॥ ४९ ॥
 जें अद्वैतावरीही भोगिजे । ते अनुभवींच तू विरजें ।
 पुसोनि मज माझे । वेतासि सुख ॥ ५० ॥
 जैसा आरिसा आलिया जवळा । दिसें आपणपें आपला
 डोळा । तैसा संवादिया तू निमळ्या । शिरोमणि ॥ ५१ ॥
 तुया नेणोनि पुसावें । मग आम्हीं परिसजं वेसावे ।
 तो ना हा पाहु नव्हे । सोयरेया ॥ ५२ ॥
 ऐसें म्हणोनि आलिंगिलें । कृपादृष्टी अवलोकिलें ।
 मग देवो काय बोलिले । अर्जुनसीं ॥ ५३ ॥
 पै दोहीं वोटीं एक बोलणें । दोहीं चरणीं एक चालणें ।
 तैसें पुसण सांगणें । तुझे माझ ॥ ५४ ॥
 एव आम्ही तुम्ही येथे । वेसावे एका अर्थात ।
 सांगतें पुसतें येथें । दोन्ही एक ॥ ५५ ॥
 ऐसा बोलत देवो झुलला मोहें । अर्जुनात आलिंगूनि ठाये ।
 मग विदाला म्हणे नोहे । आवढी हे ॥ ५६ ॥

जाले इधुरसाचे ढांळ । तरि लवण घेणें किडाळ । ..
 जे संवादसुखाचें रसाळ । नासेल थितें ॥ ५७ ॥
 आधींच आम्हां यया कांहीं । नरनारायणासीं मित्र नाहीं ।
 परी आतां जिरो माझ्या ठाई । वेगु हा माझा ॥ ५८ ॥
 इया बुद्धी सहसा । श्रीकृष्ण म्हणे वीरेशा ।
 पें गा तो तुवां कैसा । प्रस्तु केला ॥ ५९ ॥
 जो अर्जुन श्रीकृष्णों विरत होता । तो परतोनियां मागुता ।
 प्रश्नावळीची कथा । पेकौ आला ॥ ६० ॥
 तेथ सहदेवें बोलें । अजुनें जी जी म्हणितलें ।
 निरुपाधिक आपुलें । रूप सांगा ॥ ६१ ॥
 यया बोला तो शाही । तेंचि सांगाययालागीं ।
 उपाधि दोहीं मागीं । निरूपित असे ॥ ६२ ॥
 पुसिलिया निरुपहित । उपाधि कां सांगे येथ ।
 हें कोणदाही प्रस्तुत । गमे जरी ॥ ६३ ॥
 तरि ताकाचे अंश फेडणें । याचि नांव लोणी फाडणें ।
 चोखाचिये शुद्धी तोडणें । कीदचि जेवीं ॥ ६४ ॥
 वाघुळीचि सारावी हातें । परि पाणी तंव असे आदें ।
 अम्रचि जावें गगन तें । सिद्धचि कीं ॥ ६५ ॥
 थरिल कोंडियाचा गुंडाळा । शाहूनि केलिया वेगळा ।
 कणु घेतां विरंगोळा । असे फाई ॥ ६६ ॥
 तैसा उपाधि उपहितां । शेवटु जेथ विचारितां ।
 तें कोणातेंही न पुसतां । निरुपाधिक ॥ ६७ ॥
 जैसें न सांगणेवरी । बाळा पतीसी रूप करी ।
 बोल निमालेपणें विवरी । अचर्चातें ॥ ६८ ॥

पैं सागणेयाजोगे नव्हे । तेथींच सागणें ऐसें आहे ।
 म्हणौनि उपाधि लक्ष्मीनाहें । बोलिजे आदि ॥ ६९ ॥
 पाढिव्याची चंद्ररेखा । निरुती वायावया दाखा ।
 दाविजे तेथि औपाधिका । बोली इया ॥ ७० ॥

दाविनी उरुपी लोके क्षरश्वाक्षर पव च ।

क्षरः सर्वाणि भूतानि कुटस्थोऽक्षर उच्यते ॥ १६ ॥

भग तो म्हणे गा सव्यसाची । पैं हये संसारपाटणीची ।
 वस्ती साविया टांची । दुपुरुषी ॥ ७१ ॥
 जैसी आघवाचि गगनी । नांदत दिवोरात्री वीन्दी ।
 तैसे संसारराजधानी । वीन्हीचि हे ॥ ७२ ॥
 आणिकही तिजा पुरुषु आहे । परितो या दोहींचें नाच न साहे
 जो उदेली गावेलीं राये । दोहीतें ययां ॥ ७३ ॥
 परि ते तव मोठी असो । आधीं दोहींची हे परियेसों ।
 जे संसारग्रामा वसों । आले असती ॥ ७४ ॥
 एक आघटा वेढा पंगु । येर सर्वांमि पुरता चांगु ।
 परि ग्रामगुणें सगु । घडला दोघां ॥ ७५ ॥
 तथा एका नाम क्षर । येरातें म्हणती अक्षर ।
 इहीं दोहींचि परि संसार । फोंडला असे ॥ ७६ ॥
 आर्ता क्षर तो कवणु । अक्षर तो किलक्षणु ।
 हा अभिप्रावी संपूर्णु । विवचू गा ॥ ७७ ॥
 तरी मददकारा- । लागुनिर्या घनुधरा ।
 वृणातींचा पांगोरा- । यरी पैं गा ॥ ७८ ॥
 जें काहीं साने थोर । चालतें अथवा स्थिर ।
 किंबहुना गोचर । मनबुद्धीसि जें ॥ ७९ ॥

जेतुलें पांचभौतिक घडतें । जें नामरूपा सांपडतें ।
 गुणत्रयाच्या पडतें । कामठां जें ॥ ४८० ॥
 मृताकृतीचें नाणें । घडत मांगारें जेणें ।
 काळासि जूं खेळणें । जिहीं कवढां ॥ ८१ ॥
 जाणणेंचि विपरीतें । जें जें काहीं जाणजेतें ।
 जें प्रतिक्षणीं निमतें । होऊनियां ॥ ८२ ॥
 अगा काढूनि भ्रांतीचें दांग । उभवी सृष्टीचें आंग ।
 हें असो बहु जग । जया नाम ॥ ८३ ॥
 पै अष्टधा भिन्न ऐसें । जें दाविलें प्रकृतिमिसें ।
 जें क्षेत्रद्वारा छत्तिसें । भागीं केलें ॥ ८४ ॥
 हें मागील सांगां किती । अगा आतांचि जें प्रस्तुतीं ।
 वृक्षाकार रूपाकृति । निरूपिली ॥ ८५ ॥
 तें आघवेंचि साकारें । कल्पुनी आपणण्यां पुरें ।
 जालें असे तदनुसारें । चैतन्यचि ॥ ८६ ॥
 जैसा कुर्हा आपणाचि विंचे । सिंह प्रतिविंब पाहतां क्षोभे ।
 मग क्षोमला समारंभें । घाली तेथ ॥ ८७ ॥
 कां सलिलीं असताचि असे । व्योमावरी व्योम विंचे जैसैं ।
 अद्वैत होऊनि तैसैं । द्वैत घेये ॥ ८८ ॥
 अर्जुना गा थापरी । साकार कल्पूनि पुरी ।
 आत्मा विस्मृतीची करी । निद्रा तेथ ॥ ८९ ॥
 पै स्वप्नीं सेजार देखिजे । मग पड्डणें जैसैं तेथ कीजे ।
 तैसैं पुरीं शयन देखिजे । आत्मयासी ॥ ९० ॥
 पाठीं तिचे निद्रेचेनि भरें । मी सुखी दुःखी म्हणत घोरें ।
 अहंमतेचेनि थोरें । बोसणाये साधें ॥ ९१ ॥
 हा जनकु हे माता । हा मी गौरु हीन पुरता ।
 पुत्र वित्त कांता । माझें हें ना ॥ ९२ ॥

ऐसिया बळघोनि स्वप्ना । धांवत भवस्वर्गाचिया राना ।
 तया चैतन्य नाम अर्जुना । क्षर पुरुष गा ॥ ९३ ॥
 आतां ऐक क्षेत्रज्ञ येणें । नामें जयातें बोलणें ।
 जग जीवु कां म्हणे । जिये दशेतें ॥ ९४ ॥
 जो आपुलेनि विसरें । सर्व मृतत्यें अनुकरे ।
 तो आत्मा बोलिजे क्षरें । पुरुषनामें ॥ ९५ ॥
 जे तो वस्तुस्थिती पुरता । म्हणोनि आपली पुरुषता ।
 वरी वेहपुरीं निंदेजतां । पुरुषनामें ॥ ९६ ॥
 आणि क्षरपणाचा नायिला । आळु यया ऐसेनि आला ।
 जे उपाधीचि आतला । म्हणोनियां ॥ ९७ ॥
 जैसी खळाळींचिया उदका । सरसीं आंदोळे चद्रिका ।
 तैसा विकारां औपाधिकां । ऐसाचि गमे ॥ ९८ ॥
 कां खळाळु मोटका शोपे । आणि चद्रिका तै सरिसीच भ्रशे ।
 तैसा उपाधिनाशीं न दिसे । औपाधिकु ॥ ९९ ॥
 ऐसैं उपाधीचेनि पाहें । क्षणिकत्व यातें जोढे ।
 तैणें रोकवणें घटे । क्षर हें नाम ॥ १०० ॥
 परं जीवचैतन्य आघवें । हें क्षर पुरुष जाणावें ।
 आतां रूप करूं धरवें । अक्षरासी ॥ १ ॥
 तरि अक्षर जो दुसरा । पुरुष प धनुर्धरा ।
 तो मध्यस्थु गा गिरिवरां । मेरु जैसा ॥ २ ॥
 जे तो पृथ्वी पाताळ स्वर्गा । इहीं न भेदे तिहीं भार्गी ।
 तैसा दाहीं ज्ञानज्ञानांगीं । पडेना जो ॥ ३ ॥
 ना यथार्थज्ञानें एक होणे । ना अन्यथात्वे दुजें घेणें ।
 ऐस निरिच्छ जें नेणणें । तेधि ते रूप ॥ ४ ॥
 पांस्तता नि शेष जाये । ना घटमांडादि होये ।
 तया मृत्पिटा ऐसैं आदे । मध्यस्थ जें ॥ ५ ॥

पै आटोनि गेलिया सागर । मग तरंगु ना नीरु ।
 तथा ऐशी अनाकार । जे दशा गा ॥ ६ ॥
 पार्था जागणें तरी बुढे । परि स्वप्नाचें काहीं न मांडे ।
 तैसिये निद्रे सांगडें । न्याहाळणें जें ॥ ७ ॥
 विश्व आवघेंचि मावळे । आणि आत्मबोध तरी नुजळे ।
 तिये अज्ञानदशे केवळे । अक्षर नांव ॥ ८ ॥
 सर्वा कळीं सांदिलें जैसें । चंद्रपण उरें अंधसे ।
 रूप जाणावें तैसें । अक्षराचें ॥ ९ ॥
 पै सर्वोपाधिविनाशें । हे जीवदशा जेथ पैसे ।
 फळपाकांत जैसें । झाड बीजों ॥ १० ॥
 तैसें उपाधीसीं उपहित । थोकोनि ठाके जेथ ।
 त्यातें अव्यक्त । बोलती गा ॥ ११ ॥
 घन अज्ञान सुषुप्ति । तो बीजमायो म्हणती ।
 येर स्वप्न हून जागृती । फळमायो त्याचा ॥ १२ ॥
 जयासी कां बीजमायो । वेदांतीं केला ऐसा आयो ।
 तो त्या पुरुषा ठावो । अक्षराचा ॥ १३ ॥
 जेथुनी अन्यथाज्ञान । फांकोनि जागृति स्वप्न ।
 नानाबुद्धीचें रान । रिगलें असे ॥ १४ ॥
 जीवत्व जेथुनी किरीटी । विश्व उठतचि उठी ।
 ते उभय भेदांची मिठी । अक्षर पुरुष ॥ १५ ॥
 येर क्षर पुरुष कां जनीं । जिहीं खेळे जागृतीं स्वप्नीं ।
 तिया अवस्था जो दोन्ही । बियाला गा ॥ १६ ॥
 पै अज्ञानघनसुषुप्ति । ऐसीसी जे कां लयाति ।
 या उणी येका प्राप्ति । ब्रम्हाची जे ॥ १७ ॥
 साचचि पुढती वीरा । जरि न येता स्वप्नजागरा ।
 तरी ब्रम्हमायो साचोकारा । म्हणों येता ॥ १८ ॥

परि प्रकृतिपुरुषें दोनी । अभ्रें जालीं जिये गगनीं ।
 क्षेत्रक्षेत्रज्ञु स्वप्नीं । देखिला जियें ॥ १९ ॥
 हें असो अधोशाखा । या संसाररूपा रुखा ।
 मूळ तें रूप पुरुखा । अक्षराचें ॥ ५२० ॥
 हा पुरुषु कां म्हणिजे । जे पूर्णपणेंचि निजें ।
 पें मायापुरीं पहुडिजे । तेणेंही दोलें ॥ २१ ॥
 आणि विकारांची जे घारी । ते विपरीत ज्ञानाची परी ।
 नेणिजे जियेमाझारीं । ते सुपुत्रि गा हा ॥ २२ ॥
 म्हणौनियां आपैसैं । क्षरणें या नसे ।
 आणि केही हा न नाशे । ज्ञानाउणें ॥ २३ ॥
 यालागीं हा अक्षर । ऐसा वेदांतीं डंगर ।
 केला देशीं थोर । सिद्धांताचां ॥ २४ ॥
 ऐसैं जीवकार्यकारण । जया मायासंगुचि लक्षण ।
 अक्षर पुरुषु जाण । चैतन्य तें ॥ २५ ॥

उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मैत्युदाहृतः ।

यो लोकत्रयमाविश्य विभर्त्यव्यय ईश्वरः ॥ १७ ॥

आतां अन्यथाज्ञानीं । या दोनी अवस्था जया जनीं ।
 तया हरपती घनीं । अज्ञानर्तवीं ॥ २६ ॥
 तें अज्ञान ज्ञानीं बुडालिया । ज्ञानें कीर्तिमुखत्व केलिया ।
 जैसा वन्हि काष्ठ जाळूनियां । स्वयें जळें ॥ २७ ॥
 तैसें अज्ञान ज्ञानें गेलें । आपण वस्तु देऊनि गेलें ।
 ऐसैं जाणणेंनिवीण उरलें । जाणतें जें ॥ २८ ॥

तें तो गा उत्तम पुरुष । जो तृतीय का निष्कर्ष ।
 वोहीहून आणिफु । मागिला जो ॥ २९ ॥
 सुपुती आणि स्वप्ना- । पासूनि बहुवे अर्जुना ।
 जागणें जैसे आना । बोधाचेंचि ॥ ५३० ॥
 कां रश्मी हन मृगजळा- । पासूनि अकर्मदळा ।
 अफाडु तेवि येगळा । उत्तमु गा ॥ ३१ ॥
 हूं ना काष्ठीचा काष्ठाहुनी । अनारिसा जैसा वन्ही ।
 तैसा क्षराक्षरापासुनी । आनाचि तो ॥ ३२ ॥
 पै मासूनि आपुली मर्यादा । एक करीत नदीनदा ।
 उठी कल्पाती उदायादा । एकार्णवाचा ॥ ३३ ॥
 तैसें स्वप्न ना सुपुति । ना जागराची गोठी आयी ।
 जैसी गिळिली दिबोराती । मळयतेजें ॥ ३४ ॥
 मग एकपण ना दुजें । असे नाहीं हें नेणिजे ।
 अनुभवु निर्बुजें । बुडाला जंय ॥ ३५ ॥
 ऐसें आयि जें कांहीं । तें तो उत्तम पुरुष पाहीं ।
 जें परमात्मा ह्दी । बोलिजे नामी ॥ ३६ ॥
 तंही पथ न मिसळता । बोलणें जीवत्यें पांडुसुता ।
 जैसी बुढणेयाची याती । थडियेचा कीजे ॥ ३७ ॥
 तैसें विवेकाचिये कांठी । उभें ठाकलिया किरीटी ।
 परावराचिया गोठी । करणें वेदां ॥ ३८ ॥
 म्हणौनि पुरुष क्षराक्षर । दोन्ही देखौनि अवर ।
 यातें म्हणती पर । अत्मरूप ॥ ३९ ॥
 अर्जुना ऐसिया परी । परमात्मा शब्दवरी ।
 सूचिजे गा अवधारी । पुरुषोत्तमु ॥ ५४० ॥
 एव्हवीं न बोलणेनि बोलणें । जेथिचें सर्व नेणिवा जाणणें ।
 कांहींच न होनि होणें । जे वस्तु गा ॥ ४१ ॥

सोहं तेंही अस्तवलें । जेय सांगतेंचि सांगणें जालें ।
 द्रष्टात्वेंसी गेलें । दृश्य जेथ ॥ १४ ॥
 आतां विंवा आणि प्रतिविंवा-मार्जी केंची हें म्हणो नये प्रभा ।
 जन्ही कैसेनि हे लामा । जाथेचि ना ॥ ४३ ॥
 कां घाणा फुला दोहीं । द्रुति असे जे माझारिलां ठायीं ।
 ते न विसे तरी नाहीं । ऐसें बोलीं नये ॥ ४४ ॥
 तैसें द्रष्टा दृश्य हें जाये । मग कोण म्हणे काय आहे ।
 हेचि अनुमवें तेंचि पाहे । रूप तथा ॥ ४५ ॥
 जो प्रकाश्येंवीण प्रकाशु । जो ईशितव्येंवीण ईशु ।
 आपणेनीचि अवकाशु । दसवीत असे जो ॥ ४६ ॥
 जो नावें ऐकिजता नाडु । स्वादें चाखिजता स्वाडु ।
 जो भोगिजतसे आनंदु । आनंदेचि ॥ ४७ ॥
 जो पूर्णतेचा परिणामु । पुरुषु गा पुरुषोत्तमु ।
 विश्रांतीचाही विश्रामु । विराला जेथें ॥ ४८ ॥
 सुरासि सुख जोडलें । जें तेज तेजासि सांपडलें ।
 शून्यही बुडालें । महाशून्यां जिये ॥ ४९ ॥
 जो विकासाही वरी उरता । घासातेंही घासूनि पुरता ।
 जो बहुत पाहें बहुतां- । पासूनि बहु ॥ ५० ॥
 पै नेणतयाप्रती । रूपेणार्ची प्रतीती ।
 रूपें न होनि शुक्ती । दावी जेवीं ॥ ५१ ॥
 कां नानाअलंकारदशे । सोनें न लपत लपाले असे ।
 विश्व न होनियां तैसें । विश्व जो घरी ॥ ५२ ॥
 हें असो जलतरंगा । नाहीं सिनानेपण जेविं गा ।
 तेविं दिसता प्रकाशु जगा । आपणचि जो ॥ ५३ ॥
 आपलिया संकोचविकासा । आपणचि रूप धीरेशा ।
 हा जटीं चंद्र हन जैसा । समष्टु गा ॥ ५४ ॥

तैसा विश्वपणें कांहीं होये । विश्वलोपीं कहीं न जाये ।
जैसा रात्री दिवसें नोहे । द्विधा रवि ॥ ५५ ॥
तैसा कांहींचि कोणीकडे । कायिसेनिहि वेंचीं न पडे ।
जयाचें सांगहें । जयासीचि ॥ ५६ ॥

यस्मात्क्षरमतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तमः ।

अतोऽस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः ॥ १८ ॥

जो आपणपेंचि आपणया । प्रकाशीतसे धनंजया ।
काय बहु चोलीं जया । नाहीं दुजें ॥ ५७ ॥
तो गा मी निरुपाधिकु । क्षराक्षरोत्तमु एकु ।
म्हणोनि म्हणे वेदलोकु । पुरुषोत्तमु ॥ ५८ ॥

यो मामेवमसंनूदो जानाति पुरुषोत्तमम् ।

स सर्वविद्भजति मां सर्वभावेन भारत ॥ १९ ॥

परि हें असो ऐसिया । मज पुरुषोत्तमातें धनंजया ।
जाणे जो पाहलेया । हानमित्रें ॥ ५९ ॥
चेडलिया आपुलें हान । जैसं नाहींचि होय स्वप्न ।
तैसं स्फुरतें त्रिभुवन । यावो जालें ॥ ५९० ॥
कां हार्तीं घेतलिया माळा । फिटे सर्पांमासाचा कांटाळा ।
तैसा माझेनि घोधें टवाळा । नागवे तो ॥ ६१ ॥
लेणें सोनेंचि जो जाणे । तो लेणेंपण तें यावो म्हणे ।
तेविं मी जाणोनि जेणें । दाळिला मेदु ॥ ६२ ॥
मग म्हणे सर्वत्र सच्चिदानंदु । मीचि एकु स्वतःसिद्धु ।
जो आपणेनसीं मेदु । नेणोनियां जाणे ॥ ६३ ॥
तेणेंचि सर्व जाणितलें । हेंही म्हणणें थेंकुलें ।
जे तया सर्व उरलें । हेंत नाहीं ॥ ६४ ॥

म्हणोनि माझिया भजना । उचितु तोचि अर्जुना ।।
 गगन जैसे आलिंगना । गगनाचिया ॥ ६५ ॥
 क्षीरसागरा परगुणें । कीजे क्षीरसागरपणें ।
 अमृतचि होऊनि मिळणें । अमृतीं जेवि ॥ ६६ ॥
 साडेपंधरा मिसळ्यावें । ते साडेपंधरेंचि होआवें ।
 तेवि मी जालिया संभवे । भक्ति माझी ॥ ६७ ॥
 हा गा सिंधूसि आनी होती । तरि गगा कैसेनि मिळती ।
 म्हणोनि मी न होतां भक्ती- । अन्ययो आहे ॥ ६८ ॥
 ऐसियालागीं सर्व प्रकारीं । जैसा फळोळु अनन्यु सागरीं ।
 तैसा मातें अवधारीं । भजिन्ना जो ॥ ६९ ॥
 सूर्या आणि प्रभे । एरुवकी जेणें लोमें ।
 तो पाडु मानु लाभे । भजना तया ॥ ५७० ॥

इति सुहृत्तमं शास्त्रमिदमुक्तं मयाऽनघ ।

एतद्बुध्वा बुद्धिमान्स्यात्कृतकृत्यश्च भारत ॥ २० ॥

एवं कथिलयादारम्य । जें हें सर्व शास्त्रेकलम्य ।
 उपनिषदां सौरम्य । कमळदळा जेवीं ॥ ७१ ॥
 हे शब्दब्रह्माचे मथितें । श्रोत्यासप्रतिज्ञेचेनि हाते ।
 मथूनि काढिलें आयिते । सार आम्हीं ॥ ७२ ॥
 जे ज्ञानामृताची जाण्ही । जे आनदचंद्रीची सतरावी ।
 विचारक्षीरार्णवीची नवी । लक्ष्मी जे हे ॥ ७३ ॥
 म्हणोनि आपुलेनि पदें वर्णें । अर्थाचेनि जीवंप्राणे ।
 मोयांचोनि हों नेणें । आन कांहीं ॥ ७४ ॥
 क्षराक्षरत्य समोर जाले । तयाचें पुरुषत्व वाळिले ।
 भग सर्वस्य भज दिघलें । पुरुषोत्तमां ॥ ७५ ॥

म्हणौनि जंगीं गीता । मियां आत्मेनि पतिव्रता ।
 जे हे प्रस्तुत तुवां आतां । आकर्णिली ॥ ७६ ॥
 साचचि बोलाचें नव्हे हें शास्त्र । पें संसार जिणतें हें शास्त्र ।
 आत्मा अवतरयी ते मंत्र । अक्षरें ह्यें ॥ ७७ ॥
 परि तुजपुढां सांगितलें । तें अर्जुना ऐसें जालें ।
 जें गोप्यधन काढिलें । माझें आजी ॥ ७८ ॥
 मज चेतन्यशंभूचां मायां । जो निक्षेपु होता पार्या ।
 तया गीतसु जालासि आस्था- । निधि तूं गा ॥ ७९ ॥
 चोखटिवा आपुलिया । पुढिला उगाणा घेयावया ।
 तया दर्पणाचीचि परी धनंजया । केली आम्हां ॥ ४८० ॥
 कां भरलें चंद्रतारागणीं । नम सिंधु आपणवामाजीं आणी ।
 तैसा गीतेंसीं मी भंतःकरणीं । सुदला तुवां ॥ ८१ ॥
 जे त्रिविधमळिकटा । तूं सांडिलासि सुमटा ।
 म्हणौनि गीतेंसीं मज वसोटा । जालासि गा ॥ ८२ ॥
 परि हें बोलों काय गीता । जे हे माजी उन्मेपलता ।
 जाणे तो समस्ता । मोहा मुके ॥ ८३ ॥
 सेविली अमृतसरिता । रोगु दवडूनि पांडुसुता ।
 अपरपण उचितां । देऊनि घाली ॥ ८४ ॥
 तैसी गीता हे जाणितलिया । काय विस्मयो मोह जावया ।
 परि आत्मज्ञानें आपणपयां । मिळिजे येथ ॥ ८५ ॥
 जया आत्मज्ञानाचां ठायीं । कर्म आपुलेया जीवितापार्यां ।
 होऊनियां उतराई । लया जाय ॥ ८६ ॥
 हरपलें दावूनि जैसा । मागु सरे वीरविलासा ।
 ज्ञानचि कळस बळघे तैसा । कर्मप्रासादाचा ॥ ८७ ॥
 म्हणौनि ज्ञानिया पुरुषा । कृत्य करूं सरलें देखा ।
 ऐसा अनाथाचा सखा । सोडिला तो ॥ ८८ ॥

तें श्रीकृष्णवचनामृत । पार्थी भरोनि असे वोसंदत ।
 मग व्यासकृपा प्राप्त । संजयासी ॥ ८९ ॥
 तो धृतराष्ट्र राया । सूतसे पान करावया ।
 म्हणौनि जीवितांतया । नोहेचि भारी ॥ ९० ॥
 एव्हर्हीं गीताश्रवणअवसर । आवडों लागतां अनधिकारी ।
 परि सेखीं तेचि उजरी । पातला भली ॥ ९१ ॥
 जेव्हां द्राक्षीं दूध घातलें । तेव्हां वायां गेलें गमलें ।
 परि फळपाकीं दुणावलें । वेखिजे जेथीं ॥ ९२ ॥
 तेसीं श्रीहरिवक्त्रींचीं अक्षरें । संजयें सांगितलीं आदरें ।
 तिहीं अंधु तोही अवसरें । सुखिया जाला ॥ ९३ ॥
 तेंचि मन्हाटेनि विन्यासं । मियां उन्मेपें ठसंठोंवसं ।
 जी जाणें मेणें तैसं । निरोपिलें ॥ ९४ ॥
 सेवतीये अरसिकांहीं । आंग पाहतां विशेष नाहीं ।
 परि सौरभ्य नेलें तिहीं । भ्रमरीं जाणिजे ॥ ९५ ॥
 तैसं घडते प्रमेय घेइजे । उणें तें मज देइजे ।
 जें नेणणें हेंचि सहजें । रूप कीं वाळा ॥ ९६ ॥
 तरि नेणतें जन्ही होये । तन्ही देखोनि वाप कीं माये ।
 हर्ष केंही न समाये । चोज करिती ॥ ९७ ॥
 तैसं संत माद्वेर माझें । तुम्हीं मिनालिया मीं लाटेजें ।
 तेंचि मंथाचेनि व्याजें । जाणिजो जी ॥ ९८ ॥
 आतां विश्वात्मकु हा माझा । स्वामी श्रीनिवृत्तिराजा ।
 तो अवधारु वाक्यपूजा । ज्ञानदेवो म्हणे ॥ ९९ ॥
 इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु भगवद्गीतायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुन-
 संवादे पुरुषोत्तमयोगो नाम पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीहरेकेश्वरी

अध्याय सोळावा

मायळवीत विश्वाभासु । नवल उदयला चंडांशु ।
अद्वयाब्जिनीविकाशु । घट्टूं आतां ॥ १ ॥
जो अविद्याराती रुसोनियां । गिळी ज्ञानाज्ञानचांदणियां ।
जो सुदिनु करी ज्ञानियां । स्वयोधाचा ॥ २ ॥
जेणें विचळतिये संयळे । लाहोनि आत्मज्ञानाचे डोळे ।
सांडिती वेदादंतेंचो अविसेळें । जीवपक्षी ॥ ३ ॥
लिंगदेह कमळाचां । पोटीं वेंचतया चिद्भ्रमराचा ।
चंदिमोक्षु जयाचा । उदैला होय ॥ ४ ॥
शब्दाचिया आसकडीं । भेदनदीचां दोहीं थडों ।
आरडाते विरहवेडीं । बुद्धिबोधु ॥ ५ ॥
तया चक्रवाकांचें मिथुन । सामरस्याचें समाधान ।
भोगी जो चिद्गन- । भयनदिवा ॥ ६ ॥
जेणें पाहालिये पाहांटे । भेदाची चोरवेळ फित्ते ।
रिघती आत्मानुभवघाटे । पांथिक योमी ॥ ७ ॥
जयाचेनि विवेककिरणसंगें । उन्मेससूर्यकांतफुणगे ।
दीपले जाळिती दागें । संसारार्ची ॥ ८ ॥

जयाचा राक्षिपुंजु निवेंरु । होता स्वरूप उंत्तरीं स्थिरु ।
ये महासिद्धीचा पूरु । मृगजळ ते ॥ ९ ॥
जो प्रत्यग्बोधाचिया माथया । सोहतेचां मध्यान्हीं आलिया ।
लपे आत्मभ्रांतिछाया । आपणपां तळीं ॥ १० ॥
ते वेळीं विश्वस्वभासहितें । कोण अन्यथामति निव्हेतें ।
सांमाळी नुरेचि जेथे । मायाराती ॥ ११ ॥
म्हणौनि अद्वयबोधपाटणी । तेथ महानंदाची वाटणी ।
मग सुरानुभूतीचीं घेणीं देणीं । मंदावों लागती ॥ १२ ॥
किंवहुना ऐसैसैं । मुक्तकेवल्य सुदिवसैं ।
सदा लाहिजे कां प्रकाशें । जयाचेनि ॥ १३ ॥
जो निजधामदयोर्मीचा रावो । उदैलाचि उदैजतखेंवो ।
फेटी पूर्वादि दिशांसि ठावो । उदोअस्तूचा ॥ १४ ॥
नदिसणें विसणेंनसीं मावळवी । दाहीं हांकिलें तें सेंध पालवी
काय बहु बोलों ते आघवी । उखाचि आनी ॥ १५ ॥
तो अहोरात्रांचा पैलकडु । कोणें देखावा ज्ञानमार्तडु ।
जो प्रकाश्यवीण सुरवाडु । प्रकाशाचा ॥ १६ ॥
तया चित्सूर्या श्रीनिवृत्ती । आतां नमो म्हणों पुढतपुढती ।
जे बाधका येइजतसे स्तुती । बोलाचिया ॥ १७ ॥
देवाचें महिमान पाहोनियां । स्तुति तरि येइजे चांगावया ।
जारि स्तव्य बुद्धीसीं लया । जाइजे कां ॥ १८ ॥
जो सूर्यनेणिवां जाणिजे । मौनाचिया मिठिया यानिजे ।
कांहींच न होनि आणिजे । आपणपयां जो ॥ १९ ॥
जया तुझिया उद्देशासाठीं । पश्यंती मध्यमा पोटीं ।
स्नान परेंसींही पाठीं । वैखरी विरे ॥ २० ॥

तया तूतें मी सेवकपणें । लेंवरीं दोलकेया स्तोत्राचें लेणें ।
 हें उपसाहाय्येही म्हणतां उणें । अद्वयानंदा ॥ २१ ॥
 परिरंके अमृताचा सागरादेखिलिया उचिताचा पडे विसरु ।
 मग करूं धांवें पाहुणेस । शाकांचा तया ॥ २२ ॥
 तेथ शाकुही कीर बहुत म्हणाया । तयाचा हर्षवेगुचि तो
 घ्यावा उजळोनि दिव्यतेजा हातिया । ते मक्तीचि पाहार्वा ॥ २३ ॥
 वाळा उचित जाणणें होये । तरि वाळपणचि कें आहे ।
 परि साचचि येरी माये । म्हणोनि तोये ॥ २४ ॥
 हां गा गांवरसें भरलें । पाणी पाठीं पाय देत आलें ।
 तें गंगा काय म्हणितलें । परतें सर ॥ २५ ॥
 जी भृगूचा कैसा अपकारु । कीं तो मानूनि प्रियोपचार ।
 तोयेचि ना शार्ङ्गधरु । गुरुत्वासी ॥ २६ ॥
 कीं आंधारें स्वतेंलें अंवर । झालेया दिवसनाथासमोर ।
 तेणें तयातें पन्हां सर । म्हणितलें काई ॥ २७ ॥
 तेविं भेदबुद्धीचिये तुळे । घालूनि सूर्यश्लेषाचें फांटाळें ।
 तुकिलासि तें येकी वेळे । उपसाहिजो जी ॥ २८ ॥
 जिह्वां घ्यानाचां होळां पाहिलासी । वेदादि याचां घानिलासी
 जें उपसाहिलें तयासी । तें आम्हांही करीं ॥ २९ ॥
 परि मी आजि तुझ्या गुणीं । लांचावलों अपराधु न गणीं ।
 मलतें करीं परीं अर्धधणीं । तुडीं कदा ॥ ३० ॥
 मियां गीता येणें नांविं । तुझें पसायामृत सुहावें ।
 यानूं लाघलों तें दुणेन यांविं । देवलों देवें ॥ ३१ ॥
 माझिया सत्यवादाचें तप । याचा केलें बहुत कल्प ।
 तया फळाचें हें महाद्वीप । पातली प्रभु ॥ ३२ ॥

पुण्यें पोशिलीं असाधारणें । तियें तुझे गुण वानणे ।
 देऊनि मज उत्तीर्णें । जालीं धाजि ॥ ३१ ॥
 जी जीवित्वाच्या आढर्वी । आतुडलो होतो मरणगांवीं ।
 ते अवदसाचि आघवी । फेडिलीं आजी ॥ ३४ ॥
 जे गीतायेणें नावे नावाणिगी । जे अविद्या जिणोनि दादुगी ।
 ते कीर्ति तुझी आम्हाजोगी । यानावया जाली ॥ ३५ ॥
 पै निर्धना घरीं वानिवसें । महालक्ष्मी येऊनि वैसे ।
 तयातें निर्धन ऐसें । म्हणों ये काई ॥ ३६ ॥
 का अंधकाराचिया ठाया । देवें सूर्यु आलिया ।
 तो अंधारुचि जगा यया । प्रकाशु नोहे ॥ ३७ ॥
 जया देवाची पाहता थोरी । विश्व परमाणुही दशा न घरी ।
 तो मावाचिये सरोमरी । नव्हेचि काई ॥ ३८ ॥
 तैसा मी गीता वाखाणीं । हे स्वपुष्पाची तुरवणी ।
 परि समर्थें तुवा शिरंयाणी । फेडिली ते ॥ ३९ ॥
 म्हणौनि तुझेनि प्रसादें । मी गीतापथें अगाधें ।
 निरूपीन जी विशदें । ज्ञानदेवो म्हणे ॥ ४० ॥
 तरि अध्यार्या पधरावा । श्रीकृष्णें तया पाडया ।
 शास्त्रसिद्धांतु आघवा । उगाणिला ॥ ४१ ॥
 जे वृक्षरूपक परिमापा । केलें उपाधिरूप अशेपा ।
 सदैवें जैसें दोपा । अगलीना ॥ ४२ ॥
 आणि कूटस्थु जो अक्षरु । दाविला पुरुषप्रकारु ।
 तेणें उपहिताही आकारु । चैतन्या केला ॥ ४३ ॥
 पाठीं उत्तम पुरुष । शब्दाच करुनि मिश ।
 दाविलें चोख । आत्मतत्त्व ॥ ४४ ॥

आत्मविपर्यां आंतुवट । साधन जें आंगदट ।
 ज्ञान हेंही स्पष्ट । घावळला ॥ ४५ ॥
 म्हणोनि ह्ये अध्यायी । निरूप्य नुरेचि कांहीं ।
 आतां गुरुशिष्यां बोर्हीं । स्नेहो लाहणा ॥ ४६ ॥
 एवं ह्येविपर्यां कीर । जाणते बुझावले अपार ।
 परि मुमुक्षु इतर । साकांक्ष जाले ॥ ४७ ॥
 त्या मज पुरुषोत्तमा । ज्ञानें भेटे जो सुवर्मा ।
 तो सर्वहु तोचि सीमा । भक्तीचीही ॥ ४८ ॥
 ऐसैं हें त्रैलोक्यनायकें । सोलिलें अध्यायान्त श्लोकें ।
 तेथ ज्ञानचि घटुतेकें । यानिलें तोपें ॥ ४९ ॥
 मंरूनि प्रपंचाचा घोंडु । कीजे देखतांचि देखतया द्यु ।
 आनंदसाग्राज्यां पाडु । बांधिजे जीवा ॥ ५० ॥
 देवदेवा लाठेपणाचा उपावो । आनु काहींचि म्हणे देवो ।
 हा सम्यक्ज्ञानाचा रावो । उपायांमार्जो ॥ ५१ ॥
 ऐसे आत्मजिज्ञासु जे होते । तिहीं तोपलेनि चित्तें ।
 आदरें तया ज्ञानातें । वांयाळिलें जीवें ॥ ५२ ॥
 आतां आवडी जेथ पडे । तयाची अवसरी पुढें पुढें ।
 रिगों लागे हें घडे । प्रेम ऐसैं ॥ ५३ ॥
 म्हणोनि जिज्ञासूंचा पैकीं । ज्ञानीं प्रीति होय ना जंव निकी ।
 तंव योगक्षेमु ज्ञानविर्त्ती । स्फुरेलाचि फीं ॥ ५४ ॥
 म्हणोनि तेंचि सम्यक् ज्ञान । कैसेनि होय स्वाधीन ।
 जालिया बुद्धिजतन । घडेल कैवीं ॥ ५५ ॥
 कां उपजोंचि जें न लाहे । जें उपजलेंही अव्हांटा स्ये ।
 तें ज्ञानीं विरुद्ध काय आहे । हें जाणावें कीं ॥ ५६ ॥

मग जाणतया जें विरु^१ । तयाची वाट वाहती करूं ।
 ज्ञाना हित तेंचि विचारूं । सर्वमायें ॥ ५७ ॥
 ऐसा ज्ञानजिज्ञासु तुम्हीं समस्तीं । भावो जो धरिला असे
 चित्तीं । तो पुरवावया लक्ष्मीपती । बोलिजेल ॥ ५८ ॥
 ज्ञानासि सुजन्म जोडे । आपुली विश्रांतिही घरी वाढे ।
 ते संपत्तीचे पवाढे । सांगिजेल दैवी ॥ ५९ ॥
 आणि ज्ञानाचेनि कामाकारे । जे रागद्वेषांसि दे थारे ।
 तिये आसुरियेहि घारे । करील रूप ॥ ६० ॥
 सहज इष्टानिष्टकरणी । दोघीचि इया कवातिकिणी ।
 हे नवमाध्यार्या उभारणी । केली होती ॥ ६१ ॥
 तेथ सांउमा घेयावया उवावो । तंव घोडबला आन प्रस्तावो ।
 तरी तया प्रसंगें आतां देवो । निरूपीत असे ॥ ६२ ॥
 तया निरूपणाचेनि नावें । अध्यायपद सोळावे ।
 लावणी पाहता जाणावे । मागिलावरी ॥ ६३ ॥
 पारि हें असो आतां प्रस्तुतीं । ज्ञानाच्या हिताहितीं ।
 समर्था संपत्ती । इयाचि दोन्ही ॥ ६४ ॥
 जे सुमुहुमार्गीची बोळावी । जे मोहरात्रीची धर्मदिवी ।
 ते आधीं तंव दैवी । संपत्ति ऐका ॥ ६५ ॥
 जेथ एक एकातें पोखी । ऐसे बहुत पदार्थ येकीं ।
 सपादिजती ते लोकीं । संपत्ति म्हणिजे ॥ ६६ ॥
 १ दैवी सुखसमवी । तेथ दैवगुणें येकोपजीवी ।
 २ म्हणौनि दैवी । संपत्ति हे ॥ ६७ ॥

श्रीभगवानुवाच—

अभयं सत्त्वसंशुद्धिर्ज्ञानयोगव्यवस्थितिः ।

दानं दमश्च यज्ञश्च स्वाध्यायस्तप आर्जवम् ॥ १ ॥

आतां तयांचि दैवगुणां- । मार्जीं घुरेचा वैसणा ।

वैसे तया आकर्णा । अभय पेसें ॥ ६८ ॥

तरि न घल्लुनि महापूरीं । न घेपे बुढण्याची शिंयारी ।
कां रोगु न गणिजे घरीं । पथ्याचिया ॥ ६९ ॥

तेसा कमांकमांचिया मोहरा । उडूं नेवूनि अहंकारा ।

संसाराचा दरारा । सांडणें येणें ॥ ७० ॥

अथवा पेक्कमावाचेनि पैसें । दुजे मानूनि आत्मा पेसें ।

मयवार्ता देशें । दयढणें जें ॥ ७१ ॥

पाणीं बुढऊं ये मिठातें । तंव मीठाचि पाणीं आतें ।

तेविं आपण जालेनि अद्वैतें । नाशे भय ॥ ७२ ॥

अगा अभय येणें नाचें । बोलिजे तें हें जाणावें ।

सम्यक्ज्ञानाचें आघवें । धांवणें हें ॥ ७३ ॥

आतां सत्त्वशुद्धि जे म्हणिजे । ते ऐसा चिन्हीं जाणिजे

तरी जळे ना विझे । राखोंदी जैसी ॥ ७४ ॥

कां पाडियां वाढीं न मगे । अंयसे तुटीं सांडूनि मागें ।

मार्जीं अतिसूह्रम अंगें । चंद्र जैसा राहे ॥ ७५ ॥

ना तरी वारिण्या सांडिली । ग्रीष्म नाहीं मांडिली ।

मार्जीं निजरूपें निवडली । गंगा जैसी ॥ ७६ ॥

तैसी संकल्पविकल्पाची थोदी । सांडूनि रजतमाची

कावडी । भोगितां निजधर्माची आवडी । बुद्धि उरे ॥ ७७ ॥

इंद्रियवर्गों दाखविलिया । विरुद्धा अथवा भलेया ।
 विस्मयो कांहीं केलिया । नुठी चिर्त्ती ॥ ७८ ॥
 गांवा गेलिया वल्लभु । पतिव्रतेचा विरहक्षोभु ।
 भलतेसणी हानिलाभु । न मनी जेवीं ॥ ७९ ॥
 तेविं सत्स्वरूप रुचलेपणें । बुद्धी जें ऐसे अनन्य होणें ।
 ते सत्वशुद्धि म्हणे । केशिहंता ॥ ८० ॥
 आतां आत्मलामाविर्खीं । ज्ञानयोगामार्जीं एकीं ।
 जे आपुलिया ठाकीं । हांवें भरे ॥ ८१ ॥
 तेथ सगळिये चित्तवृत्ती । त्यागु करणें या रीती ।
 निष्कामें पूर्णाहुति । हुतार्शीं जेसी ॥ ८२ ॥
 कां सुकुळीने आपुली । आत्मजा सत्कुळींचि दिधली ।
 हें असो लक्ष्मी स्थिरावली । सुकुर्दीं जेसी ॥ ८३ ॥
 तैसें निर्विकल्पणें । जें योगज्ञानींच या वृत्तिक होणे ।
 तो तिजा गुण म्हणे । कृष्णनाथु ॥ ८४ ॥
 आतां देहवाचाचित्ते । यथासंपत्तें वित्तें ।
 चैरी जालियाही आर्ताति । न वंचणें जें कां ॥ ८५ ॥
 पत्र पुष्प छाया । फळ मूळ धनजया ।
 वाटेचा न चुके आलिया । वृक्षु जैसा ॥ ८६ ॥
 तैसें मनौनि धनधान्यवरी । विद्यमानें आल्या अवसरीं ।
 श्रंताचिये मनोहारीं । उपेगा जाणें ॥ ८७ ॥
 तया नांव जाण दान । जें मोक्षनिधानाचें अंजन ।
 हें असो आयिक चिन्ह । दमाचें ते ॥ ८८ ॥
 तरि विषयेंद्रियां मिळणी । करूनि घापे वितुटणी ।
 जैसें तोढिजे खड्गपाणी । पारकेया ॥ ८९ ॥

तैसा विषयजाताचा वारा । वाजों नेदीजे इंद्रियद्वारा ।
 हयें बांधोनि प्रत्याहारा । हातीं घोषी ॥ ९० ॥
 आंतुला चित्ताचे अंगवरी । प्रवृत्ति पळे परवाहेरी ।
 आगी सुयिजे दाहींही द्वारी । वैराग्याची ॥ ९१ ॥
 श्वासोच्छ्वासाहुनी बहुयसें । व्रतें आचरे खरपुसें ।
 दोसंतितां रात्रिदिवसें । नाराणुक जया ॥ ९२ ॥
 पें वसु ऐसा म्हणिवे । तो हा जाण स्वरूपें ।
 यागार्थुही संक्षेपें । सांगों ऐक ॥ ९३ ॥
 तरि द्वाक्षण करुनि धुरे । स्त्रियादिक पैल मरे ।
 माझारीं अधिकारें । आपुलालेनि ॥ ९४ ॥
 जया जे सर्वोत्तम । भजनीय देवताधर्म ।
 ते तेंणें यथागम । विधी यजिजे ॥ ९५ ॥
 जैसा द्विज पदकमें करी । शूद्र तयातें नमस्कारी ।
 कीं दोहींसिही सरोमरी । निपजे यागु ॥ ९६ ॥
 तैसें अधिकारपर्यालोचें । हें यज्ञ करणें सर्वांचें ।
 परि विषयविष फळाशेचें । न घापे माजी ॥ ९७ ॥
 आणि मी कर्ता ऐसा माघो । नेदिजे देहाचेनि द्वारें जावों ।
 नां वेदाज्ञेसि तरी ठायो । होइजे स्वयं ॥ ९८ ॥
 अर्जुना पयंसंजु । सर्वत्र जाण यजु ।
 कैवल्यमार्गाचा अभिजु । सांगती हा ॥ ९९ ॥
 आतां चेंबुचें मूमी हाणिजे । हें नव्हे तो हाता आणिजे ।
 कीं शेतीं बीं विखुरिजे । परी पिकां लक्ष ॥ १०० ॥
 ना तरी ठेविलें देखावया । आदर कीजे दिविचा ।
 कां शाखा फळें यावया । सिंपिजे मूळ ॥ १ ॥

हे बहु असो आरिसा । आपणपें देखावया जैसा ।
 पुढतपुढती बहुयसा । उद्विजे प्रीती ॥ १ ॥
 तैसा वेदप्रतिपाद्यु जो ईश्वर । तो होआवयालागी गोचर ।
 श्रुतीचा निरतर । अभ्यासु करणे ॥ २ ॥
 तेचि द्विजांसीच ब्रह्मसूत्र । येशां स्तोत्र कां नाममंत्र ।
 आवतंवणे पवित्र । पावावया तत्त्व ॥ ३ ॥
 पार्था मा स्वाध्यायो । बोलिजे तो हा म्हणे देवो ।
 आतां तप शब्दामिप्रायो । आर्द्रक सांगों ॥ ४ ॥
 तरी दाने सर्वस्य देणें । दैचणे ते द्यय करणे ।
 जैसे फळोनि स्वयं सुकणे । ओषधीचें ॥ ५ ॥
 ना ना धूपाचा अग्निप्रवेशु । कनकीं तुकाचा नाशु ।
 पितृपशु पोषितां हारासु । चद्राचा जैसा ॥ ६ ॥
 तैसा स्वरूपाचिया प्रसरा- । लागीं प्राणेंद्रियशरीरां ।
 आढणी करणे जे घीरा । तेचि तप ॥ ७ ॥
 अथवा अनारिसें । तपाचें रूप जरी असे ।
 तरि जाण जेविं बुधी हंसें । सूदली चांचू ॥ ८ ॥
 तैसें देवजीवाचिये मिळणी । जो उदयजत सूर्ये पाणी ।
 तो विवेकु अत करणीं । जागवीजे ॥ ९ ॥
 पाहता आत्मयाकडे । बुद्धीचा पैसु सांकडे ।
 सानेद्र स्वप्न बुढे । जागणां जैसें ॥ १० ॥
 तैसा आत्मपर्यालोचु । प्रवर्तें जो साचु ।
 तपाचा हा निर्विद्यु । घनुर्घरा ॥ ११ ॥
 आतां घाळाच्या हितीं स्तन्य । जैसें नानाभूतीं चेतन्य ।
 तैसें प्राणिमार्गीं सौजन्य । आर्जव तें ॥ १२ ॥

अहिंसा सत्यमक्रोधस्त्यागः शान्तिरपेक्षुनम् ।

दया मृतेष्वलोलुप्त्वं मार्दवं न्दीरचापलम् ॥ २ ॥

आणि जगाचिया सुखोद्देशं । शरीर्याचामानसं ।
 राहाटणें तें अहिंसे । रूप जाण ॥ १४ ॥
 आतां तीख होउनी मयाळ । जेसं जातीचें मुकुळ ।
 कां तेज परी शीतळ । शशांकाचें ॥ १५ ॥
 शके दावितांचि रोगु फेडूं । आणि जिभे तरि नव्हे फड्डु ।
 तें वोखदु नाहीं मा घडूं । उपमा केंची ॥ १६ ॥
 तरि मऊपणें घुबुळें । झगडतांही परि नाडळे ।
 परव्हीं फोडी कौराळें । पाणी जेसं ॥ १७ ॥
 सैसं तोडावया संदेह । तीख जेसं कां लोह ।
 आध्यत्वं तरि माधुर्य । पार्यां घाली ॥ १८ ॥
 ऐकों ठातां कौतुकें । कानातें निघती सुखें ।
 जे साभारिवेचेनि बिकें । घट्टाही भेदी ॥ १९ ॥
 किंचहुना प्रियपणें । कोणातेंही शकऊं नेणें ।
 यथार्थ तरी खुपणें । नाहीं कयणा ॥ २० ॥
 पदव्यां गोंरी कीर काना गोडापरी साचांचां पाखाळीं कीड ।
 आमीचें करणें उघड । परि जळो तें साच ॥ २१ ॥
 कानीं लागतां मधुर । अर्थे बिभांडी जिव्हार ।
 ते वाचा नव्हे सुंदर । लांवाचि पां ॥ २२ ॥
 परि अहितीं कापोनि सोपें । लालनीं गऊ जेसं पुष्प ।
 तिथे मातेचें स्वरूप । जेसं कां होय ॥ २३ ॥

१ खडक. २ पारध्याचें गाणें. ३ खऱ्या दृष्टीने पाहिलें तर. ४ पातक.

५ पोकळ, वरवर.

तैसें श्रवणसुखचतुर । परिणमोनि साचार ।
 घोलणें जें अविकार । तें सत्य येथें ॥ १४ ॥
 आतां घालितांही पाणी । पापाणीं न निघे आणी ।
 कां मथिलिया लोणी । कांजी नेदी ॥ १५ ॥
 त्वंचा पायें शिरीं । हालेयांही फडे न करी ।
 वसंतींही अंबरीं । न होती फुलें ॥ १६ ॥
 ना ना रंभेचेनिही रूपें । शुर्कीं नुठिजेचि कंदर्पें ।
 कां भस्मी चन्हि न उद्दीपे । घृतेंही जेवीं ॥ १७ ॥
 तेविंचि कुमारु क्रोधें भरे । तैसिया मंत्राचीं बीजाक्षरें ।
 तियें निमित्तेंही अपारें । मीनलिया ॥ १८ ॥
 पें घातयाही पायां पढतां । नुडी गतायु पांडुसुता ।
 तैसी नुपजे उपजावितां । क्रोधोर्मि गा ॥ १९ ॥
 अक्रोधत्व ऐसें । नांव तें ये दशे ।
 जाण ऐसें श्रीनिवासें । म्हणितलें तया ॥ २० ॥
 आतां मृत्तिकात्यागें घडु । तंतुत्यागें पडु ।
 त्यजिजे जेविं वडु । बीजत्यागें ॥ २१ ॥
 कां त्यजूनि भित्तिमात्र । त्यजिजे आघवेंचि चित्र ।
 कां निद्रात्यागें विचित्र । स्वप्नजाळ ॥ २२ ॥
 ना ना जळत्यागें तरंग । वर्षात्यागें मेघ ।
 त्यजिजाति जैसे भोग । धनत्यागें ॥ २३ ॥
 तेविं बुद्धिमंतीं देहीं । अहंता सांडून पाहीं ।
 सांडिजे अशेषही । संसारजात ॥ २४ ॥
 तया नांव त्यागु । म्हणे तो यज्ञांगु ।
 हें मानूनि सुमगु । पार्थु पुसे ॥ २५ ॥

आतां शांतीचें लिंग । तें दयक्त भज सांग ।
 देवो म्हणती घांग । अवधान देई ॥ ३६ ॥
 तरी गिळोनि क्षयातें । क्षाता क्षानही माघीतें ।
 हारपे निरुतें । ते शांति पें गा ॥ ३७ ॥
 जैसा प्रव्यांझूचा उमडु । बुडवूनि विश्वाचा पवाडु ।
 होय आपणपें निविडु । आपणचि ॥ ३८ ॥
 मग उगम ओघ सिंधु । हा नुरेचि व्यवहारभेडु ।
 पारि जलक्याचा घोघु । तोही कवणा ॥ ३९ ॥
 तैसी क्षेया देतां मिठी । क्षातत्वही पडे पोटी ।
 मग उरे तेंचि किरीटी । शांतीचें रूप ॥ ४० ॥
 आतां कदर्यावित द्याधी । वळीकरणाचिया आधीं ।
 आपणक न शोधी । सद्धेष्टु जैसा ॥ ४१ ॥
 कां घिसलीं रुतली गाये । धड भाकड न पाहे ।
 जो तियेचिया ग्लानी होये । कालाभुला ॥ ४२ ॥
 ना ना बुडतयातें सकरुणु । न पुसे अंत्यजु कीं झालणु ।
 फाडूनि राखे प्राणु । हेंचि जाणे ॥ ४३ ॥
 कीं महावनीं पापियें । उघटी केली विपार्यें ।
 ते नेसविल्यावीण न पाहे । शिष्टु जैसा ॥ ४४ ॥
 तैसैं अज्ञानप्रमादादिकीं । कां प्राक्तनही सद्गोर्खी ।
 निंदत्याचां सर्वविर्खीं । सिद्धिले जे ॥ ४५ ॥
 तयां आंगीक आपुलें । देऊनियां भलें ।
 विसरविजती सलें । सलतीं तियें ॥ ४६ ॥
 अगा पुढिलाचा दोखु । करुनि आपुलिये दिठी चोखु ।
 मग घापे अवलोकु । तयावरी ॥ ४७ ॥
 जैसा पुजुनि देवो पाहिजे । पेरुनि शेता जाइजे ।
 तोपीनि प्रसादु घेइजे । अतिथीचा ॥ ४८ ॥

तैसैं आपुलोनि गुणें । पुढिलाचें उणें ।
 फेदुनियां पाहणें । तयाकडे ॥ ४९ ॥
 पांचूनि न विधिजे चर्मा । नातुडविजे अकर्मा ।
 न घोलविजे नामी । सद्योपीं तिहीं ॥ १५० ॥
 वरि कोणें पकें उपायें । पडिलें तें उमें होये ।
 तेचि कीजे परि घाये । नेदावे चर्मा ॥ ५१ ॥
 पै उत्तमाचियासाठों । नीच मानिजे किरीटी ।
 हें घांचोनि दिठी । दोपु न घेये ॥ ५२ ॥
 अगा अपेक्षून्याचें लक्षण । अर्जुना हें फुडें जाण ।
 मोक्षमार्गीचें सुखासन । मुख्य हें गा ॥ ५३ ॥
 आतां दया ते ऐसी । पूर्णचंद्रिका जैसी ।
 निववितां न कडसी । सानें योरें ॥ ५४ ॥
 तैसैं दु खिताचें शिणणे । हिरतां सकणवपणें ।
 उत्तमाधम नेणे । विवंचूं गा ॥ ५५ ॥
 पै जर्गी जीवनासारिलें । वस्तु अंगवरी उपखे ।
 परि जातें जीवित राखे । तृणाचेही ॥ ५६ ॥
 तैसे पुढिलाचेनि तापे । कळयळालिये कृपे ।
 सर्वस्वसीं विधलंही आपणपें । थोडेंचि गमे ॥ ५७ ॥
 निम्न भरलियाविणें । पाणी दळांचि नेणें ।
 तेविं श्रांत तोपोनि जाणें । सामोरें पां ॥ ५८ ॥
 पै पायीं कांटा नेहटे । तंव व्यथा जीवीं उमटे ।
 तैसा पोळें संकटें । पुढिलाचेनि ॥ ५९ ॥
 कां पायो शीतळता लाहे । कीं ते ढोळ्याचिलार्गी होये ।
 तैसैं परसुखे जाय । सुखावतु ॥ १६० ॥

किंवहुना तृपितालागीं । पाणी आरायिलें असे जगीं ।
 तेसैं दुःखितांचे सेलभागीं । जिणें जयाचें ॥ ६१ ॥
 तो पुरुष धीरराया । मूर्तिमंत जाण दया ।
 मी उदयजतांचि तया । ऋणिया लाभें ॥ ६२ ॥
 आतां सूर्यासि जावें । अनुसरलिया राजीवें ।
 परि तें तो न दिवे । सौरम्य जैसैं ॥ ६३ ॥
 कां वसंताचिया वाहणी । आलिया वनश्रीच्या अक्षीहिणी ।
 ते न करीतुचि घेणी । निगाला तो ॥ ६४ ॥
 हूं असो महासिद्धीसीं । लक्ष्मीहि आलिया पाशीं ।
 परि महाविष्णु जैसी । न गणीच ते ॥ ६५ ॥
 तेसे पेढिकींचे कां स्वर्गीचे । भोग पाश्क जालिया इच्छेचे ।
 परि भोगाचें हूं न रुचे । मनामार्जी ॥ ६६ ॥
 १ काय कौतुकीं । जीव नोहे विषयामिलासी ।
 अलोलुप्त्वदशा ठाउकी । जाण ते हे ॥ ६७ ॥
 आतां माशियां जैसैं मोहळ । जळचरां जेविं जळ ।
 कां पक्षियां अंतराळ । भोकळें हूं ॥ ६८ ॥
 ना तरी वाळकोव्हेरें । मातेचें स्नेह जैसैं ।
 कां वसंतीच्या स्पर्श । मऊ मलयानिल ॥ ६९ ॥
 ढोळेयां प्रियाची भेटी । कां पिलिया कुर्मीची विठी ।
 तैसी भूतमात्री राहटी । मवाळ ते ॥ १७० ॥
 स्पर्श अतिमृदु । सुखी घेतां सुस्यादु ।
 घ्राणासि सुगंध । उजालु आंग ॥ ७१ ॥
 तो आवडे तेवढा घेतां । विरुद्ध जरी न होता ।
 तरी उपमे घेतां । कापूर कीं ॥ ७२ ॥
 परी महाभूतें पोटीं वाहे । तेवींचि परमाणूमार्जी सामाये ।
 या विश्वानुसार होये । गगन जैसैं ॥ ७३ ॥

काय सांगों ऐसैं जिणें । जें जगाचेनि जीवें प्राणे ।
 तथा नाव म्हणे । मार्दव मी ॥ ७४ ॥
 आतां पराजयें राजा । जैसा कदरिये लाजा ।
 का मानिया निस्तेजा । निकृष्टास्तय ॥ ७५ ॥
 नाना चांडाळमंदिरादीं । अवचटे आलिया सन्यासी ।
 मग लाज होय जैसी । उत्तमा तथा ॥ ७६ ॥
 क्षत्रिया रणीं पळोनि जाणे । ते कोण साहे लाजिरवाणें ।
 का वैधव्यें पाचारणें । महासतियेतें ॥ ७७ ॥
 रूपसा उदयलें कुष्ट । संभाविता कुटीचें घोट ।
 तथा लाजा प्राणसकट । होय जेसैं ॥ ७८ ॥
 तैसें औटहातपणें । जें शव होऊनि जिणें ।
 उपजों उपजों मरणें । नावानावा ॥ ७९ ॥
 तियें गर्भमेदमुसे । रक्तमूत्ररसें ।
 घोंतीव होऊनि असे । तें लाजिरवाणें ॥ १८० ॥
 हे बहु असो देहपणें । नामरूपासि येणें ।
 नाहीं गा लाजिरवाणें । तथाहूनि ॥ ८१ ॥
 ऐसैसिया अवकळा । घेपे शरीराचा कांटाळा ।
 ते लाज पे निर्मळा । निष्ठुगा गोढ ॥ ८२ ॥
 आता सूत्रतत तुटलिया । चेंष्टाचि ठाके सायसडिया ।
 तैसी प्राणजयें कर्मद्रिया । खुटे गति ॥ ८३ ॥
 कीं भावळलिया दिनकर । सरे किरणांचा प्रमर ।
 तैसा मनोजय प्रकार । ज्ञानद्रियाचा ॥ ८४ ॥
 एव मनपचननियम । होती दाही इद्रिये अक्षमें ।
 तें अचापल्य वम । येण होय ॥ ८५ ॥

तेजः क्षमा धृतिः शौचसद्गोहो नातिमानिता ।

मवंति संपदं देवीमभिजातस्य भारत ॥ ३ ॥

आतां ईश्वरप्राप्तीलार्गी । प्रवर्ततां ह्यानमार्गी ।

धिक्सेयाच्या आर्गी । उणीव नोहे ॥ ८६ ॥

योखटं मरणाऐसं । तेंही आलें अग्निप्रवेशं ।

परी प्राणेश्वरोद्देशं । नं गणीचि सती ॥ ८७ ॥

तेसं आत्मनाथाचिया आधीलाऊनि विषयविषाधी बांधी ।

धांयों आयदे पाणधी । शून्याचिये ॥ ८८ ॥

न ठाके निपेघु आढ । न पढे विधीची भीढ ।

मुपजेचि जीर्वां फोड । महासिद्धीचें ॥ ८९ ॥

ऐसं ईश्वराकडे निज । धांवे आपसया सहज ।

तया नांव तेज । आध्यात्मिक तें ॥ ९० ॥

आतां सर्वही साहातिया गरिमा । गर्वा न ये तेचि क्षमा ।

जैसें देह वाहोनि रोमा । वाहणें नेणें ॥ ९१ ॥

आणि मातलिया इंद्रियांचे वेग । कां प्राचीनि खवळले रोग ।

अथवा योगवियोग । प्रियाप्रियाचे ॥ ९२ ॥

यया आघवियाचाचि थोर । पळे वेळे आलिया पूर ।

तरी अगस्त्य कां होऊनि धीर । उमा ठाके ॥ ९३ ॥

आकाशीं धूमाची रेखा । उठिली बहुवा आगळिका ।

ते गिळी येकीं झुळुका । घारा जेयीं ॥ ९४ ॥

तेसं अधिमृताधिदैवा । अध्यात्मादि उपद्रवां ।

पातलेया पांडवा । गिळनि घाली ॥ ९५ ॥

ऐसैं चित्तक्षोभाच्या अवसरीं । उचलूनि धैर्या जें चांगावें
 करी । धृति म्हाणिपे अवधारीं । तियेतें गा ॥ ९६ ॥
 आतां निर्वाळनि कनके । भरिला गांगें पीयूखें ।
 तथा कलशाचियासारियें । शौच असे ॥ ९७ ॥
 जे आंगीं निष्काम आचार । जीवीं विवेकु साचार ।
 तो सवाह्य घडला आकार । शुचित्याचाचि ॥ ९८ ॥
 कां फेडित पापताप । पोखीत तीरींचे पादप ।
 समुद्रा जाय आप । गंगेचें जैसे ॥ ९९ ॥
 कां जगाचें आंध्य फेडित । श्रियेची राउळें उघडित ।
 निघे जैसा भास्वत । प्रदक्षिणे ॥ १०० ॥
 तैसीं बांधलीं सोडिता । बुडालीं काढिता ।
 सांकडीं फेडिता । आर्ताचिया ॥ १ ॥
 किंबहुना दिवसराती । पुढिलांचें सुख उज्जति ।
 आणित आणित स्वार्थी । प्रवेशिजे ॥ २ ॥
 वांचूनि आपुलिया काजालागीं । प्राणिजाताच्या अहित-
 मार्गी । संकल्पाचीही आढवगी । न करणे जें ॥ ३ ॥
 पै अद्रोहत्व पेशिया गोष्टी । ऐकसी जिया किरीटी ।
 ते सांगितलें हे विठी । पाहों ये तैसें ॥ ४ ॥
 आणि गंगा शंभूचां माथां । पावोनि संकोचे जेविं पार्था ।
 तेविं मान्यपणें सर्वथा । लाजणें जें ॥ ५ ॥
 तें हें पुढतपुढती । अमानित्व जाण सुमति ।
 मार्गां सांगितलेंसे किती । तेंचि ते धोळीं ॥ ६ ॥
 एव इहीं सत्त्विसें । ब्रह्मसंपदा हे घसत असे ।
 मोक्षचक्रवर्तीचें जैसें । अमहार होय ॥ ७ ॥
 ना ना हे संपत्ति दैवी । या गुणतीर्थीची नीच नवी ।
 निर्विण्णसगरांची दैवी । गंगाचि आली ॥ ८ ॥

कीं गुणकुसुमांची माळा । हे घेऊनि मुक्तियाळा ।
 वैराग्यनिरपेक्षाचा गळा । गिंवसीत असे ॥ ९ ॥
 कीं साविसेंगुणज्योती । इहीं उजळूनि आरती ।
 गीता आत्मया निजपती । नीरांजना आली ॥ ११० ॥
 उगळितें निर्मळें । गुण इयेंचि मुक्ताफळें ।
 देवी शुकि फळें । गीतार्णवींची ॥ ११ ॥
 काय बहु वानूं पेसी । अभिव्यक्ति ये अपेसी ।
 केलें देवी गुणराशी । संपत्ती रूप ॥ १२ ॥
 आतां दुःखाची आंतुघट वेली । दोषकाट्यांची जरी भरली ।
 तरी निजामिघानीं घाली । आसुरी ते ॥ १३ ॥
 पै त्याज्य त्यजावयालागीं । जाणावी जरी अनुपयोगी ।
 तरी पेका ते घांगी । श्रोत्रशक्ति ॥ १४ ॥
 तरी नरकव्यया थोरी । आणावया दोषीं अथोरी ।
 मेळू केला ते आसुरी । संपत्ति हे ॥ १५ ॥
 ना ना विषवर्गु एकवडु । तया नांव जैसा चांसडु ।
 आसुरी संपत्ति हा खोडु । दोषांचा तैसा ॥ १६ ॥
 दंभो दर्पोऽभिमानश्च क्रोधः पाहण्यमेव च ।
 अहानं धामिजातस्य पार्यं संपदमासुरीम् ॥ ४ ॥
 तरि तयाचि आसुरां । दोषांमार्जी जया वीरा ।
 वाढपणाचा डांगोरा । तो दंभु पेसा ॥ १७ ॥
 जैसी आपुली जननी । नम्र दाविलिया जनीं ।
 तें तीर्थचि परी पतनीं । कारण होय ॥ १८ ॥

कां विद्या गुरूपदिष्टा । बोभाइलिया चोहटां ।
 तरी इष्टदा परि अनिष्टा । हेतु होती ॥ १९ ॥
 पै आंगें बुढतां महापूरीं । जे देगें काढी पेलतीरीं ।
 ते नाचचि बांधिलिया शिरीं । बुढवी जैसी ॥ २० ॥
 कारण जें जीविता । तें वानिलें जरि सेवितां ।
 तरी अन्नचि पांडुसुता । होय विष ॥ २१ ॥
 तैसा दृष्टादृष्टाचा सखा । धर्मु जाला तो फोकारिजे देखा ।
 तरि तारिता तोचि दोखा । लागीं होय ॥ २२ ॥
 म्हणोनि याचेचा चौवारा । घातलिया धर्माचा पसारा ।
 धर्मुचि तो अधर्मु होय धीरा । तो दंभु जाणें ॥ २३ ॥
 आतां मूर्खांचिये जिमे । अक्षरांचा आंबुखा सुमे ।
 आणि तो ब्रह्मसभे । न रिझे जैसा ॥ २४ ॥
 कां मांडुरीलोकांचा घोडा । गजपतिही मानी थोडा ।
 कां कांटियेवरिल्या सरडा । स्वर्गुही नीच ॥ २५ ॥
 तूणाचेनि इंधनें । आगी धांवे गगनें ।
 थिल्लरवळें भीनें । न गणिजे सिंधु ॥ २६ ॥
 तैसा माजे स्त्रिया धनें । विद्या स्तुती घटुतें मानें ।
 एके दिवसीचेनि पराक्षें । अल्पकु जैसा ॥ २७ ॥
 अभ्रच्छायेचिया जोडी । निदेंबु घर मोडी ।
 मृगांबु देखोनि फोडी । पाणियांढे मूर्ख ॥ २८ ॥
 किंबहुना ऐसैसैं । उतणें जें संपत्तिमिसैं ।
 तो दुर्पु गा अनारिसैं । न घोलों घेई ॥ २९ ॥

आणि जगा वेदीं विश्वासु । विश्वासीं पूज्यु ईशु ।
 जर्गी एक तेजसु । सूर्युचि हा ॥ १३० ॥
 जगस्पृहे आस्पद । एक सार्वभौमपद ।
 न मरणे निर्विवाद । जगा पदियें ॥ ३१ ॥
 म्हणौनि जग उत्साहें । यातें वानूं जाये ।
 कीं तें आइकोनि मत्सरु घाहे । फुगों लागे ॥ ३२ ॥
 म्हणे ईश्वरातें खायें । तया वेदा विष सूर्यें ।
 गौरवामाजीं घ्राये । भंगीत असे ॥ ३३ ॥
 पतंगा नावडे ज्योति । खद्योता मानूची खंती ।
 टिटिमेनें अपांपति । बैरी केला ॥ ३४ ॥
 तैसा अभिमानाचेनि मोहें । ईश्वराचेंही नाम न साहे ।
 चापातें म्हणे मज हे । सबती जाली ॥ ३५ ॥
 ऐसा मान्यतेचा पुष्पगंडु । तो अभिमानी परमलंडु ।
 शौरवाचा रूढ । मार्गुचि पै ॥ ३६ ॥
 आणि पुढिलाचें सुख । देखणियांचें होय मिथ ।
 खटे क्रोधाग्नीचें विख । मनोवृत्ती ॥ ३७ ॥
 शीतळाचिये भेटी । तातलां तेलीं आणी उठी ।
 चंद्रु देखोनि जळे पोटी । कोल्हा जैसा ॥ ३८ ॥
 विश्वाचें आयुष्य जेणें उजळे । तां सूर्यु उदैला देखोनि सवळे ।
 पापिया फुटती ढोळे । डुडुळाचे ॥ ३९ ॥
 जगाची सुखपहांट । चोरा मरणाह्नि कष्ट ।
 दुधाचें काळकूट । होय व्याळी ॥ ४० ॥
 अगाधें समुद्रजळें । प्राशितां अधिक जळे ।
 यदवाग्नी न मिळे । शांति कहीं ॥ ४१ ॥

तैसा विद्याचिनोदविभवें । देखे पुढिलांचीं देवें ।
 तंव तंव रोपु दुणावें । क्रोधु तो जाण ॥ ४१ ॥
 आणि मन सर्पाची कुटी । दोळे नाराचांची सुटी ।
 दोलणें ते वृष्टि । इंगळांची ॥ ४२ ॥
 येर जें क्रियाजात । तें तिखयाचें कर्वत ।
 ऐसें सदाहा खसासित । जयाचें गा ॥ ४३ ॥
 तो मनुष्यांत अधमु जाण । पारुष्याचें अवतरण ।
 आतां आइक खूण । अहानाची ॥ ४४ ॥
 तरी शीतोष्णस्पर्शा । निवाडु नेणे पापाणु जैसा ।
 कां रात्रीं आणि दिवसा । जात्यंघु तो ॥ ४५ ॥
 आगी उठिला आरोगणें । जैसा खाद्याखाद्य न म्हणे ।
 कां परिस पाडु नेणे । सोनया लोहा ॥ ४६ ॥
 ना तरि ते नानारसीं । रिपोनि दर्श जैसी ।
 परि रसस्वादासी । चाखां नेणें ॥ ४७ ॥
 कां वारा जैसा पारखी । नव्हेचि ना मार्गामार्गाविलीं ।
 तैसं कृत्याकृत्याविवेकीं । अंधपण जें ॥ ४८ ॥
 हें घोर हें मळ । ऐसं नेणोनियां घाल ।
 देखे तें केवळ । मुर्तीचि घाली ॥ ४९ ॥
 तैसं पापपुण्याचें खिचटें । करोनि खातां बुद्धिचेष्टे ।
 फदु मघुर न वाटे । ऐसी जे दशा ॥ ५० ॥
 तिचे नाम अहान । या घोला माहीं आन ।
 एयं साही दोषांचि चिन्ह । सांगितलें ॥ ५१ ॥
 इहीच साही दोषांनीं । हे आसुरी संपत्ति वादुनी ।
 जैसं घोर विष भुजंतीं । अंग सार्ने ॥ ५२ ॥
 कां तिपीं दन्दीची पांती । पादतां थोडे ठाय गमती ।
 परि विन्हाही माणादुती । कर्तुं न पुरे ॥ ५३ ॥

घातयाही गेलिया शरण । त्रिदोषीं न चुके मरण ।
 तया तिहींची दुणी जाण । साही दोष हे ॥ ५५ ॥
 इहीं साही दोषीं संपूर्णी । जाली दयेची उमारणी ।
 म्हणोनि आसुरी उणी । संपदा नव्हे ॥ ५६ ॥
 परि क्रूरग्रहांची जैसी । मांदी मिळे एकेचि राशी ।
 कां येती निंदकापासीं । अशेष पापें ॥ ५७ ॥
 मरणाराचें आंग । पडिघाती अवघेचि रोग ।
 कां कुमुद्वतीं दुर्योग । एकवटती ॥ ५८ ॥
 विश्वासला आंतुडवीजे चोरा । शिणला सुदजे महापुरा ।
 तैसें दोषीं इहीं नरा । अनिष्ट कीजे ॥ ५९ ॥
 कां आयुष्य जातिये येळे । दोळिये सांतवेडळी मिळे ।
 तैसे साही दोष सगळे । जोडती तया ॥ ६० ॥
 मोक्षमार्गाकडे । जें ययाचा आंबुखा पडे ।
 तें न निघे म्हणोनि बुढे । संसारीं जो ॥ ६१ ॥
 अधमां योनींचां पाडटीं । उतरत जो किरीटी ।
 स्थावरांही तळवटीं । विसणें घे ॥ ६२ ॥
 हें असो तयाचां ठायीं । मिळोनि साही दोषीं इहीं ।
 आसुरी संपत्ति पाहीं । वाढविजे ॥ ६३ ॥
 पेलिया या दोनीं । संपदा प्रसिद्धा जनीं ।
 सांगितलिया चिन्हीं । वेगळाल्या ॥ ६४ ॥
 देवी संपद्भिर्मोक्षाय निबंभापासुरी मता ।
 मा शुचः संपदं देवीमभिजातोऽसि पांडव ॥ ५ ॥
 इया दोन्हीमाजीं पहिली । देवी जे म्हणितली ।
 ते मोक्षसूर्य पाहली । उखाचि जाण ॥ ६५ ॥

येरी जे दुसरी । संपत्ति कां आसुरी ।
 ते मोहलोहाची खरी । सांखळी जीवां ॥ ६६ ॥
 परि हें आइकोनि झणें । मय घेसी हो मनें ।
 काय रात्रीचा दिनें । धाकु धरिजे ॥ ६७ ॥
 हे आसुरी संपत्ति तया । बंधालागीं धनंजया ।
 जो साहीं दोषां ययां । आश्रयो होय ॥ ६८ ॥
 तू तव पांडवा । सांगितलेया दैवा ।
 गुणनिधि बरवा । जन्मलासी ॥ ६९ ॥
 म्हणोनि पार्या तू या । दैवी संपत्ती स्वामिया ।
 होऊनि यावें उवाया । कैवल्याचिया ॥ १७० ॥

द्वी भूतसर्गां लोकेऽस्मिन्देव आसुर एव च ।

दैवो विस्तरशः प्रोक्त आसुर पार्थ मे शृणु ॥ ६ ॥

आणि दैवां आसुरां । संपत्तिवंतां नरां ।
 अनादिसिद्ध उंजगरा । राहाटीचा आहे ॥ ७१ ॥
 जैसैं रात्रीचां अवसरीं । व्यापारिजे निशाचरीं ।
 दिवसा सुव्यवहारीं । मनुष्यादिकीं ॥ ७२ ॥
 तैसिया आपुलालिया राहाटीं । वर्तती दोनी सृष्टी ।
 दैवी आणि किरीटी । आसुरी येथ ॥ ७३ ॥
 तेथींचि विस्तारुनि दैवी । ज्ञानकथनादि प्रस्तार्थी ।
 , मर्यां बरवी । सांगितली ॥ ७४ ॥
 आतां आसुरी जे, सृष्टि । तेथींची उपलऊं गोठी ।
 अवधानाची दिठी । दे पां निकी ॥ ७५ ॥

तरी बाघेंथीण नाडु । नेदी कवणाही साडु ।
 कां अपुष्पीं मकरंदु । न लमे जैसा ॥ ७६ ॥
 तैसी प्रकृति हे आसुर । एकली नोहे गोचर ।
 जंव एकाघ शरीर । माल्हातीना ॥ ७७ ॥
 मग आविष्करला लांकुडें । पायकु जैसा जोडे ।
 तैसी प्राणिदेहीं सांपडे । आटोपली हे ॥ ७८ ॥
 ते वेळीं जे यादी उंसा । तेचि आंतुला रसा ।
 देहाकारु होय तैसा । प्राण्यांचा ॥ ७९ ॥
 आतां तयाचि प्राण्यां । रूप करूं धनंजया ।
 घडले जे आसुरिया । दोषवुंदीं ॥ ८० ॥

प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च जना न विदुरासुराः ।

न शौचं नापि चाचारो न सत्यं तेषु वियते ॥ ७ ॥

तरी पुण्यालार्गीं प्रवृत्ति । कां पापाविषयीं निवृत्ति ।
 या जाणणेयाची राती । तयाचें मन ॥ ८१ ॥
 निगणेया आणि प्रवेशा । चित्त नेंदितु आवेशा ।
 कोशकीडु जैसा । जाचिझला यें ॥ ८२ ॥
 कां दिधलें मागुती येईल । कीं न ये हें पुढील ।
 न पाहार्तां दे मांडवल । मूर्ख चोरां ॥ ८३ ॥
 तैसिया प्रवृत्ति निवृत्ति दोनी । नेणिजती आसुरीं जनीं ।
 आणि शौच तें स्वर्गीं । देखती ना ते ॥ ८४ ॥
 काळिमा सांढील कोळसा । यरि चोखी होईल वायसा ।
 राक्षसही मांसा । विटों शके ॥ ८५ ॥
 परि आसुरां प्राण्यां । शौच नाहीं धनंजया ।
 पवित्रत्य जेथि मांडिया । मद्याचिया ॥ ८६ ॥

आणि घादविती विधीची आस । कां पाहाती वढिलांची
वास । आचाराची माप । नेणतीचि ते ॥ ८७ ॥

जैसं चरणें शेल्लियेचें । कां घांवणें चारियाचें ।

जाळणें आगीचें । मलतेउतें ॥ ८८ ॥

तैसं पुढां सृनि स्वैर । आचरती ते गा आसुर ।

सत्येंसि कीर वेर । सदाचि तयां ॥ ८९ ॥

जरी नांगिया आपुलिया । विंचू करी शुद्धुलिया ।

तरी साचा बोलिया । बोलती ते ॥ ९० ॥

अपानाचेनि तोंडें । जरि सुगंधा येणें घडे ।

तरि सत्य तयां जोडे । आसुरांतें ॥ ९१ ॥

पेसं ते न करितां कांहीं । आंगिचि बोखटे पाहीं ।

आतां बोलती ते नबाई । सांगिले ॥ ९२ ॥

पण्ढवीं करेयाचां ठायें चांग । तें तयासि कैचें नीट आंग ।

तैसा आसुरांचा प्रसंग । प्रसंगें परिस ॥ ९३ ॥

उधवणीचें जेविं तोंड । उमळीं घुवाचे उमड ।

हूं जाणिजे तेविं उधड । सांगों ते बोल ॥ ९४ ॥

असत्यमप्रतिष्ठं ते जगदादुरनीश्वरम् ।

अपरस्परसंग्रतं किमन्यत्कामहेतुकम् ॥ ८ ॥

तरि विन्व हा अनादि ठायो । येय नियंता ईश्वररायो ।

चावडिये न्यायां अन्यायो । निवडी वेद ॥ ९५ ॥

येदीं अन्यायी पडे । तो निरयभोगें वुटे ।

सन्यायी तो सुरवाडे । स्वर्गीं जिणे ॥ ९६ ॥

ऐसी हे विश्वव्यवस्था । अनावि जे पार्या ।
 इयेतें म्हणती ते वृथा । अवघेंचि हें ॥ १७ ॥
 यज्ञभूट ठकिले यागी । देवपिसे प्रतिमालिंगी ।
 नागवले भगवे योगी । समाधिघ्नमें ॥ १८ ॥
 येथ आपुलेनि घळ । भोगिजे जें जें वेंटाळें ।
 हेंयांचोनि वेगळें । पुण्य आहे ॥ १९ ॥
 ना अशक्तपणें आंगिकें । वेगळ वेंटाळीं न टके ।
 ऐसा गादिजेवीण विषयसुखें । तेंचि पाप ॥ २० ॥
 प्राण घेपती संपत्तांचे । हें पाप जरी साचें ।
 तरी सर्वस्व हाता ये तयांचें । हें पुण्यफळ कीं ॥ १ ॥
 घडी अवळातें खाये । हेंचि बाधित जरी होये ।
 तरी मासेयां कां नोहे । निसंतान ॥ २ ॥
 आणि कुळें शोधूनि दोन्ही । कुमारेंचि शुभलप्ती ।
 भेटवीजती प्रजासाधनी । हेतु जरी ॥ ३ ॥
 तरी पशुपक्ष्यादि जाती । जया मिती नाहीं संतती ।
 तयां कोणें प्रतिपत्ती । विवाह केले ॥ ४ ॥
 चोरियेचें धन आलें । तरि तें कोणासि विप जालें ।
 वालमें परदार केलें । कोढी कोणी होय ॥ ५ ॥
 म्हणोनि देवो गोसावी । तो धर्माधर्मु भोगवी ।
 आणि परत्राच्या गांवीं । करी तो भोगी ॥ ६ ॥
 परि परत्र ना देवो । न विसे म्हणोनि तें घाचो ।
 आणि कर्ता निमे मा ठावो । भोग्यासि कवणु ॥ ७ ॥
 येथ उर्वशिष्या इंद्र सुखी । जैसा कां स्वर्गलोकीं ।
 तैसाचि कृमिही नरकीं । लोटतु म्हाघे ॥ ८ ॥

म्हणौनि नरक स्वर्गु । नव्हे पापपुण्यभागु ।
 जे दोहीं ठायीं सुखमोगु । कामाचाचि तो ॥ ९ ॥
 याकारणें कामे । स्त्रीपुरुषयुग्में ।
 मिळती तेथ जन्मे । आघवें जग ॥ १० ॥
 आणि जें जें आमिलायें । स्वार्थालागीं हें पोये ।
 पाठीं परस्परद्वेषे । कामुचि नादी ॥ ११ ॥
 एवं कामावाचूनि कांहीं । जगा मूळचि आन नाही ।
 ऐसें बोलती पाहीं । आसुर गा ते ॥ १२ ॥
 आता असो हे किटाळ । बोली न करू पधळ ।
 सांगतांचि सफोल । होतसे दाचा ॥ १३ ॥

एता दृष्टिमवदन्त्य नष्टात्मानोऽल्पबुद्धयः ।

ममदत्पुत्रकर्मणः क्षयाय जगतोऽहिता ॥ ९ ॥

आणि ईश्वराचिया खती । नुसधियाचि करिती धाथी ।
 हेही नाहीं चितीं । निज्यो एकु ॥ १४ ॥
 किंवहुना उघड । आंगीं लाऊनियां पाणांड ।
 नास्तिकपणाचें हाड । रोंविलें जीवीं ॥ १५ ॥
 ते वेष्टीं स्वर्गालागीं आवरु । कां नरकाचा वाजदर ।
 या वासनाचा अकुरु । जळोनि गेला ॥ १६ ॥
 मग केवळ ये देहखोदा । अमेध्योदकाचा बुठबुडा ।
 विषयपर्की सुहाटा । बुडाले गा ॥ १७ ॥
 जे आशेवे होती जळचर । तें दोहीं मिळती दीवर ।
 का पठावें छोय शरीर । तें रोगा उदयो ॥ १८ ॥

उदैजणें केतूचें जैसें । विश्वा अनिष्टोद्देशे ।
जन्मती ते तैसे । लोकां आदु ॥ १९ ॥
विरुढलिया अशुभ । फुटती तें ते कौम ।
पापाचे कीर्तिस्तंभ । चालते ते ॥ २० ॥
आणि मागां पुढां जाळणें । वांचूनि आगी कांहीं नेणे ।
तैसें विरुद्धचि एक करणें । भलतेयां ॥ २१ ॥
परि तेंचि गा करणें । आदरिती संभ्रमं जेणें ।
तो आइक पार्था म्हणे । श्रीनिवासु ॥ २२ ॥

काममाभित्य दुष्पूरं वंममानमदान्विताः ।

मोहाद्गुह्यत्वाऽसद्वाहान्भवतेऽशुचिब्रताः ॥ १० ॥

तारि जाळ पाणियें न मरे । आगी इंधनं न पुरे ।
तयां दुर्भरांचिये धुरे । भुकाळु जो ॥ २३ ॥
तया कामाचा घोलावा । जीर्णी धरुनि पांढवा ।
वंममानाचा मेळावा । मेळविती ॥ २४ ॥
मातलिया कुंजरा । आगळी जाली मदिरा ।
तैसा मद्याचा ताठा तंब जरा । चढतां आंगी ॥ २५ ॥
आणि आमहा तोंचि ठावो । वरि मौढ्याऐसा सावादो ।
मग काय वानूं निर्वाहो । निश्चयाचा ॥ २६ ॥
जिहीं परोपतापु घडे । परावा जीवु रगडे ।
तिहीं कर्मां होऊनि गाडे । जन्मवृत्ती ॥ २७ ॥
मग आपुलें केलें फोकारिती । आणि जगातें धिकारिती ।
दाहीं दिशीं पसरिती । स्पृहाजाळ ॥ २८ ॥

ऐसा म्हाघों जंव जाये । तंव मन आणीकही वाहे ।
 सवेचि म्हणे पाहे । आपिकांचेही आपूं ॥ ४९ ॥
 हूं जेतुलें असे जोडिले । तयाचेनि भांडवलें ।
 लाभा घेईन उरलें । चराचर हें ॥ ५० ॥
 ऐसेनि धना विश्वाचिया । मीचि होईन स्वामिया ।
 मन दिठी पडे तया । उरों नेदीं ॥ ५१ ॥

असी मया हतः शत्रुहनिष्ये चापरानपि ।

ईश्वरोऽहमहं भोर्गा सिद्धोऽहं बलवान् सुखी ॥ १४ ॥

हे मारिले वैरी थोडे । आणीकही साधीन गाढे ।
 मग नांदेन पयावें । येकलाचि मी ॥ ५२ ॥
 मग माझी होतील कामारी । तियेवांचुनि येरें मारी ।
 किंबहुना चराचरी । ईश्वर तो मी ॥ ५३ ॥
 मी भोगभूमीचा रावो । आजि सर्वसुखासी ठावो ।
 म्हणोनि ईद्रुही वावो । मातें पाहूनि ॥ ५४ ॥
 मी मनं वाचा वेहें । करीं तें कैसें नोहे ।
 के मजवांचुनि आहे । आझासिद्ध आनु ॥ ५५ ॥
 तंवचि बळिया कालु । जंव न दिसें मी अतुर्वलु ।
 सुखाचा कीर निखिलु । रासिया मीचि ॥ ५६ ॥

आद्योऽभिजनवानस्मि कोऽन्योऽस्ति सदृशो मया ।

पश्ये दास्यामि मोदिष्य इत्यक्षान्निमोहिताः ॥ १५ ॥

कुवेर आशिला होये । परी तो नेणे माझी सोये ।
 संपत्ति मजसम नव्हे । श्रीनाथाही ॥ ५७ ॥
 माझिया कुळाचा उजालु । कां जाविगोतांचा मेळु ।
 पाहतां ब्रम्हादी एळु । उणाचि दिसे ॥ ५८ ॥

म्हणोनि मिरविती नांयें । वार्या ईश्वरादि आघवे ।
 नार्ही मजसीं सरी पावे । ऐसें कोणही ॥ ५९ ॥
 आतां लोपला आमिचार । त्याचा करीन मी जीर्णोद्धार ।
 प्रतिष्ठीन परमार । यागवरि ॥ ६० ॥
 मातें गाती वानिती । नटनाचें रिझविती ।
 तयां देईन मागती । ते ते वस्तु ॥ ६१ ॥
 माजिरा अन्नपानीं । प्रमदांच्या आलिंगनीं ।
 मी होईन त्रिभुवनीं । आनंदाकारु ॥ ६२ ॥
 काय बहु सांगों ऐसें । ते आसुरीप्रकृतीपिसे ।
 सुरांविती असोसें । गगनौळें तियें ॥ ६३ ॥

अनेकचित्तविभ्रांता मोहनालसमावृताः ।

प्रसक्ताःकामभोगेषु पतन्ति नरकेऽशुचौ ॥ ६४ ॥

उवराचेनि आटोपें । रोगी भलतेसैं जलपे ।
 घायळती संकल्पें । जाण ते तेसे ॥ ६४ ॥
 अज्ञान आहुले धूळी । म्हणोनि आशा वाढहुळी ।
 भोंवडीजती अंतराळीं । मनोरथांचां ॥ ६५ ॥
 अनियम आपाढमेघ । कां समुद्रोर्मि अमंग ।
 तेसे कामिती अनेग । अखंड काम ॥ ६६ ॥
 मग पें कामनाचि तया । जिवीं जाल्या चेलरिया ।
 चोरपिलीं कांटिया । कमळें जैसीं ॥ ६७ ॥
 कां पापाणाचिया मायां । हांढी फुटली पार्यां ।
 जीवीं तेसे सर्वथा । कुटके जाले ॥ ६८ ॥

तेव्हां चढातिये रजनीं । तमाची होय पुरवणी ।
 तैसा मोहो अंतःकर्णी । वाढोचि लागे ॥ ६९ ॥
 आणि वाढे जंव जंव मोहो । तंव तंव विषयीं रोहो ।
 विषय तेथ ठावो । पातकासी ॥ ७० ॥
 पापें आपलेनि यावें । जंव करिती मेढावे ।
 तंव जितांचि आघवे । येती नरका ॥ ७१ ॥
 म्हणौनि गा सुमति । जे कुमनोरयां पालिती ।
 ते आसुर येती वस्ती । तया टाया ॥ ७२ ॥
 जेय असिपन्नतरुवर । रादिरांगाराचे डोंगर ।
 तातला तेलीं सागर । उतताती ॥ ७३ ॥
 जेय यातनांची श्रेणी । हे नित्य नवी यमजाचणी ।
 पदती तिये दारुणीं । नरकलोकीं ॥ ७४ ॥
 ऐसे नरकाचिये सेळे । मागीं जे जे जन्मले ।
 तेही देखों भुलले । यजिती यागीं ॥ ७५ ॥
 पन्हुयीं यागादिक क्रिया । आहाणतेची धनंजया ।
 परि विफळती आचरोनियां । नाटकी जैसे ॥ ७६ ॥

आत्मसंभाविताः स्तब्धा धनमानमदान्विताः ।

यजते नामयहीस्ते दमेनाविधिपूर्वकम् ॥ १७ ॥

बल्लभाचिया उजरिया । आपणयाप्राति कुस्त्रिया ।
 जोडोनि तोपिती जैसिया । अहेवपणे ॥ ७७ ॥
 तैसें आपणयां आपण । मानितां महंतपण ।
 फुगती असाधारण । यवें तेणे ॥ ७८ ॥

मग लवों नेणती कैसे । आदिया लोहाचे खांव जैसे ।
 कां उधवले आकाशें । शिळारशी ॥ ७९ ॥
 तैसे आपुलिये वरये । आपणचि रिझतां जीवें ।
 सृणाहीह्मनि आघवें । मानिती नीच ॥ ८० ॥
 वरि धनाचिया मदिरा । माजूनि धनुर्धरा ।
 कृत्याकृत्याचिचारा । सवतें केलें ॥ ८१ ॥
 जया आंगीं आयती ऐसी । तेथ यज्ञाची गोठी कायसी ।
 तरि काय काय पिसीं । न करिती गा ॥ ८२ ॥
 म्हणौनि कोणे एके वेळे । मौढ्यमद्याचेनि बळें ।
 यागार्चीही दयाळें । आदरिती ॥ ८३ ॥
 ना हुंड मंडप घेई । ना उचिता साधनसमृद्धि ।
 आणि तयांसी तंव विधि । इंद्वचि सदा ॥ ८४ ॥
 देवां घादणांचेनि नांवें । आदयारेनाहि नोहावें ।
 ऐसें आथी तेथ यावें । लागे कवणा ॥ ८५ ॥
 पें वासरुवाचा भोंकसा । माईपुढें ठेवूनि जैसा ।
 उगाणा घेती क्षीररसा । बुद्धिबंत ॥ ८६ ॥
 तैसें यागाचेनि नांवें । जग वाऊनि हावें ।
 नागावेती आघवं । अहेरावारीं ॥ ८७ ॥
 पेशा कांहीं आपुलिया । होमिती जे उजरिया ।
 तेणें कामिती प्राणिया । सर्वनाशु ॥ ८८ ॥

अहंकारं बलं दणं कामं क्रोधं च संश्रिताः ।

मासात्मपरदेहेषु प्रदिपंतोऽभ्यस्यकाः ॥ १८ ॥

मग पुढां मेरी निशाण । लाउनी ते दीक्षितपण ।
 अर्गी फोकारिती आण । वायों वावों ॥ ८९ ॥

तेव्हां मट्त्वं तेणें अधमा । गर्वा चढे महिमा ।
 जेसे लेवे विघले तमा । काजळाचे ॥ ९० ॥
 तैसें मौढ्य घणावे । औद्धत्य उचावे ।
 अहंकार दुणावे । आविवेकुही ॥ ९१ ॥
 मग दुजयाची माख । नुरवावया नि शेख ।
 घळियेपणा अधिक । होय बळ ॥ ९२ ॥
 पेसा अहंकार घळा । जालिया येकवळा ।
 दर्पसागर मर्यादवेळा । सांझाने उते ॥ ९३ ॥
 मग घोसढलेनि दर्प । कामाही पित्त कुरुपे ।
 तया धर्मा सैध पळिये । जेध्यासि तो ॥ ९४ ॥
 तेथ उन्हाळा आगी खरमरा । तेलतुपाचिया कोठारा ।
 लागला आणि वारा । सुटला जैसा ॥ ९५ ॥
 तैसा अहंकार घळा आला । वर्तु कामक्रोधी बूढला ।
 या दोरींचा मेळु जाला । जयाचा ठार्यो ॥ ९६ ॥
 ते आपुलिया स्वेच्छा । मग कोणी कोणी हिंसा ।
 या प्राणियांतें धीरेक्षा । न साधिती गा ॥ ९७ ॥
 पहिलें तव धनुर्धरा । आपुलिया मासरुधिरा ।
 वेचु कारिती अमिचारा- । लागोनिया ॥ ९८ ॥
 तेथ जाळितु जियें वेहें । यामार्जी जो मी आहे ।
 तया आत्मया मज घाये । वाजती ते ॥ ९९ ॥
 आणि अमिचारकीं तिहीं । उपद्रविजे जेतुले कांहीं ।
 नेथ चैतन्य मी पारीं । स्त्रीणु पाय ॥ १०० ॥
 अमिचारावेगळें । विषायें जें अवगळें ।
 तया टाकिती हंदाळें । पैशुन्याचीं ॥ १ ॥

सती आणि सत्पुरुष । दानशील याज्ञिक ।
तपस्वी अलौकिक । संन्यासी जे ॥ २ ॥
कां भक्त हून महात्मे । इयं माझी निजार्ची घामें ।
निर्वाळेलीं होमघर्में । धौतादिकीं ॥ ३ ॥
तयां द्वेषाचेनि काळकटें । वासटोनि तिखटें ।
कुवोलांचीं सदटें । सृति कांडें ॥ ४ ॥

तानहं द्विपतः कूरान्तं सारेषु नराधमान् ।
क्षिपाम्यजस्रमशुभानासुरीष्वेव योनिषु ॥ १९ ॥

ऐसे आघवांचि परीं । प्रयतले माझां वैरीं ।
तयां पापियां जें मी करीं । तें आइक पां ॥ ५ ॥
तरी मनुष्यदेहाचा तागा । घेऊनि रुसती जे जगा ।
ते पदवी हिरोनि पें गा । ऐसे ठेयीं ॥ ६ ॥
जे कुशगांवींचा उकरदा । भयपुरींचा पाणघटा ।
ते तमोयोनि तयां मूढां । वृत्तिचि दे ॥ ७ ॥
मग आहाराचेनि नांवें । तृणही जेथ लुगवे ।
ते व्याघ्र वृश्चिक आढवे । तैसिये करीं ॥ ८ ॥
तेथ क्षुधादुःखें बहूतें । तोडूनि खाती आपणघातें ।
भरमरीं मागुते । होतचि असली ॥ ९ ॥
कां आपुलां गरळजाळीं । जाळिती आंगाची पेंदळी ।
ते सर्पचि करीं बिडीं । निरुंयला ॥ १० ॥
परी घेतला श्वास घापें । येतलेनही मापें ।
विसांवा तयां नाटोपे । दुर्जनांसी ॥ ११ ॥

ऐसेनि कल्पांचिया फोडी । गणितांही संख्या थोडी ।
 तेतुला वेळु न काढीं । कुशौनि तयां ॥ ११ ॥
 तरि तयांसी जेथ जाणें । तेथींचें हें पहिलें पेणें ।
 तें पावोनि येरें वारुणें । न होती दुःखें ॥ १२ ॥

आसुरीं योनिमापन्ना भूदा जन्मानि जन्मानि ।

मामप्राप्येव कौंतेय ततो यांत्यधर्मां गतिम् ॥ २० ॥

हा ठायवरी । संपत्ति ते आसुरी ।
 अघोगति अवधारीं । जोडिली तिहीं ॥ १४ ॥
 पाठीं व्याघ्रादि तामसा । योनी तो अळुमालु ऐसा ।
 देहाधाराचा उंसासा । आथी जोही ॥ १५ ॥
 तोही भी बोलहाया हिरे । मग तमचि होती एकसरें ।
 जेय गेलें आंधारें । काळवंडेजे ॥ १६ ॥
 जयांची पापा चिळसी । नरक घेती विवसी ।
 शीण जाय मूच्छीं । शिणें जेणें ॥ १७ ॥
 मळु जेणें मैळे । तापु जेणें पोळे ।
 जयाचेनि नांवें सळे । महामय ॥ १८ ॥
 पापा जयाचा कंटाळा । उपजे अमंगळ अमंगळा ।
 विटालुही विटाळा । विहे जया ॥ १९ ॥
 ऐसें विश्वाचेया बोखटेया । अधम जें धनंजया ।
 तें ते होती भोगूनियां । तामसा योनि ॥ ४२० ॥
 अहा सांगतां याचा रडे । आठवितां मन खिरंडे ।
 कटा रे मूर्खी केवडे । जोडिले निरय ॥ २१ ॥

कायिसया ते आसुर । संपत्ति पोषिती घाडेर ।
जिया दिधलें घोर । पतन पेशें ॥ १२ ॥
म्हणौनि तुवां धनुर्धरा । नोहावें गा तिया मोहरा ।
जेउता वासु आसुरा । संपत्तिवंतां ॥ १३ ॥
आणि वंमादि वीर साही । हे संपूर्ण जयांचां ठायीं ।
ते त्यजावे हें काई । म्हणों कीर ॥ १४ ॥

त्रिविधं नरकस्येदं द्वारं नाशनमात्मनः ।

कामः क्रोधस्तथा लोभस्तस्मादेतत्त्रयं त्यजेत् ॥ ११ ॥

परि काम क्रोध लोभ । या तिहींचेंचि थोंव ।
पेवि तेय अशुभ । पिकलें जाण ॥ १५ ॥
सर्व दुःखां आपुलिया । वर्शना धनंजया ।
पाटाऊ हे मलतया । दिधले आहाती ॥ १६ ॥
कां पापियां नरकभोगी । सुवाययालागीं जगीं ।
पातकांची दाडुगी । समाचि हे ॥ १७ ॥
से रीरय गा तंवचिवरी । आशकिजती पटांतरीं ।
जंय हे तीन्ही अंतरीं । उठती ना ॥ १८ ॥
अपाय तिहीं आसलग । यातना इहीं सवंग ।
हाणी हाणी नोहे तिथ । हेचि हाणी ॥ १९ ॥
काय बहु घोलों सुमटा । सांगितलिया निकुष्टा ।
नरकाचा दारवंटा । त्रिशंकु हा ॥ ४३० ॥
या कामक्रोध लोभां- । माजि जीवें जो होय उभा ।
तो निरयपुरीची सभा । सन्मानु पावे ॥ ११ ॥

म्हणौनि पुढतपुढतीं किरीटी । हे कामादिदोषत्रिपुटी ।
त्यजावीचि गा घोखटी । आघवां विपर्यी ॥ ३१ ॥

पतेविमुक्त फांतेय तमोदारेखिभिर्नरः ।

आचरत्यात्मन श्रेयस्ततो याति परा गतिम् ॥ ३२ ॥

धर्मादिका चौहीआतु । पुरुषार्थाची तेंचि मातु ।
करावी जै साधातु । साडील हा ॥ ३३ ॥
हे तीन्ही जीवीं जव जागती । तववरी निकियाची प्राप्ति ।
हे माझे कान नाइकती । देवोही म्हणे ॥ ३४ ॥
जया आपणपें पढिये । आत्मनाशा जो बिहे ।
तेणें न धरावी हे सोये । सावधु होइजे ॥ ३५ ॥
पोटीं बाधोनि पापाण । समुद्रीं घाहीं आगवण ।
का जियावया जेवण । काळकूटाचें ॥ ३६ ॥
इही कामक्रोधलोभेंसीं । कार्यसिद्धि जाण तैसी ।
म्हणौनि ठावोचि पुसीं । ययाचा गा ॥ ३७ ॥
जै कहीं अवचटें । हे तिकडी साखळ तुटे ।
तै सुख आपलिये वाटे । चालो लामे ॥ ३८ ॥
त्रिदोषीं साडिलें शरीर । त्रिकुटीं फिटलिया नगर ।
त्रिदाह निमालिया अतर । जैसें होय ॥ ३९ ॥
तैसा कामादिकीं तिथीं । सांडिला सुख पावोनि जर्गी ।
सगु लाहे मोक्षमार्गी । सज्जनाचा ॥ ४० ॥
मग सत्संगें प्रवळें । सच्छास्त्राचेनि बळे ।
जन्ममृत्यूचीं निर्माळें । निस्तरे राने ॥ ४१ ॥

ते वेळीं आत्मानेंचें आघबें । जें सदा वसतें घरचें ।
 तें तैसांचि पाटण पावे । गुरुकृपेचें ॥ ४२ ॥
 तेथ प्रियाची परमसीमा । तो भेटे माउली आत्मा ।
 तये खंवीं आटे ढिंढिमा । सांसारिक दे ॥ ४३ ॥
 पेसा जो कामकोधलोभा । झाडी करुनि ठाके उभा ।
 तोचि येवढिया लाभा । गोसायी होय ॥ ४४ ॥

यःशास्त्रविधिमुत्सृज्य घतते कामकारतः ।

न स सिद्धिमवाप्नोति न सुखं न परां गतिम् ॥ २३ ॥

ना हें नायटोनि कांहीं । कामादिकांचांचि ठायीं ।
 दाटिली जेणें दोई । आरमघोरें ॥ ४५ ॥
 जो जर्गी समान सकुपु । दिताहित दारिता धीपु ।
 तो अमान्यु केला बापु । येडु जेणें ॥ ४६ ॥
 न धरीचि विधीची भीड । न करीचि आपली घाद ।
 घाढवीत गेला कोड । इंद्रियांचें ॥ ४७ ॥
 कामकोधलोभांची कास । न सोदीच पाळिली माय ।
 स्वेराचाराचें असोस । घळघळा रान ॥ ४८ ॥
 तो सुटकेचिया घांढिणी । मग पियो न लाहे पाणी ।
 स्वप्नीदी ते काढाणी । दूरीचि तया ॥ ४९ ॥
 आणि परत्र तेंव जाये । हें कीर तया आहे ।
 परि पेढिकली न लाहे । भोग भोगूं ॥ ५० ॥
 तरि माशालागीं भुलला । द्राक्षण पागवटीं रिघाला ।
 कीं तेघदी पायला । नास्तिकचाडु ॥ ५१ ॥

तेसैं विपयांचेनि कोडें । जेणें परब्रा केलें उबडें ।
 संव तोचि आणिकीकडे । मरणे नेला ॥ ५१ ॥
 एवं परब्र ना स्वर्गु । ना ऐहिकही विषयभोगु ।
 तेथ केउता प्रसंगु । मोक्षाचा तो ॥ ५२ ॥
 म्हणौनि कामाचेनि वळे । जो विषय सेऊं पाहे सळें ।
 तया विषयो ना स्वर्गु मिले । ना उद्धरे तो ॥ ५३ ॥

तस्माच्छास्त्र प्रमाणं ते कार्याकारणव्यवस्थितौ ।
 ज्ञात्वा शास्त्रविधानोक्त कर्म कर्तुमिदार्हसि ॥ २४ ॥

याकारणें पैं घापा । जया आथी आपुली कृपा ।
 तेणे वेदांचिया निरोपा । आन न कीजे ॥ ५५ ॥
 पतीचिया मता । अनुसरोनि पतिव्रता ।
 अनायासे आत्महिता । भेटेचि ते ॥ ५६ ॥
 ना तरी श्रीगुरुवचना । दिठी देतु जतना ।
 शिष्यु आत्ममचना । मार्जी पैसे ॥ ५७ ॥
 हें असो आपुला ठेवा । हाता आथी जरी यावा ।
 तरी आदरें जेविं दिया । पुढां कीजे ॥ ५८ ॥
 तैसा अशेषांही पुरुषार्था । जो गोसावी हों म्हणे पार्था ।
 तेणें श्रुतिस्मृति माथां । बेसणें घावे ॥ ५९ ॥
 शास्त्र म्हणेल जें सांढावें । ते राज्यही तृण मानावे ।
 जें घेवची ते न म्हणावे । विपही विरुं ॥ ६० ॥
 ऐसिया वेदैकानिष्टा । जालिया जरी सुमटा ।
 तरि कें आहे अनिष्टा । भेटणें गा ॥ ६१ ॥
 पैं अहितापासूनि काढिती । हित देउनी वाढविती ।
 नाहीं गा श्रुतीपरौती । माउली जगा ॥ ६२ ॥

म्हणौनि ब्रह्मोर्सीं मेळवी । तंव हे कोणें न सांडावी ।
 अगा तुवांही ऐसीचि भजावी । विशेषेंसीं ॥ ६३ ॥
 जे आजि अर्जुना तूं येथें । करावया सत्यं शास्त्रें सार्थें ।
 जन्मलासि बळार्थें । धर्माचेनि ॥ ६४ ॥
 आणि धर्मानुज हें ऐसें । ओघेंचि आलें अपैसें ।
 म्हणौनि अनारिसें । करूं नये ॥ ६५ ॥
 कार्याकार्यविवेकीं । शास्त्रेंचि करावीं पारखीं ।
 अकृत्य तें कुठें लोकीं । वाळावें गा ॥ ६६ ॥
 मग कृत्यपणें खरें तिगे । तें तुवां आपलेनि आंगें ।
 आचरोनि आवरें चांगें । सारावें गा ॥ ६७ ॥
 जे विश्वप्रामाण्याची मुद्दी । आजि तुझ्या हातीं असे सयुद्धी ।
 लोकसंग्रहासि त्रिशुद्धी । योग्यु होसी ॥ ६८ ॥
 एवें आसुरवर्गु आघवा । सांगोनि तेथींचा निगावा ।
 तोही देवें पांडवा । निरूपिला ॥ ६९ ॥
 इयायरी तो पांडवा । कुमरु सङ्हायो जीर्वांचा ।
 पुत्तेल तो धैतन्याचा । कार्नी ऐका ॥ ७० ॥
 संजयें दयासाचिदा निरोपा । तो वेळु फेडिला तथा घृपा ।
 तैसा मीही निवृत्तिकृपा । सांगेन तुम्हां ॥ ७१ ॥
 तुम्ही संत माझियाकडा । त्रिठीचा कराल बटुडा ।
 तरि तुम्हां माने येवडा । होशेन मी ॥ ७२ ॥
 म्हणोनि निज अवधान । मज बोळगे पसायदान ।
 बीजो जी सनाथु होशेन । हानदेवो म्हणे ॥ ७३ ॥

इति धीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां श्रीकृष्णार्जे-
 संसारे देवगुह्यसंनिभमयोगो नाम धोडशोऽध्यायः ।

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीज्ञानेश्वरी

अध्याय सतरावा

विश्वविकासित मुद्रा । जया सोडवी तुझी योगनिद्रा ।
तया नमो जी गणेंद्रा । श्रीगुरुराया ॥ १ ॥
त्रिगुणत्रिपुरीं वेढिला । जीवत्वदुर्गां आढिला ।
तो आत्माशंभू सोडविला । तुझिया स्मृती ॥ २ ॥
गुणोनि शिवेसीं कांटाळा । गुरुत्वे तूचि आगळा ।
तन्ही हळु मायाजळा- । मार्जी तारुनी ॥ ३ ॥
जे तुझ्याविशीं मूढ । तयांलागीं तूं वक्रतुंड ।
हानियांसि तरी अखड । उजूचि आहासि ॥ ४ ॥
दैविकी दिठी पाहतां सानी । तरी मीलनोन्मीलनीं ।
उत्पत्ति प्रलयो दोन्ही । लीलाचि करिसी ॥ ५ ॥
प्रवृत्तिकर्णाचां चाळीं । उठिला मदगंधानिळीं ।
पूजिजसी नीलोत्पळीं । जीवभृंगाचां ॥ ६ ॥
पाठीं निवृत्तिकर्णचाळें । आहाळी ते पूजा विधुळे ।
तेव्हां मिरविसी मोकळें । आंगाचें लेणें ॥ ७ ॥
धामागीचा लास्यविलास । जो हा जगद्रूप आभास ।
तो ताढवामिसें कळास । दाविसी तू ॥ ८ ॥
हें असो विस्मो वातारा । तूं दोसी जयाचा सोयरा ।
सोशरिकेचिया व्ययदारा । मुकोचि तो ॥ ९ ॥

फेडितां बंधनाचा ठावो । तूं जगद्वंधु पेसा भावो ।
 धरूं वोळगे उवावो । हुश्याचि आंगी ॥ १० ॥
 तंव दुजयाचेनि नांवें तया । देहही नुरेचि पें देवराया ।
 जेणें तूं आपणपयां । केलासि दुजा ॥ ११ ॥
 तूतें करुनि पुढें । जे उपार्यां घेती दयडे ।
 तयां दासी बहुयें पाढें । मार्गाचि तूं ॥ १२ ॥
 जो ध्यानें सुये मानसीं । तयालार्गी नार्ही तूं त्याचे वेशीं ।
 ध्यानही विसरे तेणेंसीं । यालभ तुज ॥ १३ ॥
 तूतें सिद्धुचि जो नेजे । तो नांदे सर्वज्ञपणें ।
 घेवांही येवढें बोलणें । नेघसी कानीं ॥ १४ ॥
 मौन गा तुझें राशिनांव । आतां स्तोत्रां कें बांधों दांव ।
 विससी तेतुली माय । भजों कार्द ॥ १५ ॥
 देविकें सेयकु हों पाहों । तरी भेदितां द्रोदोचि लाहों ।
 म्हणोनि आतां कार्हीचि नोहों । तुजलार्गी जी ॥ १६ ॥
 जें सर्वथा सर्वही नोहिजे । तें अद्रया तूतें लाहिजे ।
 हें जाणें धर्म तुझें । आराध्य लिंगा ॥ १७ ॥
 तरि नुरोनि घेगळेपण । रसीं भजिपलें लयण ।
 तेसैं नमन माझें जाण । बहु काय बोलों ॥ १८ ॥
 आतां रिता कुंभ समुद्रां रिगे । तो उचंबळत मरोनि निगे ।
 कां वशी दीपसंगें । बीपुचि होय ॥ १९ ॥
 तेसा तुझिया प्राणितां । मी पूर्ण जाहलों श्रीनिवृत्ती ।
 आतां आणीन दयक्ती । गीतायु सो ॥ २० ॥
 तरि षोडशाध्यायशेखीं । तिये समाप्तीच्या श्लोकीं ।
 जो पेसा निर्णयो निष्कर्षी । ठेविला देवें ॥ २१ ॥

मग शिवादिकें पूजनें । भूम्यादिकें महादानें ।
 अग्निहोत्रादि यजनें । करिती जे श्रद्धा ॥ ४४ ॥
 तर्यां सत्वरजतमां- । मार्जी कोण पुरुषोत्तमा ।
 गति होय ते आम्हां । सांगिजो जी ॥ ४५ ॥
 तंव वैकुण्ठपीठांचें लिंग । जो निगमपद्याचा पराग ।
 जिये जयाचेनि हें जग । अंगच्छाया ॥ ४६ ॥
 काळ सावियाचि दादु । लोकोत्तर प्रौढु ।
 अद्वितीय गूढु । आनंदघनु ॥ ४७ ॥
 हयें म्हाधिजती जेणें धिकें । तें जयाचे आंगीं असिकें ।
 तो श्रीकृष्ण स्वमुखें । बोलत असे ॥ ४८ ॥

श्रीमगवानुवाच—

त्रिविधा भवति श्रद्धा देहिनां सा स्वभावजा ।
 सात्विकी राजसी चैव तामसी चेति तां शृणु ॥ २ ॥
 मूढे पार्था तुक्षा अंतिसो । हृंदी आम्ही जाणतसों ।
 जे शास्त्राभ्यासाचा आढंसी । मानितासि फी ॥ ४९ ॥
 नुमधियाचि श्रद्धा । शोभों पाहसी परमपदा ।
 तरी तैसें हें प्रबुद्धा । सोहोपें नोहे ॥ ५० ॥
 श्रद्धा मूढणितलियासाठीं । पांतेजों नये किरीटी ।
 काय द्विजु अंत्यजघृष्टीं । अंत्यजु नोहे ॥ ५१ ॥
 गंगोदक जरी जालें । तरि मद्यमांटां जालें ।
 तें पेकें नये काही केलें । धिचारीं पां ॥ ५२ ॥
 श्वेदनु होय शीतजु । परी अग्नींसी पावे मेठ ।
 तें दातीं धरितां जाळें । न शके काहें ॥ ५३ ॥

कां किडाचिये आदतिये पुटीं । पडिलें सोळें किरिटी ।
 घेतलें चोखासाठीं । नामवीना ॥ ५४ ॥
 तेंसं अद्देचें दळवाडें । आंगें कीर चोखडें ।
 परि प्राणियाच्या पडे । विभागों जें ॥ ५५ ॥
 ते प्राणिये तेंच स्वभायें । अनादिमायाप्रभवें ।
 त्रिगुणाचेचि आघवे । वळिले आहाती ॥ ५६ ॥
 तेथही दोन गुण खाचती । मग एक धरी उजाते ।
 तें तैसियाचि होती वृत्ति । जीयांचिया ॥ ५७ ॥
 वृत्तींऐसें मन धरिती । मनाऐसी क्रिया करिती ।
 केलियाऐसीं वरिती । मरोनि देहें ॥ ५८ ॥
 बीज मोडे झाड होये । झाड मोडे धीर्जी सामाये ।
 ऐसेनि फलपकोटी जाये । परी जाति न नशे ॥ ५९ ॥
 तियापरि इयें अपारें । होता जाता जन्मांतरें ।
 परि त्रिगुणत्व न श्यभिचरे । प्राणियांचें ॥ ६० ॥
 म्हणूनि प्राणियांचापैकीं । पडिली अद्दा अवलोकीं ।
 ते होय गुणासारिखी । तिहीं ययां ॥ ६१ ॥
 विषायें वाढे सत्त्व शुद्ध । तेव्हां ज्ञानासी करी साद ।
 परि एका दोघे चोखद । येर आहाती ॥ ६२ ॥
 सत्त्वाचेनि आंगलणें । ते अद्दा मोक्षफळा रिगे ।
 तेंच रज तम उगे । कां यां राहाती ॥ ६३ ॥
 मोडोनि सत्त्वाची त्राये । रजोगुण आकाशें जाये ।
 तेव्हां तेचि अद्दा होये । कर्मकरसुणी ॥ ६४ ॥
 मग तमाची उठी आगी । तेव्हां तेचि अद्दामंगी ।
 हों लागे भोगालागीं । मलतेया ॥ ६५ ॥

परी श्रुतिस्मृतींचे अर्थ । जे आपण होऊनि मूर्त ।
 अनुग्रानें जगा वेत । वढील जे हे ॥ ८६ ॥
 तयांचीं आचरतीं पाउलें । पाऊनि सात्विकी श्रद्धा चाले ।
 तो तेंचि फळ ठेविलें । पैसें लाहे ॥ ८७ ॥
 पं एक वीपु लावी सायासे । आणिक तेथें लाऊ वैसे ।
 तरी तो काय प्रकाशें । वंचिजे गा ॥ ८८ ॥
 कां येकें मोल अपार । वेंचोनि केले धवळार ।
 तो सुरवाहु वस्तीकर । न भोगी काई ॥ ८९ ॥
 हे असो जो तळे करी । ते तयाचीच वृषा हरी ।
 कीं सुआरासीचि अन्न घरीं । येरां नोटे ॥ ९० ॥
 घटुत काय घोलो पं गा । येका गौतमासीचि गगा ।
 येरां समस्तां काय जगा । बोहोळ जाली ॥ ९१ ॥
 मृणोनि आपुलिया परी । नाख अनुष्ठिती पुसरी ।
 जाणे तयाते श्रद्धाळ जो वरी । तो मूर्खुदी तरे ॥ ९२ ॥

अशाखाविहित घोर तप्यंते ये तपो जना ।

दमाद्वशमपुक्ताः कामरागबलान्विताः ॥ ५ ॥

ना शाखाचेनि कीर नावं । खाकेंही नेणती जीव ।
 परि शास्त्रशाही शिंवे । टेंकों नेविती ॥ ९३ ॥
 यदित्थंचिया क्रिया । वेसोनि घाती यांपुलिया ।
 पंडितां दापुलिया । याजयिती ॥ ९४ ॥
 आपुलेनीचि आटोवें । धनित्याचेनि दुपें ।
 साधनि पार्वराधी तपे । शादरिती ॥ ९५ ॥

आपुलिया पुढिलांचिया । आंगीं घाह्नुनि कातिया ।
 रक्तमांसा प्रणीतया । भरमरों ॥ ९६ ॥
 रिचविती जळतकुंडी । लाविती चेढ्याच्या तोंडी ।
 नवसियां देती उंडी । वाळकांची ॥ ९७ ॥
 आमहाचिया उंजरिया । क्षुद्र देवतां वरिया ।
 असत्प्रागे सातरिया । ठाकती एक ॥ ९८ ॥
 अगा आत्मपरपीडा । बीज तमक्षेत्रीं सुहांडा ।
 पेरिती मग पुढां । तेंचि पिके ॥ ९९ ॥
 घाह् नाहीं आपुलिया । आणि नावेतेंही धनंजया ।
 न धरी होय तया । समुद्रीं जैसं ॥ १०० ॥
 कां बैचातें करी सळा । रसु सांडी पायबोळां ।
 तो रोगिया जेविं विव्हाळा । सबता होय ॥ १ ॥
 ना ना पडिकराचेनि सज्जें । काढी आपुलेचि डोळे ।
 तें वानवैसा आंघळें । जैसं टाके ॥ २ ॥
 तैसं तया असुरां होये । जे निंदूनि शास्त्रांची सोये ।
 संध घांवताती मोहें । आढवीं जे कां ॥ ३ ॥
 कामु करवी तें करिती । क्रोधु मारवी तें मारिती ।
 किंबहुना मातें पुरिती । दुःखाचा गुंडां ॥ ४ ॥

कर्षयंतः शरीरस्थं भूतग्राममचेतसः ।

मां चीर्वातःशरीरस्थं तान्विद्ध्याहुरनिश्चयान् ॥ ६ ॥

आपुलां परायां देहीं । दुख देती जें जें कांहीं ।

मज आत्मया तेतुलाही । होय शीणु ॥ ५ ॥

१ घडने. २ मुझा. ३ लायेने. ४ आधार देणाऱ्या माणसाच्या

५ आपल्या राहत्या घरांत.

पै वाचेचेनिही पालवें । पापियां तया नातळावें ।
 परि पढिलें सांगवें । त्यजावया ॥ ६ ॥
 प्रेत वाहिरें घालिजे । कां अंत्यजु सभापर्णी त्याजिजे ।
 हें असो हातें क्षाळिजे । कदमलाते ॥ ७ ॥
 येथ शुद्धीचिया आशा । तो लेणु न मनवे जैसा ।
 तयांतें सांडावया तैसा । अनुयादु हा ॥ ८ ॥
 तरि अर्जुना तूं तयांतें । देखसी तें स्मर हो माते ।
 जे आन प्रायश्चित्त येथें । मानेल ना ॥ ९ ॥
 म्हणौनि श्रद्धा जे सात्त्विकी । पुढती तेचि पै येकी ।
 जतन करावी निक्की । सर्वांपरी ॥ १० ॥
 तरि घराया तैसा संगु । जेजें पोखे सात्त्विक लागु ।
 सत्त्ववृद्धीचा भागु । आहारु घेपे ॥ ११ ॥
 एवढी तरी पाही । स्वभाववृद्धीचा ठाई ।
 आहारावांचुनि नाहीं । घळीं हेतु ॥ १२ ॥
 मत्स्यक्ष पाहें पां धीरा । जो सावध घे मदिरा ।
 तो होऊनि ठाके माजिरा । तियेचि क्षणीं ॥ १३ ॥
 कां जो साविया अन्नरसु सेवी । तो व्यापिजे घातभेद-
 स्वभार्या । काय ज्वरु जालिया निववी । पयादिक ॥ १४ ॥
 ना तरि अमृत जयापरी । घेतलिया मरण चारी ।
 कां आपुलियापेसैं करी । जैसे पिय ॥ १५ ॥
 तेचि जैसा घेपे आहारु । घातु तैसाचि होय आकारु ।
 आणि घातुपेसा अंतरु । भावो पोखे ॥ १६ ॥
 जैसे मांदियाचेनि तापे । आंतुलें उदकही तापे ।
 तैसी पातुपदों आटोपे । चित्तवृत्ति ॥ १७ ॥
 म्हणौनि सात्त्विकु रसु सेविजे । तें सत्त्वाची घाटी पाविजे ।
 राजसा तामसा दोरजे । येरीं रसी ॥ १८ ॥

तरि सात्त्विकु कोण आहार । राजसा तामसा कार्य आहार ॥
हे सांगों करी आवड । आकर्णनी ॥ १९ ॥

आहारस्वरूपि सर्वस्य त्रिविधो भवति प्रियः ।
पक्ष्मनपस्तथा दानं तेषां भेदमिमं शृणु ॥ ७ ॥

आणि एकसरें आहारा । कैसेनि तिनी मोहरा ।
जालिया तेही घीरा । रोकटें दाऊं ॥ १९० ॥
तरि जेवणाराचिया रुची । निष्पत्ति कीं घोनियाची ।
आणि जेयिता तंव गुणांची । दासी येथ ॥ ११ ॥
जो जीव कतां भोक्ता । तो गुणास्तव स्वभावता ।
पावोनिया त्रिविधता । घेष्टे त्रिधा ॥ १२ ॥
म्हणीनि त्रिविधु आहार । यजुही त्रिप्रकार ।
तप दान दन व्यापार । त्रिविधचि ते ॥ १३ ॥
पें आहारलक्षण पहिलें । सांगों जें म्हणितलें ।
तें आर्द्रक गा मलें । रूप करूं ॥ १४ ॥

आयुःमत्त्वबलारोग्यसुखप्रोतिविवर्धनाः ।

रसाः स्निग्धाः स्थिरा ह्या आहाराः सात्त्विकप्रियाः ॥ ८॥

तरी सत्त्वगुणाकटे । जें देवें भोक्ता पडे ।
तें मधुरीं रसीं वाटे । मेथु तया ॥ १५ ॥
आंगेंचि द्रव्यें सुरसें । जे आंगेंचि पदार्थ मोहसे ।
आंगेंचि स्नेहें बंधुवसें । सुपक्वें जियें ॥ १६ ॥
आकारें नव्हती दगळें । स्पर्शें अति मघाळें ।
जिमेलागीं स्नेहाळें । स्वादें जियें ॥ १७ ॥

रसैं गाढीं घरी ढिलीं । मयभावीं आयिलीं ।
ठायें ठायो सांठिलीं । आमितापे ॥ १८ ॥

आंगें सानें परिणामें थोर । जैसे गुरुमुखींचें अक्षर ।
तैसा अल्पीं जिहीं अपार । वृत्ति राढे ॥ १९ ॥

आणि मुखीं जैसीं गोठें । तैसींचि ते आंतुलेकडे ।
तिहीं अर्फीं प्रीति वाढे । सात्त्विकांसी ॥ १२० ॥

पदंगुणलक्षण । सात्त्विक भोज्य जाण ।
आयुष्याचें त्राण । नीच नवें ऐ ॥ ११ ॥

येणें सात्त्विक रसैं । जंव देही मेणो घरिये ।
तय आयुष्यनदी उससे । विद्यांचि विद्या ॥ १२ ॥

सत्त्वाचिये फीर पाळती । कारण एाचि सुमति ।
दिवसाचिये उन्नती । मानु जैसा ॥ १३ ॥

आणि शरीरा एन मानसा । बळाचा पै कुंवासा ।
हा आहार तरी वशा । कैची रोगां ॥ १४ ॥

हा सात्त्विक होय भोग्यु । तेंचि भोगायया आरोग्यु ।
शरीरासी भाग्यु । उदयले जाणों ॥ १५ ॥

आणि सुराचें घेणेंदेणें । निकें उवाया येणें ।
हें असो वाढे साजर्ण । आनंदसी ॥ १६ ॥

ऐसा सात्त्विक आहार । परिणमला थोर ।
करी हा उपकार । सबाद्यासी ॥ १७ ॥

आतां राजसासि प्रीति । जिहीं रसीं आथी ।
करू तयाही व्यक्ति । प्रसंगे गा ॥ १८ ॥

फट्मल्लवणात्युष्णतीक्ष्णरूक्षपिक्वाढिः ।
आहारा राजसत्त्वेष्टा दुःश्लोकामयप्रदाः ॥ १ ॥

१ दिक्तेदिवरा २ आसत, आधार, ३ रगारुपाय

तरी मारें उणें काळगूढ । तेणें मानें जें कडुयट ।
 कां घुनियाहनि दासट । आग्ल दन ॥ ३९ ॥
 कणिकीतें जेसें पाणी । तेंसोधि मीठ बांधया आणी ।
 तेतुलीच मेळयणी । रसावरांची ॥ ४० ॥
 पेंसें खारट अपाटें । राजसा तया आवटे ।
 उन्हाचेनि मिपें तोंदें । आगीचि गिळी ॥ ४१ ॥
 वाफेचिया सिंगे । वातीही लाविल्या लागे ।
 तेंसें उन्ह मागे । राजसु तो ॥ ४२ ॥
 यावदेळ पाहनि ठाये । सावळुं डाहाराळा आटे ।
 तेंसें तीस तो खाये । जें घायेंवीण रुपे ॥ ४३ ॥
 आणि चालेहनि कोरवें । आंतु वादेरी येकें पावें ।
 तो जिव्हावंशु आवटे । वगु तया ॥ ४४ ॥
 परस्परें दांतां । आदळु होय खातां ।
 तो ना तोंडीं घेतां । तोयां लागे ॥ ४५ ॥
 आर्षीच द्रव्यें घुरमुरीं । घरी परवडिजती मोहरी ।
 जियें घेतां होती पुवारी । नाकेंतोंदें ॥ ४६ ॥
 हें असो उणें आगीतें । म्हणे तेंसें राहते ।
 पदियें प्राणापरीतें । राजसासि या ॥ ४७ ॥
 पेसा न पुरोनि तोंडा । जिमा केला चेडा ।
 अस्त्रमिपें अग्नि मदमडां । पोटी मरी ॥ ४८ ॥
 तेंसाचि लवंग्या सुटे । मग भुई ना सेजे सांटे ।
 पाणियाचें न फिटें । तोंडोनि पात्र ॥ ४९ ॥
 ते आहार नव्हती घेतले । व्याधिव्याळ जे सुतले ।
 ते चेववावया घातले । माजवण पोटी ॥ ५० ॥

तैसें एकमेकां सळें । रोग उठती एके वेळे ।
 ऐसा राजसु आहार फळे । केवळ दुःखें ॥ ५१ ॥
 एवं राजसा आहारा । छप फेळें घनुर्धरा ।
 परिणामाचाही विहुरा । सांगितला ॥ ५२ ॥
 आतां तथा तामसा । आवडे आहार जैसा ।
 तेंही सांगों चिळसा । झणें तुम्हीं ॥ ५३ ॥

यातयामं गतरसं पूतिपर्युषितं च यद् ।

उच्छिष्टमपि ग्रामेष्ट्यं भोजनं तामसाप्रियम् ॥ १७ ॥

तरी कुहिलें उष्टें खातां । न मनिजे तेणें अनहिता ।
 जैसैं कां उपहिता । म्हैसी खाय ॥ ५४ ॥
 निपजलें अन्न तैसें । दुपाहरीं कां येरें दिवसैं ।
 आतकरें तें तामसैं । घेदजेतें ॥ ५५ ॥
 ना तरी अर्ध उकडिलें । कां निपट करपोनि गेलें ।
 तेसैंही खाय चुकलें । रसा जें येवों ॥ ५६ ॥
 जया कां आथि पूर्ण निष्पत्ति । जेथ रसु धरी द्यक्ति ।
 तें अन्न ऐसी प्रतीति । तामसा नाहीं ॥ ५७ ॥
 पेसेनि कहीं विपायें । सदजा चरपडा होये ।
 तरी घाणी सुटे तंव राहे । व्याघ्र जैसा ॥ ५८ ॥
 कां बहुये दिवशीं चोलांडिलें । स्वादपूर्ण सांडिलें ।
 शुष्क अथवा सडलें । गामिणेंही हो ॥ ५९ ॥
 तेंही बाळाचे हातवरी । चिबडिलें जैसी राडी करी ।
 कां सर्व वैसोनि नारी । मोतांभील फरी ॥ ६० ॥

ऐसेनि कस्मळें जें खाय । तें तया सुखभोजन ऐसें होय ।
 परि येणेंही न घाय । पापिया तो ॥ ६१ ॥
 मग चमत्कारु देखा । निपेघाचा आंखुखा ।
 जया कां सदोखा । कुद्रव्यासी ॥ ६२ ॥
 तया अपेयाच्या पानीं । अखाद्यांच्याही भोजनीं ।
 चाढविजे उतांही । तामसें तेणें ॥ ६३ ॥
 एवं तामस जेवणारा । ऐसीसी मेघु हे धीरा ।
 तयाचें फल दुसरें । क्षणीं नार्ही ॥ ६४ ॥
 जे जेव्हांचि हें अपवित्र । दिवे तयाचें यक्र ।
 तेव्हांचि पापा पात्र । जाला तो कीं ॥ ६५ ॥
 यावरतें जें जेवी । ते जेविती योज न म्हणावी ।
 पोढमरती जाणावी । याठना ते ॥ ६६ ॥
 शिरच्छेदें काय होये । कां आगी रिघतां कैसें आहे ।
 हें जाणार्हे काई पाहें । परि साहायुचि असे ॥ ६७ ॥
 म्हणीनि तामसा अस्त्रा । परिणामु गा सिना ।
 न सांगोंचि गा अर्जुना । देवो म्हणे ॥ ६८ ॥
 आतां ययावरी । आहाराचिया परी ।
 यज्ञुही अवधारीं । त्रिधा असे ॥ ६९ ॥
 तरी तिहींमार्जी प्रथम । सात्त्विक यज्ञाचें चर्म ।
 आर्द्रक पां सुमहिम- । शिरोमणी ॥ ७० ॥

अफलाकांक्षिभिर्यज्ञो विधिदृष्टो य इज्यते ।

यष्टव्यमेवेति मनः समाधाय स सात्त्विकः ॥ ११ ॥

तरी एकु प्रियोत्तमु । चांचोनि दाढों नेदी कामु ।
 जैसा कां मनोधर्मु । पतिव्रतैचा ॥ ७१ ॥

ना ना सिंधूतें ठाकोनि गंगा । पुढारां न करीचि रिगा ।
 कां आत्मा देखोनि उगा । वेदु ठेला ॥ ७१ ॥
 तैसें जे आपुलां स्वहिती । वेंचूनियां चित्तवृत्ति ।
 नुरवितीचि अहकृति । फळा लागीं ॥ ७३ ॥
 पातलेया झाडाचें मूळ । मागुते सरों नेणेचि जळ ।
 जिरालें कां केवळ । तयाचाचि आर्गी ॥ ७४ ॥
 तैसें मनं देहीं । यजननिश्चयाच्या ठाई ।
 हारपोनि जे कांहीं । वाछिती ना ॥ ७५ ॥
 तिहीं फळवाच्छात्यागीं । स्वधर्मावांचूनि विरागीं ।
 कीजे जो यहु सर्वागीं । अळकृतु ॥ ७६ ॥
 पारि आरिसा आपणपें । डोळां जैसे घेपे ।
 कां तळहार्तीचें दीपें । रत्न पाहिजे ॥ ७७ ॥
 नाना उदिते दिवाकरें । गमावा मार्गु दिठी भरे ।
 तैसा घेदु निर्धारें । देखोनियां ॥ ७८ ॥
 तियें कुठें मळप वेदी । आणीकही समारसमृद्धि ।
 ते भेटवणी जैसी विधि । आपणपा केली ॥ ७९ ॥
 सकळावयवउचितें । लेणीं पातलीं जैसीं आंगातें ।
 तैसे पदार्थ जेदींचे तेथें । विनियोगुनी ॥ १८० ॥
 काय चानू घट्टीं धोलीं । जैसी सर्वाभरणीं भरली ।
 ते यज्ञविद्याचि रूपा आली । यजनमिपें ॥ ८१ ॥
 तैसा सांगोपागु । निपजे जो यागु ।
 नुठऊनियां लागु । महत्त्वाचा ॥ ८२ ॥
 भक्तिपाळु तरी पाटाचा । धावों कीजे तुळसीचा ।
 परी फटा फुला छायेचा । आधयो नार्ही ॥ ८३ ॥
 किंवा नुना फटाशेवीण । ऐसेया निगुती निर्माण ।
 दोय तो यागु जाण । सारिवडु गा ॥ ८४ ॥

अभिसंधाय तु कलं दंभार्थमपि चैव यत् ।

इज्यते भरतश्रेष्ठ तं यद्दं विद्धि राजसम् ॥ १२ ॥

आतां यन्तु कीर धीरेदा । करी पैं याचिपेसा ।

परि श्राद्धालागीं जैसा । आदंतिला रावो ॥ ८५ ॥

जरि राजा घरासि ये । बहुत उपेगा जाये ।

आणि कीर्तिही होये । श्राद्ध न ठके ॥ ८६ ॥

तैसा घरूनि आवांका । म्हणे स्वर्गु ओडेल असिका ।

दीक्षितु होईन मान्यु लोकां । घडेल यागु ॥ ८७ ॥

ऐसी केवळ फळांलागीं । महर्ष फोकारावया जगीं ।

पार्थ निष्पत्ति जे यागीं । राजस पैं ते ॥ ८८ ॥

विधिहीनममृटाद्यं मंत्रहीनमदक्षिणम् ।

अद्धात्रिरहितं यद्दं तामसं परिचक्षते ॥ १३ ॥

आणि पशुपक्षिविवाहीं । जोशी कामापरीता नाहीं ।

तैसा तामसा यज्ञा पाहीं । आमहोचि मूळ ॥ ८९ ॥

वारया वाट न वाहे । कीं भरण मुहूर्त पाहे ।

निषिद्धासी विहे । आगी जरी ॥ ११० ॥

तरी तामसाचिया आचारा । विधीचा आशी घोटाचारा ।

म्हणूनि तो धनुर्धरा । उत्सृंखल्लु ॥ ९१ ॥

नाहीं विधीची तेथ चाड । न ये मंत्रादिक तया आड ।

अज्ञजातां न सुये तोंड । मासिये केवीं ॥ ९२ ॥

धैराग्याचा बोधु ब्राम्हणा । तेथ कें रिंगेल दक्षिणा ।

अग्नि जाला वाडघाणा । वरपढा जैसा ॥ ९३ ॥

तैसें वायांचि सर्वश्य वेंचे । मुख न देखतां अन्नेचें ।

नागविलें निपुत्रिकाचें । जैसें घर ॥ ९४ ॥

ऐसा जो यज्ञाभासु । तया नाम यागु तामसु ।
 आइकें म्हुणे निवासु । श्रियेचा तो ॥ ९५ ॥
 आता गगेचें एक पाणी । परि नेलें आनानी वाहणी ।
 एक मळी एक आणी । शुद्धत्व जैसें ॥ ९६ ॥
 तैसें तिहीं गुणीं तप । येथ जाहालें आहे त्रिरूप ।
 तें एक केलें दे पाप । उद्धरी एक ॥ ९७ ॥
 तरि तचि तिहीं भेदीं । कैसेनि पा मृणौनि सुबुद्धी ।
 आणो पाहासी तरि आधीं । तपचि जाण ॥ ९८ ॥
 येथ तप मृणजे काई । ते स्वरूप दाऊ पाहीं ।
 मग भेदिले गुणीं तिहीं । ते पाठीं पोलों ॥ ९९ ॥
 तरि तप जें का सम्यक । तेही त्रिविध आइक ।
 शारीर मानसिक । शाब्द गा ॥ १०० ॥

देवद्विजगुरुमाझपूजन शीघ्रमार्जवम् ।

ब्रह्मचर्यमहिंसा च शरीर तप उच्यते ॥ १४ ॥

आतां या तिहींमाझाहीं । शारीर तंच अवधारीं ।
 तरि शम्भू कां श्रीहरि । पटियता होय ॥ १ ॥
 तया प्रिय देवताल्या । यात्रादिकें करावया ।
 आठही पाद्वार जैसें पायां । अळिंग घाये ॥ २ ॥
 देवांगणमिराणिया । अंगोपचार पुरवणियां ।
 करावया मृणियां । शोभती दात ॥ ३ ॥
 लिंग कां प्रतिमा दिठी । देसतरायो अंगेष्टी ।
 छोटिज का काठी । पदली जैसी ॥ ४ ॥
 आणि विधिविनयादिकीं । गुणीं घटील जे लोकीं ।
 तयां माझ्याची निकी । पाइकी कीजे ॥ ५ ॥

अथवा प्रवासें कां पीडा । कां शिणले जे सांकडां ।
 ते जीव सुरवादा । आणिजती ॥ ६ ॥
 सकल तीर्थांचिये घुरे । जियें कां मातापितरें ।
 तयां सेवेसि कीर शरीरें । लोण कीजे ॥ ७ ॥
 आणि संसाराऐसा दारुणु । जो मेटलाचि हरी शीणु ।
 तो ज्ञानदानीं सकरुणु । भजिजे गुरु ॥ ८ ॥
 आणि स्वधर्माचा आगिठा । देहजाड्याचिया किटा ।
 आवृत्तिपुटीं सुमटा । झाडी कीजे ॥ ९ ॥
 यस्तु भूतमात्रीं नमिजे । परोपकारीं भजिजे ।
 स्त्रीविपर्यो नियमिजे । नावेंतावें ॥ १० ॥
 जन्मतेनि प्रसंगें । स्त्रीदेह शिवणें आंगें ।
 तेघूनि जन्म आयघें । सोंवळें कीजे ॥ ११ ॥
 भूतमात्राचेनि नावें । तुणही नासुडावें ।
 किंवहुना सांडावे । छेदमेद ॥ १२ ॥
 पेसैसी जें शरीरीं । सहाटीची पडे उजरी ।
 तें शरीर तप घुमरी । आलें जाण ॥ १३ ॥
 पार्था समस्तही हें करणें । देहाचेनि प्रघानपणें ।
 म्हणौनि ययातें मी म्हणें । शरीर तप ॥ १४ ॥
 एवं शरीर जें तप । तयाचें दाविलें रूप ।
 आतां आईक निष्पाप । बाढ्नाय तें ॥ १५ ॥

अनुत्तमकरं वाक्यं सत्यं प्रियहितं च यत् ।

स्वाध्यायाभ्यासनं चैव बाह्म्यं तप उच्यते ॥ १५ ॥

तरी लोहाचें आंग तुक । न तोडितांचि कनक ।

केलें जेसें देव । परिसें तेणें ॥ १६ ॥

तैसें न दुखवितां सहजे । जावळिया सुख निपजे ।
 ऐसें साधुत्व कां देखिजे । बोलणां जिये ॥ १७ ॥
 पाणी मुदल झाटा जाये । तृण ते प्रसंगोंचि जिये ।
 तैसें एका बोलिले होये । सर्वादि हित ॥ १८ ॥
 जोढे अमृताची सुरसरी । ते प्राणांतें अमर करी ।
 खानें पापताप घारी । गोडीही दे ॥ १९ ॥
 तैसा अविवेकुही फिटें । आपुलें अनावित्य भेटें ।
 आश्चर्यां रुचि न विटें । पीयूषीं जैसी ॥ २० ॥
 जरी कोणी करी पुसणें । तरी होआवे ऐसें बोलणें ।
 ना तरी आयतणें । निगमु कां नाम ॥ २१ ॥
 ऋग्वेदादि तिन्ही । प्रतिष्ठीजती यागमयनीं ।
 केली जैसी चवनीं । घाल्लाळा ॥ २२ ॥
 ना तरि एकाधें नांव । तेचि शैव कां घेणव ।
 वाचे घसे ते यागमव । तप जाणावें ॥ २३ ॥
 आतां तप जें मानसिक । तेंही सांगीं आश्च ।
 म्हणे लोकनाथनायक । नायकु तो ॥ २४ ॥

मन प्रसादः सौम्यत्वं नीलमात्मविनिग्रहः ।

भावसद्गुहिरित्येतत्तपो मानसमुच्यते ॥ १६ ॥

तरि सरोवर तरंगीं । सांडिलें आकाश मेघीं ।
 का चवनाचे उरंगीं । उद्यान जैसे ॥ २५ ॥
 नाना कळावैपम्यें चहु । कां सांडिला आधी नरेंहु ।
 ना तरि क्षीरसमुद्र । मवराचळें ॥ २६ ॥
 तैसीं नाना विकल्पजाळे । सांडुनि गेलिया सकळे ।
 मन राहे कां केवळें । स्वरूप जें ॥ २७ ॥

तपनेवीण प्रकाशु । जाह्येवीण रसु ।
 पोकळीवीण अवकाशु । होय जैसा ॥ २८ ॥
 तेसी आपठी सोय देखे । आणि आपुलिया स्वभावा मुके ।
 हिंयली जैसी आंगिके । हिंयो नेदी निजांग ॥ २९ ॥
 मग न चलते कळकेंवीण । शशिर्विव्र जैसें परिपूर्ण ।
 तेसं चोखी शृंगारपण । मनाचें जें ॥ ३० ॥
 घुजाली बेराग्याची वोरप । जिराली मनाची धांपकांप ।
 तेय केवळ जाली घाफ । निजबोध्याची ॥ ३१ ॥
 म्हणौनि विचारावया शास्त्र । राहाट्यावें जें वक्र ।
 तें वाचेचेंही सूत्र । हातीं न घरी ॥ ३२ ॥
 ते स्वलाम लामलेपणें । मन मनपणाही धरूं नेणें ।
 शिवतलें जैसें लवणें । आपुलें निज । ३३ ॥
 तेय कें उठिती ते माय । जिहीं इंद्रियमार्गीं घांय ।
 घेजनि ठाकावे गांय । विषयांचे ते ॥ ३४ ॥
 म्हणौनि तिये मानसीं । मायशुद्धिचि असे अपैसी ।
 रोमशुचि जैसी । तळहातासी ॥ ३५ ॥
 काय बहु वौलों अर्जुना । जें हे दशा ये मना ।
 तें मनस्तपोभिधाना । पात्र होय ती ॥ ३६ ॥
 परि तें असो हें जाण । मानस तपाचें लक्षण ।
 देवो म्हणे संपूर्ण । सांगितलें ॥ ३७ ॥
 पयं देहवाचाचित्तें । जें पातलें त्रिविधत्वातें ।
 तें सामान्य तप तूतें । परित्तविलें या ॥ ३८ ॥
 आतां गुणत्रयसंगें । हेंचि विदोषीं त्रिविधीं रिगे ।
 तेंही आशक चांगें । प्रहावलें ॥ ३९ ॥

अद्धमा परया तप्त तपस्तत्रिविधं नरे ।

अफलाकांक्षिभिर्मुक्तैः सात्त्विकं परिचक्षते ॥ १७ ॥

तरि हेंचि तप त्रिविधा । जें दाविले तुज प्रबुद्धा ।

तेंचि करी पूर्णश्रद्धा । सांझुनि फळ ॥ १४०

जें पुरतिया सत्त्वशुद्धी । आचरिजे आस्तिक्यबुद्धी ।

तै तयातेचि गा प्रबुद्धी । सात्त्विक म्हणिपे ॥ ४१ ॥

सत्कारमानपूजार्थं तपो दंभेन चैव यत् ।

क्रियते तदिह मोक्ष राजसं चलमधुवम् ॥ १८ ॥

ना तरि तपस्थापनेलागीं । दुजेपण मांडुनि जर्गीं ।

महत्याच्या शर्गीं । बैसायदा ॥ ४१ ॥

त्रिगुवर्णांचिया सन्माना । न घचाये टाया आना ।

घुरेचिया आसना । भोजनालागीं ॥ ४२ ॥

विश्वाचिया स्तोत्रा । आपण होआवया पात्रा ।

विश्वें आपलिया यात्रा । करावया यावे ॥ ४३ ॥

लोकांचिया चिविधा पूजा । आश्रयो न घरावया दुजा ।

भोग भोगाचे घोजा । महात्याचिये ॥ ४५ ॥

आंग धोल माखुनि तपे । विकाचया आपणपें ।

अंगहीन पडपे । जियापरी ॥ ४६ ॥

हें असो घनमानी आस । वाढउनी तप कीजे सायास ।

तें तेंचि तप राजस । बोलिजे गा ॥ ४७ ॥

परी पदुरणीं जें दुहिलें । तें तें मुखं न दुमेचि व्यालें ।

कां उमें रोत चारिलें । पिकावया नुरे ॥ ४८ ॥

तैसें फोकारितां तप । कीजे जें साक्षेप ।
 तें फळीं तंव सोप । निःशेष जाय ॥ ४९ ॥
 पैसें निर्फळ देखोनि करितां । माझारीं सांडी पांडुसुता ।
 म्हणौनि नाहीं स्थिरता । तया तया ॥ ५० ॥
 एन्ही तरी आकाश मांडी । जो गजोनि घ्रह्मांड फोडी ।
 तो अवकाळु मेघु काय घडी । राहात आहे ॥ ५१ ॥
 तैसें राजस तप जें होये । तें फळीं कीर यांल जाये ।
 परी आचरणींही नोहे । निर्वाहते गा ॥ ५२ ॥
 आतां तेंचि तप पुढती । तामसाचिये रीती ।
 पं परत्रा आणि फीती । मुकोनि कीजे ॥ ५३ ॥

सूदमाहेणात्मनो यत्पीडया क्रियते तपः ।

परस्पोत्सादनार्थं वा तत्तामसमुदाहृतम् ॥ १९ ॥

केवळ भूर्खणचा थारा । जीवीं घेऊनि धनुर्यरा ।
 नाम ठेविजे शरीरा । बैरियाचें ॥ ५४ ॥
 पंचाग्नीची इंडगी । खोलवीजती शरीरालागीं ।
 कां इंधन कीजे हे आगी । आंतु लावी ॥ ५५ ॥
 मायां जाळिजती गुगळु । पाठीं घालिजती गळु ।
 आंग जाळिती इंगळु । जळत भीतां ॥ ५६ ॥
 दवढोनि श्वासोश्वास । कीजती चायांचि उपवास ।
 कां घेपती धूमाचे घांस । अघोमुखें ॥ ५७ ॥
 हिमोदकें आकंठें । खडकें सेविजती तटें ।
 जितया मांसाचे चिमुटे । तोढिती जेथ ॥ ५८ ॥

ऐसी नानापरी हे काया । घाय सूतां पै धनंजया ।
 तप कीजे नाशावया । पुढिलार्ते ॥ ५९ ॥
 आंगभारे सुटला धोंडा । आपण फुटोनि होय खंडखंडा
 कां आढ जाल्याते रगडा । करी जैसा ॥ ६० ॥
 तेवि आपुलिया आढणिया । सुखें असतया प्राणिया ।
 जियावया शिराणिया । कीजती गा ॥ ६१ ॥
 किंबहुना हे घोखटी । घेऊनि कुशाची हातवटी ।
 तप निफजे ते किरीटी । तामस होय ॥ ६२ ॥
 एवं सत्त्वादिकाचां आंगीं । पडिलें तप तिहीं भागीं ।
 जालें तेंही तुज चांगी । दाविलें व्यक्ती ॥ ६३ ॥
 आतां धोलतां प्रसंगा । आलें म्हणोनि पै गा ।
 करूं रूप दानलिंगा । त्रिविधा तया ॥ ६४ ॥
 येय गुणाचेनि धोलें । दानही त्रिविध असे जालें ।
 तेंचि आश्चर्य पहिलें । सात्त्विक ऐसें ॥ ६५ ॥

दातव्यमिति यद्दान दीयतेऽनुपकारिणे ।

देशे काले च पात्रे च तदानं सात्त्विकं स्मृतम् ॥ २० ॥

तरि स्वधर्मा आंतीति । जे जे मिळेल आपणयार्ते ।
 ते तें दीजे बहुते । सन्मानयोगें ॥ ६६ ॥
 जालया सुबीजप्रसंगु । पडे क्षेत्रा घाफेचा पांगु ।
 तैसाचि दानाचा हा लागु । देखतसें ॥ ६७ ॥
 अनर्घ्य रत्न हाता चढे । ते भांगाराची चोटी पडे ।
 दोनी जालीं तरी न जोडे । लेतें आंग ॥ ६८ ॥
 परि सण सुटद संपत्ति । हे तिन्ही येकीं मिळती ।
 जें भाग्य धरी उन्नति । आपुल्याचिरीं ॥ ६९ ॥

तैसें निफजवायया दान । जें सत्त्व सुये संवाहन ।
 तें देश काळ भाजन । द्रव्यही मिळे ॥ ७० ॥
 तरि आर्धी तंव प्रयत्नेंसी । होआवें कुरुक्षेत्र कां काशी ।
 ना तरि तुके जो इर्हीसी । तो देशही हो ॥ ७१ ॥
 तेथ रविचंद्रराहुमेळु । होतां पाहे पुण्यकाळु ।
 कां तयासारिखा निर्मळु । आनुही जाला ॥ ७२ ॥
 तैशा काळीं तिये देशीं । होआवी पात्रसंपत्ति ऐसी ।
 मूर्ति आहे धरिली जैसी । शुचित्वेंचि कां ॥ ७३ ॥
 आचाराचें मूळपीठ । वेदांची उतारपेठ ।
 तैसें द्विजरत्न चोखट । पावोनियां ॥ ७४ ॥
 मग तयाचां ठाई वित्ता । निवर्तयावी स्वसत्ता ।
 परि प्रियापुत्रें कांता । रिगे जैसी ॥ ७५ ॥
 कां जयाचें ठेविलें तया । देऊनि होय उतरादया ।
 नाना हठपें विटा राया । दिधला जैसा ॥ ७६ ॥
 तैसेनि निष्कामें जीवें । भूम्यादिक अर्पावें ।
 किं बहुना हवि । नेदावें उठां ॥ ७७ ॥
 आणि दान जया पावें । तयातें ऐसेया पाहावें ।
 जया घेतलें नुमचवे । कायिसेनही ॥ ७८ ॥
 साद घातलिया आकाशा । नेदी प्रतिशब्दु जैसा ।
 कां पाहिला आरसा । येरीकडे ॥ ७९ ॥
 ना तरी उदकाचिये मूमिके । आफळिलेनि कंडुकें ।
 उधळीनि कयतिकें । न येइजे हाता ॥ ८० ॥
 नाना वसो घातला चारु । मायां तुरांबिला बुरु ।
 न करी प्रत्युपकारु । जियापरी ॥ ८१ ॥

तैसें दिधलें दातयाचें । जो कोणेही आंगें नुमचे ।
 अपिलया साम्य तयाचें । कीजे पै गा ॥ ८२ ॥
 ऐसिया जें सामयिया । दान निफजे वीरराया ।
 ते सात्विक दानवर्या । सर्वाही जाण ॥ ८३ ॥
 आणि तोचि देशु कालु । घडे तेसाचि पात्रमेळु ।
 दानभागुही निर्मळु । न्यायगत ॥ ८४ ॥

यत्तु प्रत्युपकारार्थं फलमुद्दिश्य वा पुनः ।

दीयते च परिक्रिष्टं तद्राजसमुदाहृतम् ॥ २१ ॥

परि मनीं धरुनि दुमतें । चारिजे जेविं गाईतें ।
 कां पेंय करुनि आइतें । पेरुं जाइजे ॥ ८५ ॥
 ना ना दिठी घालुनि आहेरा । आवंतूं जाइजे सोयिरा ।
 कां वाण धाडिजे घरा । योवसीयाचे ॥ ८६ ॥
 पै केळांतर गाठीं बांधिजे । मग पुढिलाचें काज कीजे ।
 पूजा घेऊनि रसु वीजे । पीडितांसि ॥ ८७ ॥
 तैसें जया जें दान देणें । तो तेणेंचि गा जीवने ।
 पुढती भुंजावा भावें येणें । दीजे जें कां ॥ ८८ ॥
 अथवा कोणी वाटे जाता । घेतले उमचां न शकता ।
 मिले जें पांडुसुता । द्विजोत्तमु ॥ ८९ ॥
 तरी कवड्या एकासाठीं । अशेपां गोत्रांचींच किरीटी ।
 सर्व प्रायश्चित्तें सुये सुठी । तयाचिये ॥ ९० ॥
 तेचिंचि पारलौकिकें । फळें चांछिजती अनेकें ।
 आणि दीजे तरी भुके । येकाही नोहे ॥ ९१ ॥

तेंही ब्राम्हण नेवों सरे । कीं हानिचेनि शिणें आम्ही
झांसुरे । सर्वस्य जैसे चोरें । नागऊनि नेलें ॥ ९१ ॥
काय बहु सांगों सुमति । जें दीजे या मनोवृत्ती ।
तें दान गा त्रिजगती । राजस पें ॥ ९२ ॥

अदेशकाले यद्दानमपात्रेभ्यश्च दीयते ।

असत्कृतमवज्ञातं तत्तामसमुदाहृतम् ॥ ९२ ॥

मग म्लेच्छांचे घसौटे । दांगणें हन कैकटें ।
कां शिविरें चोहटे । नगरींचे ते ॥ ९४ ॥
तेही ठाई मिळणी । समयो सांजवेळु कां रजनी ।
तेव्हां उदारा दोणें घनी । चोरियेचां ॥ ९५ ॥
पात्रें माद नागारी । सामान्य स्त्रिया कां जुवारी ।
जिघें मूर्तिमंतें भुररी । भुलावेया ॥ ९६ ॥
रुपा मृत्याची पुरवणी । ते पुढां चोळेमारणी ।
गीत भाटीव तो श्रवणी । कर्णजपु ॥ ९७ ॥
तयाहीवरी अबुमालु । जें घे फुलगंधाचा शुंगुळु ।
तंव भ्रमाचा तो वेतालु । अवतरे तेसा ॥ ९८ ॥
तेथ विमांडुनियां जग । आणिले पदार्थ अनेग ।
तेणें घालूं लागे मांसंग । गवांकी जैसी ॥ ९९ ॥
एवं पेसेनि जें देणें । तें तामस दान मो म्हणें ।
आणि घडे देवगुणें । आणिकही पेक ॥ १०० ॥
विपायें घुणाक्षर पडे । टाळिये काजळा सांपडे ।
तैसें तामसां पर्व जोडे । पुण्यदेशी ॥ १ ॥

तेथ देखोनि तो आयिला । योग्यु मागोंही आला ।
 तोही द्रव्या चाडिला । माळे जरी ॥ २ ॥
 तरी श्रद्धा न धरी जीवीं । तथा मायाही न खालवी ।
 स्वयें न करी ना करवी । अर्घ्यादिक ॥ ३ ॥
 आलिया न घली बैसों । तेथ गधाक्षतांचा काय अतिसो ।
 हा अप्रसंगु कीर असो । तामसों नरीं ॥ ४ ॥
 पे बोळविजे रिणाइतु । तैसा शकवी तथाचा हातु ।
 तूकरणेयाचा बहुतु । प्रयोगु तेथ ॥ ५ ॥
 आणि जया जें दे किरीटी । तथातें उमाणी तथासाठी ।
 भग कुबोलें कां लोटी । अवज्ञेचां ॥ ६ ॥
 हे बहुतु असो यापरी । मोल वेचणे जें अवधारों ।
 तथा नाय चराचरीं । तामस दान ॥ ७ ॥
 पेसीं आपुलालां चिन्हीं । अढकृतें तिन्ही ।
 दानें दाविलीं अभिधानीं । रजतमादि ॥ ८ ॥
 तेथ मी जाणत असं । विषायें तू गा पेंसं ।
 कल्पिशील मानसे । विचक्षणा ॥ ९ ॥
 जें भववधमोचक । येकलें फर्म सार्विक ।
 तरी का वेखासें सदोख । येर वोलावीं ॥ १० ॥
 परि नोसतिता विवसी । भेटी नाही निधीसी ।
 कां धू न सादता जैसी । वात्ती न लगे ॥ ११ ॥
 तैसं शुद्धसत्त्वाआढ । आहे रजतमार्चें कवाढ ।
 ते भेदण यातें कीड । म्हणावे का ॥ १२ ॥
 आम्ही श्रद्धादि दानान्त । जें समस्तही क्रियाजात ।
 सांगितलं कां व्याप्त । तिहीं गुणीं ॥ १३ ॥

तेथ भरंघसेनि तिन्ही । न सांगोंचि पैसें मानीं ।
 परि सत्त्व दावायया दोन्ही । सोलिलों येरें ॥ १४ ॥
 जें दोर्दामाजीं तिजें असे । तें दोन्ही सांडितांचि दिसें ।
 अहोरात्रत्यागें जैसें । संध्यारूप ॥ १५ ॥
 तेसैं रजतमविनारें । तिजें जें ठरत दिसे ।
 तें सत्त्व हें आपैसें । भावासि ये ॥ १६ ॥
 एवं दावायया सत्त्व तुज । निरूपिलें तम रज ।
 तें सांडूनि सत्त्वं काज । सार्थीं आपुलें ॥ १७ ॥
 सत्त्वांचि येणें चोखाळें । करीं यज्ञादिकें सकळें ।
 पावसी तें करतळें । आपुलें निज ॥ १८ ॥
 सूर्य दाविलें सातें । काय एक न दिसे येथें ।
 तेंचि सत्त्वं केलें फळातें । काय नेदी ॥ १९ ॥
 हे कीर आंघडतांविशीं । शक्ति सर्थीं आर्थी निक्की ।
 परि मोक्षेंसीं एकी । मिसळणें जें ॥ २० ॥
 तें एक आनचि आहे । तयाचा सायायो जें लाहे ।
 तें मोक्षाचांही होये । गार्धीं सरतें ॥ २१ ॥
 पें भांगार जन्ही पंधरें । तन्ही राजवळीचीं अक्षरें ।
 साहे तेंचि सरे । जियापरी ॥ २२ ॥
 स्वच्छें शीतळें सुगंधें । जळें होती सुखप्रदें ।
 परि पवित्रत्य संबंधें । तीर्यांचेनि ॥ २३ ॥
 नई हो कां भलतेसी थोरी । परि गंगा जें अंगिकारी ।
 तेंचि तिये सागरीं । प्रवेशु गा ॥ २४ ॥
 तेसैं सात्त्विककर्मां किरीटी । येतां मोक्षाचिये भेटी ।
 न पडे आढकाटी । तें येगळें आहे ॥ २५ ॥

हा बोलु आइकतखेंवीं । अर्जुना आधि न माये जीवीं ।
 म्हणे देवें कृपा करावी । सांगावें तें ॥ २६ ॥
 तेथ कृपालुचक्रवर्ती । म्हणे आईक तयाची व्यक्ति ।
 जेणें सात्विकें तें मुक्ति- । रत्न देखे ॥ २७ ॥

ॐ तत्सदिति निर्देशो ब्रह्मणस्त्रिविधः स्मृतः ।

ब्राह्मणास्तेन वेदाश्च यज्ञाश्च विहिताः पुरा ॥ २३ ॥

तरि अनादि परब्रह्म । जें जगदादि विश्रामधाम ।
 तयाचें एक नाम । त्रिधा पै असे ॥ २८ ॥
 तें कीर अनाम अजाति । परि अविद्यावर्गाचिये राती- ।
 मार्जी घोळखावया श्रुती । खूण केली ॥ २९ ॥
 उपजालिया घाळकासी । नांव नाहीं तयापासीं ।
 ठेविलेनि नांवेंसीं । ओ देत उठी ॥ ३३० ॥
 कष्टले संसारशिणें । जे देवों येती गाऱ्हाणें ।
 तयां ओ दे नांवें जेणें । तो संकेतु हा ॥ ३१ ॥
 ब्रह्माचा अबोला फिटावा । अद्वैत द्वैतत्वे भेटावा ।
 ऐसा मंत्रु देखिला कणचा । वेदें बापें ॥ ३२ ॥
 मग दाविलेनि जेणें एकें । ब्रह्म आळाघिलें कवतिकें ।
 मार्गां असत ठाके । पुढां उभें ॥ ३३ ॥
 परि निगमाचळशिखरीं । उपनिषदार्थनगरीं ।
 आहाति जे ब्रह्माच्या येकाहारीं । तयांसीच कळे ॥ ३४ ॥
 हेंही असो प्रजापति- । शक्ति जे सृष्टि करिती ।
 ते जया एका आवृत्ति । नांवाचिया ॥ ३५ ॥
 पं सृष्टीचिया उपक्रमा- । पूर्वीं गा वीरोत्तमा ।
 वेढा ऐसा ब्रह्मा । एकला होता ॥ ३६ ॥

मज ईश्वरातें नोळखे । ना सृष्टिही करूं न शके ।
 तो थोर केला एकें । नामें जेणें ॥ ३७ ॥
 जयाचा अर्थ जीवीं घ्यातां । जें वर्णत्रयचि जपतां ।
 विश्वसृजनयोग्यता । आली तया ॥ ३८ ॥
 तेघयां रचिले ब्रह्मजन । तयां येद दिधले शासन ।
 यज्ञापेसं वर्तन । जीविके केलें ॥ ३९ ॥
 पाठीं नेणों किती येर । सृजिले लोक अपार ।
 जाले ब्रह्मदत्त अमहार । तिन्ही भुयनें ॥ ४० ॥
 ऐसं नाममंत्रं जेणें । धातया अदंच करणें ।
 तयाचें स्वरूप आदक म्हणे । श्रीकांतु तो ॥ ४१ ॥
 तरि सर्व मंत्रांचा राजा । तो प्रणयो आविर्भूत घुष्टा ।
 आणि तत्कारु तो दुजा । तिजा सत्कारु ॥ ४२ ॥
 एवं अतत्सदाकार । ब्रह्मनाम हें त्रिमकार ।
 हें फूल तुरंवी सुंदर । उपनिषदाचें ॥ ४३ ॥
 येणेंसीं गा होऊनि एक । जें कर्म चाले सात्त्विक ।
 तें कैयल्यातें पादक । घरींचें करी ॥ ४४ ॥
 परि कापुराचें थळींवि । आपूनि वेदल वैव ।
 लेखीं जाणणेंचि अदव । तेथ असें वापा ॥ ४५ ॥
 तैसें आदुरिजेल सत्कर्म । उच्चारिजेल ब्रह्मनाम ।
 परि नेणिजेल जरि वर्म । विनियोगाचें ॥ ४६ ॥
 तरि महंतांचिया कोढी । घरा आलियाही चोढी ।
 मानूं नेणतां परवडी । मुदल तुडे ॥ ४७ ॥
 कां ल्यावया चोखट । टीक मांगार एकवट ।
 घाटूनि बांधली मोट । गळां जेवीं ॥ ४८ ॥

तैसें तोंदीं ब्रह्मनाम । हातीं तें सात्त्विक कर्म ।
 विनियोगेंधीण काम । विफल होय ॥ ४९ ॥
 अगा अस्त आणि भूक । पासीं असे परि देख ।
 जेऊं नेणतां घाळक । लेंघनधि कीं ॥ ५० ॥
 कां सोहसूत्र वैश्वानरा । जालियाही संसारा ।
 हातवटी नेणतां घीरा । भकाशु नोहे ॥ ५१ ॥
 तैसें वेळे कृत्य पावे । तथींचा मंथुही आठवे ।
 परि इयर्थ तें आघवें । विनियोगेंधीण ॥ ५२ ॥
 म्हणौनि वर्णत्रयात्मक । जें हें परब्रह्मनाम एक ।
 विनियोगु तूं आइक । याचा आर्ता ॥ ५३ ॥

तस्मादोमित्युदाहृत्य यज्ञदानतपःक्रियाः ।

प्रवर्तते विधानोक्ताः सततं ब्रह्मवादिनाम् ॥ २४ ॥

तरि या नामींचीं अक्षरें तिन्ही । कर्मा आदिमध्यानिदानीं ।
 प्रयोजार्थी पैं स्थानीं । इहीं तिन्ही ॥ ५४ ॥
 द्वेचि एकी हातवटी । घेउनी हन किरीटी ।
 आले ब्रह्मविद भेटी । ब्रह्माचिये ॥ ५५ ॥
 ब्रह्मेसीं होआवया एकी । ते न वंचती चह्यादिकीं ।
 जे चाबळले वोळखी । शाखांचिया ॥ ५६ ॥
 तो तंव ओंकार । ध्यानें करिती गोचर ।
 पाठीं आणिती उच्चार । वाचेही तो ५७ ॥
 तेणें ध्यानें प्रकटें । प्रणयोबारें स्पष्टें ।
 लागती मग वाटे । क्रियांचिये ॥ ५८ ॥
 आंधारीं अमंगु दिवा । आठवीं समर्थुं वोळवा ।
 तैसा प्रणयो जाणावा । कर्मारिणी ॥ ५९ ॥

तें सर्वादिकत्यें चित्तीं । तद्रूप घ्याऊनियां सुमति ।
 उच्चारेंही व्यक्ती । आणित्ती पुढती ॥ ३७० ॥
 म्हणती तद्रूपा ब्रह्मा तथा । फळेंसीं क्रिया इया ।
 तेचि होतु आम्हां भोगावया । कांहींचि नुरो ॥ ७१ ॥
 ऐसेनि तदात्मक ब्रह्म । तेथ उंगाणूनि कर्म ।
 आंग झाडिती न मम । येणें बोलें ॥ ७२ ॥
 आतां ओंकारें आवरिले । तत्कारें समर्पिलें ।
 इया रीती जया आलें । ब्रह्मत्व कर्मा ॥ ७३ ॥
 तें कर्म कीर ब्रह्माकारें । जालें तेणेंही न सरे ।
 जें करितेनसीं दुसरें । आहे म्हणौनि ॥ ७४ ॥
 मीठ आंगें जळीं विरे । परि क्षारस्ता घेगळी उरे ।
 तैसें कर्म ब्रह्माकारें । गमे तें द्वैत ॥ ७५ ॥
 आणि दुजें जंव जंव घडे । तंव तंव संसारमय जोडे ।
 हें देवो आपुलेनि तोंडें । घोलती वेदें ॥ ७६ ॥
 म्हणौनि परत्वं ब्रह्म असे । तें आत्मत्वं परियवसे ।
 सच्छब्द या रिणोद्देशें । ठेविला देवें ॥ ७७ ॥
 तरि ओंकारतत्कारीं । कर्म केलें जें ब्रह्मशरीरीं ।
 जें प्रशस्तादि बोलवरी । वाखाणिलें ॥ ७८ ॥
 प्रशस्तकर्मां तिये । सच्छब्दा चिनियोगु आहे ।
 तोचि आइका होये । तैसा सांगों ॥ ७९ ॥

सद्भावे साधुभावे च सादिन्येतत्प्रयुज्यते ।

प्रशस्ते कर्मणि तथा सच्छब्दः पार्थ युज्यते ॥ २६ ॥

तरि सच्छब्दें येणें । आट्टनि असंताचें नाणें ।

वाचिजे अव्यंगवाणें । सत्तेचें रूप ॥ ३८० ॥

जें सव तेंचि काळें देशें । होऊं नेणेचि अंतारिसें ।
 आपणपां आपण असे । अखंडित ॥ ८१ ॥
 हें विसर्तें जेतुलें आहे । तें असतपणें जें मोहे ।
 देखतां रूपीं सोये । लामे जयाची ॥ ८२ ॥
 तेणेंसीं प्रशस्त तें कर्म । जें जालें सर्वात्मक घट्ट ।
 देखिजे फलनि सम । ऐक्यबोधें ॥ ८३ ॥
 तरी ओंकारतत्कारें । जें कर्म दाखिलें ब्रह्माकारें ।
 तें गिळुनि होइजे एकसरें । सन्मात्राचि ॥ ८४ ॥
 वेसा हा अंतरंगु । सच्छब्दाचा विनियोगु ।
 जाणा म्हणे श्रीरंगु । मी ना म्हणें हो ॥ ८५ ॥
 ना मीचि जरी म्हणें । तरी श्रीरंगीं दुजें हेंचि उणें ।
 म्हणोनि हें बोलणें । देवाचेंचि ॥ ८६ ॥
 आतां आजिकीदी परी । सच्छब्दु हा अवधारीं ।
 सात्त्विक कर्मा करी । उपकारु जो ॥ ८७ ॥
 तरी सत्कर्म घागें । घालिलीं अधिकारबगें ।
 परी एकाधे कां आमें । दिणावती जें ॥ ८८ ॥
 तें उणें एके अवयवें । शरीर ठाके आघवें ।
 कां अंगदीना मांडावे । रयाची गती ॥ ८९ ॥
 सेसें एकेचि गुणेंबीज । सताचि परी असतपण ।
 कर्म घरी गा जाण । भिये येजे ॥ ९० ॥
 सेव्हां ओंकारतत्कारी । सावायिछा हा घांगी परी ।
 सच्छब्दु कर्मा करी । जीर्णोद्धारु ॥ ९१ ॥
 तें असतपण फेदी । आणि सद्भावाचिये रुडी ।
 निजसत्त्वाचिये प्रौढी । सच्छब्दु हा ॥ ९२ ॥

दिव्यौषध जैसें रोगिया । कां साधावो ये मंगलिया ।
 सच्छब्द कर्मा व्यंगलिया । तैसा जाण ॥ ९३ ॥
 अथवा कांहीं प्रमादें । कर्म आपुलिये मर्यादें ।
 खुकोनि पडे निषिद्धे । वाटे हन ॥ ९४ ॥
 चालतयाचि मार्गु सांढे । पाराखियाचि अखरें पडे ।
 राहाटीमार्जी न घडे । काइ काइ ॥ ९५ ॥
 म्हणौनि तैसी कर्मा । रामस्यें सांढे सीमा ।
 असाधुत्वाचिया दुर्नामा । येवो पाहे जें ॥ ९६ ॥
 तेथ गा हा सच्छब्द । येरां दोहींपरीस प्रबुद्ध ।
 प्रयोजिला करी साधु । कर्माते यया ॥ ९७ ॥
 लोहा परिसाची घृष्टी । वोहळा गंगेची भेटी ।
 कां मृता जैसी वृष्टि । पीयूषाची ॥ ९८ ॥
 पै असाधुकर्मा तैसा । सच्छब्दप्रयोगु वीरेशा ।
 हें असो गौरवुचि ऐसा । नामाचा यया ॥ ९९ ॥
 घेऊनि येथीचें वर्म । जे विचारिसी हे नाम ।
 ते केवळ हेंचि ब्रह्म । जाणसी तूं ॥ १०० ॥
 पाहें पां ओततसव पेसें । हें घोलणें तेथ नेतसे ।
 जेथूनि कां हें प्रकाशे । दृश्यजात ॥ १ ॥
 ते तंव निर्विशिष्ट । परब्रह्म चोखट ।
 तयाचें हें आतुवट । व्यंजक नाम ॥ २ ॥
 परि आश्रयो आकाशा । आकाशाचि कां जैसा ।
 या नामा नामीं आश्रयो तैसा । अमेदु असे ॥ ३ ॥
 उदयिला आकाशी । रवीचि रवीतें प्रकाशी ।
 हे नामव्याक्ति तैसी । ब्रह्मचि करी ॥ ४ ॥

यज्ञे तपसि दाने च स्थितिः सादिति चोच्यते ।

कर्म चैव तदर्थाय सादित्येवाभिधीयते ॥ २७ ॥

म्हणौनि इयक्षर हें नाम । नव्हे जाण केवळ ब्रह्म ।

यालागीं कर्म । जें जें कीजे ॥ ५ ॥

तें याग अथवा दानें । तपादिकेही गहनें ।

तियें निफजतु कां न्यूनं । होऊनि ठातु ॥ ६ ॥

परि परिसाचा चरकली । नाही चोखाकिडाची धोली ।

तेसीं बझीं अपितां केलीं । ब्रह्मचि होती ॥ ७ ॥

उणिचा पुरियाची परी । नुरेचि तेथ अवधारीं ।

नियडूं न येती सागरीं । जैसिया नदी ॥ ८ ॥

एवं पार्था तुजप्रती । ब्रह्मनामाची हे शक्ति ।

सांगितली उपपत्ति । बोलसा गा ॥ ९ ॥

आणि येकेकाहीं अक्षरा । वेगळवेगळा बीरा ।

विनियोगु नागरा । धोलिलों रीती ॥ १० ॥

एवं ऐसें सुमहिम । म्हणौनि हें ब्रह्मनाम ।

आतां जाणितलें कीं सुवर्म । राया सुवां ॥ ११ ॥

तरी येथूनियांचि अद्भ । उपलंघिली हो सर्वदा ।

जयाचें जालें बंधा । उरों नेदी ॥ १२ ॥

जिये कर्मी हा भयोगु । अनुष्ठिजे सद्भिन्नियोगु ।

तेथ अनुष्ठिला सांगु । वेदुचि तो ॥ १३ ॥

ना सांझुनि हे सोये । मोडुनि अद्भेची चाहे ।

दुरामहाची धाये । वाटऊनियां ॥ १४ ॥

मग अश्वमेध कोडीं कीजे । रत्नें भरौनि पृथ्वी दीजे ।

एकागुणींही तपिजे । तपसहस्रीं ॥ १५ ॥

जळाशयाचेनि नांवें । समुद्रही कीजती नवे ।
 परि किंबहुना आघवे । वृथाचि तें ॥ १६ ॥
 खडकावरी वर्षले । जैसें भस्मीं हवन केलें ।
 कां खेव दिधले । साडलिये ॥ १७ ॥
 ना तरि जैसे चढकणा । गगन हाणितलें अर्जुना ।

अश्रद्धया हुतं दत्त तपस्तप्तं कृतं च यत् ।

असदित्युच्यते पार्थ न च तत्प्रेत्य नो ब्रह्म ॥ १८ ॥

तैसा समारंभु सुणा । गेलाचि तो ॥ १८ ॥
 घाणा गाळिले गुंडे । तेथ तेल ना पेंढी जोडे ।
 तैसें दरिद्र तेवढें । ठेलेंचि आंगीं ॥ १९ ॥
 गांठीं धांधली खापरी । येथें अथवा पैलतीरीं ।
 न सरोनि जैसी मारी । उपवासीं गा ॥ १२० ॥
 तैसें कर्मजाते तेणें । नाहीं ऐहिकींचें भोगणें ।
 तेथ परत्र ते कवणें । अपेक्षावें ॥ ११ ॥
 म्हणौनि ब्रह्मनामश्रद्धा । सांझुनि कीजे जो धांदा ।
 हें असो सिणु नुसधा । दृष्टादृष्टीं तो ॥ १२ ॥
 ऐसें कलुषकरिकेसरी । त्रितापतिमिरतमारि ।
 श्रीघर वीरनरहरि । बोलिलें तेणें ॥ १३ ॥
 तेथ निजानंदा बहुवसा । मार्जी अर्जुनु तो सहसा ।
 हरपला चंद्र जैसा । चांदिणेनि ॥ १४ ॥
 अहो संघामु हा याणिया । मापें नाराचांचिया आणिया ।
 सृनि मांस घे मवाणिया । जीवितेंसी ॥ १५ ॥
 ऐसिया समयीं कर्कशे । भोगीजत स्वानंदराज्य कैसें ।
 आणि भाग्योदयो हा नसे । आणिके ठाई ॥ १६ ॥

संजयो म्हणे कौरवराया । गुणां रिझों ये रिपूचिया ।
 आणि गुरुही हा आमुचिया । सुखाचा येथ ॥ २७ ॥
 हा न पुसता हे गोठी । तरी देवो कां सोडिते गांठी ।
 तरी कैसेनि आम्हां भेटी । परमार्थेंसी ॥ २८ ॥
 होतों अज्ञानाच्या आंधारां । बोलंतीत जन्मदाहरा ।
 ते आत्मप्रकशमंदिरा । आंतु आणिलों ॥ २९ ॥
 येवढा आम्हां तुम्हां थोर । केला येणें उपकार ।
 म्हणोनि हा व्याससहोदर । गुरुतें होय ॥ ३० ॥
 तेविचि संजयो म्हणे चिर्ती । हा अतिशयो या वृपती ।
 खुपैल म्हणौनि किती । बोलत असों ॥ ३१ ॥
 पेसी हे धोली सांडिली । मग येरीचि गोठी आदरिली ।
 जे पार्थ कां पुसिली । श्रीकृष्णातें ॥ ३२ ॥
 याचें जैसे कां करणें । तैसें भीही करीन बोलणें ।
 ऐकिजो ज्ञानदेवो म्हणे । निवृत्तीचा ॥ ३३ ॥

इति धीमद्भगवद्गीतायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे धृष्टात्रय-
 विभागयोगो नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

ॐ नमो भगवते, वासुदेवाय

श्रीज्ञानेश्वरी

—ॐ—
अध्याय अठरावा

जयजय देव निर्मल । निजजनाखिलमंगल ।
जन्मजराजलदजाल । प्रभंजन ॥ १ ॥
जयजय देव प्रबल । विदळितामंगलकुल ।
निगमागमद्रुमफल । फलप्रद ॥ २ ॥
जयजय देव सकल । विगतविषयघातल ।
फलितकाळकौतूहल । फलातीत ॥ ३ ॥
जयजय देव निश्चल । खलितचित्तपानतुंदिल ।
जगदुन्मीलनाविरल । केलिप्रिय ॥ ४ ॥
जयजय देव निष्कल । स्फुरदमंदांनंदबहल ।
नित्यनिरस्ताखिलमल । मूढमूढ ॥ ५ ॥
जयजय देव स्वप्रभ । जगदंबुदगर्मनम ।
भुवनोद्भवार्भस्तंभ । भवध्वंस ॥ ६ ॥
जयजय देव विशुद्ध । विदुष्योद्यानद्विरद ।
शमदममदनमदभेद । दयार्णव ॥ ७ ॥
जयजय देवैकरूप । अतिकृतकंदर्पसर्पदर्प ।
भक्तभावभवनदीप । तापापह ॥ ८ ॥
जयजय देव अद्वितीय । परिणतोपरमैकप्रिय ।
निजजनजित भजनीय । मायागम्य ॥ ९ ॥

जयजय देव श्रीगुरो । अकल्पनाप्यकल्पतरो ।
 स्वसंविद्ब्रह्मबीजप्ररो- । हृणायनी ॥ १० ॥
 हूं काय एकैक ऐसेसैं । नानापरिभाषावशें ।
 स्तोत्र करूं तुजदोसैं । निर्विशेषा ॥ ११ ॥
 जिहीं विशेषणीं विशेषिजे । तें दृश्य नद्वे रूप तुजें ।
 हूं जाणें मी म्हणोनि लाजें । चानणां इहीं ॥ १२ ॥
 परी मर्यादेचा सागर । हा तंवचि तया डंगर ।
 जंव न देखे सुधाकर । उदया आला ॥ १३ ॥
 सोमकांतु निजनिर्झरीं । चंद्रा अर्घ्यादिक न करी ।
 तें तोचि अवधारीं । करवी कीं जी ॥ १४ ॥
 नेणो कैसीं घसंतसंगें । अवचितिया वृक्षाचीं अंगें ।
 फुटती तें तयाहिजोगें । धरणें नोहे ॥ १५ ॥
 पद्मिनी रविकिरण । लाहे मग लाजें कथण ।
 कां जळें शिवतलें लवण । आंग भुले ॥ १६ ॥
 तैसा तूतें जेथ मी स्मरें । तेथ मीपण मी विसरें ।
 मग जांकळिला हेंकरें । वृष्टु जैसा ॥ १७ ॥
 मज तुवां जी केलें तैसें । माझें मीपण दवडूनि देशें ।
 स्तुतिमिपेंच पां पिसें । बांधले वाचे ॥ १८ ॥
 ना पन्हवीं तरी आठवी । राहोनि स्तुति जें करावी ।
 तें गुणागुनिया घरावी । सरोमरी कीं ॥ १९ ॥
 तरी तूं जी एकरसाचें लिंग । केविं कळूं गुणागुणीं विभाग ।
 मोतीं फोडोनि सांघितां चांग । कीं तैसेचि मलें ॥ २० ॥
 आणि घाप तूं माय । इहीं बोलीं ना स्तुति होय ।
 डिमोपाधिक आहे । विटालु तेथें ॥ २१ ॥

जी जालेनि पादुकें आलें । तें गोसावीपण केविं बोलें ।
 ऐसें उपाधी उशिडलें । काय वर्णू ॥ २२ ॥
 जरी आत्मा तूं एकसरा । हेंही म्हणतां वातारा ।
 तरी आंतुल तूं बाहेरा । घापतासी ॥ २३ ॥
 म्हणूनि सत्यचि तुजलार्गी । स्तुति न देखों जी जर्गी ।
 मौनावांचूनि लेणें आंगी । सुसीना मा ॥ २४ ॥
 स्तुति कांहीं न बोलणें । पूजा कांहीं न करणें ।
 सन्निधी कांहीं न होणें । तुझ्या ठार्यी ॥ २५ ॥
 तरी जितलें जैसें भुली । पिसें आलापु घाली ।
 तैसें घानूं तें माउली । उपहासावें तुवां ॥ २६ ॥
 आतां गीतार्याची मुक्तमुदी । लावीं माझिये वागवृद्धी ।
 जे माने हे समासवीं । सज्जनांघां ॥ २७ ॥
 तेथ म्हणितलें श्रीनिवृत्ती । नको हें पुढतपुढती ।
 परिसीं लोहा घुष्टी किती । वेळवेळां कीजे गा ॥ २८ ॥
 तंव विनवी ज्ञानदेवो । म्हणे हो कां जी पसावो ।
 तरी अवधान देतु देवो । मंथा आतां ॥ २९ ॥
 जी गीतारत्नप्रासादाचा । कळसु अर्थचिंतामणीचा ।
 सर्व गीतादर्शनाचा । पाढाऊ जो ॥ ३० ॥
 लोकीं तरी आथी ऐसें । जे दुखनि कळसु दिसे ।
 आणि भेटीचि हातवसे । देवतेची तिये ॥ ३१ ॥
 तैसेंचि एयही आहे । जे एकेंचि येणें अध्यायें ।
 आध्याचि दृष्ट होये । गीतागमु हा ॥ ३२ ॥
 मी कळसु याचि कारणें । अठरावा अध्यायो म्हणें ।
 उवाइला बादरायणें । गीताप्रासादा ॥ ३३ ॥
 नोहे कळसापरतें कांहीं । प्रासादी काम नाही ।
 तें सांगतसे गीता ही । संपलेपणें ॥ ३४ ॥

व्यासु सहजें सूत्री बळी । तेणें निगमरत्नाचळी ।
 उपनिषदार्थाची माळी । मार्जी खांडिली ॥ ३५ ॥
 तेथ त्रिवर्गाचा अणुआरु । आंडऊ निघाला जो अपारु ।
 तो महाभारतशाकारु । भोंवता केला ॥ ३६ ॥
 मार्जी आत्मज्ञानाचें एकवट । दळ्यावें झाडूनि चोखट ।
 घडिलें पार्थवैकुण्ठ । संवादकुसरी ॥ ३७ ॥
 निवृत्तिसूत्र सोडवणिया । सर्व शास्त्रार्थ पुरवणिया ।
 आवो साधिला मांडणिया । मोक्षरेखेचा ॥ ३८ ॥
 ऐसेनि करितां उमारा । पंधरा अध्यायांत पंधरा ।
 भूमी निर्वाळलिया पुरा । प्रासादु जादला ॥ ३९ ॥
 उपरि सोळावा अध्यायो । तो प्रीवघट्टेचा आवो ।
 सप्तदशु सोचि ठावो । पडघाणिये ॥ ४० ॥
 तयाहीवरी अष्टादशु । तो अपैसा मांडला कळसु ।
 उपरि गीतादिर्की व्यासु । ध्वजे लागला ॥ ४१ ॥
 म्हणोनि मागील जे अध्याये । ते चढते भूमीचे आये ।
 तयांचें पुरें दाविताहे । आपुलां आंगीं ॥ ४२ ॥
 जालया कामा नाहीं चोरी । ते कळसें होय उजरी ।
 तेवि अष्टादशु विवरी । साद्यंत गीता ॥ ४३ ॥
 ऐसा व्यासें विंदाणियें । गीताप्रासादु सोडवणिये ।
 आण्णि राखिले प्राणिये । नानापरी ॥ ४४ ॥
 एक प्रदक्षिणा जपाचिया । बाहिरौनि करिती यया ।
 एक ते श्रवणमिपें छाया । सोचिती ययाची ॥ ४५ ॥
 एक ते अवधानाचा पुरा । विडोपाउड भीतरां ।
 घेऊनि रिघती गामारां । अर्यज्ञानाचा ॥ ४६ ॥

ते निजबोधे उराउरी । भेटती आत्मया श्रीहरी ।
 परी मोक्षप्राप्तार्थी सरी । सर्वाही आथी ॥ ४७ ॥
 समर्थोचिये पक्तिमोजने । तळिल्या धरिल्या एकचि पक्रावें
 तेवीं श्रयणें अर्थें पढणें । मोक्षुचि लाभे ॥ ४८ ॥
 पेसा गीता वैष्णवप्रासादु । अठरावा अध्याय कळसु विशदु ।
 म्यां म्हणितला ह्या मेदु । जाणोनियां ॥ ४९ ॥
 आतां सप्तदशापाठां । अध्याय कैसेनि उठी ।
 तो संबधु सांगों दिठी । दिसे तैसा ॥ ५० ॥
 कां गगायमुनाउवक । बोधवर्गे वेगळीक ।
 दारी होऊनि एक । पाणीपणें ॥ ५१ ॥
 न मोदतां दोन्ही आकार । घडिलें एक दारीर ।
 हें अर्धनारीनटेश्वर । रूपी दिसे ॥ ५२ ॥
 ना ना घाटली दिवसें । कळा विंवीं पेसे ।
 परि सिनानें छेवे जैसे । चंद्रीं नार्हीं ॥ ५३ ॥
 तैसीं सिनानीं चारी पवें । श्लोक तो श्लोकावच्छेदें ।
 अध्यायो अध्यायमेवें । गमे कीर ॥ ५४ ॥
 परी प्रमेयाची उजरी । आनान रूप न धरी ।
 नाना रत्नमणीं वारी । एकचि जैसी ॥ ५५ ॥
 मोतियें मिळोनि घालुचें । एकायळीचा पाडु आदे ।
 परी शोभे रूप होये । एकचि तेथ ॥ ५६ ॥
 फुलां फुलसरां छेव चढे । द्रुती दुजी अंगुळी न पढे ।
 श्लोक अध्याय तेणें पाहें । जाणाये हे ॥ ५७ ॥
 सातें शतें श्लोक । अध्यायां अठरांने छेव ।
 परी देवो घोलिले एक । जें दुजें नार्हीं ॥ ५८ ॥
 आणि म्यांही न सादुनि ते सोये । ग्रंथव्यक्ति केली आदे ।
 प्रस्तुत तेजें निर्वाहें । निरूपण आदका ॥ ५९ ॥

तरी सतरावा अध्यावो । पावतां पुरता ठावो ।
जे संपता श्लोकीं देवो । बोलिले ऐसं ॥ ६० ॥
अर्जुना ब्रह्मनामाचांविर्ली । बुद्धि सांझुनि आस्तिकी ।
कर्म कीजती तितुकीं । असंतें होती ॥ ६१ ॥
हा ऐकोनि देवाचा बोलु । अर्जुना आला बोलु ।
म्हणे कर्मनिष्ठां मळु । ठेविला देखो ॥ ६२ ॥
तो अज्ञानांभु तंव घापुढा । ईश्वरुचि न देखे एवढा ।
तेथ नांव एक पुढां । कां सुझे त्या ॥ ६३ ॥
आणि रजतमें दोन्ही । गेलियावीण श्रद्धा सानी ।
ते कां लागे अभिधानीं । ब्रह्माचिये ॥ ६४ ॥
मग कोता खंय देणें । धर्तरीवरील धायणें ।
सांढीं पडे खेळयणें । नागिणीचें तें ॥ ६५ ॥
तैसीं कर्म दुयाडें । त्यांहि जन्मांतराचिकडे ।
दुर्मेट्याचे येवढे । कर्मांमार्जी ॥ ६६ ॥
ना विपायें हें उजु होये । तरी ज्ञानाची योग्यता लाहे ।
एव्हयीं येणेंचि जाये । निरयालया ॥ ६७ ॥
कर्मी हा ठायवरी । आहाती बहुश अवसर ।
आतां कर्मठां कै धारी । मोक्षाची हे ॥ ६८ ॥
तरी फिटो कर्माचा पांगु । कीजो अवघाचि त्यागु ।
आदरीं जो अव्यंगु । संन्यासु हा ॥ ६९ ॥
कर्मबाधेची कहाँ । जेय भयाची गोठी नाहीं ।
तें आत्मज्ञान जिद्दीं । स्वार्थीन होय ॥ ७० ॥

ज्ञानाचे आवाहनमत्र । जें ज्ञानपिकते सुक्षेत्र ।
 ज्ञान आकर्षिते सूत्र- । तंतु जे कां ॥ ७१ ॥
 ते दोनी संन्यास त्याग । अनुष्ठानि सुटे जग ।
 तरी हेचि आतां चांग । व्यक्त पुसों ॥ ७२ ॥
 ऐसैं म्हणोनि पार्थे । त्यागसंन्यासव्यवस्थे ।
 रूप होआवया जेथें । प्रभु केला ॥ ७३ ॥
 तेथ प्रत्युत्तरें घाली । श्रीकृष्णे जे चावळिली ।
 तथा व्यक्ति जाली । अष्टादशा ॥ ७४ ॥
 शर्व जन्मजनकभावे । अध्यायो अध्यायातें प्रसवे ।
 आतां पेका घरवें । पुसिले जें ॥ ७५ ॥
 तरि पांडुकुमरे तेणें । देवाचें सरतें घोलणें ।
 जाणोनि अंत करणें । काणी घेतली ॥ ७६ ॥
 गन्धर्वी तस्यविषयीं मला । तो निश्चितु असे कीर जादला ।
 परी देवो राहो उगला । तें साहायेना ॥ ७७ ॥
 चरस धालयाही घरी । घेनु न वचाची दुरी ।
 अनन्य प्रीतीची परी । पेसी आहे ॥ ७८ ॥
 तेणें काजवीणही घोलायें । ते देखिलें तरी पाहायें ।
 भोगितां घाट दुणावे । पदियेंताठार्यो ॥ ७९ ॥
 पेसी प्रेमाची हे जाती । आणि पार्थ तंव तेचि मूर्ति ।
 म्हणूनि करूं लाहे खती । उगेपणाची ॥ ८० ॥
 आणि संवादाचेनि मिपें । जे अव्यवहारी वस्तु असे ।
 ते भोगिजे कीं जैसैं । आरिस्तां रूप ॥ ८१ ॥
 मग संवाद तोही पारुखे । तरी भोगितां भोगणें थोके ।
 तें कां साहायेळ सुखें । लांचावलेया ॥ ८२ ॥

तरी कोणा कर्माचें फळ । सांढिजे कोण कर्म केवळ ।
 हेंही सांगों विवळ । चित्त दे पां ॥ ९३ ॥
 तरी आपैसीं दांगें ढोंगर । झाडें लागती अपार ।
 तैसें लांबे राजागर । नुठिती ते ॥ ९४ ॥
 न पेरितां सेंध तृणें । उठती तैसें साळीचें होणें ।
 नाहीं गा रावाउणें । जियापरी ॥ ९५ ॥
 कां अंग जाहलें सहजें । परीं लेणें उद्यमें कीजे ।
 नदी आपैसीं आपादिजे । विहिरी जेवीं ॥ ९६ ॥
 तैसें नित्य नैमित्तिक । कर्म होय स्वामाधिक ।
 परीं न कामितां कामिक । न निफजे जें ॥ ९७ ॥

श्रीभगवानुवाच—

कान्य नां कर्मणां न्यासं संन्यासं कवयो विदुः ।
 सर्वकर्मफलत्यागं प्राहुस्त्यागं विचक्षणाः ॥ २ ॥

कां कामनेचेचि दळवाडें । जें उभारावया घडे ।
 अश्वमेधादिक फुडे । याग जेथ ॥ ९८ ॥
 वापी कूप आराम । अग्रहारें हन महामाम ।
 आणीकही नानासंभ्रम । व्रतांचे ते ॥ ९९ ॥
 ऐसें श्वापूत सकळ । जया कामनां एक मूळ ।
 जें केलें भोगवी फळ । बांधोनियां ॥ १०० ॥
 देहाचिया गांवा आलिया । जन्ममृत्यूचिया सोहळेयां ।
 ना म्हणों घनंजया । जियापरी ॥ १ ॥
 कां ललार्तीचें लिहिलें । न मोडे गा कांहीं केलें ।
 काळेगोरेपण धुतलें । फिटों नेणे ॥ २ ॥

केलें काम्य कर्म तैसैं । फळ भोगावया धरणें वैसे ।
 न फेडितां ऋण जैसे । योसंडीना ॥ ३ ॥
 कां कामनाही न करितां । अवसांत धडे पांडुसुता ।
 तरी वायकांडेत झुंझता । लागे जैसे ॥ ४ ॥
 गूळ नेणतां तोंडीं । घातला देचि मोठी ।
 आगी मानूनि राखोंढी । चेपिला पोळी ॥ ५ ॥
 काम्यकर्पी हें एक । सामर्थ्य आधी स्वाभाविक ।
 म्हणोनि नको कौतुक । मुमुक्षु एव ॥ ६ ॥
 किंबहुना पार्या ऐसैं । जें काम्यकर्म गा असे ।
 तें त्यजिजे विष जैसे । योकूनिया ॥ ७ ॥
 मग तथा त्यागातें जगीं । संन्यासु ऐसया भंगी ।
 मोलिजे अंतरंगीं । सूर्यद्रष्टा ॥ ८ ॥
 हें काम्यकर्म सांठणें । तें कामनेतेंचि उपटणें ।
 द्रव्यत्यागें दवटणें । जैसे भय ॥ ९ ॥
 आणि सोमसूर्यभटणें । येऊनि करावित्ती पार्षणें ।
 कां मातापितरभरणें । अंकितं जे दिवस ॥ ११० ॥
 अथवा अतिथि हून पाये । हें ऐसैसैं पडे जें करावें ।
 तें तें कर्म जाणावें । नैमित्तिक या ॥ ११ ॥
 यार्धिया क्षोभे गगन । यसंतें बुणावे घन ।
 वेदा शृंगारी यौवन— । दशा जैसे ॥ १२ ॥
 कां सोमकांत सोमें पघळे । सूर्ये कांकती कमळें ।
 एव असे तेंचि पाहशळे । आन नये ॥ १३ ॥
 तैसैं नित्य जें कां कर्म । तेंचि निमित्ताचे लाहे नियम ।
 एव उंचावे तेणें नाम । नैमित्तिक होय ॥ १४ ॥

आणि सायंप्रातर्मध्यान्हों । जें कां करणीय प्रतिविनीं ।
 परि दृष्टि जैसी लोचनीं । अधिक नोहे ॥ १५ ॥
 कां नापादितां गती । चरणीं जैसी आर्या ।
 ना तरी ते दीप्ति । दीपविचीं ॥ १६ ॥
 वासु नेदितां जैसे । चदनीं सौरभ्य असे ।
 अधिकाराचें तैसें । रूपाचि जें ॥ १७ ॥
 नित्य कर्म ऐसें जनीं । पार्था बोलिजे ते हे मानीं ।
 एव नित्य नैमित्तिक दोन्ही । दाविलीं तुज ॥ १८ ॥
 हेंचि नित्य नैमित्तिक । अनुप्रेय आवश्यक ।
 म्हणोनि म्हणो पाहती एक । चांद चयातें ॥ १९ ॥
 परी भोजनीं जैसें होये । तृप्ति लाभे मूळ जाये ।
 तैसें नित्यनैमित्तिकीं आहे । सर्वांगीं फळ ॥ २० ॥
 कीढें आगिटां पडे । तरी मळु तुढे घानीं चढे ।
 यया कर्मा तया सांगटें । फळ जाणावें ॥ २१ ॥
 जे प्रत्यवाय तव गळे । स्वाधिकार थाडुवे उजळे ।
 तेथ दातोफळिया मिळे । सद्गतीसी ॥ २२ ॥
 येवढेवरी दिसाळ । नित्यनैमित्तिकीं आहे फळ ।
 परी त त्याजिज मूळ— । नक्षत्रीं जैसें ॥ २३ ॥
 एता पिके आघरी । तंव चूत वाधे पालवी ।
 मग हात न लावित माघवी । सोडुनि घाली ॥ २४ ॥
 तैसी नोलांदितां कर्मरेण । चित्त वीजे नित्यनैमित्तिका ।
 पाठीं फळा कीजे अशेण । चांताचे घानीं ॥ २५ ॥
 यया कर्मफळत्यागातें । त्यागु म्हणती पें जाणते ।
 एवं त्याग संन्यास तूतें । परिसयिले ॥ २६ ॥

हा संन्यासु जै संभवे । तें काम्य वाधूं न पवे ।
 निषिद्ध तंव स्वभावें । निषेधें गेलें ॥ २७ ॥
 आणि नित्यादिक जै असे । तें येणें फळत्यागें नासे ।
 शिर लोटलिया जैसं । येर आंग ॥ २८ ॥
 मग सस्य फळपाकांत । तैसैं निमालिया कर्मजात ।
 आत्मज्ञान गिंवसित । अपैसैं ये ॥ २९ ॥
 पेशिया निगुती दोनी । त्यागसंन्यासअनुष्ठानीं ।
 पडले गा आत्मज्ञानीं । वांधती पादु ॥ ३० ॥
 ना तरी हे निगुती चुके । मग त्यागु कीजे हाततुकें ।
 तें कांहीं न त्यजे अधिकें । गोंवीचि पडे ॥ ३१ ॥
 जें औषध व्याधी अनोळख । तें घेतलिया परतें विख ।
 कां अन्न न मानितां भूक । मारीना काई ॥ ३२ ॥
 म्हणोनि त्याज्य जें नष्टे । तेथ त्यागातें न सुवावें ।
 त्याज्यालागीं नोद्दावें । लोभापरा ॥ ३३ ॥
 चुकलिया त्यागाचें वेंझें । केला सर्वत्यागुही होय चोझें ।
 निषिद्धेसीं सर्वत्र जुंझे । धीतरागां ॥ ३४ ॥
 त्याज्यं दोषवदित्येके कर्मप्राहुर्मनीषिणः ।
 यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्यमिति चापरे ॥ ३ ॥
 एकां फळाभिलाष न ठेके । ते कर्मातें म्हणती बंधकें ।
 जैसैं आपण नम्र मांडकें । जगातें म्हणे ॥ ३५ ॥
 कां जिह्वालंपट रोगिया । असें दूषी धनजया ।
 आंगा न रुसे कोढिया । मासिया कोपे ॥ ३६ ॥
 तैसैं फळकामदुर्बळ । म्हणती कर्मचि किडोळ ।
 मग निर्णयो देती केघळ । त्यजावें ऐसा ॥ ३७ ॥

एक म्हणती यागादिक । करावेचि आवश्यक ।
 जे हेंवांचौनि शोधक । आन नाही ॥ ३८ ॥
 मनशुद्धीच्या मार्गी । जें विजयी व्हावें वेगीं ।
 तें कर्मसंघट्टालागीं । आळसु न कीजे ॥ ३९ ॥
 मांगार आथी शोधावें । तरी आगी जेव्हां नुवगावें ।
 कां दर्पणालागीं सांचावें । अधिक रज ॥ ४० ॥
 नाना चरित्रे चोख होआवीं । ऐसें आथी जरी जीवीं ।
 तरी संवदर्णा न मानावी । मलिन जैसी ॥ ४१ ॥
 तैसीं कर्म फेडाकारें । म्हणोनि न न्यावीं अत्हेरें ।
 कां अन्न छामे अरुवारें । रांधितियेउणें ॥ ४२ ॥
 इहीं इहीं गा शब्दां । एक कर्मां बांधविती घुद्धी ।
 पेसा त्यागु विसंवादीं । पडोनि ठेल ॥ ४३ ॥
 तरी विसंवाडु तो फिटें । त्यागाचा निश्चयो भेटे ।
 तैसें चोळो गोमटें । अवधान देई ॥ ४४ ॥

निश्चयं गृणु मे तत्र त्यागे भरतसत्तम ।

त्यागो हि दुष्कल्प्याय त्रिविधः संप्रकीर्तितः ॥ १ ॥

तरी त्यागु पथें पाहवा । त्रिविधु पैं जाणावा ।
 तया त्रिविधाही घरया । विभाग करूं ॥ ४५ ॥
 त्यागाचे तीनही प्रकार । कीजती जरी गोचर ।
 तरी तूं इत्यर्याचें सार । इतुलें जाण ॥ ४६ ॥
 मज सर्वज्ञाचिये घुद्धी । जें आळोट माने त्रिशुद्धी ।
 निश्चयतत्त्व आर्धी । अयधारीं पां ॥ ४७ ॥
 तरी आपुलिये सोडवणें । जो मुमुक्षु जागों म्हणे ।
 तया सर्वस्ये करणें । हेंचि एक ॥ ४८ ॥

१ कर्मस्त्री पदोक्तिः, २ पदविनोदः, ३ नाजूक, ४ राधन केत्यावाचन.

यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्यं कार्यमेव तत् ।

यज्ञो दानं तपश्चैव पावनानि मनीषिणाम् ॥ ५ ॥

जियें यज्ञदानतपादिकें । हयें कर्म आवश्यकें ।

तियें न सांडावीं पांथिकें । पाउलें जैसी ॥ ४९ ॥

हारपलें न देखिजे । तंव तयाचा मागु न सांडिजे ।

कां तुप्त न होतां न लोटिजे । माणें जेवीं ॥ १५० ॥

नाव धडी न पवतां । न खांडिजे केळी न फळतां ।

कां ठेविलें न दिसतां । दीपु जैसा ॥ ५१ ॥

तैसी आत्मज्ञानविखीं । जंव निश्चिती नाहीं निकी ।

तंव नोदायें यागादिकीं । उदासीन ॥ ५२ ॥

तरा स्वाधिकारानुरूपें । तियें यज्ञदानें तपें ।

अनुग्राहींचि साक्षेपें । अधिकेंवर ॥ ५३ ॥

जें चालणें वेगावत जाये । तो येगु बैसादयाचि होये ।

तैसा कर्मातिशयो आहे । नैऋत्यालार्गी ॥ ५४ ॥

अधिकें जंव जंव औपधी- । सेवनेची मांडी बांधी ।

तंव तंव मुकिजे व्याधी । तयाचिये ॥ ५५ ॥

तैसीं कर्म हातोपार्ती । जें कीजती यथानिगुती ।

तें रजतमें झडती । झाडा देउनी ॥ ५६ ॥

कां पांटोवार्ती पुटें । मांगारा खारु देणें घटे ।

तें कीड झडकरी तुटे । निर्व्याज होय ॥ ५७ ॥

तैसं निष्ठा केलें कर्म । तें झाडी करुनि रजतम ।

सत्यशुद्धीचें धाम । डोळां दावी ॥ ५८ ॥

म्हणोनियां धनंजया । सत्यशुद्धी गिंवसीतया ।

तीर्थाचिया सौवाया । आलीं कर्म ॥ ५९ ॥

तीर्थे वाह्यमल्लु क्षाळे । कर्म अम्यंतर उजळे ।
 एवं तीर्थे जाण निर्मळें । सत्कर्मचि ॥ १६० ॥
 वृषार्ता मरुदेशी । झळे अमृतें वोळलीं जैसीं ।
 कीं अंधालागीं डोळयांसीं । सूर्य आला ॥ ६१ ॥
 घुदतया नदीच धाविल्ली । पदतया पृथ्वीच कळवळिल्ली
 निमतया मृत्यूनें दिधली । आयुष्यवृद्धि ॥ ६२ ॥
 तैसें कर्म कर्मबद्धता । मुमुक्षु सोडविले पांडुसुता ।
 जैसा रसरती मरतां । राखिला विषें ॥ ६३ ॥
 तैसीं एके हातवाटिया । कर्म कीजती घनंजया ।
 धंघकेंचि सोडवायया । मुरयें होती ॥ ६४ ॥
 आतां तेचि हातवटी । तुज सांगां गोमटी ।
 जया कर्मातें किरीटी । कर्मचि रुसे ॥ ६५ ॥

एतान्यपि तु कर्माणि संगं त्यक्त्वा फलानि च ।
 कर्तव्यानीति मे पार्थ निश्चितं मतमुत्तमम् ॥ ६ ॥

तरी मदायागप्रमुखें । कर्म निफजतांही अचुकें ।
 कर्तव्याचें न ठाके । कुंजणें आंगीं ॥ ६६ ॥
 जो मोलें तीर्था जाये । तया मी यात्रा करितु आहे ।
 येसिये म्हाय्यतेचा नोदे । तोणु जीवीं ॥ ६७ ॥
 कां मुदा समर्थाचिया । जो एकवटु झोवि राया ।
 तो मी जिणता येसिया । न येचि मर्चा ॥ ६८ ॥
 जो कांसे लागोनि तरें । तया पोदती उमीं नुरे ।
 पुढोदितु नाविष्करे । दातेपणें ॥ ६९ ॥
 तैसें कर्तव्य अहंकारें । नेपोनि यथाअयसरें ।
 इत्यजातार्थें मोदरें । सारिजती ॥ १७० ॥

केल्या कर्मा पांडवा । जो आधी फळाचा यावा ।
 तया मोहरा हों नेदावा । मनोरथ ॥ ७१ ॥
 आधींचि फळीं आसतुटिया । कर्म आरंभाची धनंजया ।
 पराचें वाळ घांया । पाहिजे जैसं ॥ ७२ ॥
 पिंपरुवांचिया आशत । न शिंपिजे पिंपळु जैसा ।
 तैसिया फळनिराशा । कीजती कर्म ॥ ७३ ॥
 सांड्हाणि दुधाची टकळी । गोंवारी गांयगोधनं घेंटाळी ।
 किंवहुना कर्मफळीं । तैसं कीजे ॥ ७४ ॥
 ऐसी हे हातयटी । घेऊनि जे क्रिया उठी ।
 आपणा आपुलिया गांठी । लाहेचि तो ॥ ७५ ॥
 म्हणोनि फळीं लागु । सांडोनि देहसंगु ।
 कर्म करावीं हा चांगु । निरोपु माझा ॥ ७६ ॥
 जो जीयबंधें शिणला । सुटके जाचे आयला ।
 तेणें पुढतपुढती या धोला । आन न कीजे ॥ ७७ ॥

नियतस्य तु संन्यासः कर्मणो नोपपद्यते ।

मोहात्तस्य परित्यागस्तामसः परिकीर्तितः ॥ ७ ॥

ना तरी आंधाराचेनि रोखें । जैसीं डोळां रोंविजती नखें ।
 तैसा कर्मद्वेषें अशेखें । कर्मचि सांडी ॥ ७८ ॥
 तयाचें जें कर्म सांडणें । तें तामस पैं मी म्हणें ।
 शिसाराचां रागें लोटणें । शिरचि जैसं ॥ ७९ ॥
 हां गा मार्गु दुवाडु होये । तरी निस्तारितील पाये ।
 कीं तेचि खांडणें आहे । मार्गापराधें ॥ ८० ॥

भुकेलियापुढें अत्त । हो कां भलतैसें ऊन्ह ।
 तरी बुद्धी न घेतां लंघन । माणें पापरां ह्याल्या ॥ ८१ ॥
 तैसा कर्माचा बाधु कर्म । निस्तारिजे करितेनि वर्म ।
 हें तामसु नेणें भ्रमें । माजाविला ॥ ८२ ॥
 की स्वभावं आलें विभागा । तें कर्मचि घोसंडी पै गा ।
 तरी झणे आतळ त्यागा । तामसा तथा ॥ ८३ ॥

दुःखमित्येव यत्कर्म फायकृशमयात्पजेत् ।

स कृत्वा राजस त्यागं नैव त्यागफलं लभेत् ॥ ८ ॥

अथवा स्वाधिकाः बुद्धे । आपुलें विहितही सुझे ।
 परी करितया उमजे । निर्वैरपणा ॥ ८४ ॥
 जे कर्माची पेलीकड । नावेक दिसे दुचाड ।
 जे बाह्यतिथे वेळे जड । शिंदोरी जैसी ॥ ८५ ॥
 जेसा निंव जिमे कडबडु । हिरडा पहिले तुरडु ।
 तैसा कर्मा पेल सेवडु । खणुंवाळा होय ॥ ८६ ॥
 कां घेनु दुचाडशिग । शिवतीये अद्वय आंग ।
 भोजनसुख महाम । पाकु करितां ॥ ८७ ॥
 तैसें पुढतपुढती कर्म । आरंभींच अतिविषम ।
 म्हणोनि तो तें श्रम । करितां मानी ॥ ८८ ॥
 पणुंवीं विहितत्ये मांडी । परी घालितां असुरवाडी ।
 तेथ पोळला ऐसा सांडी । आदरिलेंही ॥ ८९ ॥
 म्हणे वस्तु वेदासारिखी । आली घडुतीं माग्यविशेखी ।
 भा जाबु कां कर्माविकी । पापिया जैसा ॥ ९० ॥
 केले कर्मा जें घावें । ते झणें मज होआवें ।
 आजि भोगू ना कां वरवे । हातिचे भोग ॥ ९१ ॥

पेसा शरीराचिया कुशा—। जेणें कर्म वीरेशा ।
 सांडी तो परिचेसा । राजसु त्यागु ॥ ९१ ॥
 पन्हवीं तेथही कर्म सांडे । परी तथा त्यागफल न जोडे
 जैसैं उतलें आगीं पडे । तें न लगोचि होमा ॥ ९२ ॥
 कां बुडोनि प्राण गेले । ते अर्धोवर्का निमाले ।
 हें म्हणों नये जाहलें । दुर्मरणचि ॥ ९३ ॥
 तैसैं देहाचेनि लोभें । जेणें कर्मा पाणी सुभे ।
 तेणें साच न लभे । त्यागाचें फळ ॥ ९४ ॥
 किंवहुना आपुलें । जें ज्ञान होय उदया आलें ।
 तें नक्षत्रातें पाहलें । गिळी जैसैं ॥ ९५ ॥
 तैशा सकारण क्रिया । हारपती धनंजया ।
 तो कर्मत्यागु ये जया । मोक्षफळासी ॥ ९६ ॥
 तें मोक्षफल अज्ञाना । त्यागिया नाहीं अर्जुना ।
 म्हणोनि तो त्यागु न माना । राजसु जो ॥ ९७ ॥
 तरी कोणे पां पथ त्यागें । तें मोक्षफल घर रिघे ।
 हेंही आइक प्रसंगें । बोलिजेल ॥ ९८ ॥

कार्यमित्येव यत्कर्म नियतं क्रियतेऽर्जुन ।

संगं त्यक्त्वा फलं चैव स त्यागः सात्त्विको मतः ॥ ९९ ॥

तरी स्वाधिकाराचेनि नावें । जें वांटिया आलें स्वभावं ।
 तें आचरे विधिगौरवें । शृंगारोनि ॥ १०० ॥
 परी हें मी करितु असैं । पेसा आठवु त्यजी मानसैं ।
 तैसैंचि पाणी दे आशे । फळाचिये ॥ १०१ ॥
 पैं अवज्ञा आणि कामना । मातेच्या ठायीं अर्जुना ।
 केलिया दोनी पंतना । हेतु होती ॥ १०२ ॥

तरी दोन्ही रें त्यजावीं । मग माताचि ते भजावी ।
 चांचूनि मुखालागीं वाळावी । गायचि सगळी ॥ ३ ॥
 आवडतियेही फळीं । असारें साली आंठोळी ।
 त्यासाठीं अवगळी । फळातें कोणही ॥ ४ ॥
 तैसा कर्तृत्वाचा मडु । आणि कर्मफळाचा आस्वादु ।
 या दोर्हीचें नांव वंधु । कर्माचा कीं ॥ ५ ॥
 तरी या दोर्हीच्या विखीं । जैसा दापु नातळे लेंकी ।
 तैसा हों न शके दुःखी । विहिता क्रिया ॥ ६ ॥
 हा तो त्याग तखरु । जो गा मोक्षफलें ये थोरु ।
 सात्त्विक ऐसा दगरु । यासीच जर्गी ॥ ७ ॥
 आतां जाळूनि बीज जैसें । झाडा कीजे निर्वर्शें ।
 फळ त्यागूनि कर्म तैसें । त्यजिलें जेणें ॥ ८ ॥
 लोह लागतलेंवो परिसीं । घातूची गंधिकाळिमा जैसी ।
 जाती रजतमें तैसीं । तुटलीं दोन्ही ॥ ९ ॥
 मग सत्त्वे चोखाळें । उघडती आत्मबोधाचे डोळे ।
 तेथ भृगांवु सांजवेळे । होय जैसें ॥ १० ॥
 तैसा बुद्ध्यादिकांपुढां । असतु विश्वाभासु हा येवढा ।
 तो न देखे कवणीकदां । आकाश जैसें ॥ ११ ॥
 न द्वेष्ट्यकुशलं कर्म कुशले नानुपज्जते ।
 त्यागी सत्त्वसमाविष्टो भेषावी छिन्नसंशयः ॥ १० ॥
 म्हणोनि प्राचीनाचेनि घळें । आलीं कृत्यें कुशलाकुशलें ।
 तियें व्योमाआंगीं आभाळें । जिरालीं जैसीं ॥ ११ ॥
 तैसीं तयाचिये दिठी । कर्म चोखाळलीं किरीटी ।
 म्हणोनि सुखदुःखीं उठी । पडेना तो ॥ १२ ॥

तेणें शुभकर्म जाणावें । मग तें हयें करावें ।
 कां अशुमालागीं होआवें । द्वेषिया ना ॥ १४ ॥
 तरी श्याविषयींचा कांहीं । तथा एकुही संदेहो नाहीं ।
 जैसा स्वप्नाची ठायीं । जागिझालिया ॥ १५ ॥
 म्हणऊनि कर्म आणि कर्ता । यां द्वैतभावाची वार्ता ।
 नेणे तो पांडुसुता । सात्त्विक त्यागु ॥ १६ ॥
 ऐसेनि कर्में पार्या । त्यजिलीं त्यजिती सर्वथा ।
 अधिकें बांधती अन्यथा । सांडिलीं तरी ॥ १७ ॥

न हि देहधृता शक्यं त्यक्तुं कर्माण्यशेषतः ।

यस्तु कर्मफलत्यागी स त्यागीत्यभिधीयते ॥ ११ ॥

आणि हां गा सव्यसाची । मूर्ति लाहोनि देहाची ।
 खंती करिती कर्माची । ते गांवडे गा ॥ १८ ॥

मृत्तिकेचा बीडु । घेऊनि काय करील घडु ।
 केडता तांथु पडु । सांडील तो ॥ १९ ॥

तेयींचि बन्धित्व आंगीं । आणि उबे उवगणें आगी ।

कीं तो दीपु प्रमेलार्गी । द्वेषु करील काई ॥ २० ॥

हिंशु त्रासला घाणी । तरी कैचें सुगंधत्य आणी ।

द्रवपण सांडूनि पाणी । कें राहे तें ॥ २१ ॥

तैसा शरीराचेनि आभासें । नांदतु जंय असे ।

तंय कर्मत्यागाचें दिसें । फाडसें तरी ॥ २२ ॥

आपण लाविजे टिळा । म्हणोनि पुसों ये वेळोवेळां ।

मा घाली फेडी निदळा । कां करूं ये गा ॥ २३ ॥

तैसें विहित स्वयें आदरिलें । म्हणोनि त्यजूं ये त्यजिलें ।

परी कर्मचि वेह आतलें । तें कां सांडील गा ॥ २४ ॥

जें श्वासोश्वासवेरी । होत निजेलियाहीवरी ।
 कांहीं न करणोंचि परी । होती जयाची ॥ १५ ॥
 या शरीराचेनि मिसकें । कर्मचि लागलें असिकें ।
 जितां मेलयां न टके । इया रीती ॥ १६ ॥
 यया कर्मांतें सांढिती परी । एकीचि ते अवधारीं ।
 जे करितां न जाइजे हारी । फळाशेचिये ॥ १७ ॥
 कर्मफळ ईश्वरीं अपें । तत्प्रसादें बोधु उद्दीपे ।
 तेथ रज्जुहानें लोपे । व्याळशंका ॥ १८ ॥
 तेणें आत्मबोधें तैसें । अविद्येशीं कर्म नाशे ।
 पार्या त्याजिजे अैं ऐसैं । तैं त्याजिलें होय ॥ १९ ॥
 म्हणोनि इयापरी जगीं । कर्म करितां मानू त्यागी ।
 येर मूर्च्छने नांव रोगीं । विसाया जैसा ॥ २० ॥
 तैसा कर्मां शिणे एकीं । तो विसावों पाहे आणिकीं ।
 दाडियाचे घाय बुकी । धाढणें जैसैं ॥ २१ ॥
 परी हें असो पुढती । तोचि त्यागी त्रिजगतीं ।
 जेणें फळत्यागें निष्कृती । नेलें कर्म ॥ २२ ॥

आनिष्टमिष्टं मिश्रं च त्रिविधं कर्मणः फलम् ।

भवत्यत्यागिनां प्रेत्य न तु संन्यासिनां कश्चिद् ॥ २२ ॥

एन्हवीं तरी धनंजया । त्रिविधा कर्मफळा गा यया ।
 समर्थ ते कीं भोगावया । जे न सांढितीचि आशा ॥ २३ ॥
 आपणचि विऊनि दुहिता । कीं न मम म्हणे पिता ।
 तो सुटे कीं प्रतिग्रहिता । जांवाई शिरके ॥ २४ ॥
 विषाचेही आगर वाहती । ते विकितां सुखें लाभें जितीं ।
 येर निमाले जे घेती । वेंचोनि मोलें ॥ २५ ॥

तैसैं कर्ता कर्म करू । अकर्ता फळाशा न धरू ।
 एथ न शके आवरू । दोहीतं कर्म ॥ ३६ ॥
 वाटे पिकलिया रुखाचें । फळ अपेक्षी तयाचें ।
 तेवि साधारण कर्माचें । फळ घे तया ॥ ३७ ॥
 परी करूनि फळ नेघे । तो जगाचा कार्मी न रिघे ।
 जे त्रिविध जग अवघें । कर्मफळ हें ॥ ३८ ॥
 देव मनुष्य स्थावर । यया नांव जगढंवर ।
 आणि हे तंव तिन्ही प्रकार । कर्मफळाचे ॥ ३९ ॥
 तेंचि एक गा अनिष्ट । एक तें केवळ इष्ट ।
 आणि एक इष्टानिष्ट । त्रिविध ऐसैं ॥ ४० ॥
 परि विषयमंता बुद्धि । आंगीं सृनि आविधी ।
 प्रवर्तती जे निषिद्धी । कुट्यापारीं ॥ ४१ ॥
 तेय कृमि कीट लोष्ट । हे देह लाहती निकृष्ट ।
 तया नाम तें अनिष्ट । कर्मफळ ॥ ४२ ॥
 कां स्वधर्मा मानु देता । स्वाधिकारु पुढीं सृता ।
 सुकृत कीजे पुसता । आम्नायातें ॥ ४३ ॥
 तें इंद्रादिकें देवांचीं । देहें लाहिजती सव्यसाची ।
 तया कर्मफळा इष्टाची । प्रसिद्धि गा ॥ ४४ ॥
 आणि गोढ आंबट मिळे । तेय रसांतर फरसाळें ।
 उठी देहविगळें । दोन्ही जिणतें ॥ ४५ ॥
 रेचकुचि योगवशें । होय स्तंभावयादोषें ।
 तेवि सत्यासत्यसमरसें । सत्यासत्यचि जिणिजे ॥ ४६ ॥
 म्हणोनि सममार्गे शुभाशुभें । मिळोनि अनुष्ठानाचें उभें ।
 तेणें मनुष्यत्व लाभे । तें मित्र फळ ॥ ४७ ॥

ऐसें त्रिविध ययार भागीं । कर्मफल मांडलेंसे जगीं ।
 हूं न संडी तयां भोगीं । जे सुदले आशा ॥ ४८ ॥
 जेयें जिवहेचा हातु फाटे । तंव जेचिता वाटे गोमटे ।
 मग परिणामी शेवटे । अवश्य मरण ॥ ४९ ॥
 संवचोरमैत्री चांग । जंव न पविजे तें दांग ।
 सामान्य भली आंग । न शिवे तंव ॥ १५० ॥
 तैसीं कर्म करितां शरीरीं । लाहती महत्त्वाची फरारी ।
 पाठीं निधनीं एकसरी । पावती फळें ॥ ५१ ॥
 जैसा समर्थु आणि ऋणिया । मार्गो आला घाईणिया ।
 न लोटे तैसा प्राणिया । पडे तो भोगु ॥ ५२ ॥
 मग फणिसौनि कणु झडे । तो विरूढला कणिसा चडे ।
 पुढती भूमी पडे । पुढती उठी ॥ ५३ ॥
 तैसे भोगीं जें फळ होय । तें फळांतरे वीत जाय ।
 चालतां पावो पाय । जिणिजे जैसा ॥ ५४ ॥
 उताराचिये सांगडी । ठाके ते ऐलीच थडी ।
 तेवि न मुकीजती वोढी । भोग्याचिये ॥ ५५ ॥
 पै साध्यसाधनप्रकारे । फळभोगु तो पसरे ।
 एवं गोविलें संसारें । अत्यागी ते ॥ ५६ ॥
 एन्हवीं जाईचिया फुलां फांकणें । त्याचि नाम जेसें सुकणें ।
 तैसें कर्ममिपें न करणें । केले जिहीं ॥ ५७ ॥
 धीजचि वरोसी वेंचे । तें वाढती कुळवाढी खांचे ।
 तेवि फलत्यागें कर्माचें । सारिलें फाम ॥ ५८ ॥
 ते सत्त्वशुद्धिसाक्षाकारें । गुरुकृपाभृततुपारें ।
 सासिन्नलेनि घोषें वोसरे । द्वैतदैन्य ॥ ५९ ॥

तेव्हां जगदामासमिपें । स्फुरे तें त्रिविध फल नारो ।
 येथ मोक्ता मोम्य आपेसें । निमालें हें ॥ २६० ॥
 घडे ज्ञानप्रधानु हा ऐसा । संन्यासु जया वीरेशा ।
 तेचि फळमोगसोसा । मुकले गा ॥ ६१ ॥
 आणि येणें कीर संन्यासें । जें आत्मरूपीं दिठी पैसे ।
 तें कर्म एक पैसें । देखणें आहे ॥ ६२ ॥
 पढोनि गेलिया मिती । चित्रांची केवळ होय माती ।
 कां पाहालेया राती । आंधारें उरे ॥ ६३ ॥
 जें रूपचि नाही उभें । तें साउली काह्याची शोभे ।
 वर्णवैणी विवे । बदन कें पां ॥ ६४ ॥
 फिटलिया निद्रेचा ठायो । केंचा स्वप्नासि प्रस्तायो ।
 मग साच कां घायो । फोण म्हणे ॥ ६५ ॥
 तैसें गा संन्यासें येणें । मूळ अविद्येसीचि नाहीं जिणें ।
 मा तियेचें कार्य कोणें । घेये वीजे ॥ ६६ ॥
 म्हणोनि संन्यासिये पाहीं । कर्माची गोठी कीजेल काई ।
 परी अविद्या आपुलां देहीं । आहे जें कां ॥ ६७ ॥
 जें कर्तव्यणाचेनि थाविं । आत्मा शुभाशुभीं धांवे ।
 दृष्टि भेदाचिये राणिवे । रचलीसे जें ॥ ६८ ॥
 तें तरी गा सुवर्मा । विजावळी आत्मया कर्मा ।
 अषाढें जैसी पश्चिमा । पूर्वसि कां ॥ ६९ ॥
 ना तरी आकाशा कां आमाळा । सूर्या आणि मृगजळा ।
 विजावळी मूतळा । वायूसि जैसी ॥ ७० ॥
 पांघरोनि नईचें उदक । असे नयीचिमाजीं खडक ।
 परी जाणजे कां वेगळिक । कोढीची ते ॥ ७१ ॥

हो कां पाणियांजवळी । परी सिंनानीचि ते वावुंळी ।
 काय सगास्तव काजळी । दीपु म्हणों ये ॥ ७१ ॥
 जरी चंद्रीं जाला कलकु । तरी चंद्रेंसी नव्हे एकु ।
 आह्ने दृष्टी डोळ्यां विवेकु । अपाडु तेतुला ॥ ७२ ॥
 नाना घाटा वाटे जातया । बोघा बोधीं वाहतया ।
 आरसा आरसा पाहतया । अपाडु जेतुला ॥ ७३ ॥
 पार्था गा तेतुलेनि मानें । आत्मेनिसीं कर्म सिनें ।
 परी घेवविजे अज्ञानें । ते कीर ऐसें ॥ ७४ ॥
 विकाशें रवींते उपजवी । दुती अलीकरवीं भोगवी ।
 ते सरोवरीं कां घरवीं । अजिनी जैसी ॥ ७५ ॥
 पुढतपुढती आत्मक्रिया । अन्यकारणकाचि तैशिया ।
 फळ पाचांही तया । कारणा रूप ॥ ७६ ॥

पंचेतानि महाबाहो कारणानि निबोध मे ।

साख्ये कृताते प्रोक्तानि सिद्ध्ये सर्वकर्मणाम् ॥ १३ ॥

आणि पांचही कारणें तियें । तूही जाणसील विपायें ।
 जे शास्त्रें उमऊनी वाहे । बोलती तयातें ॥ ७८ ॥
 वेदरायाचिया राजधानीं । साख्यवेदाताचां भवनीं ।
 निरूपणाचा निशाणध्वनीं । गर्जती तियें ॥ ७९ ॥
 जे सर्वकर्मसिद्धीलागीं । इयेचि सुदलें हो जर्गी ।
 तेथ न सुवावा अमर्गी । आत्मराजु ॥ ८० ॥
 इया बोलाचे डांगुरटी । तियें प्रसिद्धी आलीं किरीटी ।
 म्हणोनि तुझ्या हन कर्णपुटीं । यसो हें काज ॥ ८१ ॥

आणि मुखांतरीं आहकिजे । तैसं कायसं हें ओझें ।
 मी चिद्रत्न तुझे । असतां हातीं ॥ ८१ ॥
 दर्पण पुढां मांडलेया । कां लोकांचियां डोळ्यां ।
 मानु घाया पहावया । आपुलें निकें ॥ ८२ ॥
 भक्त जैसेनि जेथ पाहे । तेथ तें तेंचि होत जाये ।
 तो मी तुझें जाहालों आहे । खेळणें आजी ॥ ८३ ॥
 ऐसं हें प्रीतीचेनि देणें । देवो बोलतां से नेधे ।
 तंय आनंदामाजीं आंगें । विरतसे येरु ॥ ८४ ॥
 चांदिण्याचा पढिमरु । होतां सोमकांताचा डोंगरु ।
 विघरोनि सरोवरु । हां पाहे जैसा ॥ ८५ ॥
 तैसं सुख आणि अनुभूति । या भावांची मोडूनि भिति ।
 आतलें अर्जुनाकृति । सुखाचि जेथ ॥ ८६ ॥
 तेथ समर्थुं म्हणोनि देवा । अवकाशु जाणला आठवा ।
 मग बुडतयाचा भांवा । जीवें केळा ॥ ८७ ॥
 अर्जुना येसणें धंडें । मत्ताप्रसरेंसीं बुडे ।
 आलें भरतें पयढें । तें काढूनि पुढती ॥ ८८ ॥
 देवो म्हणे हां गा पार्था । तूं आपणपें देख सर्वथा ।
 तंव स्वासूनि येरें माथा । तुकियेला ॥ ८९ ॥
 म्हणे जाणसी दातारा । मी तुजशीं व्यक्तिशेजारा ।
 उमगलां आर्वीं एकादारा । येवों पाहें ॥ ९० ॥
 तयाही हा ऐसा । लोभे देतसां जरी लालसा ।
 तरी कां जी घालीतसां । आढाड जीवा ॥ ९१ ॥
 तेथ श्रीकृष्ण म्हणती निकें । अद्यापि नाहीं मा ठाडकें ।
 वेढेया चंद्रा चंद्रिके । न मिळणें आहे ॥ ९२ ॥
 आणि हाही धोलोनि भावो । तुज दाऊं आम्ही भिवों ।
 जें रुसतां बांधे थांवो । तें प्रेम गा हें ॥ ९३ ॥

एथ एकमेकांचिये खुणे । विसंयाडु तंवचि जिणे ।
 म्हणोनि असो हें बोलणे । इयेविपर्यांचें १५ ॥
 मग कैशी कैशी तें आतां । बोलतु होतां पांडुसुता ।
 सर्वकर्माभिज्ञता । आत्मेनिर्सी ॥ १६ ॥
 तंव अर्जुन म्हण देवें । माझिये मनींचेंचि स्वभावं ।
 प्रस्ताविलें घरवें । प्रमेय तें जी ॥ १७ ॥
 जें सकळकर्मांचें धीज । कारणपंचक तुज ।
 सांगेन ऐसी पैज । घेतली कां ॥ १८ ॥
 आणि आत्मया एथ कांहीं । सर्वथा लागु नाहीं ।
 हे पुढारलासि ते देई । लाहानें माझें ॥ १९ ॥
 यया बोला विश्वेश । म्दणितलें तोप बहुबसें ।
 इयेविपर्यां धरणें वेसे । ऐसं फें जोडे ॥ २०० ॥
 तरी अर्जुना निरूपिजेल । ते फीर मापेआंतुल ।
 परी मेघुं इये होइजेल । ऋणिया तुज ॥ १ ॥
 तव अर्जुनु म्हणे देवो । काई विसरलेति मागील भावो ।
 इये गौडीस कीं राखत आहों । मोतुंपण जी ॥ २ ॥
 एथ श्रीकृष्ण म्हणती हो कां । आतां अवधानाचा पसरु निका ।
 करुनिया आद्रका । पुढारलो तें ॥ ३ ॥
 तरी सत्यचि गा धनुर्धरा । सर्व कर्मांचा उभारा ।
 होतसे बाहिरबाहिरा । कारणी पांचें ॥ ४ ॥
 आणि पांचकारणवळवाळे । जिहीं कर्माकास मांडे ।
 ते हेतही सवधदे । पांच आयी ॥ ५ ॥
 येर आत्मतत्त्व उदासीन । ते ना हेतु ना उपादान ।
 ना ते अर्ग फरी संबाहन । कर्मासिद्धीचें ॥ ६ ॥

तेथ शुभाशुभीं अंशीं । निफजती कर्म ऐसीं ।
 राती दिवो आकाशीं । जियापरी ॥ ७ ॥
 तोय तेज धूसु । ययां वायूसीं संगसु ।
 जालिया होय अभ्रागसु । व्योम तें नेणे ॥ ८ ॥
 नाना कार्ही नाय मिळे । ते नायाडेनि चळे ।
 चालविजे अनिळें । उदक तें साक्षी ॥ ९ ॥
 कां कवणे एके पिढें । येथितां अवतरे मांडें ।
 मग भवंडीजे दंडें । भ्रमे चक्र ॥ १० ॥
 आणि कर्तृत्व कुलालार्थें । तेथ काय वृथ्वायेथें ।
 आधारावांचूनि येथे । विचारिं पां ॥ ११ ॥
 हुंदी असो लोकांचिया । राहाटी होतां आघविया ।
 कोण काम सावितया । आंगा आलें ॥ १२ ॥
 तैसें पांचहेतुमिळणीं । पांचेचि इहीं कारणीं ।
 कीजे कर्मलतांची लावणी । आत्मा सिना ॥ १३ ॥

अभिष्ठानं तथा कर्ता करणं च पृथग्विषम् ।

विविधाश्च पृथक्चेष्टा दीर्घ चिदात्र पंचमम् ॥ १४ ॥

आतां तियेचि वेगळालीं । पांचही चियेंचूं गा मलीं ।
 तुकोनि घेतलीं । मोतियें जैसीं ॥ १४ ॥
 तैसीं यथालक्षणें । आइकें कर्म-कारणें ।
 तरी देह हें मी म्हणें । पहिलें पद्य ॥ १५ ॥
 ययातें अभिष्ठान ऐलें । म्हणजे तें याचि उद्देशें ।
 जे स्वमोग्येंसीं घसे । मोक्षा येथ ॥ १६ ॥
 इंद्रियांचा दाहीं हातीं । जाचोनियां दिवोराती ।
 सुखदुःखें प्रकृती । जोडीजती जियें ॥ १७ ॥

तिर्ये भोगावया पुरुरा । आन ठावोचि नाही देखा ।
 म्हणोनि अधिष्ठानभाखा । घोळिजे देह ॥ १८ ॥
 हे चोविसांही तत्त्वांचें । कुटुंबघर वस्तीचें ।
 तुटे बंधमोक्षाचें । गुंथाढें पथ ॥ १९ ॥
 किंवहुना अवस्थात्रया । हें अधिष्ठान घनंजया ।
 म्हणोनि देहा यया । हेंचि नाम ॥ २० ॥
 आणि कर्ता हे दुजें । कर्माचें कारण जाणिजे ।
 प्रतिबिंब म्हणिजे । चैतन्याचें जें ॥ २१ ॥
 आकाशचि वर्पे नीर । तें तळवटीं घांधे नांढर ।
 मग विबोनि तदाकार । होय जेवीं ॥ २२ ॥
 कां निद्रामरें बहुवें । राया आपणपें ठाउवें नव्हे ।
 मग स्वर्गाचा सामाये । रंकपर्णी कां ॥ २३ ॥
 तैसें आपुलेनि विसरें । चैतन्याचि देहाकारें ।
 आभासोनि आविष्करे । देहपणें जें ॥ २४ ॥
 जया विसराच्या देशीं । प्रसिद्धि गा जीवु ऐसी ।
 जेणें भाष केली देहेंसी । आघवाविपर्यां ॥ २५ ॥
 प्रकृति करी कर्म । ते म्यां केली म्हणें भ्रमे ।
 येथ कर्ता येणें नामें । बोळिजे जीवु ॥ २६ ॥
 मग पातेयांच्या केशीं । एकीच उठी दिठी जैसी ।
 मोकळी चंवरी ऐसी । चिरीवें गमे ॥ २७ ॥
 कां घराआंतुल एकु । दीपाचा तो अवलोकु ।
 गद्याक्षमेदें अनेकु । आवडे जेवीं ॥ २८ ॥
 कां एकुचि पुरुषु जैसा । अनुसरत नवां रसां ।
 नवाविधु पेसा । आवडो लागे ॥ २९ ॥

तेवि बुद्धीचें एक जाणणें । ओत्रादिभेदें येणें ।
 वाहेरी इंद्रियपणें । फांके जें कां ॥ ३३० ॥
 तें पृथग्विध करण । कर्माचें इया कारण ।
 तिसरें गा जाण । नृपनंदना ॥ ३३१ ॥
 आणि पूर्वपश्चिमवाहणी । निघालिया वोघाचिया मिळणी ।
 होय नदी नद पाणी । एकाचि जेयीं ॥ ३३२ ॥
 तैसी क्रियाशक्ति पवनी । असे जे अनपायिनी ।
 ते पडिली नानास्यानी । नाना होय ॥ ३३३ ॥
 जें वाचे करी येणें । तें तेचि होय वोलणें ।
 हाता आली तरी येणें । देणें होय ॥ ३३४ ॥
 अगा घरणाचां ठायीं । तरी गति तेचि पाहीं ।
 अधोद्वारीं दोहीं । क्षरणें तेचि ॥ ३३५ ॥
 कंदोनि हृदयवरी । प्रणवाची उजरी ।
 फारितां तेचि शरीरीं । प्राणु म्हणिजे ॥ ३३६ ॥
 मग ऊर्ध्वाचिया रिगिनिगा । पुढती तेचि शक्ति पै गा ।
 उदानु ऐसिया लिंगा । पात्र जाहली ॥ ३३७ ॥
 अधोरंधाचेनि वाहें । अपानु हें नाम लाहे ।
 व्यापकपणें होये । व्यानु तेचि ॥ ३३८ ॥
 आरोगिलेनि रसं । शरीर भरी सरिसं ।
 आणि न सांडितां असे । सर्व संधी ॥ ३३९ ॥
 ऐसिया इया राहटी । मग तेचि क्रिया पाठीं ।
 समान ऐसी किरीटी । बोलिजे गा ॥ ३४० ॥
 आणि जांभई शिक टेंकर । ऐसैसा होतसे व्यापार ।
 नाग कूर्म कुकर । इत्यादि होय ॥ ३४१ ॥

एवं वायूची हे चेष्टा । एकीचि परी सुमटा ।
 धर्तनास्तव पालटा । येतसे जे ॥ ४२ ॥
 ते मेदली धृत्तिपथें । वायुशक्ति गा पथे ।
 कर्मकारण चौथें । ऐसें जाण ॥ ४३ ॥
 आणि ऋतु धरवा शारद । शारदीं पुढती चांदु ।
 चंद्रां जैसा सबधु । पूर्णिमेचा ॥ ४४ ॥
 कां वसंतीं धरवा आरामु । आरामीहि प्रियसंगमु ।
 संगमीं आगमु । उपचारांचा ॥ ४५ ॥
 नाना कमळीं पांडवा । ठिकासु जैसा धरवा ।
 बिकासींही यावा । परागाचा ॥ ४६ ॥
 याचे धरवें कवित्व । कवित्वां धरवें रसिकत्व ।
 रसिकत्वां परतः । स्पर्शु जैसा ॥ ४७ ॥
 तैसी सर्ववृत्तिवैभवी । बुद्धिचि एकली धरची ।
 बुद्धीही धरव नथी । इन्द्रियप्रौढी ॥ ४८ ॥
 इन्द्रियप्रौढीमंडळा । शृंगास एकुचि निर्मळा ।
 जै आघिप्रात्रियांचा भेटा । देवतांचा जो ॥ ४९ ॥
 म्हणुनि चक्षुरादिकीं दाहे । इन्द्रियां पाठीं स्वानुमहें ।
 सूर्यादिकां कां आहे । सुरांचें वृंद ॥ ५० ॥
 तें देववृंद धरवें । कर्मकारण पाचवें ।
 अर्जुना पथ जाणावें । देवी म्हणे ॥ ५१ ॥
 एवं माने तुझिये आयणी । तैसी कर्मजातांची हे खाणी ।
 पंचविध आकर्णी । निरूपिली ॥ ५२ ॥
 आतां हेचि खाणी याडे । मग कर्मांची सृष्टि घडे ।
 जिहीं ते हेतुही उघडे । दार्क पाचै ॥ ५३ ॥

शरीरवाङ्मनोभिर्यत्कर्म प्रारभते मरः ।

न्याय्यं वा विपरीतं वा संचिते तस्य हेतवः ॥ १५ ॥

तरी अंवसांत आली माघवी । ते हेतु होय नवपल्लवी ।

पल्लव पुष्पपुंज दावी । पुष्प फळातें ॥ ५४ ॥

कां वार्षिये आणिजे मेघु । मेघें वृष्टिप्रसंगु ।

वृष्टीस्तव भोगु । सस्यसुखाचा ॥ ५५ ॥

ना तरी प्राची अरुणातें दिये । अरुणें सूर्योदयो होये ।

सूर्यें सगळा पाहे । दियो जैसा ॥ ५६ ॥

तैसें मन हेतु पांढवा । होय कर्मसंकल्पमावा ।

तो संकल्प लावी दिवा । याचेचा गा ॥ ५७ ॥

मग याचेचा तो विवटा । दावी कृत्यजातांचिया वाटा ।

तेव्हां कर्ता रिगे कामठां । कर्तृत्याचा ॥ ५८ ॥

तेथ शरीरादिक वळवाढें । शरीरादिकां हेतुचि घडे ।

लोहकाम लोखंडें । निर्वाळिजे जैसें ॥ ५९ ॥

कां तांधुवाचा ताणा । तांधु घालितां घेरणा ।

तो तंतुचि विचक्षणा । होय पटु ॥ ६० ॥

तैसें मनवाचादेहाचें । कर्म मनादि हेतुचि रचे ।

रत्नीं घडे रत्नाचें । वळवाढें जेवीं ॥ ६१ ॥

एथ शरीरादिकें कारणें । तेचि हेतु केचि हें कोणें ।

अपेक्षिजे तरी तेणें । अवधारिजो ॥ ६२ ॥

आइका सूर्याचिया प्रकाशा । हेतु कारण सूर्युचि जैसा ।

कां उंसाचें काढें उंसा । वाढी हेतु ॥ ६३ ॥

नाना वाग्देवता चानावी । तैं वाचाचि लागे कामवावी ।
 कां वेदां वेदेंचि बोलावी । प्रतिष्ठा जेवीं ॥ ६४ ॥
 तैसीं कर्मा शरीराविकें । कारण हें कीर ठाजकें ।
 परि हेंचि हेतु न चुके । हेंही एथ ॥ ६५ ॥
 आणि देहादिकीं कारणीं । देहादि हेतुमिळणी ।
 होय जया उभारणी । कर्मजाता ॥ ६६ ॥
 तें शास्त्रार्थ मानिलेया । मार्गा अनुसरे धनंजया ।
 तरी न्याय तो न्याया । हेतु होय ॥ ६७ ॥
 जैसा पर्जन्योदकाचा लोडु । विषायें धरी साळीचा पाडु ।
 तो जिरे परि अचाडु । उपेगु आथी ॥ ६८ ॥
 कां रोपें निघालें अवचटें । पहिले द्वारकेचिये वाटे ।
 तें शिणे परी सुनाटें । न वचती पदें ॥ ६९ ॥
 तैसैं हेतुकारणमेळे । उठी कर्म जें आंधळें ।
 तें शास्त्राचे लाहे डोळे । तें न्याय म्हणिवे ॥ ७० ॥
 ना दूध वाढितां ठावो न पावे । तंव उलंढोनी जाय स्वभावें ।
 तोही वेंचु परी नव्हे । वेचिलें तें ॥ ७१ ॥
 तैसैं शास्त्रसाहोवीण । केलें नोहे जरी अकारण ।
 तरी लागो कां नागवण । दानलेखीं ॥ ७२ ॥
 अगा वावना वर्णापरता । फोण मंत्रु आहे पांडुसुता ।
 कां वावनही नुच्चारितां । जीवु आथी ॥ ७३ ॥
 परी मत्राची कढसणी । जंव नेणिजे कोदंडपाणी ।
 तंव उच्चारफळ वाणी । न पवे जेवीं ॥ ७४ ॥
 तेविं कारणहेतुयोगें । जें विसाट कर्म निगे ।
 तें शास्त्राचिये न लगे । कांसे जंव ॥ ७५ ॥

कर्म होताचि असे तेव्हांही । परी तें होणें नव्हे पाहीं ।
तो अन्यायो गा अन्यायी । हेतु होय ॥ ७६ ॥

तत्रैवं सति कर्तारमात्मानं केवलं तु यः ।

पश्यत्यकृतबुद्धित्वाच्च स पश्यति दुर्मतिः ॥ १६ ॥

एवं पंचकारणा कर्मा । पांचही हेतु हे सुमहिमा ।
आतां एयें पाहें पां आत्मा । सांपडला असे ॥ ७७ ॥
मानु न होनि रूपें जैसीं । चक्षुरूपांतें प्रकाशी ।
आत्मा न होनि कर्म तैसीं । प्रकटित असे गा ॥ ७८ ॥
पें प्रतिबिंब आरिसा । दोन्ही न होनि वरिशा ।
दोहीतें प्रकाशी जैसा । न्याहाळिता तो ॥ ७९ ॥
कां अहोरात्र सविता । न होनि करी पांडुसुता ।
तैसा आत्मा कर्मकर्ता । न होनि दायी ॥ ८० ॥
परी देहाहंमानभुली । जयाची बुद्धि देहीच आतली ।
तया आत्मविषयीं जाली । मध्यरात्री गा ॥ ८१ ॥
जेणें चैतन्या ईश्वरा ब्रह्मा । देहाचि केलें परम सीमा ।
तया आत्मा कर्ता हे प्रेमा । अलोट उपजे ॥ ८२ ॥
आत्माचि कर्मकर्ता । हाही निश्चयो नाहीं सत्त्वता ।
देहोचि मी कर्मकर्ता । मानितो साच ॥ ८३ ॥
जे आत्मा मी कर्मातीतु । सर्वकर्मसाक्षिमूढ ।
हे आपुली कहीं मातु । नायकेचि कार्नी ॥ ८४ ॥
म्हणोनि उमपा आत्मयातें । देहाचिवरी मविजे एयें ।
विचित्र काई रात्रि दिवसातें । डुडुळ न करी ॥ ८५ ॥

पै जेणें आकाशींचा कहीं । सत्य सूर्यु देसिला नाहीं ।
 तो थिछरींचें विंव काई । मानू न लाहे ॥ ८६ ॥
 थिछराचेनि जालेपणे । सूर्यासि आणी होणें ।
 त्याच्या नाशीं नाशणें । कंफे कंफु ॥ ८७ ॥
 आणि निद्रिस्ता चेवो न ये । तंव स्वप्न साच हों लाहे ।
 रज्जु नेणतां सापा विदे । विस्मो कवण ॥ ८८ ॥
 जंव कंयळ आथी डोळां । तंव चढु देग्वावा कीं पिवळा
 काय मृगींही मृगजळा । माळ्यावें नाहीं ॥ ८९ ॥
 तैसा शाखागुरूचेनि नांवें । जो वाराही टेंकों नेदी शिवे^१ ।
 केवळ मौढ्याचेनिचि जीवें । जियाला जो ॥ ९० ॥
 तेणें देहात्मदृष्टीमुळें । आत्मया घापे देहाचें जाळें ।
 जैसा अभ्राचा वेगु कोरुहें । चंद्रीं मानी ॥ ९१ ॥
 मग तया मानण्यासाठीं । देहवंदिशाले किरीटी ।
 कर्माचां वज्रगांठी । कळ्यासे तो ॥ ९२ ॥
 पाहें पां वद्ध भावना दृढा । नळियेवरी तो वापुढा ।
 काय मोकळे पायाचाही चवढा । न ठकेचि पुंसां ॥ ९३ ॥
 म्हणोनि निर्मळे आत्मस्वरूपीं । जो प्रकृतीचें केलें आरोपी ।
 तो कल्पकोडीच्या मापीं । मर्चाचि कर्म ॥ ९४ ॥
 आतां कर्मांमार्जीं असे । परी तयातें कर्म न स्पर्शें ।
 वढवानटाते जैसें । समुद्रोदक ॥ ९५ ॥
 तैसेनि वेगळेपणें । जयाचें कर्मी असणें ।
 तो कीर घोळखावा कयणें । तरी सांगों ॥ ९६ ॥

^१ कावीळ २ सीमेल्य, टोंकाल्य. ३ कळ्यशीठ यसविल्य जानों, गय
 हाकल्य जानो. ४ पोष्ट.

जो मुक्तातें निर्धारितां । लाभे आपुलीच मुक्तता ।
 जैसी दीपें दिसे पाहतां । आपुली वस्तु ॥ ९७ ॥
 ना तरी दर्पणु जेंव उटिजे । तंव आपणपयां आपण भेटिजे ।
 कां तोय पावतां तोय होइजे । लवणें जेवों ॥ ९८ ॥
 हें असो परतोनि मागुतें । प्रतिविंब पाहे विंबातें ।
 तंव पाहणें जाउनी आयितें । विंबाचि होय ॥ ९९ ॥
 तैसें हारपलें आपणपें पावे । तें संतांतें पाहतां गिंवसावें ।
 म्हणोनि घानावे ऐकावे । तेचि सदा ॥ १०० ॥
 परी कर्मां असोनि कर्म । जो नायरे समंविषमं ।
 चर्मचक्षूचेनि चामें । दृष्टि जैसी ॥ १ ॥
 तैसा सोदवला जो आहे । तयाचें रूप आतां पाहें ।
 उपपत्तीची घाहे । उमजनि सांगों ॥ २ ॥

यस्य नाहंकृतो भावो बुद्धिर्यस्य न लिप्यते ।

हत्वाऽपि स इमाँल्लोकास्तंति न निबद्धयते ॥ १७ ॥

तरी अविद्येचिया निदा । विश्वस्वप्नाचा हा घांदा ।
 भोगीत होता प्रबुद्धा । अनावि जो ॥ ३ ॥
 तो महायाक्याचेनि नांवें । गुरुकृपेचेनि थांवें ।
 मार्था हातु ठेवणें नव्हे । थापटिला जैसा ॥ ४ ॥
 तैसा विश्वस्वप्नेंसी माया । नीद सांडून घनंजया ।
 सहसा चेइला अद्वया- । गंदपणें जो ॥ ५ ॥
 तेव्हां मृगजळाचे पूर । दिसते एक निरंतर ।
 हारपती कां चंद्रकर । फांकतां जैसे ॥ ६ ॥
 कां वाळत्य निघोनि जाय । तें वागुला नाहीं घाय ।
 पें जळालिया इंधन न होय । इंधन जेवीं ॥ ७ ॥

ना ना चवो आलिया पाठीं । नैं स्वप्न न दिसे दिठी ।
 तैसी अहंमता किरिटी । नुरेचि तया ॥ ८ ॥
 मग सूर्य आंधारालागीं । रिघो कां मलते सुरंगीं ।
 परी तो तयाचां मार्गीं । नाहींचि जैसा ॥ ९ ॥
 तैसा आत्मत्वे वेष्टिला होये । तो जयाजया दृष्टातें पाहे ।
 तें दृश्य द्रष्टेपणेंसीं होत जाये । तयाचेंचि रूप ॥ १० ॥
 जैसा वन्हि जया लागे । तें वन्हिचि जालिया आंगें ।
 दाहदाहकविभागें । सांडिजेतें ॥ ११ ॥
 तैसा कर्माकारा दुजेया । तो कर्तेपणाचा आत्मया ।
 आलु आला तो गेलिया । कांहींवाहीं जें उरे ॥ १२ ॥
 तिये आत्मस्थितीचा जो रावो । मग तो देहीं दृष्टे जाणेल ठावो
 काय प्रलयावूचा उच्चावो । बोधु मानी ॥ १३ ॥
 तैसी तें पूर्ण अहंता । कां देहपणें पांडुसुता ।
 आवरे काई सविता । बिबें धरिला ॥ १४ ॥
 पैं मथूनि लोणी घेये । तें मागुती ताकीं घापे ।
 तरी तें अलितपणें सिंघे । तेणेंसीं काई ॥ १५ ॥
 नाना काष्ठौनि वीरेशा । वेगळाविलिया हुताशा ।
 राहे काष्ठाचिया मांडुसा । कोंडलेपणें ॥ १६ ॥
 कां रात्रीचिया उदराआंतु । निगाला जो हा भास्वतु ।
 तो रात्री ऐसी मातु । ऐके कायी ॥ १७ ॥
 तैसें वेद्य वेदकपणेंसीं । पढिलें कां जयाचे घासीं ।
 तया देह भी ऐसी । अहंता केंची ॥ १८ ॥
 आणि आकाशें जेथ जेयीनि । जाइजे तेथ असे मरोनि ।
 म्हणोनि ठेलें कोंवोनी । आपेंआप ॥ १९ ॥
 तैसं जें तेणें करावें । तें तोचि आहे स्वभावें ।
 मा कोणें कमी वेष्टावें । कर्तेपणें ॥ २० ॥

गुरेचि गगनावीण ठावो । नोहेचि समुद्रा प्रवाहो ।
 गुठीचि ध्रुवा जावों । तैसें जाहलें ॥ ११ ॥
 ऐसेनि अहंकृतिभावो । जयाचा बोधी जाहला वावो ।
 तन्ही देहा जंव निर्याहो । तंव आयो कर्म ॥ १२ ॥
 वारा जरी वाजोनि वीसरे । तरी तो डोल रुखीं उरे ।
 कां सेंधें द्रुति राहे कापुरें । वेंचलेनही ॥ १३ ॥
 कां सरलेया गीताचा समारंभु । न वचे राहिलेपणाचा क्षोभु ।
 भूमि लोळोनि गेलिया अंबु । वोल थारे ॥ १४ ॥
 अगा मावळलेनि अकें । संघ्येचिये भूमिके ।
 ज्योतिदीप्ति कौतुकें । दिसे जैसी ॥ १५ ॥
 पै लक्ष भेदिलियादीयरी । दाण धांवोचि तंवचरी ।
 जंव मरली आयी उरी । बळाची तया ॥ १६ ॥
 नाना चाकीं भाडें जालें । तें कुलालें परतें नेलें ।
 परी भ्रमेचि तें मागिले । मोयदिलेपर्जे ॥ १७ ॥
 तैसा देहाभिमानु गेलिया । देह जेजें स्वभावें धनंजया ।
 जालें तो अवैसया । चेष्टवीच तें ॥ १८ ॥
 संकल्पेवीण स्वप्न । न लायितां दांगीचें वन ।
 न रचितां गंधर्वभुवन । उठी जैसें ॥ १९ ॥
 आत्मयाचेनि उद्यमंवीण । तैसें देहादि पंचकारण ।
 होय आपणयां आपण । क्रियाजात ॥ २० ॥
 पै प्राचीनसंस्कारवशें । पांचही कारणें सहेतुकें ।
 कामविजती गा अनेकें । कर्माकारें ॥ २१ ॥
 तया कर्मांमार्जी मग । संहारो आघर्वे जग ।
 अथवा नयें चांग । आन करो ॥ २२ ॥

तो देवलवसिया फडा । व्यवहारु गमला फुडा ।
 वांचूनि शूळ महिष चामुंडा । सुवर्णचि तें ॥ ४५ ॥
 पै चित्रीचें जळ हुताशु । तो दृष्टीचाचि आमासु ।
 पटीं आगी बोलांशु । दोन्ही नाही ॥ ४६ ॥
 मुक्ताचें देह तैसें । हालत संस्कारवरीं ।
 तें न देखोनि लोक पिसे । कर्ता म्हणती ॥ ४७ ॥
 आणि तया कारणेशांतु । घडो तिहीं लोकां घातु ।
 परी तेणें केला हे मातु । बोलों नये ॥ ४८ ॥
 अगा अंधारुचि देखावा तेजें । मग तो फेडिजे हें बोलिजे ।
 तैसें हानिया नाही दुजें । जें तो मारील ॥ ४९ ॥
 म्हणोनि तयाची बुद्धि । नेणे पापपुण्याची गंधी ।
 गंगा मीनलिया नदी । विटलु जेसा ॥ ४५० ॥
 आगीसी आगी झगडलिया । काय पोळे घनंजया ।
 कीं शस्त्र रुपे आपणया । आपणचि ॥ ५१ ॥
 तैसें आपणपयापरतें । जो नेणे क्रियाजातातें ।
 तेथ काय लिपची बुद्धीतें । तयाचिये ॥ ५२ ॥
 म्हणोनि कार्य कर्ता क्रिया । हें स्वरुपाचि जाहलें जया ।
 नाही शरीरादिकीं तया । कर्मीं बंधु ॥ ५३ ॥
 जे कर्ता जीव विद्वानी । काहूनि पांचही खाणी ।
 घडित आहे करणी । आउतीं दाहें ॥ ५४ ॥
 तेथ न्यायो आणि अन्यायो । हा द्विविधु साधूनि धावो ।
 उभवितां न लवी खेवो । कर्मभयने ॥ ५५ ॥
 या थोराढा कीर कामा । विरंजा नोहे आत्मा ।
 परी म्हणसी हन उपकमा । हातु लावी ॥ ५६ ॥

तो साक्षी चिद्रूप । कर्मप्रवृत्तीचा संकल्प ।
 उठी तो कां निरोपु । आपणचि दे ॥ ५७ ॥
 तरी कर्मप्रवृत्तीहीलार्गी । तया आयासु नाहीं आंगी ।
 जे प्रवृत्तीचेही उळिगी । लोकुचि आथी ॥ ५८ ॥
 म्हणोनि आत्मयाचें केवळ । जो रूपचि जाहला निखळ
 तया नाहीं वांदिशळ । कर्माची हे ॥ ५९ ॥
 परी अज्ञानाचा पटी । अन्यथाज्ञानाचें चित्र उठी ।
 तेथ चितारणी हे त्रिपुटी । प्रसिद्ध जे कां ॥ ६० ॥

ज्ञानं ज्ञेयं परिज्ञाता त्रिविधा कर्मचोदना ।
 करणं कर्म कर्तेति त्रिविधः कर्मसंग्रहः ॥ १८ ॥

जे ज्ञान ज्ञाता ज्ञेय । हें जगाचें धीजत्रय ।
 तें कर्माची निःसंदेह । प्रवृत्ति जाण ॥ ६१ ॥
 आतां ययाचि गा ब्रया । व्यक्ति वेगळालिया ।
 आदिकें धनंजया । कसं रूप ॥ ६२ ॥
 तरी जीवसूर्यविंवीचे । रश्मी श्रोत्रादिकें पांचें ।
 धांवोनि विषयपद्माचे । फोडिती मंड ॥ ६३ ॥
 कीं जीववृषाचे वारु उपलौणे । घेऊनि इंद्रियांचीं फेकाणें ।
 विषयवेदीचें नागवेणें । आणिती जे ॥ ६४ ॥
 ह असो इहो इंद्रियो राहटे । जें सुखदुःखेंसी जीवा भेटे ।
 तें सुपुतिकालीं वोहटे । जेथ ज्ञान ॥ ६५ ॥
 तया जीवा नांव ज्ञाता । आणि जें हें सांगितलें आतां ।
 तेंच पथ पांडुसुता । ज्ञान जाण ॥ ६६ ॥

जें अवियोचिये पोटी । उपजतसेवों किरीटी ।
 आपणयातें वांटी । तिहीं ठायीं ॥ ६७ ॥
 आपुलिये धांवपुढां । घाल्हा नि होयाचा गुंडा ।
 उमारी मागिलीकडां । ज्ञातृत्यातें ॥ ६८ ॥
 मग ज्ञातया होया दोघां । तो नांदणुकेचा वेगा ।
 मार्जी जालेनि पें गा । वाहे जेणें ॥ ६९ ॥
 ठाकूनि होयाची शिंय । पुरे जयाची धांव ।
 सकळ पदार्था नांव । सूतसे जें ॥ ७० ॥
 तें गा सामान्य ज्ञान । या बोला नाहीं आन ।
 होयाचेंही चिन्ह । आदक आतां ॥ ७१ ॥
 तरि शब्द स्पर्श । रूप गंध रसु ।
 हा पंचविध आभासु । होयाचा तो ॥ ७२ ॥
 जैसें एकेचि चूतफळें । इंद्रियां वेगवेगळें ।
 रसं बणें परिमळें । भेटिजे स्पर्श ॥ ७३ ॥
 तैसें होय तरी एकसरें । परी ज्ञान इंद्रियद्वारें ।
 घे म्हणोनि प्रकारें । पांचें जालें ॥ ७४ ॥
 आणि समुद्रीं घोघाचें जाणें । सरे लागोपासीं धांवणें ।
 कां फळीं सरे वाढणें । सत्याचें जेवों ॥ ७५ ॥
 तैसें इंद्रियांच्या वाहवटीं । धांवतया ज्ञाना जेथ ठी ।
 होय तें गा किरीटी । विषय होय ॥ ७६ ॥
 एव ज्ञातया ज्ञाना होया । तिहीं रूप केलें धनंजया ।
 ते हे त्रिविध सर्वकिया— प्रवृत्ति जाण ॥ ७७ ॥
 जे शब्दादिविषय । हें पंचविध जें होय ।
 तेंचि प्रिय कां अप्रिय । एके परीचें ॥ ७८ ॥

ज्ञान मोटकें ज्ञातया । दावी ना जव धनंजया ।
 तव स्वीकारा कीं त्यजावया । प्रवर्तेचि तो ॥ ७९ ॥
 परी मीनातें देखोनि वकु । जैसा निधानातें रकु ।
 का खी देखोनि कामुकु । प्रवृत्ति धरी ॥ ८० ॥
 जेसे खालाया घावे पाणी । भ्रमर पुष्पाचिये घाणी ।
 ना ना सुटला साजवणी । वत्सुचि पां ॥ ८१ ॥
 अगा स्वर्गाची उर्वशी । ऐकोनि जेवि माणुसीं ।
 वराता लावीजती आकाशी । यागाचिया ॥ ८२ ॥
 पं पारिया जैसा किरीटी । चढला नभाचिये पोटीं ।
 पारवी देखोनि लोटी । आंगचि सगळें ॥ ८३ ॥
 हें ना घनगर्जितासरिसा । मयूर घोवांढे आकाशा ।
 ज्ञाता होय देखोनि तेसा । धांवचि घे ॥ ८४ ॥
 म्हणोनि ज्ञान होय ज्ञाता । हे त्रिविध गा पाडुसुता ।
 होयचि कर्मा समस्तां । प्रवृत्ति येय ॥ ८५ ॥
 परी ताचि होय विपायें । जरी ज्ञातयातें प्रिय होये ।
 तरी भोगावया न साहे । क्षणही विलंबु ॥ ८६ ॥
 ना तरी अवचटें । तेचि विरुद्ध होऊनि भेटे ।
 तरी युगात वाटे । साढावया ॥ ८७ ॥
 व्याळा का हारा । वरपडा जालेया नरा ।
 हरिबु आणि दरारा । सरिसाचि उठी ॥ ८८ ॥
 तैसें होयें प्रियाप्रियें । देखिलेनि ज्ञातया होये ।
 मग त्यागस्वीकारीं वाहे । व्यापारातें ॥ ८९ ॥
 तेथ रागी प्रतिमळाचा । गोसावी सर्व दळाचा ।
 रथु सांझुनि पायाचा । होय जेसा ॥ ९० ॥

तैसैं ज्ञातेपणें जें असे । तें ये कर्ता ऐसिये वृशे ।
 जेवितें बैसलें जैसैं । रंधन करूं ॥ ९१ ॥
 कां भंवरेचि केला मळा । यरंकलुचि जाला अंकसेळा ।
 ना ना देवो रिगाला वेडळा- । चिया कामा ॥ ९२ ॥
 तैसा ज्ञेयाचिया हांवा । ज्ञाता इंद्रियांचा मेळावा ।
 राहाटवी तेथ पांडवा । कर्ता होय ॥ ९३ ॥
 आणि आपण होउनी कर्ता । ज्ञाना आणी करणता ।
 तेथें ज्ञेयाचि स्वभावता । कार्य होय ॥ ९४ ॥
 ऐसा ज्ञानाचिये जुगुती । पालदु पडे गा सुमती ।
 डाळ्यांची शोभा राती । पालटे जैसी ॥ ९५ ॥
 कां अदृष्ट जालिया उदासु । पालटे श्रीमंताचा विलासु ।
 पुनिवेपार्ती शीतांशु । पालटे जैसा ॥ ९६ ॥
 तैसा चाळितां करणें । ज्ञाता देखिजे कर्तेपणें ।
 तेथींचीं तियें लक्षणें । ऐक आतां ॥ ९७ ॥
 तरी बुद्धि आणि मन । चित्त अहंकार हन ।
 हें चतुर्विध चिन्ह । अंतःकरणाचें ॥ ९८ ॥
 बाह्य त्वचा श्रवण । चक्षु रसना घ्राण ।
 हें पंचविध जाण । इंद्रिय गा ॥ ९९ ॥
 तेथ आंतुलें तंव करणें । कर्ता कर्तव्या चे उमौणें ।
 मग तें जरी जाणे । सुखा येतें ॥ १०० ॥
 तरी वाहेरिलें तियेंही । चक्षुरादिकें दाहाही ।
 उठौनि लवलाही । व्यापारा सुये ॥ १ ॥

मग तो इंद्रियकदंबु । कराविजे तंव राबु ।
 जंव कर्तव्याचा लाभु । हातासि ये ॥ १ ॥
 ना तें कर्तव्य जरी दुःखें । फटेल ऐसें देखे ।
 तो लावी त्यागमुखें । तियेचि दाहो ॥ २ ॥
 मग फिटे दुःखाचा ढावो । तंव राहटवी रात्रिदिवो ।
 विकंणुवातें कां रावो । जयापरो ॥ ३ ॥
 तेसेनि त्यागस्वीकारों । वाहातां इंद्रियांची धुरी ।
 ज्ञातयातें अवधारीं । कर्ता म्हणिपे ॥ ४ ॥
 आणि कर्तव्याच्या सर्व कर्मां । आउतांचियापरो क्षमी ।
 म्हणोति इंद्रियांतें आम्ही । करणें म्हणां ॥ ५ ॥
 आणि हेचि करणेंबरी । कर्ता क्रिया ज्या उमारी ।
 तिया द्यावे तें अवधारीं । कर्म पय ॥ ६ ॥
 सोनाराचिया बुद्धी लेपें । व्यापे चंद्रकर्णें चांदिणें ।
 कां व्यापे येल्हाळपणें । चेली जैसी ॥ ७ ॥
 ना ना प्रभा व्यापे प्रकाशु । गोढिया इक्षुरसु ।
 हें असो अवकाशु । आकाशें जेसा ॥ ८ ॥
 तेस कर्तव्याचि क्रिया । व्यापलें जें धनंजया ।
 तें कर्म गा घोलावया । आन नाहीं ॥ ९ ॥
 पय कर्ता कर्म करण । या तिहींचिंही लक्षण ।
 सांगितलें तुज विचक्षण—। शिरोमणि ॥ १० ॥
 पय ज्ञाता ज्ञान होय । हें कर्माचें प्रवृत्तित्रय ।
 तेसंचि कर्ता करण फार्य । हा कर्मसंचयो ॥ ११ ॥
 वन्ही ठेविला असे घूसु । आथि विर्जा जेविं दुसु ।
 कां मनीं जोढे कामु । सदा जैसा ॥ १२ ॥

तैसा कर्ता—क्रिया—करणी । कर्माचें आहे जितवणी ।
 सोनें जैसें खाणी । सुवर्णाचिये ॥ १४ ॥
 म्हणोनि हें कार्य मी कर्ता । ऐसें आथि जेय पांडुसुता ।
 तेय आत्मा दूरी समस्तां । क्रियांपासीं ॥ १५ ॥
 चालागीं पुढतपुढती । आत्मा वेगळाचि सुमती ।
 आतां असो हें किती । जाणतासि तूं ॥ १६ ॥

ज्ञानं कर्म च कर्ता च त्रिष्वेव गुणभेदतः ।

प्रोच्यते गुणसंख्याने यथावच्छृणु तान्यपि ॥ १९ ॥

परी सांगितलें जें ज्ञान । कर्म कर्ता हन ।
 तें तीन्ही तिहीं ठायीं भिन्न । गुणीं आह्वाती ॥ १७ ॥
 म्हणोनि ज्ञाना कर्मा कर्तया । पांतेजां नये धनंजया ।
 जे दोनी बांधती सोळावया । एकाचि प्रौढ ॥ १८ ॥
 ते सात्त्विक ठाउवें होये । तो गुणमेदु सांगों पाहें ।
 जो सांख्यशास्त्रीं आहे । उवाइला ॥ १९ ॥
 जें विचारक्षीरसमुद्र । स्वबोधकुतुबिनीचंद्र ।
 ज्ञानबोळसां नरेंद्र । शास्त्रांचा जें ॥ ५१० ॥
 कीं प्रकृतिपुरुष दोनी । मिसळलीं दिवोरजनीं ।
 तियें नियडितां त्रिभुवनीं । मार्तंडु जें ॥ २१ ॥
 जेय अपारा मोहराशी । तत्त्वाच्या मापीं चोविसीं ।
 उगाणा घेऊनि परेशीं । सुरवाडिजे ॥ २२ ॥
 अर्जुना तें सांख्यशास्त्र । पटे जयाचें स्तोत्र ।
 तें गुणभेदचरित्र । ऐसें आहे ॥ २३ ॥

जे आपुलेनि आंगिकें । त्रिविधपणाचेनि अंक ।
 दृश्यजात तितुकें । अंकित केलें ॥ १४ ॥
 एवं सत्त्वरजतमा । तिहींची एवढी असे माहिमा ।
 जे त्रैविध्य आदी ब्रम्हा । अंतीं कृमी ॥ १५ ॥
 परी विश्वीची आघवी मांदी । जेणे भेदलेनि गुणभेदी ।
 पडिली तें तंव आदी । ज्ञान सांगों ॥ १६ ॥
 जे दिठी जरी चोख कीजे । तरी भलतेंही चोर सुजे ।
 तैसें ज्ञानें शुद्ध लाहिजे । सर्वही शुद्ध ॥ १७ ॥
 म्हणोनि तें सात्त्विक ज्ञान । आतां सांगों दे अवधान ।
 कैवल्यगुणनिधान । श्रीकृष्ण म्हणे ॥ १८ ॥

सर्वभूतेषु येनैक भावमव्ययमीक्षते ।
 आविमक्त विमक्तेषु तज्ज्ञान विद्धि सात्त्विकम् ॥ २० ॥
 तरी अर्जुना गा तें फुडें । सात्त्विक ज्ञान चोखवें ।
 जयाच्या उदयीं होय बुढे । ज्ञातेनिसीं ॥ २१ ॥
 जैसा सूर्य न देखे आंधार । सरिता नेणिजती सागरे ।
 कां कवळिलिया न धरे । आत्मछाया ॥ ५३० ॥
 तयापरी जया ज्ञाना । शिवादि तृणावसाना ।
 इया भूतव्यक्ति भिन्ना । नाढळती ॥ ३१ ॥
 जैसैं हातें चित्र पाहतां । होय पाणियें भीठ धुतां ।
 कां चेंवोनि स्वप्ना येतां । जैसैं होय ॥ ३२ ॥
 तैसें ज्ञानें जेणें । करितां ज्ञातव्याचें पाहाणें ।
 जाणता ना जाणणें । जाणावें उरे ॥ ३३ ॥

पें सोनें आट्टनि लेणीं । न काढिती आपुलिया आयणी ।
 कां तरंग न घेपती पाणी । गाट्टनि जैसें ॥ ३४ ॥
 तैसी जया ज्ञानाचिया हाता । न लगेचि हे दृश्य प्रथा ।
 तें ज्ञान जाण सर्वया । सात्त्विक गा ॥ ३५ ॥
 आरिसा पाहों जातां कोढें । जैसें पाहातेंचि कां रिगे पुढें ।
 तैसें होय लोटोनि पडे । ज्ञाताचि जें ॥ ३६ ॥
 पुढतीं तेंचि सात्त्विक ज्ञान । जें मोक्षलक्ष्मीचें भवन ।
 हें असो पैक चिन्ह । राजसाचें ॥ ३७ ॥

पृथक्त्वेन तु यज्ज्ञानं नानामावान् पृथग्विधान् ।
 वेत्ति सर्वेषु भूतेषु तज्ज्ञानं विद्धि राजसम् ॥ २९ ॥

तरी पार्था परियेस । तें ज्ञान गा राजस ।
 जें भेडाची कांस । धरुनि चाले ॥ ३८ ॥
 विचित्रता भूतांचिया । आपण आंतोनि ठिकरिया ।
 बहुचक्रे ज्ञातया । आणिली जेणे ॥ ३९ ॥
 जैसें साधा रूपा आढ । घाट्टनि विसराचें कवाड ।
 मग स्वप्नाचें कावाड । ओपी निद्रा ॥ ४० ॥
 तैसें स्वज्ञानाचिये पौळी- । दाहेरि मिथ्या मोहखळी ।
 तिहीं अवस्थांचिया दांझाळी । दावी जें जीवा ॥ ४१ ॥
 अलंकारपणें झांकलें । वाळा सोनें कां चार्यां गेलें ।
 तैसें नामीं रूपीं दुरावलें । अद्वैत जया ॥ ४२ ॥
 अवतरली गाढग्यां घडां । पृथ्वी अनोळख जाली मूढां ।
 बन्धि जाला कौनडा । दीपत्यासाठीं ॥ ४३ ॥

का वस्त्रपणाचेनि आरोपें । मूर्खाप्रति तत्तु हारपे ।
 ना ना मुग्धा पदु लोपे । दाऊनि चित्र ॥ ४४ ॥
 तैशि जया ज्ञाना । जाणोनि भूतव्यक्ति मित्रा ।
 ऐक्यबोधाची भावना । निमोनि गेली ॥ ४५ ॥
 मग हधनीं भेदला अनलु । फुलावरी परिमलु ।
 का जळमेदें सकलु । चंडु जैसा ॥ ४६ ॥
 तेसे पदार्थभेद बहुवस । जाणोनि लहान थोर घेप ।
 आतलें तें राजस । ज्ञान येथ ॥ ४७ ॥
 आता तामसाचेंही लिंग । सागेन तें दोळख चाग ।
 ढायलायया मातग- । सदन जैसें ॥ ४८ ॥

यत्तु कृत्स्नबदेकस्मिन् कार्ये सक्तमहेतुकम् ।
 अतस्त्वार्यवदत्त च तत्तामसमुदाहृतम् ॥ २२ ॥

तरी किरीटी जें ज्ञान । हिंदे विधीचेनि वखेंहीन ।
 श्रुति पाठमोरी नम्र । म्हणोनि तया ॥ ४९ ॥
 येरीही शास्त्रग्रहिं करी । जें निवेचे विटाळवरी ।
 दोळविलसे ढोंगरी । म्लेच्छधर्माचा ॥ ५५० ॥
 जें गा ज्ञान ऐसें । गुणग्रहें तामसें ।
 घेतलें भावे पिसें । होऊनिया ॥ ५१ ॥
 जें सोयरिके वाधु नेणे । पदार्थी निपेधु न म्हणे ।
 निरोविलें जैसें सुणें । शून्य ग्रामी ॥ ५२ ॥
 तया तोंडीं जें नाडले । का खाता जेणें पोळे ।
 तेंचि एक वाळे । येर घेणेंचि ॥ ५३ ॥

पै सोनें चोरितां उंदिरु । न म्हणे थरुविथरु ।
 नेणें मांसखाइरु । काळें मोरें ॥ ५४ ॥
 ना ना यनामार्जी वोहरी । कडसंणी जेविं न करी ।
 कां जीत मेलें न विचारी । वैसतां माशी ॥ ५५ ॥
 अगा घांता कां यादिलेया । साजुक कां सडलिया ।
 विवेकु कायळिया । नाहीं जैसा ॥ ५६ ॥
 तैसं निषिद्ध सांझनि जायें । कां विहित आदरें ध्यायें ।
 हें विषयांचेनि नायें । नेणेचि जें ॥ ५७ ॥
 जेतुलें आठ पढे दिठी । तैतुलें घेचि विषयासाठीं ।
 मग तें स्त्रीद्रव्य घांटी । शिभोदरां ॥ ५८ ॥
 स्तीर्यातीर्थ हे भाख । उदकीं नाहीं सनोळख ।
 घुषा घोळे तेंचि मुख । बांधूनियां ॥ ५९ ॥
 तयाचिपरी खाद्याखाय । न म्हणे निघानिघ ।
 सोडा आवडे तें मेघ्य । पेसाचि घोधु ॥ ६० ॥
 आणि स्त्रीजात तितुकें । त्वर्चेद्रियेंचि धोळखे ।
 तियेविषयीं सोयरिके । एकचि घोधु ॥ ६१ ॥
 पै स्वार्थी जें उपकरे । तयाचि नाम सोयिरें ।
 देहसंबंधु न सरे । जिये क्षार्जी ॥ ६२ ॥
 मृत्यूचें आघवेंचि अक्ष । आघवेंचि आगी इंधन ।
 तैसं जगाचि आपुलें धन । तामसज्ञाना ॥ ६३ ॥
 पेसेनि विश्व सकळ । जेणें विषयोचि मानिलें केवळ ।
 तया एक जाण फळ । देहभरण ॥ ६४ ॥
 आकाशपातिता नीरा । जैसा सिंधुचि येक थारा ।
 तैसं कृत्यजात उदरा । लागींचि बुझे ॥ ६५ ॥

वाचूनि स्वर्गु नरकु आथी । तया हेतु प्रवृत्ति निवृत्ति ।
 इये आघवियेचि राती । जाणिवेची जें ॥ ६६ ॥
 जें देहखडा नाम आत्मा । ईश्वर पापाणप्रतिमा ।
 ययापरीती प्रमा । दळीं नेणे ॥ ६७ ॥
 म्हणे पडिलेनि शरीरें । केलेनिर्सी आत्मा विसरे ।
 मा भोगावया उरे । कोण वेपें ॥ ६८ ॥
 ना ईश्वर पाहतां आटे । तो भोगवी हें जरी होये ।
 तरी देवाचि खाये । विकूनियां ॥ ६९ ॥
 गावींचे देवळेश्वर । नियामकाचि होती साचार ।
 तरी देशींचे डोंगर । उगे का असती ॥ ५७० ॥
 ऐसा विषायें देवो मानिजे । तरी पापाणमात्रचि जाणिजे ।
 आणि आत्मा तव म्हणिजे । देहातेंचि ॥ ७१ ॥
 धेरें पापपुण्यादिकें । तें आघवेंचि करोनि लाटिकें ।
 हित मानी अग्निमुखे । चरणें जें का ॥ ७२ ॥
 जे चामाचे डोळे दाविती । जें इंद्रियें गोडी आविती ।
 तेंचि साच हे प्रतीती । फुडी जया ॥ ७३ ॥
 किंवहुना पेशी प्रया । वाढती देखसी पार्था ।
 धूमाची घेली वृथा । आकाशीं जैसी ॥ ७४ ॥
 कोरडा ना बोला । उपेगा आथी गेला ।
 तो वाढोनि मोडला । मंडु जैसा ॥ ७५ ॥
 ना ना उतांचीं कणिसे । कां नपुंसकें माणुसें ।
 वन लागलें जैसें । सांबरीचें ॥ ७६ ॥
 ना तरी घाळकाचें मन । कां चोराघरीचें धन ।
 अथवा गळीं स्तन । शेळियेचे ॥ ७७ ॥

तैसें जें वार्याणें । दोसोळ दिसे जाणणें ।
 तयातें मी म्हणें । तामसज्ञान ॥ ७८ ॥
 तेंही ज्ञान इया भाषा । बोलिजे तो भावो ऐसा ।
 जात्यंघाचा कां जैसा । डोळा बाहु ॥ ७९ ॥
 कां बधिराचे नीट कान । अपेया नाम पान ।
 तैसें आढनांव ज्ञान । तामसा तया ॥ ८० ॥
 हें असो किती बोलावें । तरी ऐसें जें देखावें ।
 तें ज्ञान नोदें जाणावें । डोळस तम ॥ ८१ ॥
 एवं तिहीं गुणी । भेदलें यथालक्षणी ।
 ज्ञान श्रोतेशिरोमणी । दाविलें तुज ॥ ८२ ॥
 आतां याचि त्रिप्रकारा । ज्ञानाचेनि धनुर्धरा ।
 प्रकाश होती गोचरा । कर्तयाच्या क्रिया ॥ ८३ ॥
 म्हणीनि कर्म पै गा । अनुसरे तिहीं मार्गा ।
 मोहरें जालिया बोधा । तोय जैसे ॥ ८४ ॥
 सोंचि ज्ञानत्रयवशें । त्रिविध कर्म जें असे ।
 तेथ सात्विक तंव ऐसें । परिस आधीं ॥ ८५ ॥

नियत संगराहितमरागद्वेषतः कृतम् ।

अफलप्रेप्सुना कर्म यत्तत्सात्त्विकमुच्यते ॥ २३ ॥

तरी स्वाधिकाराचेनि मार्गें । आलें जें मानिलें आंगें ।
 पतिव्रतेचोनि परिष्वंगें । प्रियातें जैसे ॥ ८६ ॥
 सांवळ्या आंगा चंदन । प्रमदालोचनां अंजन ।
 तैसें अधिकारासी मंडण । नित्यपणें जें ॥ ८७ ॥

तैं नित्य कर्म भलें । होय नैमित्तिकीं सावाइलें ।
 सोनयासि जोडलें । सौरम्य जैसें ॥ ८८ ॥
 आणि आंगा जीवाची संपत्ति।वेंचूनि करी घाळाची पाळती ।
 परी जीवें उचगणें हे स्थिति । न पाहे माय ॥ ८९ ॥
 तैसैं सर्वस्वें कर्म अनुग्री । परी फळ न सुये दिठी ।
 उखिती क्रिया पैठी । ब्रम्हीचि करी ॥ ९० ॥
 आणि प्रिय आलिया स्वभावें । सर्वळ उरें वेंचे ठाउवें नव्हे ।
 तैसैं सवप्रसंगें करावें । पारुपे जरी ॥ ९१ ॥

तरि अकरणाचेनि खेदें । द्वेषातें जीवीं न वांधे ।
 जालियाचेनि आनंदें । फुंजो नेणे ॥ ९२ ॥
 ऐसपेसिया हातवटिया । कर्म निफजे जें धनंजया ।
 जाण सात्विक हें तया । गुणनाम गा ॥ ९३ ॥
 ययावरी राजसाचें । लक्षण सांगिजेल साचें ।
 न करीं अवधानाचें । वाणेपण ॥ ९४ ॥

यत्तु कामेप्सुना कर्म साहंकारेण वा पुनः ।
 क्रियते बहुलायासं तद्राजसमुदाहृतम् ॥ २४ ॥

तरी घरीं मातापितरां । घड बोली नाही संसारा ।
 येर विश्व भरी आदरा । मूर्खु जैसा ॥ ९५ ॥
 कां तुळशीचिया झाडा । दुखनि न घापे सितोडा ।
 द्राक्षीचिया तरी बुडा । दूधाचि लाविजे ॥ ९६ ॥
 तैसीं नित्यनैमित्तिकें । कर्म जियें आवश्यकें ।
 तयांचेविपर्यी न शके । बैसला उठूं ॥ ९७ ॥

येरां काम्याचेनि तरी नावें । देह सर्वस्य आघवें ।
 वेंचितांही न मनवे । बहु घेसैं ॥ ९८ ॥
 अगा देवढी वाढी लाहिजे । तेथ मोल देतां न धाडजे ।
 पेरितां पुरे न म्हणिजे । बीज जेवीं ॥ ९९ ॥
 कां परिसु जालिया हातीं । लोहालागीं सर्व संपत्ती ।
 वेंचितां ये उन्नती । साधकु जैसा ॥ १०० ॥
 तैसीं फळे देखोनि पुढें । काम्य कर्में दुवाहें ।
 करी परी तें थोकहें । केलेंहि मानी ॥ १ ॥
 तेणें फळकामुकें । यथाविधि नेटकें ।
 काम्य कीजे तितुकें । क्रियाजात ॥ २ ॥
 आणि तयाही केलियाचें । तोंडीं लायी दोंडीचे ।
 कर्मां या नांघपाटाचें । वाणें सारी ॥ ३ ॥
 तैसा भरे कर्माहंकार । मग पिता अथवा गुरु ।
 ते न मनी काळज्यस । औपध जैसैं ॥ ४ ॥
 तैसेनि साहंकारें । फळाभिलाषियें नरें ।
 कीजे गा आदरें । जें जें कांहीं ॥ ५ ॥
 परी तेंही करणें बहुवसा । कळघोनि करी सायासा ।
 जीवनोपायो कां जैसा । कोल्हाटियांचा ॥ ६ ॥
 एका कणालागीं उंदिर । असिका उपसे डोंगर ।
 कां शेयाळोदेशें दर्दुर । समुद्र डहुळी ॥ ७ ॥
 पैं भिकेपरतें न लाहे । तन्ही गारुडी सापु वाहे ।
 काय कीजे शीणुचि होये । मोडु यंत्रां ॥ ८ ॥
 हें असो परमाणूचेनि लाभें । पाताळ लंघिती चोळंबे ।
 तैसैं स्वर्गसुखलोभें । विचंबणें जें ॥ ९ ॥

तें काम्य कर्म सकुश । जाणावें येथ राजस ।
आतां चिन्त परित । तामसाचें ॥ १० ॥

अनुबंध क्षय हिंसामनपेक्ष्य च वीरुपम् ।
मोहादारभ्यत कर्म यत्तत्तामसमुच्यते ॥ २५ ॥

तरी तें गा तामस कर्म । जें निंदेचें काळें धाम ।
निपेधाचें जन्म । साच जेणें ॥ ११ ॥

ज निपजविल्यापाठीं । काहींच न विसे दिठी ।
रेघ काढिलिया पोटीं । तोयाचे जेवीं ॥ १२ ॥

कां काजी घुसळालिया । का राखोडी फुकिलिया ।
काहीं न विसे गाळिलिया । बाळुघाणा ॥ १३ ॥

ना ना उपणिलिया भूत । का विंधिलिया आकाश ।
ना ना माढिलिया पाश । चारयासी ॥ १४ ॥

ह अवघचि जैसैं । वाझे होऊनि नासे ।
जें केलियापाठीं तैसे । बायाचि जाय ॥ १५ ॥

एव्हवीं नरदेहाही येवढें । धन आटणीये पडे ।
जें कर्म निफजवितां मोढे । जगाचें सुख ॥ १६ ॥

जैसा कमळवर्नी फासु । काढिलिया काटंसु ।
आपण क्षिजे नाशु । कमळा करी ॥ १७ ॥

का आपण आगें जळे । आणि नागवी जगाचे डोळे ।
पतगु जैसा सळे । दीपाचेनि ॥ १८ ॥

तैसें सर्वस्व वाया जावो । बरी देहाही हो घावो ।
परी पुढिला अपावो । निफजविजे जेणे ॥ १९ ॥

मासी आपणयातें गिळयी । परी पुढील वांती शिणवी ।
 तें कश्मळ आठवी । आचरण जें ॥ ६१० ॥
 तेंही करावया वोंयें । मज सामर्थ्य असे कीं नसे ।
 हेंही पुढील तैसें । न पाहतां करो ॥ ६११ ॥
 केवढा माझा उपावो । करितां कोण प्रस्तावो ।
 केलियाही आवो । काय येथ ॥ ६१२ ॥
 इथे जाणिवेची सोये । अविवेकाचेनि पायें ।
 पुसोनियां होये । साटोप कर्मां ॥ ६१३ ॥
 आपुला घसोटा जाळुनी । विसांटे जैसा वन्ही ।
 कां स्वमर्यादा गिळोनी । सिंधु उठी ॥ ६१४ ॥
 मग नेणे बहु थोडें । न पाहे मागें पुढें ।
 मार्गामार्ग येकवडे । करीत चाले ॥ ६१५ ॥
 तैसें कृत्याकृत्य सरकटित । आपपर नुरवित ।
 कर्म होय तें निश्चित । तामस जाण- ॥ ६१६ ॥
 ऐसी गुणत्रयमिळा । कर्मांची गा अर्जुना ।
 हे केली विवंचना । उपपत्तींसीं ॥ ६१७ ॥
 आतां ययाचि कर्मां मजतां । कर्मांमिमानिया कर्ता ।
 तो जीवुही त्रिविधता । पातला असे ॥ ६१८ ॥
 चतुराश्रमवर्शें । एकु पुरुषु चतुर्धा दिसे ।
 कर्तया त्रैविध्य तैसें । कर्मभेदें ॥ ६१९ ॥
 तरी तयां तिहींआंतु । सात्त्विक तंय प्रस्तुतु ।
 सांगेन दत्तचित्तु । आकर्णीं तूं ॥ ६२० ॥

मुक्तसंगोऽनहंवादी धृत्युरसाहसमन्वितः ।

सिद्ध्यसिद्ध्योर्निर्विकारः कर्ता सात्त्विक उच्यते ॥ २६ ॥

१ पुरते, साडी. २ भडकतो.

तरी फळोदेशें सांढिलिया । वाढिती जेवि सरळिया ।
 शाखा कां चंदनाचिया । वावळया ॥ ३१ ॥
 कां न फळतांही सार्यका । जैसिया नागलतिका ।
 तैसिया करी नित्यादिका । क्रिया जो कां ॥ ३२ ॥
 परी फलशून्यता । नाहीं तया विफळता ।
 पें फळासींचि पांडुसुता । फळें कायिसीं ॥ ३३ ॥
 आणि आदरे करी बहुवसे । परी मी कर्ता हे नुमसे ।
 घर्पाकार्ळींचें जैसें । मेघवृंद ॥ ३४ ॥
 तेव्हांचि परमात्मालिंगा । समर्पावयाजोगा ।
 कर्मकलापु पें गा । निपजावया ॥ ३५ ॥
 तया काळाते नुलंघणें । देशशुद्धिही साधणे ।
 कां शाखांच्या यातीं पाहणे । क्रियानिर्णयो ॥ ३६ ॥
 धृत्ती करणे येकवळा । चित्त जावो न देणे फळा ।
 नियमांचिया सांखळा । घाटणे सदा ॥ ३७ ॥
 हा निरोधु साक्षावयालागीं । धैर्याचिया चांगचांगीं ।
 चित्तवणीं जिती आंगीं । वाहे जो कां ॥ ३८ ॥
 आणि आत्मयाचिये आवटी । कर्म करितां चरपटीं ।
 देहसुरयाचिये परवडीं । येवो न लाहे ॥ ३९ ॥
 आळस निद्रा दुज्दावे । धुषा न वाणवे ।
 सुरवाडु न पावे । आगाचा ठावो ॥ ४० ॥
 तव अधिकाधिक । उत्साहो धरी आगळीक ।
 सोने जसें तुरु । तुटलिया कसीं ॥ ४१ ॥
 जरी आवडी आथी साच । तरी जीवितही संलंच ।
 आगीं घालितां रोमांच । देखिजती सतिये ॥ ४२ ॥

मा आत्मपायेवदेया प्रिया । चालमेला जो धनंजया ।
 देहही सिद्धतां तया । काय सेइ होईल ॥ ४३ ॥
 म्हणोनि विषयसुरवाडु तुटे । जंव जंव देहबुद्धि आटे ।
 तंव तंव आनंदु दुणवटे । कर्मां जया ॥ ४४ ॥
 ऐसेनि जो कर्म करी । आणि कोणे एके अवसरि ।
 तें ठाके ऐसी परी । वाहे जरी ॥ ४५ ॥
 तरी कढाडीं लोटला गाढा । तो आपणपें न मनी अवघडा ।
 तैसा ठाकलेनिही थोडा । नोहे जो कां ॥ ४६ ॥
 ना तरी आदरिलें । अव्यंग सिद्धी गेलें ।
 तरी तेंही जितिलें । मिरळं नेजे ॥ ४७ ॥
 ह्या शुणा कर्म करितां । देखिजे जो पांडुसुता ।
 तयातें म्हणिजे तत्त्वता । सात्त्विक कर्ता ॥ ४८ ॥
 आतां राजसा कर्तया । बोटखणें हें धनंजया ।
 जे अभिलाषा जगाचिया । वसौटा तो ॥ ४९ ॥

रामी कर्मकलप्रेप्सुर्तुल्यो हिंसात्मकोऽशुचिः ।

हर्षशोकान्वितः कर्ता राजसः परिकीर्तितः ॥ २७ ॥

जैसा गांवींचिया कश्मळा । उकरडा होय येकवट्टा ।
 कां श्मशानीं अमंगळा । आघवयांचि ॥ ५० ॥
 तयापरी जो अशेषा । विश्वाचिया अभिलाषा ।
 पायपाखाटणिया दोषां । घरटा जाला ॥ ५१ ॥
 म्हणोनि फळाचा लागु । देखे जिये असलगु ।
 तिये कर्मां चांगु । रोहो मांढी ॥ ५२ ॥

आणि आपण जालिये जोडी । उपखों 'नेदी कवडी ।
 क्षणाक्षणा कुरोंडी । जीवाची करी ॥ ५३ ॥
 कृपणु चिंती ठेवा आपुला । तैसा दक्षु पराविया माला ।
 वकु जैसा खुतला । मासेयासी ॥ ५४ ॥
 आणि गोंवी गेलिया जवळी । झगटलिया अग फाळी ।
 फळे तरी आंतु पोळी । वोरांटी जैसी ॥ ५५ ॥
 तेसं मनं वाचा कायें । भलतया दुख देतु जाये ।
 स्वार्थु साधिता न पाहे । पराचें हित ॥ ५६ ॥
 तेविंच आंगें कर्मी । आचरणें नोहे क्षमी ।
 न निघे मनोधर्मी । अरोचकु ॥ ५७ ॥
 कनैकाचिया फळा । आंतु माज वाहेरी मौळी ।
 तैसा सग्राह्य दुवळा । शुचित्वे जो ॥ ५८ ॥
 आणि कमर्जात केलिया । फळ लाहे जरी धनंजया ।
 तरी हरिखें जगा यया । वाकुलिया वाये ॥ ५९ ॥
 अथवा जें आवरिलें । हीनफळ होय केलें ।
 तरी शोक तेणें जितिलें । धिक्कारों लागे ॥ ६० ॥
 कर्मी राहाटी पेसी । जयात होती देखसी ।
 तोचि जाण त्रिशुद्धीसी । राजस कर्ता ॥ ६१ ॥
 आता ययापाठीं येरु । जो कुकर्माचा आगरु ।
 तोही करू गांचरु । तामस कर्ता ॥ ६२ ॥
 अयुक्त प्राकृत स्तब्ध शठो नेष्कृतिकोऽलस ।
 विपादी दीर्घसूत्री च कर्ता तामस उच्यते ॥ ६८ ॥

१ गर्व होऊ देत नाही २ ध्यानस्थ झालेला ३ धोतऱ्याच्या
 ५. काटवण

तरी मियां लागलिया कैसें । पुढील जळत असे ।
 हें नेणिजे हुताशें । जियापरी ॥ ६३ ॥
 पें शखें मियां तिखटें । नेणिजे कैसेनि निवटे ।
 कां नेणिजे काळकूटें । आपुलें केलें ॥ ६४ ॥
 तैसा पुढीलया आपुलया । घातु करीत धनंजया ।
 आदरी बोखाटिया । क्रिया जो कां ॥ ६५ ॥
 तिया करितांही वेळीं । काय जालें हें न सांभाळी ।
 चळला घायु बाहदुळी । चेष्टे तैसा ॥ ६६ ॥
 पें करणिया आणि जया । मेळु नाही धनंजया ।
 तो पाहुनी पिसेया । केंची बाय ॥ ६७ ॥
 आणि इंद्रियांचें योगरिलें । घरोनि राखे जो जियालें ।
 घेलातळीं लागलें । गोचिड जैसं ॥ ६८ ॥
 हांसया रुदना वेळु । नेणता आदरी वाळु ।
 राहटे उच्छृंखळु । तयापरी ॥ ६९ ॥
 जो प्रकृती आतलेपणें । कृत्याकृत्यस्वादु नेणे ।
 फुगे केरें घालेपणें । उकरडा जैसा ॥ ७० ॥
 म्हणीनि मान्याचेनि नाचें । ईश्वराही परी न खालवे ।
 स्तब्धपणें न मनये । डोंगरासी ॥ ७१ ॥
 आणि मन जयाचें काळेली । राहाटी फुडें चोरिली ।
 विठी कीर ते बोलीं । पण्यांगनेची ॥ ७२ ॥
 किंवहुना कपटाचें । देहाचि वाळिलें तयाचें ।
 तें जिणें कीं जुंवाराचें । टिटेघर ॥ ७३ ॥

नोहे तयाचा प्रादुर्भावो । तो सामिलाप भिलांचा गांवो ।
 म्हणोनि नये येवो जावो । तया वाटा ॥ ७४ ॥
 आणि आणिकांचें निकें केलें । विरु होय जया आलें ।
 जैसं अपेय पया मिनलें । लवण करी ॥ ७५ ॥
 कां हीं व ऐसा पदार्थु । घातलिया आगीआंतु ।
 तेचि क्षणीं धडाडितु । अग्नि होय ॥ ७६ ॥
 नाना सुद्रव्यें गोमटीं । जालिया शरीरीं पैठीं ।
 होऊनि ठाती किरीटी । मळुचि जेवीं ॥ ७७ ॥
 तैसं पुढिलाचें बरवें । जयाच्या भीतरीं पावे ।
 आणि विरुद्धचि आघवें । होऊनि निगे ॥ ७८ ॥
 जो गुण घे वे दोख । अमृताचें करी विख ।
 दूध पाजिलिया देख । व्याळु जैसा ॥ ७९ ॥
 आणि पेढीकीं जियावें । जेणें परत्रा साच यावें ।
 तें उचित कृत्य पावे । अवसरीं जिये ॥ ८० ॥
 तेव्हां जया आपैसी । निद्रा ये ठेविली ऐसी ।
 दुर्व्यवहारीं जैसी । विटाळें लोटे ॥ ८१ ॥
 पें द्राक्षरसा आम्ररसा । वेळे तोंड सडे वायसा ।
 कां डोळे फुटती दिवसा । डुडुळाचे ॥ ८२ ॥
 तैसा कल्याणकालु पाहे । तें तयातें आळसु खाये ।
 ना प्रमादीं तरी होये । तो म्हणे तैसं ॥ ८३ ॥
 जेचिचि सागराचां पोटीं । जळे अखंड आगिठी ।
 तैसा विपाडु वाहे गांठीं । जियाचिये जो ॥ ८४ ॥
 लंडोरा आगीं धूमावधि । कां अपानाआंगीं दुर्गधि ।
 तैसा जो जिवीतावधि । विपादें केला ॥ ८५ ॥

आणि कल्पांताचिया पारा । वेगळेंही जो बीरा ।
 सूत्र धरी व्यापारा । सामिल्लापा ॥ ८६ ॥
 अगा जगाही परीती । सुंचा चाहे पै चित्ती ।
 करितां विपीं हातीं । तृणही न लगे ॥ ८७ ॥
 पेसा जो लोकाआंतु । पापपुंजु मूर्तु ।
 देखसी तो अव्याहतु । तामसु कर्ता ॥ ८८ ॥
 एव कर्म कर्ता ज्ञान । या तिहींचें त्रिधा चिन्ह ।
 दाविलें तुज सुजन- । चक्रवर्ती ॥ ८९ ॥

बुद्धेर्भेदं धृतेश्चैव गुणताद्विविधं शृणु ।

प्रोक्ष्यमानमशेषेण पृथक्त्वेन धनं वय ॥ २९ ॥

आतां अविद्येचां गांधी । मोहाची येदूनि भेदवी ।
 संदेहाचीं आघवी । लेऊनि लेणी ॥ ९० ॥
 आत्मनिश्चयाची बरव । जया आरिसां पाहे सावयव ।
 तिये बुद्धीचीही धांव । त्रिधा असे ॥ ९१ ॥
 अगा सत्त्वादि गुणीं इहीं । काइ एक तिहीं ठायीं ।
 न कीजेचि येथ पाहीं । जगामार्जी ॥ ९२ ॥
 आगी न वसतां पोटी । कवण कायु असे सुष्टी ।
 तैसें तें कैचें दृश्यकोटी । त्रिविध जें नोहे ॥ ९३ ॥
 म्हणौनि तिहीं गुणीं । बुद्धि केली त्रिगुणी ।
 घृतीसिही वांटणी । तैसीचि असे ॥ ९४ ॥
 तेंचि येक वेगळालें । येथ चिन्हीं अळंकारलें ।
 सांगिजेल उपाइलें । भेदलेपणें ॥ ९५ ॥

परी बुद्धि धृति इयां । दोहों मार्गामार्जी धनंजया ।
 आधीं रूप बुद्धीचिया । भेदासि करूं ॥ ९६ ॥
 तरी उत्तमा मध्यमा निकृष्टा । संसारसि गा सुमटा ।
 प्राणिया येतिया घाटा । तिनी आयी ॥ ९७ ॥
 जे करणीय काम्य निषिद्ध । ते हे मार्ग तिन्ही प्रसिद्ध ।
 संसारभयें सबाध । जीवा ययां ॥ ९८ ॥

प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च कार्याकार्ये भयाभये ।
 बंधं मोक्षं च या वेत्ति बुद्धिः सा पार्थ सात्त्विकी ॥ ३० ॥

गृहणोनि अधिकारें मानिलें । जें विधीचेनि बोधें आलें ।
 तें येकाचि येथ मलें । नित्य कर्म ॥ ९९ ॥
 तोंचि आत्मप्राप्तिफळ । दिठी सूनि फेवळ ।
 कीजे जैसें कां जळ । सेविजे ताहनें ॥ १०० ॥
 येतुलेनि तें कर्म । सांडी जन्ममय विषम ।
 करुनि दे सुगम । मोक्षसिद्धि ॥ १ ॥
 ऐसें करी तो भला । संसारभयें सांडिला ।
 करणीयत्वे आला । सुमुखुभागा ॥ २ ॥
 तेथ जे बुद्धि ऐसा । वळिया बांधे भरंवसा ।
 मोक्षु ठेविला ऐसा । जोडेल येथ ॥ ३ ॥
 गृहणोनि निवृत्तीची मांडली । सूनि प्रवृत्तितळीं ।
 हये कर्मां बुढकुळी । द्यावी कीं ना ॥ ४ ॥
 तृपार्ता उदकें जिणें । कां पूरी पडलिया पोहणें ।
 अंधकूपीं गाते किरणें । सूर्याचेनि ॥ ५ ॥

ना ना पय्येंसीं औषध लाहे । तरी रोगें दाटलाही जिये ।
 कां मीना जिह्वाळा होये । जळाचा जरी ॥ ६ ॥
 तरी तयाचां जीविता । नाहीं जेवि अन्यथा ।
 तैसें कर्मी इये वर्ततां । जोडेचि मोक्षु ॥ ७ ॥
 हे करणीयाचिया कडे । जें ज्ञान आथी चोखडें ।
 आणि अकरणीय हें फुडें । ऐसें जाणे ॥ ८ ॥
 जीं तियें काम्यादिकें । संसारमयदायकें ।
 अकृत्यपणाचे आंबुखे । पडिले जयां ॥ ९ ॥
 तिये कर्मी अकार्यी । जन्ममरणसमयीं ।
 प्रवृत्ति पळवी पार्यी । मागिलींचि ॥ ७१० ॥
 पै आगीमार्जी न रिघवे । अर्थावीं न घलवे ।
 धगधगीता नागवे । शूळ जेवीं ॥ ११ ॥
 कां फाळिया नाग धुंधुवातु । देखोनि न घालवे हातु ।
 न घचवे खोपेआंतु । याद्याचिये ॥ १२ ॥
 तैसें कर्म अकरणीय । देखोनि महाभय ।
 उपजे निःसंदेह । बुद्धी जिये ॥ १३ ॥
 वाढिलें रांधूनि विखें । तेथ जाणिजे मृत्यु न चुके ।
 तेवि निपेधी कां देखे । घंघातें जे ॥ १४ ॥
 मग बंधमयमरिती । तियें निपिद्धीं प्राप्तीं ।
 विनियोगु जाणे निवृत्ती । कर्माचिये ॥ १५ ॥
 ऐसेनि कार्याकार्यविवेकीं । जे प्रवृत्तिनिवृत्तिमापकीं ।
 खरा कुढा पारखी । जिया परी ॥ १६ ॥

१ शिंदोडे. २ अर्थांग पाण्यांत. ३ जाळीत. ४ व्यवस्था.
 ५ वांकडा, खोटा.

तैसी कृत्याकृत्यशुद्धि । बुद्धे जे निरवधि ।
सात्त्विक म्हणिपे बुद्धि । तेचि तूं जाण ॥ १७ ॥

यया धर्ममपमं च कार्यं चाकार्यमेव च ।
अथवावत्प्रजानाति बुद्धि सा पार्थ राजसी ॥ ३१ ॥

आणि वकाचां गावीं । घेपे क्षीरनीर सकलवी ।
कां अहोरात्रींची गांवी । आंघळे नेणे ॥ १८ ॥
जया फुलाचा मकरंद फाये । तो काष्ठें कोरू धांवे ।

परि भ्रमरपणा नव्हे । अव्हांटा जेवि ॥ १९ ॥
तैसीं इये कार्याकार्ये । धर्माधर्मरूपें जियें ।
तियें न चोजविता जाये । जाणती जे कां ॥ ७१० ॥

अगा डोळांवीण मोतिये । घेता पाडुं मिळे विपायें ।
न मिळणें तें आहे । ठेविले तेथें ॥ ११ ॥
तेसैं अकरणीय अवचटें । नोडवे तरीच लोटे ।

एन्ही जाणें एकवटें । दोन्ही जे का ॥ १२ ॥
ते गा बुद्धि घोरविपी । जाण येथ राजसी ।
अक्षत टाकिली जैसी । मांदियेसी ॥ १३ ॥

अपमं धर्ममिति या मन्यते तमसा वृता ।

सर्वार्थान्विपरीताश्च बुद्धिः सा पार्थ तामसी ॥ ३१ ॥

आणि राजा जिया वाटा जाये । ते चोरांसि आडव होये ।
कां राक्षसां दिवो पाहे । राति होऊनि ॥ १४ ॥

१ अथत २ एकत्र कालवलेलें ३ बुद्धि ४ उत्तम, चोर ५ वृदा
निर, ६ देवयोगानें, ७ प्राप्त झालें नाही, ८ धामप्रणाच्या अक्षता,
९ शुद्धीवर, जनसमुदायावर.

ना ना निधानचि निदेषा । होये कोळसयाचा उडेषा ।
 पें असतें आपणपें जीया । नाहीं जालें ॥ १५ ॥
 तैसं धर्मजात तितुकें । जिये बुद्धीसी पातकें ।
 साच तें लटिकें । ऐसेंचि बुझे ॥ १६ ॥
 जे आघवेचि अर्थ । कस्तानि घाली अनर्थ ।
 गुण ते ते व्यवस्थित । दोषाचि मानी ॥ १७ ॥
 किंबहुना श्रुतिजातें । अधिष्टानि केलें सरतें ।
 तेतुलेंहि उपरतें । जाणे जे बुद्धि ॥ १८ ॥
 ते कोणातेंही न पुसता । तामसी जाणावी पांडुसुता ।
 रात्री फाय धर्मार्था । साच करावी ॥ १९ ॥
 पयं बुद्धीचे भेद । तिन्ही तुज विशद ।
 सांगितले स्वबोध- । कुमुदचंद्रा ॥ ७३० ॥
 आतां ययाची बुद्धिवृत्ति । निष्कंकिळा कर्मजाती ।
 खांडू मांडिजे धृति । त्रिविधा तया ॥ ११ ॥
 तिये धृतीचेही विभाग । तिन्ही यथालिंग ।
 सांगिजती चांग । अचघान वेई ॥ ३१ ॥
 धूम्या यया धारयते मनःषाणेंद्रियक्रियाः ।
 योगेनाऽव्यभिचारिण्या धृतिः सा पार्थ सात्त्विकी ॥ ३१ ॥
 तरी उवेलिया दिनकरु । घोरींसीं थोके आंधारु ।
 कां राजाज्ञा अव्यवहारु । कुंडवी जेयीं ॥ ३२ ॥
 ना ना पयनाचा सादु । वाजीनालिया नीदु ।
 आंगेंसीं घोभादु । सांडिती मेघ ॥ ३४ ॥

१ दोग. २ आलसस्थ. ३ वट्टे, विरतीत. ४ सांद घानला जादो.

कां अगस्तीचेनि दर्शनि । सिंधु घेउनी ठाती मौनें ।
 चंद्रोदयीं कमळवने । मिठी देती ॥ ३५ ॥
 हें असो पावो उचलिला । मदंमुख न ठेवितो खालां ।
 गजोनि पुढां जाला । सिंधु जरी ॥ ३६ ॥
 तेसा जो धीरु । उटलिया अंतरु ।
 मनाविकें व्यापारु । सांडितो उभीं ॥ ३७ ॥
 इद्रियांचिपयांचिया गांठी । अपैसया सुटती किरीटी ।
 मना मायेचां पोटीं । रिगती दाही ॥ ३८ ॥
 अधोर्ध्व शूढे काढी । प्राणु नवाची पेंढी ।
 बांधोनि घाली उढी । मध्यमेमार्जी ॥ ३९ ॥
 संकल्पविकल्पाचें लुगडें । साहूनि मन उघडें ।
 बुद्धि मागिलेकडे । उगीचि बैसे ॥ ७४० ॥
 ऐसीं धैर्यराजें जेणें । मनप्राणकरणें ।
 स्वचेष्टांचीं संभाषणें । सांडविजती ॥ ४१ ॥
 मग आधर्वांचि सडीं । ध्यानाचां आंतुला मदीं ।
 कोंढिजती निरवेढी । योगाचिये ॥ ४२ ॥
 पर परमात्मया चक्रवर्ती । उगाणिती जंय हातीं ।
 तव लांचु न घेतां धृती । धरिजती जिया ॥ ४३ ॥
 ते गा धृति येयें । सात्त्विक हें निरुतें ।
 आर्क अर्जुनातें । श्रीकातु म्हणे ॥ ४४ ॥
 यथा तु धर्मकामार्थान् धृत्या धारयतेऽर्जुन ।
 प्रसंगेन फलाकाक्षी धृति सा पार्थ राजसी ॥ ३४ ॥
 १ मदाम आलेले होती. २ सापनानें, युष्मीनें. ३ दिली जातात

आणि होऊनियां शरीरी । स्वर्गसंसारचां दोहीं घरीं ।
 नदि जो पोटभरी । त्रिवर्गोपार्थे ॥ ४५ ॥
 तो मनोरथांचा सागरी । धर्मार्थकामांचें तारुं भरी ।
 जेणें धैर्यबळें करी । क्रिया वाणिज ॥ ४६ ॥
 जें कर्म भांडवला सुये । तयाची चौगुणी येती पाहे ।
 येवढे सायास हे साहे । जया घृती ॥ ४७ ॥
 ते गा घृति राजस । पार्था येय परियेस ।
 आतां आइक तामस । तिसरी जे कां ॥ ४८ ॥

यथा स्वप्नं भयं शोकं विषादं मदमेव च ।

न विमुञ्चति दुर्मेधा धृतिः सा पार्थ तामसी ॥ ३५ ॥

तरि सर्वाघमें गुणें । जयाचें कां रूपा येणें ।
 कोळसा काळेपणें । घडला जैसा ॥ ४९ ॥
 अहो प्राकृत आणि हीनु । तयाही कीं गुणत्वाचा मानु ।
 तरि न म्हणिजे पुण्यजनु । राक्षसु काई ॥ ७५० ॥
 पैं ग्रहांमार्जी इंगळु । तयातें म्हणिजे मंगळु ।
 तैसा तमीं धसालु । गुणशब्दु हा ॥ ५१ ॥
 जें सर्वदोपांचा वसोटा । तमाचि कामऊनि सुमटा ।
 उमारिला आंगवठ्ठा । जया नराचा ॥ ५२ ॥
 तो आळसु सूनि असे कांखे । म्हणौनि निद्रे कहीं न सुके ।
 पापें पोषितां दुःखें । न सांढिजे जेवीं ॥ ५३ ॥
 आणि देहधनाचिया आवडी । सदा भय तयातें न सांढी ।
 विसंबूं न सके धोंढी । काटिण्य जैसें ॥ ५४ ॥

आणि पदार्थजार्तीं स्नेहो । बांधे म्हणोनि तो शोका ठावो ।
 केला न शके पाप जावो । कृतघ्नोनि जैसं ॥ ५५ ॥
 आणि असंतोष जीवेंसी । घसनि ठेला अहर्निशीं ।
 म्हणोनि मैत्री तेणेंसी । विषादें केली ॥ ५६ ॥
 लसणातें न सांडी गंधी । कां अपध्यशीळातें व्याधी ।
 तैसी केली मरणावधि । विषादें तया ॥ ५७ ॥
 आणि वयसा वित्त कामु । ययाचा वाढवी संभ्रमु ।
 म्हणोनि मदें आश्रमु । तोचि केला ॥ ५८ ॥
 आगीतें न सांडी तापु । सळातें जातीचा सापु ।
 कां जगाचा घैरी घासिपु । अखंडु जैसा ॥ ५९ ॥
 ना तरी शरीरातें काळु । न विसंवे कवणे वेळु ।
 तैसा आथि अढळु । तामसीं मदु ॥ ६० ॥
 एवं पांचही हे निद्रादिक । तामसाचांठाई दोख ।
 जिया धृती देख । धरिले आहाती ॥ ६१ ॥
 तिये गा घृति नावें । तामसी येथ हें जाणावें ।
 म्हणितलें तेणें देवें । जगाचेनि ॥ ६२ ॥
 एवं त्रिविध जे बुद्धि । कीजे कर्मनिश्चयो आधीं ।
 तो घृति या सिद्धी । नेइजो येथ ॥ ६३ ॥
 सूर्ये मार्गु गोचरु होये । आणि तो चालती कीर पाये ।
 परि चालणें तें आहे । धैर्ये जेवीं ॥ ६४ ॥
 तैसी बुद्धि कर्मातें दावी । ते करणसामग्री निफजवी ।
 परि निफजायया होआवी । धीरता जे ॥ ६५ ॥
 ते हे गा तुजप्रति । सांगितली त्रिविध घृति ।
 यया कर्मत्रया निष्पत्ति । जालिया मग ॥ ६६ ॥
 येथ फळ जें एक निफजे । सुख जयातें म्हणिजे ।
 तेंही त्रिविध जाणिजे । कर्मवदों ॥ ६७ ॥

तरि फळरूप तें सुख । त्रिगुणीं भेदलें देख ।
 विवंचूं आतां चोख । चोखीं बोलीं ॥ ६८ ॥
 परि चोखी ते कैसी सगिं । पैं घेवों जातां बोलचमं ।
 कार्नीचियेही लागे । हार्तांचा मळु ॥ ६९ ॥
 म्हणौनि जयाचेनि अद्दहें । अवधानही होय बहिरें ।
 तेणें आइक हो अंतरें । जियाचेनि ॥ ७० ॥
 ऐसं म्हणौनि देवो । त्रिविधा सुखाचा प्रस्तावो ।
 मांडला तो निर्वाहो । निरूपित असे ॥ ७१ ॥

सुखं त्विदानीं त्रिविधं कृणु मे भरतर्षभ ।
 अभ्यासादमते यत्र दुःखांतं च निगच्छति ॥ ३६ ॥

म्हणे सुखत्रयसंज्ञा । सांगों म्हणौनि प्रतिज्ञा ।
 बोलिलों तें माझा । ऐक आतां ॥ ७२ ॥
 तरी सुख तें गा किरीटी । दाविजेळ तुज दिठी ।
 जें आत्मयाचिये भेटी । जीयासि होय ॥ ७३ ॥
 परी मात्रेचेनि मापें । दिव्यौषध जेसं घेपे ।
 कां कायिलाचें कीजे रुपें । रसभावनीं ॥ ७४ ॥
 ना ना लयणाचें जळ । होआवया दोनि चारि येळ ।
 देऊनि सांढिजती ढाळ । तोयाचे जेयीं ॥ ७५ ॥
 तेविं जालेनि सुखलेशं । जीवु भाविलिया अभ्यासं ।
 जीवपणाचें नासे । दुःख जेथ ॥ ७६ ॥
 तें येथ आत्मसुख । जालें असे त्रिगुणात्मक ।
 तेंही सांगों एकेक । रूप आतां ॥ ७७ ॥

यत्तदग्रे विषमिव परिणामेऽमृतोऽयमसु ।
 तत्सुखं सात्त्विकं प्रोक्तमात्मबुद्धिप्रसादजम् ॥ ३७ ॥

आणि पदार्थजातीं स्नेहो । बांधे म्हणोनि तो शोका ठावो ।
 केला न शके पाप जावो । कृतघ्नोनि जैसं ॥ ५५ ॥
 आणि असंतोष जीवेंसी । धरुनि ठेला अहर्निशी ।
 म्हणोनि मैत्री तेणेंसी । विषादें केली ॥ ५६ ॥
 लसणातें न सांढी गंधी । कां अपथ्यशीळातें व्याधी ।
 तैसी केली मरणावाधि । विषादें तया ॥ ५७ ॥
 आणि वयसा वित्त कामु । ययाचा वाढवी संभ्रमु ।
 म्हणोनि मदें आश्रमु । तोचि केला ॥ ५८ ॥
 आगीतें न सांढी तापु । सळातें जातीचा सापु ।
 कां जगाचा वैरी वासिपु । अखंडु जैसा ॥ ५९ ॥
 ना तरी शरीरातें कालु । न विसंवे कवणे वेळु ।
 तैसा आयि अदळु । तामसीं मदु ॥ ६० ॥
 एवं पांचही हे निद्रादिक । तामसाचांठाई दोख ।
 जिया धृती देख । धरिले आहाती ॥ ६१ ॥
 तिये गा धृति नांवें । तामसी येथ हें जाणावें ।
 म्हणितलें तेणें देवें । जगाचेनि ॥ ६२ ॥
 एवं त्रिविध जे बुद्धि । कीजे कर्मनिश्चयो आधीं ।
 तो धृति या सिद्धी । नेदजो येथ ॥ ६३ ॥
 सूर्य मार्गु गोचरु होये । आणि तो चालती कीर पाये
 परि चालणें तें आहे । धीर्ये जेवीं ॥ ६४ ॥
 तैसी बुद्धि कर्मातें दावी । ते करणसामग्री निफजवी ।
 परि निफजावया होआवी । धीरता जे ॥ ६५ ॥
 ते हे गा तुजप्रति । सांगितली त्रिविध धृति ।
 यया कर्मजया निष्पत्ति । जालिया मग ॥ ६६ ॥
 येथ फळ जें एक निफजे । सुख जयातें म्हणिजे ।
 तैही त्रिविध जाणिजे । कर्मवशें ॥ ६७ ॥

तरि फळरूप तें सुख । त्रिगुणीं भेदलें देख ।
 विवंचूं आतां चोख । चोखीं बोलों ॥ ६८ ॥
 परि चोखी ते कैसी सांगें । पैं घेयों जातां बोलवों ।
 कानींचियेही लागे । हातींचा मळु ॥ ६९ ॥
 म्हणौनि जयाचेनि अब्हेरें । अवधानही होय बहिरें ।
 तेणें आश्चर्य हो अंतरें । जियाचेनि ॥ ७० ॥
 ऐसें म्हणौनि देवो । त्रिविधा सुखाचा मस्तावो ।
 मांडला तो निर्वाहो । निरूपित असे ॥ ७१ ॥

सुखं त्विदानीं त्रिविधं शृणु मे भरतर्षभ ।

अभ्यासाद्रमते यत्र दुःखांतं च निगच्छति ॥ ३६ ॥

म्हणे सुखप्रयसंज्ञा । सांगों म्हणौनि प्रतिज्ञा ।
 बोलिलों तें प्राज्ञा । ऐक आतां ॥ ७२ ॥
 तरी सुख तें गा किरीटी । दाबिजेल तुज दिठी ।
 जें आत्मयाचिये भेटी । जीवासि होय ॥ ७३ ॥
 परी मात्रेचेनि मापें । दिव्यौषध जैसें घेवे ।
 कां कायिलाचें कीजे रुपें । रसभावनीं ॥ ७४ ॥
 ना ना लवणाचें जळ । होआवया दोनि चारि वेळ ।
 देऊनि सांडिजती ढाळ । तोयाचे जेवों ॥ ७५ ॥
 तेविं जालेनि सुखलेशें । जीवु भाविलिया अभ्यासें ।
 जीवपणाचें नासे । दुःख जेथ ॥ ७६ ॥
 तें येथ आत्मसुख । जालें असे त्रिगुणात्मक ।
 तेंही सांगों एकैक । रूप आतां ॥ ७७ ॥

यत्तदग्रे विषमिव परिणामेऽमृतोपमम् ।

तत्सुखं सात्त्विकं मोक्षमात्मबुद्धिप्रसादजम् ॥ ३७ ॥

आतां चंदनाचें बुड । सर्पी जैसें दुवाड ।
 कां निधानाचें तोंड । विवासिया जेवीं ॥ ७८ ॥
 अगा स्वर्गाचें गोमटें । आडव यागसंकटें ।
 कां बाळपण दासटें । त्रासकाळें ॥ ७९ ॥
 हें असो दीपाचिये सिद्धी । अवघड घूं आधीं ।
 ना तरि तो औषधी । जिमेचा ठावो ॥ ८० ॥
 तयापरी पांडवा । जया सुखाचा रिगावा ।
 विषम तेथ मेळावा । यमदमांचा ॥ ८१ ॥
 देतं सर्वस्नेहा मिठी । आंहीं ऐसें वैराग्य उठी ।
 स्वर्गसंसारा काटी । काढितची ॥ ८२ ॥
 विवेकश्रवणें खरपुसें । जेथ व्रताचरणें कर्कशें ।
 फरितां जाती भोकसे । बुद्ध्यादिकांचे ॥ ८३ ॥
 सुपुत्रेचेनि तोंडें । गिळिजे प्राणापानाचे लोंढे ।
 बोहणियेसीचि येवडें । भारी जेथ ॥ ८४ ॥
 जे सारसांही विघडतां । होय बोहांहुनि वत्स काढितां ।
 ना भणगु दवडितां । भाण्याघरुनी ॥ ८५ ॥
 पै मायेपुढीनि बाळक । काळें नेतां एकुलतें एक ।
 होय कां उदक । तुटतां मीना ॥ ८६ ॥
 तेसैं विषयांचें घर । इंद्रियां सांडितां थोर ।
 युगांतु होय तें वीर । विराग साहाती ॥ ८७ ॥
 ऐसा जया सुखाचा आरंभु । दावी काठिण्याचा क्षोभु ।
 मग क्षीरावर्धो लाभु । अमृताचा जैसा ॥ ८८ ॥

१ मयंतरी. २ गिळून टाकीन, प्राचीन. ३ चक्रवाक पक्ष्यांना. ४ गाई-
 च्या ओशीखाटून. ५ अन्नप्राप्ति.

पहिलिया वैराग्यगरळा । धैर्यशंभु घोडवी गळा ।
 तरि ज्ञानामृतें सोहळा । पाहे जेथें ॥ ८९ ॥
 पै कोलिताही कोपे ऐसें । द्राक्षांचें हिरयेपण असे ।
 तें परिपाकीं कां जैसें । माधुर्य आते ॥ ९० ॥
 तें वैराग्यादिक तैसें । पिकलिया आत्मप्रकाशें ।
 मग वैराग्येसीही नाशे । अविद्याजात ॥ ९१ ॥
 तेव्हां सागरीं गंगा जैसी । आत्मीं मीनल्या बुद्धि तैसी ।
 अद्वयानंदाची आपैसी । खाणी उघडे ॥ ९२ ॥
 ऐसें स्वानुभवविश्रामें । वैराग्यमूळ जें परिणमे ।
 तें सात्त्विक येणें नामें । बोलिजे सुख ॥ ९३ ॥

विषयेंद्रियसंयोगायत्तदमेऽमृतोपमम् ।

परिणामे विषमिव तत्सुखं राजसं स्मृतम् ॥ ९८ ॥

आणि विषयेंद्रियां । मेळु होतां धनंजया ।
 जें सुख जाय यद्धिया । सांझुनि दोन्ही ॥ ९४ ॥
 अधिकारिया रिगतां गांवो । होय जैसा उत्साहो ।
 कां रिणावरी विवाहो । विस्तारिला ॥ ९५ ॥
 ना ना रोगिया जिमेपासीं । केळें गोड साखरेंसीं ।
 कां वचनागाची जैसी । मधुरता पहिली ॥ ९६ ॥
 संवचोराचें मैत्र । हाटमेटीचें कलत्र ।
 कां लांघवियाचे विचित्र । विनोद ते ॥ ९७ ॥
 तैसें विषयेंद्रियदोखीं । जें सुख जीवातें पोखी ।
 मग उपाडिला खडकीं । हंसु जैसा ॥ ९८ ॥

तैसी जोढी आघवी आटे । जीविताचा ठाय फिटे ।
 सुकृताचियाही सुटे । घनाची गांठी ॥ ९९ ॥
 आणिक भोगिलें जें कांहीं । तें स्वप्न तैसें होय नाहीं ।
 मग हानीचांचि घाई । लोळावें उरे ॥ ८०० ॥
 ऐसें आपत्ती जें सुख । ऐहिकीं परिणमे देख ।
 परत्रीं कीर विख । होऊनि परते ॥ १ ॥
 जे इंद्रियजाता लळा । दिधलिया धर्माचा मळा ।
 जाळनि भोगिजे सोहळा । विषयांचा जेथ ॥ २ ॥
 तेथ पातकें बांधिती थावो । तियें नरकीं देती ठावो ।
 जेणे सुखें हा अपावो । परत्रीं ऐसा ॥ ३ ॥
 पें नामें विष महुरें । परी मास्वनि अंतीं खरें ।
 तैसें आदि जें गोडिरें । अंतीं कडू ॥ ४ ॥
 पार्या ते सुख साचें । वळिले आहे रजाचें ।
 म्हणौनि न शिवें तयाचें । आंग कहीं ॥ ५ ॥

यदग्रे चानुबधे च सुख मोहनमात्मनः ।

निद्रालस्यप्रमादोत्थ तत्तामसमुदाहृतम् ॥ १९ ॥

आणि अपेयाचेनि पानें । अखाद्याचेनि भोजने ।
 स्वैरस्त्रीसंनिधानें । होय जें सुख ॥ ६ ॥
 कां पुढीलांचेनि मारे । ना तरी परस्वापहारें ।
 जें सुख अवतरे । माटाचां घोर्ली ॥ ७ ॥
 जें आलस्यावरी पोखिजे । निद्रेमाजीं जें देखिजे ।
 जयाचां आद्यतीं भुलिजे । आपुली चाट ॥ ८ ॥
 तें गा सुख पार्या । तामस जाण सर्वथा ।
 हें वहु न सांगोंचि जे कथा । असमाव्य हे ॥ ९ ॥

ऐसें कर्मभेदें मुदलें । फळसुखही त्रिधा जालें ।
 तें हें यथाममं केलें । गोचर तुज ॥ ८१० ॥
 तें कर्ता कर्म कर्मफळ । ये त्रिपुटी येकी केवळ ।
 वांचूनि कांहींचि नसे स्पृळ- । सूक्ष्मीं इये ॥ ११ ॥
 आणि हे तंव त्रिपुटी । तिहीं गुणीं इहीं किरीटी ।
 गुंफिली असे पटीं तांतुयीं जैसी ॥ १२ ॥

न तदस्ति पृथिव्यां वा दिवि देवेषु वा पुनः ।
 सर्वं प्रकृतिजैर्भुक्तं यदेभिः स्यात्त्रिभिर्गुणैः ॥ ४० ॥

म्हणौनि प्रकृतीच्या अवलोकीं । न बांधिजे इहीं सत्त्वादिकीं ।
 तैसी स्वर्गां ना मृत्युलोकीं । आर्या यस्तु ॥ १३ ॥
 कैचा लेंवेवीण कावळा । मातियेवीण मोदळां ।
 कां जळेंवीण कळोळा । होणें आहे ॥ १४ ॥
 तैसैं न होति गुणाचें । तुष्टीची इच्छा रचे ।
 ऐसें नाहींच गा साचें । प्राणिजात ॥ १५ ॥
 यालागीं हें सकळ । तिहीं गुणांचेंचि केवळ ।
 घडलें आहे निखळ । ऐसें जाण ॥ १६ ॥
 गुणीं देवां त्रयी लाविली । गुणीं लोकीं त्रिपुटी पाडिली ।
 चतुर्वर्णा घातली । सिनानीं उल्लिखें ॥ १७ ॥

ब्राह्मणक्षत्रियविशां शूद्राणां च परंतप ।
 कर्माणि प्रविमक्तानि स्वभावप्रभवैर्गुणैः ॥ ४१ ॥

तेचि चारी वर्ण । पुससी जरी कोण कोण ।
 तरी जयां मुख्य ब्राह्मण । घुरेचे कां ॥ १८ ॥

येर क्षत्रिय वैश्य दोन्ही । तेही ब्राह्मणाचोचि मानिजे मानीं ।
 जे ते वैदिकविधानीं । योग्य म्हणोनि ॥ १९ ॥
 चोथा शूद्र जो धनजया । वेदीं लागु कीर नाहीं तया ।
 तन्ही वृत्ति वर्णत्रया- । अधीन तयाची ॥ ८२० ॥
 तिये वृत्तीचिया जवळिका । वर्णा ब्राह्मणादिकां ।
 शूद्रहि कीं देखा । चौथा जाला ॥ २१ ॥
 जेसा फुलाचेनि सांगातें । तातु तुरंविजे श्रीमते ।
 तेसें द्विजसंगें शूद्राते । स्वीकारी श्रुति ॥ २२ ॥
 ऐसेसी गा पार्या । हे चतुर्वर्णव्यवस्था ।
 फर आतां कर्मपथा । यांचिया रूप ॥ २३ ॥
 जिहीं गुणीं ते वर्ण चारी । जन्ममृत्यूचिये कातरी ।
 चुकोनियां ईश्वरीं । पेटे होती ॥ २४ ॥
 जिये आत्मप्रकृतीचे इहीं । गुणीं सत्त्वादिकीं तिहीं ।
 कर्म चांघां चहू ठाई । वांढिलीं वर्णां ॥ २५ ॥
 जैसे पापें जोडिलें लेंकां । वाटिल सूर्य मार्ग पांथिकां ।
 ना ना व्यापार सेवकां । स्वामी जैसे ॥ २६ ॥
 तेसी प्रकृतीचां गुणीं । जया कर्माची चेलटावणी ।
 केली आहे वर्णां । चहू इहीं ॥ २७ ॥
 तेथ सखें आपल्या आगीं । समीननिमीन भागीं ।
 वाघे केले नियोगी । ब्राह्मण क्षत्रिय ॥ २८ ॥
 आणि रज परी सात्त्विक । तेथ ठेविले वैश्यलोक ।
 रजचि तमभेसक । तेथ शूद्र ते गा ॥ २९ ॥

पेसा येकाचि प्राणिबुद्धा । भेदु चतुर्वर्णधा ।
 गुणींचि प्रबुद्धा । केल्ला जाण ॥ ८१० ॥
 मग आपुलें ठेविलें जैसैं । आइतेंचि दीपें दिसे ।
 गुणभिन्न कर्म तैसैं । शास्त्र दावी ॥ ८११ ॥
 तेंचि आतां कोण कोण । वर्णविहिताचें लक्षण ।
 हें सांगों ऐक श्रवण । सीमाग्यानिधी ॥ ८१२ ॥

शमो दमस्तपः शौचं क्षान्तिराजवमेव च ।

ज्ञानं विज्ञानमास्तिक्यं ब्रह्मकर्म स्वभावजम् ॥ ४२ ॥

तरी सर्वेंद्रियांचिया वृत्ती । घेजानि आपुलां हार्ती ।
 बुद्धि आत्मया भिल्ले येकांती । म्रिया जैसी ॥ ८१३ ॥
 पेसा बुद्धीचा उपक्रमु । तया नाम म्हणिपे शमु ।
 तो गुण गा उपक्रमु । जया कर्माचा ॥ ८१४ ॥
 आणि बाह्येंद्रियांचें धेंडें । पिट्टनि विधीचेनि दंडें ।
 नेदिजे अधर्माकडे । कहींचि जावों ॥ ८१५ ॥
 तो पें गा शमा विरंजा । दम गुण जेथ दुजा ।
 आणि स्वधर्माचिया योजा । जिणें जें कां ॥ ८१६ ॥
 सटवीचिये रार्ती । न विसंविजे जेवि याती ।
 तैसा ईश्वरनिर्णयो चिर्ती । वाहणें सदा ॥ ८१७ ॥
 तया नाम तप । तें तिजया गुणाचें रूप ।
 आणि शौचही निष्पाप । द्विविध जेथ ॥ ८१८ ॥
 मन भावशुद्धी भरलें । आंग क्रिया अळंकारिलें ।
 पेसें सवाद्य जियालें । साजिरें जें कां ॥ ८१९ ॥

तया नाम शौच पार्या । तो कर्मी गुण जये चौथा ।
आणि पृथ्वीचिया परी सवर्था । सर्व जें साहाणें ॥ ८४० ॥
ते गा क्षमा पांडवा । गुण जेथ पांचवा ।

स्वरामार्जी सुहावा । पंचमु जैसा ॥ ४१ ॥
आणि वांकुडेनि वोघेंसी । गंगा वाहे उजूचि जैसी ।
का पुटी वळला उसी । गोढी जैसी ॥ ४२ ॥

तैसा विपमांहि जीवा- । लागीं उजुकारु धरवा ।
तें आर्जव गा साहावा । जेथींचा गुण ॥ ४३ ॥
आणि पाणियें प्रयत्नें माळी । अरुढ जचे झाडामुळीं ।

परी तें आघवोंचि फळीं । जाणे जेवीं ॥ ४४ ॥
तैसें शास्त्राचारे तेणे । ईश्वरुचि येकु पावणें ।
हें फुडे जें का जाणणें । तें येथ ज्ञान ॥ ४५ ॥

तें गा कर्मी जिये । सातवा गुण होये ।
आणि विज्ञान हें पाहे । एवरूप ॥ ४६ ॥
तरी सत्त्वगुद्धीचिये घेळे । शास्त्रे का ध्यानवळें ।

ईश्वरतत्त्वीचि मिळे । निष्ठकबुद्धि ॥ ४७ ॥
हें विज्ञान वरवें । गुणरत्न जेथ आठवें ।
आणि आस्तिक्य जाणावें । नववा गुण ॥ ४८ ॥

तें राजमुद्रा आथिलिया । प्रजा भजे भळतया ।
तेविं शास्त्र स्वीकारिलीया । मार्गमात्रातें ॥ ४९ ॥
आदरें जें कां मानणें । ते आस्तिक्य मी म्हणें ।

तो नववा गुण जेण । कर्म तें साच ॥ ८५० ॥
एव नवही शमादिक । गुण जेथ निर्दोष ।
ते कर्म जाण स्वामाविक । ब्राम्हणाचें ॥ ५१ ॥

तो नवगुणरत्नाकर । यया नवरत्नांचा हार ।
 न फेडित ले दिनकर । प्रकाशु जैसा ॥ ५१ ॥
 ना ना चांपा चांपौळीं पूजिला । चंद्रु चंद्रिका धवळला ।
 कां चंदनु निजें चर्चिला । सौरभ्यें जेव्ही ॥ ५३ ॥
 तेव्ही नवगुणटिकलग । लेणें ब्राम्हण्याचें अव्यंग ।
 कहींचि न संदी आंग । ब्राम्हणाचें ॥ ५४ ॥
 आतां उचित जें क्षत्रिया । तेंही कर्म धनंजया ।
 सांगां ऐक प्रज्ञेचिया । भरोवरीं ॥ ५५ ॥

शौर्यं तेजो धृतिर्दाक्ष्यं युद्धे चाप्यपलापनम् ।
 दानमीश्वरभावश्च क्षात्रं कर्म स्वभावजम् ॥ ४३ ॥

तरी मानु हा तेजें । नापेक्षी जेविं विरजे ।
 कां सिंहें न पाहिजे । जावळिया ॥ ५६ ॥
 पेसा स्वयंभ जो जीवें लादु । सावायेंधीण उद्ददु ।
 तें शौर्य गा जेय धेणु । पहिला गुण ॥ ५७ ॥
 आणि सूर्याचेनि प्रतापें । कोढिही नक्षत्र हारपे ।
 ना तो तरी न लोपे । सचंद्रीं तिहीं ॥ ५८ ॥
 तेसोनि आपुले प्रौढिगुणें । जगासि विस्मयो देणें ।
 आपण तरी न क्षोभणें । कायसेनही ॥ ५९ ॥
 तें प्रागल्भ्य रूप तेजा । जिये कर्मी गुण दुजा ।
 आणि धीरु तो तिजा । जेव्हीचा गुण ॥ ६० ॥
 वरिपडालिया आकाश । बुद्धीचे डोळे मानस ।
 झांकीना तें परियेस । धैर्य जेथें ॥ ६१ ॥

आणि पाणीहो कांमलतेतुकें। परी तें जिणौनि पद्म फांके।
कां आकाश उंचिया जिके। आवढे तया ॥ ६१ ॥
तेवि विविधा अवस्था। पातलिया जिणौनि पार्या।

प्रहा फळतया अर्था। वेदें देणें जें ॥ ६३ ॥
तें दक्षत्व गा चोख। जेथ चौथा गुण देख।
आणि जुंझ अलौकिक। तो पांचवा गुण ॥ ६४ ॥

आदित्यार्ची झाडें। सदा सन्मुख सूर्याकडे।
तेवि समोर शत्रूपुढें। होणें जें कां ॥ ६५ ॥

माहेवणी प्रयत्नेसी। घुकाविजे सेजे जैसी।
रिपू पाठी नेदिजे तैसी। समरंगणी ॥ ६६ ॥

हा क्षत्रियाचा आचारी। पांचवा गुणेंहु अवघारी।
चहूं पुरुषार्थी शिरीं। भक्ति जैसी ॥ ६७ ॥

आणि जालेनि फुलें फळें। शाखिया जैसीं मोकळें।
कां उदार परिमळें। पद्माकर ॥ ६८ ॥

ना ना आवडीचेनि मापें। चांदिणें मलतेणें घेपे।
पुढिलांचेनि संकल्पें। तैसें जें देणें ॥ ६९ ॥

तें उमप गा वान। जेथ सहावें गुणरत्न।
आणि आही एकायतन। होणें जें फां ॥ ७० ॥

पोपूनि अवयव आपुले। करविजती मानविले।
तेवि पाळणें लोभविलें। जग जें भोगणें ॥ ७१ ॥

तया नाम ईश्वरमावो। जो सर्वसामर्थ्याचा ठावो।
तो गुणांमार्जी रावो। सातवा जेथ ॥ ७२ ॥

ऐसें जें शौर्यादिकीं। इहीं सात गुणविशेखीं।
अळंकृत सत्तःखीं। आकाश जैसं ॥ ७३ ॥

१ छिद्र, प्रवेशस्थान. २ गणेशदेव. ३ झाड.

तैसें सतगुणीं विचित्र । कर्म जें जर्गीं पवित्र ।
 तें सहज जाण क्षात्र । क्षत्रियाचें ॥ ७३ ॥
 ना ना क्षत्रिय नव्हे नरु । तो सत्वसोनयाचा मेरु ।
 म्हणौनि गुणस्वर्गा आधारु । सातां ह्यां ॥ ७५ ॥
 ना तरी सप्तगुणार्णवी । परिवारली वरवी ।
 हे क्रिया नव्हे पृथ्वी । भोगीतसे तो ॥ ७६ ॥
 कां गुणांचे सातांही ओर्धी । हे क्रिया ते गंगा जर्गी ।
 त्या महोदधीच्या आंगी । विलसे जैसी ॥ ७७ ॥
 परी हें बहु असो देख । शौर्यादिगुणात्मक ।
 कर्म गा नैसर्गिक । क्षत्रजातीसी ॥ ७८ ॥
 आतां वैश्याचिये जाती । उचित जे महामती ।
 ते ऐकें निरुती । क्रिया सांगों ॥ ७९ ॥

कृषिगोरक्षप्राणिग्र्यं वैश्यकर्म स्वभावजम् ।

परिचर्यात्मकं कर्म शूद्रस्यापि स्वभावजम् ॥ ४४ ॥

तरी भूमि वीज नांगरु । यया भांडवलाचा आधारु ।
 घेऊनि लाभु अपारु । मेळवणें जें ॥ ८८० ॥
 किंबहुना कृषी जिणें । गोधनें राखोनि यर्तणें ।
 कां सवर्षांची विकणें । महार्घीं वस्तु ॥ ८१ ॥
 येतुलाधि पांडया । वैश्यातें कर्माचा मेळावा ।
 हा वैश्यजातिस्वभावा । आंतुला जाण ॥ ८२ ॥
 आणि वैश्य क्षत्रिय ब्राह्मण । हे द्विजन्मे तिन्ही वर्ण ।
 ययांचें जें शुश्रूषण । तें शूद्रकर्म ॥ ८३ ॥
 पै द्विजसेवेपरीतें । धांवणें नाहीं शूद्रातें ।
 एवं चतुर्वर्णांचितें । दाविलीं कर्म ॥ ८४ ॥

स्वे स्वे कर्मण्याभिरतः संतिष्ठिं लभते नरः ।
स्वकर्मनिरतः सिद्धिं यथा विंदति तच्छृणु ॥ ४५ ॥

आतां इयेचि विचक्षणा । वेगळालिया वर्णा ।
उचित जेसं करणां । शब्दादिक ॥ ८५ ॥
ना तरि जळवच्युता । पाणिया उचित सरिता ।
सरितेसी पांडुसुता । सिंधु उचित ॥ ८६ ॥

तेसं वर्णाश्रमवशें । जें करणीय आलें असे ।
गोरेया आंगा जेसं । गोरेपण ॥ ८७ ॥

तया स्वभावविहिता कर्मा । शास्त्राचेनि मुखें धीरोत्तमा ।
प्रवर्ताययालागीं प्रमां । अढळ कीजे ॥ ८८ ॥

पुं आपुलेंचि रत्न यितें । घेवे पारलियाचेनि हातें ।
तेसं स्वकर्म आपेतें । शास्त्रें करावें ॥ ८९ ॥

जेसी दिठी असे आपुलिया ठायीं । परी दीपवीण भोगु
नाहीं । मार्गु न लाहतां काई । पाय असतां होय ॥ ९० ॥

मृणौनि जातिवशें साचारु । सहज असे जो अधिकारु ।
तो आपुलालिया शास्त्रे गोचरु । आपण कीजे ॥ ९१ ॥

मग घरांचाचि ठेवा । जेविं डोळ्यां दावी द्या ।
तरी घेतां काय पांडवा । आढळु असे ॥ ९२ ॥

तेसं स्वभावे भागा आलें । वरी शास्त्रें सरें केले ।
ते विहित जो आपुलें । आचरे गा ॥ ९३ ॥

परी आळसु सांडुनी । फळकाम दवडुनी ।
आंगजीवें मांडुनी । तेथेंचि मरु ॥ ९४ ॥

योधी पटिले पाणी । नेणे आनानी घादणी ।
॥ जाय आचरणीं । व्यवस्थीनी ॥ ९५ ॥

अर्जुना जो यापरी । तें विहित कर्म स्वयें करी ।
 तो मोक्षाचा ऐल द्वारी । पैठा होय ॥ ९६ ॥
 जे अकरणा आणि निषिद्धा । न वचेचि कांहीं संबंदा ।
 म्हणौनि मवा विरुद्धा । मुकला तो ॥ ९७ ॥
 आणि काम्यकर्माकडे । न परतेचि जेथ कोढें ।
 तेथ चंदनाचेंही खोढे । न लेचि तो ॥ ९८ ॥
 येर नित्य कर्म तंव । फलत्यागें वेंचिलें सर्व ।
 म्हणौनि मोक्षाची शिव । ठाकूं लाहे ॥ ९९ ॥
 ऐसेनि शुभाशुभी संसारी । सांडिला तो अवधारी ।
 वैराग्यमोक्षद्वारी । उभा ठाके ॥ १०० ॥
 जें सकळ भाग्याची सीमा । मोक्षलामाची जें प्रमा ।
 नाना कर्ममार्गधमा । शेवटु जेथ ॥ १ ॥
 मोक्षफळें दिधली बोलें । जें सुकृततरुचें फूल ।
 तये वैराग्यां ठेवी पाऊल । भंवतु जैसा ॥ २ ॥
 पाहीं आत्मज्ञानसुदिनाचा । बाधांवा सांगतया अरुणाचा ।
 उदयो त्या वैराग्याचा । ठावो पावे ॥ ३ ॥
 किंबहुना आत्मज्ञान । जेणें हाता ये निधान ।
 तें वैराग्य दिव्यांजन । जीवें ले तो ॥ ४ ॥
 ऐसी मोक्षाची योग्यता । सिद्धी जाय तया पांडुसुता ।
 अनुसरोनि विहिता । कर्मा यया ॥ ५ ॥
 हें विहित कर्म पांडवा । आपुला अनन्य बोलावा ।
 आणि हेचि परम सेवा । मज सर्वात्मकाची ॥ ६ ॥
 पैं आघवाचि भोगेंसी । पतिव्रता झोढे प्रियेंसी ।
 कीं तयाचि नामें जैसी । तपें तियां केलीं ॥ ७ ॥

कां वाळका एकी माये-। वाचोनि जिणें काय आहे ।
 म्हणौनि सेविजे कीं तो होये । पाटाचा धर्मु ॥ ८ ॥
 ना ना पाणी म्हणौनि मासा । गंगा न सांढितां जैसा ।
 सर्वतीर्थसहवासा । घरपढा जाला ॥ ९ ॥
 तैसें आपुलिया विहिता । उपायो असे न विसवितां ।
 ऐसा कीजे कीं जगलाथा । आमारु पडे ॥ १० ॥
 अगा जयाचें विहित । ते ईश्वराचे मनोगत ।
 म्हणौनि केलिया निभ्रांत । सांपडेचि तो ॥ ११ ॥
 पै जीवाचे फर्सी उतरली । ते दासी कीं गोसावीण जाली ।
 सिसें वेंचितया मंडली । वही जेवीं ॥ १२ ॥
 तैसें स्वामीचिया मनोभावा । न चुकिजे हेचि परम सेवा ।
 येर ते गा पांडया । यणिज करणे ॥ १३ ॥

यतः प्रवृत्तिभूताना येन सर्वमिदं ततम् ।
 स्वकर्मणा तमभ्यर्च्य सिद्धिं विंदति मानवः ॥ ४६ ॥

म्हणोनि विहित क्रिया केली । नव्हे तयाची खूण पाळिली ।
 जयापासुनि का आलीं । आकारा भूतें ॥ १४ ॥
 जो अविद्येचिया चिंधिया । गुह्मनि जीव बाहुलिया ।
 खेळवीतसे तिगुणिया । अटकाररज्जू ॥ १५ ॥
 जेणें जग हें समस्त । अंतयाहेरी पूर्ण भरित ।
 जालें आहे वीपजात । तेजें तैसें ॥ १६ ॥
 तया सर्वात्मका ईश्वरा । स्वकर्मकुसुमांची वीरा ।
 पूजा केली होय अपारा । तोपालागीं ॥ १७ ॥

म्हणौनि तिये पूजे । रिझलेनि आत्मराजें ।
 वैराग्यसिद्धि देइजे । पसाय तया ॥ १८ ॥
 जिये वैराग्यदशे । ईश्वराचेनि वेधवशें ।
 हें सर्वही नावडे जेसैं । यांत होय ॥ १९ ॥
 प्राणनाथाचिया आधी । विरहणीतें जिणेंहि बाधी ।
 तेसैं सुखजात त्रिशुद्धी । दुःखाचि लागे ॥ २० ॥
 सम्यक्ज्ञान नुदैजतां । वेधेंचि तन्मयता ।
 उपजे ऐसी योग्यता । बोधाची लाहे ॥ २१ ॥
 म्हणौनि मोक्षलाभालागीं । जो व्रतें वाहतसे आंगीं ।
 तेणें स्वधर्मु आस्था चांगी । अनुप्राया ॥ २२ ॥

श्रेयान्स्वधर्मो विगुणः परधर्मोस्वनुष्ठितात् ।
 स्वमावनियतं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषम् ॥ ४७ ॥

अगा आपुला हा स्वधर्मु । आचरणीं जरी विपमु ।
 तरी पाहावा तो परिणामु । फटेल जेणें ॥ २३ ॥
 जें सुखालागीं आपणपयां । निवचि आथी धनंजया ।
 तें कडुवटपणा तयाचिया । उदागिजे ना ॥ २४ ॥
 फळणया ऐलीकडे । केळीतें पाहतां आस मोडे ।
 ऐसी त्यजिली तरी जोडे । तेसैं कों गोमटें ॥ २५ ॥
 तेवि स्वधर्मु सांकडु । देखोनि केला जरी कडु ।
 तरी मोक्षसुरवाडु । अंतरला कीं ॥ २६ ॥
 आणि आपुली माये । कुवज जरी आहे ।
 तरी जीजे तें नोहे । स्नेह कुंन्हें कीं ॥ २७ ॥

येरी जिया पराविया । रंमेहूनि वरविया ।
 तिया काय कराविया । वाळ्कें तेणें ॥ २८ ॥
 अगा पाणियाहूनि बहुवें । तुपीं गुण कीर आहे ।
 परी मोना काय होये । असणें तेथ ॥ २९ ॥
 पै आघविया जगा जें विख । तें विखकीडियाचें पीयूख ।
 आणि जगा गूळ तें देख । मरण त्या ॥ ३० ॥

म्हणौनि जे विहित जया जेणें । फिटे संसाराचें धरणें ।
 क्रिया कठोर तन्ही तेणें । तेचि करावी ॥ ३१ ॥
 येरा पराचारा वरविया । ऐसो होईल टंकलेया ।
 पायांचें चालणें छोड्या । केलें जैसें ॥ ३२ ॥
 यालागीं कर्म आपुले । जें जातिस्यमावें असे आलें ।
 तें करी तेणें जितिलें । कर्मबंधातें ॥ ३३ ॥
 आणि स्वधर्मुचि पाळ्याया । परधर्मु तो गाळ्याया ।
 हा नेमुही पाड्याया । न कीजेचि पै गा ॥ ३४ ॥
 तरी आत्मा दृष्ट नोहे । तंव कर्म करणें कां ठाये ।
 आणि करणे तेथ आहे । आयासु आधीं ॥ ३५ ॥
 सहजं कर्म कीर्तिय सदोपमारे न त्यजेत् ।
 सवार्त्तभा हि दोषेण धूमेनाग्निरिवावृताः ॥ ४८ ॥

म्हणौनि भलातिये कर्मी । आयासु जन्ही उपकर्मी ।
 तरी काय स्वधर्मी । दोषु सांगें ॥ ३६ ॥
 अगा उजू वाटा चालावें । तन्ही पायचि शिणवावे ।
 ना आढरानें धांवावें । तन्ही तेंचि ॥ ३७ ॥
 पै शिळा कां सिंदोरिया । दाटणें एक धनंजया ।
 परी जें वाहतां विसांवया । मिळिजे तें घेये ॥ ३८ ॥

एन्हवीं कणा आणि भुसा । कांडितांही सोसु सरिसा ।
 जेंचि रंधन श्वानमांसा । तेंचि ह्दी ॥ ३९ ॥
 दधीजळाचिया घुसळणा । व्यापार सारिखेचि विचक्षणा ।
 वाळुवे तिळा घाणा । गाळणें एक ॥ ९४० ॥
 पै नित्य होम देयावया । कां सैरा आगी सुवायया ।
 फुंकितां धू धनंजया । साहणें तेंचि ॥ ४१ ॥
 परी धर्मपत्नी धांगडी । पोसितां जरी एकी वोढी ।
 तरी कां अपरंयडी । आणावी आंगा ॥ ४२ ॥
 हां गा पाठी लागलां घाई । मरण न चुकेचि पाहीं ।
 तरी समोरलां फाई । आगळें न कीजे ॥ ४३ ॥
 कुलखी दांडयाचे घाये । परघर रिगालीहि जरी साहे ।
 तरी स्वपतीतें घायें । सांडिलें कीं ॥ ४४ ॥
 तैसें आवडतेंही करणें । न निपजे शिणल्याविणें ।
 तरि विहित वा रे कोणें । घोलें भारी ॥ ४५ ॥
 घरी थोडेंचि अमृत घेतां । सर्वस्व घेंचो कां पांडुसुता ।
 जेणें जोडे जीविता । अक्षयत्व ॥ ४६ ॥
 वेर काहा मोलें वेंचूनि । धिप पियावें घेऊनि ।
 आत्महत्येसि निमोनि । जायिजे जेणें ॥ ४७ ॥
 तैसें जाचूनियां इंद्रियें । वेंचूनि आयुष्याचेनि दियें ।
 सांचले पापीं आन आहे । दुःखावांचूनि ॥ ४८ ॥
 म्हणोनि करावा स्वधर्म । जो करितां हिरोनि घे अमु ।
 उचित देखील परमु । पुरुषार्थराजु ॥ ४९ ॥
 याकारणें किरीटी । स्वधर्माचिये राहाटी ।
 न विसंविजे संकटीं । सिद्धमंजु जैसा ॥ ९५० ॥

कां नाव जैसी उदधीं । महारोगीं दिव्योपधी ।
 न विसरिजे तथा बुद्धी । स्वकर्म येथ ॥ ५१ ॥
 मग यथाचि गा कपिध्वजा । स्वकर्माचिया महापुजा ।
 तोपला इंशु तमरजा । झाडा करुनि ॥ ५२ ॥
 शुद्ध सत्याचिया घाटा । आणी आपुली उत्कंठा ।
 भवस्यर्ग काळकूटा- । ऐसैं दावी ॥ ५३ ॥
 जियें चैराग्य येणें घोलें । मागां संसिद्धि रूप केलें ।
 किंवहुना तें आपुलें । मेळवी खांगें ॥ ५४ ॥
 मग जितिलिया हे भोगे । पुरुष सर्वत्र जैसा होये ।
 कां जालाहि जें लाहे । तें आतां सांगों ॥ ५५ ॥

असक्तबुद्धिः सर्वत्र जितात्मा विगतस्पृहः ।

मेष्कर्मसिद्धिं परमा सन्यासेनापिगच्छति ॥ ४९ ॥

तरी वेहादिक हें संसारें । सर्वही मांडलेंसे जें गुंफिरें ।
 तेथ नातुडे तो घागुरें । यारा जैसा ॥ ५६ ॥
 पै परिपाकाचिये वेळे । फळ देठें ना देडु फळें ।
 न धरे तैसें स्नेह खुल्लें । सर्वत्र होय ॥ ५७ ॥
 पुत्र वित्त कलत्र । ह जालियाही स्वतंत्र ।
 माझें न म्हणे पात्र । विपाचे जैसे ॥ ५८ ॥
 हे असो विषयजार्ती । बुद्धि पोळली ऐसी माघीती ।
 पाउलें घेऊनि एकांती । हृदयाचां रिगे ॥ ५९ ॥
 ऐसया अत करण । बाह्य येता तथाचीं आंण ।
 न मोडी समर्या भेण । दासी जैसी ॥ ६० ॥

तैसैं ऐक्याचिये मुठी- । माजिवढें चित्त किरीटी ।
 करुनि वेधीं नेहटी । आत्मयाचां ॥ ६१ ॥
 तेव्हां दृष्टादृष्टसुहे । निमणें जालेंचि आहे ।
 आगी दडपलिया धुयें । राहिजे जैसैं ॥ ६२ ॥
 म्हणौनि नियमिलिया मानसीं । स्पृहा नासोनि जाय
 आपैसी । किंवहुना तो ऐसी । भूमिका पावे ॥ ६३ ॥
 पैं अन्ययाघोषु आघवा । मावळोनि तया पांडवा ।
 बोधमात्रींचि जीवा । ठावो होय ॥ ६४ ॥
 घरवणी वेंचें सरे । तैसैं भोगें प्राचीन पुरे ।
 नवें तंव नुपकरे । कांहींचि करूं ॥ ६५ ॥
 ऐसी कर्मसाम्यदशा । होय तेथ धीरेशा ।
 मग श्रीगुरु आपैसा । भेटेचि गा ॥ ६६ ॥
 राज्ञीची चौपाहरी । वेंचलिया अवधारीं ।
 डोळ्यां तमारी । मिळे जैसा ॥ ६७ ॥
 कां धेऊनि फळाचा घडु । पारुपत्री केळीचा वाडु ।
 श्रीगुरु भेटोनि करी पाडु । मुमुक्षु तैसा ॥ ६८ ॥
 मग आर्लिगिला पूर्णिमा । जैसा उणीव सांडी चंद्रमा ।
 तैसैं होय धीरोत्तमा । गुरुकृपा तया ॥ ६९ ॥
 तेव्हां अबोधुमात्र असे । तो तंव तया कृपा नासे ।
 तेथ निद्रासवें जैसैं । आंधारें जाय ॥ ७० ॥
 तैसी अबोधाचिये कुशीं । कर्म कर्ता कार्य ऐसी ।
 त्रिपुटी असे ते जैसी । माभिणी मारिली ॥ ७१ ॥
 तैसैंचि अबोधनाशासवें । नाशे क्रियाजात आघवें ।
 ऐसा समूळ संमये । संन्यासु हा ॥ ७२ ॥

येणें समूळाज्ञानसंन्यासे । दृश्याचा जेथ ठावो पुसे ।
 तेथ बुझावे ते आपैंसें । तोचि आहे ॥ ७३ ॥
 चेहलियावरी पाहीं । स्वप्नीचिया तिये डोहीं ।
 आपणयातें काई । काढू जाइजे ॥ ७४ ॥
 ते मी नेणें आतां जाणेन । हे सरले तया दुःस्वप्न ।
 जाला द्वावृक्षेयाविहीन । चिदाकाश ॥ ७५ ॥
 मुखामासेसीं आरिस्ता । परौता नेलिया वीरिशा ।
 पाहातेपणेंवीण जैसा । पाहाता ठाके ॥ ७६ ॥
 तैसें नेणणे जें गेलें । तेणें जाणणेही नेलें ।
 मग निष्क्रिय उरलें । चिन्मात्रचि ॥ ७७ ॥
 तेथ स्वमावे धनंजया । नाहीं कोणीचि क्रिया ।
 म्हणौनि प्रयादु तया । नैष्कर्म्यु पेसा ॥ ७८ ॥
 तें आपुले आपणपे । असे तेचि होऊनि हारपे ।
 तरंगु कां वायुलोपें । समुद्र जैसा ॥ ७९ ॥
 तैसें न होणें निफजे । ते नैष्कर्म्यसिद्धि जाणिजे ।
 सर्वसिद्धीत सहजे । परम हेचि ॥ ८० ॥
 देउळाचिया कामा कळसु । उपरम गंगेसी सिंधुप्रवेशु ।
 कां सुवर्णशुद्धी कसु । सोळावा जैसा ॥ ८१ ॥
 तैसें आपुले नेणणे । फेडिजे कां जाणणें ।
 तेंही गिळनि असणे । ऐसी जे दशा ॥ ८२ ॥
 तियेपरतें कांहीं । निपजणें आन नाहीं ।
 म्हणौनि म्हणिपें पाहीं । परमसिद्धि ते ॥ ८३ ॥
 सिद्धि प्राप्ती यथा ब्रह्म तथाप्नोति निबोध मे ।
 समासेनैव कौतिय निष्ठा ज्ञानस्य या परा ॥ ५० ॥

परी हेचि आत्मसिद्धि । जो कोणी भाग्यनिधि ।
 श्रीगुरुकृपालविधि- । काळीं पावे ॥ ८४ ॥
 उदयजतांचि दिनकरु । प्रकाशुचि आते आंधार ।
 कां दीपसंगं कापुरु । दीपुचि होय ॥ ८५ ॥
 तथा लवणाची काणिका । मिळतवेंवो उदका ।
 उदकचि होऊनि देखा । ठाके जेवीं ॥ ८६ ॥
 कां निद्रित चेंवलिया । स्वप्नसि नीद पायां ।
 जाऊनि आपणपयां । मिळे जैसा ॥ ८७ ॥
 तैसें जया कोणहासि वैवें । गुरुवाक्य श्रवणाचिसवें ।
 द्वित गिळोनि विसवें । आपणया वृत्ति ॥ ८८ ॥
 तथासी मग फर्म करणें । हें धोलिजेलचि कवणें ।
 आकाशा येणें जाणें । आहं काई ॥ ८९ ॥
 म्हणौनि तथासि कांहीं । त्रिशुद्धि करणें नाहीं ।
 परी ऐसें जरी हें कांहीं । नव्हे जया ॥ ९० ॥
 कानावचनाचिये भेटी- । सरिसाचि पें किरीटी ।
 घस्तु होऊं न उठी । कवणि एकु जो ॥ ९१ ॥
 एन्हुवां स्वकर्माचेनि वन्हीं । काम्यनिषिद्धाचिया इंधनीं ।
 रजतमें कीर दोन्ही । जाळिलीं आधीं ॥ ९२ ॥
 पुत्र वित्त परलोकु । चया तिहींचा अभिलाखु ।
 घरीं होय पाइकु । हेंही जालें ॥ ९३ ॥
 इंद्रियें सैरा पदार्थी । रिगतां विटाळलीं होतीं ।
 तियें भत्याहारतीथी । न्हाणिलीं कीर ॥ ९४ ॥
 आणि स्वधर्माचें फळ । ईश्वरीं अर्पूनि सकळ ।
 घेऊनि केलें अढळ । वैराग्यपद ॥ ९५ ॥
 ऐसी आत्मसाक्षात्कारीं । लामे झानाची उजरी ।
 ते सामग्रीं कीर पुरी । मेळविली ॥ ९६ ॥

आणि तेचि समयी । सहस्र भेटले पाहीं ।
 तेयींचि तिहीं कांहीं । बंधिजेना ॥ ९७ ॥
 परी वोखद येतखेदो । काय लाभे आपुला ठायो ।
 कां उदयजतांची दिवो । मध्यान्ह होय ॥ ९८ ॥
 सुक्षेत्री आणि घोलटे । बीजही पेरिले गोमटे ।
 तरी आलोट फट भेटे । परि वेळें कीं गा ॥ ९९ ॥
 जोखला मार्गु प्रांजळु । मिनला सुसगावारी भेल्लु ।
 तरी पाविजे बांचूनि घेल्लु । लागेचि कीं ॥ १००० ॥
 तैसा वैराग्यालाभु जाला । यरि सहस्रगुही भेटला ।
 जीवीं अंकुर फुटला । विवेकाचा ॥ १ ॥
 तेणे ब्रम्ह एक आर्थी । येर आघवीचि भ्रांति ।
 ऐरी कीर प्रतीति । गाढ केली ॥ २ ॥
 परी तेंचि जें परब्रम्ह । सर्वात्मक सर्वोत्तम ।
 मोक्षाचेंही काम । सरे जेथ ॥ ३ ॥
 यया तिन्ही अवस्था पोटी । जिरयी जें गा किरीटी ।
 तया ज्ञानासिही मिठी । दे जें वस्तु ॥ ४ ॥
 ऐक्याचें एकपण सरे । जेथ आनंदकणुही विरे ।
 कांहीचि नुरोनि उरे । जें लांहीं गा ॥ ५ ॥
 तिर्ये ब्रह्मी ऐक्यपणें । ब्रह्माचि होऊनि असणे ।
 तें क्रमेंचि करून तेणें । पाविजे पै ॥ ६ ॥
 भुकेलियापासी । बोगरिले पडसी ।
 तो वृत्ति प्रतियासी । लाहे जेवीं ॥ ७ ॥
 तैसा वैराग्याचा बोलावा । विवेकाचा तो दिया ।
 ओंवुथितां आत्मठेवा । फाटीचि तो ॥ ८ ॥

तरी भोगिजे आत्मक्राद्धि । येवढी योग्यतेची सिद्धि ।
जयाच्या आर्गी निरवाधि । छेणें जाली ॥ ९ ॥
तो जेणें क्रमें ब्रह्म । होणें करी गा सुगम ।
तया क्रमाचें आर्ता धर्म । आईक सांगों ॥ १०१० ॥

बुद्ध्या विशुद्ध्या युक्तो धृत्याऽऽत्मानं नियम्य च ।
शब्दादीन्विपर्यस्त्यक्त्वा रामदेवो ह्युदस्य च ॥ ५१ ॥

तरी गुरू दाविलिया याटा । येऊन पिवेकतीर्थतटा ।
घुऊनियां मळकटा । बुद्धीचा तेणें ॥ ११ ॥
मग राहून उगळिली । प्रभा चंद्रें आलिंगिली ।
तेसी शुद्धरें जडली । आपण्यां बुद्धि ॥ १२ ॥
सांडूनि कुळें दोन्ही । प्रियासी अनुसरे कामिनी ।
द्वंद्वत्यागें स्थितनी । पडली तेसी ॥ १३ ॥
आणि ज्ञानापेक्षें जिह्वार । नेहों नेहों निरंतर ।
इंद्रियां केले थोर । शब्दाविकर्जे ॥ १४ ॥
ते रश्मिजाळ काढलेया । मृगजळ जाय लया ।
तैसं निवृत्तिरोधें तयां । पांचाही केलें ॥ १५ ॥
नेणर्ता अधमाचिया अस्त्रा । खादलिया कीजे धमना ।
तेसीं थोकघिलीं सवासना । इंदियें विपर्यी ॥ १६ ॥
मग प्रत्यंगावृत्ती चोखटें । लाविलीं गंगेचेनि तटें ।
पेसीं प्रायश्चित्तें धुवटें । केलीं जेणें ॥ १७ ॥
पाठीं सात्त्विकें धीरें तेणें । शोघारलीं तियें करणें ।
मग मनंसीं योगधारणें । मेळविलीं ॥ १८ ॥

तेविंचि प्रार्थनं इष्टानिष्टं । भोगंसीं येउनो भेटे ।
 तेथ देखिलियाहि वोखटें । द्वेषु न करी ॥ १९ ॥
 ना गोमटेंचि विषाये । तें आपणुनि पुढां सूर्ये ।
 तयालागीं न होये । सामिलापु ॥ १०१० ॥
 चापरी इष्टानिष्टीं । रागद्वेष किरीटी ।
 त्यजूनि गिरिकपाटीं । निरुंजीं वसे ॥ २१ ॥

विविक्तसेवी लघ्वाक्षरि यतवाक्यायमानसः ।

ध्यानयोगपरो नित्यं विराग्यं समुपाश्रितः ॥ ५२ ॥

गजवजा सोढिलिया । वसवी वनस्थळिया ।
 अंगाचियाचि मांदिया । एकलेया ॥ २२ ॥
 शमदमादिकीं सेळे । न धोलणेंचि चावळे ।
 गुरुवाक्याचेनि मेळें । नेणे वेळु ॥ २३ ॥
 आणि आंगा वळ यावें । ना तरि क्षुधा जावें ।
 कां जिमेचे पुरवावे । मनोरथ ॥ २४ ॥
 भोजन करितांविर्षीं । यया तिहींतें न लेखी ।
 आहारीं मितीं संतोषीं । माप न सूर्ये ॥ २५ ॥
 अशनाचेनि पावकें । हारपतां प्राणु पोसे । ।
 इतुकियाचि भागु मोटकें । अशन करी ॥ २६ ॥
 आणि परपुरुषें कामिली । कुळवधू आंग न घाली ।
 निद्रालस्या न मोकली । आसन तैसैं ॥ २७ ॥
 दंडवताचेनि प्रसंगें । भुर्यां हन अंग लागे ।
 वांचुनि येर नेधे । रामस्य तेथ ॥ २८ ॥

देहनिर्वाहापुरतें । राहादबी हातांपायांतें ।
 किंवहुना आपैतें । सदाह केलें ॥ १९ ॥
 आणि मनाचा उंवरा । वृत्तीसी देखों नेदी घीरा ।
 तेथ कें चाम्ब्यापारा । अवकाशु असे ॥ १०३० ॥
 ऐसेनि देह वाचा मानस । हे जिणोनि बाह्यप्रदेश ।
 आकाळिलें आकाश । ध्यानाचें तें ॥ ३१ ॥
 गुरुवाक्यें उठाविला । मोर्धो निश्चयो आपुला ।
 न्याहाळी हातीं घेतला । आरिस्ता जैसा ॥ ३२ ॥
 पै ध्याता आपणचि परी । ध्यानरूप वृत्तिमाझारीं ।
 ध्येयत्वं घे हे अवधारीं । ध्यानरुढी गा ॥ ३३ ॥
 तेथ ध्येय ध्यान ध्याता । ययां तिहीं एकरूपता ।
 होय तंव पांडुसुता । कीजे तें गा ॥ ३४ ॥
 म्हणौनि तो मुमुक्षु । आत्मज्ञानी जाला दधु ।
 परी पुढां सूनि पधु । योगाम्यासाचा ॥ ३५ ॥
 अपानरंध्रद्वया— । माझारीं धनंजया ।
 पाष्णीं पीडूनियां । कांवरुमूढ ॥ ३६ ॥
 आकुंचूनि अध । देऊनि तिन्ही बंध ।
 करुनि एकरुद । वायुभेदीं ॥ ३७ ॥
 कुंडलिनी जागवूनि । मध्यमा विकाशूनि ।
 आधारादि भेदूनि । अग्नीवरी ॥ ३८ ॥
 सहस्रवज्राचा मेषु । पीयूषे वषोनि चांगु ।
 तो मूळवरी वोधु । आपूनीयां ॥ ३९ ॥
 नाचतया पुण्यगिरी । चिद्धैरवाच्या खापरीं ।
 मनपवनाची खीच पुरी । वादूनीयां ॥ १०४० ॥

तेविचि प्राचीनें दृष्टानिष्टें । भोगेंसीं येउनी भेटे ।
 तेथ देखिलियाहि वोखटें । द्वेषु न करी ॥ १९ ॥
 ना गोमटेंचि विपायें । तें आणूनि पुढां सूये ।
 तयालागीं न होये । साभिलाषु ॥ १०१० ॥
 यापरी दृष्टानिष्टीं । रागद्वेष किरीटी ।
 त्यजुनि गिरिकपाटीं । निकुंजीं वसे ॥ २१ ॥

विविक्तसेवी छद्वाशो यतवाक्कायमानसः ।
 ध्यानयोगपरो नित्यं वैराग्यं समुपाश्रितः ॥ ५१ ॥

गजवजा सोडिलिया । वसवी घनस्थळिया ।
 अंगाचियाचि मांदिया । एकलेया ॥ २२ ॥
 शमदमादिकीं खेळे । न चोलणेंचि चावळे ।
 गुरुवाक्याचेनि मेल्लें । नेणे वेळु ॥ २३ ॥
 आणि आंगा बळ यावें । ना तरि शुधा जावें ।
 कां जिमेचे पुरवावे । मनोरथ ॥ २४ ॥
 भोजन करितांविर्त्ती । यया तिहींतें न लेखी ।
 आहारीं मितीं संतोषीं । माप नसूये ॥ २५ ॥
 अशनाचेनि पावकें । हास्पतां प्राणु पोखे । ।
 इतुकियाचि मागु मोटकें । अशन करी ॥ २६ ॥
 आणि परंपुरूपें कामिली । कुळवधू आंग न घाली ।
 निद्रालस्या न मोकली । आसन तैसें ॥ २७ ॥
 देहवताचेनि प्रसंगें । भुर्यां हन अंग लागे ।
 यांचुनि येर नेघे । रांमस्थ तेथ ॥ २८ ॥

देहनिर्वाहापुरतें । राहाटवी हातांपायांतें ।
 किंवाहुना आपेतें । सवाद्य केलें ॥ १९ ॥
 आणि मनाचा उंदरा । वृत्तीसी देखों नेदी चीरा ।
 तेथ कें वाग्यापारा । अवकाशु असे ॥ २०२० ॥
 पेसेनि देह वाचा मानस । हे जिणोनि वाद्यप्रदेश ।
 आकाळिलें आकाश । ध्यानाचें ठेणें ॥ २१ ॥
 गुरुवाक्यें उठाविला । बोधीं निश्चयो आपुला ।
 न्याहाळी हातीं घेतला । आरिसा जैसा ॥ २२ ॥
 पै ध्याता आपणाचि परी । ध्यानरूप वृत्तिमाझारीं ।
 ध्येयत्वं घे हे अवधारीं । ध्यानरुढी गा ॥ २३ ॥
 तेथ ध्येय ध्यान ध्याता । ययां तिहीं एकरूपता ।
 होय तंव पांडुसुता । कीजे तें गा ॥ २४ ॥
 म्हणौनि तो मुमुक्षु । आत्मज्ञानी जाला वधु ।
 परी पुढां सृनि पशु । योगाम्यासाचा ॥ २५ ॥
 अयानरंध्रद्वया— । माझारीं धनंजया ।
 पाष्णीं पीड्ढनियां । कांवरुमूळ ॥ २६ ॥
 आकुंचूनि अध । देऊनि तिन्ही बंध ।
 करुनि एरुवद । वायुमेदीं ॥ २७ ॥
 कुंडलिनी जागवूनि । मध्यमा त्रिकाशूनि ।
 आधारादि मेढूनि । अग्नीवरी ॥ २८ ॥
 सप्तस्रदळाचा मेघु । पीयूषे वर्षोनि चांगु ।
 तो मूळवरी योघु । आपूनिर्वा ॥ २९ ॥
 नाचतया पुण्यगिरी । चिद्भैरवाच्या खापरीं ।
 मनपवनाची खीच पुरी । बाहूनिर्वा ॥ ३०४० ॥

जालिया योगाचा गाढा । मेढ्यावा सूनि हा पुढा ।
 ध्यान मागिलीकडा । स्वयम् केलें ॥ ४१ ॥
 आणि ध्यान योग दोनी । इये आत्मतत्त्वज्ञानी ।
 पैठी होआवया निर्विघ्नी । आधींचि तेणें ॥ ४२ ॥
 वीतरागतेसारखा । जोदूनि ठेविला सदा ।
 तो आघवियाचि भूमिका- । सर्वे चाले ॥ ४३ ॥
 पहावें दिसे तववरी । दिठीत न सढी दीपु जरी ।
 तरी कें आहे अवसरी । देखावया ॥ ४४ ॥
 तैसें मोक्षीं प्रवर्तल्या । वृत्ति ब्रह्मीं जाय लया ।
 तव घैराग्य आधी तया । मगु कंचा ॥ ४५ ॥
 म्हणौनि सवैराग्यु । ज्ञानाभ्यासु तो समाग्यु ।
 करोनि जाला योग्यु । आत्मलामा ॥ ४६ ॥
 ऐसी घैराग्याची अर्गी । वाणनियां वज्रांगी ।
 राजयोगतुरगीं । आरुढला ॥ ४७ ॥
 घरी आढ पाडिलें दिठी । सानें थोर निवटी ।
 तें बळी विवेकमुष्टी । ध्यानाचें खाडें ॥ ४८ ॥
 ऐसेनि ससाररणाआंतु । आंधारीं सूर्य तेसा असे जातु ।
 मोक्षविजयश्रीये वरैतु । होआवयालागीं ॥ ४९ ॥

अहंकार बल दर्प काम क्रोध परिग्रहम् ।

विमुच्य निर्मम शांतो ब्रह्मभूयाय करपते ॥ ५३ ॥

तेथ आढवाइया आले । दोपवेरी जे धोपटिले ।
 तयांमार्जी पहिले । वेहाहकारु ॥ १०५० ॥
 जो न मोकली मारुनी । जीवो नेदी उपजवोनी ।
 विचववी खोडां घालूनि । हाडाचिया ॥ ५१ ॥

तथाचा वेहदुर्ग हा थारा । मोडूनि घेतला तो वीरा ।
 आणि बळ हा दुसरा । मारिला चैरी ॥ ५१ ॥
 जो विषयाचेनि नांवें । चौगुणेंहीवरी थांवे ।
 जेणें मृतावस्था थांवे । सर्वत्र जगा ॥ ५२ ॥
 तो विषय विषाचा अथावो । आघविया दोषांचा रावो ।
 परी ध्यानखड्गचा घावो । साहेल कँचा ॥ ५३ ॥
 आणि प्रिय विषयशक्ति । करी जया सुखाची व्यक्ति ।
 तेचि घालूनि बुंथी । आंगीं जो घाजे ॥ ५४ ॥
 जो सन्मार्गा भुलवी । मग अधर्माच्या आढवी ।
 सुनि घाघा सांपडवी । नरकादिकां ॥ ५५ ॥
 तो विश्वासें मारिता रिपु । निवटूनि घातला दुर्पु ।
 आणि जयाचा अहा कंपु । तापसांसी ॥ ५६ ॥
 क्रोधा पेसा महादोरु । जयाचा देखा परिपाकु ।
 मरिजे तंव अभिकु । रिता होय जो ॥ ५७ ॥
 तो कामु कोणेच ठार्यो । नसे पेसं केलें पाह्यो ।
 कीं तेंचि क्रोधाही । सहजें आलें ॥ ५८ ॥
 मूढाचें तोडणें जेसं । होय कां शास्त्रोद्देशें ।
 कामु नाशलेनि नाशे । तेसा क्रोधु ॥ १०६० ॥
 म्हणोनि काम वीरी । जाला जेय ठाणोरी ।
 तेथ सरली वारी । क्रोधाचीही ॥ ६१ ॥
 आणि समर्थु आपुला खोडा । शिसें वाहवी जैसा होडा ।
 तेसा भुंजोनि जो गाढा । परिग्रहो ॥ ६२ ॥
 जो मायांचि पालाणथी । अंगा अवगुण घालवी ।
 जीवें दांटी घेववी । समत्वाची ॥ ६३ ॥
 शिष्यशास्त्रादिविलासें । मठादिमुद्देचेनि मिसें ।
 घातले आहाती फांसे । निःसंगा जेणें ॥ ६४ ॥

घरीं कुडुंबपणें सरे । तरी चनीं चन्य होऊनि अवतरे ।
 नागवीयाही शरीरें । लागला आहे ॥ ६५ ॥
 ऐसा दुर्जयो जो परिग्रहो । तयाचा फेड्ढनि ठावो ।
 भवविजयाचा उत्सावो । भोगीतसे जो ॥ ६६ ॥
 तेथ अमानित्वादि आघवे । ज्ञानगुणाचे जे मेळावे ।
 ते केवलयदेशींचे आढवे । रावो जैसे आले ॥ ६७ ॥
 तेव्हां सम्यक्ज्ञानाचिया । राणिवा उग्राणूनि तया ।
 परिवारु होऊनियां । राहत आंगें ॥ ६८ ॥
 प्रवृत्तीचिये राजविदीं । अवस्थाभेद प्रमदीं ।
 कीजत आहे प्रतिपदीं । सुखाचें लोण ॥ ६९ ॥
 पुढां बोधाचिये कांवीयरी । विवेकु दृश्याची मांदी सारी ।
 योगभूमिका आरतीकरी । येती जैसिया ॥ १०७० ॥
 तेथ अद्विसिद्धीचीं अनेगें । वृद्धें मिळती प्रसंगें ।
 तिये पुष्पवर्षा आंगें । नादातसे तो ॥ ७१ ॥
 ऐसेनि ब्रह्मैक्यासारित्वें । स्वराज्य येतां जवळिकें ।
 झळंभित आहे हरिरें । तिन्ही लोक ॥ ७२ ॥
 तेव्हां वैरिया कां मैत्रिया । तयासि माझें म्हणावया ।
 समानता धनंजया । उरोचिही ना ॥ ७३ ॥
 हें ना भलतेणें व्याजे । तो जयाते म्हणे माझें ।
 तें नोडवेचि कां दुजें । अद्वितीय जाला ॥ ७४ ॥
 पें आपुलिया एकी सत्ता । सर्वही कवळूनियां पांडुसुता ।
 कहीं न लगती ममता । घाडिली तें ॥ ७५ ॥
 ऐसा जितिलिया रिपुवर्ग । अपमानिलिया हे जग ।
 अपेसा योगतुरंग । स्थिर जाला ॥ ७६ ॥

वैराग्याचें माढलें । अंगीं घ्राण होतें मलें ।
 तेंही नावेक दिलें । तेव्हां करी ॥ ७७ ॥
 आणि निवटी घ्यानाचें खांदें । तें दुजें नाहींचि पुढें ।
 म्हणूनि हातु आसुढे । वृत्तीचाही ॥ ७८ ॥
 जैसें रसोपध खरें । आपुलें काज करुनि पुरें ।
 आपणही नुरे । तैसें होतसे ॥ ७९ ॥
 देखोनि ठाकिता ठावो । धांवता थिरावे पावो ।
 तैसा ब्रह्मसामीप्यें थांवो । अग्यासु सांडी ॥ ८० ॥
 घडतां मदोदधीसीं । गंगा येगु सांडी जैसी ।
 कां कामिनी कांतापासीं । स्थिर होय ॥ ८१ ॥
 ना ना फळतिये वेळे । केळीची यादी मांडुळे ।
 कां गांवापुढें वळे । मार्गु जैसा ॥ ८२ ॥
 तैसा आत्मसाक्षात्कार । होईल देखोनि गोचर ।
 पेसा साधनहतियेरु । हळूचि ठेवी ॥ ८३ ॥
 म्हणोनि ब्रह्मंसीं तया । पेक्याचा समो धनंजया ।
 होतसे तें उपाया । वोहदु पडे ॥ ८४ ॥
 मग वैराग्याची गोंधळुक । जे ज्ञानाग्यासाचें धार्धक्य ।
 योगफळाचाही परिपाक । दशा जे कां ॥ ८५ ॥
 ते शांति पै गा सुमगा । संपूर्ण ये तयाचिया आंगा ।
 सें ब्रह्म होआवयाजोगा । होय तो पुरुष ॥ ८६ ॥
 पुनवेहुनी चतुर्दशी । जेहुलें उणेंपण शशी ।
 कां सोळेरुकांनि जैसी । पंधरावी दानी ॥ ८७ ॥
 सामरींही पाणी वेगें । संचरे तें रूप गंगे ।
 येर निश्चळ जें उगें । तें समुद्र जैसा ॥ ८८ ॥

ब्रह्मा आणि ब्रह्महोतिये । योग्यते तैसा पांडु आहे ।
 तेचि शांतीचेनि लवलाहें । होय तो गा ॥ ९८ ॥
 प तेंचि होणेनवीण । प्रतीती आले जें ब्रह्मपण ।
 ते ब्रह्म होती जाण । योग्यता येथ ॥ १०९० ॥

ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मा न शोचति न काक्षति ।
 सम सर्वेषु भूतेषु मद्भक्तिं लभते पराम् ॥ ५४ ॥

ते ब्रह्मभावयोग्यता । पुरुष तो मग पांडुसुता ।
 आत्मबोधप्रसन्नता- । पर्दा वैसे ॥ ९१ ॥
 जेणें निपजे रससोय । तो तापुटी जें जाय ।
 तें ते कां होय । प्रसन्न जेसी ॥ ९२ ॥
 ना ना भरतिया लगवगा । शरत्कार्ळी सांडिजे गगा ।
 कां गीत राहता उपांगा । घोहडु पडे ॥ ९३ ॥
 तैसा आत्मबोधी उद्यमु । करिता होय जो श्रमु ।
 तोही जेथे समु । होऊनि जाय ॥ ९४ ॥
 आत्मबोधप्रदास्ती । हे तिये दर्शोची ख्याती ।
 ते भोगितसे महामती । योग्यु तो गा ॥ ९५ ॥
 तेव्हां आत्मत्व शोचावें । काहीं पावावया कामावें ।
 हें सरलें समभावे । भरित तया ॥ ९६ ॥
 उदया येतां गमस्ती । नाना नक्षत्रव्यक्ती ।
 हारधीजती दीती । आंगिका जेथी ॥ ९७ ॥
 तेंपि उठतिया आत्मप्रया । हे भूतभेदव्यवस्था ।
 मोडत मोडत पार्या । यास पाहे तो ॥ ९८ ॥
 पाटियेवरील अक्षरें । जैसी पुसतां येती करें ।
 तैसी हारपती भेदातरें । तयांचिये दृष्टी ॥ ९९ ॥

तैसेनि अन्यथाज्ञानें । जियें घेपती जागरस्वप्ने ।
 तियें दोन्ही केलीं लीनं । अव्यक्तामार्जी ॥ ११०० ॥
 मग तेंही अव्यक्त । बोध वाढतां झिजत ।
 पुरलां बोधीं समस्त । बुडोनि जाय ॥ १ ॥
 जैसी मोजनाच्या व्यापारीं । क्षुधा जिरत जाय अवधारीं ।
 मग तृप्तीच्या अवसरों । नार्हीच होय ॥ २ ॥
 नाना चालीचिया वाढी । वाढ होत जाय थोडी ।
 मग पातला ठायों बुडी । देऊनि निमे ॥ ३ ॥
 कां जागृती जंब जंब उद्दीपे । तंव तंव निद्रा हारपे ।
 मग जागीनलिया स्वरूपें । नार्हीच होय ॥ ४ ॥
 हें ना आपुलें पूर्णत्व भेटे । जेय चंद्रासी वाढी खुंदे ।
 तेय छुळपक्षु आटे । निःशेषु जैसा ॥ ५ ॥
 तैसा बोध्यजात गिळितु । बोधबोधें ये मजभांतु ।
 मिसळला तेथ साद्यंतु । अबोधु गेला ॥ ६ ॥
 तेव्हां कल्पांताचिये वेळे । नदीसिंधूचें पेंडवळें ।
 मोहानि भरलें जळें । आव्रल जैसें ॥ ७ ॥
 नाना गेलिया घटमड । आकाश ठाके एकवट ।
 कां जळोनि काष्ठें काष्ठ । वन्हीचि होय ॥ ८ ॥
 ना तरि लेणियांचे ठसे । आटोनि गेलिया मुसे ।
 नामरूपभेदें जैसें । सांडिजे सोर्ने ॥ ९ ॥
 हेंही असो चेडलया । तें स्वप्न नार्ही जालया ।
 मग आपणाचि आपणयां । उरिजे जैसें ॥ १११० ॥
 तैसा मी एकवांचूनि कांहीं । तया तयाहीसकट नार्ही ।
 हे चौथी भक्ति पाहीं । माझी तो लाहे ॥ ११ ॥
 येर आर्तु जिज्ञासु अर्थार्थी । हे भजती जिये पंथीं ।
 ते तिन्ही पावोनि चौथी । म्दणिपत आहे ॥ १२ ॥

एन्हवीं तिजी ना चौथी । हे पहिली ना सरती ।
 पै माक्षिये सहजस्थिती । भक्ति नाम ॥ १३ ॥
 जे नेणणें मार्शें प्रकाशुनि । अन्यथात्वे मातें दाऊनि ।
 सर्वही सर्वा भजीनि । बुझावितसे जे ॥ १४ ॥
 जो जेथ जैसं पाहों वैसे । तया तेथ तैसेचि असे ।
 हें उजियेवें कां दिसे । अखंडें जेणें ॥ १५ ॥
 स्वमाचें दिसणें न दिसणें । जैसें आपलेनि असलेपणें ।
 विश्वाचें आहे नाही जेणें । प्रकाशे तैसें ॥ १६ ॥
 ऐसा हा सहजु माझा । प्रकाशु जो कपिध्वजा ।
 तो भक्ति या घोजा । बोलिजे गा ॥ १७ ॥
 म्हणौनि आर्ताच्या ठायीं । हे आर्ति होऊनि पाहीं ।
 अपेक्षणीय जें कांहीं । तें भीचि केला ॥ १८ ॥
 जिज्ञासुपुढां घोरेशा । हेचि होऊनि जिज्ञासा ।
 मी कां जिज्ञासू ऐसा । दाखविला ॥ १९ ॥
 हेचि होऊनि अर्थना । मीचि माझ्या अर्थी अर्जुना ।
 करुनि अर्थामिधाना । आणी मातें ॥ २० ॥
 एवं घेऊनि अज्ञानातें । माझी भक्ति जे हे वर्ते ।
 ते दावी मज द्रष्ट्यातें । दृश्य करुनि ॥ २१ ॥
 येथें मुखाचि दिसे मुखें । या बोला कांहीं न चुके ।
 परी दुजेपण हें लटिकें । आरिसा करी ॥ २२ ॥
 दिठी चंद्रचि घे साचें । परि येतुलें हें तिमिराचें ।
 जे एकचि असे तयाचे । दोनी दावी ॥ २३ ॥
 तैसा सर्वत्र मीचि मियां । घेपतसं भक्ती दया ।
 परि दृश्यत्व हें वार्यां । अज्ञानवर्शें ॥ २४ ॥

तें अज्ञान आतां फिटलें । माझें द्रष्टृत्व मज भेटलें ।
 निजबिंबीं एकवटलें । प्रतिबिंब जैसें ॥ १५ ॥
 पें जेव्हांही असे किढाळ । तेव्हांही सोनेचि अढळ ।
 परि तें कीढ गेलिया केवळ । उरे जैसें ॥ १६ ॥
 हां गा पूर्णिमेआर्घी कायी । चंद्र सावयवु नाहीं ।
 परी तिये दिवसीं भेदे पाहीं । पूर्णता तया ॥ १७ ॥
 तैसा मीचि ज्ञानद्वारे । विसें परि हस्तांतरें ।
 मग द्रष्टृत्व तें सरे । मियांचि मी लाभें ॥ १८ ॥
 म्हणौनि दृश्यपथा- । अतीतु माझा पार्या ।
 भक्तियोगु घवथा । म्हणितला गा ॥ १९ ॥

भक्त्या मामभिजानाति यावान्यश्चास्मि तत्स्वतः ।
 ततो मां तद्वतो ज्ञात्वा विशते तदनंतरम् ॥ ५५ ॥

या ज्ञानभक्ती सहज । भक्तु एकवटला मज ।
 तो मीचि केवळ हें तुज । श्रुतही आहे ॥ ११३० ॥
 जे उभऊनियां भुजा । ज्ञानिया आत्मा माझा ।
 हें बोलिलों कपिध्वजा । सतमाध्यार्या ॥ ३१ ॥
 ते हे कल्पादी भक्ति मियां । भागवतमिपें ग्रह्यया ।
 उत्तम म्हणौनि धनंजया । उपदेशिली ॥ ३२ ॥
 ज्ञानी इयेंतें स्वसंविति । शैव म्हणती शक्ति ।
 आम्ही परमभक्ति । आपुली म्हणों ॥ ३३ ॥
 हे मज मिळतिये वेळे । तयां कर्मयोगियां फळे ।
 मग समस्तही निखिलें । मियांची भरे ॥ ३४ ॥
 तेथ वैराग्य विवेकसी । आटे बंध मोक्षसी ।
 वृत्ती तये अवृत्तीसी । बुडोनि जाय ॥ ३५ ॥

घेऊनि पेलपणातें । परत्व हारपे जेथें ।
 गिळनि चान्ही मूतें । आकाश जैसैं ॥ ३६ ॥
 तयापरी थड्यांद । साध्यसाधनातीत शुद्ध ।
 तें मी होऊनि एकवद । भोगितो मातें ॥ ३७ ॥
 घडोनि सिंधूचिया आंगा । सिंधूवरी तळपे गंगा ।
 तेसा पाडू तया भोगा । अवधारिजो ॥ ३८ ॥
 कां भारिसयासि आरिसा । उट्टनि दाविलिया जैसा ।
 देखणा अतिशयो तेसा । भोगणा तिये ॥ ३९ ॥
 हें असो दर्पण नेलिया । तो मुखबोधही नेलिया ।
 देखलेंपण एकलेया । आस्यादिजे जेवीं ॥ ११४० ॥
 चेइलया स्वप्न नाशे । आपलें ऐक्याचि दिसे ।
 तें दुजेनवीण जैसैं । भोगिजे कां ॥ ४१ ॥
 तोचि जालिया भोगु तयाचा । न घडे हा भावो जयांचा ।
 तिहीं बोलें केवि बोलाचा । उचारु कीजे ॥ ४२ ॥
 तयांच्या नेणों गांवी । रवी प्रकाशी हन दिवी ।
 कां ह्योमालागीं मांडवी । उभिली तिहीं ॥ ४३ ॥
 हां गा राजन्यत्व नव्हतां आंगीं । रावो रायपण काय भोगी ।
 कां आंधारु हन आलिंगी । दिनकरातें ॥ ४४ ॥
 आणि आकाश जें नव्हे । तया आकाश काय जाणवे ।
 रत्नाचां रूपीं मिरवे । गुंजाचें लेणें ॥ ४५ ॥
 म्हणौनि मी होणें नाहीं । तया मीचि आहे केंही ।
 मग भजेल हें कायी । बोलों कीर ॥ ४६ ॥
 यालागीं तो कर्मयोगी । मी जालाचि मातें भोगी ।
 तारुण्य कां तरुणांगीं । जियापरी ॥ ४७ ॥

तरंग सर्वांगीं तोय चुंबी । प्रभा सर्वत्र विलसे विंबी ।
 ना ना अवकाश नमीं । लुंठतु जैसा ॥ ४८ ॥
 तैसा रूप होऊनि माझें । मातें क्रियावीण तो भजे ।
 अलंकार कां सहजें । सोनयातें जेवीं ॥ ४९ ॥
 कां चंदनाची दुर्ती जैसी । चंदनीं भजे अपैसी ।
 कां अकृत्रिम शशीं । चंद्रिका ते ॥ ११५० ॥
 तैसी क्रिया कीर न साहे । तन्ही अद्वितीं भक्ति आहे ।
 हें अनुमवाचिजोगें नव्हे । बोलापेसें ॥ ५१ ॥
 तेव्हां पूर्वसंस्कारछंदें । जें कांहीं तो अनुवादे ।
 तेजें आळाविलेनि यो दें । बोलता मीचि ॥ ५२ ॥
 बोलतया बोलताचि भेटे । तेथें बोलिलें हें न घटे ।
 तें मौन तंव गोमटें । स्तवन माझें ॥ ५३ ॥
 म्हणौनि तया बोलतां । बोली बोलता मी भेटतां ।
 मौन होय तेजें तत्त्वता । स्तवितो मातें ॥ ५४ ॥
 तैसांचि बुद्धि कां दिठी । जें तो देखों जाय किरीटी ।
 तें देखणें दृश्य लोटी । देखतोंचि दायी ॥ ५५ ॥
 आरिसया आधीं जैसें । देखतोंचि मुख दिसे ।
 तयाचें देखणें तैसें । मेळवी द्रष्टें ॥ ५६ ॥
 दृश्य जाउनियां द्रष्टें । द्रष्टयासीचि जें भेटे ।
 तें एकलेपणें न घटे । द्रष्टेपणही ॥ ५७ ॥
 तेथ स्वप्नींचिया प्रिया । चेतोनि झोंबों गेलिया ।
 ठायिजे दोन्ही न होनियां । आपणाचि जैसें ॥ ५८ ॥
 कां दोही काष्ठांचिये घृष्टी- । माजीं वन्हि येक उठी ।
 तो दोन्ही हे भाप आटी । आपणाचि होय ॥ ५९ ॥
 ना ना प्रतिबिंब हातीं । घेऊं गेलिया गभस्ती ।
 विवताही असती । जाय जैसी ॥ ११५० ॥

तैसा मी होऊनि देखतें । तो घेऊ जाय दृश्यातें ।
 तेथ दृश्य ने थितें । द्रष्टव्येसी ॥ ६१ ॥
 रवि आंधार प्रकाशिता । नुरेचि जेवि प्रकाशता ।
 तेवि दृश्यीं नार्ही दृश्यता । मी जालिया ॥ ६२ ॥
 मग देखिजे ना न देखिजे । ऐसी जे दशा निपजे ।
 ते ते दर्शन माझे । साचोकारें ॥ ६३ ॥
 तें भलतयाही किरीटी । पदार्थाचिया भेटी ।
 द्रष्टृदृश्यातीता दृष्टी । भोगितो सदा ॥ ६४ ॥
 आणि आकाश हें आकाशें । दाटलें न ढळें जैसें ।
 मियां आत्मेन आपणपें तैसें । जालें तया ॥ ६५ ॥
 कल्पार्ती उदक उदकें । रुधिलिया चाहों ठाके ।
 तैसा आत्मेनि मियां येकें । फोंदला तो ॥ ६६ ॥
 पावो आपणपर्यां घोळघे । केवि चन्दि आपणपर्यां लागे ।
 आपणपर्यां पाणी रिघे । स्नाना कैसें ॥ ६७ ॥
 म्हणोनि सर्व मी जालेपणें । ठेलें तया येणें जाणें ।
 तेंचि गा यात्रा करणे । अद्वया मज ॥ ६८ ॥
 पै जळावरील तरंगु । जरी धाविलला सवेगु ।
 तरी नार्ही भूमिभागु । कमिला तेणें ॥ ६९ ॥
 जें सांडावें कां भाडायें । जें चालणें जेणें चालावे ।
 तें तोयचि एक आघवे । म्हणोनियां ॥ ११७० ॥
 गेलियाही भलतेउता । उदकषणे पाडुसुता ।
 तरंगाची प्रकारमता । न मोडेचि जेवि ॥ ७१ ॥
 तैसा मीपणें हा लोटला । तो आघवेयाचि मजआतु आला ।
 या यात्रा होय भला । कापडी माझा ॥ ७२ ॥
 आणि शरीरस्वभाववर्णें । कांहीं येक करूं जरी वैसे ।
 तरी मीचि तो तेणे मिणें । भेटें तया ॥ ७३ ॥

तेथ कर्म आणि कर्ता । हें जाऊनि पांडुसुता ।
 मियां आत्मेनि मज पाहतां । मीचि होय ॥ ७४ ॥
 पै दर्पणातें दर्पणें । पाहिलिया होय न पाहणें ।
 सोनें झांकिलिया सुवर्णें । न झांके जेवीं ॥ ७५ ॥
 दीपातें दीपें प्रकाशिजे । तें न प्रकाशणेंचि निपजे ।
 तैसें कर्म मियां कीजे । तें करणें कंचें ॥ ७६ ॥
 कर्मही करिताचि आहे । जें करावें हे भाप जाये ।
 तें न करणेंचि होये । तयाचें केलें ॥ ७७ ॥
 क्रियाजात मी जालेपणें । घडे कांहींचि न करणें ।
 तयाचि नांव पूजणें । खुणेचें माझें ॥ ७८ ॥
 म्हणौनि करीतयाही योजना । तें न करणें हेंचि कपिध्वजा ।
 निफजे तिया महापूजा । पूजी तो मातें ॥ ७९ ॥
 एवंच तो बोले तें स्तवन । तो देखे तें दर्शन ।
 अद्वया मज गमन । तो चाले तेंचि ॥ ११८० ॥
 तो करी तेतुली पूजा । तो कल्पी तो जपु माझा ।
 तो असे तेचि कपिध्वजा । समाधि माझी ॥ ८१ ॥
 जैसें कनकेंसीं कांकणें । असिजे अनन्यपणें ।
 तो भक्तियोगें येणें । मजसीं तैसा ॥ ८२ ॥
 उदकीं कलोलु । कापुरीं परिमळु ।
 रत्नीं उजालु । अनन्यु जैसा ॥ ८३ ॥
 किंबहुना तंवूंसीं पदु । कां मृत्तिकेसीं घडु ।
 तैसा तो एकवडु । मजसीं माझा ॥ ८४ ॥
 इया अनन्यासिद्धा भक्ती । या आघव्याचि दृश्यजाती ।
 मज आपणपेया सुमति । दृष्टयातें जाणें ॥ ८५ ॥

तिन्ही अवस्थांचेनि द्वारें । उपाध्युपहिताकारें ।
 भावाभावरूप स्फुरे । दृश्य जें हे ॥ ८६ ॥
 तें हे आघवेंचि भी द्रष्टा । पेंसिया बोधाचा माजिवटा ।
 अनुभवाचा सुभटा । धेंडा तो नाचे ॥ ८७ ॥
 रज्जु जालिया गोचरु । आभासतां तो व्याळाकारु ।
 रज्जुच पेसा निर्धारु । होय जेवीं ॥ ८८ ॥
 भांगारापरतें कांहीं । लेणें गुंजहीमरी नाहीं ।
 हें आटुनिया ठार्यी । कीजे जैसें ॥ ८९ ॥
 उदका येकापरते । तरंग नाहींचि हें निरुतें ।
 जाणोनि त्या आकारातें । न घेवे जेर्वि ॥ ९० ॥
 ना तरी स्वभाविकारा समस्तां । चेऊनिया उमाणें घेतां ।
 तो आपणयापरीता । न दिसे जेसा ॥ ९१ ॥
 तैसें जें काहीं आथि नाथी । येणें होय होयस्फूर्ति ।
 तें ज्ञातगचि मी हे प्रतीति । होऊनि भोगी ॥ ९२ ॥
 जाणे अजु मी अमरु । अक्षयो मी अक्षरु ।
 अपूर्वु मी अपारु । आनंदु मी ॥ ९३ ॥
 अचळु मी अच्युतु । अनंतु मी अद्वैतु ।
 आद्यु मी अव्यक्तु । व्यक्ती मी ॥ ९४ ॥
 ईश्वर मी ईश्वरु । अनादि मी अजरु ।
 अमय मी आधारु । आघेय मी ॥ ९५ ॥
 स्वामी मी सदोदितु । सहजु मी सततु ।
 सर्व मी सर्वगतु । सर्वातीतु मी ॥ ९६ ॥
 नवा मी पुराणु । शून्यु मी संपूर्णु ।
 स्थूल अणु । जें काहीं तें मी ॥ ९७ ॥

अक्रियु मी येकु । असंगु मी अशोकु ।
 व्याप्यु मी व्यापकु । पुरुषोत्तमु मी ॥ १८ ॥
 अशब्दु मी अश्रोत्रु । अरूपु मी अगोत्रु ।
 ससु मी स्वतंत्रु । ब्रह्म मी पर ॥ १९ ॥
 ऐसं आत्मत्वं मज एकातें । इया अद्वयमक्ती जाणोनि
 निरुतें । आणि याही बोधा जाणतें । तेंही मीचि जाणें ॥ १९०० ॥
 पें चेइलेयानंतरें । आपुलें एकपण उरे ।
 तेंही तांचरी स्फुरे । तयाशींचि जेसं ॥ १ ॥
 कां प्रकाशतां अर्कु । तोचि होय प्रकाशकु ।
 तयाही अभेदा द्योतकु । तोचि जेसा ॥ २ ॥
 तैसा वेदांच्या विलयीं । केवळ वेदकु उरे पाहीं ।
 तेणें जाणवे तया तेंही । हेंही जो जाणे ॥ ३ ॥
 तया अद्वयपणा आपुलिया । जाणती ह्मति जे धनंजया ।
 ते ईश्वराचि मी हे तया । बोधासे ये ॥ ४ ॥
 मग द्वैतद्वैतातीत । मीचि आत्मा एकु निभ्रांत ।
 हें जाणोनि जाणणें जेथ । अनुभवीं रिचे ॥ ५ ॥
 तेथ चेइलयां येकपण । दिसे जें आपुलया आपण ।
 तेंही जातां नेणों कोण । होइजे जेवीं ॥ ६ ॥
 कां ढोळां देखतिये क्षणीं । सुवर्णपण सुवर्णी ।
 आटीनी होय आटणी । अळंकाराचीही ॥ ७ ॥
 ना ना लवण तोय होये । मग क्षारता तोयत्वं राहे ।
 तेही जिरतां जेविं जाये । जालेपण तें ॥ ८ ॥
 तैसा मी तो हें जें असे । तें स्यानंदानुभवसमस्तें ।
 कालबूनियां प्रवेशे । मजचिमाजीं ॥ ९ ॥

आणि तो हे माप जेथ जाये । तेथ मी हें कोणहासी आहे ।
 ऐसा मी ना तो तिये सामाये । माझ्याचि रूपी ॥ १११० ॥
 जेव्हां कापुर जळों सरे । तथाचि नाम अग्नि पुरे ।
 मग उभयतातीत उरे । आकाश जेवीं ॥ ११ ॥
 का घाढलिया पका पक्कु । वाढे तो शून्यविशेषु ।
 तैसा आहेनाहींचा शेषु । मीचि मग आधी ॥ १२ ॥
 तेथ ब्रह्म आत्मा ईशु । यया बोला मोढे सौरसु ।
 न बोलणेयाही पेशु । नाहीं तेथ ॥ १३ ॥
 न बोलणंही न बोलोनी । तें बोलिजे तोढ मरुनी ।
 जाणिवनेणिव नेणोनी । जाणिजे ते ॥ १४ ॥
 तेथ बुद्धिजे बोधु बोधें । आनंदु घेपे आनंदें ।
 सुखवरी नुसधें । सुखचि भोगिजे ॥ १५ ॥
 तेथ लाभु जोढला लाभ । प्रमा आलिंगिली प्रमा ।
 विस्मयो बुढाला उमा । विस्मयामार्जी ॥ १६ ॥
 शमु तेथ सामावला । विश्रामु विश्रांती आला ।
 अनुमनु वेढावला । अनुभूतिपणे ॥ १७ ॥
 किंवाहना पेशे निपळ । मीपण जोढे तथा फळ ।
 सेवुनि वेली वेल्हाळ । कर्मयोगाची ते ॥ १८ ॥
 पें कर्मयोगिया कीरीटी । चर्यतीच्या मुकुटी ।
 मी चिद्रत्न ते साटोवाटी । हाय तो माझा ॥ १९ ॥
 कीं कर्मयोगप्रास्तादाचा । फळसु जा हा मोक्षाचा ।
 तयावरील अवकाशाचा । उवाचो जाला तो ॥ १२० ॥
 ना ना संसारआद्यी । कर्मयोग वाट धरवी ।
 जोढिली त मदैश्यगवी । पेंढी जालीसे ॥ २१ ॥

हें असो कर्मयोगवोधें । तेजें भक्तिचिद्रांगें ।
 मी स्वानंदोदधि वेंगें । ठाकिला को गा ॥ ११ ॥
 हा ठाययरी सुवर्मा । कर्मयोगी आहे महिमा ।
 म्हणोनि वेळोवेळां तुम्हां । सांगतो आम्ही ॥ १२ ॥
 पें देशें काळें पदायें । साधूनि घेइजे मातें ।
 तैसा नव्हे मी आयतें । सर्वांचें सर्वही ॥ १३ ॥
 म्हणोनि माझांठायीं । जाचायें न लगे कांहीं ।
 मी लाभें इये उपायीं । साचचि गा ॥ १४ ॥
 एक शिष्य एक गुरु । हा रुढला साच व्ययवहार ।
 तो मत्प्रातिप्रकार । जाणावया ॥ १५ ॥
 अगा वसुधेच्या पोटी । निधान सिद्ध किरीटी ।
 वान्हि सिद्ध कार्पा । बोही दूष ॥ १६ ॥
 परी लाभें तें असतें । तया कीजे उपायातें ।
 येर सिद्धचि तैसा येथें । उपायीं मी ॥ १७ ॥
 हा फळहीघरी उपावो । कां पां प्रस्तावितसे देवो ।
 हें पुसतां तरी अभिप्रावो । येथींचा पेसा ॥ १८ ॥
 जे गीतार्थाचें चांगायें । मोक्षोपायपर आघवें ।
 आन शास्त्रोपाय कीं नव्हे । प्रमाणसिद्ध ॥ १९ ॥
 चारा आमाळचि फेडी । वांचूनि सूर्यातें न घडी ।
 कां हातु बाबुळी धाडी । तोय न करी ॥ २० ॥
 तैसा आत्मदर्गनीं आडलु । असे अविद्येचा जो मळु ।
 तो शास्त्र नाशी येरु निर्मळु । मी प्रकाशें स्वयें ॥ २१ ॥
 म्हणोनि आघवींचि शास्त्रें । अविद्याविनाशाचीं पात्रें ।
 वांचोनि न होती स्वतंत्रें । आत्मबोधी ॥ २२ ॥

तथा अध्यात्मशास्त्रांसीं । जै साचपणाची ये पुसी ।
 तें येइजे जया ठायासी । ते हे गीता ॥ ३४ ॥
 मानुभूषिता प्राचिया । सतेजा दिशा आघविया ।
 तैसीं शास्त्रेश्वरा गीता या । सनायें शास्त्रें ॥ ३५ ॥
 हें असो येणें शास्त्रेश्वरं । मार्गां उपाय बहुवे विस्तारें ।
 सांगितला जैसा करें । घेवों ये आत्मा ॥ ३६ ॥
 परी प्रथमश्रवणासवें । अर्जुना विंपायें हें फांवे ।
 हा भावो सकणवे । घरूनि श्रीहरि ॥ ३७ ॥
 तोंचि प्रमेय एकवेळ । शिष्यां होआवया अढळ ।
 सांगतसे मुकुळ— । मुद्रा आतां ॥ ३८ ॥
 आणि प्रसंगें गीता । ठावोही हा संपतां ।
 म्हणौनि दावी आघंता । एकार्यत्व ॥ ३९ ॥
 जे ग्रंथाच्या मध्यमार्गी । नानाअधिकारप्रसंगी ।
 निरूपण अनेगीं । सिद्धांतीं केलें ॥ ११४० ॥
 तरी तेतुलेही सिद्धांत । इये शास्त्रीं प्रस्तुत ।
 हें पूर्वापर नेणत । कोणही जें मानीं ॥ ४१ ॥
 तें महासिद्धांताचा आवांका । सिद्धांतकक्षा अनेका ।
 भिडकनि आरंभु देवा । संपावितु असे ॥ ४२ ॥
 पय अविद्यानाशु हें स्थळ । तेणें मोक्षोपादान फळ ।
 या वोही केवळ । साधन ज्ञान ॥ ४३ ॥
 हें इतलेंचि नानापरी । निरूपिलें ग्रंथविस्तारीं ।
 तें आतां वोही अक्षरीं । अनुवादाचें ॥ ४४ ॥
 म्हणौनि उपेयही हातीं । जालया उपायास्थिती ।
 देय प्रवर्तले ते पुढती । येणेंचि मावें ॥ ४५ ॥

सर्वकर्माण्यपि सदा कुर्वाणो मद्ब्रह्मपात्रयः ।

मत्प्रसादादवाप्नोति शाश्वतं पदमव्ययम् ॥ ५६ ॥

मग म्हणे गा सुमटा । तो कमयोगिया निघा ।

भी होउनी होय पैठा । माझ्या रूपी ॥ ४६ ॥

स्वकर्माच्या चोखोळी । मज पूजा करुनि भली ।

तेणें प्रसादें आकळी । ज्ञाननिघेतें ॥ ४७ ॥

ते ज्ञाननिघा जेय हातवसे । तेथ भक्ति माझी उल्लासे ।

तिया मजनसमरसे । सुखिया होय ॥ ४८ ॥

आणि विश्वप्रकाशितया । आत्मया मज आपुलिया ।

अनुसरे जो करुनिया । सर्वत्रता हे ॥ ४९ ॥

सांडूनि आपुला आडळ । लवण आध्रयी जळ ।

कां हिंदोनि राहे निश्चळ । वायु व्योमी ॥ ११५० ॥

तैसा बुद्धी याचा कायें । जो मातें आभ्रजनि ठाये ।

तो निपिद्धेंही विपायें । कर्म करू ॥ ५१ ॥

परी गंगेच्या संवंधी । विंदी आणि महानदी ।

येक तेथि माझ्या घोर्धी । शुभाशुभासीं ॥ ५२ ॥

कां वावनें आणि धुरें । हा निवाडु तंवचि सरे ।

जंव न घेपती वैश्वानरें । कवळूनि दोन्ही ॥ ५३ ॥

ना ना पांचिकें आणि सोळें । हें सोनया तंवचि आलें ।

जंव परिसु आंगमेळें । येकवटीना ॥ ५४ ॥

तैसें शुभाशुभ ऐसें । हें तंवचिदरी आमासे ।

जंव येकु न प्रकाशें । सर्वत्र मी ॥ ५५ ॥

अगा रात्री आणि दिवो । हा तंवचि द्वैतभावो ।

जंव न रिगिजे गांवो । गमस्तीचा ॥ ५६ ॥

१ निर्मळ पुत्रांती. २ संकोचित वृत्ति, निराळेपणा. ३ चंदन. ४ सापे लांकूड.

म्हणौनि माझिया भेटो । तयाचीं सर्व कर्में किरीटी ।
 जाऊनि वैसे तो पाटी । सायुज्याच्या ॥ ५७ ॥
 देशे काळे स्वभावे । घेवु जया न संभवे ।
 तें पद माझे पावे । अविनाश तो ॥ ५८ ॥
 किंचहुना पांडुसुता । मज आत्मयाची प्रसन्नता ।
 लाहे तेणें न पविजता । लाभु कवणु असे ॥ ५९ ॥

चेतसा सर्वकर्माणि मायि सन्यस्य मत्परः ।

बुद्धियोगमुपाश्रित्य मश्चित्तं सततं भव ॥ ५७ ॥

याकारणें गा तुया हया । सर्व कर्मा आपुलिया ।
 माझ्या स्वरूपी धनंजया । सन्यासु कीजे ॥ १२६० ॥
 परी तोचि संन्यासु घीरा । करणीयेचा क्षणें करा ।
 आत्मविवेकी घरा । चित्तवृत्ति हे ॥ ६१ ॥
 मग तेणें विवेकवळें । आपणपें कर्मावेगळें ।
 माझ्या स्वरूपी निर्मळें । देखिजेळ ॥ ६२ ॥
 आणि कर्माची जन्ममोये । प्रकृति जे कां आहे ।
 ते आपणयाह्नि घटुवे । देखसी दुरी ॥ ६३ ॥
 तेथ प्रकृति आपणया- । वेगळी नुरे धनंजया ।
 रूपेवीण कां छाया । जयापरी ॥ ६४ ॥
 ऐसेनि प्रकृतिनाशु । जालया कर्मसंन्यासु ।
 निकजेळ अनायासु । सकारणु ॥ ६५ ॥
 मग कर्मजात गेल्या । मी आत्मा उरे आपणपयां ।
 तेथ बुद्धि घावे करूनियां । पतिव्रता ॥ ६६ ॥
 बुद्धि अनन्य येणें योगें । मजमार्जीं जें रिगे ।
 तें चित्त चेत्योगें । मातेंचि भजे ॥ ६७ ॥

ऐसें चेत्यजातें सांडिलें । चित्त माझ्याठायीं जडलें ।
ठाके तैसें बहिलें । सर्वदा करीं ॥ ६८ ॥

मबित्तः सर्वदुर्गाणि मत्प्रसादान्तरिष्यसि ।

अथ चेत्वमहंकारात्त ओष्पसि विनक्ष्यसि ॥ ५८ ॥

मग अभित्ता ह्या सेवा । चित्त मियांचि भरेल जेधवां ।

माझा प्रसाद जाण तेधवां । संपूर्ण जाहला ॥ ६९ ॥

तेथ सकळ दुःखधामें । भुंजीजतीं जियें मृत्युजन्में ।

तियें दुर्गमंचि सुगमें । होती तुज ॥ १९७० ॥

सूर्याचेनि सांवायें । डोळ्या सांवाहला होये ।

तें आंधाराचा आहे । पाहु तया ॥ ७१ ॥

तैसा माझेनि प्रसादें । जीवकणु जयाचा उपमदें ।

तो संसाराचेनि बाधे । बागुलें केर्यां ॥ ७२ ॥

म्हणीनि धनंजया । तूं संसारदुर्गती ह्या ।

सरसील माझेया । प्रसादास्तव ॥ ७३ ॥

अथवा हुन अहंभावं । माझे घोलणें हें आघवें ।

कानामनाचिये शिवे । नेदिसी टेंकों ॥ ७४ ॥

तारि नित्यमुक्त अव्ययो । तूं आहासि तें होऊनि बाधो ।

वेहसंबंधाचा घावो । वाजेल आंगीं ॥ ७५ ॥

जया देहसंबंधाआंतु । प्रतिपदीं आत्मघातु ।

भुंजतां उसंतु । कहींच नाहीं ॥ ७६ ॥

येवढेनि दारुणें । निमणेनवीण निमणें ।

पडेल जरी घोलणें । नेघसी माझे ॥ ७७ ॥

यदहंकारमाश्रित्य न चोत्सव इति मन्यसे ।

मिथ्येय व्यवसायस्ते प्रकृतितत्त्वा निपोक्ष्यति ॥ ५९ ॥

पथ्यद्वेपिया पोपी ज्वरु । कां दीपद्वेपिया अंधकार ।

विवेकद्वेपे अहंकार । पोपूनि तैसा ॥ ७८ ॥

स्वदेहा नाम अर्जुनु । परदेहा नाम स्वजनु ।

संधामा नाम मलिनु । पापाचारु ॥ ७९ ॥

इया मती आपुलिया । तिघां तीन नामें यया ।

ठेऊनियां धनंजया । न जुंझें ऐसा ॥ १२८० ॥

जीवामार्जी निष्टंकु । करिसी जो आत्यंतिकु ।

तो घायां घाढील नैसर्गिकु । स्वमाचोचि तुझा ॥ ८१ ॥

आणि मी अर्जुनु हे आत्मक । यया वधु करणें हें पातक ।

हें मायावांचूनि तात्त्विक । कांहीं आहे ॥ ८२ ॥

आधीं जुंझार तुवां होआवें । मग जुंझावया शस्त्र घेयावें ।

कां न जुंझावया करावें । देवांगण ॥ ८३ ॥

म्हणौनि न जुंझणें । म्हणसी तें घायाणें ।

ना मानूं लोकपणें । लोकदृष्टीही ॥ ८४ ॥

तन्ही न जुंझें ऐसें । निष्ठंकिसी जें मानसें ।

तें प्रकृति अनारिसें । करवीलाचि ॥ ८५ ॥

स्वमावजेन कर्तिष निबद्धः स्वेन कर्मणा ।

कर्तुं नेच्छसि यन्मोहात्करिष्यस्वशोऽपि तत् ॥ ६० ॥

पें पूर्वे वाहतां पाणी । पव्हिजे पश्चिमेचे वाहणी ।

तरी आग्रहोचि उरे तें आणी । आपुलिया लेखां ॥ ८६ ॥

कां साळीचा कणु म्हणे । मी मुगवें साळीपणें ।
 तरी आहे आन करणें । स्वभावासी ॥ ८७ ॥
 तैसा क्षात्रसंस्कारसिद्धा । प्रकृती घडिलासी प्रबुद्धा ।
 आतां नुठों म्हणसी हा घांदा । परी उठविजसीचि तूं ॥ ८८ ॥
 पें शौर्य तेज दक्षता । एवमादिक पांडुसुता ।
 गुण दिधले जन्मतां । प्रकृती तुज ॥ ८९ ॥
 तरी तयाचिया समवाया- । अनुरूप धनंजया ।
 न करितां उगलियां । नयेल असीं ॥ ९० ॥
 म्हणौनियां तिहीं गुणीं । बांधलासि तूं कोव्हंपाणी ।
 त्रिशुद्धी निघसी बाहणीं । क्षात्राचिया ॥ ९१ ॥
 ना हें आपुलें जन्ममूळ । न विचारीतचि केवळ ।
 न जुंझें ऐसे अढळ । व्रत जरी घेसी ॥ ९२ ॥
 तरी बांधोनि हात पाहे । जो रथीं घातला होये ।
 तो न चले तरी जाये । दिगंता जेथीं ॥ ९३ ॥
 तैसा तूं आपुलियाकडुनी । मी कांहींच न करीं म्हणौनी ।
 डासा परी भरंवसेनी । तूंचि करिसी ॥ ९४ ॥
 उत्तर घेराटीचा राजा । पळतां तूं कां निघालासि जुंझा ।
 हा क्षात्रस्वभावो तुझा । जुंझवील तुज ॥ ९५ ॥
 महावीर अकरा अक्षौहिणी । तुवां येकें नागविलें रणांगणी ।
 तो स्वभावो कोव्हंपाणी । जुंझवील तूं ॥ ९६ ॥
 हां गा रोगु कायी रोगिया । आवडे दारिद्रि दारिद्रिया ।
 परी भोगाविजे घडिया । अहं जेणें ॥ ९७ ॥
 तें अहं अनारिसें । न करील ईश्वरवशें ।
 तो ईश्वरही असे । हृदयीं तुझ्या ॥ ९८ ॥

ईश्वर. सर्वभूतानां हृद्देशेऽर्जुन तिष्ठति ।

भ्रामयन् सर्वभूतानि यत्रारूढानि भाषया ॥ ६१ ॥

सर्व भूताच्या अंतरीं । हृदय मलाअंतरीं ।

चिद्वृत्तीच्या सहस्रकरीं । उदयला असे जो ॥ ९९ ॥

अवस्थानय तिन्ही लोक । प्रकाशूनि अशेष ।

अन्यथादृष्टी पांथिक । चेवविले ॥ १३०० ॥

वेद्योदकाच्या सरोवरीं । फांकतां विषयकलहारीं ।

इंद्रियपदपदां चारी । जीवध्रमरातें ॥ १ ॥

असो रूपक हे तो ईश्वर । सकल भूतांचा अहकार ।

पांथरोनि निरतर । उल्लासत असे ॥ २ ॥

स्वमायेचे आदयस्त्र । लावूनि एकला रेवट्या सूत्र ।

घादेरी नदी छाया विचित्र । चीन्याशीं लक्ष ॥ ३ ॥

तया घट्टाविकीटांता । अशेषांही भूतजातां ।

वेदाकार योग्यता । पावोनि दावी ॥ ४ ॥

तेथ जें देह जयापुढें । अनुरूपपणे मांडे ।

तें भूत तया आरुढे । ह मी म्हणोनि ॥ ५ ॥

सूत सुतें गुंतलें । तृण तृणेंचि बांधलें ।

कां आत्मार्थवा घेतलें । बाळकें जड्डीं ॥ ६ ॥

तयापरी वेदाकारें । आपणपेंचि दुसरें ।

देगोनि जीय आयिष्करे । आत्मबुद्धी ॥ ७ ॥

ऐसेनि शरीराकारो । यंत्रीं भूतें अवघारो ।

बाळानि हालवी बोरी । प्राचीनार्ची ॥ ८ ॥

सेव जया जें कर्मसूत्र । मांडुनि ठेविलें स्वतंत्र ।

तें तिय गती पात्र । दाचि छामे ॥ ९ ॥

किंवहुना घनुर्घरा । भूतार्ते स्वर्मसंसारा- ।
 मारजी मयंदी वृणें वारा । आकाशीं जैसा ॥ १३१० ॥
 भ्रामकाचेनि संगें । जैसें लोहो वेढां रिगे ।
 तैसीं ईश्वरसत्तायोगें । चेष्टती भूतें ॥ ११ ॥
 जैसें चेष्टा आपुलिया । समुद्रादिक घनंजया ।
 चेष्टती चंद्राचिया । सन्निधी येकी ॥ १२ ॥
 तथा सिंधू भरितें दाटे । सोमकांता पाहकर फुटे ।
 कुमुदांचकोरांचा फिटे । संकोचु तो ॥ १३ ॥
 तैसीं धीजप्रकृतिवशें । अनेकें भूतें येकें ईशें ।
 चेष्टवीजती तो असे । हृदया हृदयीं ॥ १४ ॥
 अर्जुनपण न घेतां । मी ऐसें जें पांडुसुता ।
 उठतसे तें तस्यता । तयाचें रूप ॥ १५ ॥
 चालार्गीं तो प्रकृतीतें । प्रवर्तवील हें निरुतें ।
 आणि ते जुंझवील तूतें । न जुंझसी जन्ही ॥ १६ ॥
 म्हणोनि ईश्वर गोसावी । तेणें प्रकृति हे नेमावी ।
 तिया सुखें राववार्ची । इंद्रियें आपुलीं ॥ १७ ॥
 तूं करणें न करणें दोन्ही । लाऊनि प्रकृतीच्या मानीं ।
 प्रकृतिही कां अधीनी । हृदयस्था जया ॥ १८ ॥

तमेव शरणं गच्छ सर्वभावेन भारत ।

तत्प्रसादात्परां शान्तिं स्थानं प्राप्स्यसि शाश्वतम् ॥ ६१ ॥

तया अहं वाचा चित्त आंग । देऊनियां शरण रिग ।

महोदधी कां गांग । रिगालें जीसें ॥ १९ ॥

मग तयाचेनि प्रसादें । सर्वोपशांतिप्रमदें ।

कांतु होऊनियां स्वानंदें । स्वरूपीच रमसी ॥ १३२० ॥

संभूति जेणें सभवे । विश्वांति जेय विसवे ।
 अनुभूतिही अनुभवे । अनुभवा जया ॥ २१ ॥
 तिये निजात्मपदींचा रावो । होऊनि ठाकसी अव्ययो ।
 म्हणे लक्ष्मीनाहो । पार्था तू गा ॥ २२ ॥

इति ते ज्ञानमाख्यात गुह्याद्गुह्यतर मया ।

विमृश्यैतदशेषेण यथेच्छसि तथा कुरु ॥ ६३ ॥

हें गीतानाम विख्यात । सर्व वाङ्मयाचें मथित ।
 आत्मा जेणें हस्तगत । रत्न होय ॥ २३ ॥
 ज्ञान पेंसिया रूढी । वेदातीं जयाचो प्रौढी ।
 यानितां कीर्ति घोखडी । पातली जर्गी ॥ २४ ॥
 बुद्ध्यादिकें दोळसे । हें जयाचें कां कडवसे ।
 मी सर्वदृष्टाही दिसें । पाहला जया ॥ २५ ॥
 ते हें गा आत्मज्ञान । मज गोप्याचेंही गुप्त धन ।
 परी तू म्हणूनि आन । कोवि करु ॥ २६ ॥
 या कारणें गा पाडवा । आम्हीं आपुला हा गुह्य ठेवा ।
 तुज दिधला कणवा । जाकळिलेपणें ॥ २७ ॥
 जैसी भुलली योरसें । माय घोले बाळादोपें ।
 प्रीति ही परी तेसें । न करूचि हो ॥ २८ ॥
 येथ आकाश आणि गाळिजे । अमृताही सालि फेळिजे ।
 कां दिव्याकरवीं करविजे । दिव्य जैसें ॥ २९ ॥
 जयाचेनि अगप्रकाशे । पाताळींचा परमाणु दिसे ।
 तथा सूर्यादि कां जैसें । अजन सुदल ॥ ३० ॥
 तसें सयेंहाही मियां । सर्वही निर्धारुनियां ।
 निकें होय तें धनजया । सांगितलें तुज ॥ ३१ ॥

आतां तूं ययाचरी । निकें हें निर्धारिं ।
 निर्धारूनि करीं । आवढे तैसें ॥ ३१ ॥
 यया देवाचिया घोला । अर्जुनु उगाचि ठेला ।
 तेथ देवो म्हणती मला । अवंचकुं होसी ॥ ३२ ॥
 चादितया पुढें भुकेला । उपरोधें म्हणे मी धाला ।
 तें तोचि पीढे आपुला । आणि दोपुही तया ॥ ३३ ॥
 तैसा सर्वेष्टु श्रीगुरु । मेढालिया आत्मनिर्धारु ।
 न पुसिजे जें आमारु । धरूनियां ॥ ३४ ॥
 तें आपणपेंचि घंचे । आणि पापही यंचनाचें ।
 आपणयाचि साचें । चुकविलें तेणें ॥ ३५ ॥
 पें उगेपणा तुझिया । हा अमिमावो कीं धनंजया ।
 जे एकवेळ आंवांकुनियां । सांगावें ज्ञान ॥ ३६ ॥
 तेथ पार्थु म्हणे दातारा । भलें जाणसी माझिया अंतरा ।
 हें म्हणां तरी दुसरा । जाणता असे काई ॥ ३७ ॥
 येर होय हें जी आघवें । तूं ज्ञाता एकाचि स्वभावें ।
 मा सूर्यु म्हणीनि वानावें । सूर्यातें काई ॥ ३८ ॥
 या घोला श्रीकृष्ण । म्हणितलें काय येणें ।
 हेंचि थोडें गा वानणें । जें बुझतासि तूं ॥ ११४० ॥

सर्ववृद्धतमं श्रूयः शृणु मे परमं वचः ।

इष्टोऽसि मे ददमतिस्ततो वक्ष्यामि ते हितम् ॥ ६४ ॥

तरी अवधान पघळ । करूनियां आणि एकवेळ ।
 वाक्य माझे निर्मळ । अवधारिं पां ॥ ४१ ॥

हें वाच्य म्हणौनि धोलिजे । कां श्राव्य मग आयिकिजे ।
 तैसें नव्हे परी तुझे । भाग्य वरवें ॥ ४१ ॥
 कृर्माचिया पिलियां । दिठी पान्हा ये धनंजया ।
 कां आकाश वाहे वापिया । घरींचें पाणी ॥ ४२ ॥
 जो व्यवहार जेथ न घडे । त्याचें फळाचि तेथ जोडे ।
 काय दैवें न सांपडे । सानुकुलें ॥ ४३ ॥
 एज्दवीं द्वैताची धारी । सारुनि ऐक्याच्या परिवरीं ।
 भोगिजे तें अवधारीं । रहस्य हें ॥ ४४ ॥
 आणि निरुपचारा प्रेमा । विषय होय जें प्रियोत्तमा ।
 तें दुजे नव्हे कीं आत्मा । ऐसेंचि जाणावें ॥ ४५ ॥
 आरिसाचिया देखिलया । गोमटें कीजे धनंजया ।
 ते त्या नोहे आपण्यां— । लागीं जेसे ॥ ४६ ॥
 तैसें पार्यां तुझेनि मिपें । मी धोले आपण्याचि उद्देशें ।
 माझ्या तुझ्या ठाई असे । मीतूण गा ॥ ४७ ॥
 म्हणौनि जिव्हारींचें गुज । सांगतसे जीवासी तुज ।
 हे अनन्यगतीचें मज । आथी व्यसन ॥ ४८ ॥
 पै जळा आपणपें देतां । लवण भुललें पांडुसुता ।
 कीं आघवें त्याचें होतां । न लजेचि तें ॥ ४९ ॥
 तैसा तू माझ्या ठाई । राखां नेणसीचि कांहीं ।
 तरी आतां तुज काई । गोप्य मी करूं ॥ ५० ॥
 म्हणौनि आघर्वांचि गूढें । जें पाऊनि अति उघटें ।
 तें गोप्य माझें चोरपडे । वाक्य आइक ॥ ५१ ॥

मन्मना भव मद्भक्तो मयाज्ज्ञा मां नमस्तुते ।

मामेक्षेय्यसि सख्य ते प्रतिजाने प्रियोऽसि मे ॥ ६५ ॥

तरी बाह्य आणि अंतरा । आपुलिया सर्व व्यापारा ।
 मज व्यापकातें वीरा । विषयो करी ॥ ५३ ॥
 आघवां आंगीं जैसा । पापु मिळोनि आहे आकाशा ।
 तूं सत्य कर्मी तैसा । मजसींचि अस ॥ ५४ ॥
 किंबहुना आपुलें मन । करी माझे एकायतन ।
 माझेनि अयणें कान । मरुनि घाली ॥ ५५ ॥
 आत्मज्ञानें चोखडी । संत जे माझीं रूपडी ।
 तेथ दृष्टि पडो आवडी । कामिनी जैसी ॥ ५६ ॥
 मी सर्व घटतीचे वसोटे । माझीं नामें जिथें चोखटें ।
 तिथें जियायया पाडे । पाचेचिये लावी ॥ ५७ ॥
 दाताचें करणें । कां पायाचें चालणें ।
 तें होय मजकारणें । तैसें करी ॥ ५८ ॥
 आपुला अयया पराया । ठायीं उपकरसी पांढया ।
 तंजें यतें दोरीं बरवा । याशिकु माझा ॥ ५९ ॥
 हें एकैक शिकऊं काहें । पै सेवकें आपुल्या ठाई ।
 उरुनि येर सर्वही । मी सेव्यचि करी ॥ ६० ॥
 तेथ जाऊनि भूतदेव । सर्वत्र नमयेंन मीचि एकु ।
 ऐसेनि आभयो आत्यंतिकु । लाहसी तूं माझा ॥ ६१ ॥
 मग भरलेया जगाआंत । जाऊनि तिगयाची मात ।
 होऊनि ठायील एकांत । आम्हांतुम्हां ॥ ६२ ॥
 तेव्हा भलतिये अवस्थे । मी तुजें तूं मातें ।
 भोगिती ऐसें आरतें । पादेल सुख ॥ ६३ ॥
 आणि तिजें आदळ करितें । निमालें अजुना जेथें ।
 तें मीचि म्हणौनि तूं मातें । पावसी शेवटीं ॥ ६४ ॥

जैसी जळींची प्रतिमा । जळनाशीं बिंबा ।
 येतां गांभागोभा । कांहीं आहे ॥ ६५ ॥
 पै पवनु अंबरा । कां कळोळु सागरा ।
 मिळतां आडवारा । कोणाचा मा ॥ ६६ ॥
 म्हणौनि तू आणि आम्हीं । हे दिसताहे देहधर्मी ।
 मग ययाच्या विरामी । मीचि होसी ॥ ६७ ॥
 यया वालामाझारीं । होय नव्हे झणे करीं ।
 येथ आन आयी तरी । तुझीच आण ॥ ६८ ॥
 पै तुझी आण घाहणे । हें आत्मलिंगात शिवणें ।
 प्रीतीची जाति लाजणें । आठवों नेदी ॥ ६९ ॥
 पन्ह्यां घेवु निष्प्रपचु । जेणे विश्वामासु हा साधु ।
 आक्षेचा नटनाधु । काळातें जिणे ॥ ७० ॥
 तो देवो मी सत्यसंकल्पु । आणि जगाच्या हितीं वापु ।
 मा आणेचा आक्षेपु । कां करावा ॥ ७१ ॥
 परी अर्जुना तुझेनि वेधे । मियां देवपणाचीं त्रिरुदे ।
 सांडिलीं मा मी हे आंधें । सगळेनि तुवां ॥ ७२ ॥
 पै काजा आपुलिया । रावो आपुली आपणया ।
 आण वाहे घनजया । तिसें हे कीं ॥ ७३ ॥
 तेथ अर्जुनु म्हणे देवें । अचाट हें न बोलावें ।
 जे आमच काज नावें । तुझेनि पकें ॥ ७४ ॥
 यापरी सांगों वेससी । कां सांगतां भाषही देसी ।
 या तुझिया विनोदासी । पाह आह्मे जी ॥ ७५ ॥

कमळवना विकाशु । करी रघीचा एक अंशु ।
 तेथ आघवाचि प्रकाशु । नित्य देतो ॥ ७६ ॥
 पृथ्वी निवळनि सागर । मरीजती येवढें थोर ।
 वरें तेथ मिपांतर । चातकु कीं ॥ ७७ ॥
 म्हणौनि औदार्या तुझेया । मज निमित्त ना म्हणावया ।
 प्राप्ति असे दानीराया । कृपानिधी ॥ ७८ ॥
 तंव देवो म्हणती राहें । या बोलाचा प्रस्तावो नोहे ।
 पें मातें पावसी उपायें । साचचि येणें ॥ ७९ ॥
 संधव सिंधू पडिलिया । जो क्षणु धनंजया ।
 तेणें विरेचि कीं उरावया । कारण कायी ॥ १३८० ॥
 तैसें सर्वत्र मातें भजतां । सर्व मी होतां अहंता ।
 निःशेष जाऊनि तश्यता । मीचि होसी ॥ ८१ ॥
 एवं माझिये प्रातीवरी । कर्मांलागेनि अवधारीं ।
 दाविलीं तुज उजरी । उपायांची ॥ ८२ ॥
 जे आधीं तंव पांडुसुता । सर्व कर्म मज अर्पितां ।
 सर्वत्र प्रसन्नता । लाहिजे माझी ॥ ८३ ॥
 पाठीं माझ्या श्ये प्रसादीं । माझें ज्ञान जाय सिद्धी ।
 तेणें मिसळिजे त्रिशुद्धी । स्वरूपीं माझ्या ॥ ८४ ॥
 मग पार्था तिये ठायीं । साध्य साधन होय नाहीं ।
 किंबहुना तुज काहीं । उरेचिना ॥ ८५ ॥
 तरी सर्व कर्म आपुलीं । तुयां सर्वदा मज अर्पिलीं ।
 तेणें प्रसन्नता लाधली । आजि हे माझी ॥ ८६ ॥
 म्हणौनि येणें प्रसादवळें । नोहे झुंजाचेनि आढळें ।
 न ठाकेंचि येकवेळे । भाळलों तुज ॥ ८७ ॥

जेणे सप्रपंच अज्ञान जाये । येकु मी गोघरु होयें ।
 ते उपपत्तीचेनि उपायें । गीतारूप हें ॥ ८८ ॥
 मियां ज्ञान तुज आपुलें । नानापरी उपदेशिलें ।
 येणें अज्ञानजात सांडीं वियालें । धर्माधर्म जें ॥ ८९ ॥

सर्वधर्मान्परित्यज्य मामेकं शरणं ब्रज ।

अहं त्वा सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुचः ॥ ६६ ॥

आशा जैसी दुःखातें । व्याली निंदा दुरितें ।
 हें असो जैसें दैन्यातें । दुर्मगत्व ॥ १३९० ॥
 तैसें स्वर्गनरकसूचक । अज्ञान व्याले धर्मादिक ।
 तें सांडुनि घालीं अशेख । ज्ञानें येणें ॥ ९१ ॥
 दातीं घेऊनि तो दोरु । सांडिजे जैसा सर्पाकारु ।
 कां निद्रात्यागें घराचारु । स्वर्गाचा जैसा ॥ ९२ ॥
 ना ना सांडिलेनि कवळें । चंद्रीचें धुये पिंवलें ।
 व्याधित्यागें कडुवाळे- । पण सुखाचें ॥ ९३ ॥
 अगा दिवसा पाठी देउनी । मृगजळ घापे त्यजुनी ।
 कां काष्ठत्यागें वन्ही । त्यजिजे जैसा ॥ ९४ ॥
 तैसें धर्माधर्माचें टवाळ । दायी अज्ञान जें कां मूळ ।
 तें त्यजुनि त्यजीं सकळ । धर्मजात ॥ ९५ ॥
 मग अज्ञान निमाळिया । मीचि येकु असें अर्पसया ।
 सनिद्र स्वप्न गेलया । आपणपें जैसें ॥ ९६ ॥
 तसा मी एकवांचूनि कांहीं । मग भिळाभिन्न ज्ञान नाहीं ।
 मोडूंघोडें तयाच्या ठायीं । अनन्यु होय ॥ ९७ ॥
 पें आपुलेनि भेदंविण । माझें जाणिजे जें एकपण ।
 तयाचि नांय शरण । मज येणें गा ॥ ९८ ॥

जैसे घटाचेनि नाशें । गगनीं गगन प्रवेशे ।
 मज शरण येणें तैसें । ऐक्य करी ॥ १९ ॥
 सुवर्णमणि सोनया । ये कळोळु जैसा पाणिया ।
 तैसा मज धनंजया । शरण ये तूं ॥ १४०० ॥
 चांचूनि सागराच्या पोटी । चढवानळु शरण आला किरीटी ।
 जाळनि ठाके तया गोठी । चाळनि दे पां ॥ १ ॥
 मजही शरण रिघिजे । आणि जीवत्येचि असिजे ।
 धिग् बोली गिया न लजे । प्रज्ञा केवीं ॥ २ ॥
 अगा प्राकृताही राया- । आंगीं पडे जें धनंजया ।
 तें दासिरुंहि कीं तया- । समान होय ॥ ३ ॥
 मा मी विश्वेश्वरु मेढें । आणि जीवयथी न सुटे ।
 हे धोल नको दोखटे । कानीं लाऊं ॥ ४ ॥
 म्हणौनि मी होऊनि मातें । सेवणें आहे आयितें ।
 तें करीं हाता येतें । ज्ञान येणें ॥ ५ ॥
 मग ताकौनियां काढिलें । लोणी मागीतें ताकीं घातलें ।
 परि न घेयेचि काहीं केलें । तेणें जेयीं ॥ ६ ॥
 तैसें अद्वयत्वं मज । शरण रिघालिया तुज ।
 धर्माधर्म हे सहज । लागतील ना ॥ ७ ॥
 लोह उमें खाय माती । तें परिसाचिये संगती ।
 सोनें जालया पुढती । न दिविजे मळें ॥ ८ ॥
 हें असो काष्ठापासोनि । मयूनि घेतलिया यन्ही ।
 मग काष्ठेही कोंढोनि । न ठके जैसा ॥ ९ ॥
 अर्जुना काय दिनकरु । देखत आहे आंधारु ।
 कीं प्रबोधीं होय गोघरु । स्वप्नसु ॥ १४१० ॥

तैसें मजसीं येकवटलेया । मीं सर्वरूप वांचूनियां ।
 आन कांहीं उरावया । कारण असे ॥ ११ ॥
 म्हणौनि तयाचें कांहीं । चिंतीं ना आपुल्या ठाई ।
 तुझें पापपुण्य पाहीं । मीचि होईन ॥ १२ ॥
 तेथ सर्वबंधलक्षणें । पापें उरावें दुजेपणें ।
 तें माझ्या बोधीं वायाणे । होऊनि जाईल ॥ १३ ॥
 जळीं पडिलिया लवणा । सर्वही जळ होय विचक्षणा ।
 तुज मी अनन्य शरणा । होईन तेसा ॥ १४ ॥
 येतुलेनि आपैसया । सुटलाचि आहासी धनंजया ।
 घेई मज प्रकाशोनियां । सोडवीन तूते ॥ १५ ॥
 याकारणे पुढती । हे आधि न वाहें चिंतीं ।
 मज एकासि ये सुमती । जाणोनि शरण ॥ १६ ॥
 ऐसें सर्वरूपरूपसें । सर्वदृष्टिदोळसे ।
 सर्वदेशनिवासे । बोलिलें श्रीकृष्णें ॥ १७ ॥
 मग सांवळा सकंकणु । बाहु पसरौनि वक्षिणु ।
 आलिंगिला स्वशरणु । भक्तराजु तो ॥ १८ ॥
 न पवतां जयातें । काखे सूनि बुद्धीतिं ।
 बोलणें भागौतें । वोसरलें ॥ १९ ॥
 ऐसें जें कांहीं येक । बोला बुद्धीसीही अटक ।
 ते घावया मित्र । खंवाचें केलें ॥ २० ॥
 हृदया हृदय येक जालें । ये हृदयींचें ते हृदयीं घातले ।
 द्वैत न मोडितां केलें । आपणाऐसें अर्जुना ॥ २१ ॥
 बीपें बीपु लाविला । तेसा परिप्वंगु तो जाला ।
 द्वैत न मोडितां केला । आपणवे पार्थु ॥ २२ ॥

तेव्हां सुखाचा मग तया । पूरु आला जो घनंजया ।
 तेथ वाडु तऱ्ही बुढोनिया । ठेला देवो ॥ १३ ॥
 सिंधु सिंधूतें पावों जाये । तें पावणें ठाके दुणा होये ।
 वरी रिगे पुरवणिये । आकाशही ॥ १४ ॥
 तैसें तया दोघांचें मिळणें । दोघां नावरे जाणाचें कवणें ।
 किंबहुना नारायणें । विश्व कोंदलें ॥ १५ ॥
 एवं वेदाचें मूळसूत्र । सर्वाधिकारीकपवित्र ।
 श्रीकृष्णें गीताशास्त्र । प्रकट केलें ॥ १६ ॥
 येथ गीता मूळ वेदां । ऐसें केविय पां आलें बोधा ।
 हें म्हणाल तरी प्रसिद्धा । उपपत्ति सांगों ॥ १७ ॥
 तरी जयाच्या निम्बासी । जन्म जालें वेदराशी ।
 तो सत्यप्रतिज्ञ पैजेसी । बोलिला स्वमुखें ॥ १८ ॥
 म्हणौनि वेदां मूळभूत । गीता म्हणों हें होय उचित ।
 आणिकही येकी येथ । उपपत्ति असे ॥ १९ ॥
 जें न नशतु स्वरूपें । जयाच्या विस्तार जेय लपे ।
 तें तयाचें म्हणिपे । बीज जमी ॥ १८३० ॥
 तरी कांडव्यात्मकु । शब्दराशि अशेतु ।
 गीतेमार्जी असे रुतु । धीजीं जैसा ॥ ११ ॥
 म्हणौनि वेदांचें बीज । श्रीगीता होय हें मंज ।
 गमे आणि सहज । दिसवही आहे ॥ ११ ॥
 जे वेदांचे तीन्ही भाग । गीते उमटले असती चांग ।
 भूषणारत्नीं सर्वांग । शोभलें जैसे ॥ ३३ ॥
 तियेचि कर्मादिकें तीन्ही । काडें कोणकोणे स्थानीं
 गीते आहाति तें नयनीं । दाखर्ज आहक ॥ ३४ ॥

तरी पहिला जो अध्यावो । तो शास्त्रप्रवृत्तिप्रस्तावो ।
 द्वितीयी सांख्यसद्भावो । प्रकाशिला ॥ ३५ ॥
 मोक्षदानीं स्वतंत्र । ज्ञानप्रधान हे शास्त्र ।
 येतुलालें दुर्जी सूत्र । उमारिलें ॥ ३६ ॥
 मग अज्ञानें बाधलेया । मोक्षपदी बैसावया ।
 साधनारंभु तो तृतीया- । ध्यायीं बोलिला ॥ ३७ ॥
 जे देहाभिमाने बंधें । सांझनि काम्यनिपिद्धें ।
 विहित परी अप्रमादें । अनुग्रावें ॥ ३८ ॥
 ऐसोनि सद्भावे कर्म करावें । हा तिजा अध्यावो जो देवे ।
 निर्णयो केला ते जाणावें । कर्मकांड येथ ॥ ३९ ॥
 आणि तेंचि नित्यादिक । अज्ञानाचें आवश्यक ।
 आचरतां मोचक । केविं होय पां ॥ ४० ॥
 ऐसी अपेक्षा जालिया । वद्ध मुमुक्षुते आलिया ।
 देवें ब्रह्मार्पणत्वं क्रिया । सांगितली ॥ ४१ ॥
 जे देह वाचा मानसे । विहित निपजे जें जैसें ।
 ते एक ईश्वरोद्देश । कीजे म्हणितलें ॥ ४२ ॥
 हेंचि ईश्वरीं कर्मयोगें । भजनकथनाचें खागें ।
 आवरिलें शेषभागें । चतुर्थाचेनी ॥ ४३ ॥
 तें विश्वरूप अकरावा । अध्यायो सपे जंव आघता ।
 तव कर्म ईशु मजावा । हें जें बोलिलें ॥ ४४ ॥
 अष्टाध्यायी उघड । जाण येथें देवताकांड ।
 शास्त्र सांगतसे आढ । मोहूनि बोले ॥ ४५ ॥
 आणि तेणेंचि ईशप्रसादें । श्रीगुरुसंप्रदायलब्धे ।
 साच ज्ञान उद्बोधें । कोवळें जें ॥ ४६ ॥

तें अद्वेष्टादिप्रभृतिर्की । अथवा अमानित्वादिकी ।
 वादविजे म्हणोनि लेखी । वारावा गणूं ॥ ४७ ॥
 तो वारावा अध्याय आदी । आणि पंधरावा अवधि ।
 ज्ञानफलपाकसिद्धि । निरूपणासी ॥ ४८ ॥
 म्हणोनि चहंही इहीं । ऊर्ध्वमूळांतीं अध्यायी ।
 ज्ञानकांड ये ठायी । निरूपिजे ॥ ४९ ॥
 एवं कांडत्रयनिरूपिणी । श्रुतिचि हे कोटिसंवाणी ।
 गीतापद्यरत्नाचीं लेणी । लेयिली आहे ॥ १४५० ॥
 हें असो कांडत्रयात्मक । श्रुति मोक्षरूप फळ येक ।
 बोमायें जें आवश्यक । ठाकावें म्हणोनि ॥ ५१ ॥
 तथाचेनि साधनज्ञानेंसी । वैर करी जो प्रतिदिवशी ।
 तो अज्ञानवर्ग पोढशी । प्रतिपादिजे ॥ ५२ ॥
 तोचि शाखाचा बोळावा । घेयोनि वैरी जिणावा ।
 हा निरोपु तो सतरावा । अध्याय येथ ॥ ५३ ॥
 पेसा प्रथमालागोनी । सतरावा लाणी करुनी ।
 आत्मनिश्वास विवरुनि । दाविला देवें ॥ ५४ ॥
 तथा अर्थजाता अशेखा । केला सात्पर्याचा आवांका ।
 तो हा अठरावा देखा । कलशाध्यायो ॥ ५५ ॥
 एवं सकळ संख्यासिध्दु । श्रीभगवद्गीताप्रबंधु ।
 हा औदार्ये आगळा वेदु । मूर्तु जाण ॥ ५६ ॥
 वेदु संपन्नु होय ठाई । परि कृपणु पेसा आनु नाही ।
 जे कार्नी लागला तिहीं । घर्णाच्याची ॥ ५७ ॥

येरां भवव्यथा ठेलियां । स्त्रीशूद्रादिकां प्राणियां ।
 अनवसरु मांहुनियां । राहिला आहे ॥ ५८ ॥
 तरी मज पाहतां तें मागील उणें । फेडावया गीतापणें ।
 वेदु वेठला मलतेणें । सेव्य होआवया ॥ ५९ ॥
 ना हें अर्थु रिगोनि मनीं । श्रवणें लागोनि कार्नीं ।
 जपामिणें वदनीं । वसोनियां ॥ १४६० ॥
 ये गीतेचा पादु जो जाणे । तयाचेनि सांगातीपणें ।
 गीता लिहोनि घाटाणें । पुस्तकामिणें ॥ ६१ ॥
 ऐसैसां मिसंकटा । संसाराचा चोहटा ।
 गवादी घालीत चोखटा । मोक्षसुखाची ॥ ६२ ॥
 परी आकाशीं वसावया । पृथ्वीवरी वसावया ।
 रविदीप्ती राहाटावया । आचार नम ॥ ६३ ॥
 तेवि उत्तम अधम ऐसे । सेवितां कवणातेंही न पुसे ।
 कैवल्यदानें सरिसे । निववीत जगा ॥ ६४ ॥
 यालागि मागिली कुंटी । म्याला वेदु गीतेच्या पोटी ।
 रिगाला आतां गोमटी । कीर्ति पातला ॥ ६५ ॥
 म्हणौनि वेदाची सुसेव्यता । ते हे मूर्त जाण श्रीगीता ॥
 श्रीकृष्णें पांडुसुता । उपदेशिली ॥ ६६ ॥
 परी वत्साचेनि वोरसें । दुमतें होय घरोदेशें ।
 जाले पादवाचेनि मिणें । जगदुद्धरण ॥ ६७ ॥
 चातकाचिये कणवे । मेघु पाणियेंसीं घांवे ।
 तेथ चराचर आघवें । निवालें जेवीं ॥ ६८ ॥
 कां अनन्यगति कमळा । लागीं सूर्य ये वेळोवेळां ।
 कीं सुखिया होइजे दोळा । त्रिभुवनींचा ॥ ६९ ॥
 १ गेमुला २ सत्र ३ निंदेला.

तैसैं अर्जुनाचेनि व्याजें । गीता प्रकाश्यानि श्रीराजें ।
 संसारायेवढें थोर ओझें । फेदिलें जगाचें ॥ १४७० ॥
 सर्वशास्त्ररत्नदीप्ति । उजळिता हा त्रिजगतीं ।
 सूर्य नव्हे लक्ष्मीपति । वक्त्राकाशींचा ॥ ७१ ॥
 त्राप कुळ तें पवित्र । जेथींचा पार्थु या हाना पात्र ।
 जेणें गीता केलें शास्त्र । आचारु जगा ॥ ७२ ॥
 हें असो मग तेणें । सद्गुरु श्रीकृष्णें ।
 पार्थाचें मिसळणें । आणिलें द्वैता ॥ ७३ ॥
 पाठीं म्हणतसे पांडवा । शास्त्र हें मानलें कीं जीवा ।
 तेथ येऊ म्हणे देवा । आपुलिया कृपां ७४ ॥
 तरी निधान जोडावया । भाग्य घडे गा धनंजया ।
 परी जोडिलें भोगावया । विषाये होय ॥ ७५ ॥
 पै क्षीरसागरायेवढें । अविरजी दुधाचें भांडें ।
 सुरां असुरां कैवढें । मयितां जालें ॥ ७६ ॥
 ते सायासही फळा आले । जे अमृतही ढोळां देखिलें ॥
 परि वरिचिली चुकले । जतनेतें ॥ ७७ ॥
 तेथ अमरत्वा योगारिलें । तें मरणाचिलार्गीं जालें ।
 भोगां नेणतां जोडलें । ऐसैं आहे ॥ ७८ ॥
 नहुष स्वर्गाधिपति जाहला । परी राहटीं मांवावला ।
 तो भुजंगत्व पावला । नेणसी कायी ॥ ७९ ॥
 म्हणौनि बहुत पुण्य तुर्यां । केलें तेणें धनंजया ।
 आणि शास्त्रराजा ह्या । जालासि विषयो ॥ १४८० ॥
 तरि ययाचि शास्त्राचेनि । संप्रकायें पांघुरीनि ।
 शास्त्रार्थ हा निकेनि । अनुप्रीं हो ॥ ८१ ॥

एन्हवीं अमृतमथना—। सारिखे होईल अर्जुना ।
 जरी रिघसी अनुष्ठाना । संप्रदायेंवीण ॥ ८१ ॥
 गाय धड जोढे गोमटी । ते तैचि पिवों ये किरीटी ।
 ज जाणिजे हातवटी । सांजवणीची ॥ ८२ ॥
 तैसा श्रीगुरु प्रसन्न होये । शिष्य विद्याही कीर लाहे ।
 परि ते फळे संप्रदायें । उपासिलिया ॥ ८३ ॥
 म्हणौनि शास्त्रीं जो ह्ये । उचित संप्रदायो आहे ।
 तो ऐक आतां बहुये । आदरेसीं ॥ ८४ ॥
 इद ते मातपस्काय नामत्काय कदाचन ।
 न चाशुश्रूषवे वाच्य न च मा योऽभ्यस्यति ॥ ८५ ॥

सरि तुवां हें जें पार्था । गीताशास्त्र लाघले आस्या ।
 तें तपोहीना सर्वथा । सांगायें ना हो ॥ ८६ ॥
 अथवा तापसुही जाला । परि गुरुभक्तीं जो दिला ।
 सो घेवीं अत्यजु वाळिला । तैसा वाळीं ॥ ८७ ॥
 ना तरि पुरोदाशु जैसा । न घापे वृद्ध तरी वायसा ।
 गीता नेवीं तैसी तापसा । गुरुभक्तीहीना ॥ ८८ ॥
 कां तपही जोढे देहीं । भजे गुरुदेवांच्या ठायीं ।
 परि आकर्णनीं नार्हीं । चाढ जरी ॥ ८९ ॥
 तरि मागील दोहीं आंगीं । उत्तम होय कीर जर्गी ।
 परि या श्रवणालागीं । योग्यु नोहे ॥ ९० ॥
 मुक्ताफळ भलतैसे । हो परी सुग नसे ।
 तव गुण प्रवेशे । तेथ कार्या ॥ ९१ ॥
 सागरु गंभीरु होये । हें कोण ना म्हणत आहे ।
 परि वृष्टि घायां जाये । जाली तेथ ॥ ९२ ॥

धालिया दिव्यान्न सुवायें । मग जें वांया भाडावें ।
 तें आर्ती कां न करावें । उदारपण ॥ ९३ ॥
 म्हणीनि योग्य मलतैसें । होतु परि चाढ नसे ।
 तरि क्षणें धानिवसें । देसी हें तयां ॥ ९४ ॥
 रूपाचा सुजाणु होळ्या । वोढवूं ये कायि परिमळ्या ।
 जेय जें माने तें फळ्या । तेयचि ये गा ॥ ९५ ॥
 म्हणीनि तर्पी भक्ती । पाहावे ते सुमद्रापाति ।
 परि शास्त्रश्रवणीं अनासक्ति । याळावेंचि ते ॥ ९६ ॥
 ना तरी तपभक्ति । होऊनि श्रवणीं आर्ति ।
 आधीं पेंसीही आयती । देखसी जरी ॥ ९७ ॥
 तरी मीताशास्त्रनिर्मिता । जो मी सकळलोकशास्ता ।
 तया मातें सामान्यता । वोलेल जो ॥ ९८ ॥
 माझ्या सज्जनैसीं मातें । पेशून्याचेनि आंढाते ।
 येक आहाती तयांतें । योग्य न म्हण ॥ ९९ ॥
 तयांची येर आघवी । सामघी पेंसी जाणावी ।
 दीपेंवीण ठाण-दिवी । रात्रींची जैसी ॥ १०० ॥
 अंग गोरें आणि तरुणें । वरि लेयिलें आहे लेणें ।
 परि येकलेनि प्राणें । सांडिलें जेवीं ॥ १ ॥
 सोनयाचें सुंदर । निर्वाळिलें होय घर ।
 परि सर्पांगना द्वार । रुंधलें आहे ॥ २ ॥
 निपजे दिव्यान्न चोखट । परि मार्जी काळकूट ।
 असो मैत्री कपट- । गर्भिणी जैसी ॥ ३ ॥
 तैसी तपभक्तिमेघा । तयाची जाण प्रबुद्धा ।
 जो माझ्यांची कां मिदा । माझीचि करी ॥ ४ ॥

याकारणें धनंजया । तो भक्तु मेधावी तपिया ।
 तरी नको वापा दया । शास्त्रा आतळों देवों ॥ ५ ॥
 काय बहु बोलों निंदका । योग्य स्तुत्याहीसारखा ।
 गीता हे कवतिका- । लागींही नेदीं ॥ ६ ॥

य इदं परम एव मद्भक्तेष्वभिधास्यति ।
 भक्तिं मायि परां कृत्वा मामेवैष्यत्यसंशयः ॥ ६८ ॥

म्हणौनि तपाचा धनुर्धरा । तळीं दाटोनि गाढोरा ।
 वरि गुरुभक्तीचा पुरा । प्रासादु जो जाला ॥ ७ ॥
 आणि श्रवणेच्छेचा पुढां । दारवंटा सदा उघडा ।
 घरी कलशु चोखडा । अनिवारत्नांचा ॥ ८ ॥
 ऐशा भक्तालयीं चोखटीं । गीतारत्नेश्वरु हा प्रतिष्ठीं ।
 मग माझिया संवमाटी । तुफसी जर्गों ॥ ९ ॥
 फां जे एकाक्षरपणेंसीं । त्रिमात्रकोचिये कुशीं ।
 प्रणवु होता गर्भयासीं । सांकडला ॥ १५१० ॥
 तो गीतेचिया बांहाळीं । वेदंवीज गेलें पाहोळीं ।
 कीं गायत्री फुलींफळीं । श्लोकांच्या आली ॥ ११ ॥
 ते हे मंत्ररहस्य गीता । मेळवी जो माझिया भक्ता ।
 अनन्यजीविना माता । घाळका जैसी ॥ १२ ॥
 सैसी भक्तां गीतेसीं । भेटी करी जो आदरेंसीं ।
 तो वेद्यापाठीं मजसीं । येकाचि द्योय ॥ १३ ॥
 न च तस्मान्मनुष्येषु पश्चिन्मे प्रियकृत्तमः ।
 भविता न च मे तस्मादन्यः प्रियतरो ह्यवि ॥ ६९ ॥

आणि वेहाचेंही लेणें । लेऊनि घेगळेपणें ।
 असे तंव जीवंप्राणें । तोचि पढिये ॥ १४ ॥
 ज्ञानियां कर्मठां तापसां । यया खुणेचिया माणुसां- ।
 मार्जी तो एकु गा जैसा । पढिये मज ॥ १५ ॥
 तैसा भूतळीं आघवा । आन न देखें पांडया ।
 जो गीता सांगे मेळायां । मक्तजनांचां ॥ १६ ॥
 मज ईश्वराचेनि लोभें । हे गीता पढतां अक्षोभें ।
 जो मंडन होय समे । संतांचिये ॥ १७ ॥
 नवपल्ल्यां रोमांचितु । मंदानिळें कांपवितु ।
 आमोदजळें बोलवितु । फुलांचे डोळे ॥ १८ ॥
 कोकिळाकलरवारचेनि मिषें । सद्गद बोलवीत जैसैं ।
 घसंतु कां प्रवेशे । मद्भक्तभारामी ॥ १९ ॥
 कां जन्माघें फळ घकोरां । होत जें चंद्र ये अंबरा ।
 ना ना घन मयूरां । वो देत पावे ॥ २० ॥
 तैसा सज्जनाच्या मेळायां । गीतापद्यरत्नां उमयां ।
 यपें जो माझ्या रूपीं । हेतु ठेऊनि ॥ २१ ॥
 मग तयाचेनि पाहें । पढियंतें मज फुडें ।
 नाहोचि गा मार्गेपुढें । न्याहाळितां ॥ २२ ॥
 अर्जुना हा ठायवरी । भी तयातें सूर्यं जिव्हारीं ।
 जो गीतार्थाचें करी । परगुणें संतां ॥ २३ ॥

अव्येक्ष्यते च य इमं परम्यं संवादमावयोः ।

हानयत्नेन तेनाहमिष्टः स्यामिति मे मतिः ॥ ७० ॥

पें माझिया तुझिया मिळणीं । वाढीनली जे हे काहाणी ।
 मोक्षधर्म कां जिणीं । आलासे जेथें ॥ २४ ॥

तो हा सकळार्थप्रबोध । आम्हां बोधांचा संवाद ।
 न करितां पदमेढ । पाठोचि जो पढे ॥ २५ ॥
 तेणें हानानळीं प्रवीर्त्ती । मूळ अविद्येचिया आहुती ।
 तोषविला होय सुमती । परमात्मा मी ॥ २६ ॥
 घेऊनि गीतार्य उगाणा । ज्ञानिये जें विचक्षणा ।
 ठाकिती तें गाणाद्याणा । गीतेचा तो लाहे ॥ २७ ॥
 गीतापाठकासि असे । फळ अर्थज्ञाचिसरिसें ।
 गीता माउलियेसि नसे । जाणेंतान्हें ॥ २८ ॥

अद्वावाननसुयश्च धृणुयादपि यो नरः ।

सोऽपि सुक्तः शुभाहोकाभ्यामुयात्पुण्यकर्मणाम् ॥ ७१ ॥

आणि सर्वमागीं निंदा । सांझुनि आस्था पें शुद्धा ।
 गीताश्रवणीं अद्वा । उभारी जो ॥ २९ ॥
 तयाच्या श्रवणपुटी । गीतेचीं अक्षरें जंव पैठी ।
 होती ना तंव उठाउठी । पळेचि पाप ॥ २५३० ॥
 अटवियेमाजीं जैसा । यान्हि रिघतां सहसा ।
 लंघिती कां विद्या । धनीकें तियें ॥ ३१ ॥
 कां उदयाचळकुळीं । क्षळकतां अंशुमाळी ।
 तिमिरें अंतराळीं । हारपती ॥ ३२ ॥
 तेसा कानाच्या मढाद्वारीं । गीता गजर जेथ करी ।
 तेथ सृष्टीचिये आदिवरी । जायचि पाप ॥ ३३ ॥
 ऐसी जन्मवेली पुढट । होय पुण्यरूप चोखट ।
 यादोवरी अचाट । लाहे फळ ॥ ३४ ॥
 जे श्ये गीतेचीं अक्षरें । जेतुलीं कां कर्णद्वारें ।
 रिघती तेतुले होती पुरे । अवबोध कीं ॥ ३५ ॥

म्हणौनि श्रवणें पापें जाती । आणि धर्म धरी उन्नति ।

तेणें स्वर्गराजसंपत्ति । लाहेचि शेती ॥ ३६ ॥

तो पें मज यावयालागीं । पाहिलें पेणें करी स्वर्गी ।

मग आवढे तंव मोगी । पाठीं मजचि मिळे ॥ ३७ ॥

ऐसी गीता धनंजया । ऐकतया आणि पढतया ।

फळे महानंदें मियां । बहु काय बोलीं ॥ ३८ ॥

याकारणें हें असो । परि जयालागीं शास्त्रातिसो ।

केला ते तंव तुज पुसों । काज तुहें ॥ ३९ ॥

काचिदेतच्छुतं पार्थ त्वयैकाम्रेण चेतसा ।

काचिदज्ञानसंमोहः प्रनष्टस्ते धनंजय ॥ ७२ ॥

तरी सांग पां पांढवा । हा शास्त्रसिद्धांतु आघवा ।

तुज एकाचिसें फावा । गेला आहे ॥ १५४० ॥

आम्हीं जैसैं हें जया रीती । उगाणिलें कानांच्या दातीं ।

येरीं तैसोंचि तुझ्या चित्तीं । पैडें केलें कीं ॥ ४१ ॥

अथवा माझारीं । गेलें सांढीविखुरी ।

किंवा उपेक्षेवरी । वाळूनि सांढिलें ॥ ४२ ॥

जैसैं आम्हीं सांगितलें । तैसोंचि हृदयीं फावलें ।

तरी सांग पां पांढिलें । पुसेन तें मी ॥ ४३ ॥

तरी स्वाज्ञानजनितें । मागिले मोहें तूतें ।

भुलविलें तो येथें । असे कीं नाहीं ॥ ४४ ॥

हें बहु पुसों काई । सांगें तूं आपुल्या ठाई ।

कर्माकर्म कांहीं । देखतासी ॥ ४५ ॥

पार्थु स्वानंदैकरसें । विरेल पेसा भेददशे ।

आणिला येणें मिणें । प्रज्ञाचेनि ॥ ४६ ॥

पूर्णब्रम्ह जाला पार्थु । तरी पुढिल साधावया कार्यार्थु ।
 मर्यादा श्रीकृष्णनाथु । उलंघ्यो नेदी ॥ ४७ ॥
 एन्हवीं आपुलें करणे । सर्वह काय तो नेणे ।
 परि केलें पुसणें । याचिलार्गी ॥ ४८ ॥
 एवं करोनियां प्रश्न । नसतेचि अर्जुनपण ।
 आप्णनियां जालें पूर्णपण । तें घोलवी स्वयें ॥ ४९ ॥
 मग क्षीराब्धीतें सांडितु । गमनीं पुंजुमंडितु ।
 निवडे जैसा न निवाडितु । पूर्णचंद्रु ॥ १५५० ॥
 तैसा ब्रह्म मी हें विसरे । तेथ जगचि ब्रह्मत्वे मरे ।
 हेही सांढी तरी विरे । ब्रह्मपणही ॥ ५१ ॥
 ऐसा मोडतु मांडतु ब्रह्म । तो दुःखें देहाचिये सीमे ।
 मी अर्जुन येणें नामें । उभा टेला ॥ ५२ ॥
 मग कांपतां करतळीं । दडपूनि रोमावळी ।
 पुलक स्वेदजळीं । जिरऊनियां ॥ ५३ ॥
 प्राणक्षोभे डोलतया । आंगा आंगचि टेंकया ।
 स्रुनि स्तंभु चांळया । भुलौनियां ॥ ५४ ॥
 नेत्रगुगुट्याचेनि चोर्ते । आनंदामृताचें भरितें ।
 चोसंदत तें मागुतें । काहूनियां ॥ ५५ ॥
 विविधा औत्सुक्यांची दाटी । चूप दाटत होती कंठी ।
 ते करूनियां पैठी । टटयामार्जी ॥ ५६ ॥
 घाबेचें वितुळणे । सांवळनि प्राणें ।
 अस्माचें श्वसणें । ठेऊनि ठायीं ॥ ५७ ॥

अर्जुन उवाच—

नहो मोहः स्मृतिर्लब्धा त्वत्प्रसादान्मयाऽप्युत ।

स्थितोऽस्मि गतसंदेहः करिष्ये वचनं तव ॥ ७३ ॥

मग अर्जुन म्हणे काय देवो । पुसताति आवडे मोहो ।

तरि तो सकुटुंब गेला जी ठावो । घेऊनि आपुला ॥ ५८ ॥

पासीं येऊनि दिनकरें । डोळ्यांतें आंधारें ।

पुसिजे हें कायि सरें । कोणे गांवीं ॥ ५९ ॥

तैसा तूं श्रीकृष्णराया । आमुचिया डोळ्यां ।

गोचर हेंचि कायिसया । न पुरे तंव ॥ १५६० ॥

वरि लोभें मायेपासुनि । तें सांगसी तोंड भद्दनि ।

जें कायिसेनिहीकद्दनि । जाणों नये ॥ ६१ ॥

आतां मोह असे कोी नाही । हें ऐसें जी पुससी काई ।

कुतकुत्य जाहलों पाहीं । तुझेपणें ॥ ६२ ॥

शुंतलों होतों अर्जुनगुणें । तो मुक्त जालों तुझेपणें ।

आतां पुसणें सांगणें । दोन्ही नाही ॥ ६३ ॥

मी तुझेनि प्रसादें । लाघलेनि आत्मबोधें ।

मोहाचे तया कांदे । नेदींच उरों ॥ ६४ ॥

आतां करणें कां न करणें । हें जेणें उठी दुजेपणें ।

तें तुंवांचुनि नेणें । सर्वत्र गा ॥ ६५ ॥

येविपर्यां माझ्याठायीं । संदेहाचें नुरोचि कांहीं ।

त्रिशुद्धी कर्म जेय नाही । तें मी जालों ॥ ६६ ॥

तुझेनि मज मी पायोनि । कर्तव्य गेलें निपट्टनि ।

परि आझा तुझीवांचोनि । आन नाही प्रभो ॥ ६७ ॥

कां जें दृश्य दृश्यातें नाशी । जें दुजें द्वैतातें मासी ।

जें एक परी सर्वदेशीं । वसवी सदा ॥ ६८ ॥

जयाचेनि संवधें वंधु फिटें । जयाचिया आशा आस तुटे ।
जें भेटल्या सर्व भेटें । आपणपांचि ॥ ६९ ॥
तें तू गुरुलिंग जी माझे । जें येकलेपर्णीचें विरजें ।
जयालागीं बोलाडिजे । अद्वैतबोध ॥ १५७० ॥
आपणचि होऊनि ब्रह्म । सारिजे कृत्याकृत्यांचें काम ।
मग कीजे कां निःसीम । सेवा जयाची ॥ ७१ ॥
गंगा सिंधु सेवू गेली । पावतांचि समुद्र जाली ।
तेवि भक्तां सेल दिधली । निजपदाची ॥ ७२ ॥
तो तूं माझा जी निरुपचार । श्रीकृष्णा सेव्य सहस्र ।
मा ब्रह्मतेचा उपकार । हाचि मानीं ॥ ७३ ॥
जें मज तुम्हां आढ । होते भेदाचें कवाढ ।
तें फेडोनि केलें गोढ । सेवासुख ॥ ७४ ॥
तरी आतां तुझी आज्ञा । सकळ देवाधिदेवराज्ञा ।
करीन देई अनुज्ञा । मलतियेविपर्यां ॥ ७५ ॥
यया अर्जुनाचिया बोला । देवो नाचे सुखें भुलला ।
म्हणे विश्वफळा जाला । फळ हा मज ॥ ७६ ॥
उणेनि उमचला सुधाकर । देखुनी आपला कुमर ।
मर्यादा क्षीरसागर । विसरेचि ना ॥ ७७ ॥
पेसैं संवादाचा बहुला । लग्न दोघांचिया आंतुला ।
लागलें देखोनि जाला । निर्मरु संजयो ॥ ७८ ॥
तेणें उचंबळलेपर्णें । संजय धृतराष्ट्रातें म्हणे ।
जी कैसे वादरायणें । रक्षितो दोघे ॥ ७९ ॥

आजि तुमते अवधारा । नाहीं चर्मचक्षुही संसारा ।
 कीं ह्यानट्टाप्रिव्यवहारा । आणिलेति ॥ ६५८० ॥
 आणि रथीचिये राहाटी । घेई जो घोडेयासाठीं ।
 तया आम्हां या गोष्टी । गोचरा होती ॥ ८१ ॥
 घरी जुंझाचें निर्वाण । मांडिलें असे दारुण ।
 दोही हारीं आपण । हारपिजे जैसें ॥ ८१ ॥
 येवढा जिये सांकडो । कैसा अनुग्रहो पें गाढा ।
 जे ब्रह्मानंद उघडा । भोगवीतसे ॥ ८३ ॥
 पेसें संजय बोलिला । परि न द्रवे येरु उगला ।
 चंद्रकिरणीं शिवतला । पापाणु जैसा ॥ ८४ ॥
 हे देखोनि तयाची दशा । मग करीचि ना सरिसा ।
 परि सुखें जाला पिसा । बोलतसे ॥ ८५ ॥
 भुलविला हर्षवेगें । म्हणौनि धृतराष्ट्र सांगे ।
 पन्हर्षी नव्हे तयाजोगें । हें कीर जाणे ॥ ८६ ॥

भंजय उवाच—

इत्यहं वासुदेवस्य पार्थस्य च महात्मनः ।

मंवादमिममधौपमज्जुतं रोमदहर्षणम् ॥ ७४ ॥

मग म्हणे पें कुरुराजा । ऐसा बंधुपुत्र तो तुझा ।

बोलिला तें अधोक्षजा । गोढ जालें ॥ ८७ ॥

अगा पूर्वापर सागर । यदा नामासीचि सिनार ।

येर आघवें तें नीर । एक जैसें ॥ ८८ ॥

तेसा श्रीकृष्ण पार्थ ऐसे । हें आंगाचिपासीं विसे ।

मग संवार्दी जी तसे । कांहींच भेद ॥ ८९ ॥

पे दर्पणाहुनि चोखें । दोन्ही होती सन्मुखे ।
 तेथ येरीं येर देखे । आपणपें जैसें ॥ १५९० ॥
 तैसा देवेंसी पांडुसुद । आपणपें देवीं देखतु ।
 पाडवेंसी देखे अनतु । आपणपे पार्थी ॥ ९१ ॥
 देव देवामक्तालार्गी । जिये विवरुनि देखे आगीं ।
 येरु तियेचेही भार्गी । दोन्ही देखे ॥ ९२ ॥
 आणिक काहींचि नार्ही । म्हणौनि करिती काई ।
 दोघे येकपणें पाहीं । नादताती ॥ ९३ ॥
 आता भेदु जरी, मोडे । तरी प्रभोत्तर का घडे ।
 ना भेदुचि तरी, जोडे । सवादसुख का ॥ ९४ ॥
 ऐसें घोलता दुजेपणें । सवादीं द्वैत गिळणें ।
 तें पोकिलें घोलणें । दोघाचें मियार् ॥ ९५ ॥
 उद्दनि दोन्ही आरसे । बोडविलीया सरिसे ।
 कोण कोणा पाहातसे । कल्पावें पां ॥ ९६ ॥
 कां दीपासन्मुखु । ठेविलया दीपकु ।
 कोण कोणा अर्थकु । कोण जाणे ॥ ९७ ॥
 ना ना अर्कापुढें अर्कु । उदयालिया आणिकु ।
 कोण म्हणे प्रकाशकु । प्रकाश्य कवण ॥ ९८ ॥
 हे निर्धारुं जाता फुडें । निर्धारसि ठक पडे ।
 ते दोघे जाले येवडे । सवादे सरिसे ॥ ९९ ॥
 जी मिळता दोन्ही उदकें । मार्जी लवण वारु ठाके ।
 कीं तयासीही निमिळें । तेचि होय ॥ १६०० ॥
 तसे श्रीकृष्ण अर्जुन दोन्ही । सवादले त मनीं ।
 धरितां मजही वानी । तेचि होतसे ॥ १ ॥

ऐसें म्हणे ना मोटके । तंव हिरोनि सात्त्विके ।
 आठव नेला नेणां के । संजयपणाचा ॥ १ ॥
 रोमांच जंव फंरके । तंव तंव आंग सुरके ।
 स्तंभस्वेदांतिं जिंके । एकला कंपु ॥ ३ ॥
 अद्वयानंदस्पर्श । दिडी रसमय जाली असे ।
 ते अश्रु नव्हती जैसे । द्रवत्यचि ॥ ४ ॥
 नेणां काय न माय पोटी । काय नेणां गुंफे कंठी ।
 वाग्या पडत मिठी । उससाचिया ॥ ५ ॥
 किंहुना सात्त्विका आठां । चांचर मांडतां उमेठां ।
 संजयो जालासे चोदटा । संवादसुखाचा ॥ ६ ॥
 तया सुखाची पेंती जाती । जे आपणचि धरी दांति ।
 मग पुढती देहस्मृति । लाधली तेणें ॥ ७ ॥

व्यासप्रसादाच्छ्रुतवानेतदुत्तमहं परम् ।

योगं योगेश्वरात्कृष्णात्साक्षात्कथयतः स्वयम् ॥ ७५ ॥

तेव्हा विसतेनि आनंदें । म्हणें जी जें उपनिषदें ।
 नेणती तें व्यासप्रसादें । ऐकिलें मियां ॥ ८ ॥
 ऐकतांचि ते गोठी । व्रह्मत्याची पडिली मिठी ।
 मीतुंपणेंसी सृष्टी । चिरोनि गेली ॥ ९ ॥
 हे आघवेचि कां योग । जया ठाया येती मार्ग ।
 तयाचें वाक्य सवंग । केलें मज व्यासें ॥ १६१० ॥
 अहो अर्जुनाचेनि मिषें । आपणपेंचि दुजें ऐसें ।
 नटोनि आपणयाउद्देशें । दोलिले जें देव ॥ ११ ॥
 तेथ कीं माझे श्रोत्र । पाटाचें जाले जी पात्र ।
 काय यानूं स्वतंत्र । सामर्थ्य श्रीगुरूचें ॥ १२ ॥

१ फडके. २ आटे, संकोच पावे. ३ बोवडी. ४ अतिशय.

राजन्संस्मृत्य संस्मृत्य सवादमिममद्भुतम् ।
केशवार्जुनयोः पुण्यं हृष्यामि च मुहुर्मुहुः ॥ ७६ ॥

राया हें बोलतां विस्मित होये । तेणेंचि मोढायला ठाये
रत्नीं कीं रत्नकिळा ये । झांकोळित जैसी ॥ १३ ॥
हिमवतींचीं सरोवरें । चंद्रोवरीं होती काश्मीरें ।
मग सूर्योगमीं माघारें । द्रवत्य ये ॥ १४ ॥

तैसा शरीराचिया स्मृती । तो सवाद संजय चितीं ।
धरी आणि पुढती । तेंचि होय ॥ १५ ॥

तच्च संस्मृत्य संस्मृत्य रूपमन्यद्भुतं हरेः ।
विस्मयो मे महान् राजन् हृष्यामि च पुनःपुनः ॥ ७७ ॥

मग उठोनि म्हणे नृपा । श्रीहरीचिया विश्वरूपा ।
देखिलया उगा कां पां । असां लाहसी ॥ १६ ॥

न देखणेनि जें दिसे । नाहींपणेंचि जें असे ।
विसरें आठवे ते कैसें । धुकज आतां ॥ १७ ॥

देखोनि चमत्कार । कीजे तो नाहीं पैसार ।
मजहीसकट महापूर । नेत आहे ॥ १८ ॥

पेसा श्रीकृष्णार्जुन- । संवादसंगमीं खान ।
करुनि देतसे तिळदान । अहंतेंचें ॥ १९ ॥

तेथ असंवरें आनंदें । अलौकिकही कांहीं स्फुंदें ।
श्रीकृष्ण म्हणे सद्गदें । वेळोवेळा ॥ १६१० ॥

या अवस्थांचीं कांहीं । कौरवाते परी नाहीं ।
म्हणोनि रायें तें कांहीं । कल्पावें जव ॥ २१ ॥

तंव जाला सुखलाभु । आपणपां करुनि स्वयंभु ।
बुझाविला अवंष्टंभु । संजयें तेणें ॥ २२ ॥

तेथ कोणी येकी अवसरी । होआची ते करुनि दुरी ।
 रावो म्हणे संजया परी । कैसी तुझी गा ॥ २३ ॥
 तेणें तूतें येथें व्यासें । बसविलें कासया उद्देशें ।
 अप्रसंगामार्जी ऐसें । बोलसी काई ॥ २४ ॥
 रानीचें राउळा नेलिया । दाही दिशा मानी सुनिया ।
 कां रात्री होय पाहलया । निशाचरां ॥ २५ ॥
 जो जेथींचें गौरव नेणे । तयासि तें भिगुळवाणें ।
 म्हणौनि अप्रसंगु तेणें । म्हणावा कीं तो ॥ २६ ॥
 मग म्हणे सांगें प्रस्तुत । उदयलेंसे जें उत्कळित ।
 तें कोणासि वा रे जैत । देखल शेखी ॥ २७ ॥
 एन्हीविं विशेषें बहुतेक । आमुचें ऐसें मानसिक ।
 जे दुर्योधनाचे अधिक । प्रताप सदा ॥ २८ ॥
 आणि येरांचेनि पाहें । दळही याचें देखडें ।
 म्हणौनि जैत फुडें । आणिल ना तें ॥ २९ ॥
 आम्हां तंव गमे ऐसें । मा तुजें जोतीप कैसें ।
 तें नेणों संजया असे । तैसें सांग पां ॥ ३० ॥

यत्र योगेश्वरः कृष्णो यत्र पाथो धनुर्धरः ।

तत्र श्रीविजयो भूतिर्धुवा नीतिर्मतिर्मम ॥ ७८ ॥

यया बोला संजयो म्हणे । जी येत्येरांचें मी नेणें ।
 परी आयुष्य तेथें जिणें । हें फुडें कीं गा ॥ ३१ ॥
 चंद्र तेथें चंद्रिका । शंभु तेथें अंबिका ।
 चंन तेथें विवेका । असणें कीं जी ॥ ३२ ॥
 शे तेथें कटक । सौजन्य तेथें सोहरीक ।
 नेह तेथें दाहक । सामर्थ्य कीं ॥ ३३ ॥

दया तेथें धर्मु । धर्मु तेथें सुखागमु ।
 सुखीं पुरुषोत्तमु । असे जेसा ॥ ३४ ॥
 वसंत तेथें वने । वन तेथ सुमने ।
 सुमनीं पालिंगने । सारंगांचीं ॥ ३५ ॥
 गुरु तेथ ज्ञान । ज्ञानीं आत्मदर्शन ।
 दर्शनीं समाधान । आथी जैसें ॥ ३६ ॥
 भाग्य तेथ विलासु । सुख तेथ उल्लासु ।
 हे असो तेथ प्रकाशु । सूर्य जेथे ॥ ३७ ॥
 तैसे सकळ पुरुषार्थ । जेणें स्वामी कां सनाथ ।
 तो श्रीकृष्णरावो जेथ । तेथ लक्ष्मी ॥ ३८ ॥
 आणि आपलेनि कांतेसी । ते जगदंबा जयापासीं ।
 कृष्ण विजयस्वरूप निजांगे । तो राहिला असे जेणें भागें ।
 ते जयो लागवेगे । तेथेंचि आहे ॥ १६४० ॥
 विजयो नामें अर्जुन विरयातु । विजयस्वरूप श्रीकृष्णनाथु ।
 श्रियेसीं विजय निश्चितु । तेथेचि असे ॥ ४१ ॥
 तयाचिये देशींच्या झाडीं । कल्पतरूतें होडी ।
 न जिणावें कां येवढीं । मायबापें असतां ॥ ४२ ॥
 ते पापाणही आघवे । चितारत्नें कां नोहावे ।
 तिये भूमिके का न यावें । सुवर्णत्व ॥ ४३ ॥
 तयांचिया गांवींचिया । नदी अमृतें वाहाविया ।
 नवल कायि राया । विचारीं पां ॥ ४४ ॥
 तयाचे त्रिसाट शब्द । सुखे म्हणों येती वेद ।
 संदेह सच्चिदानंद । कां नोहावे ते ॥ ४५ ॥

पं स्वर्गापवर्ग दोन्ही । इथें पदें तथा अधीनी ।
 श्रीकृष्ण बाप जननी । कमळा जया ॥ ४६ ॥
 म्हणोनि जिया वार्हीं उमा । तो लक्ष्मीयेचा वल्लभा ।
 तेथ सर्वसिद्धि स्वयंभा । येर मी नेणें ॥ ४७ ॥
 आणि समुद्राचा मेघु । उपयोगें तथाहूनि चांगु ।
 तैसा पार्थी आजि लागु । आहे तये ॥ ४८ ॥
 कनकत्वदीक्षागुरु । लोहा परिसु होय कीरु ।
 परि जगा पोसिता व्यवहार । तेंचि जाणे ॥ ४९ ॥
 येथ गुरुत्वा येतसे उणें । ऐसें झणें कोणही म्हणे ।
 बन्दि प्रकाश दीपपणें । प्रकाशी आपुला ॥ ५० ॥
 तैसा देवाचिया शक्ती । पार्थु देवासीचि बहुती ।
 परी मानें इथे स्तुति । गौरव असे ॥ ५१ ॥
 आणि पुत्रें मी सर्व गुणी । जिणावा हे बापा शिराणी ।
 तरी ते शार्ङ्गपाणी । फळा आली ॥ ५२ ॥
 किंवहुना ऐसा नृपा । पार्थु जालासे कृष्णकृपा ।
 तो जयाकडे साक्षेपा । रीती आहे ॥ ५३ ॥
 तोचि गा विजयासि ठायो । तेथ तुज कोण संदेहो ।
 तेथ न ये तरी वायो । विजयोचि होय ॥ ५४ ॥
 म्हणोनि जेथ श्री तेथें श्रीमंतु । जेथ तो पांढूचा सुतु ।
 तेथ विजय समस्तु । अम्युदयो तेथ ॥ ५५ ॥
 जरी व्यासाचेनि साचें । धिरे' मन तुमचें ।
 तरी या बोलाचें । धुवनि माना ॥ ५६ ॥
 जेथ तो श्रीवल्लभु । जेथ भक्तकंदंभु ।
 तेथ सुख आणि लाभु । मंगळाचा ॥ ५७ ॥

या बोला आन होये । तरि व्यासाचा अकु न वाहे ।
 ऐसें गाजोनि वाहे । उभेली तेणें ॥ ५८ ॥
 एव भारताचा आवाका । आणूनि श्लोका येका ।
 सजयें कुरुनायका । दिघळा हातीं ॥ ५९ ॥
 जेसा नेणों केवढा वन्ही । परी गुणार्थी ठेउनी ।
 आणिजे सूर्याची हानी । निस्तरावया ॥ ६० ॥
 तेसें शब्दबद्ध अनत । जालें सवालक्ष भारत ।
 भारताचें शतें सात । सर्वस्व गीता ॥ ६१ ॥
 तयाही साता शताचा । इत्यर्थु हा श्लोक शेर्षीचा ।
 व्यासाशिष्य संजयाचा । पूर्णोद्धार जो ॥ ६२ ॥
 येणें येकेंचि श्लोकें । राहे तेणें असके ।
 अविद्याजाताचें निकें । जितिलें होय ॥ ६३ ॥
 ऐसे श्लोक शतें सात । गीतेचीं पदें आगे वाहत ।
 पदें म्हणों कीं परमामृत । गीताकाशीचें ॥ ६४ ॥
 कीं आत्मराजाचिये सभे । गीते बोडवले हे खावे ।
 मज श्लोक प्रतिभे । ऐसे येत ॥ ६५ ॥
 कीं गीता हे सतशती । मंत्रप्रतिपाद्य भगवती ।
 मोहमहिषा मुक्ती । आनदली असे ॥ ६६ ॥
 म्हणौनि मनें कार्ये वाचा । जो सेवकु होईल इयेचा ।
 तो स्वानवसाध्राज्याचा । चक्रवर्ती करी ॥ ६७ ॥
 कीं अविद्यातिमिररोखे । श्लोक सूर्याति पेजा जिके ।
 ऐसे प्रकाशिले गीतामिसे । रायें श्रीकृष्णें ॥ ६८ ॥
 कीं श्लोकाक्षरद्राक्षलता । माडव जाली आहे गीता ।
 संसारपथभ्रंता । विसवावया ॥ ६९ ॥

कीं समाग्य संतीं भ्रमरीं । केले ते श्लोककल्हारीं ।
 श्रीकृष्णास्यसरोयरी । सासिजली हे ॥ १६७० ॥
 कीं श्लोक नव्हती आन । गमे गीतेच महिमान ।
 वाखाणिते वंदिजन । उदंड जेसे ॥ ७१ ॥
 कीं श्लोकांचिया आवारा । सात शतंकळाने सुंदरा ।
 सर्वांगम गीतापुरा । वसों आले ॥ ७२ ॥
 कीं निजकांता आत्मया । आयडी गीता मिट्टायया ।
 श्लोक नव्हती वाद्या- । पसरु कां जो ॥ ७३ ॥
 कीं गीताकमळींचे भृंग । कीं हे गीतासागरतरंग ।
 कीं हरीचे हे तुरंग । गीतार्थीचे ॥ ७४ ॥
 कीं श्लोकसर्वतीर्थसंघातु । आला श्रीगीतेगंगेभांतु ।
 जे अर्जुन नर सिंहस्थु । जाला म्हणौनि ॥ ७५ ॥
 कीं नोहे हे श्लोकश्रेणी । अचिंतचित्तचिंतामणी ।
 कीं निर्विकल्पां लायणी । कल्पतरूंची ॥ ७६ ॥
 ऐसियु शतें सात श्लोकां । परी आगळा येकयेका ।
 आतां कोण वेगळिका । चानावा पां ॥ ७७ ॥
 तान्हा आणि पारठी । इया कामधेनूतें दिठी ।
 सूनि जैसिया गोठी । कीजती ना ॥ ७८ ॥
 दीपा आगिलु मागिलु । सूर्य धाकुटा बडीलु ।
 अमृतसिंधु खोलु । उथळु कायसा ॥ ७९ ॥
 तेसे पहिले सरते । श्लोक न म्हणावे गीते ।
 जुनीं नवीं पारिजातें । आहाती काई ॥ १६८० ॥
 आणि श्लोका पाडु नाहीं । हें कीर समर्थ काई ।
 येथ वाच्य वाचकही । आशु न धरी ॥ ८१ ॥

जे इये शाखीं येकु । श्रीकृष्णचि वाच्य वाचकु ।
 हें प्रसिद्ध जाणे लोकु । भलताही ॥ ८२ ॥
 येथें अर्थें तेंचि पाठें । जोडे येवढेंनि घटें ।
 वाच्यवाचक येकवटें । साधितें शाख ॥ ८३ ॥
 म्हणोनि मज कांहीं । समर्थनीं आतां विषय नाहीं ।
 गीता जाणा हे वाङ्मयी । श्रीमूर्ति प्रभूची ॥ ८४ ॥
 शाख वाच्यं अर्थें फळे । मग आपण मावळे ।
 तैसें नव्हे हें सगळें । परब्रम्हाचि ॥ ८५ ॥
 कैसा विश्वाचिया कृपा । करुनि महानंद सोपा ।
 अर्जुनव्याजें रूपा । आणिला देवें ॥ ८६ ॥
 चकोराचेनि निमित्तें । तिन्ही भुवनें संततें ।
 निवविलीं कळायंतें । चंद्रं जेवीं ॥ ८७ ॥
 कां गोतमाचेनि मिपें । कळिफाळज्यारितोद्देशें ।
 पाणिढाळु गिरीशें । गंगेचा फेला ॥ ८८ ॥
 तैसें गीतेचें हें दुभतें । वत्स करुनि पार्थातिं ।
 दुभीनली जगापुरतें । श्रीकृष्णगाय ॥ ८९ ॥
 येथें जीवें जरी नाहाल । तरी हेचि कीर होआल ।
 ना तरी पाठमिपें तिंवाल । जीमचि जरी ॥ ९० ॥
 तरा लोह एकें अंशें । झगटालिया परिसें ।
 येरीकडे अपैसं । सुर्वण होय ॥ ९१ ॥
 तैसी पाठाची ते वाटी । श्लोकपाद लावा नां जंव वोठीं ।
 तंव ब्रम्हतेची पुष्टी । येईल आंगा ॥ ९२ ॥
 ना येणेसीं मुख वांकडें । करुनि ठाकाल कानवडे ।
 तरी कानीही घेतां पडे । तेंचि लेख ॥ ९३ ॥

जे हे श्रवणें पाठें अर्थें । गीता नेही मोक्षाअरीतें ।
 जैसा समर्थ दाता कोणहातें । नास्ति न म्हणे ॥ ९४ ॥
 म्हणोनि जाणतयासंबा । गीताचि येकी सेवा ।
 काय कराल आघवा । शास्त्रीं येरीं ॥ ९५ ॥
 आणि कृष्णार्जुनीं मोकळीं । गोटी चाशळिली जे निराळी ।
 ते श्रोव्यासें केली करतळीं । घेवों ये ऐसी ॥ ९६ ॥
 बाळकातें घोरसें । माय जें जेवळं वैसे ।
 तें तया ठाकती तैसे । घांस करी ॥ ९७ ॥
 कां अफाटा समोरणा । आपैतण शाहाणा ।
 केलें जैसें विजणा । निर्मूनियां ॥ ९८ ॥
 तैसें शब्दें जें न लभे । तें घडूनियां अनुष्ठे ।
 स्त्रीशूद्रादिप्रतिभे । सामाविलें ॥ ९९ ॥
 स्वातीचेनि पाणियें । न होती जरी मोतिये ।
 तरी अंगी सुंदराचिये । का शोभती तियें ॥ १०० ॥
 नाडू माया न येतां । तरी कां गोचर होता ।
 फुलें न होतां घेपता । आमोडु केथी ॥ १ ॥
 गोडीं न होती पक्काजें । तरी कां फावती रसने ।
 दर्पणाधीन नयनें । नयनु कां दिसे ॥ २ ॥
 द्रष्टा श्रीगुरुमूर्ति । न रिगता दृश्यपंथी ।
 तरी कां ह्या उपास्ती । आकळता तो ॥ ३ ॥
 तैसें वस्तु जें असंखपात । तया संख्या शतें सात ।
 न होती तरी कोणा येथ । फावों शकतें ॥ ४ ॥
 मेघ सिंधूचें पाणी याहे । तरी जग तयातेंचि पाहे ।
 कां जें उमप तें नोहे । ठाकतें कोणहा ॥ ५ ॥

आणि वाचा जें न पवे । तें हे श्लोक न होते वरवे ।
 तरी कानें मुखें फावे । ऐसैं कां होतें ॥ ६ ॥
 म्हणोनि श्रीव्यासाचा हा थोर । विश्वा जाला उपकार ।
 जे श्रीकृष्ण उक्ती आकार । ग्रंथाचा केला ॥ ७ ॥
 आणि तोचि हा मी आतां । श्रीव्यासाचीं पदें पाहातपाहतां ।
 आणिला श्रवणपथा । मन्हाटिया ॥ ८ ॥
 व्यासादिकांचे उन्मेख । राहाटती जेथ साशंक ।
 तेथ मीही एक येक । चावळी करीं ॥ ९ ॥
 परी गीता ईश्वर भोळा । ले व्यासोक्तिकुसुममाळा ।
 तरी माझिया दूर्यादळा । ना न म्हणे कीं ॥ १० ॥
 आणि क्षीरसिंघूचिया तटा । पाणिया येती गजघटा ।
 तेथ काय मुरकुटा । वारिजत असे ॥ ११ ॥
 पासफुटें पासिरुं । नुढे तरी नभीच थिर ।
 गगन आक्रमी सत्वर । तो गरुडही तेथ ॥ १२ ॥
 राजहंसाचें चालणें । भूतळीं जालिया शाहाणे ।
 आणिकें काय कोणें । चालवेंचि ना ॥ १३ ॥
 जी आपुलेनि अवकाशें । अगाध जळ घेपे कलशे ।
 चुळीं चूळपणाऐसैं । मरुनि न निघे ॥ १४ ॥
 दिवटीच्या आंगीं थोरी । तरी ते बहु तेज धरी ।
 वार्ता आपुलियापरी । आणीच कीं ना ॥ १५ ॥
 जी समुद्राचेनि ऐसैं । समुद्रीं आकाश आभासे ।
 थिररीं थिरराऐसैं । विवेचि पै ॥ १६ ॥
 तेवि व्यासादिक महामती । वावरों येती इये ग्रथीं ।
 मा आम्ही ठाकों हे युक्ती । न मिळे कीर ॥ १७ ॥

जिये सागरीं जळचरें । संचरतीं मंदराकारें ।
 तेथ देखोनि शफरें येरें । पोहों न लाहती ॥ १८ ॥
 अरुण आंगाजवळिके । म्हणोनि सूर्यातें देखे ।
 मा भूतळींची न देखे । मुंगीं काई ॥ १९ ॥
 यालागीं आम्हां प्राकृतां । वेशिकारें बंधें गीता ।
 म्हणणें हें अनुचिता । कारण नोहे ॥ २० ॥
 आणि वापु पुढां जाये । तें घेत पाउलाची सोये ।
 ब्राळ ये तरी न लाहे । पावों कायी ॥ २१ ॥
 तैसा व्यासाचा मागोवा घेतु । भाष्यकारांतें घाट पुसतु ।
 अयोग्यही मी न पवतु । कें जाईन ॥ २२ ॥
 आणि पृथ्वी जयाचिया क्षमा । नुबगे स्थावरजंगमा ।
 जयाचेनि अमृतें चंद्रमा । निघवी जग ॥ २३ ॥
 जयाचें आंगिक असिकें । तेज लाहोनि अकें ।
 आंधाराचें सावाइकें । लोटिजत आहे ॥ २४ ॥
 समुद्रां जयाचें तोय । तोया जयाचें माधुर्य ।
 माधुर्या सांदर्य । जयाचेनि ॥ २५ ॥
 पवना जयाचें वळ । आकाश जेणें पघळ ।
 ज्ञान जेणें उज्वळ । चक्रवर्ती ॥ २६ ॥
 वेद जेणें सुभाष । सुख जेणें सोह्दास ।
 हें असो रूपस । विश्व जेणें ॥ २७ ॥
 जो सर्वोपकारी समर्थु । सद्गुरु श्रीनिवृत्तिनाथु ।
 राहटत असे मजहीआंतु । रिघोनियां ॥ २८ ॥
 आतां आयती गीता जर्गी । मी सांगें मन्हाठिया मंगी ।
 येथ कें विस्मयालागीं । ठावो आहे ॥ २९ ॥

श्रीगुरुचेनि नाचें माती । होंगरीं जयापासीं होती ।
 तेणें कोळियें त्रिजगती । येकवट केली ॥ ३० ॥
 चंदनें वेधलीं झाडें । जाळीं चंदनाचेनि पाडें ।
 वसिष्ठें मांडलीं कीं भांडे । मानूसीं शाटी ॥ ३१ ॥
 मा मी तंव चित्ताथिला । आणि श्रीगुरु ऐसा दाइला ।
 जो दिठीवेनि आपुलां । वैसयी पर्दी ॥ ३२ ॥
 आधींचि देखणी दिठी । घरीं सूर्य पुरवी पाठी ।
 ते न दिसे ऐसी गोठी । केंहो आहे ॥ ३३ ॥
 म्हणोनि माझे नित्य नवे । स्वासोस्वासही प्रबंध होआवे ।
 श्रीगुरुकृपा काय मोहे । ज्ञानदेवो म्हणे ॥ ३४ ॥
 साकारणें मियां । श्रीगीतार्थ मन्हाठिया ।
 केला लोकां ययां । दिठीचा बिपो ॥ ३५ ॥
 परी मन्हाटे बोल रंगें । काचळितां पै गीतांगें ।
 ते गातयाचेनि पांगें । हेकाडवा मोहे ॥ ३६ ॥
 म्हणोनि गीता गावो म्हणे । तें गाणिवे होती लेणें ।
 ना मोकळे तरि उणें । गीता ही न आणित्ती ॥ ३७ ॥
 सुंदर आंगीं लेणें न सूये । तें तो मोकळा संग्राह होये ।
 ना लेइलें तरि आहे । तें कें उचित ॥ ३८ ॥
 कां मोतियांची जैसी जाती । सोनयाही मान देती ।
 ना तरी मानविती । अंगेंचि सडी ॥ ३९ ॥
 ना ना गुंफिलीं कां मोकळीं । उणीं न होती परिमळीं ।
 वसंतागर्मीचीं चाटोळीं । मोगरीं जैसी ॥ ४० ॥
 तेसा गाणिवेतें मिरवी । गीतेंचीणही रंगु दावी ।
 तो लोभाचा प्रबंधु ओवी । केला मियां ॥ ४१ ॥

तेणें आवालसुबोधें । वोवियेचेनि प्रबंधें ।
 ब्रह्मरससुखावें । अक्षरें गुंथिलीं ॥ ४१ ॥
 आतां चंदनाच्या तरुवरीं । परिमळालागीं फुलवरीं ।
 पारखणें जियापरी । लागेना कीं ॥ ४२ ॥
 तैसा प्रबंधु हा श्रवणीं । लागतलेंवो समाधि आणी ।
 ऐकिलियाही वाखाणी । काय व्यसन न लवी ॥ ४३ ॥
 पाठ करितां व्याजें । पांडित्यें येती वेपजे ।
 तें अमृतातें नेणिजे । फायलिया ॥ ४४ ॥
 तेसेनि आइतेपणें । फावित्य जालें हें उपेणें ।
 मनननिदिध्यास श्रवणें । जितलें आतां ॥ ४५ ॥
 हे स्वानंदमोगाची सेल । मलतयासींचि देईल ।
 सर्वेद्रिया पोषवील । श्रवणाकरवीं ॥ ४६ ॥
 चंद्रातें आंगवणें । मोगूनि चक्रंर शाहाणे ।
 परी फावे जैसें चांदिणें । मलतयाही ॥ ४७ ॥
 तैसें अध्यात्मशास्त्रां इवे । अंतरंगाचि अधिकारियें ।
 परी लोक वाकचातुर्यें । होईल सुखिया ॥ ४८ ॥
 ऐसें श्रीनिवृत्तिनाथाचें । गौरव आहे जी साचें ।
 मधु नोहे हें कुपेचें । वैभव तिये ॥ ४९ ॥
 क्षीरक्षिपुपरिसरीं । शक्तीच्या कर्णकुहरीं ।
 नेणों कें श्रीत्रिपुरारीं । सांगितलें जें ॥ ५० ॥
 तें क्षीरकलोळाआतु । मकरोदरीं गुप्तु ।
 होता तयाचा हातु । पेटें जालें ॥ ५१ ॥
 तो भस्मेंद्र सप्तशृंगी । भगवायय श्रीरंगी ।
 भेटला कीं तो सर्वांगी । संपूर्ण जाला ॥ ५२ ॥

मग समाधि अध्यया । भोगाग्नी वासना यया ।
 ते सुद्धा श्रीगोरक्षराया । दिधली मीनों ॥ ५४ ॥
 तेणें योगादिजनीसरोयक । विषयाविधुंसेकवीरु ।
 तिये पर्दी कां सर्वेश्वर । अभिषेकिला ॥ ५५ ॥
 मग तिहीं तें शांभव । अद्वयानद्वयभव ।
 संपादिलें सप्रभव । श्रीगणिनीनाथा ॥ ५६ ॥
 तेणें काळि काळेतु भूतां । आला वेणोनि निरुता ।
 ते आत्ता श्रीनिवृत्तिनाथा । दिधली ऐसी ॥ ५७ ॥
 ना आदिगुरु शकरा । लागोनि शिष्यपरंपरा ।
 घोघाचा हा संसरा । जाला जो आमुतें ॥ ५८ ॥
 तो हा तू घेऊनि आपया । कळों गिळितयां जीवां ।
 सर्व प्रकारों धांवा । करी पां येगीं ॥ ५९ ॥
 आधींच तंव तो कृपाळ । वरी गुरुआज्ञेचा धोळ ।
 जाला जैसा वरिषाकाळ । खवळणें मेघां ॥ ६० ॥
 मग आर्ताचेनि थोरसें । गीतार्थमंथनमिसें ।
 वर्षला शांतरसें । तो हा ग्रंथ ॥ ६१ ॥
 तेथ पुढां मी वापिया । मांडला आर्ता आपुलिया ।
 कां यासाठी येवढिया । आणिलो यशा ॥ ६२ ॥
 एव गुरुमने लाघलें । समाधिघन जें आपुलें ।
 तें ग्रंथें बांधीनि दिधलें । गोसावी मज ॥ ६३ ॥
 वांचूनि पढे ना वाची । ना सेवाही जाणे स्वामीचो ।
 पोशिया मज ग्रंथाची । योग्यता कें असे ॥ ६४ ॥
 परी साचचि गुरुनाथें । निमित्त करुनि मातें ।
 प्रबंधव्याजें जगातें । राखिलें जाणा ॥ ६५ ॥

तन्ही पुरोहितगुणें । मी बोलिलों पुरें उणें ।
 तें तुम्हीं माउलीपणें । उपसाहिजो जी ॥ ६६ ॥
 शब्द कैसा घडिजे । प्रमेयीं कैसें पां चढिजे ।
 अळंकार म्हणिजे । काय तें नेजें ॥ ६७ ॥
 सायिखडेयाचें घाहुलें । चालवित्या सूत्राचेनि चाले ।
 तैसा मातें दावीत बोले । स्वामी तो माझा ॥ ६८ ॥
 यालागीं मी गुणदोष-१ विषीं क्षमाविना विशेष ।
 जे मी संजात ग्रंथलों देख । आचार्ये कीं ॥ ६९ ॥
 आणि तुम्हां संतांचिये समे । जें उणिवेंसों ठाके उभें ।
 तें पूर्ण नोहे तें लोभें । तुम्हांसीचि कोपे ॥ ७० ॥
 सिधतालियाही परिसूं । लोहत्वाचिये अवदसे ।
 न मुकिजे आयसं । तें कवणा धोलु ॥ ७१ ॥
 धोहळें हेंचि करावें । जे मंगेचें आंग ठाकावें ।
 मगही गंगा जरी नोडावें । तें तो काय करी ॥ ७२ ॥
 म्हणौनि माग्ययोगें बहुवें । तुम्हां संतांचे मी पाये ।
 पातलों आतां कें आहे । उणें जर्गी ॥ ७३ ॥
 अहो जी माझेनि स्वामी । मज संत जोडूनि तुम्हीं ।
 दिघलेति तेणें सर्वकार्मी । परिपूर्ण जालों ॥ ७४ ॥
 पाहा पां मातें तुम्हांसांगडें । माहेर तेणें सुरवाडें ।
 ग्रंथाचें आळियाडें । सिद्धी गेलें ॥ ७५ ॥
 जी कनकाचें निखळ । बोवूं येईल भूमंडळ ।
 चित्तास्ती कुळाचळ । निर्मू येती ॥ ७६ ॥
 सातांही हो. सागरातें । सोपें मरितां अमृतें ।
 दुवाढ नोहे तारातें । चंद्र करितां ॥ ७७ ॥

कल्पतरूचे आराम । लाविता नाहीं विषम ।
 परी गीतार्थाचे वर्म । निवडू न ये ॥ ७८ ॥
 तो मी येकु सर्व मुका । बोलोनि मन्हाटिया भाखा ।
 ऊरीं डोळेवरी लोकां । घेवों ये ऐस ॥ ७९ ॥
 हा ग्रथसागर येव्हढा । उतरोनि पैलीकडा ।
 कीर्तिविजयाचा धेडा । नाचे जो का ॥ ८० ॥
 गीतार्थाचा आवारु । कलशेसीं महामेरु ।
 रचूनि मार्जी श्रीगुरु । लिंग जें पूजों ॥ ८१ ॥
 गीता निष्कपट माय । घुकोनि तान्हें हिंड जें वाय ।
 ते मायपूतां मेटी होय । हा धर्म तुमचा ॥ ८२ ॥
 तुम्हा सज्जनांचें केलें । आकळुनी जी मी बोलें ।
 हानदेव म्हणे थेंकुलें । तेस नोहे ॥ ८३ ॥
 काय बहु बोलों सकळा । मेळाविलो जन्मफळा ।
 ग्रथसिद्धीचा सोहळा । दाविला जो हा ॥ ८४ ॥
 मियां जैसजैसिया आशा । केला तुमचा भरवसा ।
 ते पुरवूनि जी बहुवसा । आणिलों सुखा ॥ ८५ ॥
 मजलागीं ग्रथाची स्वामी । बुजी सृष्टि जे हे केली तुम्हीं ।
 ते पाहोनि हासों आम्हीं । विश्वामित्रातेही ॥ ८६ ॥
 जे असोनि त्रिशंकुदोषें । धातयादी आणावें घोंस ।
 तें नासते कीजे कीं ऐसें । निर्माव नाही ॥ ८७ ॥
 शमू उपमन्यूचेनि मोहें । क्षीरसागरही केला आहे ।
 येथ तोही उपमे सरी नोहे । जे विषगर्भ कीं ॥ ८८ ॥
 अधिकारनिशाचरां । गिळितां सूर्य चराचरा ।
 घांवा केला तरी खरा । ताडनी कीं तो ॥ ८९ ॥

तातलिया जगाकारणें । चंद्रें घेंचिलें चांदणें ।
 सया सद्गोपा केरि म्हणें । सारखें हें ॥ ९० ॥
 म्हणोनि तुम्हीं मज संती । ग्रंथरूप जो हा त्रिजगती ।
 उपयोग केला तो पुढती । निरुपम जी ॥ ९१ ॥
 किंयहुना तुमचें केलें । धर्मकीर्तन हें सिद्धी गेलें ।
 येथ माझें जी उरलें । पाईकपण ॥ ९२ ॥
 आतां विश्वात्मकें देवें । येणें वाग्यज्ञें तोपावें ।
 तोपोनि मज घावें । पसायवान हें ॥ ९३ ॥
 जे खळांची व्यंकटी सांडो । तया सत्कर्मा रती थाडो ।
 भूतां परस्परें पडो । मैत्र जीयाचें ॥ ९४ ॥
 दुरिताचें तिमिर जायो । विश्व स्वधर्मसूर्य पाहो ।
 जो जें वांछील तो तें लाहो । प्राणिजात ॥ ९५ ॥
 वर्पते सकळमंगळीं । ईश्वरानिष्ठांची मांदियाळी ।
 अनवरत भूतळीं । भेटो तयां भूतां ॥ ९६ ॥
 चलां कल्पतरूंचे अरेंव । चेतनाचिंतामणीचे गांव ।
 चोलते जे अर्णव । पीयूषाचे ॥ ९७ ॥
 चंद्रमे जे अलांछन । मार्तंड जे तापहीन ।
 ते सर्वाही सदा सज्जन । सोयरे होतु ॥ ९८ ॥
 किंयहुना सर्वसुखीं । पूर्ण होऊनि तिहीं लोकीं ।
 मजिजो आदिपुरुखीं । अखंडित ॥ ९९ ॥
 आणि ग्रंथोपजीविये । विशेषीं लोकीं इये ।
 दृष्टादृष्टविजयें । होआवें जी ॥ १०० ॥
 तेथ म्हणे श्रीविश्वेशरावो । हा होईल दानपसावो ।
 येणें वरें ज्ञानदेवो । सुखिया झाला ॥ १ ॥

ऐसें युगीं वरी कळीं । आणि महाराष्ट्रमंडळीं ।
 श्रीगोदावरीच्या कळीं । दक्षिणिलीं ॥ १ ॥
 त्रिसुवनैकपवित्र । अनादि पंचकोश क्षेत्र ।
 जेथ जगाचें जीवनसूत्र । श्रीमहालया असे ॥ ३ ॥
 तेथ इंदुवंशविलासु । जो सकळकळानिवासु ।
 न्यायातें पोपी क्षितीशु । श्रीरामचंद्र ॥ ४ ॥
 तेथ महेशान्वयसंभूतें । श्रीनिवृत्तिनाथसुतें ।
 केलें ज्ञानदेवें गीते । देशीकार लेणें ॥ ५ ॥
 एवं भारताच्या गांवीं । भीष्मनाम प्रसिद्ध पवीं ।
 श्रीकृष्णार्जुनीं बरवीं । गोठी जे केली ॥ ६ ॥
 जें उपनिषदांचें सार । सर्व शाखांचें मोहर ।
 परमहर्षी सरोवर । सेविजे जें ॥ ७ ॥
 तिये गीतेचा कलशु । संपूर्ण हा अष्टादशु ।
 म्हणे निवृत्तिवासु । ज्ञानदेवो ॥ ८ ॥
 पुढती पुढती पुढती । इया ग्रंथपुण्यसंपत्ती ।
 सर्वसुखीं सर्वभूतीं । संपूर्ण होइजे ॥ ९ ॥
 शके बाराशतें वारोत्तरें । तें टीका केली ज्ञानेश्वरें ।
 सच्चिदानंदवावा आदरें । लेखकु जाहला ॥ १८१० ॥
 इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्याया योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुन-
 संवादे मोक्षसंन्यासयोगो नाम अष्टादशोऽध्यायः

श्रीएकनाथ महाराजांनी ज्ञानेश्वरी ग्रंथाचे संशोधन
केल्यानंतर ज्ञानेश्वरीसंबंधाने केलेल्या औव्या-

श्रीशके पंधराशें साहोत्तरीं । तारणनामसंवत्सरीं ।
एकाजनार्दनं अत्यादरीं । गीता-ज्ञानेश्वरी प्रतिशुद्ध केली १
ग्रंथ पूर्वांच अतिशुद्ध । परि पाठांतरीं शुद्ध अबद्ध ।
तो शोधूनियां एवविध । प्रतिशुद्ध सिद्ध ज्ञानेश्वरी ॥ २ ॥
नमो ज्ञानेश्वरा निष्कळंका । जयाची गीतेची वाचितां टीका
ज्ञान होय लोकां । अतिभाविकां ग्रंथार्थियां ॥ ३ ॥
बहुकाळपर्वणी गोमटी । भाद्रपदमास कपिलाषष्ठी ।
प्रतिष्ठानीं गोदातटीं । लेखनकामाठी संपूर्ण जाहली ॥ ४ ॥
ज्ञानेश्वरीपाठीं । जो ओवी करील मन्हाटी ।
तेणें अमृताचे ताटीं । जाण नरोटी ठेविली ॥ ५ ॥

॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

श्रीज्ञानेश्वरीमाहात्म्य

भाव धरूनियां वाची ज्ञानेश्वरी । कृपा करी हरि तयावरी १
स्वमुखें आपण सांगे तो भीविष्णु । श्रीगीता हा मभू अर्जुनैसीं २
तेचि ज्ञानेश्वरी वाचे वदतां साचे । मय कळिकाळाचें नाहीं तया ।
एका जनार्दनी संशय सांडोनी । दड परीं मनो ज्ञानेश्वरी ४

ज्ञानराज माझी योग्यांची माउली । जेणें निगमबलि प्रगट केली ।
गीताअलंकार नाम ज्ञानेश्वरी । ब्रह्मानंदलहरी प्रगट केली २